

Yesenov
FORUM

YESSENOV
UNIVERSITY

МОНЫСТӨУ

РУХАНИ
ЖАҒЫРУ

**“Университет - ой пікірлер аймағы”
YESSENOV FORUM
аясында халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференциясының
материалдары**

II ТОМ

Ақтау, 2019

**Ш.ЕСЕНОВ АТЫНДАҒЫ КАСПИЙ МЕМЛЕКЕТТІК
ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ИНЖИНИРИНГ УНИВЕРСИТЕТІ**

**«Университет – ой-пікірлер аймағы»
Yessenov Forum аясында халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференциясының**

МАТЕРИАЛДАРЫ

II Том

8 қараша 2019 ж.

Ақтау

ӘОЖ 378
КБЖ 74.58
У59

Жалпы редакциясын басқарған – Yessenov University ректоры
Б.Б.Ахметов

Редакциялық алқа:
Е.Т. Нұрмағанбет, А.М. Джанисенова

У59 «Университет – ой-пікірлер аймағы» Yessenov Forum
аясында халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференциясының материалдары. II Том, Ақтау: Ш.Есенов
атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, 2019, - 296 б.

ISBN 978-601-308-226-4

Жинақта ғылыми зерттеулерді, ғылым мен білім берудегі ақпараттық технологияларды дамыту мен қолданудың практикалық нәтижелерін қарастырады. Сондай-ақ жоғары сапалы экономикалық өсімді қамтамасыз ету, отын-энергетикалық кешен мен мұнай-газ геологиялық ғылымды дамытуға бағытталған өзекті мәселелер, Каспий аймағының экологиялық проблемаларын, жасыл технологияларды, инновацияларды және қолжетімді энергия көздері мәселелері қарастырылады. Экономикалық және құқықтық жүйелерді басқарудағы өзекті мәселелерін және оның проблемаларын шешуге, сондай-ақ студенттер мен профессор-оқытушылар құрамының кәсіпкерлік белсенділігін дамыту сұрақтары қарастырылады.

Жинақ зиялы қауым өкілдеріне, ғалымдарға, оқытушылар мен білімалушыларға арналған.

ӘОЖ 378
КБЖ 74.58

© Ш.Есенов атындағы Каспий
мемлекеттік технологиялар және
инжиниринг университеті, 2019

ISBN 978-601-308-226-4

СЕКЦИЯ 4

«КАСПИЙ КОНВЕНЦИЯСЫ: АЙМАҚТЫҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ»

КАСПИЙСКАЯ КОНВЕНЦИЯ: ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

УДК 338.2

ОТ ПРОЦЕССОВ ДО РАБОТАЮЩЕЙ СИСТЕМЫ: АВТОМАТИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ

Әбдиева А.Б., магистрант

Научный руководитель: Еркулова Г.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье раскрываются вопросы автоматизации системы управления финансами. Раскрыты проблемы процессов таких областей, как бюджетирование и управленческий учет, а также оперативное управление денежными средствами и задолженностью.

Ключевые слова: автоматизация системы, управление финансами, денежные средства, бюджетирование, оперативное управление.

Любая компания представляет собой сложную систему элементов, связанных между собой потоками различных ресурсов (материальных, информационных). Само собой, чем лучше ее руководство умеет контролировать эти потоки и в нужный момент воздействовать на них, корректируя существующие и создавая новые, тем выше вероятность того, что цели, стоящие перед компанией, будут достигнуты. То есть, факторы времени и качества получаемой информации выходят на первый план. По мере роста компании ее процессы усложняются, и требования к качеству и своевременности получаемой информации возрастают. По этой причине компания неизбежно приходит к необходимости автоматизации своих процессов [1].

Особенно актуальным вопрос грамотного подхода к автоматизации становится в период кризиса, когда в условиях ограниченности ресурсов (как финансовых, так и человеческих, и временных) и необходимости управления затратами компания не может себе позволить неграмотно спланированный проект, заканчивающийся ничем. Кстати, в таких условиях наибольшее внимание уделяется пересмотру и автоматизации процессов таких областей, как бюджетирование и управленческий учет, а также оперативное управление денежными средствами и задолженностью. Вопросы эффективного управления затратами и процессами стоят на первом месте у клиентов, которые приходят к нам на обучение.

Разумеется, при автоматизации систем управления финансами можно выделить первостепенные области, такие как бюджетирование и оперативное управление денежными средствами (платежный календарь) и, скажем так, менее очевидные, такие как документооборот или бизнес-моделирование. Бухгалтерский учет, в наши дни в той или иной степени автоматизируемый по умолчанию, рассматривать в этой статье не будем. Остальные блоки системы управления финансами могут автоматизироваться в

разной степени и при помощи различных инструментов и их комбинаций, в зависимости от потребностей и возможностей конкретной компании.

Как показывает опыт, автоматизацию систем управления, в частности, системы управления финансами, необходимо проводить комплексно, оценивая эффект от нее на компанию в целом, а не только отдельный автоматизируемый блок. В противном случае можно получить, при более благоприятном исходе, работающий автоматизированный участок системы, не связанный с ее остальными компонентами, при менее благоприятном – впустую потраченное время, деньги и нервы. Обычно автоматизация процессов проводится в форме проекта [2].

1. И так, прежде всего нужно определить, для чего нужна автоматизация? Какой результат от нее мы хотим получить? Только ответив на эти вопросы, можно оценить эффект от внедрения системы и оправданность произведенных вложений в нее.

2. До запуска проекта важно также решить организационные вопросы: определение сроков, выделение ресурсов на подготовку и проведение проекта, формирование проектной команды, планирование проекта, а также определение «на берегу» вопросов стимулирования сотрудников, вовлеченных в проект по автоматизации. На организационных аспектах не буду подробно останавливаться, это тема для отдельной статьи.

3. Анализ существующих бизнес-процессов и формирование модели «как надо». От полноты и правильности проведенного анализа зависит судьба всего проекта, поскольку переделывать в будущем уже сделанные настройки будет гораздо дороже, нежели изначально потратить чуть больше усилий на то, чтобы выстроить правильную модель. А ведь над всеми движет желание повысить эффективность процессов, не так ли?

4. Поняв автоматизируемый процесс, определяем правила, по которым он будет работать, то есть его методологическую составляющую.

5. Сформулированные правила и принципы работы выливаются в технические требования к будущей системе, на основе которых выбирается программный продукт, в котором будет реализовываться система, и формируется задача разработчикам.

6. Собственно настройка или доработка программного продукта для отражения в нем всех особенностей методологии автоматизируемого процесса. То, что чаще всего имеют в виду, говоря об автоматизации. Но мы же видим, что это только один из необходимых шагов, так?

7. Обучение сотрудников работе в новой системе. Несомненно, важный этап, пренебрежение которым может существенно затруднить адаптацию компании к жизни в новой системе. Часто только за счет качественного информирования и обучения сотрудников существенно облегчается принятие нововведений сотрудниками, которые в силу разных причин могут быть изначально негативно настроены, вплоть до откровенного саботажа.

8. Опытная эксплуатация. Здесь исправляются обнаруженные ошибки и пользователи привыкают к работе в ней. Бывали случаи, когда руководство компании без понимания относилось к этапу опытной эксплуатации, стремясь сократить его, неохотно выделяло сотрудников для участия в нем, и т. д. Такое отношение, как правило, меняется, когда в процессе эксплуатации выявляются недоработки, которые могут быть вызваны как ошибками в настройке системы, так и недостаточно корректно сформулированными целями и задачами новой системы.

9. После завершения опытной эксплуатации и перехода к промышленной эксплуатации компания начинает работать в новой системе в полную силу. И только

тогда появляется возможность оценить эффект от проведенной автоматизации: достигнуты ли, и насколько хорошо, поставленные цели.

Поскольку уже упомянули автоматизируемые процессы компании, необходимо их выявить, проанализировать и, в идеале, описать. Понимание взаимосвязей между отдельными действиями, направленными на достижение цели компании (не для этого ли в ней работают процессы?) и ответственных за их выполнение позволяют корректно сформулировать цели и задачи каждой операции, проконтролировать ее не наделать ошибок при проектировании автоматизированной системы. Выявление и анализ «узких мест» существующих процессов (в том числе нефинансовых) позволяет спроектировать будущую систему с наименьшими затратами. Отсутствие понимания того, что придется в дальнейшем автоматизировать, неважно в каком программном продукте, может существенно затруднить, а в худшем случае сделать бессмысленным весь проект по автоматизации. Описание существующих бизнес-процессов и, при необходимости, их переработка, - отдельная большая задача, на которой я не буду здесь подробно останавливаться [3].

Теперь, когда понятны применяемые в системе управления финансами процессы и ответственные за них, нужно определить, какие финансовые и нефинансовые показатели будут использоваться, каким образом они будут определяться и представляться руководству для анализа. Как показывает опыт проведенных проектов, чаще всего у компании нет целостной и отвечающей ее информационным потребностям методологии. В некоторых случаях она может существовать, но требовать доработки и актуализации исходя из современных требований к предоставляемой информации. В единичных случаях методологическая основа может быть хорошо проработанной и позволяющей брать ее за основу для разработки технического задания на автоматизацию. В любом случае, в компании должен быть центр компетенции, ответственный за ее постоянный мониторинг и поддержку имеющейся методологической модели и, при необходимости, внесения в нее изменений, а также владелец модели системы, который будет принимать решения, касающиеся ее поддержания и изменения, и нести ответственность за ее работоспособность и выполнение поставленных перед ней задач.

Теперь, когда у компании имеются сформулированные требования к будущей системе, она может приступить к осознанному выбору программного продукта для настройки системы. Поскольку на рынке присутствует довольно большое число компаний, занимающихся продажей и внедрением различных программных продуктов, обладающих разными характеристиками, имеет смысл сравнить несколько предлагаемых решений, чтобы оценить их преимущества и недостатки. На практике, выбор системы далеко не всегда происходит в процессе полноценного тендера, как правило, это характерно для государственных и крупных частных компаний. В других случаях компания может обратиться к консультантам либо провести исследование рынка программных продуктов своими силами (например, с привлечением специалистов ИТ службы). На рынке довольно высока популярность программных продуктов, совместимых с продуктами 1С, не в последнюю очередь в силу популярности 1С как программного обеспечения для ведения бухгалтерского учета [4].

Однако правильно выбранного программного продукта – это далеко не все, как бы производитель его ни описывал. В практике случаи, когда приобретенную программу было достаточно развернуть на компьютерах и без доработки, а часто и без более или менее глубокой доработки под специфические нужды компании, не встречались. Настройку и последующую поддержку программного обеспечения компания может осуществлять своими силами, или же доверить эти задачи сторонним консультантам. В любом случае, специалисты, которые будут осуществлять настройку

и доработку, оценивают способы, которыми можно реализовать систему с учетом требований компании и функциональных возможностей программного продукта. В результате появляются технический проект системы и техническое задание на настройку или доработку программы – документы, на основе которых будет осуществляться настройка системы.

Как было сказано выше, настройку или доработку программы компания может осуществлять своими силами, а может обратиться к консультантам, или же комбинировать эти способы, например, привлекая консультантов только для решения отдельных задач. Разумеется, для любого выбранного пути нужно выделить бюджет и оценить возможные связанные с этим риски.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гришин И., Фелдман И. Управление финансами от «А» до «Я» // Финансовый директор. 2009. №3. С. 14.
2. Ткачев М.И. К вопросу о построении системы управления финансами корпорации // Менеджмент и экономика в творчестве молодых исследователей. СПб.: СПбГИЭ, 2007.
3. Туров В. Почему мы не умеем управлять финансами? // Финансовый менеджмент. 2008. № 1. С.23.
4. Арене Э.А., Лоббек Дж.К. Финансы. М.: Финансы и статистика, 2006.

ӘОЖ 33 (339)

КЕНДІРЛІ ДЕМАЛЫС КЕШЕНІНІҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ТУРИСТІК ОРТАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Жолдас М., студент

Ғылыми жетекшісі: Салқынбаева Ф.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Бұл тақырып бұған дейінде кеңінен зерттелген болатын және зерттеле береді. Себебі неде деп айтатын болсақ, оған қызуғышылық танытатын адам саны шексіз деп ойлаймын. Каспий теңізі аумағында демалыс аймағын ашудың қолайлы жағдайының бірі теңіз төңірегінде бәсекелестердің жоқтығы. Бәсекелестік болған жақсы, одан қашпаймыз, әйтсе де Каспий аумағында баламасы жоқ бірегей болғанға не жетсін. Осы жерде спорт инфрақұрылымын дамыту, балалардың толыққанды демалып, сол арқылы денсаулығын нығайтуына жағдайлар жасауды көздеп отырмыз. Қазіргі таңда туризм саласы дамып келе жатқанына нық сенімдімін және де өз үлесімді қосуға тырысамын.

Түйінді сөздер: Туризм қазіргі таңда дүние жүзінде дамыған елдерде экономиканың алдыңғы қатарындағы шаруашылық ретінде танымал.

Туризм түсінігіне ғылыми-теориялық, әсіресе географиялық тұрғыдан нақты анықтама беру әлі де болса толық қарастырылмаған. Халықаралық туристік Академия берген анықтамада (Монте Карло): Туризм – көңіл көтеру, демалу немесе емделу үшін жаяу немесе қандай да бір көлік түрімен жасалатын саяхат.

Тарихқа жүгінсек, алғаш рет осы жерді 1714 жылы А.Бекович-Черкасский деген географ картаға түсіріпті. 1873 жылдары орыс әскері Хиуа жорығын осы жерден

бастаған екен. Мұнда сол замандарда Форт-Александров – Красноводск аралық байланыс бекеті салынып, балықшы ауылдары қоныс тепкен екен. Қазан төңкерісінен кейін әуелі артель, соңынан ұжымшар құрылып, еңбек көрігі қызған жер болған. Алайда өлкеде өндіріс ошақтары ашылуына орай кейінгі жылдары олар тарап кетеді. Мұнайлы өлке «қара алтын» өндіре бастағанда 1970 жылдары Кендірліге демалыс, сауықтыру ошақтары салынады.

Елбасының қолдауымен Маңғыстауда инвестициялық ірі жобалар ұзақ мерзімді «Жер-Теңіз-Аспан» ықпалдастырылған бағдарламасына біріктіріліп, жүйелі түрде жүзеге аса бастады. Солардың арасында өндірісті өлке үшін ғана емес еліміздің атағын аспандата түсетіндей «Кереметтей Кендірлі» демалыс аймағындағы халықаралық стандарттарға сай салынатын ондаған құрылыс нысандары да бар.

Табиғаты әсем, құмы таза, суы мөлдір шығанақта 1975-1976 жылдары әуелі мұнайшылар балалары үшін демалыс орындары, одан соң Жаңаөзен мұнайшылары үшін демалыс орындарын салу қолға алынған. Соған орай Жаңаөзен қаласынан 65 шақырым жердегі Кендірліге асфальт жол, жоғары кернеулі электр желісі, су құбыры тартылып, көркі көз тартарлық демалыс үйлері салынып, нағыз жайлы демалыс орнына айнала бастады. Өзінің республикамыздағы теңіз жағасындағы бірден бір келешегі зор туристік кешен болатындығын дәлелдей түсті. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев соңғы жылдары осы жерде Ресей, Орталық Азия мемлекеттері президенттерінің басқосуларын және Шет ел инвесторлары кеңесінің жиынын өткізді.

Үкіметтің 2014 жылғы 19 мамырдағы №508 қаулысымен бекітілген, Қазақстан Республикасында туристік саланы дамытудың 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасына сәйкес республикада Астана, Алматы, Шығыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан және Батыс Қазақстан туристік кластерлері құрылған болатын. Соңғы кластерге қарайтын Маңғыстау облысы халықаралық деңгейде туристік ұсынысты дамыту үшін үздік табиғи және мәдени қызығушылықтарға ие. Еліміздің және шетел тұтынушыларының сұранымдарын талдай келе, теңіз жағажайы туризміне, теңіз бойынша круизге, Маңғыстау өңірі бойынша турларға және Ақтау қаласының тұрақты дамуына байланысты бизнес туризміне қызығушылық байқалды. Демек, Қазақ шығанағында халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті жағажай бағытын құру туризм саласының басым бағыттарының бірі болды. Каспий теңізі аумағында демалыс аймағын ашудың қолайлы жағдайының бірі теңіз төңірегінде бәсекелестердің жоқтығы. Бәсекелестік болған жақсы, одан қашпаймыз, әйтсе де Каспий аумағында баламасы жоқ бірегей болғанға не жетсін. Қазіргі таңда жобаны жүзеге асыруға бөлінген 1700 га көлеміндегі жер телімі қандай да бір құрылыстан бос және мемлекеттің меншігінде.

Өңірде Кендірлі курортты аймағын дамыту бойынша отандық, шетелдік инвесторларды тарту жұмыстары жүруде. «Самұрық-Қазына» жылжымайтын мүлік қоры» АҚ және «RIXOS» компаниясы тобының арасында төрт және бес жұлдызды 1500 орындық екі қонақүй, көңіл көтеру орталығы құрылыстарын салу туралы келісімге қол қойылды. Аталмыш аймақты электр қуатымен қамтамасыз ету, газбен қамту және автомобиль жолдарының құрылысы сынды сыртқы инженерлік инфрақұрылымның құрылыс жұмыстары жүруде. Өткен жылдың соңында «Окарем-Бейнеу» магистральды газ құбырынан және автоматты газ тарату жүйесінің құрылысы аяқталды. Биыл бұл бағыттағы жұмыстар жалғасын табады, трансформаторлық қуаты күшті жаңа кіші стансаның құрылысын бастау, сумен қамтамасыз ету, жолдардың құрылысын салу жұмыстары тұр. «CITIC тобы» қытайлық компаниямен Кендірлі әуежайының құрылысын салу жөнінде келіссөздер жүруде.

Аталған жобаларды жүзеге асыру туризмді дамытудың негізгі тірек нүктесі болып табылады, сондай-ақ, курорт маңына қонақүй, көлік, сауда нысандары, мәдени-

сауық мекемелерін шоғырландырып, байланыс, жолдар, т.б. инфрақұрылымның дамуына негіз болмақ. – Көрікті жер, жайлы орында демалу жас таңдамайды.

Кендірлі аймағынан туризм басқармасы үшін балалардың денешынықтыру және сауықтыру кешенінің құрылысын салуға 2 га жер телімі бөлінді. Осы жерде спорт инфрақұрылымын дамыту, балалардың толыққанды демалып, сол арқылы денсаулығын нығайтуына жағдайлар жасауды көздеп отырмыз. Бұл шаруалар өңірде балалар туризмін дамытуға серпіліс береді деп күтіледі. Былтырғы жазғы маусымда Маңғыстау облысы аумағында жазғы балалар мен жасөспірімдер демалысын ұйымдастыру бойынша 6 балалар-сауықтыру лагерьлері жұмыс жасады. Маңғыстау облысы білім басқармасының қарамағындағы «Ақбөбек», «Алау», «Волна», «Фламинго», «Шағала», жыл бойы жұмыс жасайтын «Балдәурен» балалар-сауықтыру лагерьі және Кендірлі аумағында орналасқан «ҚазМұнайГаз» АҚ-тың ведомстволық бағынысындағы «Ақбөбек» балалар-сауықтыру лагерьлері болды.

Өңірде ішкі туризмді, балалар мен жасөспірімдер туризмін, өңірдің инфрақұрылымын дамыту, оның ішінде туристік нысандарды, оларға апаратын жолдарды жақсарту және жаңғырту – басым бағыттардың бірі. Қазақстанның тарихи-сәулет мұраларының 70 пайызы орналасқан Маңғыстауда 11 мың тарихи ескерткіштер шоғырланған. Бекет ата, Шопан ата, Сұлтан ене жерасты мешіттері, теңіз деңгейінен 132 метр төмен орналасқан туристік керемет ресурс – Қарақия ойпаты, Саура, Тамшалы шатқалдары, Шерқала, Айрақты таулары туристер үшін қызғылықты көріністер болары анық.

Жалпы, өндірістік филиал мұнайшылардың денсаулығын нығайту мақсатындағы жұмыстарды тоқтатқан емес. Алдағы екі жылдың ішінде Жаңаөзенде елу орындық стационары бар медициналық орталық және 250 орынға есептелген балалар сауықтыру лагерьі бой көтермек. Бұған қоса «Кендірлі» демалыс аймағының бір бөлігі балшық-сазбен емдейтін медициналық-сауықтыру орталығына айналады. Еске салайық, шетелдік кеңесшілер 2020 жылы Кендірлі аймағына келетін туристердің саны жыл сайын 640 мың адамды қамтитынын айтып отыр. Туристердің басым бөлігі Ресейден келеді деп топшылануда. Түркиялық инвестор Rixos Group қазірдің өзінде ынтымақтастық орнату үшін "Самрұқ-Қазына" холдингімен келісімге қол қойды.

Түркияның Анталиясынан кем түспейтін бұл жерге қазірдің өзінде Қазақстанның түкпір-түкпірінен, тіпті шетелден келіп демалатындар көп. Жаңаөзен қаласынан – 70, Ақтау қаласынан 210 шақырым қашықтықта орналасқан демалыс орнына 1700 гектар жер бөлінген.

2011 жылдың қыркүйегінде Кендерліде Медикердің медициналық-сауықтыру орталығы ашылды. Мұнда бір жылдың ішінде 3500-ден астам адам денсаулығын түзей алады. Маусым сайын орталықта 1600 адамның демалуына жан-жақты жағдай қарастырылған. Бүгінде меди-циналық оңалту орталығында 70-ке жуық жұмысшы қызмет етеді. Медициналық-сауықтыру орталығы медициналық қызметтер қатарын жыл бойы, үзбей көрсетеді. Онымен қоса аталмыш аймақта дем алып, денсаулығымды түзеймін деген тілек білдіруші жолдаманы «Медикер» медициналық орталығының барлық бөлімшелерінен ала алады.

«Кендірлі» медициналық-сауықтыру орталығы төрт корпустан тұрады. Біріншісі әрі төртіншісі ем шараларын жасау мен физио-бөлмелерге арналса, екінші және үшінші бөлімдері жатын бөлмелерге сай жасақталған. Айта кететін жайт, жатын бөлмелер екі орынды әрі бір орынды болып бөлінеді.

Жақын арада Қазақстан Малайзия және Түркияны тәжірибесін қолдануды жоспарлап отыр. Бұл елдерде туризм аз уақыт ішінде қуатты индустрияға айналған. Мәліметтерге сәйкес, Малайзияға жылына 24 миллионнан астам турист барады. Саладан түсетін табыс мөлшері \$20 млрд., бұл 12,5 %-ын құрайды. Ал туристік саланы

өзінде елді еңбекке жарамды халының бестен бір бөлігі жұмыс істейді. Бүгінгі таңда туристерді ағымын қамтамасыз ететін басты жобалар белгіленген. Олар елбасының Жолдауында айтылған.

Қазіргі таңда кендірлі демалыс кешенін дамытуда орын алған мәселелер жеткілікті және оларды дамытуға ұсыныстар:

Біріншіден, туристік ресурстарға апаратын жолдарды жөндеп, көлік инфрақұрылымын дамыту, көлікпен жеткілікті түрде қамтамасыз ету туристік ресурстардың алшақтығын жақындастырады. Көлік инфрақұрылымындағы қызмет көрсету деңгейін көтеру қажет. Ақтау қаласын Орталық Азияның ірі айлағына айналдырып, Каспий теңізіне круиз кемелерін салып, өндірістік экскурсиялар ұйымдастырылса;

Екіншіден, ғалымдардың айтуынша, туристік ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыру амалдарының бірі туризммен салалас инфрақұрылымдарды дамыту. Мамандардың пікірінше, туристердің 90 % басқа халықтың салт-санасына, дәстүріне, әдеп-ғұрпына қызығушылық танытады екен. Тарихи-мәдени ескерткіштерді қайта жөндеуден өткізіп, ескерткіштер бойынша тиімді экскурсиялар жасау қажет.

Маңғыстау облысында туризмді дамытуға кедергі келтіретін мәселелерге тоқталсақ:

- инфляцияның өсуі, әлемдік қаржы нарығының тұрақсыздығы;
- бағдарламаның толыққанды орындалмауы, стратегиялық құжаттардың сапасыз іске асырылуы;

- білікті мамандардың аздығы;
- инфрақұрылымның жеткілікті дамымауы;
- маркетингтік шаралардың жеткіліксіздігі және т.б

Әлемдік телеарналардан Маңғыстаудағы кендірлі демалыс кешенінің әсем жерлері, туристерді қызықтыратын ерекшеліктері туралы деректі фильмдер жасалынуы тиіс.

Кендірлі демалыс кешенінде туризмді дамытудың мақсаты:

- сапасы, халықаралық туристік нарық жағдайында өндіруге, сатуға және бәсекелестікке төтеп беретін өнім өндіруге және сатуға қабілетті, рентабельді туризм индустриясын құру жолымен туризмді экономиканың табысы жоғары салаға айналдыру;

- Кендірлі демалыс кешенінің туристік әлеуетін арттыру,
- тарихи –мәдени және табиғи-рекреациялық ресурстарды сақтау және ұтымды пайдалану;

- халықтың барлық жіктерінің туристік ресурстарға қол жеткізуін қамтамасыз ету, туристік қызмет көрсетуге деген сұранысты барынша қанағаттандыру;

- тұрғындардың жұмыспен қамтылуын ынталандыру;
- мемлекеттік және жеке құрылымдардың туризм саласындағы өзара бірлескен іс-қимылының тиімділігін арттыру;

- шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту болып табылады.

Италия, АҚШ, Біріккен Араб Әмірліктері мен Түркиядағы туристік орталықтар дамуының тәжірибесі айтарлықтай зор. Аталған елдердің туризм индустриясын дамыту негізінде туристік сала инфрақұрылымын, көлікті және қызмет көрсетулер салаларын дамыту жатты.

Туристік орталықтардың белсенді дамуы Италияда (Рим, Венеция, Түркияда (Бодрум, Мармарис, Анталья), АҚШ-та (Лас-Вегас, Гавай аралдары), Египетте (Каир, Гиза, Александрия), Тайландта (Бангкок) байқалды.

Ең біріншіден туристік инфрақұрылымның ең негізгі бағыттарының бірі бұл көлік жүйесі. Көлік түрлерінің дамуы, жолдардың сапасы мен туристердің көлікпен

тасымалдануының даму дәрежесіне байланысты. Жолдардың сапасы мен көлік тасымалдануы неғұрлым жоғары болса, көлік түрлерінің дамуы соғұрлым жоғары болады.

Туристік инфрақұрылымның екінші бір негізгі туристерге қызмет көрсетулердің түрі бұл туристерді орналастыру. Орналастыру туризмнің ең негізгі элементтерінің бірі. Орналастыру индустриясына орналастыру орындар саны, сапасы және онда туристерге көрсететін қызмет көрсетулер дәрежесі жатқызылады. Орналастыру орындарына: қонақ үйлер, отельдер, мотельдер, кемпингтер және демалу орындары кіреді.

Енді, туристік инфрақұрылымның тағы бір маңызды қызмет көрсетулердің бірі бұл тамақтану орындары болып табылады екен. Тамақтандыру қызмет көрсету есебімен әрбір туристің физикалық қажеттіліктерін қамтамасыздандырады.

Туристік инфрақұрылымның қосымша қызмет көрсету түрлері: көңіл көтеру индустриясы, танымдық индустриясы, емделу мен сауықтыру индустриясы, оқу индустриясы және денені шынықтыру индустриясын жатқызамыз.

Қазіргі таңда әлемдік экономикада туристік сала – аса жанды және перспективалы салалардың бірі, кейбір елдерде туризм мемлекет кірісінің бірден-бір көзі болып табылады. Бүкіләлемдік туристік ұйымның болжамы бойынша, Қазақстан тұрақты туризмді дамыту үшін болашағы бар елдер сапында. Болашақта кендірлі демалыс кешенін дамыту және әлемнің барлық елдерінен туристерді тартып, сонымен бірге туристік ортаның қалыптасуына еліміздің экономикасының дамуына жағдай жасауымыз қажет.

ӘОЖ 33 (338)

ҚАЗАҚСТАНДА БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІН ДАМУДЫ БОЛАШАҚ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Аймұрзаева Д., студент

Ғылыми жетекшісі: Тасболатова А.А.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Экономикамыздағы энергетиканың үлесі мен басқа да проблемалар отын-энергетикалық энергия көздерін тиімсіз пайдалануға жол ашып, экономикамыздың бәсекелестік қабілетін әлсіретіп, қоршаған ортаны ластандыруға, атап айтқанда көкөністі газдардың зияндығын атап өтуге болады. Экологиялық және экономикалық тәуекелділікті ескерсек, инвесторлар үшін энергиямен қамту аумағы оларды ынталандырмай отыр. Ал, электро энергетиканың инвестициялық жобалары қаржыны көп қажет етеді, әрі қымбат тұрады. Міне, осыған орай, дәстүрлі емес, қалыптасқан энергия көздеріне назар аударудың маңызы зор. Электроэнергетика саласында баламалы энергия түрлерінің экономикалық дамуын жетілдіру оның тұжырымдамалық негіздерін терең зерттеуді талап етеді.

Түйінді сөздер: энергия, инфрақұрылым, инновация, ЭБК, лизинг.

Қазіргі уақытта энергияның жаңа экологиялық таза түрлері белсенді енгізілуде. ЭБК-не көшу сонау 2006 жылы басталған болатын, әрі ғалымдардың болжамдары бойынша ол 2024 жылға дейін созылады. Бұл жағдайда энергетикалық саясатты елдің әлеуметтік-экономикалық дамуымен үйлестіру, энергетика секторын дамытудың сыртқы және ішкі жағдайларының сапалық айырмашылықтары мен жайының

параметрлерін, мемлекеттік энергетика саясаты шараларының бағытталған сипатын ескеру - экономиканың энергетикалық тиімділігі артуының ажырамас компоненттері болып табылады.

Мәселен, ҚР-да төмендегідей нәтижелерге жетуге жағдай жасаған электр энергетикасы салаларын дамыту бағдарламаларын жүзеге асырудың дайындық кезеңі жасалды:

- екі деңгейден – көтерме нарықтан (орталықтандырылмаған сауда) және электр энергетикасының бөлшек саудасынан тұратын электр энергетикасының рыногы құрылды;

- экономикалық тәуелсіз құрылымнан тұратын басқарудың жүйесі жетілдірілді;

- электр энергетикасы салаларын қайта құру жүргізілді: энергия көздерінің 80% жекешелендірілді немесе сенімді басқаруға берілді;

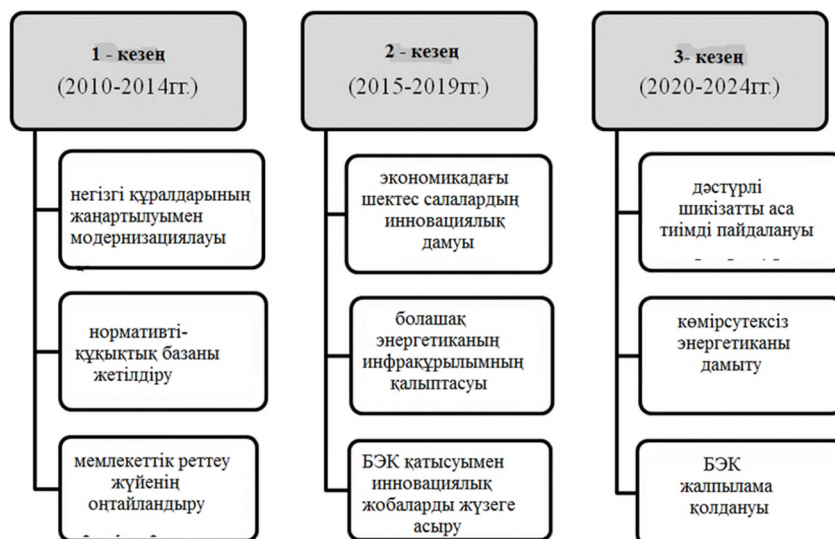
- электр энергиясының қолжетімді бәсекелестік нарығы ұйымдастырылды;

- электр энергиясы рыногын одан әрі дамыту бағдарламасы айқындалды [1].

Қазіргі уақытта бағдарламаның 1-кезеңі жүзеге асырылуда, ол энергетика кешенін басқарудың тиімді тәсілдерін іздестіруге және жергілікті жағдайда қолдануға негізделген. Осыған байланысты экономикалық және энергетикалық дамудың тұрақты қарқынына қол жеткізу, сондай-ақ ҚР энергетикалық кешенді сапалық жағынан жаңарту мен жетілдіру мүмкіндіктерін пайдалану басты міндеттер болып табылады. Біздің ойымызша, 1-кезеңнің тәуекелдігі сол, энергетика саласындағы қайта құрулардың қарқыны мен тиімділігінің жеткіліксіздігі, өйткені ол кезеңнің соңына қарай дағдарыстан кейінгі дамудың негізін қалауы тиіс.

Осыған байланысты, мемлекеттік энергетикалық саясаттағы, әсіресе баламалы энергетикада айрықша маңызды болып табылатын жедел ілгерілеуді қамтамасыз ететін ішкі нарықтағы, сондай-ақ халықаралық деңгейдегі негізгі кедергілерді (экономикалық, заңнамалық, технологиялық және басқа) жою, бұл қадамға қажетті жағдай туғызылуы тиіс. Энергетикалық секторды дамытудың жоспарлары мен бағдарламаларын республиканың әлеуметтік-экономикалық дамуының басқа да құжаттарымен екшеу және синхрондау қажет. Әлемдік экономиканың дағдарыстан кейінгі ілгерілеуге ауысуы әлемдік қаржылық, қор құраушылық және энергетикалық нарықтардың тұрақтылығы мен болжамды динамикасымен сипатталады, осының барлығы ЖЭК негізінде жаңа энергетикалық жүйені тиімді құруға алғышарттар туғызады.

Бұл жағдайда энергетика секторын дамытуға мемлекеттің қатысу рөлі арта түседі. Нақ осы жағдай электр энергетикасының жаңа нысандарын салуды және бар электр станциялары мен тарату желілерін жетілдіруді қажетті қаржылық ресурстармен қамсыздандыруды, басымдылықты ұзақ мерзімді инвестициялық жобаларды жүзеге асыруда бизнеске мемлекеттік кепілдікті, энергетика секторында жүйені құрастырушы компанияларға қолдау көрсетуді қамтамасыз етеді.

Сурет 1 - ҚР энергетикалық саясатты жүзеге асырудың негізгі кезеңдері [2]

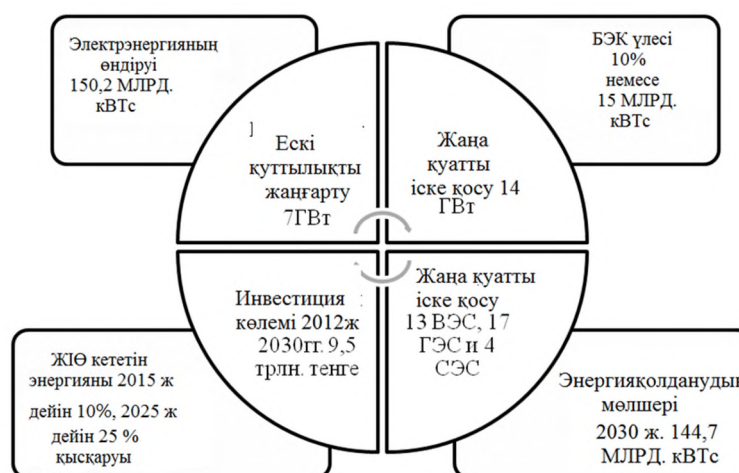
Баламалы энергетиканы дамыту саласында мемлекеттік энергетика саясаты мына негізде жүзеге асырылуы тиіс:

- энергиямен жабдықтаудың мемлекеттік және аймақтық бағдарламасын жасау мен жүзеге асыру;
- әртүрлі энергия тұтынушылықты бүкіл өнімдердің басым үлесін өзгертетін құрылымдық саясатын жүзеге асыру;
- кәсіпорындарға энергетикалық зерттеулер жүргізу;
- құрылыстар жобаларына мемлекеттік сараптамалар жүргізу және жоғары энергетикалық тиімділіктің көрсету аймақтарын құру;
- энергетикалық баланса энергияның дәстүрлі емес көздерін ірі көлемде тарту.

Оның үстіне мемлекеттік реттеу ҚР аймақтарына үлкен өкілеттіліктер мен мүмкіндіктер береді, өйткені көптеген экономикалық, экологиялық және қаржылық мәселелер республикалық деңгейден аймақтарға орналастырылады.

Энергия тиімділігі мен энергиямен жабдықтауға ықпал етудің сан қырлы формалары орталықтандырылған, орталықтандырылмаған, экономикалық және басқарудың заңдылық әдістерін үйлестіруге, елдің белгілі бір аймақтарына тән ықпал етудің мүмкіндіктерін ескеруге негізделген. Қайталамалы энергетиканы пайдалануды ұлғайту негізінде тиімділікті арттыруды қамтамасыз ету үшін мемлекеттік реттеудің экономикалық әдістері кәсіпорындардың ресурстарды ұтымды пайдалануға, материалдық мүделілікке байланысты.

2030 жылға қарай ЖЭК-ге жұмсалатын әлемдік шығын 7 трлн. АҚШ долларынан асып түседі деп күтілуде. Зерттеудің барысында ЖЭК-нің ырғақты дамып келе жатқан түрлерінің - бірі жел энергетикасы екендігі дәлелденді. Бүгінде жел электр станцияларының қуаты әлемде 60 000 МВт-дан, немесе әлемдік өндірілетін қуаттардан 1,5% асып түседі. Жел энергетикасы жылына 20-30%-ға дейін тұрақты қуат өсімін беруде. Сарапшылардың пікірінше, ауқымды энергияны үнемдеу шаралары жағдайында жел энергетикасы 2030 жылға қарай электр энергиясының әлемдік өндірісінің 29,1% және 2050 жылға қарай 34,2% қамтамасыз етуі тиіс.

Сурет 2 - Электр энергетикасы секторының стратегиялық бағдарлары

Еліміздің және баламалы энергетика секторының энергетикалық әлеуетін дамыту механизмі мемлекеттік реттеудің мынандай тұтқаларын қамтуы тиіс:

- баға құрау, яғни өндіріс құралдарына арналған бағаны қадағалау, баламалы энергоресурстар, электр энергиясына кепілді бағаны қамтамасыз ету;
- бюджеттік қаржыландыру, яғни мақсатты бағдарламаларды қаржыландыру, субсидия жүйесі, өтем ақы мен демеуқаржы беру, сақтандыру жүйесін дамыту, бюджеттік қарыз беру;
- машина жасау өндірісі мен баламалы энергетика инновациялық жобаларына инвестиция, оларды ынталандыру, лизингті дамыту, лизингтік қорды толықтыру;
- жеңілдікті несие, ұзақ мерзімді несиелер беру [4].

Энергетиканың экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік энергетикалық саясаттың негізгі мақсаты - энергетика кешенінің қоршаған ортаға және климатқа зиянды заттарды шығаруды азайту. 2020 жылға дейінгі аралықта кен қазбалары саласына экологиялық талап күшейеді, жолайғы мұнай газын тиімді пайдаланудың кешенді шаралары жасалынды, энергетикадағы инвестициялық жобаларға мемлекеттік экологиялық сараптама жасау жүйесі жасалынды. Дегенмен, әлі де болса энергоресурстарын тиімді пайдалану проблемаларын шешуде аяққа оралғы болып жатқан жайлар аз емес, энергетика секторы жұмысынан қалдықтарды тиімді пайдалану мақсатындағы компанияларды экономикалық ынталандыру механизмі жоқ.

ЭКСПО-2017 көрмесі әлемдік энергетика жүйесін және оның барлық салаларын «жасыл» технологияға әрі энергияның баламалы көздеріне көшірудің әдістері мен құралдарын алға тарта отырып, энергетика саласындағы экологияландырудың болашақтағы бағдарларын анықтап беретін болады. Сондықтан болашақта энергияның «таза» көздері қоршаған ортаға орасан зор нұқсан келтіретін дәстүрлі энергияны ығыстырады.

Сонымен, энергетика секторын жаңартуға қол жеткізу үшін ЭКСПО-2017 көрмесін ұйымдастыру жағдайында қайталамалы энергоресурстарын қалыптастырудың мынандай негізгі артықшылықтары бар:

- энергетика ресурстары өндірісінде, тасымалында, сақталуы мен пайдаланылуында экологиялық таза энерготииімділікті және ресурс үнемдейтін технологияларды енгізуді ынталандыру;
- баламалы энергетика секторын инвестициялау, сондай-ақ отандық және шетелдік инвесторларды тартуда әкімшілік кедергілерді жою мақсатында мемлекеттік-жекелік серіктестік әдістері мен формаларын жетілдіру;

- алдағы уақытта энергетикада инвестициялық жобаларды жүзеге асыру мен энергетика нысандарын ағымдағы пайдалануда Қазақстандық және халықаралық экологиялық заңдылықтарды үйлестіру кезінде экологиялық талаптарды сақтауға қадағалау жасауды күшейтуді қарастыратын регламенттерінің, стандарттары мен нормаларының жүйесін қалыптастыру;

- еліміздің энергетикалық балансына ЭБК-ін енгізудің құқықтық негіздерін жасау және мемлекеттің энергетикалық саясатының түрлері мен құралдарын заңдылық тұрғыдан дәйектеу;

- отын-энергетика кешенінде барлық шаруашылық жұмыстарын жүзеге асыратын меншіктің барлық түріндегі ұйымдарға ыңғайлы экологиялық аудиттің жүйесін дамыту;

Энергетика саласындағы шаруашылық саласын оңтайландыруға орай баламалы энергия қуатының инвестициялық жобаларын талдап баға беру әдісінің 3 тобы: экономикалық, статистикалық, математикалық-болжау қарастырылды [5].

Қазақстанның мемлекеттік энергетикалық саясаты үшін – дамудың аралас нәтижелерін алға тартар ұлттық-монополиялы және ұлттық-бәсекелестік қатынастарды жетілдіретін үлгі неғұрлым тиімді болатындығы, мұның өзі жалпы энергетикалық нарықты құруға, соның нәтижесінде бәсекелестік қарым-қатынастарды дамытуға мүмкіндік береді.

- баламалы энергетиканы дамытуды жеделдетудің басты шарты – тиімділігі жоғары инновациялы-инвестициялық жобаларды жүзеге асыру арқылы экономикамыздың қазіргі жағдайдағы дамып отырған қағидаларына қабысып кетуіне жағдай жасайды. Бұған қоса, ЭКСПО-2017 көрмесі Қазақстан үшін энергетика саласындағы ең ауқымды кең көлемді қамтылған оқиға болуы тиіс. Көрменің нысандары «жасыл» технологияны пайдалана отырып, тұрақты даму қағидаларына сәйкес бой көтереді. Олардың салалары халықаралық талаптарға сай болады. Қазақстан астанасы болашақтың экологиялық қаласы үлгісіндегі атауға ие болып, әлемнің барлық елдерінің назарында болмақ. Бұған қоса, Қазақстан Республикасы ЭКСПО-2017 көрмесіне қатысатын әлемнің озық елдерінің энергетика саясатындағы барлық тәсілдерін отандық жағдайға бейімдеуіне мүмкіндік алады. Көрме аяқталған соң, баламалы энергетиканы еліміздің күнделікті жағдайында пайдалануға жақсы негіз қаланатындығы нақты деректермен дәлелденді;

- энергия қуаттарының нарығын дамытуда да белгілі шектеулер бар: экономикалық, заңдылық тұрғысынан, ақпаратты, қаржылай және технологиялық. Энергетиканың бұл саласындағы проблемалар: ішкі инвестиция мен шетелдік қаржы көздерінің жетіспеушілігі; құрылысқа жұмсалатын қаржы көздерінің қаржы мөлшерінің қымбаттылығы, баяу жаңартылып, негізгі өндірістік қорларды пайдаланғанның өзінде құрал-жабдықтардың едәуір мөлшерде тозығының жетуі; электр желілеріндегі электр қуатының мөлшерден тыс шығыны; баламалы энергия қуатын қолданудағы қарқындылықтың төмендігі бөліп қарастырылды.

- жүргізілген талдау нәтижелерінің қорытындысы электроэнергетикалық кешенді, оның ішінде баламалы электр жүйелерін қоса алғанда бұл саланы дамыту үшін инвестициялық қорлардың маңыздылығын дәлелдеп, орын алып отырған проблемалар айқындалды. Бұған қоса, экономикалық талдау нәтижелерінен Қазақстандағы өндірілетін электроэнергиясының ауқымы инвестиция көлемі мен электр желілеріндегі қуат көздерінде ысырапқа байланысты деп көрсетуге болады. Инвестициялық қорлардың өсімі – ЭКСПО-2017 көрмесіне әзірлікке орай энергетика саласының және оның инфрақұрылымының белсенді дамуына тікелей байланысты.

- көптеген нәтижелерді басқару қорытындысы негізінде инвестицияның құйылуы мен таратқыш электр желілеріндегі шығынның өсуіне қарамастан электр

энергиясын өндірудің болжамды көлемдері есептелді. Мұндай жағдайда 2014-2018 жылдары шегініс талдауы бойынша электр энергиясын өндірудің көлемі – 13% пайыз мөлшерінде болатын болса, онда бұл «Қазақстан-2050» стратегиясы бағыттарына сәйкес келеді. Мұның өзі ЭКСПО-2017 көрмесін өткізу тұрғысынан да маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан -2050 стратегиясы» Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» 2012 жылғы 14 қарашадағы Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2012,- 118 б.
2. Сабден О. Инновациялық экономика: ғылыми басылым. – Алматы: Эксклюзив, 2010. - 491 б.
3. Имашев А.Б. Проблемы развития альтернативной энергетики. //Материалы VIII Международной научно-практической конференции «Право и проблемы функционирования современного государства». – Махачкала: Апробация, 2014.–№5 (20).–С.140.
4. Виссарионов В. И., Дерюгина Г. В., Кузнецова, В. А. Малинин Н. К.. Солнечная энергетика. - М.: МЭИ, 2010. - 276 с.
5. Мырзалиев Б.С. Экономиканы мемлекеттік реттеу: оқулық. - Алматы: Нұр - Пресс, 2010. - 522 б.

УДК 330.1

ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Акказанов Б., студент

Научный руководитель: Сутбаева Р.О.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассмотрена история изучения социально-трудовых отношений. Взгляды разных ученых в сфере социально-трудовых отношений, а также рассмотрено важность трудовых отношений.

Ключевые слова: социально трудовые отношения, экономика, образование, либеральная, государство, социализация.

Социально-трудовые отношения давно стали предметом интереса многих ученых и общественных деятелей. Еще протестантизм признавал труд величайшей моральной ценностью, а Ж. Кальвин (1509-1564) рассматривал особую организаторскую деятельность, которой является предпринимательство. Считается, что понятие «предпринимательство» ввел в научный оборот банкир, экономист и демограф Р. Кантильон (1680-1734).

В своем труде «Очерк о природе торговли вообще», который был издан в 1755 г. он определил предпринимателя (entrepreneur) как человека, который подвергает себя риску непостоянных доходов. Неопределенность и риск – отличительные черты его деятельности.

Ранняя экономическая наука уделяла огромное внимание трудовым отношениям как процессу производства материальных ценностей. А. Смит (1723-1790) [1], рассматривая труд с экономической точки зрения, подчеркивал его социальную значимость, отмечая, например, важность затрат на образование. Он выделял труд

производительный (материальное производство в промышленности и сельском хозяйстве) и непроизводительный (домашние слуги, чиновники, военные и т.п.). Рассуждал А. Смит и о необходимости свободы труда и предпринимательства, рассматривая предпринимателя как организатора производства. Он ввел доктрину «свободного предпринимательства» и обозначил принцип «невидимой руки рынка», которая регулирует экономику лучше любого государства.

Подчеркивал важность предпринимательства и Д. Рикардо (1772-1823), развивая проблемы труда в рамках либерального направления и идеи А. Смита, выступал за невмешательство государства в социально-трудовые отношения, тогда как И. Бентам (1748-1832), Ж.Б. Сэй (1767-1832) и Ж. Сисмонди (1773-1842) указывали, что государство должно поддерживать оптимальное состояние этих отношений. Ж.Б. Сэй в своем основном труде «Трактат политической экономии, или Простое изложение способа, которым образуются, распределяются и потребляются богатства» (1803) выделил важнейшие функции предпринимательства принятие решений, накопление опыта, сбор информации, соединение труда и капитала. Идеи представители философской мысли И. Канта (1724-1804), И.Г. Фихте (1762-1814) и В.Ф. Гегеля (1770-1831) также приложимы к изучению проблем труда. И. Кант рассматривал нравственную проблематику, И.Г. Фихте говорил о необходимости свободы труда для духовного развития человека, В.Ф. Гегель определял труд как самую разнообразную деятельность, в том числе предпринимательскую, общественную и творческую.

По словам Ю.В. Волкова: «К середине XIX века... сложилась «либеральная» идейная и теоретическая парадигма трактовки труда, считающая наиболее благоприятной для него такую систему внешних социально-экономических условий, которая базируется на частном предпринимательстве и свободном рынке. Эта парадигма была воспринята с теми или иными вариациями и вносимыми в нее изменениями и дополнениями возникшей в конце первой половины XIX века социологической наукой и сохраняется в большинстве экономических, социально-философских и социологических теорий до настоящего времени» [2].

Воспринимали труд как величайшую моральную ценность и утописты в рамках коммунистической идеологии (Т. Мор, Т. Кампанелла, Т. Мюнцер, Г. Бабеф, А. де Сен-Симон, Ш. Фурье, Р. Оуэн и др.). Они были сторонниками общественного производства и общественной собственности, уравнительного распределения. Главная роль в обеспечении этих условий отводилась государству.

Субъект социально-трудовых отношений – это участник взаимоотношений, существующих в сфере труда, 1) имеющий сложную внутреннюю структуру и внутренние связи, 2) характеризующийся определенным местом, статусом и ролью в общей системе социально-трудовых взаимоотношений, изменяющимися под влиянием различных социально-экономических факторов и в исторической перспективе, 3) стремящийся к наиболее эффективному достижению своих целей, 4) обладающий определенными ресурсами и суверенитетом, 5) характеризующийся материальным воплощением (формальной организацией и способом существования), 6) «наличием партнеров и контрагентов, признающих легитимность данного субъекта»⁵, а также 7) специфическими функциями, средствами и методами деятельности (устойчивым набором функций и/или практик), и 8) особенностями (установками, потребностями, интересами, мотивами и ожиданиями), которые и определяют специфику взаимодействий (непосредственных и опосредованных) с другими субъектами. Итак, работник и работодатель – основные субъекты как трудовых, так и социально-трудовых отношений. Без них невозможны ни те, ни другие отношения. Третий, наиболее значимый субъект социально-трудовых отношений – государство. Исходя из приведенных выше различий между трудовыми и социально-трудовыми отношениями,

государство не является субъектом трудовых отношений, но является субъектом социально-трудовых отношений (хотя функции посредника и работодателя при определенных условиях исключать нельзя). Учтя представителей этих трех субъектов социально-трудовых отношений, получим хорошо известную, классическую, традиционную модель их состава и взаимодействия (модель трипартизма). Т.е. в классической модели, как правило, присутствуют следующие субъекты социально-трудовых отношений: 1) работодатели и их представители (объединения, союзы и ассоциации работодателей); 2) наемные работники и их представители (профсоюзы); 3) государство в лице его уполномоченных органов и представителей (рис. 1).

Государство – неосновной субъект (не участвующий непосредственно в трудовом процессе), но первичный (непроизводный). Может выступать в качестве работодателя – тогда становится основным. Посредники – неосновной субъект (не участвующий непосредственно в трудовом процессе, но вторичный (производный от первичных)), внутри которого: «представители» (производные от первичных субъектов) и непроизводные – «самостоятельные посредники».

Само понятие «социально-трудовые отношения» также вызывает непрекращающиеся споры в современной отечественной научной литературе, в частности по поводу его содержания и соотнесения с понятием «трудовые отношения» (зарубежные авторы чаще апеллируют термином индустриальные отношения (industrial relation) или трудовые отношения (labor relation)). Ряд исследователей считают эти понятия синонимичными и тождественными, другие отстаивают мнение, что социально-трудовые отношения являются частью отношений трудовых, третьи, утверждают обратное, считая трудовые отношения составляющей частью социально-трудовых отношений.

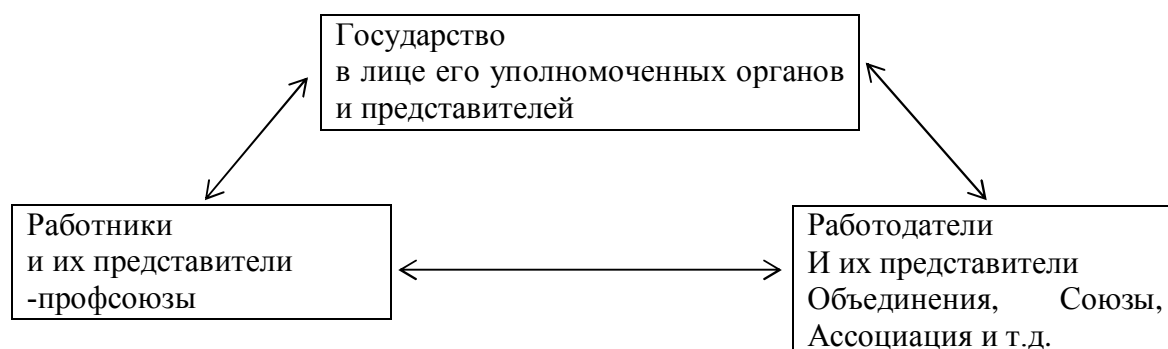

Рисунок 1 - Традиционная схема состава и взаимодействия субъектов социально-трудовых отношений

Мы согласны с последним, считая, что социально-трудовые отношения существенно многообразнее и шире непосредственно трудовых. Если трудовые отношения – это первичные отношения, отношения между работниками и работодателями непосредственно в процессе трудовой деятельности, то дополняя их другими, также связанными с трудовой сферой, вторичными, отношениями вне трудового процесса, но, однако влияющими на отношения трудовые, приходим к понятию «социально-трудовых отношений».

Не меньшее количество разногласий присутствует сегодня среди отечественных и зарубежных исследователей по поводу состава субъектов трудовых и социально-трудовых отношений. Единых критериев отнесения нет, что и имеет следствием данную неопределенность, которая осложняется еще и дискуссией вокруг инфраструктуры рынка труда, что совсем запутывает ситуацию. Однако работники,

работодатели и государство – это те субъекты, которых большинство исследователей относят к основным, главным субъектам этих отношений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Смит, А. Исследование о причинах и природе богатства народов / А. Смит – М., Эксмо, 2007. – 960 с.
2. Волков, Ю.Е. Социология труда / Ю.Е. Волков – М., ИД «АТИСО», 2009. – С. 62-63.
3. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press, 1990.

ӘОЖ 343(9)

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫМЕН КҮРЕС ЖҮРГІЗУ

Алибеков С.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Ғылыми мақалада білім беру мекемелеріндегі сыбайлас жемқорлық мәселелері және онымен күрес жүргізудің ұйымдық-құқықтық мәселелері, сондай-ақ оларды жүзеге асыру тетіктері қарастырылған

Түйінді сөздер: білім беру мекемелері; сыбайлас жемқорлық; ұйымдық-құқықтық механизмдер.

Қазіргі уақыттағы Қазақстанның алдында тұрған өткір әлеуметтік мәселелердің қатарында сыбайлас жемқорлық басты орынға ие болып отыр. Қоғамдық қауіпті құбылыстармен күрес жүргізуге арналған талдау құжаттарынан, болжамдардан және бағдарламалардан көрініп тұрғандай сыбайлас жемқорлық немесе халықаралық ұғымындағы коррупция, ұйымдасқан және экономикалық қылмыстармен тығыз байланыста ғана болып қоймайды сонымен бірге тұтастай алғандағы мемлекеттің, қоғамның, әрбір азаматтың тағдырына жағымсыз ықпал етеді [1, 7].

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттің ұлттық мүдделеріне қауіп төндіреді, себебі ол Қазақстанның саяси және экономикалық өрістердегі алатын орнын әлсіретеді. Саяси өрісте коррупция биліктің беделін түсіреді, оған халықаралық қызметтің әртүрлі субъектілерінің, елдің тұрғындарының сенімсіздігін пайда қылып, жүзеге асырылып жатқан реформалардың әлеуметтік пайдалылығына деген күдікті туғызады, мемлекеттің барлық функцияларын жүзеге асыруда бей-берекетсіздікке, мемлекеттік институттардың криминализациялануы үшін қолайлы жағдайдың қалыптасуына алып келеді және Қазақстан Республикасындағы саяси режимнің трансформациялануына жағымсыз қарқындылық береді. Сыбайлас жемқорлық елдің экономикалық қауіпсіздігіне қатер төндіреді, отандық өнімдердің бәсекелестікке қабілеттілігіне нұқсан келтіреді, кәсіпорындардың мүдделерін жүзеге асыруға кедергі келтіреді, нарықтық механизмдерді бұзады, бюджет қаржыларын тиімсіз пайдалануға алып келеді және орасан зор тікелей, сондай-ақ жанама шығындарға алып келеді.

Сыбайлас жемқорлық азаматтық қоғамның қалыптасуына кедергі келтіреді, оның интергациясына, барлығының заң алдындағы теңдігі қағидасын жүзеге асыруға қайшы келеді. Азаматтардың лайықты өмір сүруі, хылықтың заңдылықты және құқық

тәртібін сақтауға деген ынталылығын жоққа шығарады. Сыбайлас жемқорлық әрбір азаматтың мүддесіне қатысты, себебі ол тұтастай алғандағы өмір сүру деңгейі мен оның сапасын төмендетеді, жеке тұлғаға кері ықпал етеді, айтарлықтай криминогендік әлеуетке ие болатын өнегелік деформацияның қалыптасуына алып келеді.

Сонымен бірге сыбайлас жемқорлық құбылыстарының қоғаммен жазғыруға ұшырамауы қазіргі уақыттағы ең қауіпті мәселелердің бірі айналып отыр, халықты құқықтық тәрбиелеу және құқықтық сананы, мәдениетті көтеру бағытындағы жұмыстардың ақсап жатуы осы істе өзінің жағымсыз әсерін тигізіп отырғаны да шындық. Сонымен бірге кейбір саясаткерлер мен жоғарғы дәрежелі чиновниктердің қалыптасқан қатынастарды мемлекеттік қызметтің ажырамас элементі ретінде заңдастыруға тырысуы да осы істе бөгет болып отыр. Бұл қалыптасқан жағдайды бұқаралық ақпарат құралдары да түзетуге қауқарсыз. Сыбайлас жемқорлық туралы жарияланған материалдарға қатысты қоғамның алаңдауы да өзінің өзектілігін жоғалтып, сыбайлас жемқорлық құбылыстарына төзбеушілік атмосферасын қалыптастыру күннен күнге әлсірей түсуде. Осының нәтижесінде сыбайлас жемқорлық құбылыстарына қоғам мүшлеренің бойы үйреніп кетуі синдромы пайда болады. Осының бәрі елдің ең жоғарғы билік өкілдерінің де сыбайлас жемқорлыққа ұшырағандығының және жағдайды жуық арада түзетудің ешқандай мүмкін еместігінің дәлелі болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 ж. 18 қарашадағы № 410-V Заңының 1-бабының 6-бөлігінде сыбайлас жемқорлық (коррупция) ұғымына сыбайлас жемқорлық – жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу – деген анықтама берілген [2].

Коррупция (corruptio) латын тілінен аударғанда – лауазымды тұлғаның оның лауазымымен байланысты құқықтарын жеке басын байыту мақсатында тікелей пайдалануы; сатып алу; сатылу дегенді білдіреді қазіргі уақытта аталған терминнің ішкі мазмұны мемлекеттік шенеуіктер және лауазымды тұлғалардың қылмыстық топтармен бірігуі және қызмет мүддесін сатуы дегенді білдіреді [3]

Тұтастай алғанда, осы аударма коррупцияның мәнісі туралы – оның сатылып кетуі жолымен биліктің бүлінуі немесе тот басуы деген мағына береді, егер оны әлеуметтік құбылыс ретінде қарастыратын болсақ, ал ол болса шынында да солай болып табылады.

Кезінде И.Х. Дворецкиймен жасалған латын-орыс сөздігі, біз жоғарыда келтірген мағыналардан басқа аталған терминнің «азғындау, құлдырау, тағылану, нашар жағдай, сондай-ақ бұрауын кетіру, бүлдіру, құлдырату, бұзу, құнықтыру, масқаралу, абыройын түсіру» деген мағыналарын да береді [4].

Заң ғылымдарының кандидаты Г.К. Мишин, осы мәселеге қатысты пікір білдіріп жүрген авторлардың көзқарастарына қарсы тұрып «corruptio» деген латын термині екі түбірлі сөзден тұрады cor (жүрек, жан, рух; ақыл-ой) және ruptum (бұзу, бүлдіру, азғындату). Сондықтан коррупцияның мәнісі жария билік немесе өзге де қызметкерлерді сатып алуда, олардың сатылып кетуінде емес, белгілі бір объектінің, соның ішінде мемлекеттік биліктің де, бірлігінің бұзылуында (дезинтеграция, іріп-шіруі, ыдырауы) – деп атап көрсетеді [5].

Сыбайлас жемқорлық әрекеттеріне «орта тап» өкілдерінің айтарлықтай тобының қатысуы сыбайлас жемқорлық мәселесін барынша ушықтыра түседі, олар коррупцияға зиялылықтың атрибуты ретінде қарай бастайды. Адамдардың осы тобының арасында өзін ақымақ ретінде көрсету ең үлкен қорлық деп саналады. Ақымақтық өзгелердің ойынша, ар-ұяттың жоқтығы ретінде емес, қалыптасқан жағдайда өзінің пайдасы үшін басымдыққа ие бола алмау деп түсініледі. Осының нәтижесінде сыбайлас жемқорлықтың тұрақты серігі ретінде білім беру мекемелеріндегі, солардың қатарында жоғары оқу орындарындағы профессорлық-оқытушылық құрам, оқу орындарының басшылығы арасындағы сыбайлас жемқорлық сипатындағы жүріс-тұрыс етек ала бастайды.

Коррупция түсінігімен оның жалпы әлеуметтік мағынасында сыбайластық ұғымы байланысты болады. Сыбайластық – бұл лауазымды тұлғаның лауазымдық өкілеттіктерін пайдалану жолымен заңсыз баюға тартылуы, өзінің атқарып отырған қызметінің мүмкіндіктерін пайдалану арқылы заңсыз баюға тырысуы.

Осы аталған мүмкіндіктерді жүзеге асыру адамның өнегелік, имандылық, өзін өзі, қоғамды және мемлекетті сыйлау қасиеттеріне, өзінің борышына деген көзқарасына тәуелді.

Коррупцияға деген айтарлықтай кең көзқарастарға қарамастан, мамандар дегенмен, мынаған бірегей қарайды: а) ол әрқашанда мемлекеттік билікпен байланысты және осы тәуілділікке сәйкес азды-көпті деңгейде биліктің сипаты мен мазмұнына оның қоғамдағы беделіне ықпал етеді; б) ол билікті теріс пайдалану ретінде тек жеке пайда үшін ғана емес, сонымен бірге корпоративтік, кландық мүдделер үшін де жүзеге асырылуы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық субъектілеріне лауазымды және мемлекеттік міндет атқаруға уәкілетті өзге де адамдарды немесе оларға тенестірілген адамдарды сатып алуды жүзеге асырушы, сол сияқты оларға заңға қайшы мүліктік игіліктер мен артықшылықтар беретін жеке және заңды тұлғалар да жатады.

Сыбайлас жемқорлықтың мәнісіне қатысты білдірілген көзқарастарды ескере отырып, коррупцияны мемлекеттік қызметкерлердің және мемлекеттік және сонымен байланысты функцияларды орындауға уәкілетті өзге де тұлғалардың өздерінің қымет жағдайларын және атқарып отырған қызметінің мәртебесі мен беделін жеке мақсаттарға қоғамдық маңызды деп танылатын мемлекеттің саяси, экономикалық, әлеуметтік, моральдық-этикалық және өзге де мүдделеріне нұқсан келтіре отырып пайдалануы деп түсінгеніміз дұрыс.

Ұйымдастырушылық-әкімшілік міндеттер деп адамдардың заңнамада және ұйымның атқарушы органының құрылтай құжаттарында көзделген өкілеттіктерді жүзеге асыру жөніндегі қызметі түсініледі. Бұл міндеттерге ұжымға жалпы басшылық жасау, кадрларды орналастыру және іріктеу, бағынышты адамдардың жұмысын ұйымдастыру және бақылау, көтермелеу және тәртіптік жазалар қолдану шараларын қолдану арқылы еңбек тәртібін сақтау жатады.

Сонымен бірге, көптеген мамандар сыбайлас жемқорлық қатынастар өрісі тек мемлекеттік қызмет аясымен немесе жария басқаруға тартылған тұлғалармен шектеліп қалмайды, сонымен қатар ол жеке секторға, кәсіби одақтарға және саяси партияларға және өзге де өрістерге тарайды деп негізді түрде пайымдайды.

Әкімшілік-шаруашылық міндеттер деп толық материалдық жауаптылық жүктелген тұлғалардың берілген өкілеттіктердің шегінде мүлікті, соның ішінде ұйымның балансындағы және банк шоттарындағы ақшаны басқару және оларға билік ету жөніндегі қызметті жүзеге асыруы түсініледі.

Жалпы алғанда, сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізу барлық адамдардың заң мен сот алдындағы теңдігі; мемлекеттік органдар қызметін анық құқықтық кестелеуді,

осындай қызметтің заңдылығы мен жариялығын, оған мемлекеттік және қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету; мемлекеттік аппараттың құрылымдарын, кадр жұмысын жеке және заңды тұлғалар құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын мәселелерді шешу рәсімдерін жетілдіру сияқты аса маңызды қағидаларға негізделуі тиіс.

Төменгі деңгейдегі коррупция азаматтардың және кәсіпкерлердің күнделікті қажеттіліктері деңгейінде орын ала отырып, шындығында өмір нормасына айналды және қоғамның әртүрлі қабатын жайлап алды. Алайда осының өзі, оның нақты көріністерін әшкерелеу тұрғысынан алғанда, оны барынша қолайлы етеді. Ресми түрде тіркелетін сыбайлас жемқорлық көріністерінің негізгі массасы нақ осы деңгейде әшкереленеді және тосқауыл қойылады.

Элитарлық сыбайлас жемқорлық барынша қауіптірек болады. Ол оны жасайтын субъектілердің жоғарғы әлеуметтік мәртебесімен, олардың әрекеттерінің интеллектуалдық тәсілдерімен, орасан зор көлемдегі материалдық және өнегелік залалмен, қол сұғушылықтың жасырындылығымен, сыбайлас жемқорлардың осы деңгейіне деген биліктің көзжұбайлық, тіпті қорғаштаушылық көзқарасымен сипатталады.

Билік элитасының коррупциялық әрекеттері әдетте өте күрделі және мемлекеттік қызметтің конфиденциялық түрлерінде жасалатындығы белгілі, оған оның көріністерімен кәсіби түрде күрес жүргізетіндер жіберілмейді, ал кәсіби шеберлігі жоқтарға оны ажырату өте қиынға соғады.

Сыбайлас жемқорлықтың бұл түрі өзінің өте жоғарғы бейімділе білу қабілетіне ие, үзілссіз өз қалауынша өзгере алады, жетілдіріледі, өзін қорғаудың жоғарғы деңгейімен сипатталатын, соның ішінде заңнамалық актілерді қабылдауға лобби жасауды, кінәлілерді жауапкершіліктен құтқара алатын, керісінше сыбайлас жемқорлық әрекеттерін әшкерелейтін тұлғаларды әртүрлі нысандарда қудалайтын тұтас жүйеге айнала алады. Жоғарғы билікте ашкөздік және құнығушылық басым болып тұрған жағдайда, элитарлық коррупция құпиялық және келісімпаздық сипатқа ие бола отырып, параны берушілер үшін де, сондай-ақ алушылар үшін де екі жақты пайдалы болады.

Сыбайлас жемқорлыққа ұрынған бюрократия ақылды, білімді, бай және билікке ие. Өз әрекеттерін жасыра білу оның негізгі жұмысы. Сондықтан элитарлық коррупцияның таралу деңгейінің қашалықты екендігіне жобалап болса да, баға беру мүмкін емес.

Құқық социологиясында сыбайлас жемқорлықты жеке мүдденің тікелей ықпал етуімен социум мүшесінің өзінің жеке мақсаттарына жария билік институттарының есебінен қол жеткізуге тырысушылық ретіндегі диванттық (қалыптан ауытқушылық) жүріс-тұрыстың бір түрі ретінде түсіндіретін пайым бар. Құқықтық құбылыс ретіндегі коррупция өзінің осындай аспектісінде оны моральдық-этикалық тұрғыдан түсінуге барынша жақын келеді. Нормативизм тұрғысынан алғанда осындай арақатыстылық деструктивті сипатқа ие болғанымен, тәжірибелік өмірде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәселеге «адалдық», «мөлдірлік» секілді категорияларды енгізе отырып, аталған ұстаныммен санасқан дұрыс деп ойлаймыз.

Құқықтың шетелдік теориясы мен практикасында коррупцияның мемлекеттік қызметкердің мәртебесімен сәйкеспейтін пайдакүнемдік іс-әрекет сапасында белгіленуі тегін емес.

Өзінің әлеуметтік-саяси ұғымында коррупция азаматтық қоғамның белсенділігі немесе енжарлығының, саналылығы немесе санасыздығы дәрежесінің объективті көрсеткіші сапасында айтарлықтай ұзақ уақыттан бері қабылданып келеді, себебі басқару аппаратының өнегелік тұрғыдан азғындауына тікелей ықпал ететін

«олигархияның темір заңының» әрекет етуі, тек азаматтық институттардың тиімді түрде қарсы әрекет етуі арқылы ғана бейтараптандырылады.

Егер парақорлық, жең ұшынан жалғасу әлеуметтік нормаға айналар болса, онда осындай қатынастар мемлекеттік билікті қоса алғандағы қоғамдық иерархияның одан да жоғарғы қабаттарын да қамтымай қоймайды.

Әлеуметтік құбылыс ретіндегі коррупция, өте күрделі, көп өлшемді құбылыс, азаматтық қоғам және мемлекеттің арасындағы өзара қатынастардың барлық өрістерін қамтиды және заң арқылы қорғалатын игіліктерге әртүрлі тәсілдермен қол сұғады. Ол құқықтықтан бөлек, бірқатар өзге де мәселелерді қамтиды: психологиялық, мәдени, жеке бас қатынастары сондықтан бұл оның ортақ ұғымын және сипатты белгілерін, онымен күресудің нақты шараларын жасақтауда бірқатар қиындықтарды пайда қылады.

Коррупцияны әлеуметтік құбылыс ретінде танудың барлық қажетті белегілері бар. Ең алдымен ол, мызғымас экономикалық іргетасқа ие, ол тұтастай алғандағы қоғамның, әртүрлі әлеуметтік топтардың және әрбір нақты жеке тұлғаның мүддесіне ықпал етеді, ол мемлекеттің сыртқы және ішкі саясатына белсенді түрде әсер етеді, ол мемлекеттік-құқықтық механизмдерге өзінің ықпалы тигізеді. Ақыр аяғында, коррупция қоғамдық және жеке көзқарастарға ықпал етіп, қоғамдағы белгілі бір моральдық-өнегелік ұстанымдар мен негіздерді қалыптастырады.

Сыбайлас жемқорлықпен күресудің тиімді жолдарының бірі ол коррупциялық сипаттағы орын алған әрбір іс-әрекеттің жазасыз қалмауы, осы орайда негізгі екпін құқық қорғау органдарына беріледі. Егер біздің елімізде саяси басшылық және құқық қорғау органдары тарпынан сыбайлас жемқорлыққа қарсы ешқандай шаралар жасақталып, жүзеге асырылмай жатыр дейтін болсақ, онда бұл әділетті болмас еді.

Сонымен қатар, қылмыстардың, соның ішіндегі сыбайлас жемқорлық қылмыстары санатына жатқызылатын қылмыстардың алдын алудағы тиімді шаралардың бірі, біздің ойымызша, осындай қылмыстардың жасалуына ықпал ететін мән-жайлардың, себептер мен жағдайларды барлық уақытта терең, сондай-ақ жан-жақты анықтау болып табылады. Өкінішке орай, бұл жұмыс барлық уақытта бірдей талапқа сай орындала бермейді. Соттар осы аталған жағдайларда жеке қаулылар шығару тиіс.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің пәрменділігін арттыру үшін, біздің ойымызша, келесідей шаралар жасақталып, жүзеге асырылуы тиіс:

- сыбайлас жемқорлық сипатындағы қылмыстардың азаматтардың, ұйымдардың, қоғам мемлекеттің заң арқылы қорғалатын құқықтары мен мүдделеріне айтарлықтай зиян келтіріп, мемлекеттік қызмет мүдделерінің елеуі зиян шегетіндігін ескеріп, осы санаттағы істер дұрыс және өз уақытанда қаралып, олардың құқықтық қорғалуын шынайы қамтамасыз ету, маңызды шарттар ретінде қабылдануы тиіс;

- лауазымды тұлғалардың өздерінің қызметтік өкілеттіктерін басқа адамдардың мүддесі үшін пайдалана отырып, олардан мүлктік және өзге де игіліктер мен артықшылықтарды өзіне және басқа да адамдар үшін заңсыз алуына байланысты қылмыстық жазалануға лайықты қасақана жасалатын әрекеттерін сыбайлас жемқорлық қылмыстары деп ұғына отырып, осындай қылмыстардың қатарына жеке және заңды тұлғалардың жоғарыда көрсетілген құндылықтар мен артықшылықтарды, басымдықтарды мемлекеттік қызметкерлерге құқыққа қайшы беру арқылы өздерінің жеке мүдделері үшін әрекет жасауына ықпал етуге бағытталған әрекеттерін де жатқызу қажет. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарына тән болатын екі жақты мүдделілік қылмыстық жауаптылықтан тыс қалмауы тиіс.

- сыбайлас жемқорлық қылмыстарының субъектілері ретінде мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, қарулы күштер және басқа да әскери құрамалардың және әскерлердің лауазымды тұлғаларын, сондай-ақ жауапты

мемлекеттік лауазымды атақарушы адамдарды тани отырып, осы аталған лауазымды тұлғаларды өз мүдделері үшін әрекет жасату мақсатында оларға мүлкітік игіліктер мен басымдықтарды заңға қайшы берген жеке тұлғаларды да сыбайлас жемқорлық сипатындағы қылмыстардың субъектілері ретінде бағалау қажет.

- ҚР ҚК-нің 3-бабының 26-тармағында берілген анықтаманы негізге ала отырып, тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілеттік бойынша билік өкілі функцияларын жүзеге асыратын не мемлекеттік органдарда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, сондай-ақ ҚР Қарулы Күштерінде, Қазақстан Республикасының басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды орындайтын тұлғаларды лауазымды тұлғалар деп таныған дұрыс. Мемлекеттің міндетін және мемлекеттік органдардың өкілеттігін тікелей орындау үшін ҚР Конституциясында, Қазақстан Республикасының конституциялық және өзге де заңдарында белгіленетін қызметтерді жүзеге асыратын адамдар, сондай-ақ мемлекеттік қызмет туралы заңнамаға сәйкес саяси мемлекеттік қызметкерлердің лауазымдарында қызмет атқаратын адамдар жауапты мемлекеттік лауазымды атқарушы адам ретінде түсінілуі тиіс.

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттік институттардың құрылымын және олардың ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы иммунитетін әлсіретеді. Ұйымдасқан қылмыстылық негізінен алғанда, сыбайлас жемқорлық жайлаған қоғамда барынша кең көлем алады. Сыбайлас жемқорлыққа ұшыраған құқық қорғау органдары және өздерінің қатарында тазалық жоқ саяси институттар азаматтарды ұйымдасқан қылмыстылықтың қаупінен сақтап қала алмайды.

Мемлекеттің білім беру мекемелеріндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрақты саясатын жүзеге асыру мақсатында коррупцияның алдын алу және онымен күрес жүргізу үшін тұрақты түрде жұмыс жасайтын арнайы органды құру, оның жұмысының тиімділігі үшін негізгі екі жағдайды қамтамасыз ету қажет: аса мұқият, ыждағатты түрде кадр таңдау (жоғарғы білімді, репутациясы кіршіксіз, қоғамға сыйлы) және осы қызметтің жұмысшыларына өте жоғары жалақыны қамтамасыз ету. Олардың ең басты міндеті сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңның орындалысына бақылау жасау, кірістер туралы декларацияны тексеру әсіресе, қызметкердің жалақысы оның бай өмір салтына ешқандай сәйкес келмейтін жағдайларда.

Сонымен қатар, құқық қорғау органдары сыбайлас жемқорлыққа қатысты деп күдік келтірілген жағдайда қылмыстық іс қозғалғанға дейін және арнайы рұқсатсыз кез келген тексерулерді жүргізе алатындай заңнамаға, соның ішінде Конституцияның баптарына да толықтырулар түзетулер енгізу қажет. Лауазымды тұлғалардың және олардың отбасының кірістері мен мүліктеріне қаржылай бақылау орнату өркениетті елдердің барлығына, мысалы АҚШ-та бар. Осындай ереже Мемлекеттік лауазымды тұлғалардың жүріс-тұрысының Халықаралық кодексінде де бар.

Жоғарыда айтылғандарды қысқаша тұжырымдай отырып, сыбайлас жемқорлықтың тамыры өте тереңде жатқандығы, аталған мәселенің барлық уақытта да болғандығы, алайда қазіргі уақытта ол өте қауіпті деңгейге жетіп отырғандығы туралы қорытынды жасауға болады. Сыбайлас жемқорлықты қоғамдық құбылыс ретінде толықтай жою мүмкін болмаса да, оның қарқындылығын, көлемін барынша шектеуге болады деп ойлаймыз. Ол үшін қоғамның сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрінісіне төзбеушілігін және құқық қорғау органдарының пәрменді жұмыс жасауын қамтамасыз ету қажет деп санаймыз.

Қазіргі уақытта білім беру мекемелеріндегі коррупцияға деген мемлекеттің және қоғамның көзқарасы жалпы алғанда барынша әрқилы болып отыр. Берілген құбылыстың пайда болуы, оның мемлекеттік және қоғамдық институттарға ықпал етуі мен маңызы туралы әртүрлі пікірлер айтылып жүр. Бұл жағдайды сыбайлас жемқорлық

мәселесін кімнің зерттеуіне – экономистің, әлеуметтанушының, саясаттанушының немесе құқықтанушының зерттеуіне байланысты түсіндіруге болады. Сонымен бірге сыбайлас жемқорлықты халықтың тәжірибесі негізінде қалыптасатын тұрмыстық түсіну де орын алады. Өкінішке орай осындай көпжақтылықтың болуы сыбайлас жемқорлыққа қатысты әмбебап ұғымды жасақтауға кедергі келтіреді, ал бұл болса, өз кезегінде оның таралуына қарсы барынша тиімді механизмді жасақтауға кедергі келтіріп отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Константинов А. Коррупцированная Россия: монография / А. Константинов; Агентство Журналист. Расследований. - М.: ОЛМА Медиа Групп, 2006. – 512 с.
2. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы //adilet.zan.kz
3. Большой иллюстрированный словарь иностранных слов. М.: 2004. – 957 с.
4. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. М., 1976. – 502 с.
5. Мишин Г.К. Коррупция: понятие, сущность, меры ограничения. М., 1991. – 369 с.

УДК 338.2

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ

Базарбаев М., магистрант

Научный руководитель: Еркулова Г.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Зарубежный опыт оценки персонала предприятия. В данной статье рассматриваются теоретические основы оценки персонала зарубежных предприятий, а также основные методики, на основе которых осуществляется данная оценка. Обосновывается роль и необходимость оценки персонала для зарубежных стран. Одной из основных составляющих любой системы управления является то, что главную роль в этой системе играет менеджер, и в частности высшее звено управленческого корпуса (руководители предприятий, президенты компаний и корпораций, вице-президенты и т.д.).

Ключевые слова: оценка персонала, собеседование, тестирование, эффективность и результативность деятельности предприятия, конкурентоспособность.

Система оценки персонала предприятия является неотъемлемым инструментом управления таким важным ресурсом компании, как персонал. От того, насколько грамотно организован процесс оценки персонала, зависит эффективность, результативность, а значит и конкурентоспособность работы предприятия в целом. То есть в случае успешного выбора кандидата на определенную должность, когда его личностные и профессиональные качества в наибольшей степени соответствуют этой должности, цель организации будет достигнута. Стоит заметить, что процесс оценки персонала является одной из основных проблем не только казахстанских, но и зарубежных компаний. Рассмотрим подробнее опыт зарубежных компаний в области оценки персонала. Говоря об оценке работника иностранной организации, прежде

всего, подразумевают процедуру, проводимую с целью выявления степени соответствия личных качеств конкретного сотрудника, а также качественных и количественных результатов его деятельности определенным требованиям, которые предъявляются к занимаемой им должности. В зарубежной организации оценка персонала предприятия должна соответствовать ряду требований. Во-первых, она должна быть объективной, то есть охватывать достаточно длительный период работы сотрудника и учитывать динамику результатов его деятельности. Во-вторых, она должна быть гласной, что означает широкое ознакомление персонала с порядком и методами проведения оценки, доведение ее результатов до всех заинтересованных лиц. И наконец, в третьих, она должна носить демократический характер, то есть в данном процессе должны участвовать все уровни управления организации, а также весь персонал [5, с.79]. Во многих зарубежных организациях, а в частности в американских фирмах, при решении проблем оценки персонала используют традиционные принципы, то есть особое внимание уделяют специализированным знаниям и профессиональным навыкам еще на этапе отбора кадров. Общими и первостепенными критериями при отборе персонала являются: образование, психологическая совместимость, опыт работы, а также умение работать в коллективе. Так, например, в американских фирмах для оценки кандидата на этапе приема на работу, ему предлагают пройти специальное тестирование, с целью выявления его профессиональной подготовки. Но стоит заметить, что в настоящее время тестирование обычно объединяют с еще одним методом оценки потенциального кандидата – собеседованием. Данный метод позволяет выявить уровень профессиональной подготовки и мастерства претендента, взгляды на собственную карьеру и дальнейшие планы, а также проверяется информированность о деятельности компании, ее отделах, подразделениях, потенциальной должности [3]. Стоит отметить, что современные методы проведения собеседования в иностранных компаниях претерпели значительные изменения за последнее время. Кандидатам на должности предлагается продемонстрировать свои знания и навыки путем прохождения целого ряда письменных тестов. Отличительной чертой собеседований зарубежных компаний является то, что в них учувствуют профессиональные психологи. Их основная задача заключается в том, чтобы обнаружить скрытые качества кандидатов. Например, определить степень его креативности, понять обладает ли он предпринимательскими способностями, способен ли бы быть лидером, а также понять, как он будет вести себя в непредвиденной ситуации. То есть в зарубежных компаниях в наше время намечается тенденция отхода от функционального подхода к оценке кадров, в основе которого лежит решение о приеме на работу исходя только из результатов исследования опыта работы и анкетных данных. В крупных французских компаниях все больше практикуется персональный подход к оценке персонала предприятия. Такой подход помогает понять конкретные характеристики отдельно взятого работника. Отличительной особенностью французских организаций является то, что при отборе кандидатов на наиболее ответственные должности часто проводят испытательный тренинг. Но, несмотря на всю значимость процесса оценки, исследования свидетельствуют о том, что решение о приеме того или иного кандидата на должность принимается в первые десять минут собеседования, остальное же время тратится на получение информации, которая бы оправдала правильность выбора специалиста по персоналу [2, с.57]. Отличительной чертой иностранных компаний является то, что процесс оценки персонала является неотъемлемой частью процедуры увольнения персонала. Увольнение, как обслуживающего персонала, так и менеджеров более высокого звена, всегда сопровождается оценочными мероприятиями. Исключениями составляют только экстремальные ситуации, требующие незамедлительного решения, такие как воровство, мошенничество, нарушение порядка.

В других же случаях результаты проведенной содержат перечень недостатков в работе и путей их ликвидации, а в случае необходимости предупреждение об увольнении или о том, что дальнейшее пребывание на должности зависит от улучшения работы [1, с.34]. В настоящее время в иностранных компаниях наметились две тенденции: Во-первых, стремление предприятий полностью удовлетворить свои потребности в рабочей силе высокого качества. Во-вторых, добиться преимуществ в конкурентной борьбе. Именно поэтому, предъявляются значительно более высокие требования к качеству самого процесса оценки персонала. Все это предполагает дополнительные вложения не только в подготовку и развитие системы оценки, но и в создание необходимых условий для более полного ее использования. Огромный вклад в развитие мировой практики системы оценки персонала вложили разработчики японских фирм. Япония - особенная страна и многообразие тех приемов, которые активно разрабатываются и применяются специалистами по управлению кадрами, стали мощным фундаментом системы оценки персонала предприятия в целом. Японский национальный характер представляет собой систему преемственности, устойчивости, постоянства, возможностью адаптироваться и подстроиться к любым, даже самым резким колебаниям внешней среды. Существует ряд отличительных черт процесса оценки персонала предприятия в японских фирмах. Во-первых, это так называемая «тотальная вовлеченность». Данное понятие означает, что в процессе оценки конкретного сотрудника участвует весь без исключения персонал организации. Во-вторых, это «доверие». Это означает, что работники той или иной организации твердо убеждены в том, что любой их вклад в деятельность компании, рано или поздно поможет им получить воздаяние. И в-третьих, это «эмоциональная близость». Она помогает искоренить должностные и личностные барьеры внутри трудового коллектива с целью обезопасить его от негативных последствий стрессовых и конфликтных ситуаций. В последнее время большинство стран мира уделяют немало внимания тому, чтобы определить сущность японских методов оценки персонала предприятия, для того чтобы перенести положительный опыт Японских компаний на свои предприятия. Так, например, американская компания «Дженерал Моторс» внедрила японскую систему оценки - «точно вовремя», а другая компания «Дженерал Электрик» - «кружки качества». Однако не все методы оценки, используемые в Японии, подходят американским фирмам. Это, прежде всего, относится к стратегии «пожизненного найма» работников, образованию за счет отчислений от прибылей фирмы фондов для удовлетворения нужд работников. Итак, общее назначение оценки персонала организации, независимо от места ее нахождения или отраслевой принадлежности, заключается в повышении эффективности и результативности трудовой деятельности кадров, что в свою очередь влияет на успех деятельности фирмы в целом. Также процесс оценки персонала способствует самореализации каждого конкретного работника на данном предприятии. Особую значимость в решении проблемы оценки персонала имеет обмен опытом и практическими знаниями различных международных компаний.

Вывод: Управление человеческими ресурсами представляет собой вид управленческой деятельности, требующих выполнения определенных обязанностей и наличия индивидуальных качеств у работников, занимающихся этой деятельностью. Управление персоналом является важной составной системы управления персоналом как таковой – имеет ключевое значение для успеха служебной деятельности любого предприятия и организации в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Денисов А.Ф. Отбор и оценка персонала: учебно-методическое пособие / А.Ф. Денисов. - М.: Аспект-Пресс, 2016. - 304с.
2. Иванова С.В. Как найти своих людей: Искусство подбора и оценки персонала для руководителя / С.В Иванова. - М.: Альпина Паблишер, 2014. – 230с.
3. Кадры предприятия: электронный журнал о кадровом менеджменте: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kapr.ru/annotations/>. Дата доступа: 10.06.2018
4. Реймаров, Г.А. Комплексная оценка персонала: Инженерный подход к управлению качеством труда / Г.А. Реймаров. - М.: ЛКИ, 2015. - 422с.
5. Myers. S.C. Fundamentals of corporate finance. Third Edition. McGraw-Hill, 2013.-114p.

УДК 379(85)

РАЗВИТИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ

Байискакова К.А.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В данной статье предусмотрен туристический потенциал Мангистауской области. Туризм может стать ведущей отраслью экономики Казахстана. Об этом свидетельствует активное развитие сферы, в том числе и в регионах. Для жителей Мангистау это означает создание дополнительных рабочих мест, рост доходов, а также сокращение зависимости от добывающих отраслей. Сегодня эксперты утверждают, что у области есть все предпосылки для качественного рывка в туристическое будущее. Преобразование в туристической отрасли начались по всему Казахстану, однако Мангистау здесь отведено особое место.

Ключевые слова: туризм, туристическая отрасль, Каспийское море, Каспийская Ривьера, круизный туризм.

Туристическая отрасль Мангистауской области сегодня в буквальном смысле вышла на старт. Согласно планам Правительства Казахстана, те природные и исторические богатства, которыми щедро одарен полуостров, станут основой нового туристского кластера, который уже получил название «Каспийская Ривьера».

Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев на IV саммите глав прикаспийских государств в Астрахани, прошедшем в конце сентября 2014 года предложил развивать каспийский туризм. «Туристическая инфраструктура прикаспийских стран открывает хорошие перспективы для организации каспийского туризма», - сказал Н. Назарбаев.

Президент страны отметил, что в Казахстане проводятся работы по развитию туристической зоны в Кендирли, в Туркменистане – в зоне отдыха Аваза. «Мы знаем, что привлекательные курорты есть в России, Азербайджане и Иране. Правительства наших стран должны внимательно изучить это направление сотрудничества», - добавил Н.Назарбаев.

Лидеры пяти прикаспийских государств выступили на саммите в Актау. Президент Казахстана начал свое выступление с того, что Каспийский регион имеет уникальную историю и многообразную структуру: здесь сосредоточены богатейшие

человеческие и природные ресурсы. Кроме того, море имеет важное геополитическое значение. "Прикаспийские страны – это динамично развивающиеся государства с общей численностью населения более 240 миллионов человек.

Россия обращает внимание и на туристический потенциал Каспия и предлагает государствам разработать совместную программу в области туризма.

"По имеющимся оценкам, курорты Каспийского моря потенциально могут принимать более одного миллиона отдыхающих ежегодно. Но нужна, безусловно, современная туристическая инфраструктура", — указал президент России.

Россия, к примеру, собирается запустить круизный лайнер по Каспийскому, Черному и Азовскому морям. В настоящее время ведется строительство лайнера "Петр Великий", который совершит свое первое плавание в 2019 году[1].

По мнению казахстанских и российских экспертов у Прикаспийского региона есть большой потенциал развития круизного и яхтенного туризма. Однако для развития этих видов туризма в регионе необходимо построить современные суда, модернизировать портовую инфраструктуру, создать современные стоянки и ремонтные базы для яхт, подготовить кадры, унифицировать визовый режим между странами Прикаспийского региона.

Биржаков М.Б. и Никифоров В.И. в своей работе «индустрия туризма: перевозки» дали характеристику туристскому продукту, сформированному в сфере перевозки туристов водным транспортом. В указанный туристский продукт они включили:

- Морские перевозки пассажиров и туристов на регулярных рейсах линейных конференций: международные и каботажные, трансокеанские маршруты;
- Морские перевозки, комбинированные с другими видами наемных и воздушных перевозок;
- Круизный туризм в различных бассейнах Мирового океана;
- Паромные перевозки туристов.
- Морские и прибрежные экскурсии, развлекательные и прогулочные рейсы;
- Прибрежные регулярные и прогулочные маршруты;
- Трансферы и паромные перевозки в пределах архипелагов и островных групп;
- Парусные регаты и яхтинг. Ботели. Toll Shipping.
- Моторные лодки, морская рыбалка и охота, дайвинг. Фрахт всех видов судов маломерного флота (яхт любых типов и размеров, круизеров, лодок);
- Водный и водно-моторный спорт различных видов. Выставки и шоу.
- Атракционы, развлечения, торговля на борту судов, в том числе и duty free.
- Подводное плавание, подводные экскурсии, приключенческий туризм, подводная археология, кладоискательство на морском дне.
- Экскурсии по портам и портовым сооружениям, маякам, фортам;
- Наземные и морские - суда музеи и многое другое, ну и, конечно же, сувенирная продукция, товары специализированного и туристского ассортимента.

Морские круизы всегда считались одним из оптимальных вариантов путешествия для туристов, желающих за один отпуск побывать сразу в нескольких странах. Вне зависимости от размера все крупные лайнеры представляют основные виды услуг: размещение, питание, экскурсии в портах, развлечения на борту. О стандартах обслуживания можно судить по классу лайнера («стандарт», «премиум», «люкс»)[2].

Каспийское море представляет особый интерес для туристов как с рекреационной, так и с культурно-исторической точки зрения. Страны Каспийского бассейна являются кладовыми богатейшей истории и культуры, ведь именно здесь когда-то пролегал Великий Шелковый путь. В настоящее время у всех желающих

появилось возможность познакомиться с культурным наследием в течение круиза по Каспийскому морю. Новая круизная линия свяжет российскую Астрахань, азербайджанский Баку, дагестанскую Махачкалу, казахстанский Актау и, возможно, туркменские и иранские порты. Проработка этого проекта началась еще в 2002 году, когда для управления проектом в Астрахани была создана судоходная компания «Каспийская круизная линия». За прошедшее время была проделана огромная работа по анализу возможностей реализации круиза. Проводились экспертизы с приглашением иностранных экспертов, выезды в другие страны, финансовые и туристические оценки потенциала каспийского региона. Тогда основной проблемой проекта стал выбор подходящего судна. Особые требования судоходства на Каспийском море (шторма, ледовые условия, безопасность мореплавания) требуют судно океанского класса, а недостаточные габариты шлюзов Волго-Донского канала делают проводку такого судна невозможной. При подборе было осмотрено более 12 различных пассажирских лайнеров, в итоге выбор был сделан на теплоходе «Мария Ермолова». Первый пробный поход по Каспию в 2007 году прошел хорошо и у пассажиров теплохода оставил положительные эмоции.

Осуществив благополучно первый экспериментальный рейс, руководство компании «Каспийская круизная линия» заявило: «круизы по Каспию безгранично перспективны. Пять прибрежных государств – Азербайджан, Иран, Казахстан, Туркмения и Российский Дагестан, у каждого – богатейшая история, изумительные памятники, насыщенные экскурсионные программы».

Тогда проект заинтересовал практически все страны Прикаспийского бассейна. Были проведены переговоры, и по их результатам оказалось, что маршрут «вокруг Каспия» востребован, заказы будут. В рамках переговоров была достигнута договоренность об организации «пляжных» туров из Астрахани в Казахстан. А уже потом можно было бы отправляться, так сказать, в «кругосветку по Каспию» по маршруту Актау – Баку – Махачкала – Астрахань – Актау. Начало было положено. И на этом проект был окончен, к большому сожалению. Конечно, все связано с инфраструктурой и рядом пограничных и таможенных процедур. Но игра стоит свеч..., - размышляет Владимир Николаевич[3]. Круизы на современном мировом рынке туризма считаются одним из самых перспективных видов путешествий. Оборот услуг круизного туризма мирового рынка увеличивается быстрыми темпами. Высокая рентабельность круизного туризма базируется на весьма высоком качестве сервиса, предлагаемыми 4-5 звездными лайнерами, которые по своей сути представляют плавающие курорты с широким спектром дополнительных услуг (ресторанов, казино, баров, магазинов, шоу, гольф-клубов, теннисных кортов и т.п) [4].

Мангистауская область благодаря своему уникальному природно-географическому положению, наличию большого числа сакральных мест и историко-культурных памятников имеет большой потенциал в сфере туризма.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. <https://ru.sputniknews.kz/aktau-kaspij-sammit-zayavleniya-itogi.html>
2. Биржаков М.Б., Никифоров В.И. Индустрия туризма: перевозки. Издание третье, переработанное и дополненное. — СПб.: Издательский дом Герда, 2007 — 528 с.
3. Материалы I Международной конференции «перспективы развития туризма в прикаспийском регионе», 2014г.
4. Абенова Е.А. Инфраструктура туризма: учебное пособие.-Алматы, 2013.стр 116-117.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТРУДА ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ И ОРГАНИЗАЦИЙ. ОЦЕНКА ПЕРСОНАЛА И РЕЗУЛЬТАТЫ ЕГО ТРУДА

Бактыбай К., магистрант

Научный руководитель: Мырзалиев Б.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Управление трудовыми ресурсами выражается одной из максимально значимых и проблемных сторон жизни предприятия. Современные условия хозяйствования требуют получения максимальной отдачи от вложений именно в трудовые ресурсы. Актуальность выбранной темы обусловлена возникшими проблемами на предприятии: текучесть кадров и старение персонала. В условиях экономического кризиса и необходимости инновационного развития необходимо повышать результативность применения трудовой возможности организации, который будет способен решать задачи стратегического развития.

Генри Форд в свое время написал: «Мой главный капитал — люди. Они для меня значат все. И собственно они делают меня богатым» значит, что управление трудовыми ресурсами играет ключевую роль в уровне достижений действенного результата.

Ключевые слова: экономическая теория, трудовые ресурсы, трудовые отношения, оценка, труд, коллектив.

Экономическая теория выделяет одним из видов экономических ресурсов трудовые ресурсы. На рынке труда, так же, как и на любом другом рынке в условиях рыночной экономики, определяющими являются законы спроса и предложения. Можно выделить некоторые отличительные особенности рынка труда. Например, предпринимательство и труд являются не только объектами, но и субъектами хозяйственной деятельности.

Любой работник может активно и существенно влиять на рынок труда – через профсоюзное движение, через стачечную борьбу, через переговорный процесс с работодателями. Это обуславливает серьезные особенности функционирования рынка труда по сравнению с остальными рынками, особенно в части государственного регулирования.

В экономической науке наряду с понятием «трудовые ресурсы» используется понятие «человеческий капитал». Эти две категории тесно связаны между собой. Под человеческим потенциалом понимается накопленная стоимость всех видов расходов на образование и культуру, здоровье, подготовку и переподготовку трудовых ресурсов, т.е. на поддержание их интеллектуального и физического состояния на уровне современных требований производства.

В отличие от доминировавших ранее представлений, что такого рода расходы являются издержками, в условиях необходимости инновационного развития экономики они рассматриваются как ключевые инвестиции в экономический рост. Инвестиции в человеческий капитал – это аналоги инвестиций в машины и оборудование [1, с.379].

Однако сегодня мы сталкиваемся с проблемой уменьшения отдачи от вложений в человеческий капитал как в форме влияния на производительность труда, так и в форме влияния на заработную плату. В период становления в нашем государстве рыночных отношений (1992-2000 гг.) возникла тенденция декавалификации большинства

высококвалифицированных кадров, т.е. элиты человеческого капитала, в частности в оборонном секторе и в сфере науки, спрос на которые в то время резко упал. Результатом явился рост эмиграции квалифицированных кадров. По разным оценкам из страны на работу за рубеж уехали от 200 до 500 тысяч ученых. К трудовым ресурсам, согласно определению статистики, причисляется часть населения, занятая в народном хозяйстве или способная работать, но не работающая по каким-то причинам (домохозяйки, учащиеся с отрывом от производства, безработные и т.п.). В состав трудовых ресурсов подключается население в трудоспособном возрасте, фактически работающие подростки и работающие пенсионеры.

Трудовые ресурсы в организации – это объект стабильной заботы руководителей фирмы. Роль трудовых ресурсов значительно возросла в условиях рыночных отношений.

Инвестиционный характер производства, его значительная наукоемкость, приоритетность вопросов качества продукции поменяли требования к сотруднику, увеличили важность творческого отношения к труду и значительного профессионализма [12, с.76-78]. Это привело к значительным изменениям в принципах, методах и социально-психических вопросах управления коллективом в организации. Одной из главных проблем предпринимателя сегодня является создание команды единомышленников и партнеров, способных осмысливать, постигать и притворять в жизнь задумки начальства. Сплоченный трудовой коллектив – залог успеха предпринимательской деятельности, выживания и процветания предприятия. Создание такого коллектива – один из сложнейших аспектов организации работы предприятия. Намного проще, как показывает практика, решать проблемы с техническими и технологическими неполадками, чем разрешать конфликты в коллективе. Такие проблемы требуют учитывать индивидуальные склонности, личностные установки, психологические моменты. Если рассматривать трудовые отношения с позиции экономики, то можно выделить определенный круг проблем, охватывающий их (рис.1). Каждая из рассмотренных на рисунке 1 сфер обладает своей спецификой и степенью влияния на экономику трудовых отношений.

Например, соотношение занятости населения и безработицы оказывает влияние на характер предложения рабочей силы, а уровень социального партнерства в большинстве случаев устанавливает итоги организации труда, его результативность. Все это необходимо учитывать при разработке кадровой политики. Главными ее направлениями должны стать: установление нужных в работниках, как по количеству, так и по качеству, форм привлечения рабочей силы и ее дополнения, разработка мероприятий по совершенствованию применения трудовых ресурсов.

Особое внимание при разработке мероприятий необходимо уделять вопросам повышения квалификации и образованию условий для совершенного проявления стимулов к высокопроизводительному труду со стороны всех сотрудников [3, с.93-95].

Оценка персонала организации — наиболее сложное звено кадровой работы. Она представляет собой специальные (непрерывные, разовые, периодически проводимые) формализованные мероприятия, в рамках которых оценивается сам работник, его труд и результат деятельности.

Оценка результатов труда – одна из функций по управлению персоналом, направленная на определение уровня эффективности выполнения работы.

Оценка результатов труда является составной частью деловой оценки персонала наряду с оценкой его профессионального поведения и личностных качеств и состоит в определении соответствия результатов труда работника поставленным целям, запланированным показателям, нормативным требованиям.

Рисунок 1 - Круг проблем, охватывающих трудовые отношения

Оценка аккумулирует результаты работы конкретных сотрудников за определенный период. Здесь происходит не сравнение их между собой, а сопоставление со стандартом работы. Оценка персонала компании является основой множества управленческих действий: внутренних перемещений, увольнений, зачисления в резерв на более высокую должность, материального и морального поощрения, применения санкций, переподготовки и повышения квалификации, контроля, совершенствования организации, приемов и методов управления, оптимизации структуры и численности аппарата. С системой оценки персонала связаны три группы проблем: что оценивается (результаты, поведение, успехи), как оценивается (процедуры), с помощью чего оценивается (методы).

Кадровые службы разрабатывают общие принципы оценки персонала, позволяющие решить проблему выбора существенных и несущественных качеств, рамок их приемлемости и неприемлемости, основные процедуры и методы, нормативные и методические материалы, обрабатывают информацию.

Алгоритм оценки, в частности, предполагает:

- выявление достижений и проблем работников в истекшем периоде;
- определение их сильных и слабых сторон, а также качеств (знаний, навыков, способностей, типа поведения и т.д.), влияющих на выполнение служебных обязанностей, и степени их соответствия требованиям должности (рабочего места);
- выдачу рекомендаций о преодолении имеющихся расхождений, способах поощрения (наказания), должностных перемещениях, повышении квалификации и развитии [4].

На показатели конечных результатов труда работников, как и на его содержание, влияет совокупность различных факторов, классификация которых приведена в таблице 1.

Факторы	Содержание факторов
Естественно-биологические	Пол.Возраст.Состояние здоровья Умственные способности Физические способности Климат.Географическая среда Сезонность и другие
Социально-экономические	Состояние экономики.Государственные требования, ограничения и законы вобласти труда и заработной платы Квалификация работников.Мотивация трудаУровень жизни.Уровень социальной защищенности и другие
Технико-организационные	Характер решаемых задач Сложность труда Состояние организации производства и труда Условия труда.Объем и качество получаемой информации. Уровень использования научно-технических достижений
Социально – психологические	Отношение к труду.Психофизиологическое состояние работника Моральный климат в коллективе и другие
Рыночные	Развитие многоукладной экономики.Развитие предпринимательства Уровень и объем приватизации Конкуренция.Самостоятельный выбор системы оплаты труда.Либерализация цен.Акционирование организаций Инфляция Банкротство Безработица

ЛИТЕРАТУРА

1. Кибанов А.Я., Дуракова И.Б. Управление персоналом организации.Стратегия, маркетинг, интернационализация. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 592 с.
2. Казанцева Н., Батарейный В. Развитие трудового потенциала организации на основе управления интеллектуальным капиталом // Кадровик. Кадровый менеджмент (управление персоналом). – 2013. – № 2. – С. 76-81.
3. Булкина Н. Диагностика системы стимулирования трудовой деятельности персонала // Кадровик. Кадровый менеджмент (управление персоналом). – 2013. – № 6. – С. 93-100.
4. Филина, Фаина Николаевна. Начальник отдела кадров. Универсальный практический справочник / Ф.Н. Филина. - М. : ГроссМедиа : РОСБУХ. - 304 с. - (Делопроизводство и кадры).. 2009

ПРАВОВОЙ СТАТУС ДИПЛОМАТА

Бахтияров Д., студент

Научный руководитель: Кильдякова Е.Н.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается правовое положение дипломатических работников, затрагиваются вопросы функций дипломата.

Ключевые слова: дипломат, правовой статус, дипломатическая служба, Министерство иностранных дел, дипломатический ранг.

Основу правового статуса дипломатических работников составляют нормы, закрепленные в законе РК «О дипломатической службе Республики Казахстан» от 1 марта 2002 года. Современный дипломатический работник - это не только государственный служащий, реализующий определенный вид и объем полномочий по соответствующей должности, но и человек, наделенный государственно-властными полномочиями, действующий в системе международных отношений от имени, по поручению и в интересах своего государства.

Основными функциями дипломата являются представление и защита интересов его страны и граждан, сбор информации, а также установление дружеских, и прочих связей между странами.

Дипломат имеет дипломатический ранг и обладает дипломатическим иммунитетом. Дипломатический ранг не обязательно связан с конкретным занимаемым постом, он представляет собой особый юридический статус, обеспечивающий предоставление дипломату особых прав, среди которых основным является неприкосновенность в период выполнения своих ответственных обязанностей.

Одним из основных путей к представлению и защите интересов своей страны является сбор информации о событиях в стране пребывания, которые могут затронуть национальные интересы, представление своему внешнеполитическому ведомству рекомендаций относительно реакции на такие события, и после того как внешнеполитическое ведомство сформулировало свою позицию - доведение её до сведения правительства страны пребывания, участие в переговорах и другие способы проведения внешней политики. В немалой степени работа дипломатов зависит от их личностных качеств, от способности поддерживать личные доверительные связи с различными представителями общества в стране пребывания. «Исторически дипломатическая служба считалась своего рода гражданской армией, сражавшейся с противником на поле переговоров и дипломатических комбинаций» [1].

В статье 1 Закона РК «О дипломатической службе Республики Казахстан» говорится:

1) работники дипломатической службы Республики Казахстан – государственные служащие, занимающие в органах дипломатической службы штатные административно-технические должности;

2) сотрудники дипломатической службы Республики Казахстан – государственные служащие, занимающие в органах дипломатической службы штатные дипломатические должности, имеющие, как правило, дипломатический ранг и осуществляющие должностные полномочия и обязанности в целях реализации задач и функций, возложенных на органы дипломатической службы;

3) персонал дипломатической службы Республики Казахстан – сотрудники и работники дипломатической службы;

4) дипломатическая служба Республики Казахстан - профессиональная деятельность граждан Республики Казахстан в органах дипломатической службы, осуществляемая в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, настоящим Законом, иными нормативными правовыми актами и международными договорами Республики Казахстан;

В Казахстане предусмотрены 11 категорий дипломатических должностей:

Статья 10. Дипломатические ранги

Сотрудникам дипломатической службы с учетом занимаемой должности и квалификации присваиваются следующие дипломатические ранги:

- 1) атташе;
- 2) третий секретарь;
- 3) второй секретарь II класса;
- 4) второй секретарь I класса;
- 5) первый секретарь II класса;
- 6) первый секретарь I класса;
- 7) советник II класса;
- 8) советник I класса;
- 9) Чрезвычайный и Полномочный Посланник II класса;
- 10) Чрезвычайный и Полномочный Посланник I класса;
- 11) Чрезвычайный и Полномочный Посол.[2].

На дипломатические должности могут быть назначены граждане Республики Казахстан, имеющие высшее образование, владеющие свободно владящими государственным и русским языками и обладающие специальными знаниями, необходимыми для дипломатической работы. Послы Республики Казахстан и Постоянные представители при международных организациях назначаются на должности и освобождаются от должностей Президентом республики по представлению Министра иностранных дел. Назначение на другие должности дипломатической службы производится Министром иностранных дел.

Дипломатия на современном уровне занимается многими вопросами жизни общества и дипломат должен обладать аналитическими и творческими способностями, иметь солидный багаж знаний, высокий культурный уровень, быть способным овладевать навыками координирования деятельности различных акторов и искусством организации переговоров.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зонова Т.В. Дипломатия: Модели, формы, методы.- М. 2018. - С.21.
2. Закон Республики Казахстан от 7 марта 2002 года № 299-III «О дипломатической службе Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.).

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СОВЕТЕ БЕЗОПАСНОСТИ ООН

Беркелиев Б., студент

Научный руководитель: Кильдякова Е.Н.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация: В статье рассматривается деятельность РК как непостоянного члена Совета Безопасности ООН в 2017- 2018 гг., показана реализация обозначенных приоритетов в целях укрепления международного мира и безопасности.

Ключевые слова: Совет Безопасности, Организация Объединенных Наций(ООН), Казахстан, сотрудничество, урегулирование.

2 марта 1992 года Казахстан вступил в ряды Организации Объединенных Наций(ООН). В течении более чем двадцати лет Казахстан активно участвовал в деятельности ООН, демонстрировал полную приверженность целям и задачам Устава ООН, нормам и принципам международного права.

В сентябре 2013 года Казахстан подал заявку на членство в Совете Безопасности (СБ) ООН в качестве непостоянного члена.

«28 июня 2016 г. в ходе голосования в штаб-квартире ООН в Нью-Йорке Казахстан, набрав 138 голосов из 193 государств-членов ООН, был впервые избран непостоянным членом Совета Безопасности ООН на 2017-2018 годы от Азиатско-Тихоокеанского региона. В состав непостоянных членов СБ ООН также вошли: Боливия, Египет, Италия, Сенегал, Украина, Уругвай, Швеция, Эфиопия, Япония» [1].

Казахстан – первая страна Центральной Азии, получившая место в Совете Безопасности ООН. Избрание Казахстана в Совет Безопасности ООН стало широким международным признанием активной роли Казахстана в решении важных глобальных проблем мира и безопасности.

Совет Безопасности ООН действует постоянно. Согласно Уставу, несет главную ответственность за поддержание международного мира и безопасности. Совет Безопасности играет ведущую роль в определении наличия угрозы миру или акта агрессии. Он призывает стороны в споре урегулировать его мирным путем, и рекомендует методы урегулирования или условия урегулирования. В некоторых случаях Совет Безопасности может прибегать к санкциям или даже санкционировать применение силы в целях поддержания или восстановления международного мира и безопасности. «Совет Безопасности состоит из пятнадцати членов Организации: пять постоянных членов с правом вето (Китай, Россия, Великобритания, США и Франция) и 10 непостоянных членов, которые избираются Генеральной Ассамблеей на двухлетний срок» [2].

Работа Казахстана в качестве непостоянного члена в СБ ООН началась с 1 января 2017 г. и была выстроена в целях полноценной реализации Политического обращения Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева к членам Совета «Концептуальное видение Казахстана упрочения глобального партнерства для построения безопасного, справедливого и процветающего мира», в основу которого лег Манифест Главы государства «Мир. XXI век».

Членство Казахстана в Совбезе совпало с высоким уровнем напряженности в глобальных политических процессах и обострением противоречий между мировыми державами. Острые кризисы и конфликты на Ближнем Востоке, Сирии, Африке, ситуация в КНДР, Иране, Украине и других странах неоднократно проверяли на прочность внешнеполитические подходы Казахстана.

Высшей точкой работы Казахстана в Совете Безопасности ООН стал тематический брифинг на тему «Нераспространение оружия массового уничтожения: меры доверия» под председательством Н.А. Назарбаева, проведенный 18 января 2018 года.

Впервые Президент Казахстана председательствовал в Совете Безопасности ООН и выступил на государственном языке в зале официальных заседаний Совета.

По итогам обсуждения удалось добиться принятия Заявления Председателя, впервые включившего тему нераспространения оружия массового уничтожения в инструментарий ООН по предупреждению и разрешению конфликтов.

Казахстан активно работал над урегулированием конфликтов и кризисов на Ближнем Востоке, Африке и других регионах мира. Казахстан укрепил свой статус ответственного миротворца. Наглядным свидетельством этому стали практические результаты Астанинского процесса по урегулированию ситуации в Сирии. Астанинский формат привел к самому продолжительному прекращению огня в нынешнем сирийском конфликте, создал предпосылки для создания 4-х так называемых «зон деэскалации». Совместными со странами-гарантами усилиями были созданы условия для безопасного возвращения беженцев. Через укрепление мер доверия между противоборствующими сторонами Казахстан работал и над созданием прочной основы для политического урегулирования сирийского конфликта на Женевской площадке под эгидой ООН.

Казахстан целенаправленно отстаивал общие интересы государств Центральной Азии и Афганистана. Республика руководствовалась необходимостью гармоничного сочетания интересов всех стран региона, выстраивая модель региональной зоны мира, безопасности, сотрудничества и развития.

Приоритет на «экономизацию» международных усилий по стабилизации Афганистана при активной роли государств Центральной Азии в данном процессе стал инновационным подходом, предложенным Казахстаном.

По вопросу «Противодействие международному терроризму», нужно напомнить, что в своем выступлении на 70-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН в сентябре 2015 года Президент Казахстана Н.А. Назарбаев предложил создать глобальную контртеррористическую коалицию государств под эгидой ООН.

В качестве основы для формирования такой коалиции в Политическом обращении Назарбаева Н.А. к государствам-членам СБ ООН было предложено принять Кодекс поведения по достижению мира, свободного от терроризма.

В январе 2018 года Казахстан провел в ООН презентацию Кодекса, а в сентябре того же года этот документ был подписан представителями семидесяти государств. Сегодня он объединяет 78 стран.

Основные цели Кодекса – достижение к 2045 году мира, свободного от терроризма, и создание широкой международной коалиции стран-партнеров по контртерроризму.

В целом, непостоянное членство Казахстана в Совбезе ООН позволило упрочить авторитет Казахстана на международной арене; укрепить международное сотрудничество в сфере безопасности; получить уникальный практический опыт и вывести профессионализм казахстанской дипломатии на качественно новый уровень;

продвинуть наших специалистов в структуры ООН; получить доступ к оперативной информации по важным международным проблемам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Членство Казахстана в Совете Безопасности ООН-<http://www.mfa.gov.kz/ru/>
2. Кильдякова Е.Н., Тургалеева А.Т. Многосторонняя дипломатия: учебное пособие - Актау: КГУТИ им. Ш.Есенова, 2019. – 21 с.

УДК 338.2

УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В КОМПАНИЯХ РК ДЛЯ УСПЕШНОГО ДОСТИЖЕНИЯ МИССИИ КОМПАНИИ

Городнюк В., магистрант

Научный руководитель: Еркулова Г.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Управление человеческими ресурсами признается одной из наиболее важных сфер жизни предприятия, способного многократно повысить его эффективность. Эта тема является актуальной в наше время, так как большинство успешных организаций в последние годы усилили внимание к человеческой, прежде всего, профессионально-культурной области своей деятельности. В статье рассматриваются человеческие ресурсы как ключевое место в развитии предприятия и государства в целом. Данная статья рассматривает понятие управление человеческими ресурсами, современные проблемы человеческих ресурсов, а также предложены решения этих проблем. Отмечены основные методы эффективного «управления человеческими ресурсами», соответствующие на современном этапе. Кроме того, рассмотрена основная программа по индустриально – инновационному развитию Республики Казахстан в рамках человеческих ресурсов.

Ключевые слова: управление человеческими ресурсами, экономика, эффективность.

Каждый, у кого есть подчиненные, связан с управлением человеческими ресурсами; ни один менеджер не может избежать исполнения этой функции и переложить ее на плечи специалистов. Человеческими ресурсами управлять гораздо труднее, чем материальными, из-за возможного возникновения конфликтов интересов работника и работодателя, так как работники все больше стремятся участвовать в принятии решений, касающихся их рабочих мест (среды их деятельности).

В современных условиях индустриального развития, с ростом научно-технического прогресса управление человеческими ресурсами связывается непосредственно с перспективами экономического развития страны [1].

Для улучшения экономического положения Казахстана, для того чтобы наше государство могло быть конкурентоспособным на мировом рынке, с учетом того, что мы вступаем в ВТО, необходимо проследить за конкурентоспособностью предприятий внутри самого государства, т.е. необходимо чтобы каждое предприятие работало на максимальном уровне.

На современном этапе в казахстанской экономике в условиях социально-экономического преобразования, а также на фоне глобализации особое значение

уделяется профессионализму кадров, это побуждает искать новые пути обучения управления, развивать практику зарубежного метода управления человеческими ресурсами. Управление, а также развитие человеческих ресурсов являются одними из важных составляющих успехов в организации бизнеса и экономического развития. К примеру, невозможно достигнуть хороших результатов, обладая только лишь современной технологией, нужно еще и обладать достаточно квалифицированным персоналом.

Исходя из программы индустриально-инновационного развития страны, на 2015-2019 годы были обнаружены следующие проблемы:

- недостаток и низкая квалификация кадров с техническими и инженерными навыками и специальностями на базе технического и профессионального образования;
- дефицит научных кадров по техническим, инженерным специальностям и инновационному менеджменту;
- недостаточная гармонизация профессиональных стандартов с образовательными стандартами;
- низкий уровень знания английского языка инженерно-технических кадров.

Для решения проблем с человеческими ресурсами программой индустриально-инновационного развития Казахстана предоставляется обеспечение отраслей экономики высококвалифицированными кадрами, в основе которой лежит работа по реформированию системы подготовки кадров. Данное реформирование коснется созданием новых образовательных программ, разработанных вузами и колледжами совместно с ведущими местными и зарубежными партнерами, с учетом новых технологических процессов. В эти вузы и колледжи будут направлены значительные ресурсы и проведена работа по их модернизации. Разработаны отдельные стратегические программы развития вузов и колледжей, укреплен материально-техническая база, в том числе учебно-лабораторное оборудование, внедрены новые подходы в системе управления и новые механизмы финансирования, ориентированные на результат. Определены основные образовательные учреждения по подготовке инновационных кадров. Подготовка специалистов для инновационной экономики Казахстана осуществляется в условиях глобальной конкуренции, в рамках которой ожидаются коренные изменения в электронной, атомной и электротехнической промышленности, информационно-коммуникационном секторе, станко-, судо-, автои приборостроении, строительстве, альтернативной энергетике, фармацевтической и ракетно-космической промышленности, горно-металлургическом комплексе [2].

Эти изменения произойдут на основе развития робототехники, био и нанотехнологий, систем искусственного интеллекта, информационных сетей и интегрированных высокоскоростных транспортных систем. На первый план выходят навыки сетевого взаимодействия, информационного обмена в виртуальном пространстве, проектного, синергетического подходов и системного анализа. В то же время содержание высшего технического образования сейчас отстает от сегодняшних реалий, то есть потребности техносферы вошли в противоречие с предоставляемым уровнем образования. Этот разрыв приводит к выпуску квазиинженеров, которые попросту боятся деятельности на производственных предприятиях.

По поручению Главы государства, ведется активная подготовка кадров для программы индустриализации посредством международной программы "Болашак". За последние четыре года доля технических специалистов выросла на 20%. В лучших вузах мира подготовлено свыше 3000 инженерно-технических специалистов (40% от

числа всех выпускников "Болашак"), реализующих свой потенциал на производственных площадках страны [3].

Таким образом, образование граждан Республики Казахстан приобретает, и будет приобретать высокий уровень. Но, необходимо помнить каким образом следует управлять человеческими ресурсами. Многие почти все организации используют зарубежный метод управления, но забывают учесть тот факт, что в нашей стране немного другие условия. Получается, предоставляя одно, требуют совершенно иное. Поэтому, для того чтобы предприятие работало эффективно, необходимо правильно организовать труд работников, при этом постоянно контролируя деятельность работников, используя различные методы управления персоналом.

Метод властного принуждения. Этот метод базируется на применении руководителем властных полномочий в отношении подчиненных, в том числе при наложении дисциплинарных взысканий. Метод принуждения является необходимым методом на предприятии при воздействии на нерадивых и недобросовестных подчиненных, работников, нарушающих служебную дисциплину и законность. Вместе с тем, принуждение формирует страх перед возможным наказанием за совершенные (даже неумышленно) ошибки и меняет мотивацию труда. У работников начинает развиваться мотивация избегания наказания, что ведет к перестраховке, потере инициативы в работе, излишнему формализму и боязни самостоятельного принятия решения. Поэтому, дабы невольно не снизить производительность деятельности и качество труда подчиненных на предприятии, руководитель применяет этот метод осторожно, с обязательным учетом индивидуальных психологических характеристик работников.

Метод вознаграждения (поощрения). Данный метод широко используется на предприятии ТОО «Казцинк-Ремсервис». Его сущность заключается в положительном подкреплении поведения работника, основанном на объективной оценке достигнутых им результатов в деятельности. Для большей эффективности этого метода руководство предприятия строго соблюдает следующие правила: индивидуализация вознаграждения; соответствие стимула достигнутым успехам; гласность при объявлении поощрения; наращивание стимулов в связи с достижениями в работе. В работе руководителя предприятия ТОО «Казцинк-Ремсервис» применяются семь способов вознаграждения: 1) деньги (материальное вознаграждение); 2) одобрение поведения и деятельности подчиненного; 3) способствование профессионально-личностному росту; 4) продвижение по служебной «лестнице»; 5) предоставление самостоятельности в работе; учет личных интересов работника; 7) ценные подарки [4].

Метод примера (харизмы). Этот метод основывается на позитивном влиянии профессионально-личностных качеств и способностей руководителя в отношении подчиненных. В этом случае часто наблюдается идентификация подчиненного с руководителем, осознанное или неосознанное подражание стилю деятельности и признание его авторитета как лидера. На предприятии ТОО «Казцинк-Ремсервис» этот метод является излюбленным как для руководителей, так и для подчиненных, потому что первые лица предприятия всегда ведут себя тактично, сдержанно, постоянно находятся в работе, отличаются энергичным поведением и заражают своей энергией окружающих; обладают внушительной, солидной внешностью; независимостью характера; отличными риторическими способностями; глядя на них, само по себе возникает желание быть на них похожим. И это почти не требует никаких усилий с обеих сторон.

Опыт развития бизнеса как в Казахстане, так и за рубежом показал, что эффективность системы человеческих взаимоотношений в процессе труда является

мощным резервом повышения производительности и увеличения общей эффективности производства и сбыта.

В связи с переходом многих предприятий к новым формам собственности, перед руководителями высшего и среднего звена, выдвинутыми из среды работников и специалистов и, особенно руководящего состава, возникают серьезные проблемы в области психологии и организации управления вообще и персоналом в частности.

Основными причинами сбоев в работе предприятия на начальных этапах его существования, как правило, являются: нехватка сырья, отсутствие связей с поставщиками и потребителями, неконкурентоспособная продукция или цена, текучесть кадров и другие совершенно очевидные причины. Однако есть и еще одна существенная причина – кризис управления, основанного на традиционных заблуждениях: при реализации перемен внутри организации руководители часто забывают об изменениях в психологии работника, о необходимости корректировки системы управления персоналом. Именно психологические барьеры встают на пути прогрессивных преобразований в организации, порождают текучесть кадров и нездоровую психологическую атмосферу в коллективе, провоцируя конфликты и невыполнение обязанностей с низкими показателями качества; власть любого ранга автоматически придает нужный вес и авторитет лицу, занимающему определенный пост, а также наделяет его определенными навыками и способностями к управлению. Необходимо помнить, что присутствие на предприятии высококвалифицированных работников не гарантирует успех фирмы. Ведь успех фирмы в условиях развития будет зависеть от стиля управления организации в целом [6].

ЛИТЕРАТУРА

1. DISTANZ Сетевая система обучения. Управление человеческими ресурсами [Электрон. ресурс]. – – URL: <http://www.distanz.ru/videoLecture/3067/> (дата обращения 22.09.2017)
2. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы [Электрон. ресурс]. – 2014 – URL: <http://kidi.gov.kz/docs/otchety/1650686.pdf> (дата обращения 09.17)
3. Арсеньев Ю.Н. Управление персоналом. Модели управления: учеб. пособие / С.И. Шелобаев Т.Ю. Давыдов, Ю.Н. Арсеньев . – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2015 . –288 с.
4. Беляцкий Н.П., Велесько С.Е., Ройш П.. Управление персоналом: Учеб. пособие Мн.: Интерпрессервис, Экоперспектива. – – 352 с.
5. Устав предприятия ТОО «Казцинк-Ремсервис».
6. Козлова А.Г., Конопьянова Г.А. Совершенствование методов управления персоналом предприятия [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.vestnikkafu.info/journal/16/631/> (дата обращения 26.09.17)

ОЦЕНКА И АНАЛИЗ УПРАВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВОМ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Гусманова А. Г., Манкешева О. Т.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. При освоении нового вида продукции возникает необходимость определить критический объем производства (продаж), т.е. нижний предельный размер выпуска продукции, при котором прибыль равна нулю. Производство продукции в объемах, меньших критического, приносит только убытки. Критический объем производства необходимо оценивать и тогда, когда предприятие вынуждено сокращать выпуск продукции в силу тех или иных причин (падение спроса, сокращение поставок материалов и комплектующих изделий, замена продукции на новую, ужесточение экологических требований и т.д.).

Ключевые слова: леверидж, прибыль, рентабельность, эффективность использования, рынок, затраты.

Для общей оценки финансово-экономического состояния предприятия составляют уплотненный баланс, в котором объединяют в группы однородные статьи. При этом сокращается число статей баланса, что повышает его наглядность и позволяет сравнивать с балансами других предприятий.

Предварительную оценку финансово-экономического состояния предприятия можно сделать на основе выявления «больных» статей баланса. Об определенных недостатках в работе предприятия свидетельствует наличие дебиторской и просроченной кредиторской задолженности, стоит отметить, что дебиторская задолженность увеличилась на 24,1 тыс. тенге, а кредиторская задолженность увеличилась на 113 тыс. тенге.; на конец 2017 года дебиторская задолженность меньше кредиторской задолженности на 111,6 тыс. тенге, стоит отметить, что основным кредитором является компания «Вестерн-Атлас».

Много неожиданностей подстерегает предприятие в его деятельности. Правильная оценка ситуации, приведение опасности, всесторонний расчет, своевременное принятие обоснованных решений в области финансов, инвестиций, трудовых отношений, техники и технологии - таковы предпосылки поддержания устойчивого положения предприятия на рынке. Иногда одно неверное решение способно привести на грань банкротства, казалось бы, благополучное предприятие. Невозможно предложить готовые рецепты для всех принимаемых решений, но есть такие проблемы, решение которых непосредственно может повлиять на платежеспособность и безубыточность предприятия. Речь идет о выборе оптимального объема производства и целесообразных темпах развития предприятия[1].

При освоении нового вида продукции возникает необходимость определить критический объем производства (продаж), т.е. нижний предельный размер выпуска продукции, при котором прибыль равна нулю. Производство продукции в объемах, меньших критического, приносит только убытки. Критический объем производства необходимо оценивать и тогда, когда предприятие вынуждено сокращать выпуск продукции в силу тех или иных причин (падение спроса, сокращение поставок материалов и комплектующих изделий, замена продукции на новую, ужесточение экологических требований и т.д.).

Для решения данной задачи все затраты на производство и реализацию продукции подразделяются на два вида - переменные и постоянные (точнее, условно-постоянные) затраты [2].

Переменные затраты находятся в прямо пропорциональной зависимости от объема производства. В себестоимости единицы продукции можно выделить определенную величину этих затрат. К ним относятся затраты на основные материалы, покупные комплектующие изделия, специнструмент и технологическую энергию, зарплату основных рабочих, расходы на внутренний транспорт и др.

Постоянные (условно-постоянные) затраты сохраняют свое значение в некотором интервале изменения объема производства. При этом в рассматриваемом интервале технология, организация производства, состав оборудования, система управления производством остаются практически неизменными. В основном изменяется загрузка оборудования, выпускающего данную продукцию. К постоянным затратам относятся амортизационные отчисления, управленческие и ремонтные расходы, арендная плата, процента за кредит и др. Сюда же можно включить и многие налоги, относимые на себестоимость.

Чистая прибыль от реализации продукции равна разности между чистой выручкой от реализации (без налогов) и суммарными затратами на производство и реализацию продукции [3]:

$$\Pi = B - Z \quad (1)$$

где Π - чистая прибыль от реализации;

B - чистая выручка от реализации (за вычетом налогов);

Z - суммарные затраты на производство и реализацию продукции.

Если принять, что в рассматриваемом интервале изменения объема производства (продаж) цена единицы продукции сохраняется на том же уровне, то выручка прямо пропорциональна объему производства в натуральном выражении:

$$B = pQ \quad (2)$$

где p - цена изделия (единицы продукции);

Q - объем производства (продаж) в натуральном выражении.

Суммарные затраты складываются из переменных и постоянных затрат:

$$Z = vQ + S \quad (3)$$

где v - переменные затраты на одно изделие;

S - постоянные затраты.

Объединяя записанные формулы, получаем выражение для прибыли:

$$\Pi = (p - v)Q - S \quad (4)$$

В точке критического объема производства имеем нулевую прибыль. Из вышеприведенной формулы при $\Pi=0$ получаем выражение для критического объема производства:

$$Q_{кр} = S/(p - v) \quad (5)$$

Западные специалисты при расчете критического объема производства применяют также понятие результата от реализации, который представляет собой чистую выручку за вычетом переменных затрат:

$$P = B - vQ = (p - v)Q, \quad (6)$$

где P - результат от реализации.

В этом случае прибыль рассматривается как разность между результатом от реализации и постоянными затратами:

$$\Pi = P - S = (p - v)Q - S. \quad (7)$$

Нетрудно видеть, что формула для определения критического объема производства остается прежней.

Для практики предпринимательства важным является также определение минимально допустимого объема производства, при котором уровень рентабельности продукции находится на нижнем приемлемом уровне.

Некоторые зарубежные авторы называют критический объем производства порогом рентабельности и рассматривают его расчет с точки зрения обеспечения финансово-экономической устойчивости предприятия. Чем больше разность между фактическим объемом производства и критическим, тем выше «финансовая прочность» предприятия, а, следовательно, и его финансовая устойчивость. «Запас финансовой прочности» рассчитывается либо как разность между фактической выручкой и выручкой, соответствующей критическому объему производства, либо как отношение этой разности к фактической выручке. «Запас финансовой прочности» показывает, насколько может снизиться выручка от реализации без серьезной угрозы для финансового положения предприятия [4].

Приведенные выше зависимости позволяют проанализировать степень влияния объема производства (продаж) на изменение прибыли. Оказывается, что любое изменение объема производства вызывает еще более сильное изменение прибыли. А если предприятие убыточное, это означает, что при снижении объема производства (соответственно выручки) на 1% убытки увеличиваются на несколько процентов. Этот феномен называется эффектом производственного (или операционного) левеиджа.

Производственный левеидж показывает, на сколько процентов изменяется прибыль (убытки) при изменении выручки на 1%.

Из приведенной формулы видно, что чем больше удельный вес постоянных затрат в общей сумме издержек при некотором объеме производства, тем выше производственный левеидж, а следовательно, тем большая опасность подстерегает предприятие при сокращении производства, например, вследствие падения спроса на выпускаемую продукцию.

Финансовый левеидж - это частное от деления относительного изменения дивиденда на одну акцию на относительное изменение прибыли, финансовый левеидж показывает, на сколько процентов изменяется дивиденд при изменении прибыли на 1%, т.е. он характеризует чувствительность дивиденда к изменению прибыли.

Зависимость дивиденда от доли заемных средств в общих активах предприятия довольно сложная. Вначале дивиденд возрастает по мере увеличения доли заемных средств. Это объясняется тем, что сумма платы за все виды кредитов вычитается из прибыли до налогообложения и, поэтому заемные ресурсы оказываются относительно дешевыми. Но по мере роста размера заемных средств процентные ставки за привлечение дополнительного капитала возрастают, что связано и с ростом

финансовой неустойчивости предприятия. Налоговые льготы от привлечения заемного капитала уменьшаются, в результате чего расчетный дивиденд на акцию снижается. При высоком финансовом леверидже малейшее снижение объема продаж вызывает многократно усиленное падение дивиденда на одну акцию со всеми вытекающими отсюда последствиями (падение курса акций, снижение рыночной стоимости капитала предприятия) [5].

Полный (совокупный) леверидж равен произведению производственного левериджа на финансовый леверидж. Он показывает, на сколько процентов возрастает расчетный дивиденд при росте выручки или объема продаж на 1%.

Таким образом, мы рассмотрели два главных рычага, с помощью которых можно влиять на финансовое положение предприятия. Это нахождение оптимального соотношения между постоянными и переменными затратами в структуре себестоимости продукции и выбор рациональной структуры капитала с точки зрения соотношения собственных и заемных средств. Применение даже простейших приемов кредитного анализа дает возможность избежать неплатежеспособности предприятия.

Расчет точки безубыточности можно производить аналитическим методом. Он заключается в определении минимального объема выручки от реализации продукции при котором уровень рентабельности хозяйствующего субъекта будет больше 0%.

В течение 2017 года коэффициент закрепления оборотных средств уменьшился более чем в 0,72 раза или на 0,44, что вызвано, прежде всего, увеличением объема выручки и небольшим уменьшением средней стоимости всех оборотных средств.

По результатам оборачиваемости рассчитывают сумму экономии оборотных средств или сумму дополнительного их привлечения.

Для определения сумм экономии оборотных средств ДЕ вследствие ускорения их оборачиваемости устанавливают потребность в оборотных средствах за отчетный период исходя из фактической выручки от всей реализации за это время и скорости оборота за предыдущий период. Разность между этой условной суммой оборотных средств и суммой средств, фактически участвующих в обороте составят экономию средств [6].

Эффективность использования оборотных средств характеризуется, прежде всего, их оборачиваемостью. Под оборачиваемостью средств понимается продолжительность прохождения средствами отдельных стадий производства и обращения. Время в течение, которого оборотные средства находятся в обороте, т.е. последовательно переходят из одной стадии в другую, составляют период оборота оборотных средств.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мескон Х. "Основы менеджмента", М.: 2013г.
2. Жданов С. А. "Методы и рыночная технология экономического управления", М.: "Дело и сервис", 2016г.
3. Авдулов П. В., Гойзман Э.Н., Жандаров А.М. "Методы анализа и обоснования решений в управлении экономикой", М.: АНХ, 2012г.
4. Герчикова И.Н. "Менеджмент", М.: ЮНИТИ, 2014г.
5. Фатхутдинов Р.А. "Производственный менеджмент", М.: ЮНИТИ, 2017г.
6. Максимцова М.М., Игнатьева А.В. "Менеджмент", М.: ЮНИТИ, 2015г.
7. Бойдел Т. "Как улучшить управление организацией: пособие для руководителя", М.: 2016г.

УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ КАК ВАЖНЕЙШЕЕ УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РОСТА ЕГО ЭКОНОМИКИ

Гусманова А. Г., Манкешева О. Т.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация: Рассматриваются основные принципы, функции и требования к управлению предприятием в условиях рынка, хозяйственный механизм предприятия, структура, элементы, функции, а также классификация технологии управления предприятиями по масштабу и регулируемому объектом.

Ключевые слова: качество, предприятия, модель, рыночная экономика, экономический эффект, решение, управления.

К числу многих объективных причин, поставивших предприятия в трудные условия, следует отнести разрушение системы централизованного управления, экономических связей, раздробленность предприятий промышленности, нарушение их кооперации и плохую управляемость на уровне отраслей. Однако кроме объективных имеются многие субъективные причины низкого уровня эффективности и доходности предприятий, среди которых важное место занимает неподготовленность персонала управления предприятий к работе в сложнейших условиях рынка. Известные персоналу управления модели плановой экономики не пригодны в настоящее время, а модели управления для рыночной экономики не освоены на многих казахстанских предприятиях [1].

Одной из основных целей данной работы является изложение в наиболее доступной форме моделей управления предприятиями промышленности в условиях рыночных отношений. При этом под моделью управления понимаются следующие процессы управления:

- а) способы принятия решений, отбора лучших решений из многих рассматриваемых вариантов;
- б) правильная постановка реально достижимых целей, оценка достижимости цели;
- в) планирование взаимосвязанных мероприятий по достижению цели;
- г) корректировка ранее принятых решений в связи с изменением условий;
- д) систематический контроль состояния хозяйственной деятельности;
- е) прогнозирование последствий решений и изменений условий деятельности, своевременная реакция на ожидаемые последствия путем изменения планов и перераспределения имеющихся ресурсов.

Многие из указанных процессов управления могут быть формализованы и представлены в виде простых аналитических формул, графиков, которые достаточно точно отражают экономические связи между такими основными элементами производства: объемом выпуска продукции, финансовыми ресурсами, затратами, ценой, прибылью [2].

Уровень и качество управления предприятием могут быть измерены способностью персонала своевременно принимать наиболее рациональные решения, организовать их выполнение в необходимые сроки, а результативность работы персонала управления должна определяться путем сопоставления затрат с выручкой от

реализации продукции, т. е. прибылью, экономическим эффектом использования производственных фондов предприятия.

Рациональность подготовки и принятия решений зависит от способа отбора и принятия решений, их обоснованности. Очевидно, что без применения аналитических моделей или их графических отображений трудно принять обоснованное количественное решение для управления предприятием. Использование же моделей позволяет подготовить при известных исходных данных достаточно точное количественное решение, а в условиях неопределенности находить область допустимых решений и избежать грубых ошибок при управлении предприятием.

Таким образом, аналитические и графические модели должны стать обязательным инструментом подготовки и принятия решений по управлению предприятиями и любыми формами предпринимательства [3].

Овладение методами и моделями принятия решений должно стать одной из главных задач персонала управления предприятиями в настоящее время. В состав методов и моделей для обеспечения принятия решений по управлению предприятиями необходимо включить типовые модели, отражающие долговременные закономерные взаимосвязи между основными экономическими элементами хозяйственного механизма предприятия (рисунок 1):

- модули финансового функционирования и обеспеченности планируемого объема производства и его связь с себестоимостью продукции, оптовой ценой, темпами реализации продукции, динамикой поступления выручки, прибылью, заработной платой, привлекаемыми кредитами, собственными резервными финансовыми средствами, платежами и т. д.;

- модули производства продукции (преобразования ресурсов в продукцию), обеспечения безубыточности и прибыльности производства;

- модули ценообразования выпускаемой продукции, формирования выручки в рассматриваемый период времени и оценки прибыли;

- методы распределения прибыли для обеспечения самофинансирования развития производства и обновления продукции;

- методы оптимизации качества продукции и оценки экономического эффекта от производства высококачественной продукции;

- методы обеспечения повышения экономической эффективности производства путем обновления выпускаемой продукции;

- рекомендации по применению технологий управления предприятиями и особенностями принятия решений в условиях стабильного производства и в условиях неравномерного производства и сбыта.

Сложные условия рыночной экономики предъявляют особые требования к технологии принятия решений, которая должна строиться по более гибким принципам с более частыми, чем в плановой экономике, пересмотрами, корректировками целей хозяйственной деятельности, корректировкой номенклатуры, объема, цены продукции в зависимости от изменяющихся условий.

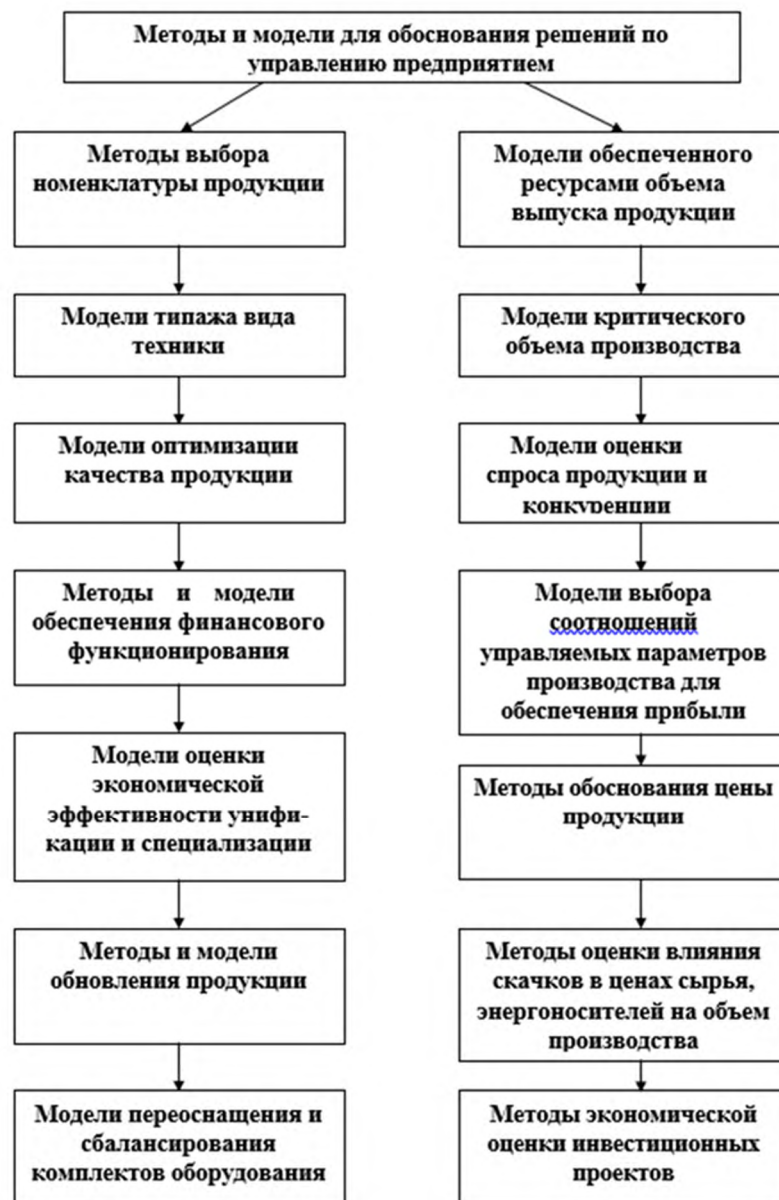

Рисунок 1 - Состав основных методов и моделей, необходимых для управления предприятием

Указанные выше особенности управления предприятиями в условиях рынка требуют более дифференцированного подхода к изложению особенностей управления предприятиями. Поэтому целесообразно рассмотрение этого вопроса проводить в следующей последовательности[4]:

- общие функции, принципы и требования к управлению предприятиями в условиях рынка;
- методы и технология управления предприятиями в условиях их устойчивого функционирования;
- методы и технология управления предприятиями в условиях неравномерного производства и сбыта;
- методы управления качеством продукции;
- методы управления обновлением промышленной продукции.

Сложные условия, складывающиеся на казахстанском рынке, частые изменения конъюнктуры, интервенция иностранных товаров, скачкообразные изменения цен на сырье, материалы, комплектующие, энергоносители создают высокую степень неопределенности, затрудняют долгосрочное планирование производства. В этих условиях руководству и персоналу управления предприятием приходится довольно часто пересматривать ранее принятые решения, корректировать планы с целью обеспечения выживания предприятия.

Таким образом, в сложных условиях казахстанского рынка необходимо осуществлять непрерывное слежение за отклонениями многих экономических факторов от принятых при разработке планов, оценивать последствия этих отклонений и принимать новые решения с учетом реально сложившихся условий. Опоздание с принятием решений или их недостаточная обоснованность может привести предприятие к кризисному состоянию. В целом число трудных проблем, возникающих перед предприятием, резко возрастает, а их разрешение требует более тщательной подготовки и обоснования при принятии решений по управлению предприятием.

Что нужно руководителям предприятия, персоналу управления для подготовки и принятия решений?

Ответ на этот вопрос и прост и достаточно сложен. Прост потому, что читатель сам начинает отвечать: информация об обстановке, о ситуации, о причинах возникновения незапланированных отклонений в функционировании предприятия и т. д. Сложен потому, что информации о причинах чаще всего нет. Причины еще необходимо найти. А как найти? Вот здесь и кроется основная трудность. Для нахождения причин неудовлетворительного функционирования нужны специальные методы анализа и нужен необходимый для этого аппарат, инструмент для выяснения основных причин. Только после того, как станут известны причины, и будет поставлен правильный диагноз, может быть начато лечение, т. е. приняты необходимые решения по коррекции функционирования предприятия или сферы услуг.

Таким образом, суть поставленного вопроса сводится к задачам диагностики управления: правильным ли было предыдущее управление, рационален ли был план, возможно, что в самом плане уже было заложено несоответствие поставленной цели имеющимся ресурсам и общей ситуации на рынке. Возможно, что надо было раньше начинать проведение корректирующих воздействий, или план надо было создать с другими показателями?

Подготовка и принятие решений по управлению предприятием может проходить в совершенно различных ситуациях, которые различаются положением лица, принимающего решение, областью его ответственности за определенные функции предприятия, его возможностями влиять на ресурсы и их использование, возможностью изменить или скорректировать цели, стоящие перед предприятием. Однако, несмотря на указанные ограничения и различия по существу принимаемых решений, для любого работника персонала управления должны быть установлены общие принципы подготовки и принятия решений, выполнение которых в наибольшей степени гарантирует эффективность управления. Такими принципами являются[5]:

1. Проведение анализа хозяйственного механизма функционирования сначала в целом для выяснения общих проблем (узких мест) в его деятельности. При этом должны быть предварительно оценены возможные источники возникших трудностей путем просмотра всего хозяйственного механизма предприятия, а также изменений в воздействующих факторах внешней среды (конъюнктуры рынка, конкуренции, цен на потребляемые ресурсы, действия поставщиков сырья, материалов, комплектующих).

2. Проведение анализа и оценка целей предприятия, возможностей их

сохранения, необходимости корректировки. Если принято решение по целям предприятия или по вариантам целей, то их выполнимость должна быть оценена в дальнейшем тщательным образом.

3. В рамках рассматриваемых вариантов целей предприятия проводится причинно-следственный анализ возможностей разрешения проблем предприятия при установленных ограничениях на имеющиеся ресурсы. Проводится отбор цели, для достижения которой уровень ресурсов достаточен.

4. На основе выбранной для предприятия цели формулируются задачи для различных направлений хозяйственной деятельности: по номенклатуре производимой продукции и объему производства для каждого вида номенклатуры; по показателям качества продукции, определяются диапазоны переменных затрат на единицу производимого изделия, диапазоны постоянных затрат предприятий, по темпам реализации продукции, диапазонам отпускных цен, проводится оценка прибыльности выпуска продукции в рассматриваемый период, предварительное распределение ожидаемой прибыли по фондам накопления, потребления и совершенствования выпускаемой продукции. Определенные задачи специальным распоряжением доводятся до основных служб управления и подразделений предприятия, которые обязаны обеспечить их выполнение.

5. Службы управления предприятия и производственные подразделения разрабатывают комплекс мероприятий для решения поставленных для них задач в указанные сроки, определяют возможности наиболее эффективного использования оборудования, производственного персонала, выделенных ресурсов. При этом руководители служб управления и производственных подразделений вносят предложения по наиболее эффективному использованию ресурсов предприятия при подготовке и обсуждении плана производства или его корректировке.

6. С учетом поставленных руководством предприятия целей, задач служб и подразделений предприятия разрабатывается план предприятия на рассматриваемый период или проводится корректировка ранее разработанного плана, организуется выполнение утвержденного плана.

7. Организуется систематический контроль за ходом выполнения плана, возможностей устранения этих отклонений. Показатели трудовой деятельности определение возникших отклонений от показателей плана, оценка причин и показатели труда ответственных исполнителей по отдельным направлениям совпадали с целевыми показателями всего технологического процесса управления. Служб и подразделений предприятия должны иметь ту же физическую сущность, что и показатели деятельности предприятия. Это необходимо для того, чтобы

8. Принимаемые решения по управлению предприятием или отдельными его подразделениями и функциями должны быть системно увязаны. Каждое решение по технологии управления должно быть проверено на наличие связи и непротиворечивость с ранее принятыми решениями по другим процедурам управления и по другим подсистемам управления по существу действий по срокам, ресурсам, исполнителям.

Чем больше размер предприятия или сферы услуг, тем труднее обеспечить выполнение указанных принципов. При этом наблюдается устойчивая закономерность в том, что подавляющее большинство отклонений от нормального функционирования возникает из-за просчетов в прошлые периоды, т. е. происходит эффект накопления влияния предыдущих ошибок на текущее функционирование. Поэтому необходимо вести учет возникающих отклонений, причин и виновников за длительный период для того, чтобы выявить действительные причины и принять эффективные меры по устранению источников причин сбоев в функционировании предприятия.[6]

Обеспечение эффективного управления предприятиями и сферой услуг в условиях рынка является трудной проблемой ввиду влияния множества факторов, на которые трудно воздействовать конкретному предприятию. Для достижения или повышения эффективности управления на каждом предприятии его необходимо регламентировать специальными документами по управлению, которые должны соответствовать указанным выше принципам и правилам рациональной технологии управления. Однако этой регламентации в большинстве случаев оказывается недостаточно. Кроме документов по регламентации управления необходимо иметь набор методов, моделей, графиков, позволяющих в короткие сроки отбирать наиболее рациональные варианты управленческих решений и прогнозировать их последствия для функционирования предприятия. Кроме того, эти материалы, являющиеся инструментарием для подготовки и принятия решений, могут стать пособиями для обучения персонала, особенно вновь набранных сотрудников управления, и контроля их способности готовить варианты решений и проводить их сравнительную оценку.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лиухто К. "Организационное обучение и эффективность хозяйственной деятельности", Вопросы экономики, 2016г., №12
2. Шекшня С.В. "Управление персоналом современной организации", М.: 2012г.
3. Алексеев Н. "Управление предприятием в кризисной ситуации", "Проблемы теории и практики управления", 2010г., №6
4. Вольский А. "Нужны преобразования, способствующие подъему отечественного производства", Экономист, 2011г., №11
5. Ковалев В.В. "Финансовый анализ", М.: Наука, 2013г.
6. Лавтфуллин Г. "Основные тенденции и концепции управления на стыке веков", "Проблемы теории и практики управления", 2016г., №11

УДК 343.851

ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ

Дуисова А.М.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье дана характеристика состояния уголовной политики в сфере противодействия коррупции на современном этапе развития Республики Казахстан, проанализированы изменения действующего законодательства в указанной сфере деятельности.

Ключевые слова: коррупция, коррупционная преступность, предупреждение и профилактика коррупции, уголовная политика, государственная служба, злоупотребление должностными полномочиями.

Абсолютно новые преобразования в экономике Казахстана, при переходе к свободным рыночным отношениям, в отличие от постсоветской централизованной модели управления, привели к появлению и распространению коррупции.

Коррупция ослабляет национальную экономику, честные предприниматели всегда находятся в неравном положении перед коррумпированными, при этом подрывается конкуренция на внешнем и внутреннем рынках, создавая негативный

имидж страны на международной арене. Коррупция ограничивает свободное действие экономических законов и снижает престиж государства в глазах мирового сообщества, а также стала одним из главных препятствий на пути выгодных для нашей страны зарубежных инвестиций и современных технологий. Особенно она негативно отражается на уровне жизни населения, увеличивая социальное неравенство, масштабы глобальной бедности.

«Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» возводит коррупцию в ранг прямой угрозы национальной безопасности и нацеливает государство и общество на объединение усилий в борьбе с этим негативным явлением. Главный стратегический документ нашей страны, отражающий принципиальную позицию Казахстана по этому важному вопросу, служит основой антикоррупционной политики государства в предстоящие годы [1]. За последние десятилетия в результате активизации деятельности правоохранительных органов привлечены к уголовной ответственности за коррупционные преступления немало руководителей регионов, министерств и ведомств, более того, некоторые уличены в руководстве преступной организацией. Наглядным показателем стал судебный процесс по «хоргосскому делу» таможенников, на скамье подсудимых оказалось одновременно 45 виновных лиц.

В своих работах известный криминалист И.Я. Фойницкий писал, что появившись на свет, торговля тут же родила мошенничество, а выдающийся криминолог И.И. Карпец писал, что «рыночные отношения изначально беременны преступностью» [2], но с переходом на рыночные отношения, преступления в сфере экономики достигли самых больших высот. Одним из аспектов поступательного развития нашей государственности, последовательной интеграции Казахстана в мировую экономико-социальную систему является формирование национальной государственной политики, основополагающей частью которой является уголовная политика.

Уголовная политика, как известно, это выработанная государством генеральная линия, определяющая основные направления, принципы, цели и средства воздействия на преступность путем формирования уголовного законодательства, практики его применения, а также воздействия на правовую культуру и правовое сознание населения. В период обретения Республикой Казахстан независимости, значение уголовной политики резко возросло, поскольку в условиях политической и социально-экономической модернизации, уголовно-политические решения становятся одним из наиболее важных направлений стабилизации общества.

Учитывая, что коррупция это системное преступление, зависящее от многих факторов экономического, организационного, социального, духовного, исторического и законодательного характера, ее невозможно преодолеть в какой-либо одной сфере государственной деятельности. Борьба с этим явлением будет эффективна только в результате проведения комплекса мероприятий в рамках антикоррупционной политики государства. Таким образом, коррупция в стране зависит как от общих причин, детерминирующих ее в обществе, так и от условий и обстоятельств внутриведомственного характера, обуславливающих совершение коррупционных преступлений и правонарушений.

Важнейшими направлениями уголовной политики, представляющей собой комплекс мероприятий, средств и форм воздействия на преступность посредством властных полномочий государства, является совершенствование уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного права, являющиеся взаимосогласованными элементами единой системы. В связи с этим, Казахстан с первых дней государственной независимости целенаправленно и поэтапно следует

курсу на создание эффективных, соответствующих мировым стандартам, институтов и механизмов противодействия коррупции. На постсоветском пространстве наша страна одним из первых приняла Закон «О борьбе с коррупцией» от 2 июля 1998 года, а также Закон «О государственной службе» от 23 июля 1999 года. Казахстан в вопросах противодействия коррупции целенаправленно ориентируется на международный опыт, сочетая при этом различные меры и модели. Самым существенным шагом в данном направлении явилось подписание Республикой Казахстан Закона от 4 мая 2008 года N31-IV «О ратификации Конвенции ООН против коррупции», а также подписания ряд соглашений с правительствами различных стран. В числе организационных мер Указом Президента Республики Казахстан от 6 августа 2014 года упразднено Агентство по борьбе с экономической и коррупционной преступностью (финансовая полиция) с передачей его функций и полномочий по предупреждению, выявлению, пресечению, раскрытию и расследованию коррупционных преступлений и правонарушений.

Агентство по делам государственной службы и противодействию коррупции был переименован в 2019 году, в Агентство Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционная служба), это самостоятельный правоохранительный орган, преследующий основные инициативы:

- введение отставки руководителей госорганов – политических госслужащих (за совершение коррупционных правонарушений их непосредственными подчиненными),
- персональная дисциплинарная ответственность руководителей госорганов и организаций квазигосударственного сектора;
- и восстановление антикоррупционной экспертизы проектов нормативных правовых актов.

Главным ключевым фактором Агентства является - повышение качества жизни и доходов граждан, формирование профессионального, эффективного, а самое главное, свободного от коррупции госаппарата.

Недостаточная изученность основных механизмов и особенностей перемещения с использованием банковских технологий денежных средств, полученных преступным путем, а также использование различных ухищренных способов их сокрытия затрудняет эффективную деятельность наших правоохранительных органов. В данном случае это положительно влияет на повышение эффективности отправления правосудия с новыми законами нашей страны. В соответствии с Концепцией правовой политики на 2010-2020 годы были приняты ряд законодательных актов. В частности, с 1 января 2015 года вступили в законную силу новые Уголовный, Уголовно-процессуальный и Уголовно-исполнительный кодексы Республики Казахстан, направленные не только на расширение толерантного подхода в отношении преступлений, совершенных впервые или социально уязвимыми лицами, но и на упрощение и ускорение досудебного производства, снижению его затратности, а в целом повышения эффективности уголовного процесса [4].

Предусмотрено концептуальное положение о возможности назначения судами конфискации имущества не только как меры наказания, но и как меры уголовно-правового воздействия, которая будет вводиться с 1 января 2018 года. Это новшество связано с реализацией ст.54 Конвенции ООН против коррупции в части конфискации имущества до вынесения приговора [5].

В целях активизации борьбы с коррупцией приняты новые Законы «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года №410 и Антикоррупционная стратегия на 2015-2025 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года №986 [6]. Комплекс мероприятий в этом направлении предусмотрен планом Правительства по реализации данной стратегии, определивший меры по противодействию коррупции и теневой экономике на ближайшие три года.

Одним из важнейших инструментов для достижения целей государственной политики в этом направлении является государственная служба. Глава государства по вопросам государственной службы определил основные подходы в формировании новой модели государственной службы. В соответствии с установками Президента в законодательство внесены существенные изменения: изменен механизм отбора, усовершенствованы институты профессионализации государственных служащих, предусмотрены новые подходы в обучении. Более того, требования к этическому поведению госслужащих возведены в ранг закона, введена персональная ответственность руководителей за незаконные кадровые решения. Новая модель четко разграничила государственную службу на политическую и административную.

Особенно масштабная реформа государственного управления произошла в последние годы, ключевыми идеями которой являются повышение прозрачности конкурсного отбора на государственную службу, а также внедрение принципов меритократии при продвижении на государственной службе. Меритократия – это принцип управления, согласно которому руководящие посты должны занимать наиболее способные люди, независимо от их социального и экономического происхождения, как признание заслуг, когда труд человека оценивается по достоинству. Поэтому ключевым фактором, оказывающим влияние на доверие граждан к государственным институтам власти станет новый Закон «О государственной службе Республики Казахстан» от 23 ноября 2015 года №416. Также, важное значение, имеют принятые в конце 2015 года Законы и Указы Президента Республики по вопросам:

- формирования кадрового резерва административной государственной службы корпуса «А»;
- прохождения государственной службы;
- мер по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих;
- утверждения Правил подготовки, внесения Национального доклада о противодействии коррупции Президенту Республики Казахстан и его опубликования;
- утверждения Правил проведения внешнего анализа коррупционных рисков;
- утверждения Реестра должностей политических и административных государственных служащих.

Становление Республики Казахстан как демократического, правового и социального государства невозможно без эффективного государственного аппарата, основой которого являются кадры государственной службы. Поэтому одной из приоритетных задач государственного строительства стала профессиональная подготовка государственных служащих, ориентированная на обеспечение высокой эффективности, компетентности и безупречности работы государственных органов. Особое место в реализации мер по формированию профессионального государственного аппарата отведено профессиональному обучению и повышению квалификации сотрудников правоохранительных органов. В этих целях, в истекшем году создана Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Казахстана, основными направлениями деятельности которого определены повышение квалификации сотрудников правоохранительных органов, координация и проведение межведомственных научных исследований в сфере правоохранительной деятельности, а также реализация программ послевузовского образования.

Успехи борьбы с коррупцией во многом зависят от состояния общественного мнения о власти, о правоохранительных органах, призванных бороться с этим явлением в целом и ее сотрудниках. Для предотвращения коррупции среди сотрудников правоохранительных органов и суда, обладающих дискреционными полномочиями, предусматривается обеспечение прозрачности при принятии решений и планируется

минимизировать личные контакты заявителя и должностного лица, уполномоченного принимать решение. Очень полезным для судебно-следственной практики стала нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года № 8 «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений».

В борьбе с коррупцией важным направлением деятельности государственных органов является опора на гражданское общество. Усилия государства могут увенчаться успехом только во взаимодействии с усилиями всех институтов гражданского общества, всего населения. Поэтому, особо следует отметить то, что комплексный подход в вопросах противодействия коррупции будет обеспечен благодаря одновременному принятию ряда таких законодательных актов, как «О всеобщем декларировании», «Об общественных советах», «О доступе к информации», «О государственных закупках», «О государственном аудите и финансовом контроле», «Об информатизации», а также Предпринимательского кодекса. Своевременным является постановление правительства Республики Казахстан № 1131 от 30 декабря 2015 года, утвердившее в соответствии с пунктом 3 статьи 24 закона Республики Казахстан «О противодействии коррупции» правила поощрения с 1 января 2016 года лиц, сообщивших о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающих содействие в противодействии коррупции.

С каждым годом появляются все новые, ранее неизвестные в судебно-следственной практике преступления. Воздействие коррупции на современное общество выходит за экономические рамки. Внедряясь в различные сферы экономики и общества, коррупция продолжает оказывать деструктивное влияние на устойчивое социально-экономическое развитие страны. Высокая степень латентности коррупции, её внутренняя предрасположенность к видоизменению значительно усложняют борьбу с ней как явлением. Проблемы, с которыми общество столкнулось в последнее время, а также порой транснациональный характер используемых механизмов хищений и способов сокрытия ворованных денежных средств за рубежом, требуют совершенно новых подходов в выявлении и расследовании преступлений коррупционной направленности. Поскольку уровень коррупции в стране не снижается и она остается системной угрозой безопасности Казахстана, угрожающую стабильности государства и общества, необходима постоянная корректировка государственной антикоррупционной стратегии.

«Жить по средствам» – это наш проверенный принцип и правильная модель политики, особенно в условиях влияния глобального кризиса. Необходимо выводить «теневую экономику» на свет. С 1 января 2019 года вступит в силу всеобщее декларирование доходов и расходов. После этого будут приняты меры по раскрытию счетов и активов, где бы они не находились, для выяснения их происхождения и налогообложения» [7]. Коррупция – одно из наиболее опасных, разлагающих институты государства и гражданского общества явлений сегодняшней действительности, а противодействие ей – насущная необходимость. Учитывая, что коррупция порождена в большей степени той ситуацией, которая сложилась в обществе, результативность борьбы с ней в первую очередь зависит от последовательности и твердости проведения государством антикоррупционной политики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.А. Послание народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». Астана, (14 декабря 2012 года) // Казахстанская правда. 2012. – 15 декабря.

2. Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность. - М. 1992. - С.152.
3. Указ «О реформе системы государственного управления Республики Казахстан». Астана, 2014 г. 6 августа, No 875.
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г., Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан 4 июля 2014 г.,
5. Конвенция ООН против коррупции, принятая резолюцией 58/4 Генеральной Ассамблеи от 31 октября 2003 года. Интернет-ресурс.
6. Закон РК «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года No410 и «О государственной службе Республики Казахстан» от 23 ноября 2015 года No416. www.zakon.kz.
7. Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана «Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы, развитие». Астана, (30 ноября 2015 года
8. Уголовно-исполнительные кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г.

ӘОЖ 339.97

КАСПИЙ КОНВЕНЦИЯСЫ: АЙМАҚТЫҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ

Ертілеуова А.Б., магистрант

Ғылыми жетекшісі: Саймағамбетова Г.А.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. тақырып бұған дейін терең зерттелген. Кейін де жазылып, зерттеле береді. Себебі, қызығушылық танытатын аудитория бар. Оның үстіне теңіз атмосферасының саяси ауқымы кең, аurasы ерекше. Бұл жерде өркениеттер тоғысы жатыр. Сондықтан, бұл мәселені зерттеп ғана қоймай, негізгі аспектілерін (мәселелерін) теріп алып, жіліктеп, ғылыми айналымға енгізу бүгінгі ғалымдардың негізгі зерттеу объектісіне айналуы тиіс. Тақырыптың маңыздылығы сол, аймақтың саяси-құқықтық және экономикалық даму тенденцияларының адами ресурстарға бай, материалдық игілігі зор екенін әлемдік қауымдастық мойындап отыр. Бұл бекер емес, бұл жерде Батыс пен Шығыс мүдделерінің өркениеттілік мүдделері бар. Ал, саяси-құқықтық және экономикалық даму тенденцияларының өзі осы ұғымға еніп кетеді. Мен жалпылама зерттеу жұмыстарын бастадым. Алдағы уақытта тыңғылықты зерттеймін деп ойлаймын.

Түйінді сөздер: Мемлекеттер арасындағы қырым-қатынас, Каспий маңы елдері, саяси-құқықтық, конвенция, экономикалық, инвестициялық ынтымақтастық.

Каспий маңы елдері геосаяси және құқықтық статусын анықтау арқылы аумаққа қатысы бар мемлекеттер экономикалық мүдделерін шешіп алады. (қаржы саясатын нығайту, нарыққа шығудағы жаңа белестер, жаңа техникалық регламенттер құру т.с.с) Сондықтан, осы саланы терең зерттеп, зерделеп жүрген сарапшы-мамандар бұл мәселеге терең үңіліп қарауға тырысады.

Мемлекет аралық қатынастар үшін қашанда саяси-құқықтық коммуникацияны жаңғыртып, жаңа жүйелік байланысқа шығудың маңызы зор. Саяси-құқықтық қатынасты нығайту экономикалық тұрғыдан ғана пайдалы іс емес, тұтастай алғанда ынтымақтастықтың жаңа формасын жасайды.[1]

Осы арқылы Каспий конвенциясы ұғымының түп төркіні - Түркі тектес не мұсылман әлемі, болмаса славян өркениеті деген шектеулі ұғымдардан әрі – ғаламдық тақырыптарға ойысады. Жаңа аудитория, жаңа кеңістікке шығуға жол ашады. Каспий маңы елдерінің бірігіп, бір мақсатқа жұмылуын Қазақстан тарапы «Каспий теңізінің конституциясы» бекітілді деп жақсылыққа балады. Жалпы Каспий маңы елдерінің құқықтық-саяси регламенттеріне қатысты сұрақтар кешенді зерттеуді қажет етеді. Мысалы, Каспий конвенциясы аймақтағы тұрақтылық, даму, табиғи ресурстарды сақтау мен көбейтуге қатысты бүкіл регламенттерді қамтиды. Соңғы өткен жиында Каспий маңы елдері су акваториясын бөлу мәселесін көтеріп, нүкте қоюы қай тұрғыдан да құптарлық іс болды. Аумақтық су көлемін 15 теңіз миль (арнайы өлшем) етіп бекітті. Осы құжат шеңберінде Теңіз түбіндегі магистралды құбырлар мен кабельдерді төсеу мүмкіндігі талқыланды. Сыртқы шекаралар мемлекеттік мәртебеге ие болды. Балық аулау аймағы әрі қарай жалғаса беретін болды. Мемлекеттер үшін балық аулау кәсібіндегі ерекше құқықтық статустын сақталуы, ортақ су аймағының техникалық регламенттерінің реттелуі т.с.с сұрақтар ауқымды мәселелер санатында еді. Бірақ, мәселе шешілді. Айта кету керек, осы құжат арқылы- ішкі елдер үшін басқа теңізге, әлемдік мұқитқа шығу еркіндігінің қолға алынуы құптарлық іс болды.

Мемлекеттердің өзара қатынастарының регламенттері сақталмаса (заңдылықтар бұзылса, кері байланыс болмаса, әлеуметтік-құқықтық баланс сақталмаса т.с.с тәуекелдер) теріс бағыттағы әрекеттер орын алуы мүмкін деген пікірлер де шетелдік ақпарат құралдарында айтылды. Одан бөлек, ірі саяси дискуссияға айналған – Конвенцияға қатысы жоқ елдер әскери күштерінің Каспий теңізінде болдырмауын қамтамасыз ететін шарттардың көтерілуі көптің ішкі түйсігін оятқандай болды. Себебі, бұл-ірі саяси талқылауды қажет ететін проблематикалық аспект еді. Сондықтан, үлкен алаңдаушылық мәселесі бұл жерде қарастырылмайды.

Саяси – құқықтық статус үшін алғы шарт ретінде – егемендік, аумақтық тұтастық, теңдік, күш қолданбауға немесе күш қолдану қауіпін туғызбау, өзара сыйластық принциптерін сақтауға барлық тарап мүдделілік танытты. Бұдан бөлек таза экономикалық қатынастардың негізі болатын – сауда, көлік және логистика, энергетика саласы, инвестициялық ынтымақтастық, шекара ведомстволарының өзара іс-қимылдары, терроризмге қарсы күресті нығайту мәселелері де алдыңғы қатарға шықты. Егер бұл мәселелерді Каспий маңы елдерінің жеке-дара проблемалары деп қарастырсақ қателесеміз. Себебі, бұлар- халықаралық аренадағы тақырыптар санатына кіреді. Түйіндеп айтсақ, Каспий теңізінің маңындағы елдердің бейбітшілік, тұрақтылық пен өзара қауіпсіздік мәселелерінде жұмылуы жаһандық проблемалардың алдын алу үшін құрал бола алады. Себебі, саяси-құқықтық және экономикалық қауіпсіздік тақырыбы адамзат үшін күрделі де, жауапты құндылықтар қатарына жатады. Ақтау конвенциясы жалпы алғанда, Каспийдегі ынтымақтастықтың барлық бағыттарын нығайтуға күш салды. Бұл осы елдердің Сыртқы істер министрлігінің арнайы зерттеу-консультативтік шарттарын әрі қарай нығайтуға жол ашады [2].

Жағалау маңындағы елдердің экономикалық-құқықтық регламенттеріне мұнай-газ кен орындарын игеру, биоресурстарды пайдалану, экологиялық ортаны сақтау, энергия ресурстарының транзитін қалыптастыру т.с.с ауқымды сұрақтар кіреді.

Теңіз түбін салалық бөлу позициясы тиімді көтерілді. Оның құқықтық режимі де бекітілді. Осы арқылы Каспийдің бірегей су айдыны ретіндегі ролін айқындап алуға болады.

Каспий маңы елдерінің геосаяси және құқықтық-экономикалық статусына қатысты мәселелер 240 млн тұрғыны бар аумақтың тыныс-тіршілігі мен ортақ коммуникациялық шеңберін қамтиды. Бұл жерде бірегей тарихи тағдыр тоғыстырған, түрлі ортақ құндылықтар мен мәдени алуандылыққа негізделген адами ресурстардың

қоры бар. Бұл әлеуетті мүмкіндік. Жаңа өркениетке шығатын алып алаң. Осының барлығын біріктіріп отырған теңіздің географиялық тұрғыдан тиімді орналасуы тақырыптың ерекше геосаяси маңызға ие екендігін көрсетеді. Сондықтан да бұл мәселенің салмағы бәрімізге ортақ, бірлесіп шешетін тарихи маңызды қадамдармен өлшенеді. Басы ашық мәселелер бар. Мысалы, көлік-транзит қуатын арттыру үшін тариф саясатын жетілдіру күн тәртібінде тұр. Осы елдер тасымалдау саясатын жақсарту арқылы, ортақ мәселелерін шешіп ала алады. Бұдан бөлек, теңіздің экологиялық жүйесін жақсарту мәселесі де өзекті күйінде қалып отыр. Себебі, биологиялық ресурстарды заңсыз кәсіпке айналдырушылармен күрес толық шешімін таппаған мәселеге айналды. Қазірдің өзінде мұндай фактілерді көптеп кездестіруге болады [3].

«Қызыл кітапқа» арнайы мамандар енген балықтар мен сирек кездесетін өсімдіктер, жануарлар әлемін қорғауға барын салып отыр. Осы туралы да арнайы қосымша мүмкіндіктер жасалуы керек деп ойлаймын. Сондықтан да, аймақта пысықтайтын мәселелер жетерлік. Қаржы-экономикалық жағынан тиімді жобалар да бар. Мысалы, инвестициялық ықпалдастықты одан әрі нығайту, дамыту, энергетикалық және геологиялық барлау саласындағы жобаларды бірлесіп атқару ісі кезек күттірмейді. Сонымен, теңіз суын, түбін, қазба байлықтарын, табиғи ресурстары мен әуе кеңістігін т.с.с регламенттерді тыңғылықты зерттеу бүгінгі ғалымдардың үлесіне қалдырғым келеді. Шынын айту керек, аймақтың тыныштығы аса маңызды болып есептеледі. Сондықтан, Каспий маңы елдерінің қауіпсіздік мәселелері, төтенше жағдайларды болдырмау, алдын алу, әскери-қарулы күштер бойынша әлі стратегиялық сұрақтар жетеді.[4]

Алайда, Бес мемлекет басшыларының дұрыс көзқарасы, терең танымының арқасында бұл тақырып қауіпті болғанымен, әлі теріс қадамдар жасалмады.

Айта кету керек, Каспий Конвенциясы түптеп келгенде, адамзат баласының табиғатқа ұқыптылықпен қарап, адами ресурстарды шектемеуге шақырады. Жоғарыда айтанымдай, бұл аумақта үлкен мүмкіндік бар. Материалдық игіліктерден басқа адами интеллектуалдық күш бар. Теңіз маңы елдеріне тән ерекше қасиет, менталдылық бар. Осы жағын алдағы уақытта ғалымдар зерттеуі керек деп ойлаймын. Бір сөзбен айтқанда, өңірдегі қауіпсіздік пен тұрақтылықты сақтау арқылы экономиканы дамытуға болады. Конвенцияның түпкілікті мақсаты да осы. Алайда, Каспий маңы елдері осыған дейін тәуекелдері бар аймаққа кіретін еді. Анығы, саяси, экономикалық және геосаяси жағынан ашық мәселелер бар болатын. Сондықтан, Батыс ақпарат құралдары бұл жер - шиеленіскен аймақ деп бірнеше рет атап өткен еді. Ол жағын толығырақ саясаткерлер айта жатар. Тағы ескеретін жайт, экономистердің айтуынша, «Батыс-Қытай-Батыс-Еуропа» дәлізі арқылы Қытайдың тауарлары Еуропаға жіберілетіні сөзсіз. Алайда, Каспий маңы елдерінің мүдделері де ескерілуі керек осы тұста. Мысалы, Ақтау портының игілігін ортақ пайдалану қажет.

Әлемдік БАҚ өкілдері мен саяси сарапшылар Каспий конвенциясына қатысты барлық мәселелер бір құжатқа түсіп, бекітілді. Енді, оның орындалуын Консультативті Кеңес қарауы керек деп ақпараттар беріп жатты. Бұл жерде Тұңғыш Президент Н.Назарбаевтың қажырлы еңбегі мен ұйымдастырушылық-іскерлік қасиетін жоғары бағалап жатты. Әрине оңай емес. 20 жыл талқыланып, піскен дүниені еш кедергісіз бекітіп, өмірге енгізу расында ерлік тұғын [5].

«Reuters» халықаралық ақпарат агенттігі берген сараптамалық материалда, бұл құжат адамзат тарихындағы Ұлы еңбектердің бірі болып қаланады деген пікірлер береді. Олар Қашаған мұнай өндіру жобасы сынды ірі транұлттық экономикалық дәлізге жол ашатын белдеуліктердің болашағы ашық болатынын мәлімдеген. Расында, бұл мәселе шиеленісті тақырыптардың қатарында еді. Қашаған біз жақта болғанымен, оның құқықтық статусы әлі бекітілмеген тұғын. Енді, ол сұрақтар да конвенцияның

саяси-құқықтық және экономикалық шеңберінің аясында шешілді. Бұдан басқа да іргелі жобалар назардан тыс қалмасы анық. Транс Каспий құбыр желісінің мұнай өндіру процестерін жеңілдетінін мұнай саласындағы экономистер айтып жатты. Бұл жерде АҚШ пен Еуропа мүддесін тоғыстыратын мәселелер 20 жылдан кейін толық шешілгенін атап өткен жөн. Мысалы, осы жобаларды басшылыққа алып, өндірістік әлеуетін көтерген америкалық Еххон компаниясының серіктес ұйымдары мұнай саласына қатысты қаржылық нарық пен сауда саясаты жақсаратынын айтып жатты.[6]

Ғасырға татитын жобаны қолға алып, нүктесін қойған Қазақстан тарапына тек ризашылық білдірген. Енді қараңыз, Каспийге енгісі келген халыралық мұнай компаниялары 90 жылдары ақ бұл жұмыстардың болашағы зор екенін анықтаған. Бірақ, нақтылы құжаттың жоқтығынан іргелі жобаларды қаржыландыруды кейінге қалдырғанын айтады. Оның үстіне Каспий бассейніне тиесілі уылдырықтың қымбат сорттарының түр-түрін өндіруге қандай да бір тиымның жоқ болғанын осы саланы жандандыруға жол ашатыны анық. Бұл әлемдік уылдырық нарығына төте шығуға үлкен мүмкіндік. Енді Қазақстан тарапы осы мүмкіндікті пайдалана отырып, экономикалық белдеуді нығайтып, жаңа кеңістікке шығуға болады. Экологиялық статус, экономикалық белдеу және саяси-құқықтық статус Каспий конвенциясының негізгі өзегі. Басқа да альтернативті ұсыныстар бар. Бірақ, маңыздылары қаржы-экономика және саяси-құқықтық базаға келіп тіреледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сарапшылар Каспийдің құқықтық мәртебесі туралы қабылданған конвенция жөнінде айтып берді. 14 тамыз, БАҚ.КЗ 2018 тамыз
2. Ақтау Саммиті: Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі айқындалды.
3. «Теңге монитор» республикалық экономикалық апталығы Бектұр Төлеуғалиев, «Қазақ газеттері» ЖШС-нің Маңғыстау облысындағы өкілі, 2018
4. Саммит прикаспийских государств в Актау: новая страница в истории региона euronews.com. Тамыз, 2018
5. Что пишут иностранные СМИ об Актауском саммите zakon.kz тамыз, 2018
6. Financial Times. Международное информационное агентство «Reuters» қыркүйек, 2018. Генри Фой

УДК 338.2

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ КОМПАНИЕЙ

Есбергенов Т., магистрант

Научный руководитель: Мырзалиев Б.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация: Значимость темы исследования состоит в этом, что глобализация мировой экономики, доступность отечественных рынков для наружных товаропроизводителей стремительно усилили конкурентную борьбу среди изготовителей и ускорили изменение потребительских предпочтений. По этой причине в нынешних рыночных отношениях составление плана в бизнесе имеет особое значение. В условиях рыночной экономики огромную значимость приобретает стратегическое составление плана. Оно дает компании такие свойства, как

обусловленность и неповторимость, гарантирует специфику, формирует условия для появления и формирования ряда значимых и существенных факторов, положительно оказывающих большое влияние на финансовую составляющую её деятельности.

Ключевые слова: стратегическое планирование, финансовый план, управление организацией.

Теме стратегического планирования посвящен никак не единственный десяток томов, название «стратегия» применяется повсюду, во всех областях социальных взаимоотношений, необходимость и значимость стратегии допускают все - от нормальных работников вплоть до управляющих высших звеньев управления [1]. При этом определенные простые, на первый взгляд, проблемы в сфере стратегического планирования способны поставить в тупик многочисленных профессионалов, плотно занятых данной темой. К примеру, для чего необходим стратегический менеджмент, как обязана работать концепция стратегического планирования, с чего же приступить, для того чтобы создать, а далее внедрить стратегию, какие этапы данного процесса и как осуществить связь абсолютно всех отраслей и систем банка для их осуществления, какие опасности сопутствуют выполнению стратегии, как мотивировать персонал в принятии ответственности за собственные действия и т.д.

Результат стратегии предопределяется двумя условиями. Первое - помощь высшего управления, второе - широкая база изучений. Для того чтобы результативно составлять конкуренцию, предприятие обязано регулярно заниматься сбором и рассмотрением большого числа данных об отрасли в каковой развивается, о конкурентной борьбе и иных аспектах. Данные условия дают возможность стратегии быть целой в течение продолжительного этапа времени и являться довольно эластичной, для того чтобы при необходимости можно было реализовать ее модификацию и переориентацию. Стратегию необходимо анализировать как план, который ориентирует деятельность в течение длительного этапа, с учетом того что конфликтная и регулярно меняющаяся деловая и общественная ситуация создает стабильные исправления неизбежными. Стратегическое составление плана применимо к любой проблеме, что сопряжено с глобальными целями, нацелено на перспективу, затрагивает внешние условия, оказывающие большое влияние в результаты работы.

Стратегическое планирование - это одна из функций стратегического управления, которая представляет собой процесс выбора целей организации и путей их достижения.

Стратегическое планирование обеспечивает основу для всех управленческих решений. Функции организации, мотивации и контроля ориентированы на выработку стратегических планов. Не используя преимущества стратегического планирования, организации в целом и отдельные люди будут лишены четкого способа оценки цели и направления корпоративного предприятия. Процесс стратегического планирования обеспечивает основу для управления членами организации.

Система стратегического планирования дает возможность акционерам и менеджменту компаний определиться с направлением и темпом развития бизнеса, очертить глобальные тенденции рынка, понять, какие организационные и структурные изменения должны произойти в компании, чтобы она стала конкурентоспособной, в чем ее преимущество, какие инструменты необходимы ей для успешного развития[2].

До последнего времени стратегическое планирование было прерогативой крупных международных концернов. Однако ситуация стала меняться, и, как показывают опросы, все больше и больше компаний, представляющих средний бизнес, начинают заниматься вопросами стратегического планирования.

Процесс стратегического планирования в компании состоит из нескольких этапов:

1. Определение миссии и целей организации.
2. Анализ среды
3. Выбор стратегии.
4. Реализация стратегии.
5. Оценка и контроль выполнения.

Стратегическое планирование — динамичный процесс, который требует постоянной оценки текущей ситуации и определения следующего шага. Для этого необходимо полное понимание организации и окружающей среды, в которой она функционирует. Стратегическое планирование позволяет менеджменту понять текущую ситуацию, что в свою очередь позволяет планировать будущее. В мире быстрых перемен стратегическое мышление становится основой успеха.

В качестве основного вывода можно сказать, что стратегическое планирование экономически важный и востребованный инструмент управления финансами предприятия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мироненко В.О. Стратегическое планирование, его значение и этапы, январь 2019г
2. Савкина Р.В. Планирование на предприятии: учебник для бакалавров. 2-е изд., перераб. М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2015.

УДК 338.48:908(045)

РЕКОМЕНДАЦИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СЕМЕЙНОГО ТУРИЗМА В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ

Жангожаева Э.Т.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им.Ш.Есенова, г.Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются рекомендации для развития семейного туризма в Мангистауской области и виды семейного туризма которые можно развивать в Мангистауской области.

Ключевые слова: семейный, лечебный, оздоровительный, религиозный, познавательный и ностальгический туризм.

Организация досуга - одна из значимых функций семьи, главной целью которой является восстановление и поддержание здоровья, удовлетворение различных духовных потребностей семьи.

Современная семья испытывает острую потребность в многообразии досуговой деятельности и социально-психологических отношений. Каждая семья, естественно, отдает предпочтение совместным досуговым занятиям с детьми. Но необходимо отметить, что главной является ориентация непосредственно на детские, а не на общесемейные формы и виды досуга. При этом в большей степени в таком досуге участвуют матери, а общесемейный досуг развит слабо.

Под семейным туризмом мы понимаем - временные путешествия семьи (с детьми или без), или группы состоящей из нескольких семей в местность, отличную от

места постоянного жительства, совершаемые в свободное время. главной чертой семейного туризма, как и любой формы семейного досуга, является взаимодействие всех членов семьи[2].

Семейный туризм решает следующие задачи:

- способствует сплоченности семьи и установлению эмоционального контакта, взаимопониманию, сотрудничеству между родителями и детьми, коррекции детско-родительских отношений, реализации семейных ценностей;
- реализует потребность в отдыхе и физической активности. Особенно это касается спортивных видов семейного туризма;
- ориентирует на здоровый, активный образ жизни и освоение здоровьесберегающих технологий;
- способствует активной социализации детей, многие виды семейного туризма являются командными, совместная работа, сотрудничество, взаимодействие в команде создают естественные условия для приобретения социального опыта

Для семьи в нашем регионе можно организовать следующие туры:

Познавательные туры. Цели – посмотреть интересные или просто красивые природные и культурные объекты, получить новую информацию об этих объектах, а также посетить уникальные места. Объектами, посещаемыми с познавательной целью, являются: памятники природы, истории, архитектуры, места, связанные с жизнью замечательных людей, музеи, картинные галереи, выставки, театры и др. Объектами познавательного туризма могут прослужить: Ботанический сад Актау, Мангистауский областной историко-краеведческий музей, Областной драматический театр имени Жанторина, Центральная мечеть, парк Акбота, ДК имени Абая, областная филармония имени М.Оскинбаева, кинотеатры «Chaplin», «Жалын», «Байтерек», вечный огонь, площадь «Ынтымак», набережная в 15 микрорайоне, скальная тропа на берегу, сор «Тузбаир», горы «Шеркала», «Актау», коньоны «Бозжыра», «Саура», «Тамшалы», впадина «Каракие», долина замков «Айрақты», Устюртский заповедник.

Спортивные туры. Цель - приключения, преодоление трудностей. Активные туры подразделяются по средствам передвижения. Выделяют туризм пеший, лыжный, водный (сплав на байдарках, плотах деревянных или надувных - рафтах, катамаранах, шлюпках, яхтах и т.д.), конный, велосипедный. Также отдельно выделяют спелеотуризм - посещение пещер, альпинизм - восхождение на горные вершины. У нас в регионе можно заняться почти всеми видами водного туризма. В этой сфере работают яхт клуб и дайвинг центр. Для конного туризма есть ипподром, на набережной есть дорожки для велоспорта [1].

Оздоровительные туры. Цель - отдых от всего, без каких-то нагрузок. пляжный отдых на берегу Каспийского моря самый хороший вариант для оздоровительного тура. Можно посетить базы отдыха-Кендрли, Достар, Tree of life, Комарово, долина шаров, мыс песчаный

Лечебные туры. Цель - лечение или профилактика здоровья. Это отдых в санаториях или на курортах. Обязательно предусматривается медицинское обслуживание, различающееся в зависимости от назначенного курса лечения - процедуры разных видов, лечебная физкультура, диетическое питание и др. В Мангистауской области можно получить лечение в санаториях Тушыбек и Шагала.

Потребительские туры. Цель - сбор даров природы не для продажи. Сюда относится сбор грибов и ягод. Сюда же можно отнести спортивную рыбалку. Для рыбалки у нас есть наше Каспийское море.

Религиозные туры. Цель-паломничество к святым местам. Мангистау принято называть «краем 360 мудрецов»: в средние века на полуострове несли свет ислама 360 учеников Ходжи Ахмеда Ясави. Наибольшую известность приобрела подземная

мечеть, построенная суфием Бекет-Атой на скалистых отрогах. Мечеть Шопан-Аты высеченный в скальном обрыве, состоит из нескольких помещений: молитвенного зала, комнат для паломников и погребальной камеры, где покоится мудрец. Мечеть Султан-Эпе, Шакпак ата и их 362 [1].

Ностальгические туры поездки к памятным местам, индивидуальным для каждого человека, например на родину, в места учебы и др. Такой тур можно организовать для лиц которые жили в Мангистауской области.

Несмотря на наличие проблем, препятствующих развитию семейного туризма в Мангистау, существует ряд преимуществ, которые в конечном итоге играют решающую роль при выборе направления семейного отдыха. Далее мы представим перечень рекомендаций для развития семейного туризма.

1. Необходимо уделять больше внимания рекламе и продвижению семейных туров среди других видов туризма, для того, чтобы повысить спрос на семейные туры. Отдыхать с семьей становится модно, но многие жители все также полагают, что путешествовать с детьми довольно проблематично. Для привлечения семей, необходимо в рекламе делать акцент на организованные семейные туры, в которых уже учтены все особенности организации семейного отдыха. Необходимо создать интерактивный путеводитель, который ярко и привлекательно смог бы рассказать об отдыхе для всей семьи.

2. Расширить направления семейного туризма в пределах нашего региона. Даже жители региона предпочитают отдыхать за его пределами, несмотря на большое разнообразие видов туризма. Необходимо создать уникальный туристский продукт, чтобы вызвать интерес не только у местных жителей, но и увеличить объем въездного туризма.

3. Сотрудничать с транспортными компаниями и семейными отелями, как следствие взаимовыгодное сотрудничество может способствовать снижению цены на организованные семейные туры. Внутриобластная система транспортных коммуникаций (автомобильный, железнодорожный, воздушный, речной транспорт) и сопровождения туристов требует развития в целях обеспечения доступности основных видов туристских ресурсов Мангистауской области.

4. Строительство коллективных средств размещения в местах скопления туристского потока. Как показывает практика, большинство коллективных средств размещения сконцентрированы в больших городах, что не соответствует основным направлениям внутриобластного туристского потока.

5. Формирование системы подготовки кадров по продвижению семейного туризма. Система подготовки должна включать: базовое профессиональное образование, специальные программы по обеспечению безопасности туристов, разработку профессиональных и корпоративных стандартов и систему сертификации и аттестации персонала.

6. Создание программы господдержки семейного туризма, в т. ч. предоставление налоговых льгот и субсидий предприятиям содействующим развитию семейного туризма. А также необходимы законопроекты, способствующие развитию внутреннего туризма в нашем регионе.

7. Строительство крупных и средних туристских объектов, представляющих интерес у семей: развлекательные парки, культурно познавательные центры и т.д.

8. Стимулирование инвестиционного процесса. Важнейшим условием развития семейного туризма является интенсивность инвестиционного процесса, который напрямую зависит от инвестиционной политики региона, направленной на создание благоприятного инвестиционного климата.

Таким образом, правильно избранное позиционирование, использование имеющихся уникальных туристских ресурсов Мангистауской области, четко сформулированная стратегия маркетинга (определение целевых групп и способов их привлечения) позволит рассчитывать на быстрое развитие семейного туризма в нашем регионе.

ЛИТЕРАТУРА

1. В.С. Боголюбов. Организация специальных видов туризма. Санкт – Петербург 2010
2. О.Т.Лойко. Туризм и гостиничное хозяйство. Томск 2005г.

ӘОЖ 33.338.1

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Бейбарысұлы И., студент

Ғылыми жетекшісі: Тасболатова А.А.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Қазақстан экономикасының шикізат жағына бағытталуын және өндірістің соңғы сатыларының нашар дамуын ескерсек, экономиканы жақсарту үшін және дағдарыстан өтудегі жетістіктер едәуір дәрежеде келесі іс-әрекеттерге байланысты: өнеркәсіптік саясатты қалыптастыру және жүзеге асыру, бұл саясат өндіріс құрылымын өзгертуге, стратегиялық институционалдық өзгерістерге, мемлекетте инвестициялық белсенділікке қажетті жағдай жасауға бағытталған. Қазіргі таңда мұнай саласы елдің тек қана ішкі қажеттіліктерін қамтамасыз ете қоймай, сонымен бірге республикадағы экономикалық өсудің тетігі болуы керек, себебі өндіріс көлемі бойынша бұл сала басқа салалар арасында маңызды орын алады.

Түйінді сөздер: инвестиция, инвестор, инфляция, бизнес, маркетинг.

Инвестиция алдындағы кезеңге: ақпаратты жинау және өңдеу, ұңғылар, қабаттар бойынша жоба алдындағы зерттеулер, әдістер, критерилер, нормативтерді таңдау, конкурстық негізде лицензиялар, контрактілер, келісімдерді рәсімдеу, маркетингілік байланыстар, инвесторды, қаржыландыру көздерін таңдау, бизнес – жоспарын құрастыру және экспертиза өткізу. Бұл - жобалық жұмыстарды инвестициялау туралы шешім қабылдау үшін негізгі бағыт болып есептеледі. Инвестициялық салымдардың бағалық көрсеткіштеріне қайтымдылық кезеңін жатқызуға болады, яғни жобаға салынған барлық бастапқы капиталды қайтаруға кететін жылдар саны. Қайтымдылық мерзімі дисконттаусыз да, сонымен бірге дисконттау нормасын есепке алып та есептеледі. Инвестициялық жобаның қайтымдылық кезеңі неғұрлым қысқа болса, соғұрлым оның тәуекелі де төмен болады.

Экономикалық көрсеткіштердің есептеулері мен кен орнын игеру варианттарын бағалау тұрақты бағаларда және инфляция есебімен, ішкі және әлемдік нарық бағаларын қолданумен жүргізіледі. Бірақ инфляциялық процестердің анықсыздығы жағдайында және оған сәйкес пайда мен шығынның өзгеруі жағдайында оны есептеулерде есепке алмауға болады, одан варианттардың салыстырмалылығы өзгермейді.

Кәсіпорынның инвестициялық саясатын жасау келесі негізгі кезеңдерді қамтиды. Кәсіпорынның стратегиясына қарай экономикалық және қаржылық дамуына сәйкес инвестициялық әрекеттің жекелеген бағыттарын қалыптастыру. Бұл бағыттарды шешу келесі мақсаттарды орындауға бағытталған [1]:

- болашақ мезгілдің жекелеген кезеңдеріндегі негізгі инвестиция түрінің қатынасын анықтау;

- салалық бағыттағы инвестициялық әрекетті анықтау;

- аймақтың бағыттағы инвестициялық әрекетті анықтау;

- кәсіпорынның жекелеген бағыттағы инвестициялық әрекетін қалыптастыру.

Сайып келгенде, бүгінгі таңдағы экономикалық ахуалды экономиканың нақты секторларының жұмыс істеуіне қажетті инвестициялық қаражаттың жетімсіздігінен туындап отырған тоқырау (стагация) ретінде сипаттауға болады. Ел экономикасының көптеген саласын, әсіресе, өндірісті мол шарпығын инвестициялық дағдарыс нарықтық қатынастардың орнығып, ырғақты жұмыс жүргізуіне өте үлкен кедергі келтіріп отыр. Және де бұл бір жыл, екі жыл емес, ұзаққа созылып, экономиканың нақты секторларына салынатын күрделі қаржының ұдайы қысқаруына әкеліп соғуда.

Біздің ойымызша қалыптасқан мұндай жағдайдан шығу үшін, ең алдымен жан-жақты жете ойластырылған, нақты мемлекеттік инвестициялық саясатты айқындап алу керек. Бұл саясат инвестициялық салада мемлекеттік реттеу тетіктерін күшейтіп, сыртқы және ішкі инвестиция көздерін кешенді түрде пайдалануға бағытталғаны жөн.

Біздің ойымызша, ішкі инвестицияға айрықша ден қойдырған бірнеше факторлар бар. Біріншіден, Оңтүстік –Шығыс Азия, Ресей және Латын Америкасы елдеріндегі қаржы дағдарысының салдарынан шикізатқа деген әлемдік сұраныс кеміп кетті. Бұған қоса инвесторлардың дамушы елдерге сенімсіздігі де күшейді. Бұрынғыдай емес, енді дамушы елдерге құйылатын инвестиция толқыны бәсеңсіп, кредит бөлу азайды. Бұл жағдай Қазақстанға да өз әсерін тигізбей қоймады. Шикізатқа деген әлемдік сұраныстың кемуі, тек өндірістің құлдырауына ғана ықпал етіп қоймай, сонымен бірге экономиканың нақты секторларына салынатын инвестиция көлемін де қысқартты.

Екіншіден, әлемдік тәжірибе халықаралық капитал нарығындағы ақша қозғалысында белгілі бір елдің жинақ қаражат сомасы мен шеттен тартылған инвестиция көлемі арасында өзара тұрақты байланыс бар екендігін көрсетіп отыр. Бұған бақсақ, елдің жинақ қаражаты көлемінің аздығы сыртқы инвестиция ағысын тежейтін фактор болып саналады. Бұл құбылыс бүгінгі Қазақстан жағдайында да орын алып отыр. Сондықтан шетел инвестициясы ағынан күшейту үшін бірінші кезекте ішкі инвестиция көздерін қалыптастыру және олардың белсенді әрекетін жүйелі жолға түсірген лазым.

Бұрынғы КСРО кезеңінде ішкі инвестицияның негізгі көздері: 1) бюджет қаржысы; 2) кәсіпорынның жеке қоры; 3) халықтың қаражаты болғаны белгілі. Қазіргі кезде бюджет қоры шын мәніндегі өз маңызын жоғалтты (43%). Мұнда бюджет тапшылығы сыртқы және ішкі көздерден алынған қарыздар есебінен жабылып отырды. Осыдан келіп алдымызға мынадай парадоксальды жағдай тартылуда. Ішкі инвестицияның көзі болып табылатын мемлекеттік бюджет бүкіл инвестицияны жұтып, оның басты бәсекелесіне айналып кетті.

Сондай-ақ халықтың уақытша бос ақша қаражаттарын қор нарықтарын қалыптастырып, дамыту арқылы да тартуға болады (Мысалы құнды қағаздарды сатып алу). Тағы да қайталап айтатын мәселе, халықтың банк жүйесіне деген сенімін арттыруда ақпараттық жариялылық пен қаржы-несиелік ұйымдардың қауіпсіздігіне кепілдік қалыптастырудың да маңызы зор болмақ. Бұлай болмайынша, халықтың банктерге жаппай салым салуы мүмкін емес [2].

Сонымен, осында айтылған шарттар орындалып, жүйелі жолға қойылған жағдайда ғана халықтық инвестициялық белсенділігі артып, қаржы-несиелік мекемелерге сенімі орнығады деп айтуға толық болады.

Республиканың мұнай газ беретін және 210 көмірсутек кен орындары(соның ішінде 100 астам мұнай және 70 жуық мұнай газ) орналасқан аудандары шамамен 1,7 млн. км² орын алады (Қазақстан аумағының шамамен 62%). Сонымен бірге 5 кен орнының үлесіне елдің шығарылатын көмірсутек қорларының 2/3 келеді (жартысынан көбі – Тенгиз қорлары, қалған көлемі 4 басқа ірі мұнай газ беретін құрлық учаскелері – Өзен және Карашығанақ кен орындары, Жаңажол және Құмкөл кен орындар тобы).

Кен орындары Қазақстанның 14 облысының 6-ында орналасқан. Бұл Ақтөбе, Атырау, Батыс Қазақстан, Қарағанды, Қызылорда және Маңғыстау облыстары. Көмірсутек қорларының 70% Қазақстанның Батысында шоғырланған.

Саланы дамыту үшін инфрақұрылымның объектілерін жаңартуға шығатын шығындарды көбейту қажет. Коммуникациялар, құбырлар, резервуарлық парктардың едәуір тозуы қосымша жаңа инфрақұрылым объектілер құрылысын талап етеді. Бұның барлығы техникалық прогрестің негізгі бағыттарымен және өндіріс тиімділігі мен барлық комплекс жұмысының сапасын арттырумен тікелей байланысты.

Қазақстан экономикасы әлеуметтік – экономикалық жүйенің ішінде экономикалық бірігу қажеттілігінің мәселесіне тіреледі, осы әдіс экономиканың дамуында ең объективті және оның тәжірибе жүзінде іске асыру жағынан тіректі болып көрінеді.

Осындай қажеттіліктен, нарық ішіндегі және әлемдік бағалар мен меншікті шығындардың қатынасының классикалық түсінігі «локомотивтік» салалар мен кәсіпорындар үшін маңызды болып табылады. Жалпы әлемдік экономика жүйесінде республиканың әрбір саласының орнын нақты және айқын анықтау қажеттілігі пайда болады. Бұл әрбір сала бойынша бөлек жалпыәлемдік және қазақстандық орташа шығындарының ара қатынасын анықтау қажет екенін білдіреді. Республика экономикасының бәсекелесе алатын және бәсекелесе алмайтын сфералары көрініп тұрады және сонымен қатар қайсы салаларға тіреліп, қайсысы бұл мақсаттарға тұрақсыз, ал қайсылары перспективасыз екені басқаруға түсінікті болады. Осындай талдаудан салалар, кәсіпорындар бойынша приоритеттерді сайлауға мүмкіндік туады.

Қолдағы бар инвестициялардың тиімді қолдану мәселесін қарастырсақ, бұл мемлекеттің салық түрінде жинайтын қаражаттары туралы айтуға болады. Себебі, егер үкімет бюджет қаражаттарын қолдануды дұрыстап бақылай алмаса, онда оның қолдауының да тиімділігі сәйкес көрініс табады. Мемлекет сондай қиындықпен жинаған ресурстарын қатаң қадағалауы тиіс. Сол себепті бір – ақ саланың мәселесі экономиканың барлық салалары мен сфераларының, ал соған қарай атқарушы органдар реттейтін макродеңгейлік мәселе болып табылады. Осында Қазақстандағы нарықтық механизмнің барлық қатысушылары үшін мемлекеттік шығындар мәселесі аса көрсетімдік мәселе болып көрінуі тиіс, сондықтан мемлекеттік шығындарды қысқартуды кәсіпорындарды екі дағдарыстан шығу бойынша оларды нақты қолдау позициясынан қарастыру қажет: мұнай мен мұнай өнімдері бағаларының әлемдік түсуі және Қазақстанның ішінара нарыққа өтуі. Соңғы дағдарыс түрінде барлық постсоветтік мемлекеттерге тән – тиісті ақыны төлемеу мәселесі - бұл мұнайшығарушы кәсіпорындар өзінің өнімін қолға жібіріп, жылдап оның төленуін күтеді, сатудың ондай нысаны көбінесе атқарушы органдардың қысымымен іске асырылады. Осылайша бұл түйін оның әрі қарай шешілу мүмкіндігінсіз, онан сайын ши байлана береді.

Шетел инвестицияларын тарту стратегиясы бірлескен кәсіпорындарды құру арқылы ең басты мұнай және газ кен орындарын игеру облысына бағытталған. Экономикалық жүйенің инвестициялық қажеттіліктері оның әрі қарай дамуына

анықтауыш роль атқарады. Мұнда нарықтық қатынастардың ең маңызды жетістігі - өзінің потенциалын іске асыру мүмкіндігі көрінеді, оны Қазақстан жағдайында оның әлемдік экономика жүйесінде өзіне сай орнын алу үшін белгілі бір тарихи мүмкіндік деп санауға болады. Бұл республика экономикасының мүмкіндіктеріне және оның мамандарының кәсіби қабілеттеріне негізделеді [3].

«Инвестициялар» түсінігінің мазмұны 2003 жылы 8 желтоқсанда шыққан ҚР заңының «Шетел инвестициялары жөнінде» 1 бабында келтірілген. Онда былай жазылған: «Инвестициялар – табыс табу мақсатымен кәсіпкерлік қызмет объектілеріне салынатын барлық мүлктік және интеллектуалдық құндылықтардың түрлері». Шетел инвесторларының пікірі бойынша инвестициялауға ең тартымды экономика секторларына тұтыну тауарларын өндіру, мұнай және газ өнеркәсібі, сауда, АПК қайта өңдеу салалары және ауыл шаруашылығы.

Қызметтер сферасы мен банк қызметі де тартымды болып келеді. Онда тартымсыз - өндірістік инфрақұрылым, әлеуметтік инфрақұрылым, металлургия және химия өнеркәсібі.

Ең жиі инвестицияланатындар - жаңа құрылыс жобалары, кеңейту және реконструкция, БК құру, еншілес кәсіпорындарды ашу, зайымдар мен несиелер беру, жылжымайтын мүлік сатып алу, құрал – жабдықты жеткізу, технологияларды, лицензияларды, ноу - хау тапсыру.

Экономикалық көрсеткіштердің есептеулері мен кен орнын игеру варианттарын бағалау тұрақты бағаларда және инфляция есебімен, ішкі және әлемдік нарық бағаларын қолданумен жүргізіледі. Бірақ инфляциялық процестердің анықсыздығы жағдайында және оған сәйкес пайда мен шығынның өзгеруі жағдайында оны есептеулерде есепке алмауға болады, одан варианттардың салыстырмалылығы өзгермейді.

Ең қолайлы (арзан) барланған қорларды тауысуға негізделген мұнай шығару өндірісінің объективтік ерекшелігі - мұнай (газ) өндірісінің қымбаттауының табиғи факторы болып табылады. Ондай жағдайларда игеру варианттарын бағалау ең жоғары ішкінарықтық (немесе әлемдік) бағаға қарай жүзеге асырылуы керек. Ең жоғары ішкінарықтық (немесе әлемдік) баға капитал салымының ең үлкен тиімділігін қамтамасыз етеді.

Игерудің ұсынылатын вариантын таңдаудың экономикалық бағалауы үшін пайдалану объектілері мен жалпы кен орны бойынша бірдей баланстық (геологиялық) қорларында есептелген көрсеткіштер бойынша өткізіледі.

Қазақстан Республикасының Үкіметі саясатының негізгі бағыттары, экономикалық өсудің шешуші факторларының бірі ретінде, инвестициялар облысында мынадай жолдар арқылы анықталады:

- Инвестициялық белсенділікті жоғарылату;
- Шетелдік және отандық инвесторлар үшін шарттарды теңдестіру;
- Капиталдардың сыртқы нарықтарында Қазақстан имиджын нығайту;
- Мемлекеттік инвестициялардың рационалды және тиімді қолданылуы;
- Жеке инвестициялардың құйылуын арттыру;
- Жеке капитал мен тұрғындар жинақтарын тарту және еркін құйылу механизмдерін жетілдіру.

Республиканың шаруашылық – экономикалық кешені салаларының бастапқы ресурстарға, мұнай саласының қалыптасқан экономикалық және техникалық жағдайына, мемлекеттік бюджеттің нақты мүмкіндіктеріне қажеттіліктерінің болжамына сүйене отырып, сонымен бірге саланың экономикалық және қаржылық мүмкіндіктері мен экономикалық өзгерістерді жүргізуге тұрақты курсын ескере отырып, зерттеуде Қазақстанның мұнай өнеркәсібінің даму стратегиясы ұсынылады.

Оған саланы дамытудың негізгі мақсаттарын анықтау және мұнай кешенінің басымды объектілерін перечня бөлу кіреді [4].

Мұнай саласын дамыту мақсаттары мен талаптарына жету бойынша негізгі шараларды ұсынады:

- Іс жүзіндегі экономикалық жағдайға сәйкес саланың қолда бар потенциалын қолдану;

- Өндірістерді демонополизациялау бойынша, мұнай секторының кәсіпорындарының біршама бөлігін жекешелендіру бойынша және шикізаттар мен мұнай өнімдерінің ішкі нарығында «дені сау» бәсекелестік жағдайларын қамтамасыз ету бойынша жұмыстарды жалғастыру;

- Инвестициялық құралдарды мұнай іздеу жұмыстарына және мұнай өндіру өнеркәсібіне, сонымен бірге мұнай өңдеу қуаттылықтардың модернизациясы мен құрылысына тарту в соответствии с разработанным перечнем приоритетных проектов;

- Көмірсутек шикізатын Қазақстаннан экспорттау сұрағын шешу, әрекеттегі құбырларды кеңейту, жаңаландыру, қайта құрастыру және жаңаларын құру;

- Мұнай өңдеу бойынша орташа- және кішітонналық қондырғылардың құрылысы, мұнайды алдын – ала тазалау және сапалы дайындау бойынша құрал – жабдықты іске қосу.

Нарықтық экономикаға өтудің, сала кәсіпорындарының цивилизованной бәсекелестігінің пайда болуының міндетті шарты - бұрынғы мұнай саласы мен оның жеке кәсіпорындарын басқару жүйесінен бас тарту болып табылады. Осыған байланысты мұнай саласында басқару жүйесін жетілдіру процесін жалғастыру қажет. Салалардағы құрылымдық өзгерістердің бірінші сатысын өткізгеннен кейін және бұрын қолданылған басқару құрылымын сипаттаған мемлекеттік холдингтік және акционерлік компаниялары құрылған соң, бүгінгі таңда басқарудың нарықтық әдістерінің негізінде саланың радикалды құрылымдық өзгертулерінің әр түрлі варианттарын қарастыру қажет. Олардың қатарына автор келесі шараларды жатқызады [5]:

- Жеке акционерлік капиталы жоғары пайызды акционерлік компанияларды құру;

- Кәсіпорындарды әр түрлі қаржылық - өнеркәсіптік құрылымдарға тапсыру(сату немесе басқаруға алу), соның ішінде жеке және шетелдік құрылымдарға тапсыру;

- Мамандандырылған акционерлік транспорттық, геологиялық – барлау және сервистік компанияларды құру;

- Қазақстандық және шетелдік кәсіпорындардың, фирмалардың және қаржылық институттардың қатысуымен қаржылық - өнеркәсіптік топтар мен транснационалдық компанияларды құру.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы.

2. Кадерова Н.Н., Макенова А.А., Әбуова Ж.М., Инвестицияларды қаржыландыру және несиелеу. Оқулық Алматы: ТОО «Print-s» 2011 -570 б

3. Асилова А.С. Инвестицияларды қаржыландыру және несиелеу. Алматы: Экономика, 2011 -280б

4. Д.Я.Куатова. Экономика предприятия. А.: Экономика. 2011.

5. Т.Түсіпбеков, Г.Теңізбаева. Кәсіпорын экономикасы. Астана: Фолиант 2012ж.

ҚАЛАЛЫҚ АГЛОМЕРАЦИЯ ШАРТТАРЫНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ҚЫЗМЕТ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кенгесова М., студент

Ғылыми жетекшісі: Тасболатова А.А.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Қазіргі таңда қалаларды, әсіресе шағын қалаларды қолдауға байланысты мемлекет тарапынан жасалатын іс-шаралар, төменгі қажетті өмір сүру деңгейін сақтай отырып ең маңызды деген мәселелерді шешуге қаржы ресурстарын бөлумен шектеледі. Қалалық елді мекендердің мәселелерінің көптігін ескерсек, еліміздің экономикалық дамуының қай кезеңінде болмасын бизнесті дамыту және ұйымдастыру маңыздылығын жоғалтпақ емес. Еліміздің дамуының қазіргі кездегі белесі экономика мен қоғамды басқаруда өте күрделі мәселелердің пайда болуымен сипатталады. Ол әлемді қамтыған қаржы дағдарысы, еліміздің әлемдік экономикаға кірігуі мен жаһандану жағдайында, сонымен қатар дүниежүзілік сауда ұйымына кіруге дайындық барысында бизнесті ұтымды ұйымдастыру, басқару және тиімділігін арттыру сияқты мәселелерді де қамтиды.

Түйінді сөздер: ЖОО, ШОК, агломерация, өнеркәсіп, бизнес.

Нарықтық экономикада шағын және орта бизнес экономикалық өсімді, жалпы ұлттық өнімнің құрылымын айқындайтын жетекші сектор болып табылады. Барлық дамыған елдерде шағын бизнестің үлесіне ЖІӨ-нің 60-70 пайызы сәйкес келеді. Шағын бизнестің артықшылықтары айқын.

Бұл – шағын бизнестің серпінділігі, икемділігі, өндірілген өнім мен көрсетілген қызмет түрлерін жедел ауыстыру қабілеттілігі, технология саласында, сондай-ақ басқа салаларда жаңалықтар енгізу қабілеттілігі. Елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың тұрақтылығы шағын кәсіпкерліктің дамуына оң ықпал етті.

Қазақстан Республикасы Статистика Агенттігінің мәліметтері бойынша бүгінде шағын бизнес субъектілерінің саны жарты миллионнан астам.

2018 жылдың басында Қазақстан Республикасы бойынша барлық шаруашылық жүргізуші субъектілер саны 923 388 бірлікті құрады. 1-кесте мәліметтеріне сәйкес жалпы шаруашылық жүргізуші субъектілер ішінде шағын бизнес саласында белсенді жұмыс жасап тұрғаны 855 132.

Бұл Қазақстандағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің 92%-ы шағын бизнес субъектілеріне тиісті екенін көрсетіп отыр. Қазақстан Республикасы бойынша жұмыспен қамтылғандар саны 9 803 453 адам болса, оның ішінде шағын бизнесте орналасқаны 2 555 067 адам, яғни 26%-ы. Шағын бизнес субъектілерінің ЖІӨ-дегі үлесі 13%-ды көрсетіп, 1 237 786 млн.теңге болды [1].

Кесте1 - Шағын және орта бизнес субъектілерінің үлес салмағы

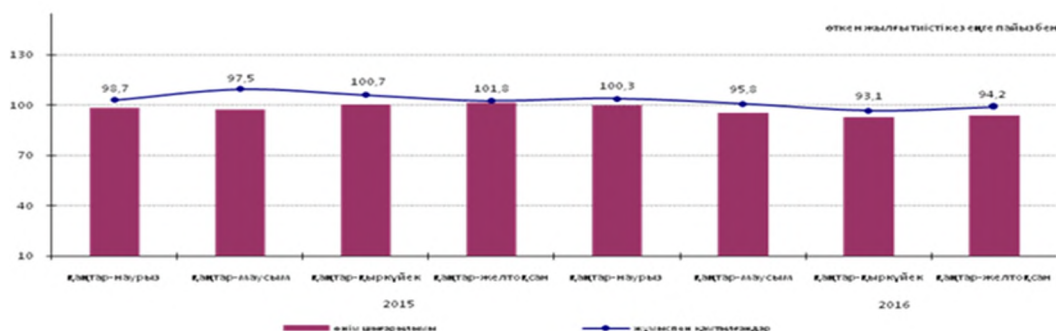
Көрсеткіштер	Кәсіпорындар саны, бірлік	Жұмыспен қамтылғандар саны, адам	Өндірілген өнім көлемі, млн.теңге
Барлық шаруашылық жүргізуші субъектілер бойынша	1 242 579	3 183 844	15 699 405
Шағын бизнес субъектілері бойынша	175 679	1 185 186	10 200 061
ШБС үлес салмағы, %	92	26	13

Шағын бизнес субъектілері қызметінің негізгі көрсеткіштерінің 2017-2018 жылдар аралығындағы өзгерісі өсу қарқынын сипаттайды. Демек жалпы республика бойынша белсенді шағын бизнес субъектілерінің саны 2-кестеге сәйкес 2017 жылы 87 пайызға өсті.

Кесте 2 - 2017-2018 жылдарда шағын және орта бизнес субъектілері қызметінің негізгі көрсеткіштері

Аймақтар	Белсенді ШОК субъектілер саны, бірлік			Жұмыспен қамтылғандар саны, адам			Өнім шығару, млн.теңге		
	2017	2018	Өнім,%	2017	2018	Өнім,%	2017	2018	Өнім,%
Ақмола	36 271	46 256	104,9	123 009	133 991	108,3	398 010	481 256	107,8
Ақтөбе	41 237	50 212	103,1	128 456	140 875	112,6	556 354	636 782	103,3
Алматы	96 424	117 332	100,4	231 586	255 898	102,5	826 428	854 769	101,2
Атырау	35 560	46 687	101,5	101 818	127 386	112,8	622 691	869 820	102,1
Шығыс Қазақстан	79 915	98 617	104,1	224 016	236 169	108,3	548 825	615 114	105,8
Жамбыл	45 713	63 511	108,5	119 409	126 767	109,8	311 288	337 936	107,1
Батыс Қазақстан	31 437	39 588	103,6	98 110	105 996	114,8	1 158 253	1 006 829	102,9
Қарағанды	67 557	85 906	109,1	222 155	235 093	105,7	660 777	717 269	103,4
Қостанай	46 067	60 252	105,5	147 668	159 665	106,6	503 151	482 159	108,2
Қызылорда	30 377	41 474	112,7	78 169	86 610	106,0	247 169	236 518	100,9
Маңғыстау	35 620	46 488	109,8	96 655	111 665	106,4	683 224	640 770	101,9
Павлодар	35 348	44 264	105,2	123 527	132 033	111,7	538 081	611 951	106,1
Солт. Қазақстан	25 888	34 306	105,9	99 301	104 696	99,0	312 725	334 893	103,5
Оңт. Қазақстан	126 819	183 367	112,5	288 942	329 043	108,8	747 462	848 239	103,0
Астана қ.	64 504	99 186	106,9	253 277	290 273	111,6	3 653 784	3 359 227	102,4
Алматы қ.	128 107	185 133	116,8	474 864	607 684	112,2	3 799 859	3 665 873	102,3
Барлығы	926 844	1 242 579	107,6	2 810 962	3 183 844	108,4	15 568 081	15 699 405	103,3

Шағын кәсіпкерліктегі белсенді субъектілердің саны пайыздық көрсеткішпен есептейтін болсақ Оңтүстік Қазақстанда - 14%, Алматы қаласы - 13% өскендігін атап көрсетуге болады (Сурет 1).

Сурет 1 - Шағын және орта бизнестегі белсенді субъектілер саны, % үлгімен

Аймақ бойынша қарастыратын болсақ, белсенді субъектілердің саны Оңтүстік Қазақстан және Алматы қаласында ерекше байқалады.

Маңғыстау облысындағы шағын және орта бизнестің даму ерекшеліктері. Облыстың аумағы 165,6 мың шаршы километрді құрайды (Қазақстан аумағының жалпы ауданының 6,1 %-ы, 14 өңірдің ішінде – 7-орын).

Облыс халқы 2018 жылғы 1 шілдеге 616,0 мың адамды немесе Қазақстанның бүкіл халқының 3,5%-ын құрады. Облыс бойынша орташа алғанда халық тығыздығы (аумақтың 1 шаршы километріне) 3,7 адамды құрайды, бұл – орташа республикалық көрсеткіштен біршама төмен (1 шаршы километрге 6,4 адам).

Облыс орталығы – Каспий теңізіндегі порт болып табылатын және 1963 жылы құрылған Ақтау қаласы. Қалада 2018 жылдың басында 182,4 мың адам немесе облыстың бүкіл халқының 30%-ы тұрды. Ақтөбе, Орал және Атырау, қалаларымен бірге Батыс макроөңірінің бірыңғай қоныстандыру жүйесінің тірек кеңістіктегі қаңқасын қалыптастыратын облыс орталығы – Ақтау қаласы негізгі өсу орталығы болып белгіленді [2].

Жаңаөзен монокаласы экономикасының перспективалы экономикалық мамандануының негізгі бағыты мұнай мен газ өндіру болып қала береді.

Форт-Шевченко шағын қаласын таяу келешектегі жемісті дамуы балық өнеркәсібін, құрылысты және кемелерге қызмет көрсетуді дамытумен байланысты болмақ.

Облыс бойынша тіркелген шағын және орта кәсіпкерлік (бұдан әрі – ШОК) субъектілерінің саны 2018 жылы 55195 бірлікті құрады, бұл – 2017 жылдың деңгейінен 24,7%-ға жоғары (1-кестені қараңыз).

ШОК құрылымында ұйымдастырушылық-құқықтық нысан бойынша тіркелген субъектілердің ең үлкен үлесі жеке кәсіпкерлерге келеді (2017-2018 жылдарда орташа алғанда – 79,5%) . ШОК-тің белсенді субъектілерінің жалпы санында орташа алғанда заңды тұлғалар – 18,1%, шаруа қожалықтары фермерлік – 2,4% құрайды. ШОК-тің белсенді субъектілерінің саны 2017 жылғы 28678 бірліктен 2018 жылы 35620 бірлікке дейін немесе 24,2%-ға артты.

Бұл ретте, тіркелгендердің жалпы санындағы ШОК-тің белсенді субъектілерінің үлесі 64,8%-дан 64,5%-ға дейін төмендеді, бұл – ШОК-тің тіркелген субъектілерінің жалпы санының 2018 жылы күрт өсуімен байланысты. ШОК саласында жұмыспен қамтылғандардың саны 2017 жылғы 74214 адамнан 2018 жылы 96 655 адамға дейін немесе 30%-ға өсіп, ШОК субъектілерінің өнім шығаруы тиісінше 321,3 млрд. теңгеден 683,2 млрд. теңгеге дейін ұлғайды 21,3%-ға.

Ұйымдастырушылық-құқықтық нысан бойынша ШОК субъектілері өндірген өнімнің мейлінше үлкен үлесі заңды тұлғаларға келеді 2017-2018 жылдарда орташа алғанда – 90,4 %.

Шаруа қожалықтары мен фермерлік шаруашылықтар орташа алғанда ШОК субъектілері шығарған өнімнің жалпы көлемінде – 0,6 %, жеке кәсіпкерлер – 8,9 % өндіреді.

Облыс ЖӨӨ-дегі ШОК-тің үлесі 2018 жылдың қорытындысы бойынша 30% құрады. Облыс осы көрсеткіш бойынша ел өңірлерінің арасында 10-орынды алады.

Кесте 3 - Өңірдегі ШОК дамуының негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштер	өлшем бірлігі	2017	2018
Тіркелген ШОК субъектілерінің саны	бірлік	44263	55195
ШОК-тің белсенді субъектілерінің саны	бірлік	28678	35620
Тіркелген ШОК субъектілерінің жалпы санындағы белсенді субъектілердің үлесі	%	64,8	64,5
ШОК-те жұмыспен қамтылғандардың сағы	адам	74214	96655
ШОК субъектілерінің өнім шығаруы	млн. теңге	321354	683224
ШОК субъектілері өнім шығаруының НКИ	%	90,3	109,0
Облыс ЖӨӨ құрылымындағы ШОК үлесі	%	19,6	30

Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау және дамыту мақсатында 2010 жылдан бастап «Бизнестің жол картасы – 2020» бағдарламасы бұдан әрі – БЖК-2020 іске асырылып келеді.

Маңғыстау облысының бас жоспарында инфрақұрылым жағдайына қарай әуе, теміржол, автомобиль жолдары, шағын және орта бизнес, сауда саласының маңызды нүктелері сол жол бойларында орналастыру жоспарланған. Қала халқының табиғи өсіміне және урбандалу процесстерінің жүруіне байланысты тұрғын үйлерге деген сұраныс артады [3].

Маңғыстау облысындағы шағын бизнестің басқа аймақтарға қарағанда ерекшелігі табиғи-ресурстық потенциалға бай өңір болып саналады. Ірі мұнай-газ кен орындарының болуы, Каспий теңізінің жағалауында орналасуы, минералдық су мен бальнеологиялық балшықтың болуы, құрылыс (құм, шебін, қиыршық тас) материалдарының болуы Маңғыстауда өнеркәсіп, құрылыс, санаторлы-курорттық және туризм салаларын қарқынды дамытуға шексіз мүмкіндіктер береді. Өнеркәсіптік өнім өндірісінен республика бойынша үшінші орынды иеленіп отыр. Аймақ экономикасының негізі - өнеркәсіптік өнімнің 90 пайызын өндіріп отырған мұнай-газ секторы. Маңғыстау территориясында 59 мұнай мен газ кен орындары белгілі. Мұнай қоры 3156,2 млн. тонна. Маңғыстау облысы «МАЭК-Казатомпром» ЖШС өндіретін энергия және сумен автономды қамтамасыз етіп отырған Қазақстандағы жалғыз өндірістік кешен. Өңдеу өнеркәсібі тамақ өнімдерінің өндірісімен, тоқыма және тігін өнеркәсібімен, резиналық және пластмассалық бұйымдар өндірісімен, машинақұрылысымен, химия өнеркәсібімен көрінеді. Химия өнеркәсібіндегі негізгі кәсіпорындар пластикалық масса зауыты саланың негізгі кәсіпорындары: «CASPI BITUM» БК» ЖШС, «Қазақ газ өңдеу зауыты» АҚ («ҚазГӨЗ» ЖШС). Негізгі өнім түрлері: жол битумы, сұйытылған көмірсутегі газдары.

2018 жылы қазақстандық-қытайлық кәсіпорын – жол битумдарын өндіретін зауыттың («CASPI BITUM» БК» ЖШС) пайдалануға берілгенінің нәтижесінде, 2017 жылдан бастап 2018 жылды қоса алғандағы кезеңде өңдеу саласының құрамындағы кіші саланың үлесі 8,7%-дан 19,3%-ға дейін өсті. Машина құрылысы саласында «Каскор-Машзавод» АҚ және «Прикаспийский машиностроительный комплекс» ЖШС кәсіпорындары жұмыс жасайды. Тамақ өнеркәсібінде «Ақтау-сүт» ЖШС, «Гурман»

ЖШС, «Жанаөзен сүт зауыты» ЖШС, «Волна», «Ақтау кондитерлік фабрикасы» ЖШС, «Ақтау-нан» ЖШС, «Бриз» ЖШС, «Араз» ЖШС, «Мағаш» ЖШС, «Арман» ЖШС өнім өндірумен айналысады.

Облыста өндірілетін өнімді қайта өңдеу болмашы көлемде жүзеге асырылуда. Негізгі көлем үй шаруашылықтары мен шаруа қожалықтарында өндіріліп, өнім негізінен өз мұқтаждықтарына жұмсалады.

Кесте 4 - Жұмыспен қамту және халықтың табысы SWOT-талдау

<p>МЫҚТЫ ЖАҚТАРЫ: халықты жұмыспен қамтуға, оның ішінде «Жұмыспен қамту 2020 жол картасының», «Өрлеу» жобасының, «Жаңа серпін» өңірлік бағдарламасының, Индустрияландыру картасының, «Нұрлы Жол» бағдарламасының, Маңғыстау облысында жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің кешенді жоспарының аясында белсенді шараларды пайдалану; жаңа өндірістер ашу, өзін-өзі жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету үшін кәсіпкерлік субъектілерінің қаржы құралдарын белсенді пайдалануы; жұмыссыз халықты кәсіптік даярлау, қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру бағдарламаларын жетілдіру; облыста шағын және орта кәсіпкерлікті қолдаудың арнайы бағдарламаларын іске асыру</p>	<p>ӘЛСІЗ ЖАҚТАРЫ: көлеңкелі жұмыспен қамтудың бар болуы; кәсіптік даярлаудың еңбек рыногының сұраныстарына сай келмеуі; кейбір кәсіптік топтар бойынша еңбек ресурстарының едәуір көптігі; еңбек ресурстарының жеткілісіз біліктілігі; жұмыс күшінің төмен жұмылдыруы; еңбек рыногындағы бәсекеге қабілеттілігі жеткіліксіз жұмыссыз азаматтар санатының айтарлықтай үлес салмағы</p>
<p>МҮМКІНДІКТЕР: еңбек рыногында әлеуметтік әріптестікті дамыту; жұмыс берушілер жауапкершілігінің деңгейін көтеру және әлеуметтік жауапкершілік өлшемдеріне сай келетін ұйымдар санын арттыру; тартылатын білікті шетелдік жұмыс күшінің үлесін төмендету; халықты жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді бағдарламаларын қолдану; әлеуметтік жұмыс орындарын құру, жұмыссыздарды оқыту бағдарламаларын іске асыру; өз ісін ұйымдастыруы үшін микрокредиттер беру арқылы жұмыссыз азаматтардың кәсіпкерлік бастамаларын дамытуға жәрдемдесу.</p>	<p>ҚАТЕРЛЕР: экономикадағы дағдарыстық құбылыстар,, өндірісті жаңғырту нәтижесінде және басқа себептермен қызметкерлердің жұмыстан босауы және жұмыс орындарының қысқаруы; халықтың бәсекеге қабілетсіз топтарын жұмыспен қамту үшін мүмкіндіктердің азаюы; жалақы төлеу бойынша ықтимал кешіктірулер.</p>

Өңірде «Таушық ауыл шаруашылығы» ЖШС-нің меншікті өндірістегі сүтін қайта өңдейтін цехы (жылына 450 тонна) мен «Жаңаөзен сүт зауыты» ЖШС (жылына 2000 тонна) жұмыс істейді. Осы кәсіпорындар шұбат шығарғаннан басқа, сүттен жасалатын ұлттық өнімдерді дайындаумен де айналысады.

ИИДМБ аясында 2018 жылы Түпқараған ауданының Таушық ауылында «Таушық ауыл шаруашылығы» ЖШС-нің жүн өңдейтін цехы пайдалануға берілді (қуаттылығы – жылына 615 тонна) [4].

Ет өндіру мен оны өткізуді «Сенек» ЖШС, «Таушық ауыл шаруашылығы» ЖШС, «Қарағантүбек» ЖШС жүргізеді. Осы кәсіпорындар өңірдің мұнай компанияларын өздері шығаратын ет және сүт өнімдерімен қамтамасыз етеді.

Өңірде нан мен нан-тоқаш өнімдерін көптеген жеке наубайханалар өндіреді. Облыс орталығы – Ақтау қаласында ғана «Ақ-нан Маңғыстау» ЖШС, «Maga-Bred» ЖШС сияқты мейлінше ірі кәсіпорындар жұмыс істейді.

ИИДМБ аясында пайдалануға берілген және астықты сақтауға және қайта өңдеуге арналған, өндіру қуаттылығы жылына 90 мың тонна ұн және 30 мың тонна құрама жем болатын «Бейнеу астық терминалы» ЖШС жұмыс істейді.

Шетелдік жұмыс күшін тарту тұрғысында, Маңғыстау облысы үшін 2017 жылға – 5050 бірлік (2926 рұқсат берілді), 2018 жылға – 4950 бірлік (3606 рұқсат берілді) мөлшерінде шетелдік жұмыс күшін тартуға квота берілді.

Қарақия ауданында таукен өнеркәсібі, ауыл шаруашылығы, оның ішінде егіншілік дамыған. Негізгі өндіріс орны ұлу тас және құрылыс материалдарын шығаратын «Ұлутас» АҚ болып табылады. Барлығы 294 шаруашылық субъектісі, соның ішінде 147 шаруа қожалықтары бар. Жалпы ауыл шаруашылық өнімі облыс ішінде 15 пайызды құрайды.

Ауданның ірі шаруашылығы қаракөл қойлары мен қазақ жылқыларын өсірумен айналысатын «Сенек» АҚ болып табылады. Мұнда тері шикізатын өңдейтін, теріден, жүннен жасалған халық тұтыну тауарларын өндіретін цехтар бар.

Түпқараған ауданында негізінен ауыл шаруашылығы дамыған, сонымен бірге Қашаған кен орнында барлау жұмыстары жүргізіліп, мұнай-газ секторы қосылды. Аудан бойынша 442 шаруашылық субъектісі, 268 шаруа қожалықтары, оның ішінде бір бөлігі жерді игерумен айналысады. Жалпы ауыл шаруашылық өнімі облыс ішінде 11 пайызды құрайды. Ауданда түйе өсірумен айналысатын «Таушық» ЖШС, қаракөл қойларын өсіретін «Қарағантүбек» АҚ бар. Сондай-ақ бақша шаруашылығы, балық аулау бригадалары бар [5].

Сонымен, Маңғыстау облысының ауыл шаруашылығы саласындағы шағын кәсіпкерліктің дамуы айтарлықтай емес. Бұл табиғи-географиялық жағдайымыздың біркелкілігі мен бірыңғайлылығына да байланысты. Ауылдық жерлерде халықтың жұмыспен аз қамтылуы, табыс деңгейінің төмендігі мемлекеттің шағын кәсіпкерлікті қолдау шараларын ауылдарда жандандыруын талап етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары. – Астана, 2010, www.akorda.kz сайты.
2. Д.Я.Куатова. Экономика предприятия. А.: Экономика. 2011.
3. Т.Түсіпбеков, Г.Теңізбаева. Кәсіпорын экономикасы. Астана: Фолиант 2012ж.
4. Экономика предприятия. Под ред В.Я.Хрипача.- М.:2009г.
5. «Бизнестің жол картасы 2020» бағдарламасы
6. Кантарбаева А.К. Предпринимательство: институционально-эволюционный подход. Алматы, 2000. 77-б.

КАСПИЙ АЙМАҒЫ: ЖАҢА ТАЛАПТАР, ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР

Керимов Б.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Бұл мақалада Каспий аймағының қазіргі кезеңдегі жағдайы, бұл өңірдің жаһандық геосаяси және геоэкономикалық координаттар жүйесіндегі маңызы күн санап артып келе жатқандығы және Каспий маңы мемлекеттерінің өзара сауда-экономикалық қарым-қатынастары туралы жан-жақты баяндалған. Сонымен қатар, Қытайдың «Жібек жолының экономикалық белдеуі» жобасы аясында олардың Еуразияға сауданы қайта бағыттауға деген қызығушылығын ескере отырып, Каспий маңы елдерінің көлік саласындағы ынтымақтастық жоспарларын қайта қарап, жағалаудағы инфрақұрылымды жаңғыртуға бет бұрғандығын байқаймыз.

Түйінді сөздер: Каспий өңірі, жаһандық геосаяси жағдай, сауда-экономикалық ынтымақтастық, Каспийдің құқықтық мәртебесі, жағалау инфрақұрылымы.

Қазіргі уақытта Каспий маңы аймағының жаһандық геосаяси және геоэкономикалық координаттар жүйесіндегі маңызы күн санап артып келеді, деп хабарлайды «Trans-LOGISTICSKazakhstan» журналының аналитикалық шолуында. Каспийдегі сауда-экономикалық ынтымақтастықтың үдемелі дамуы, сондай-ақ аймақтық қауіпсіздіктің тұрақты жоғары деңгейін қамтамасыз ету, жаңа Жібек жолының бағыттары өтетін Каспий маңы мемлекеттерінің мүдделеріне толықтай жауап береді. Осыған байланысты, қазір Жібек жолының белгілі бір контурлары көрініп тұрғанда, осы макроөңірлік ынтымақтастықты бірлескен стратегиялық үйлестіру қажет. Сондай-ақ, Жібек жолы бастамасын іске асыру бүкіл аймақтарды қайта орналастыруға, экономикалық пайдаға орай саясат құруға мүмкіндік береді.

Каспий маңы аймағының қазіргі кезеңдегі жағдайы 23 желтоқсанда Баку қаласында өткен «Аймақтың болашағы: геосаяси мәселелер мен перспективалар» атты халықаралық симпозиумда нақтыланған. Симпозиумға Ресей, Түркия, Қазақстан, Грузия және Әзірбайжанның жетекші саясаттанушылары, сарапшылары мен қоғам қайраткерлері, соның ішінде «Ülke TV» түрік теледидар компаниясының бас директоры Хасан Озтүрік, ресейлік саясаттанушы Максим Шевченко, журналист-зерттеуші және тәуелсіз сарапшы Орхан Джемал қатысты.

Симпозиумға қатысушылар келесі жылы Астанада жиналуы мүмкін халықаралық ақпараттық серіктестік үшін жаңа сараптама алаңын құру қажеттілігі туралы келісімге келді. Көлік дәліздері мен құбыржолдары мәселелері шарадағы негізгі талқыланатын тақырыптардың бірі болды. Көптеген сарапшылар аймақтық және сыртқы күштер осы экономикалық жобаларға қатысушыларға ешқандай жағдайда саяси және әскери қысым көрсетпеуі керек деп атап өтті. Белгілі бір табиғи ресурстарға немесе тауарларға ие кез-келген мемлекет өз өнімін жеткізу үшін өзіне қолайлы бағытты таңдауға құқылы.

Қазақстандық делегацияның өкілі, «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасы президиумының мүшесі, ҚР ҰКП Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, білім және инновациялар комитетінің төрағасы Мұрат Әбенев Ұлттық кәсіпкерлер палатасы, Қазақстанның көлік жұмысшыларының одағы Транскаспий көлік бағытының мүмкіндіктерін пайдалануда үлкен перспективалар бар екенін атап өтті. Әсіресе, қытайлардың транзитін және қазақстандық тауарларды Әзірбайжан, Грузия арқылы

Түркияға және одан әрі Еуропаға жеткізуге мүмкіндік беретін Баку-Тбилиси-Карс халықаралық теміржол дәлізінің ашылуына байланысты [1].

Осылайша, кәсіпкерлеріміз үшін логистикалық бағыттар әртараптандырылуда және олар өндіретін тауарларды экспорттау үшін үлкен мүмкіндіктер ашылуда. Өз кезегінде, әзірбайжандық саясаттанушы Елхан Шайноглу Баку-Тбилиси-Карс, Солтүстік-Оңтүстік көлік дәлізі сияқты ірі жобалар аумақтық мәселелерді шешуге көмектесуі керек деген пікір білдірді, әйтпесе елдер арасында шешілмеген саяси мәселелер болған кезде экономикалық салада жақсы нәтижелерге қол жеткізу мүмкін емес.

Өңір елдерінің алдында тұрған өзекті мәселелерді талқылау өзара тиімді қатынастарды одан әрі дамыту үшін ортақ негіз табуға мүмкіндік береді. Каспийдің құқықтық мәртебесінің айқындалуы Каспийде өзінің ұлттық мүдделерін ескере отырып, Қазақстанның геосаяси себептермен де, экономикалық тиімділікпен де өз саясатын жүргізуге мүмкіндік береді. Ірі көмірсутегі қорларының болуы, оның маңызды бөлігінің Каспий теңізінің қазақстандық секторына тиесілі екендігі, бұл су қоймасының халықаралық-құқықтық мәртебесін одан сайын өзекті етеді [2].

Осыған байланысты Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция жобасындағы барлық негізгі мәселелер Мәскеуде өткен Каспий маңы елдері сыртқы істер министрлерінің кездесуінің нәтижелерінің оң бағасын көрсетіп, Конвенцияға қол қою Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың шақыруымен 2018 жылы тамыз айында Қазақстанда өтіп, Каспий маңы елдері мемлекет басшыларының саммитінің халықаралық маңызын жоғарылатуға мүмкіндік туғызды.

Осы оқиғалардың басталуын күте отырып, «ҚТЖ» ҰК АҚ бастамасымен құрылған Транскаспий халықаралық көлік маршрутының (ТТМ) үйлестіру комитеті транскаспий бағытының барлық қатысушыларымен бірлесіп, барлық қатысушы елдерге жүк ағындарын тарту үшін тартымды және өзара тиімді жағдай жасау мәселелерін сәтті шешеді.

«ҚТЖ» ҰК АҚ еншілес компаниясы - «KTZ Express» АҚ трансконтинентальды маршрутты дамытудың локомотиві ретінде 2017 жылдың қараша айының басында жаңа Баку-Тбилиси-Карс байланыстырушы желісін қолдана отырып, Қазақстаннан алғашқы контейнерлік пойызды ТМТМ бағыты бойынша жөнелтуді ұйымдастырды. Қазақстандық порттар Каспий инфрақұрылымын модернизациялауға үн қатады

Олардың географиялық орналасуының экономикалық перспективаларын түсіне отырып, Каспий аймағының елдері порт инфрақұрылымын белсенді дамытуда. Қазақстанның қолданыстағы порт инфрақұрылымы - Ақтау (өткізу қабілеті жылына 19,5 млн. тонна) және Құрық (жылына алты млн тонна) порттары теңіздегі қозғалыс уақытын төрт сағатқа қысқарта алады. Олардың теңіз порттарын жаңарту қажеттілігін Каспий бассейнінің басқа елдері де түсінеді.

Баку халықаралық теңіз сауда порты сонымен қатар жаңа Ұлы Жібек жолы жобасы аясында іске асырылатын ТМТМ-нің ажырамас бөлігі болып табылады. 2018 жылы ол бес миллион тоннадан астам жүкті қабылдайды деп күтілуде. Әзірбайжанның транзиттік мүмкіндіктерін тиімді пайдалану мақсатында Алат ауылында жаңа терминалдар мен еркін сауда аймағы салынуда. Ресей арқылы Каспий порттарындағы тауарларды тиеу үлесі бар болғаны 0,8 пайызды құрайды. Сондықтан, 2017 жылғы қарашада Ресей үкіметі Каспий бассейнінде ресейлік теңіз порттарын, оларға қатынайтын теміржол және автомобиль жолдарын 2030 жылға дейін дамыту стратегиясын бекітті.

Стратегияға сәйкес, Дағыстанда Каспий көлік-логистикалық кешені құрылады. Сонымен бірге, Ресей Федерациясының теңіз тасымалдаушылары қауымдастығының мәліметтері бойынша, Ресейдің Каспий бассейніндегі теңіз порттарының жүк

айналымы 2017 жылдың қаңтар-қараша айларында өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 35,4 пайызға төмендеді. Ресейлік сарапшылар мұндай қайғылы динамиканы Каспийдегі ресейлік порттардан Әзірбайжан порттарына жүктердің кетуіне байланысты деп санайды.

Порт құрылыстарын дамыту Түркіменстанда да жүзеге асырылуда, онда Түркіменбашы қаласында жаңа порт пайдалануға беріледі деп күтілуде. Жаңа хабтың өткізу қабілеті жылына 17-18 млн. тонна болады. Қолданыстағы портты ескерсек, өткізу қабілеті жылына 25-26 миллион тоннаға жетеді. Чалус порттық қаласы Ирандағы Каспий теңізінде орналасқан, бірақ бұл курорттық аймақ. Іс жүзінде Каспий теңізінің иран акваториясында жүктерді Бендер-Энцели портымен басқарады, қазіргі кезде ол «Еркін экономикалық аймақ (ЕЭА)» деп аталады [3].

2017 жылғы 30 наурызда осы ЕЭА аумағында жаңа порт кешенінің ашылу салтанаты өтті. Бұл нысан 22 айлақпен қамтамасыз етілген. Бұл жаңа портты пайдалануға берудің соңғы кезеңінде оның өткізу қабілеті жылына 15 млн. тонна жүк құрайды. Осылайша, біз қазіргі уақытта Каспий маңы елдерінің Қытайдың Жібек жолы экономикалық белдеуі жобасы аясында Еуразияға сауданы қайта бағыттауға деген қызығушылығын ескере отырып, көлік саласындағы ынтымақтастық жоспарлары мен перспективаларын талқылаудан, жағалаудағы инфрақұрылымды жаңғырту бағытындағы ірі жобаларды үдемелі іске асыруға көшкенін байқаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Кербанов Е.А. Правовой статус Каспийского моря и региональная безопасность. - М., - 2017. - 110 с.
2. Eaton M. Major trends in military expenditure and arms acquisitions by the states of the Caspian region / M. Eaton // The Security of the Caspian Sea Region / ed. by G. Chufirin. SIPRI, Oxford University Press, 2016. - P. 71–75.
3. Семедов С.А. Международный правовой статус Каспийского моря // Наблюдатель. - М. - 2018. - № 4. - С.80–84.

УДК 32(045)

МИРОТВОРЧЕСКАЯ РОЛЬ ПЕРВОГО ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСТАНА

Кильдякова Е.Н.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается миротворческая роль Первого президента Казахстана, затрагиваются актуальные вопросы внешней политики.

Ключевые слова: первый президент, безопасность, сотрудничество, урегулирование, мир.

В условиях казахстанской действительности, по точному определению Президента Н. А. Назарбаева, «межэтническое и духовное согласие – наш главный стратегический ресурс, основа прогресса нашего общества и государства». В целях наиболее полного отражения интересов и потребностей различных этносов по инициативе главы государства Н. А. Назарбаева 1 марта 1995 года была создана уникальная общественная структура - Ассамблея народа Казахстана. Ее создание было обусловлено стремлением главы государства к гармонизации общественных

отношений, сохранению межнационального, межконфессионального и гражданского согласия в республике.

Казахстан стал примером межконфессионального согласия. По предложению Первого президента был инициирован межрелигиозный диалог, в том числе в рамках проводившихся съездов лидеров мировых и традиционных религий.

Казахстан с момента обретения независимости вносит значительный вклад в укрепление международной безопасности, а также разрешение кризисных ситуаций путем мирных переговоров политико-дипломатическими средствами.

Казахстан выступает за мирное урегулирование в зонах конфликтов в соответствии с нормами международного права с принятием действующих международных механизмов. Высоким признанием роли Казахстана в качестве регионального медиатора в современном мире стали председательства нашей страны в Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) и Организации исламского сотрудничества (ОИС), а также поддержка мировым сообществом инициативы Президента Нурсултана Назарбаева о созыве Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА).

В основе миротворчества нашего первого Президента лежат его личные убеждения и позиция. Благодаря его усилиям снижается напряженность в отношениях разных стран.

Сотрудничество с ООН является одним из приоритетных направлений внешней политики нашей страны. Став 168-м государством – членом ООН, Казахстан принимает активное участие в работе организации. Являясь членом ООН, Казахстан принял на себя ряд обязательств в области борьбы с терроризмом и наладил тесное сотрудничество с Контртеррористическим комитетом Совета Безопасности ООН. В мае 2003 года Совбез ООН принял резолюцию о помощи иракскому народу в восстановлении страны.

Миротворческая миссия Казахстана началась в августе 2003 года. В течение пяти лет казахстанские офицеры и солдаты занимались разминированием территории Ирака, обучением саперному делу местных курсантов, оказывали медицинскую помощь населению.

Назарбаев Н.А. убежден, что в решении сложных международных проблем существенную роль должны играть региональные организации. Поэтому в октябре 2004 года на встрече министров иностранных дел СВМДА Назарбаев Н.А. выдвинул инициативу о создании Совета региональных организаций при Генеральном секретаре ООН.

Наконец, благодаря деятельности Назарбаева Н.А. Казахстан стал непостоянным членом Совета Безопасности ООН на 2017–2018 годы.

Особенно значим для Казахстана был вопрос о глобальной ядерной безопасности. Слишком сильный след оставила в Казахстане в XX веке гонка ядерных вооружений. Поэтому закономерно, что по инициативе нашей страны 2 декабря 2009 года Генеральная Ассамблея ООН приняла резолюцию об объявлении 29 августа – даты закрытия Семипалатинского полигона – Международным днем действий против ядерных испытаний.

Генеральный секретарь ООН Пан Ги Мун, посетивший в апреле 2010 года Казахстан, отмечал, что закрытие Семипалатинского полигона, нанесшего огромный ущерб природе и населению страны, дало Казахстану особое моральное право на инициативы по снижению ядерной угрозы во всем мире. В сентябре 2011 года, выступая на 66-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН, Назарбаев Н.А. предложил мировому сообществу начать разработку Всеобщей декларации безъядерного мира.

Еще одна инициатива президента заключалась в создании Фонда миротворческих усилий ООН с отчислением в него государствами – членами ООН одного процента военного бюджета. Тогда же в Нью-Йорке состоялась встреча высокого уровня по ядерной безопасности, на которой присутствовали главы ведущих стран мира. На этом мероприятии президент предложил мировым лидерам три основы безопасности в сфере атомной энергетики – совершенствование общепланетарных механизмов, выработку механизмов кризисного реагирования на чрезвычайные ситуации и информирование о любых инцидентах на ядерных объектах.

Наша страна вместе с Узбекистаном, Кыргызстаном, Таджикистаном и Туркменистаном подписала соглашение о создании в Центральной Азии безъядерной зоны. Таким образом, все республики взяли на себя взаимные обязательства не распространять ядерные технологии, которые могут быть использованы в военных целях, и в будущем не создавать на своих территориях смертоносного оружия. Это не только гуманитарный шаг, но поступок, направленный на укрепление региональной безопасности. Будучи безъядерной зоной, Центральная Азия тем самым не рассматривается в качестве угрозы остальному миру. А раз так, то и в отношении ее проводится миролюбивая политика. Это аксиома превентивной дипломатии.

Многие годы Назарбаев Н.А. последовательно отстаивал необходимость реформирования системы ядерного нераспространения. По его твердому убеждению, в этой сфере следует исключить двойные стандарты и повысить контроль ООН и МАГАТЭ. Генеральный секретарь ООН Пан Ги Мун признал вклад Казахстана в укреплении глобальной безопасности, поддержал идею о достижении мира, свободного от ядерного оружия. Принципиальная позиция, последовательные и реалистичные шаги на международной арене подтвердили: Республика Казахстан становится в сфере ядерной безопасности глобальным миротворцем.

Стратегическое видение актуальной международной повестки подсказывало президенту, что наряду с европейской безопасностью не меньшее значение для мира в целом имеет азиатская безопасность. Именно этим и была обусловлена инициатива президента созыва Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА).

С этим проектом молодой суверенный Казахстан в начале 1990-х годов вступил в глобальный мир. Идею созыва СВМДА изначально поддержали Россия, Китай, США, Германия, Япония, Иран, Турция, Австралия.

4 июня 2002 года в Алматы состоялся I Саммит Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии, в котором приняли участие президенты России, Китая, Пакистана, Турции, Монголии, Кыргызстана, Таджикистана и Афганистана, премьер-министры Индии и Азербайджана, уполномоченные лица Ирана, Египта, Израиля и Палестины, представители государств – наблюдателей ООН и ОБСЕ.

15 государств, лидеры которых приняли участие в первом историческом совещании, занимали 90 процентов территории Азии, а их население составляло около трех миллиардов человек, или почти половину всех жителей нашей планеты. Можно вспомнить, как в 2002 году первым успехом форума СВМДА стало восстановление диалога между Индией и Пакистаном в момент обострения отношений между этими ядерными державами.

Назарбаев Н.А. был уверен, что в дальнейшем СВМДА будет эффективно исполнять роль коллективного механизма обеспечения безопасности на азиатском континенте. В октябре 2004 года на встрече министров иностранных дел СВМДА был принят Каталог мер доверия – уникальный документ, не имевший прецедента ни в азиатской, ни в мировой дипломатии. «Впервые предусматривалось многостороннее взаимодействие в Азии по вопросам безопасности, мирному урегулированию споров и

контролю над вооружениями и сотрудничество в этой области приобретает все более системный и углубленный характер» [1].

В 2006 году Назарбаев Н.А. выдвинул идею Пакта стабильности на Каспии, который смог бы охватить новые вызовы в регионе. В проекте отмечалось: «Каспийское море должно использоваться исключительно в мирных целях» [2]. Именно эта точка зрения стала для прикаспийских стран взаимоприемлемой.

По итогам II Каспийского саммита, прошедшего в октябре 2007 года в Тегеране, пять государств подписали декларацию, в которой Каспийское море было объявлено «Морем мира». На III Каспийском саммите, состоявшемся в ноябре 2010 года в Баку, было заключено Соглашение о сотрудничестве в сфере безопасности на Каспийском море. Наш конструктивный подход по сближению позиций прибрежных государств и обеспечению долгосрочных интересов на взаимной и равноправной основе способствовал взаимному согласованию сложных вопросов правового статуса Каспия.

Приоритеты казахстанской внешней политики, направленные на сотрудничество и развитие многосторонней дипломатии, а также мирное и, предпочтительно, превентивное урегулирование конфликтов.

В новой глобальной реальности Казахстан проявил себя как квалифицированный международный медиатор. Следует подчеркнуть, это произошло в первую очередь благодаря непосредственной и позитивной вовлеченности нашей страны в коллективную деятельность по урегулированию сложных глобальных и региональных проблем.

События 2010-х годов подтверждают независимость и эффективность посреднической миссии Казахстана. Казахской дипломатии присуща философия диалога, компромисса и взаимовыгодного партнерства. В Казахстане в согласии живут более 100 этносов – именно это и вызывает доверие к нашей стране как к искусному миротворцу. Сейчас Казахстан – это международная диалоговая площадка. Именно на нашей территории происходили встречи, диалоги между конфликтующими сторонами.

В 2012–2013 годах усложнилась глобальная ситуация вокруг ядерной программы Ирана, чтобы найти решение, по инициативе Первого президента в феврале и апреле 2013 года в Алматы состоялись первые два раунда переговоров Ирана и «группы шести» (Россия, США, Китай, Великобритания, Франция, Германия). Казахстан в качестве модератора и организатора, как отмечали участники, внес значительный вклад в достижение позитивных результатов. Итоги алматинских раундов легли в основу Совместного всеобъемлющего плана действий (2015 год) по урегулированию ситуации вокруг иранской ядерной программы. Более того, именно к Казахстану в декабре 2015 года обратился Европейский союз с просьбой о содействии в имплементации СВПД. Тогда весь мир следил за переговорами по иранской ядерной программе.

Казахстан, верный последовательной миротворческой позиции, пошел навстречу и решил удовлетворить поступившую просьбу. 27 декабря 2015 года в координации с «группой шести», Ираном и МАГАТЭ национальная компания «Казатомпром» поставила Ирану на коммерческих условиях партию природного, необогащенного урана в качестве компенсации за вывоз из этой страны обогащенного урана. В результате 16 января 2016 года наступил день имплементации, и большинство санкций с Ирана были сняты. Очевидно, без решительного посредничества Казахстана участники Совместного плана действий («группа шести» и Иран) не смогли бы приступить к его выполнению.

В очередной раз Казахстан подтвердил лидерство в сфере ядерного нераспространения и конструктивную роль в разрешении сложной международной проблемы. Следует подчеркнуть, что Назарбаев Н.А. лично всегда призывал иранское

руководство отказаться от ядерного оружия и приводил соответствующий пример Казахстана. Его аргументы, как оказалось, были услышаны. Это стало важной предпосылкой для урегулирования ситуации вокруг ядерной программы Ирана.

В 2014–2015 годах Казахстан принимал участие в разрешении острого украинского кризиса. Когда в стране, где Назарбаев Н.А. в молодые годы учился профессии металлурга, началось кровопролитие, он не мог оставаться безразличным к происходящему. В результате предпринятых усилий в августе 2014 года была проведена встреча на высшем уровне в Минске (Таможенный союз – Украина – ЕС) и были достигнуты первые Минские соглашения. При посредничестве Казахстана переговоры должны были состояться в январе 2015 года в Астане, однако этому воспрепятствовало очередное обострение на юго-востоке Украины. Тем не менее позитивный импульс сыграл свою роль, и 11 февраля 2015 года в столице Беларуси официальные Киев, Москва, Париж и Берлин впервые сели за «круглый стол» обсуждать пути урегулирования конфликта.

«Нормандская четверка» смогла согласовать Минские соглашения, которые до настоящего времени остаются базой для урегулирования конфликта на юго-востоке Украины.

Особым вкладом нашей страны в укрепление стабильности и безопасности в мире стала, бесспорно, активная работа в деле восстановления турецко-российских отношений, резко осложнившихся после инцидента со сбитым российским военным самолетом в ноябре 2015 года.

Реальность была такова, что в конце того года отношения между двумя ведущими евразийскими державами – Россией и Турцией – «шли под откос». В этой ситуации остаться безучастным в критической ситуации, допустить, чтобы стратегические партнеры и союзники Казахстана стали между собой недругами, Назарбаев Н.А. никак не мог. С первых дней после произошедшего инцидента он держал тесную связь с Кремлем и Аксараем. Всю первую половину 2016 года Назарбаев Н.А. активно контактировал с Президентом Турции и Президентом России, призывая к примирению.

Решающие предварительные шаги к нормализации отношений между Турцией и Россией были сделаны при прямом участии Первого президента сначала 16 июня 2016 в Санкт-Петербурге, а затем 24 июня в Ташкенте, где проходил Саммит ШОС. Важную миссию в соответствии с поручением Первого президента сыграло посольство Казахстана в Турции. 27 июня 2016 года послание Президента Р. Эрдогана было официально получено Президентом В. В. Путиным. Исключительные усилия Назарбаева Н.А. позволили наладить прямой контакт между президентами Турции и России.

В 2015–2017 годах на авансцену мировой политики вышли события в Сирии, где шла гражданская война. В 2016 году правительственным силам Сирии при поддержке военно-космических сил России удалось переломить ситуацию. Начался поиск нового формата политического урегулирования, инициаторами которого выступили Россия, Турция и Иран, активно участвующие в сирийском конфликте. Однако возник вопрос о месте переговоров. Учитывая сложность сирийского кризиса, переговорная площадка должна была устроить все стороны – и страны-гаранты (Россию, Турцию, Иран), и наблюдателей (ООН, США, Иорданию), и Сирию (Правительство и вооруженную оппозицию).

Взвесив все обстоятельства и понимая глобальную важность происходящих событий, Назарбаев Н.А. решил оказать содействие и предложил Астану в качестве нейтрального места для переговоров. Инициатива Казахстана совпала с видением России и Турции и была принята. Это означало, что мировое сообщество с доверием

относится к Казахстану, видит в нем надежного, стабильного, открытого партнера, воспринимает Астану как оптимальное место для серьезного диалога.

Сирийский кризис – концентрат международных проблем. А потому площадка Астаны в глобальном и региональном раскладе была наиболее оптимальным вариантом. В течение января – октября 2017 года в Астане состоялось семь сложных и интенсивных раундов переговоров, за которыми, без преувеличения, мир очень внимательно наблюдал. Сюда прибыли реальные командиры ополчений, которые там воевали. Очень сложный состав, разные мнения. Переговоры шли тяжело. Следует признать, многие не верили в их успех, но польза и движение вперед были очевидны. В частности, было достигнуто то, что казалось прежде невозможным – созданы зоны деэскалации в Сирии.

В мировую политику в 2017 году вошло емкое и конструктивное понятие – Астанинский процесс. И бесспорно, глобальный мир еще раз убедился в миротворческом потенциале Казахстана. Сохраняя нейтральную позицию и находясь в хороших отношениях с мировым сообществом, Казахстан и дальше продолжит предоставлять площадку для международных переговоров.

Для Первого президента изначально было аксиомой: будущее Казахстана теснейшим образом связано с будущим континента и всего мира. И для этого Первым президентом было приложено немало сил. Для решения проблем Казахстан способен предложить объединяющую повестку в области безопасности, экономического роста и диалога.

ЛИТЕРАТУРА

1. Борьба с терроризмом и экстремизмом в Казахстане-<http://mfa.kz/ru/content-view/borba-s-terrorizmom-i-ekstremizmom-v-kazakhstane>
2. Назарбаев Н. А. Эра независимости. – Астана, 2017. – 297 с.

УДК 336.05 (23)

СОВРЕМЕННЫЙ АУДИТ: КОМБИНАЦИЯ ЗНАНИЙ И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Кисаева З.Н.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье показана краткая история возникновения казахстанского аудита. Также в статье рассматриваются современные тенденции развития аудита, а именно, как аудиторские компании применяют цифровые технологии в своей профессиональной деятельности. Статья также раскрывает внедрение электронного аудита для проведения налогового аудита.

Ключевые слова: аудит, аудиторская деятельность, Палата аудиторов, блокчейн, е-аудит, налоговый аудит, электронный аудит.

Для того, чтобы рассмотреть современные тенденции развития аудита, необходимо обратиться к истории развития казахстанского аудита.

Профессиональная аудиторская организация «Палата аудиторов РК» была создана 1 июня 1993 года. Главной целью первого и единственного в Казахстане и СНГ аудиторского сообщества было создание нового профессионального механизма, а

именно, аудиторской деятельности в нашей стране. Предшественником Палаты аудиторов с 1988 по 1993 год являлся «Аудиторский центр Министерства финансов КазССР». Это была самая первая на постсоветском пространстве общественная аудиторская организация.

В 1993 году ряд членов палаты были главными участниками разработки, принятия и организаторами практического выполнения норм закона «Об аудиторской деятельности».

В 1996 году Палата аудиторов вступила в ряды Международной организации высших органов финансового контроля (INTOSAI). Правда, с 2000 года прерогатива представлять Казахстан в данной организации перешла к Счетному комитету по контролю за исполнением республиканского бюджета нашей страны.

Но Палата аудиторов совместно с Министерством финансов РК принимала непосредственное участие в разработке Государственной программы развития и совершенствования бухгалтерского учета и аудита, в частности ее пятого раздела «Независимый аудит». [1]

В 1999 году Палата аудиторов создала частное учреждение «Квалификационная комиссия Палаты аудиторов по аттестации кандидатов в аудиторы РК». При учреждении данного органа учитывались разработки и опыт ЮСАИД, Британского совета, институтов присяжных бухгалтеров Шотландии и Канады. В рамках комиссии было выдано первое на территории стран СНГ квалификационное свидетельство аудитора. С 2000 года Палата аудиторов является единственным в Казахстане действительным членом Международной федерации бухгалтеров. В этом году Палатой аудиторов достигнута договоренность с Институтом присяжных бухгалтеров Англии и Уэльса (ICAEW) по вопросу взаимозачета по ряду экзаменов международной квалификации АСА. В настоящее время палатой активно ведутся переговоры с международной профессиональной Ассоциацией дипломированных сертифицированных бухгалтеров (АССА) по взаимозачету части экзаменационных предметов по аудиторскому профилю. [1]

В настоящее время аудиторские компании довольно активно применяют цифровые технологии. Аудиторы в силу своей привязанности к новым технологиям, так же как и банковские структуры, подвержены влиянию неологизмов. Потому блокчейн, BigData и прочие новомодные слова и технологии стали частью работы аудиторов, и поскольку аудиторская деятельность все время меняется, с ней меняются и профессионалы.

В Казахстане работают не только локальные местные компании, но и международные. Являясь частью глобальных организаций, многие аудиторские компании в РК применяют цифровые технологии. Например, для планирования аудита используют обработку больших массивов бухгалтерских данных в цифровом формате. Также начинает внедряться автоматизация аудиторских процессов RPA. Самый большой и показательный опыт – это IT-платформы для аудиторских проверок, которые используются не только для проведения аудита конкретной компании, но и для коммуникаций с клиентом. [2]

Согласно оценкам экспертов World Economic Forum, основные факторы, которые оказывают отрицательное влияние на конкурентоспособность РК, меняются каждый год. Основными факторами, которые негативно повлияли на рейтинг конкурентоспособности Казахстана в прошлом году, стали налоговые ставки и инфляция. Однако перечень негативных факторов, на которые ссылаются международные эксперты, изменился. В 2019 году на первый план вышли другие вопросы, которые отрицательно повлияли на конкурентоспособность Казахстана. На первом месте оказалась проблема с доступом к финансированию. Вторым фактором

стал вопрос о рабочей силе, недостаточно образованной для того, чтобы решать те или иные современные задачи.

В этой связи, для привлечения иностранных инвесторов и развития казахстанской экономики необходимо вводить единые стандарты, принятые во всем мире. Для привлечения инвестиций необходимо, чтобы аудит в стране работал на высоком профессиональном уровне, поскольку аудиторские компании – это «инвестиционные врата» для внешних и внутренних инвесторов. Развитие аудита в Казахстане идет огромными шагами, и происходит это повсеместно, идет большой взаимообмен в среде профессионалов. Аудиторское сообщество проводит большое количество тренингов, чтобы поднимать уровень отрасли в Казахстане. Аудит – это важная школа подготовки кадров казахстанской экономики и для бизнеса, и для гос- и квазигосударственного секторов.

Также в целях создания благоприятных условий для бизнеса с 1 января 2019 года был внедрен ИС Е-аудит. Е-аудит означает использование компьютерных методов анализа электронной информации, содержащихся в бухгалтерских документах и их источниках, для проверки правильности расчета налогов. ИС Е-аудит (электронный аудит), который предусматривает, проведение налогового аудита на основе предоставляемого налогоплательщиком стандартного файла аудита (SAF-T), т.е. минимизируется контакт плательщика с проверяющими лицами, сокращаются издержки бизнеса. Но, однако, данная система сейчас дорабатывается, и тестируются в узком кругу налогоплательщиков. [3]

Стандартный файл аудита (SAF-T) представляет собой рекомендованный ОЭСР международный стандарт для представления в электронной форме учётных данных организаций налоговым органам, внешним аудиторам и позволяет создавать средствами программного обеспечения налогоплательщика электронный файл, который содержит достоверные данные о транзакциях и операциях из системы учёта, охватывает определённый период времени и легко читается в силу стандартизации его структуры и формата.

Мировой опыт: внедрено в Португалии, Люксембург, Австрии, Франции, Великобритании, Голландии, Японии, Германии, Канаде, Австралии, в качестве Пилотного внедрения Норвегия (изменения в законодательство приняты в августе 2015 года, официальное внедрение с 1 января 2017 года), Польша (публикация первой версии в феврале 2015 года, поэтапное введение требования о представлении SAF-T с июля 2016 года).

Кроме этого, если раньше при ликвидации налогоплательщика одно из обязательных условий было проведение налоговой проверки, то в настоящее время благодаря проводимым реформам в части администрирования, упрощен порядок ликвидации отдельных категорий налогоплательщиков, т.е. налогоплательщики могут прекращать деятельность по результатам заключения частной аудиторской компании. Таким образом, впервые в Казахстане монополия на государственный налоговый аудит уходит в прошлое, и данный вид услуги передан в конкурентную среду. [3]

ЛИТЕРАТУРА

1. Алтаев Б.Ш., Султанова Б.Б. Основы аудита: учебное пособие – 210 с. Экономика, 2016.
2. Современный аудит [Электронный ресурс]. URL: <https://kursiv.kz/news/finansy/>
3. Проведение налоговых проверок в 2018-2020 годах. [Электронный ресурс]. URL: <https://uchet.kz/news/provedenie-nalogovykh-proverok-v-2018-2020-godakh/>

КӘСІПОРЫН ҚЫЗМЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ КАПИТАЛДАР ҚҰРЫЛЫМЫН ҰТЫМДЫ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІЛДІРУ

Пәрменов А.С., магистрант
Ғылыми жетекшісі: Ускеленова А.Т.

М. Тынышбаев атындағы Қазақ көлік және коммуникациялар академиясы,
Алматы қ., Қазақстан

Аңдатпа. Негізгі капиталдардың кез-келген объектілері табиғи және сапалық тозуға ұшырайды, яғни адам күшімен, техникалық және экономикалық факторлардың ықпалы арқылы олар өзіндік ерекшелігін, үлесін бірте - бірте жояды, жарамсыздыққа әкеледі. Сапалық тозуы ескірген негізгі капиталдар өзінің конструкциялық, өнімділік, үнемділік, шығарылған өнімнің сапасы жөнінен жаңа үлгідегіден артта қалатынын көрсетеді. Сондықтан негізгі капиталдардың активті бөлігін әр уақытта ауыстырып отырудың қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты қазіргі экономикада айырбастауды анықтаушылық қажеттіліктің басты факторы – сапалық тозу болып табылады. Кәсіпорынның негізгі міндеті болып саналатыны – негізгі өндірістік капиталдың шамадан тыс ескіріп қалуына жол бермеу.

Түйінді сөздер: капитал, техника, капитал, кәсіпорын, экономика, өзіндік құн.

Пайдалану үрдісі жағынан негізгі капиталдар табиғи және сапалық жағынан тозады, сөйтіп кәсіпорынды едәуір ысырапқа ұшыратыды. Негізгі қорлардың тозу ысырабын азайту оларды жақсы пайдалану жолымен негізгі көрсеткіштердің деңгейлерін, қор қайтарымын, ауысымдылық коэффициенті, жабдықтау жүктемесінің коэффициентін арттыру.

Бұл көрсеткіштерді жақсарту ғылыми – техникалық прогресс, негізгі қорлардың құрылымын жетілдіру, жабдықтардың әр түрлі бос тұрып қалуын қысқарту, өндірісті және еңбекті жетілдіру, шаруашылықты жүргізудің жаңа нысанын дамыту есебінен мүмкін болады.

Кәсіпорынның негізгі өндірістік капиталдары экономикалық потенциалдың материалдық базасын, олардың өндірістік аппаратын қалыптастырады. Негізгі капиталдардың құрамын сапалық жетілдіру, оларды пайдалану тиімділігін жақсарту еңбек өнімділігін арттырудың, өнімнің өзіндік құнын темендетудің аса маңызды факторлары болып табылады.

Кәсіпорынның техникалық потенциалын пайдалану тиімділігін арттырудың негізгі жолдары - бұл өндірістік процестерді механикаландыру және автоматтандыру, жабдықтардың бос тұрып қалуларын қысқарту, жабдықтың ауысымдылық коэффициентін арттыру, техниканы автоматтандырылған басқару жүйелері мен жабдықтау, ғылыми-техникалық; прогресс шараларын жүргізу және т.б.

Негізгі капиталдардың кез-келген объектілері табиғи және сапалық тозуға ұшырайды, яғни адам күшімен, техникалық және экономикалық фактордың ықпалы арқылы олар өзіндік ерекшелігін, үлесін бірте - бірте жояды, жарамсыздыққа келеді. Сапалық тозу - ескірген негізгі қорлар өзінің конструкциялық, өнімділік, үнемділік, шығарылған өнімнің сапасы жөнінен жаңа үлгідегіден қалып қоятынын көрсетеді.

Сондықтан негізгі капиталдардың активті бөлігін әр уақытта ауыстырып отырудың қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты қазіргі экономикада айырбастаудың анықтаушылық қажеттіліктің басты факторы – сапалық тозу болып табылады. Кәсіпорынның негізгі міндеті болып саналатыны – негізгі өндірістік

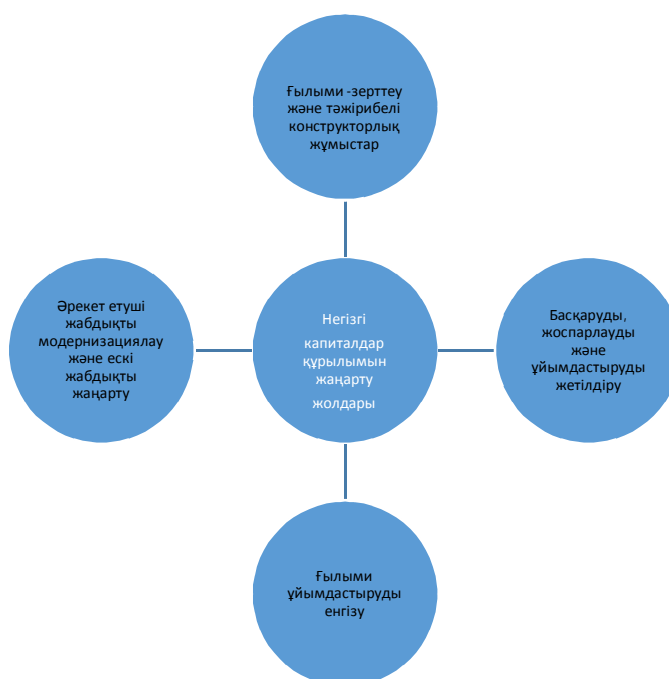
капиталдың шамадан тыс ескіріп қалуына жол бермеу. Себебі олардың жеке сапалық тозуының деңгейіне кәсіпорын жұмысының нәтижесі байланысты болады [1].

Ұлттық, байлықты пайдалануды жақсарту маңызды мәнге ие, өйткені ол қоғамдық еңбектің тиімділігіне, кәсіпорын жұмысының сандық және сапалық керсеткіштеріне әсер етеді. Оны былайша түсіндіруге болады. Экономика саласы мен қызмет түрлері бойынша негізгі құралдар осы қорлардың қатысуымен өндірілген өнім немесе көрсетілген қызмет жатқызылған экономика саласы мен қызмет түріне жатады.

Өнеркәсіп саласына экономиканың барлық салаларында өнеркәсіптік өнімдерді өндіру процесімен тікелей байланысты негізгі қорлар жатады. Мақсаттық бағыты мен орындайтын функцияларына байланысты негізгі қорлар келесідей түрлерге бөлінеді.

Кәсіпорынның негізгі капиталдарын жоспарлаудың, оларды пайдалану тиімділігін арттырудың негізгі нысаны техникалық даму және өндірісті ұйымдастыру, кәсіпорынды техникамен жабдықтау жоспары болып табылады.

Негізгі капиталды жаңарту жолдары:

Сурет 1 - Негізгі капиталдар құрылымын жаңарту жолдары

Техникалық даму және өндірісті ұйымдастыру жоспарында негізгі өндірістік қорларды пайдалану тиімділігін арттыру шаралары:

- технология енгізу,
- өндірісті механикаландыру;
- автоматтандыру.

Негізгі капиталдардың моральдық тозуы техникалық прогреспен, өндіріс әдістерінің жетілуі және жаңаруымен байланысты. Техника мен технологияны жетілдіру қолданыстағы негізгі капиталдарға қатысты өндірісті арзандатуға мүмкіндік тудырады. Соған байланысты пайдаланудағы негізгі құралдар өз құнының бөлігін жоғалта отырып, құнсыздана бастайды [2].

Өндіріске неғұрлым жетілген және үнемді машина, жабдық, үй мен ғимарат түрлерін, жануарлардың тұқымдарының, көп-жылдық өсімдіктердің түрлері мен сараптарының жаңа және жақсартылған, неғұрлым өнімдірек түрлерінің жасалуы мен

ендірлуі қолданыстағы негізгі құралдарды одан әрі қолданудың экономикалық тиімділігін көрсетіп берді.

Жыл бойы әрбір айдағы амортизациялық аударымдардың мөлшерін анықтау негізгі құралдар құрамының өткен айда өзгеруіне байланысты, сондай-ақ, негізгі құралдардың толық амортизациясына нормативтік қызмет мерзімінің аяқталуына байланысты белгіленген нормаларға түзетілген амортизация нормасына қарай жүргізіледі.

Біріншіден, негізгі ендірістік капиталды жақсы пайдалану қосымша капитал салымдарынсыз өндірістік келемін арттырады. Олай болса, бос тұрып қалуларды жою, жөндеулер санын қысқарту, жөндеулерді тездету және басқа да шараларды пайдалану жолымен техника барынша толық пайдалану.

Екіншіден, негізгі капиталды пайдалану жақсарса елден, еңбек ресурстары толығырақ, қолданылады және еңбек өнімділігі артады. Мысалы, ауысымдылық, коэффициентінен жоғарылауы өніріске қосымша жұмыс күшінің енгізілуіне ықпал етеді. Жабдықтар күтімін жақсарту бос тұрып қалулардан артады, ал бұл еңбек ресурстарының, өзгеріссіз санында ешкім есесін қамтамасыз етеді. Магистральды темір жол құбырлары жүйесі жұмысының ұтымды технологиялық режимін белгілеу өнеркәсіптік-өндірістік жұмысшылардың өзгеріссіз санында кемірсутек шикізатын тасымалдау көлемін арттыруға мүмкіндік береді.

Қайтадан пайдалануға берілген негізгі құралдар бойынша амортизацияны есептеу енгізілген айдан кейінгі айдың бірінші күнінен басталады. Шығарылған негізгі құралдар бойынша амортизация есептеу шығарылған айдан кейінгі айдың бірінші күнінен бастап тоқтатылады. Қайтадан құру мен техникалық қайта жарактандыру бойынша, егер олар толықтай тоқтатылса және негізгі қор консервацияға жіберілмесе, амортизацияны есептеу жүргізілмейді. Жалға алынған негізгі қор бойынша амортизацияны есептеуді жалдау шартының нысанына және шарттың талаптарына сәйкес жалгер немесе жалға беруші жүргізеді [3].

Негізгі капиталды пайдалануды жақсарту нәтижесінде өнімнің өзіндік құны төмендейді. Өйткені амортизациялық аударымдар өзгеріссіз қалады немесе өндіріс көлеміне қарағанда баяу өседі. Өнімге шаққандағы негізгі қорлар амортизациясы төмендейді.

Капиталды пайдалануды жақсарту еңбек құралдарының айналымын күшейтеді. Негізгі қорлар құны өндірістен өнімге неғұрлым жылдам өтетін болса қысқа мерзімде оларды жаңарту болады.

Негізгі капиталды пайдалануды жақсартудың факторлары:

Жабдықтың жыл ішіндегі жұмыс уақытын арттыру;

Өндірістегі процестерді барынша механикаландыру және автоматтандыру және сақтау жүйесінің техникалық деңгейін арттыру;

Жабдықтардың резервтік және шектен тыс запастарын жою.

Капиталды пайдалануды жақсарту, олардың айналымдылығын күшейтуді білдіреді. Бұл физикалық және моральдық тозу мерзімдерінен алшақтықты қысқарту, негізгі капиталды жаңарту қарқынын күшейту. Негізгі капиталды тиімді пайдалану қазіргі заманғы экономикалық реформа кезеңінің келесі бір маңызды міндетімен тығыз байланысты -шығарылатын өнімдерінің сапасын арттыру. Негізгі капиталды пайдалану тиімділігі орын алады.

Техника мен технологияны жетілдіру қолданыстағы негізгі құралдарға қатысты өндірісті арзандатуға мүмкіндік тудырады. Соған байланысты пайдаланудағы негізгі құралдар өз құнының бөлігін жоғалта отырып, құнсыздана бастайды.

Өндіріске неғұрлым жетілген және үнемді машина, жабдық, үй мен ғимарат түрлерін, жануарлардың тұқымдарының, көп-жылдық өсімдіктердің түрлері мен

сараптарының жаңа және жақсартылған, неғұрлым өнімдірек түрлерінің жасалуы мен ендірілуі қолданыстағы негізгі құралдарды одан әрі қолданудың экономикалық тиімділігін көрсетіп берді.

Моральды тозудың нәтижесінде физикалық тозу басталғанға дейін негізгі құрал объектілерін жаңасына, неғұрлым үнемдісіне ауыстырады. Моральды тозуды болдырмас үшін негізгі құрал объектілерін қайта құрады және жаңғыртады. Мұражай және қылқалам құндылықтарынан, кітаптардан, фундаментальді кітапханалардан, фильмдер қорынан, сәулет пен өнердің ескерткіші болып табылатын үйлер мен ғимараттардан басқа негізгі құралдардың барлығы моральды тозуға бейім.

Бұл көрсеткіштерді жақсарту ғылыми – техникалық прогресс, негізгі қорлардың құрылымын жетілдіру, жабдықтардың әр түрлі бос тұрып қалуын қысқарту, өндірісті және еңбекті жетілдіру, шаруашылықты жүргізудің жаңа нысанын дамыту есебінен мүмкін болады.

Негізгі капиталдардың кез-келген объектілері табиғи және сапалық тозуға ұшырайды, яғни адам күшімен, техникалық және экономикалық фактордың ықпалы арқылы олар өзіндік ерекшелігін, үлесін бірте - бірте жояды, жарамсыздыққа әкеледі. Сапалық тозуы ескірген негізгі қорлар өзінің конструкциялық, өнімділік, үнемділік, шығарылған өнімнің сапасы жөнінен жаңа үлгідегіден қалып қоятынын көрсетеді.

Негізгі капиталдарды қолдануды экстенсивті жақсарту жолы қазіргі уақытта толық қолданылмаса да, өзінің шегіне ие. Интенсивті жолдың мүмкіндіктері жоғары болады. Негізгі қорларды қолдануды интенсивті жақсарту уақыт бірлігінде жабдықты жүктеу деңгейін көтеруді қарастырады. Оған әрекет етуші машиналар мен механизмдерді модернизациялау, олардың қызмет етуінің оптималды режимін бекіту арқылы қол жеткізіледі.

Технологиялық процестің оптималды режиміндегі жұмыс негізгі қорлар құрамын өзгертусіз, жұмыс етушілер санын өзгертусіз және өнім бірлігіне материалды ресурстар шығынын азайту арқылы өнім шығаруды көбетуді қамтамасыз етеді.

Негізгі капиталдарды қолданудың интенсивтілігі келесі жолдармен көрсетіледі: еңбек құралдарын техникалық жетілдіру, өндіріс технологиясын жетілдіру, өндірістік процестегі тар жолдарды жою, техниканың жоспарлы өнімділігіне жету мерзімдерін азайту, еңбекті ғылыми ұйымдастыруды жетілдіру, жұмыстың жылдам әдістерін қолдану, жұмысшылардың біліктілігімен кәсіптік дайындығын көтеру.

Техниканың дамуы мен осыған байланысты процестердің интенсификациясы шектеусіз. Сондықтан да негізгі қорларды қолдануды интенсивті түрде көтерудің мүмкіндіктерінің шегі жоқ.

Негізгі қорларды қолданудың сипатын көтерудің маңызды бағыттарына олардың құрылымын жетілдіру жатады. Себебі, өнімді шығаруды көтеру жетекші цехтарда жүргізілетіндіктен, олардың үлесін, негізгі қорлардың жалпы құнын да көтеру маңызды. Көмекші өндірістің негізгі қорларын көтеру, өнімнің жалпы қор көлеміндегі өсіміне әкеледі, себебі бұл орайда өнім шығаруды көбейту жүргізілмейді. Бірақ көмекші өндірістің пропорционалды дамуынсыз негізгі цехтар толық көлемде қызмет ете алмайды.

Сондықтан мекемедегі негізгі қорлардың оптималды - өндірістік құрылымын іздеу- оларды қолдануды жақсартудың негізгі бағыты.

Қазіргі заманғы шарттарда негізгі қорларды қолданудың маңызын көтеруді көрсететін тағы бір фактор пайда болды. Бұл мекемелерді шаруашылықтандыру мен жекешелендірудің акционерлік нысандарын дамыту екі жағдайда да еңбек ұжымы негізгі қорлардың иесіне айналады, мақсатты инвестициялауды көтеруге мүмкіндік беретін мекеме пайдасын, негізгі қорлардың көндірістік құрылымын және қалыптасуын қоса алғанда, нақты түрде өндіріс құралдарына билік ету мүмкіндігін алады [4].

Сондықтан негізгі қорлардың активті бөлігін әр уақытта ауыстырып отырудың қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты қазіргі экономикада айырбастаудың анықтаушылық қажеттіліктің басты факторы – сапалық тозу болып табылады. Кәсіпорынның негізгі міндеті болып саналатыны – негізгі өндірістік капиталдың шамадан тыс ескіріп қалуына жол бермеу. Себебі олардың жеке сапалық тозуының деңгейі және кәсіпорынның жұмысының нәтижесі осыған байланысты болады.

Жалға беруші жалға алушының техникасын жөндеу, жұмысқа дайындау, мамандарын оқыту жұмыстарын атқаруын, құрал-жабдықтардың тиімді пайдалануын қамтамасыз етеді. Жалға берушінің барлық сервис түрлеріне шығыны лизингтік келісім бойынша төлемге кіреді. Сервистік лизингтің келесі ерекшелгі толық амортизация принципіне негізделмегендігінде. Лизингтік келісім шартта көрсетілген төлем ақы құрал-жабдықтың толық құнын өтемейді. Лизингтік келісім құрал-жабдықтың амортизациясына қарағанда қысқа мерзімде жалға алу мерзімін қамтиды. Жалға беруші келісім шарт мерзімін созуы (басқа шарт бойынша) немесе жалға алынған жабдықты қалдық құны бойынша сатуы мүмкін. Бұл жағдайда құрал-жабдықтың үшінші тарапқа сатылуына да шек қойылмайды. Сервистік лизингтің тағы бір ерекшелігі контрактке жалға алушының мерзімінен бұрын жалды тоқтатып, құрал-жабдықты қайтару туралы шартты кіргізуі болып табылады. Бұл жалға алушы үшін өте маңызды шарт, ол оны құрал-жабдықтың мерзімін бұрын моральдік ескіруінен сақтандырады, егер жалға алынған құрал-жабдықтарға қажеттілік болмаған жағдайда онан мерзімінен бұрын құтылуға мүмкіндік береді.

Қайтарымды лизинг негізгі капитал бойынша жылжымайтын мүлік, құрал-жабдықтың иесі фирма өз мүлкін қаржы институтына сатады және лизингтік шарт бойынша сол мүлікті ұзақ мерзімді жалға алу туралы келісім жасайды. Бұндай қаржы институты ретінде сақтандыру компаниясы, коммерциялық банк, лизингке арнайы бейімделгіш фирма немесе жеке инвестор болуы мүмкін [5].

Бұл жағдайда мүлікті сатушы, жалға алушыға айналып сатып алушыдан келісім бойынша сатып алу-сату сомасын алады, ал сатып алушы жалға беруші ретінде бұл операцияға қатысады. Мүліктің бұрынғы иесі-фирма, жалға алушы ретінде лизингтік жаңа шарт бойынша өз мүлкімен әрі қарай пайдалана береді.

Қайтарымды лизингке төлем мөлшері негізгі капитал бойынша инвестордың барлық шығынын жабуға және оған қосымша инвестицияға салынған капиталдан орташа табыс алуға жететіндей болуы керек.

Табыстағы теңсіздік едәуір дәрежеде құн заңының (бағалық заңында) объективті әрекетпен туындағанын ұмытпау керек. Табыс дифференциясын (әркелкілігін) түгел жоюға тырысу рыноктық механизмді қиратумен тең. Қайта бөлу процестерінің әр түрлі елдерде түрліше, бірақ Швецияда оның шеңбері кең.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Т.Түсіпбеков, Г.Теңізбаева. Кәсіпорын экономикасы. Астана: Фолиант 2012 ж.
2. Тұрғұлова А.Қ., Әмірқанов Р.Ә. Қаржылық менеджменттің Қазақстан экономикасындағы дамуы: теориясы, практикасы және императивтері. Монография. – Алматы: Экономика, 2010ж. 108-б.
3. Растова Ю.И., Малахов Р.Г., Горяннская О.А. Экономика организаций (предприятий) в схемах. – М.: Эксмо, 2009
4. Экономика предприятия: учебник / под ред. проф. О. И. Волкова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – с. 72.
5. Экономика предприятия. Учебник по ред М Швайтцера- М.:Инфра 2009г.

АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТ ЕТУІНІҢ ТИІМДІЛІГІНІҢ КӨТЕРУ ЖОЛДАРЫ

Қонарбаева С., студент

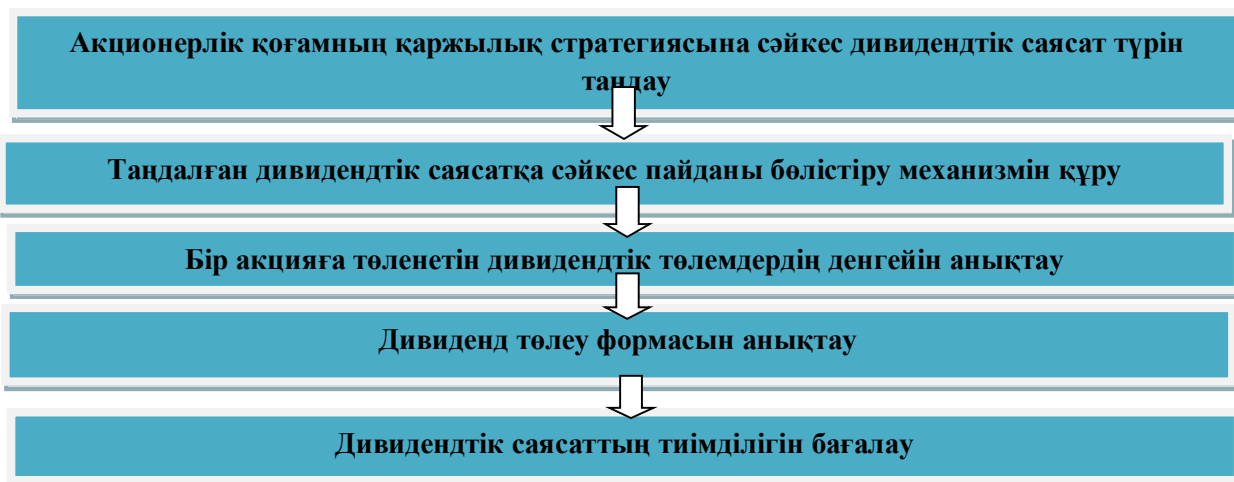
Ғылыми жетекшісі: Тасболатова А.А.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Нарықтық экономика шарттарында бір - бірінен меншік құқығымен ерекшеленетін әр түрлі ұйымдық-құқықтық формадағы кәсіпорындар қызмет етеді. Осындай ұйымдық-құқықтық формалардың бірі берілген дипломдық жұмыста қарастырылатын акционерлік қоғамдар. Бүгінгі күні Қазақстанда нарықтық экономиканың негіздерін құрудың маңызды шарттарының бірі акционерлік қоғамдардың дамуы. Олар шетел капиталын тарту арқылы нарықтық бейімделген шаруашылық құрылымдар мен бәсекелестік ортаның құрылуына мүмкіндік береді, сонымен қатар алып – сату мен кәсіпкерлік әрекеттердің дамуына жағдай жасайды.

Түйінді сөздер: дивиденд, кәсіпорын, стратегия, акционер, экономика.

Көптеген кәсіпорындар, әсіресе жаңа орнап жатқанда, өндірістің қуатын мақсатты түрде кеңейту үшін қаржы көзін іздеу мәселесіне кез болады. Өндірісінің көлемін жоғары екіпмен өрістеткен кәсіпорындарға қосымша керек заттар алуға керек болғаны сияқты, салыстырмалы түрде екіпін аса жоғары емес кәсіпорындарға да материалдық- техникалық базасын жаңалауға қаржылық ресурстың қосымша көзі керек болады. Мұндай жағдайларда үлеспайда төлеуді шектеу практикасы көп қолданылады.

Қаржылық стратегия – бұл кәсіпорынды ақшалай қаражаттармен қамтамасыз ету бойынша әрекеттердің басты жоспары. Ол қаржылардың құрылу теориясы мен тәжірибесі, олардың және нарықтық шаруашылық жағдайында кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын жоспарлау мен қамтамасыз ету сұрақтарын қамтиды. Қаржылық стратегия теориясы шаруашылық етудің нарықтық шарттарда объективті заңнаманы зерттейді, жаңа жағдайларда өмір сүрудің, стратегиялық қаржылы операцияларды дайындау мен жүргізудің әдістері мен нысандарын құрады.

Кәсіпорынның қаржылық стратегиясы кәсіпорынның қызметінің барлық жақтарын қамти отырып, негізгі және айналым қаражаттарын жетілдіру, капиталды

басқару, пайданы бөлу, қолма-қолсыз есеп-айырысу, салық менеджменті, бағалы қағаздар облысындағы саясаттарын қамтиды. Қаржылық стратегияның аталған құрамдас бөліктері қаржылық стратегия объектілерін анықтайды, олар – табыс және қаражаттардың түсімі, қаражаттар шығыстары және аударымдары, бюджеттік және бюджеттен тыс қорлармен қарым-қатынастар, несиелік қарым-қатынастар 1 суретте көрсетілген [1].

Кәсіпорынның қаржылық мүмкіндіктерін жан-жақты есепке ала отырып, сыртқы және ішкі факторларды объективті қарастыра отырып, қаржылық стратегия өнім нарығында қалыптасқан жағдайларға кәсіпорынның қаржылық-экономикалық мүмкіндіктерінің сәйкестілігін қамтамасыз етеді. Қаржылық стратегияда аталған факторларды елемеушілік таныту кезінде кәсіпорын банкроттыққа ұшырауы мүмкін.

Кәсіпорындар басты қаржылық стратегия, оперативті қаржылық стратегия және жеке стратегиялық тапсырмаларды орындау стратегиясын, немесе жеке стратегиялық мақсаттарға жету стратегиясын жасақтауы мүмкін. Кәсіпорынның басты қаржылық стратегиясы жоспарлау горизонты (жоспарлаумен қамтылатын уақыт кезеңі) бойынша да, қойылған мақсаттардың масштабтылығы бойынша да келіседі. Ол бірнеше оперативті қаржылық стратегиялардан тұрады, бірақ олардың қарапайым сомасы болып табылмайды. Кәсіпорынның оперативті қаржылық стратегиясы басты қаржылық стратегияны қысқа мерзімге негіздейді және басты стратегияда қойылған мақсаттардың белгілі бір бөлігін орындайды. Жеке стратегиялық міндеттерді орындау стратегиясы немесе жеке стратегиялық мақсаттарға жету стратегиясы жоспарлаумен қамтылатын уақыт кезең бойынша шектеулері болмайды, бірақ тек бір ғана стратегиялық міндетті немесе стратегиялық мақсаттың тек бір ғана бөлігін орындауға бағытталған.

Басты қаржылық стратегия кәсіпорын қызметін ұзақ мерзімде, бірақ болжамданатын уақыт мерзімінде (мысалы, бір жыл) анықтайды. Ол өзіне барлық деңгейлердегі бюджеттермен қарым-қатынастарды, кәсіпорынның табысын құру және оны пайдалануды, қаржы ресурстары мен олардың құрылу көздеріне қажеттіліктерін кіріктіреді [2].

Оперативті қаржылық стратегия бір тоқсан немесе айға жасақталады және айналым қаражаттарына қажеттілікті анықтау, кәсіпорын капиталын рационалды пайдаланудың ағымдағы маневр жасау стратегиясын анықтайды. Қаржылық стратегия төлемеушілік, инфляция және басқа форсмажорлы (күтілмеген) жағдайлар тәуекелін есепке ала отырып жасалады. Ол өндірістік міндеттерге сәйкес келіп, қажет болған кезде түзетіліп, өзгертілуі тиіс. Қаржылық стратегияның орындалуын бақылау табыстардың түсімін және оларды үнемдеп, рационалды қолдануын тексеруді қарастырады. Дұрыс ұйымдастырылған қаржылық бақылау ішкі резервтерді анықтауға және ақшалай жинақтарды ұлғайта отырып шаруашылық рентабельділігін арттыруға көмектеседі.

Қаржылық стратегияның маңызды бөлігі ішкі нормативтерді жасау болып табылады, олардың көмегімен, мысалы, табысты бөлу бағыттары, өтімділік коэффициенті мәндерінің шектеулері, меншікті және қарыз капитал, несиелік және дебиторлық қарыздар көлемдерінің шекті қатынастары анықталады.

Қаржылық стратегияның сәттілігі қаржылық стратегияның теориясы мен тәжірибесінің өзара теңдестігіне ие болғанда, қаржылық стратегиялық мақсаттар экономикалық және стратегиялық мүмкіндіктерге сәйкес келгенде, кепілдікке ие болады.

Кәсіпорында қалыптасқан қаржылық жағдайды, сыртқы қаржылық-экономикалық ортаның күтілетін өзгерістерін, қаржылық қаражаттардың түсімдері мен шығындарының күтілетін жоғары деңгейлі ықтималдылығын бағалау негізінде қаржылық жоспарлаудың мақсаты қалыптасады – кәсіпорынның қаржылық

стратегиясының негізгі мақсаты жоспарланатын кезеңде кәсіпорынды жетілдірудің негізгі критерийлері таңдалады, кәсіпорынның қаржылық стратегиясының қалыптасуына байланысты ұсыныстардың бірнеше нұсқауында жасалады, ұсыныстардың сапалы және сандық бағалауы жүргізіледі, кәсіпорынның қаржылық жағдайын жетілдірудің негізгі критерийіне сәйкес жету ұсыныстарын таңдау жүргізіледі, қаржылық стратегияның нұсқаулары бойынша болжамды қаржылық есептеме құрылады, оны қаржылық талдалады, негізгі критерийлерге жету бағаланады. Қаржылық стратегияны жасау кәсіпорынның жоғары басшылығымен бекітіледі [3].

Қаржылық стратегияны жасаудың дайындау кезеңінің басты кездерінің бірі болашақтағы жоспарланатын кезеңде кәсіпорын қызметін қаржылық талдау болып табылады.

Қаржылық талдау бір кезең немесе бірнеше болашақтағы жоспарланатын кезеңде кәсіпорынның бухгалтерлік есептемесінің мәліметтері бойынша жүргізіледі. Мұнда кәсіпорынның жылдық, жарты жылдық немесе тоқсандық бухгалтерлік есептемелері қолданылады. Қажет болған кезде статистикалық есептеме және басқарушылық есеп қолданылады. Қаржылық талдау нәтижелері бойынша кәсіпорында қалыптасқан қаржылық жағдайды синтетикалық бағалау жүргізіледі.

Графикалық, кестелік және коэффициенттік әдістермен қаржылық талдау нәтижелері бойынша әр объект бойынша горизонталды синтетикалық бағалау жүргізіледі, оның шегінде түрлі әдістермен алынған қорытындыларды салыстыру мен нақтылау жолымен қаржылық жоспарлаудың объектісінің жағдайы және оның қарастырылып отырған кезеңде өзгерістері туралы жалпы қорытынды жасалады, қаржылық жоспарлаудың әр объектісінің мәселелері мен оларды шешу үшін резервтер және «критикалық нүктелер» анықталады.

Сыртқы экономикалық ортаны болжамдау – қаржылық стратегияны жасаудың маңызды қадамы. Сыртқы экономикалық ортаның мінез-құлқының ықтималды болжамы қаржылық, маркетингтік қызметтер және кәсіпорынның өндірістік жоспарын жасауға жауап беретін қызметтер мәліметтері бойынша құрылады.

Кәсіпорын дамуының болашақ бағдарламасы кәсіпорынның қаржылық стратегиясын жасау кезінде, кәсіпорын дамуының жалпы мақсаттарымен оның бағытталуы үшін қолданылады.

Кәсіпорында қаржылық қаражаттардың күтілетін түсімдер мен шығындары қарапайым, инвестициялық және қаржылық қызметтерінен ақшалай және ақшасыз қаржылық қаражаттардың болжамданылатын ағымдарына негізделіп анықталады.

Дайындық кезеңінде материалдарды өңдеу сапасы мен кеңдігіне стратегиялық мақсаттарға жету үшін стратегиялық мақсаттар мен стратегиялық міндеттерді анықтау, кәсіпорынның қаржылық стратегиясын нақты және кәсіпорынның қаржы-шаруашылық қызметімен және стратегиялық мақсаттармен байланысты шаралармен толықтыру тәуелді.

Қаржылық жоспарлау мақсаттарын анықтау мен құрастыру. Қаржылық жоспарлаудың мақсаттары кәсіпорынның негізгі қызметтеріне және кәсіпорынды қаржылық басқарушы қызметтер алдына қойылатын міндеттер негізінде анықталады. Мұндай міндеттер өндірісті кеңейту үшін немесе өткізудің жаңа нарығын қамту, бағалы қағаздарға және банктік депозиттерге уақытша бос қаражаттарды орналастырудан максималды табыс алу, жоғары несиқаблеттілікті қамтамасыз ету және рентабельділікті жоғарылату үшін қаражаттар іздеу болуы мүмкін [4].

Кәсіпорынның қаржылық стратегиясының нұсқаулары бойынша болжамды қаржылық есептемені құру талдантын кезең аяғына қаржылық есептеме мәліметтері негізінде жасалады. Қаржылық стратегияның әр нұсқауы бойынша әр бап бойынша ұсыныстарды сандық бағалау және олардың кәсіпорын балансына әсер етуін бағалау

негізінде кәсіпорын көрсеткіштерінің болжамды мәндері есептеледі. Нәтижесінде ұсыныстардың қанша нұсқаулары болды, сонша болжамды қаржылық бухгалтерлік есептеме жасалады. Бухгалтерлік қаржылық есептеменің сәйкес баптар көлемдерінің жоғарылауы не төмендеуі есептемеснің қаржылық көрсеткіштеріне ұсыныстардың әсер етуіне тәуелді болады.

Акционерлік қоғамдар – нарықтық экономиканың айрылмас бөлігі. Олармен шығарылатын бағалы қағаздар кәсіпорындар, ұйымдар, және жеке азаматтар арасында орналастырылады. Акционерлеу – жекешелендірудің бір әдісі. Акционерлік қоғамның бір ерекшелігі – корпорация міндеттемелері бойынша қатысушылардың акцияларды сатып алуға салған қаржыларына деген жауапкершілігінің шектеулілігі. Мұндай шектеулі жауапкершілік кәсіпорынға өз мүлігінің кіші бөлігімен тәуекел етуге дайын кең көлемде тұлғаларды тартады. Бірақ, мұндай тұлғалардың көп саны АҚ-ға ірі капитал құруға мүмкіндік береді. Акционерлік қоғамдағы ірі капитал дұрыс басқаруды талап етеді.

Акционерлеу тек мына жағдайда тиімді болады: егер акционерлік формада бұрынғы меншік қатынастары сақталмаса. Ал мұндай қауіп мемлекеттік кәсіпорынның акционерленуіне тән, бұл жағдайда акциялардың жартысы мемлекетте болады. Мұнда мемлекетте акциялардың жартысынан көп сақталатын ірі акционерлік кәсіпорынның тәжірибесі айтылған. Бірақ мемлекеттік меншікті өткізу формасының көзқарасына мұндай акционерлеудің алға қадам жасайтыны айқын. Акционерлеуді өткізу барысында мемлекет өз бюджетін акцияларды сату арқылы толтырады. Бірақ бір жағынан, АҚ жеке шаруашылық ұйым бола отырып, қосымша құқықтарға ие. Демек, акциялардың түрлі меншіккерлерінің болуы акцияларды меншікті бақылау және оны басқару құралы ретінде қолдануға мүмкіндік береді.

Дүние жүзіндегі барлық ірі кәсіпорындардың және ұйымдардың негізгі формасы болып табылатын акционерлік қоғамдар жеке тұлғаларды және әр түрлі корпорациялардың мүлігін біріктіру негізінде экономиканы ұйымдастырудың жетілдірілген механизмі болып табылады [5].

Меншіктің басқа түрімен салыстырғанда акционерлік қоғамдар көптеген артықшылықтарға ие.

Біріншіден, қоғам өзінің қызметін кеңейту және жарғы капиталын көбейту мақсатында акционерлердің қаражаттарын тарту мүмкіндігіне ие, бірақ бұл қаражаттар қайтарылмайды (қоғамды толық жойған жағдайдан басқа), себебі акциялар қоғаммен сатып алынбайды, тек басқа акционерлерге қайта сатылады.

Екіншіден, қоғам қызметінің жалпы басшылығы нақты басқарудан бөлектенеді, ол өз кезегінде соншалықты сәйкес келетін басшыларды, директорларды жалдауға және таңдауға мүмкіндік береді, акционерлерді басқаруға персоналын таңдау жұмысына мұқият қарауды талап етеді, себебі әрбір акционер қосқан қаражатымен қоғамның жұмыс жасауының нәтижелілігіне жауап береді.

Үшіншіден, әрбір акционер қоғамның акцияларын сатып алса, бұл жағдайда кәсіпорынның барлық еңбек ұжымын меншіккерлерге айналдыруға мүмкіндік туады. Акцияларды сатып алу жолымен еңбек ұжымы мүшелерінің акционерлік қоғамның меншігіне және табысына қатысуы шаруашылық мотивацияны құрудың маңызды алғышарттары болып табылады. Акционер мен жұмысшы бір тұлға ретінде қызмет етсе, соңғысында кәсіпорын жетістігіне мүддесі артады, себебі қоғам неғұрлым тиімді қызмет етсе, соғұрлым акционердің дивиденд түрінде алатын пайдасының пайызы жоғары болады. Сонымен қатар, акционер-жұмысшының пайданы тек тұтынуға ғана емес, жинаққа деген мақсаты артады. Негізгі қорларды жөндеуді және жетілдіруді қамтамасыз ететін инвестициялар

акциялар құнының өсуін тудырады, ал бұл өз кезегінде акционерлердің жеке мүлiгiнiң көбеюiне алып келедi.

Акционерлiк қоғамды құру көптеген қиыншылықтармен жүзеге асырылады. Құрылтайшыларды iздеу және қоғамның құрылтай құжаттарын дайындаумен қатар, акционерлiк қоғам мемлекеттiк органда тiркелуi мiндеттi. Бiрақ, оған дейiн зейнетақы Қорымен, Мемлекеттiк Статистика комитетiмен, Қаржы министрлiгiмен, салық инспекциясымен, Iшкi iстер органдарымен, банкпен қарым-қатынасқа түсуi керек. Сонымен бiрге, Тiркеу палатасында, салық инспекциясында және банкте есепке екi рет тұруы қажет: бiрiншi - уақытша, кейiн тұрақты түрге. Тiркеу барысында тексерiске құрылтай құжаттары ғана жатпайды. Құрылтайшылар жарғы капиталының бар екенiн және қызметтiң басқа аспектiлерiн дәлелдеуi керек. Акционерлiк қоғам мемлекеттiң бақылауында болады, яғни оның қызметi мемлекет жағынан құқықтық реттеледi.

Акционерлiк қоғамға салық жағынан қысым түсiп отыр: оның табысына салық салынады, сонымен қатар сақтандыру, зейнетақы т.б. қорларға төлемдер жүзеге асырылады. Салық сонымен қатар, жұмыс - шылардың жалақысына және акционерлердiң дивидендтер бойынша табысына салынады.

Дегенмен де, акционерлiк қоғамдардың артықшылықтары кемшiлiктерiнен асып отыр. Сондықтан, меншiктiң бұл формасы кәсiпкерлiк аясында корпорацияның басқа түрлерiн ығыстырып, алға шығуда.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Функ, Я.И. Акционерное общество: история и теория Я.И. Функ, В.А. Михалыченко, В.В. Хвалей. – Мн.: Амалфея, 2007. – 608с.
2. Андреев, В.К. Правовое положение открытого акционерного общества «Российские железные дороги» В.К. Андреев//Журнал Государство и право. – 2007. - № 3. – с. 52 – 54.
3. Алексеев М.Ю. «Рынок ценных бумаг». – М.: Финансы и статистика, 2008г.
4. Безруких П.С. «Бухгалтерский учет» - М.: Бухгалтерский учет, 2009.
5. Т.Түсiпбеков, Г.Теңiзбаева. Кәсiпорын экономикасы. Астана: Фолиант 2012ж
6. Д.Я.Куатова. Экономика предприятия. А.: Экономика. 2011.

ӘОЖ 330.8

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Куйтекенова Ж., магистрант

Ғылыми жетекшісі: Ыдырыс С.С.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Мақалада жоғары білім беру ұйымдарының бәсекеге қабілеттілігін басқару жүйелігін, қалыптастырудың негізі туралы жазылған. Болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілік бағыттарына тоқталды. Кәсіби білімнің қазіргі жүйесі болашақ мамандар өзінің педагогикалық қызметін түсінумен ғана емес, сонымен бірге басқа да әріптестерімен, басшылармен «байланыстыратын» өзіндік қасиеттерді бағалаумен де байланыс- ты біліктілігінің рефлексивті құрамдас бөлігін иеленуді талап етеді. Аталған

құрамдас бөлікті жүзеге асыру тиімділігі педагогтің сыни ойлау, талпыныс пен талдау жасау, өзінің ұстанымын дәлелдей алуы, ақпаратты сәйкесінше қабылдауы сияқты қасиеттерге ие болуымен байланысты.

Түйінді сөздер: Жаңғырту, академия, мамандандыру, кәсіби.

Еліміздегі саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындары үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылуына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды даярлауды көздеп отыр.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасын іске асыру нәтижесінде «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатыны» атап көрсетілген [1].

Елбасының Қазақстан халқына арнаған 2012 жылғы «Қазақстан – 2050 стратегиясы» – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» жолдауында «Балапан» бағдарламасын жүзеге асыруды жалғастыру [2], «Білім мен кәсіби машық – заманауи білім беру, кадрларды даярлау мен қайта даярлау жүйесінің негізгі бағдарларын» атап өтті [3].

Аталған міндеттерді жүзеге асыруда Қазақстанда болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың қазіргі кезеңдегі жай-күйіне талдау жасауда жоғары оқу орындарының алдына әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастыру-басқарушылық, кәсіби құзіретті, сауатты мамандарды даярлау міндеті қойылып отырғандығы анықталды. Педагог мамандардың кәсіби іс-әрекетінің өзіндік ерекшеліктері бар. Мұның өзі оларды жаңа ғылыми-педагогикалық идеяларды шығармашылықпен қабылдай алатын, оқыту теориясы мен әдістемесін игерген кәсіби-педагогикалық құзіреттіліктің жоғары деңгейін меңгерген маман ретінде даярлау мәселесін шешу көзделуде.

Жоғары оқу орындарында мамандарды кәсіби даярлаудың әдіснамалық-теориялық негіздерін анықтауда: Арынғазин, Ш.А. Абдраман, Б. Әбдікәрімұлы, А.Е. Әбілқасымова, Б.А. Әлмұхамбетов, Е.И. Бурдина, С.А. Дружилов, Е.Ө. Жұматаева, С.Т. Каргин, Б.Т. Кенжебеков, Қ.М. Кертаева, С.З. Қоқанбаев, В.В. Колосова, А.К. Маркова, М.С. Мәлібекова, Ш.М. Мұхтарова, Н.Ә. Мыңжанов, А.Қ. Нұрғалиева, Т.С. Сабыров, А.П. Сейтешев, В.А. Сластенин, Н.Д. Хмель, Ә.Ә. Усманов, А.И. Щербаков, Р.К. Төлеубекова, Г.О. Тәжіғұлова, В.Д. Шадриков, Л.А. Шкутина т.б. ғалымдардың зерттеулеріне арқау болып, әр қырынан қарастырылғандығына көз жеткіздік [4].

Бүгінгі таңда білім беруді жаңғырту – заманның талабы. Болашақ мамандарды даярлауда олардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы қазіргі таңда жаңа технологиялармен оқыту жүйелі түрде жүргізілуде. Ол үшін студенттердің кәсіби құзіреттілігін теориялық және тәжірибелік тұрғыдан жетілдіру қажет және білім беру ұйымдарында қызмет жасайтын мамандарды қайта оқыту, интерактивті білім беру, түрлі технологиялық тәсілдер арқылы оқуға деген қолжетімділікті арттыру, білім беруді жаңғырту сынды мысалдарды айтуға болады. Біздің елімізде білім беру жүйесін жаңғырту үш басым бағыттар бойынша жүзеге асуда. Біріншісі, білім беру ұйымдарын оңтайландыру және оқыту үдерісіне қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды енгізу.

Екіншісі, оқу-тәрбие үдерісін жаңғырту және педагогтар құрамының сапасын арттырудың маңызы зор. Арнаулы педагогикалық білім берудің үлгі-қалыптарын,

мектептер мен жоғары оқу орындарының оқытушыларының біліктілігін арттыруға талаптарды күшейту қажет. Әр өңірде педогогтардың біліктілігін арттыратын интеграцияланған орталықтар жұмыс істеуі тиіс.

Үшіншісі, білім беру қызметтерінің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыру және біліктілікті жетілдірудің тәуелсіз жүйесін құру қажет.

Мамандар даярлауда оқу-тәрбие үдерісін жаңғырту білім саласына ене бастады. Мәселен, бүгінгі таңда академиялық еркіндікті дамыту білім беру жүйесін түбегейлі өзгертті деп айтуға болады. Білім алушының таңдаған пәні бойынша, мамандығына қатысты сабақтарды меңгеруі – академиялық еркіндіктің басты қағидаты болып саналады. Элективті курстар еңбек нарығы сұраныстары негізінде оқытылады. Оқыту үдерісін жаңғырту бағыты бойынша сұранысқа ие, болашағы бар бағыттарды күшейтудің маңызы зор. Сонымен қатар, тілдерді меңгеруге, электронды оқытуға, инклюзивті білім беруге, шағын кешенді мектеп мәселелері, 12 жылдық мектепке арналған маман даярлауға баса мән беріле бастады. Жоғары интеллектуалды әлеуеті қалыптасқан, инновациялық технологияларды еркін меңгерген, ғылыми-зерттеушілік қызметке бағытталған болашақ педагогтарды даярлау, қайта даярлауды да айта кету керек. Мектеп мұғалімдері, ғалым-оқытушыларды елдегі және шетелдегі біліктілікті арттыру орталықтарында жүйелі түрде оқыту қолға алынуда.

Білім беру қызметтерінің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыруда инновациялық технологияларды, компьютер мүмкіндіктерін пайдалану, интерактивті білім беру, қашықтықтан оқыту, виртуальды педагогика тағы басқаларды тәжірибеге ендіруге баса назар аудару қажет. Ғалым-оқытушылар, зерттеушілер жалпы орта білім беретін мектептің жаңашыл мұғалімдерімен бірлесе отырып мектеп базасында инновациялық технологияларды енгізу арқылы оқушылардың, студенттердің интеллектуалдық қабілеттерін арттыруды көздейді. Еліміздегі жоғары білім беру ордалары әлемдік білім беру жүйесіне көше бастады. Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттыра түсетін білікті мамандарды дайындау үшін ЖОО-ры да түрлі инновациялық әдістемелерді пайдалана бастады. «Академиялық мобильділік» бағдарламасы еліміздегі бірқатар жоғары оқу орындарында жүзеге асуда. Жоғары білім саласына көп сатылы оқу гранттары жүйесін әзірлеу, қос диплом алу, қолданбалы білім берудің өңірлік мамандықтарды ескеретін мамандандырылған оқу орындары жүйесін құру, оқыту әдістемелерін жаңғырту, оқытудың онлайн жүйелерін дамыту сынды жоғарыдағы бағыттың негізгі тетігі ретінде қарастырылуда [5].

Білім беру реформасын жүзеге асырудағы негізгі тұлға педагог болып табылады. Мемлекеттің педагог мамандарға бағдарланған әлеуметтік тапсырысы ең алдымен, жоғары оқу орнын, балабақша, мектеп таңдау жағдайында өз бетімен жауапты шешім қабылдай алатын, ынтымақтастыққа икемді, ел тағдырына жанашырлықпен қарайтын жоғары құзіретті мамандарды қалыптастыруды көздейді. Кәсіби құзіреттілікті қалыптастырудың негізгі бағыттары білім беру мазмұнын жаңартудың және қазақстандық білім беру жүйесін өзгертудің негізгі бөлігі болып табылады. Алайда білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыруды жүзеге асыруда қазіргі педагог мамандардың қолынан келер мүмкіндіктерінің арасындағы қарама-қайшылықтың сақталып отырғанын атап айту керек. Осы қайшылықтарды жоюда білім беру саясатындағы басым бағыттардың бірі – білім беру үдерісін құзіретті тәсілге бағдарлай отырып, оны жүзеге асырудың жолдарын қамтамасыз ететін төмендегідей маңызды міндеттерді шешу қажет:

- педагогтарды білім берудің жаңа технологияларын меңгеруден, кәсіби рөлдерді (кеңесші, топтық талдауды ұйымдастырушы, фасилитатор, тьютор) сәйкесінше игеруден тұратын құзіретті тәсілдері аясындағы жұмыстарға даярлау;

- педагогтарды баланың және өзінің денсаулығын сақтау технологиясымен қамтамасыз ету;
- білім беру үдерісін барынша дараландыру жағдайындағы іс-әрекетке даярлығын қалыптастыру;

Болашақ мамандардың негізгі құзіреттіліктерінің қалыптасу деңгейін бағалау белгіленген міндеттерді іске асыра алуымен тікелей байланысты. Педагогтардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру жаңа білім беру стандартының төмендегідей талаптарына сәйкес болуы шарт:

- жаңа білім беру стандартының мазмұны мен әдіснамасын қабылдауға;
- білім беру үдерісін бағдарламалық және әдістемелік тұрғыдан өзгертуге;
- педагог қызметінің мақсаттары мен тәсілдерінің өзгеруіне;
- білім берудің дәстүрлі және тың нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әрекетінің жаңа тәсілдерін қолдануға даярлануы керек. Мұнда білім беру жүйесін ақпараттандыру мәселесіне көңіл бөлу де болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Ақпараттық-коммуникативтік технологияның білім беру үдерісінің ресурсына айналуы болашақ мамандардың өзіндік жұмысқа арналған тапсырмалар жүйесін пайдалануына және түрлі педагогикалық жағдаяттар арқылы ақпараттық-коммуникативтік технологияның (АКТ) мүмкіндіктерін қолдануға бағдарлау қабілетіне тікелей байланысты. Ол АКТ озық қолданыс деңгейінде игеруін және ақпараттық ортада болашақ мамандардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру әдістері мен дидактикалық тәсілдерін меңгеруі маңызды [6].

Кәсіби педагогикалық білім беру жүйесін жетілдіруде: жоғары және орта кәсіби педагогикалық білім беру жүйесіндегі жаңарту бағыттарының ортасынан ең алдымен, педагогикалық мамандар даярлаудағы ресурстарға қойылатын талаптарды бөліп алуға болады:

- құзіреттілік-бағдарлы білім беруге көшу негізгі кәсіби құзіреттіліктерді қалыптастыру;
- тар мамандандырудан түлектің кәсіби белсенділігінің базасын құратын кең профильді даярлыққа өту;
- кәсіби білім беру мен еңбек нарығы арасындағы байланысты күшейту.

Білім беру жүйесін жаңарту жағдайында кәсіби қызметтің жаңа тәсілдерін, педагогикалық үдеріске қатысушылар арасындағы жаңа қатынас құрылымын игерген маман даярлануы қажет. Кәсіби құзіреттердің білім беруді ақпараттандыруға байланысты талаптарға сәйкестігі – педагогикалық оқу орындарының түлектері соңғы уақыттарда бастапқы қолдану дағдыларын игергенін көрсетіп жүр. Біліктілікті арттыру жүйесі мен түрлі серіктестіктер жобалары жалпы алғанда қызметкерлердің компьютерлік сауаттылығын қамтамасыз ету міндеттерін орындауға көңіл бөлгендігімен, болашақ мамандар ақпараттық ортадағы өзіндік жұмысты ұйымдастыруға жеткілікті дәрежеде дайын болуы керек [7].

Осыған орай, білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында әлеуметтік шындық және оларды көрсететін тенденциялар өз жұмысының аумағында білікті және кәсіби-педагогикалық мәдениетке ие мамандар даярлауда олардың меңгеруге тиісті төмендегідей кәсіби құзіреттіліктеріне тоқталамыз.

Жалпы ғылыми құзіреттілік:

- өзінің жалпы мәдени және интеллектуалдық деңгейін жетілдіру және дамыта білуі;
- өзінің кәсіби қызметінде ғылыми бағытын таңдауы үшін жаңа зерттеу әдістерін өздігінен меңгере білуі;
- кәсіби қарым-қатынас құралы ретінде шетел тілін еркін қолдана білуі;
- зерттеу іс-әрекетінде жобалау технологияларын тиімді пайдалана алуы;

- өзінің жеке ғылыми-зерттеушілік іс-әрекеті арқылы танымдық қабілеттері мен әлеуметтік-мәдениетін жетілдіре білуі;

- белгіленген тақырып аясында ғылымизерттеулер жүргізе білуі;

- ғылыми ортада коммуникативті қарым-қатынас орната алуы.

- Инструменттік құзіреттілік:

- жаңа білім мен біліктілікті, жаңа білім саласын қоса алғанда өзінің тәжірибелік қызметінде өз бетімен жинақтап, қолдана білуі;

- ғылыми негізделген зерттеудің әдістері мен технологияларын меңгеру, педагогикалық және психологиялық мәселелерді зерттеуде ақпараттарды жинақтауды, талдау жасауды, өндеуді білуі;

- кәсіби-педагогикалық мәселелердің дәстүрден тыс шешімдерін таба білуі.

- ұжымда өз көзқарасын дәлелдеп, жаңа шешімдерді ұсына білуі;

Жалпы кәсіби құзіреттілік:

- ЖОО-да педагогикалық үдерісті ұйымдастыруға және жүзеге асыруға қабілетті болуы;

- кәсіби педагогикалық қызмет жағдайында психологиялық-педагогикалық заңдылықтар мен тұлғалық қарым-қатынас механизмдерін пайдалана білуі;

- кәсіби-педагогикалық қызметті жетілдіруге және дамытуға қабілетті болуы;

- кәсіби-педагогикалық қызметте жаңа ақпараттық құралдар мен технологияларды пайдалана білу қабілетінің болуы;

- кәсіби тұрғыдан өзіндік даму және жетілу қабілеттерін меңгеруі.

Аталған құзіреттіліктерді игеру болашақ мамандардың білім алуына жағдайлар жасауға бағытталған педагогикалық қызметтің көлемін жоғары дәрежеде қарастыруға мүмкіндік берді. Сондай-ақ, болашақ мамандардың педагогикалық әрекеті құрылымына сәйкес кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру төмендегідей бағыттарда қарастырылды:

Ұйымдастыру-басқарушылық:

- болашақ мамандар білім беру ұйымдарымен кәсіби және тұлғалық байланыс орнату;

- олардың білім алуы мен дамуы үшін жағымды ортаны құруға мүмкіндік туғызу;

- педагогикалық үдеріске қатысушылардың арасында диалогты және көңіл-күйге негізделген адамгершілік қарым-қатынасты қалыптастыру;

- білім беру ұйымдарының қызметкерлерінің қарым-қатынасын үйлестіру;

- қоғаммен байланысты қалыптастыру;

- білім беру ұйымдарының әрекетін жоспарлауды жүзеге асыру;

- білім беру ұйымдарының педагогикалық үдерісін бақылауды және өз іс-әрекетін үйлестіре білуді жүзеге асыру;

- білім беру ұйымдарындағы әкімшілік мәдени басқарудың жүзеге асырылу бағыттарына бақылау жасай білу;

- білім беру ұйымдарының қызметкерлерінің кәсіби біліктілігін көтеруді жүзеге асыру;

- маркетингті қызметтің әрекетін ұйымдастыру;

- аналитикалық және жарнамалық әрекетті жүзеге асыру (қоғам мен бала қажеттілігі негізінде тестілеу, сауалнама жүргізу; ғылыми-әдістемелік көрмелер, жәрмеңкелер және сайттар құру т.б.).

Білім берушілік:

- қоғамдық қатынастардағы жас ұрпақтың маңыздылығын түсіну;

- жоғары мектепте студенттердің білім алуына бағытталған оқыту үдерісін инновациялық тұрғыда жүзеге асыру;
 - технология мен тәрбиелеудің сан түрлі нұсқаларын пайдалану;
 - болашақ мамандарды кәсіби құзіреттілігіне бағытталған диагностикалық әдістерді меңгеру және оларды тәжірибеде қолдана білу;
 - білім беру мазмұнын таңдау, яғни білім беру саласындағы нормативтік құжаттар мазмұнына сүйену (мемлекеттік білім беру стандарты, типтік бағдарламалар, оқу жоспарлары мен оқуәдістемелік кешендері т.б.);
 - оқытудың инновациялық технологияларын қолдану және оның тиімділігін анықтау;
 - білім беру ұйымдарының қызметкерлері мен оқушылардың, студенттердің ортақ тұлғалық мәдениетінің қалыптасуына ықпал ету;
 - психологиялық-педагогикалық әрекеттің түрлі формаларын ұйымдастыру;
 - рефлексия және өзіндік рефлексия қабілеттерінің әрекетіне ие болу.
- Ғылыми-зерттеушілік:
- өзінің әрекет саласындағы кәсіптік жетілуіне бағдарлама жасай алу және инновациялық бағыттарға сәйкес зерттеулер жүргізу;
 - әдістемелік бірлестіктер мен шығармашылық топтардың жұмыстарын ұйымдастыру;
 - педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік педагог мамандықтарына арналған оқу ісәрекетіне арнайы бағдарланған зерттеулер жүргізу;
 - ғылыми жобалар қоғау, ғылыми-әдістемелік бағыттағы мақалалар, еңбектер дайындау [8].

Біз жоғары мектепте болашақ мамандардың кәсіби құзіреттіліктерін қалыптасыруды білім беру ұйымдарында педагогикалық үдерісті құру барысында пайда болатын, әрбір нақты жағдайларда дұрыс шешімге келуіне мүмкіндік беретін, оның білімі мен кәсіби шеберлігінің деңгейі ретінде анықтаймыз. Жоғарыда айтылған кәсіби құзіреттіліктер болашақ мамандардың өзінің педагогикалық қызметі мен мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін кәсіптік бағдарын көрсетеді. Жоғары білім беру жүйесін қамтамасыз ету барысында келтірілген барлық ұстанымдар басым болып табылады. Бұл ретте, біздің ойымызша, білім беру ұйымдарында жас ұрпақтың жемісті дамуын ұйымдастыратын білікті педагогтің қатысуынсыз әрбір шартты жүзеге асыру мүмкін емес.

Кәсіби құзіреттіліктерді меңгеруде болашақ мамандардың теориялық білімін тереңдетумен қоса шеберліктің жиынтығын, яғни, кәсіби қызметті орындау әдістеріне үйрену аса маңызды болмақ. Болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыруда төмендегі мәселелерге: кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді жолдарын айқындай алуға, іс-әрекетті ұйымдастыруға қызығушылықтарының басым болуына; қажеттіліктері, белсенділіктері, ізденістері мен білім берудің әдістемесін толық меңгеруі; білім, білік, дағдылардың дәрежесіне сәйкес болуын қадағалай білуі; мектепте берілетін білім мазмұнын жаңарту мәселесіне қатысты теориялық, әдістемелік дайындығының жеткілікті деңгейде болуы; мақсатқа жетуге байланысты тиімді жолдарды таңдай алуы; ұсынылған жаңа білім мазмұнын игеруі және оны эмоционалдық көңіл күймен қабылдауы; оқушылармен жүргізілетін оқу-тәрбие үдерісінің міндеттерін жүзеге асыра алуы, талдау жасауы, түзету жұмыстарын жүргізе білуге ықпал ете алуы; шығармашылықпен болжам жасай білуі мен нәтижеге жетуге ұмтылысының болуына баса назар аударуы қажет.

Кәсіби білімнің қазіргі жүйесі болашақ мамандар өзінің педагогикалық қызметін түсінумен ғана емес, сонымен бірге басқа да әріптестерімен, басшылармен «байланыстыратын» өзіндік қасиеттерді бағалаумен де байланысты біліктілігінің

рефлексивті құрамдас бөлігін иеленуді талап етеді. Аталған құрамдас бөлікті жүзеге асыру тиімділігі педагогтің сыни ойлау, талпыныс пен талдау жасау, өзінің ұстанымын дәлелдей алуы, ақпаратты сәйкесінше қабылдауы сияқты қасиеттерге ие болуымен байланысты [9].

Нәтижесінде: жоғары оқу орындарында болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың сапасы қоғам сұранысына сай болуы ескерілді. Студенттер Қазақстандағы және Ресейдегі т.б шетелдік озық іс-тәжірибелермен танысып, болашақта өз тәжірибесінде қандай әдістемені таңдайтындарын ойланды. Тәжірибе тақырыбын анықтап, жұмыс кезеңдерін белгіледі, қысқа және ұзақ мерзімге арналған жұмыс жоспарын құруды үйренді. Белгіленген тақырыпқа сәйкес философиялық, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік әдебиеттермен танысып, талдау жасады. Оқу үдерісінде семинар сабақтарда ғылыми жобалар қорғады, белсенді ой пікірлер айтып, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасында арнайы ұйымдастырылған семинарға қатысып, әлеуметтік ғылымдар факультетінде және ЕҰУ-де өтетін студенттердің ғылыми-тәжірибелік конференцияларына қатысып баяндамалар жасады. Дәріс сабақтарында өздері таңдаған тақырыптары бойынша теориялық материалдар жинақтап, оны семинар және лабораториялық сабақтарда, тәжірибелік байқаудан өткізуде ғылыми жобаларын қорғады. Мұнда анықтау экспериментінде: мектепте, балалар үйінде, қарттар үйінде әлеуметтік қолдау көрсетуге арналған бағдарламалар дайындалып, оны жүзеге асырудың жолдары қарастырылды. Қалыптастыру экспериментінде студенттер дайындаған бағдарламалары мазмұнына сәйкес білім беру ұйымдарына барып арнайы іс-шаралар өткізді. Қорытынды экспериментте педагогикалық мониторинг жүргізіп, сандық сапалық көрсеткіштерді анықтаудың жолдарын үйренді. Зерттеу жұмысының теориялық және тәжірибелік қорытындыларынан «портфолио» дайындады.

Ойымызды қорытындалай келе, кәсіби құзіреттілікті қалыптатсырудың барлық құрылымдық құрамдас бөліктері болашақ мамандардың білім беру ұйымдарындағы қызметіне, атап айтқанда, нақты педагогикалық жағдайларды шеше алу шеберлігіне бағытталған. Мамандардың кәсіби даярлығы, яғни оның білім беру қызметі барысында иеленген білімі, тәжірибесі, жеке және әлеуметтік қасиеттері мен құндылықтарын жұмылдыру қабілеті оның кәсіби құзіреттілігін қалыптастырып, біліктілігін арттаруды құрайды және оны өз тәжірибесінде тиімді пайдалана алуымен өлшенеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана,
2. Назарбаев Н.А. Қазақстан халқына арнаған 2012 жылғы «Қазақстан – 2050 стратегиясы». – Астана, 2012
3. Тұрғынбаева Б.А. «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе». – Алматы, 2005.
4. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық амалының негізгі ұғымдары. – Алматы,
5. Құрманалина Ш.Х. Оценка качества профессиональной компетентности учителя. – Алматы,
6. Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру: пед.ғыл. докт...автореф.: 21.05.05. – Қарағанды: Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ, 2005. – 40 б.
7. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация: пер. с англ. – М.: «КогитоЦентр», 2002. – 396 с.

8. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М., 2006.

9. Григорович Л.А. Введение в профессию «психолог»: уч. пос. – М.: Гардарики, 2006. – 192 с.

УДК 327 (045)

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПОСТОЯННЫХ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПРИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Куканбаева Д., студент

Научный руководитель: Кильдякова Е.Н.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается правовое положение постоянных представительств РК при международных организациях, затрагиваются вопросы иммунитетов и привилегий постоянных представительств.

Ключевые слова: постоянное представительство, правовое положение, иммунитет, привилегии, международная организация.

В настоящее время расширяются формы дипломатического присутствия Республики Казахстан в международных структурах, активизируется деятельность в области экономической дипломатии.

В данное время Республика Казахстан имеет 4 Постоянных представительства при международных организациях. Постоянное представительство ООН действует в г. Нью-Йорке, Постоянное представительство при отделении ООН и других международных организациях функционирует в г. Женеве. В Париже работает Постоянное представительство Казахстана при ЮНЕСКО, в Вене действует Постоянное представительство Казахстана при международных организациях.

Постоянное представительство - это орган суверенного государства - члена международной организации, созданный им для того, чтобы представлять в ней данное государство и поддерживать связь между нею и этим государством.

В «Положении о дипломатическом и приравненном к нему представительстве Республики Казахстан от 4 февраля 2004 года в статье 1 говорится: «Постоянное представительство Республики Казахстан при международной организации - загранучреждение Республики Казахстан, приравненное к дипломатическому представительству, осуществляющее представительство Республики Казахстан в международной организации, членом которой является Республика Казахстан, возглавляемое Постоянным представителем» [1].

Представительства государства при международных организациях являются постоянными зарубежными органами внешних сношений, аккредитованными при соответствующих организациях. Их правовое положение определяется такими источниками, как учредительными актами международных организаций, Конвенцией о представительстве государств в их отношениях с международными организациями универсального характера 1975 года, Конвенцией о привилегиях и иммунитетах Объединенных Наций 1946 года, Конвенцией о привилегиях и иммунитетах специализированных учреждений ООН 1947 года и др.

Согласно этим документам, к числу иммунитетов и привилегий, предоставляемых постоянным представительством при международных организациях

относятся: неприкосновенность помещений представительства; освобождение от налогообложения; неприкосновенность архивов и документов; свобода передвижения; свобода сношений; таможенные льготы; право пользования флагом и эмблемой.

В Разделе 19 Конвенции о привилегиях и иммунитетах специализированных учреждений от 21 ноября 1947 года говорится:

«Должностные лица специализированных учреждений:

а) не подлежат судебной ответственности за сказанное или написанное ими и за все действия, совершенные ими в качестве должностных лиц;

б) пользуются теми же изъятиями из обложения налогами окладов и вознаграждения, уплачиваемых им специализированными учреждениями, и на таких же условиях, какими пользуются должностные лица Организации Объединенных Наций;

с) освобождаются, вместе с женами и родственниками, находящимися на их иждивении, от ограничений по иммиграции и от регистрации иностранцев;

д) пользуются теми же привилегиями в отношении обмена валюты, которые предоставляются должностным лицам соответствующего ранга, входящим в состав дипломатических миссий;

е) пользуются, вместе со своими женами и родственниками, находящимися на их иждивении, такими же льготами по репатриации, какими пользуются должностные лица соответствующего ранга, входящие в состав дипломатических миссий, во время международных кризисов;

ф) имеют право ввезти беспошлинно свою мебель и имущество при первоначальном вступлении в должность в соответствующей стране» [2].

В статье 32-1 Закона РК «О дипломатической службе Республики Казахстан» отмечено «Должностные лица, направленные на работу в международные организации от Республики Казахстан, ранее занимавшие должности персонала дипломатической службы, приравниваются в вопросах денежного содержания, социального, пенсионного и медицинского обеспечения, предусмотренных пунктами настоящего Закона в части ежегодной денежной компенсации стоимости представительской экипировки, к персоналу загранучреждения в соответствующем иностранном государстве» [3].

По мере расширения сфер деятельности международных организаций появилась необходимость в более тесном участии государств-членов этих организаций в их деятельности. Таким образом, образование института постоянных представительств государств при международных организациях было обусловлено такой необходимостью. Правовой статус постоянных представительств государств при международных организациях похож, но юридически не является тождественным правовому статусу дипломатических представительств, существуют различия, связанные, прежде всего с тем, что они аккредитуются при разных субъектах международного права (дипломатические представительства - при государствах, а постоянные представительства – при международных организациях), имеют разный объем правомочий.

В целом, институт постоянных представительств государств при международных организациях получил развитие в международном праве, главным образом, в связи с деятельностью ООН и ее специализированных учреждений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Положение о дипломатическом и приравненном к нему представительстве Республики Казахстан от 4 февраля 2004 года <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U04000128>

2. Конвенция о привилегиях и иммунитетах специализированных учреждений - резолюция 179 (II) Генеральной Ассамблеи от 21 ноября 1947 года https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/

3. Закон Республики Казахстан от 7 марта 2002 года № 299-III «О дипломатической службе Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.). <https://online.zakon.kz/D>

ӘОЖ 338.48(045)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ІШКІ ТУРИЗМІ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАҒА ҚОСАР ҮЛЕСІ

**Әліғұл М., студент, Дүйсенбаева А., студент
Ғылыми жетекшісі: Жангожаева Э.Т.**

**III. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан**

Андатпа. Туризм индустриясы қызмет көрсетудің халықаралық саудасында айтарлықтай жылдам дамып жатқан салалардың бірі. Туризм қаражаттың мемлекеттік бюджетке түсетін түсімі бойынша мұнай мен автокөлік экспортынан кейінгі 3-ші орында, ал жұмыс бастылар саны жөнінен бұл саладағы жұмысшылардың жұмылдыру көрсеткіші бойынша туризм көшбасшы орынға ие. Туризмнің дүние жүзіндегі орыны үздіксіз өсуде, бұл жеке ел экономикасына туризм әсерінің ұлғайтылуымен байланысты.

Түйінді сөздер: Туризм, экономика, нарық, индустрия, бизнес, бюджет, қаражат, туристік компания, демалу, саяхат, турист.

Бүгінде әлемнің алдыңғы қатарлы 30 елінің қатарына кіруге ұмтылып отырған тәуелсіз Қазақстанның алдында тұрған ұланғайыр міндеттер аз емес. Бүкіл төрткүл әлеммен тығыз байланысымыз әр салада күшейіп, барыс-келіс үдей түскен қазіргі кезде экономиканың тынысын ашатын тағы бір шұрайлы жол - туризм индустриясын дамыту болмақ. Әлем сарапшыларының нақтылауына қарағанда, туризм индустриясы мұнай-газ саласынан кейінгі ел қоржынын толтыруда екінші орында тұрған көрінеді. Н.Ә. Назарбаев Назарбаев 2018 жылғы жолдауында туризмнің жұмыс орындарын құруда өнеркәсіпке қарағанда, 10 есе арзанға түсетінін де қаперге салды. Президенттік Ұлт жоспарының 57-ші қадамында да туристік кластерлер құруда үздік тәжірибесі бар стратегиялық инвесторларды тарту қажеттігіне арнайы тоқталып өтті [1].

Құс қанаты талатын, әлемде көлемі жағынан алғанда тоғызыншы орын алатын Қазақстанда туризмді дамытуға әлеует жеткілікті. Кең байтақ қазақ жерінде табиғаттың өзі бере салған шұрайлы өлке, кім-кімді де өзінің көркем келбетімен тамсандыра алатын тұмса табиғат аз емес. Іргедегі Бурабай, Баянауыл, Ұлытау бөктері, Шарын шатқалы, Алтай мен Алатау арасы, бүкіл түркі жұртының рухани астанасы дерлік Түркістан, Каспий жағасындағы Кендірлі демалыс аймағы, Ақсу-Жабағылы, және басқа да жасыл өлкелер мен көрнекті орындар аз емес. Бүгінде тіпті Қытай, Ресей, Қазақстан болып, үш жақтап «Ұлы Жібек жолының» даңқын қайта жаңарту жоспары да бар. Батыс Еуропа - Батыс Қытай күре жолы, «Нұрлы жол» бағдарламасы бойынша қолға алынып жатқан көлік инфрақұрылымын жаңарту жобалары елімізде туризмді жан-жақты дамытуға жол ашары анық. Оның үстіне, бүкіл әлем көз тігіп отырған «ЭКСПО-2017» жобасын жүзеге асыру жұмыстары да басталып кетті. Міне, осының бәрі, сайып

келгенде, Қазақстанның бүкіл әлемнен шетелдік туристер ағынын молайта түсуіне қолайлы жағдай жасайды [2].

Әлемдік туристік рыноктың дәстүрлі аудандары өзінің рекреациялық сыйымдылығының шегіне іс жүзінде жеткендіктен, туризмнің өсуі туристер баратын жаңа аумақтар есебінен басым дамитын болады. Осыған байланысты, Қазақстанның әлемдік туристік рынокта өзінің лайықты орнын табуға бірегей мүмкіндігі бар. Қазіргі туризм - бұл әлемдік экономиканың құлдырауды білмейтін саласы. Мамандардың есебі бойынша, орташа есеппен, бір шетелдік туристің беретін табысын алу үшін оған бара бар, шамамен 9 тонна тас көмір немесе 15 тонна мұнай немесе 2 тонна жоғары сортты бидайды әлемдік рынокқа шығару керек. Бұл ретте, шикізат сату елдің энергия көздерін азайтады, ал туристік өндіріс - таусылмайтын ресурс. Шетелдік экономистердің есебі бойынша, 100 мың турист қалада орташа есеппен екі сағат болған кезде кемінде 350 мың доллар немесе адам басына бір сағатта 17,5 доллар жұмсайды. Сөйтіп, шикізат сату өзіндік экономикалық тығырыққа тірелу болса, ал туризмді дамыту - ұзақ мерзімді, экономикалық тиімді болашақ [3].

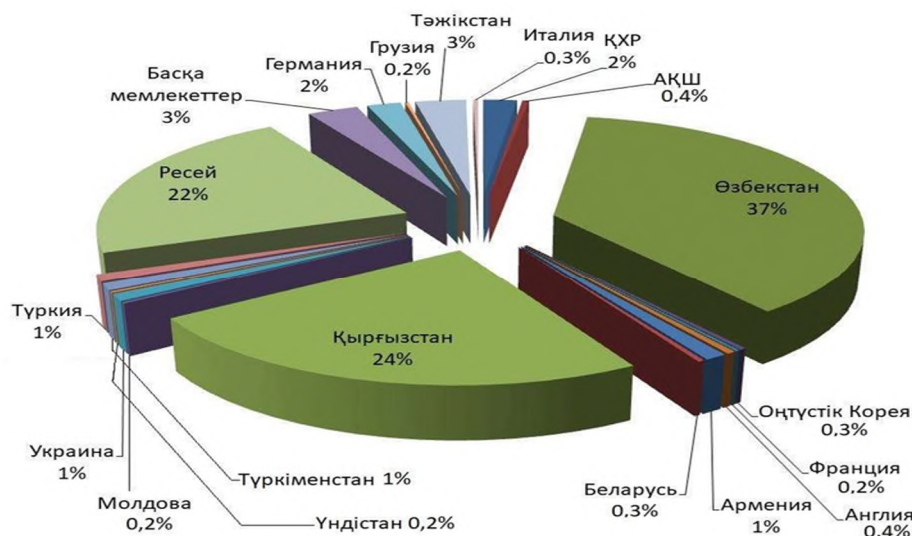
Туризм жалпы алғанда, мемлекеттің экономикасына үш оң нәтиже береді:

шетел валютасының құйылуын қамтамасыз етеді;

төлем теңгерімі мен жиынтық экспорт сияқты экономикалық көрсеткіштерге оң ықпал жасайды;

халықтың жұмыспен қамтылуын көбейтуге көмектеседі.

Туризм тура немесе жанама түрде экономиканың 32 саласының дамуына ықпал жасайды. Енді мәселенің мәнісіне үңілу үшін еліміздің осынау өміршең саласының бүгінгі жай-күйіне назар аударатын болсақ, ең алдымен бұған дейін саланы экономиканың басты көздерінің бірі ретінде қолға алынған елеулі шаралар болмады. Туризм көбіне бұрынғыша, спорттық немесе демалыс саласы ретінде ғана қаралып, «еріккеннің ермегі» сияқты саналып келгені жасырын емес. Бізде құрылған туристік агенттіктер мен туроператорлардың негізгі қызметі туристерді қабылдаумен және шетелдерге жөнелтумен ғана шектеліп отыр. Оның өзінде де талай адамның демалысының берекесін кетіріп, дау-дамайға айналдырған «Гүлнан-Тур», «Travel System» туристік компанияларының әрекеттері салада күрмеулі мәселелер аз емес екенін аңғартады. Туристік нысандар, қонақүйлер көбіне ірі қалаларда, облыс орталықтары маңында ғана орналасқан. Ал нағыз тұмса табиғат аясында болып, еліміздің көрікті жерлерін, тарихи-мәдени ескерткіштерін көруге құмартқан саяхатшыға ойластырылған инфрақұрылым мәз емес. Оның үстіне, жол шығынының, қызмет көрсетудің қымбатшылығы да туристік саланы дамытуға шіркеу болып отыр. Статистика агенттігінің мәліметін негізге ала отырып, 2018 жылы Қазақстанның үлесіне дүниежүзілік туристік айналымның 0,8 пайызы ғана тиген деген қорытынды шығаруға болады. Мысалға айтар болсақ, 2018 жылы елімізге сырттан келген туристер саны 4 млн. 574 890 адамды құраған болса, елден сыртқа шығу 6 млн. 981 300 адамға жеткен, сөйтіп, біз өзіміздегі ақшаны сыртқа шашып жатқан жайымыз бар [4].

Сурет 1 - Қазақстанға шет мемлекеттерден келетін туристердің үлесі (2018ж)

Қазақстанның туристік нарығы 2017 жылы 1,9 млрд долларға тең болды. Соның ішінде 7 млн доллар таза демалыс мақсатында келген туристер есебінен кірсе, қалған 10 млн доллар іскерлік туризмге тиесілі.

Сонымен қатар ел экономикасына туризм секторының қаншалықты кіріс әкелетінін есептеудің бір жолы – ЖІӨ(жалпы ішкі өнім) бойынша бұл сектордың үлесін анықтау. WTTC (World Travel & Tourism Council) ұйымы бұл тұрғыда жалпы ішкі өнімдегі туризмнің үлесін анықтаудың екі жолын ұсынады. Біріншісі – ЖІӨ-ге туризмнің тікелей пайдасы. Онда туризм саласына тікелей байланысты туристік операторлар, қонақ үй қызметтері, көлік-тасымал саласы, дәмхана, ұйымдастыру мекемелері секілді секторлардың қаржы айналымы ескеріледі. Осы көрсеткіш бойынша 2018 жылғы Қазақстанның тікелей туризм секторларының пайдасы 3 млрд АҚШ долларына тең болған.

Ірі күрежолдарда орналасқан демалыс үйлері, кемпингтер, қоғамдық тамақтандыру орындары да сын көтермейді. Ал Қазақстандағы автомобиль жолдарының сапасы өзімізге мәлім. Алыс жолға шыққан саяхатшы діттеген жеріне көзі қарайып, өзегі талып жетеді. Теміржол вагондарының қызмет көрсету сапасы ешқандай сын көтермейді. Ал әуе жолын айтар болсақ, оның құны қалтаны ойып түседі. Мәселен, Үрімшіге барып-қайту жолы 45 мың теңгеге түсетін болса, Астанада Орал қаласына әрі-бері ұшу құны 60 мың теңгеден асады. Туризмнен шаш-етектен келетін пайданы әлі бағамдай алған жоқпыз. Мәселен, Швейцария тау шаңғысы туризмінің өзінен бір жылда 20 миллиард доллар түсіріп отырған көрінеді. Бізде Алматы баурайындағы Шымбұлақтан басқа тау шаңғысы туризмі дамымаған деуге болады. Өр Алтай жатыр тусырап. Бүгінгі таңда туризм саласында жеке фирмалар ғана жұмыс істеп жатқанын ескерер болсақ, туристердің үлкен ағынына олар әзір емес. Оған мол қаражат керек. Бұл орайда мемлекеттің қуатты қолдауынсыз туризмнің оңалып кетуі қиын. Әрине, мемлекет те қол қусырып отырған жоқ. Тәуелсіздік алған Қазақстанда 1991 жылдан туризм саласы дамудың жаңа сатысына көшті. 1993 жылы Қазақстан Дүниежүзілік туризм ұйымына мүше болды. Осы жылы туризм индустриясын дамытуға арналған ұлттық бағдарлама қабылданды. 2009 жылы Астанада БҰҰ Дүниежүзілік туризм ұйымы Бас Ассамблеясының 18-ші сессиясы өтті. Еуразияда алғаш рет өткен осы басқосуға әлемнің 120 елінен 140-тан астам делегация қатысты. Әлемдегі жалпы өнім көлемінің 10 пайызын туризм саласындағы кіріс құрайды. Шамамен алғанда,

еңбеккерлердің төрттен бір миллиарды осы салада жұмыс істейді. Туризмнен түсетін кірістің жаһандық масштабы 4 триллион долларға жетеді.[5]

Туризм саласындағы бизнес әлемнің барлық мемлекетінің 800 миллиардтан астам долларын салықтық түсімдермен қамтамасыз етеді. 2009 жылы Туризмді дамытуды табыс көзіне айналдырған елдерде саланы дамытуға мемлекет тарапынан көптеген жұмыстар жүргізіліп отыр. Мәселен, Түркияда қонақүй-туристік кешеніне мемлекет 40 пайыз көлемінде демеу көрсетеді, бұл бәсекеге қабілетті бағаларды белгілеуге мүмкіндік береді. Израильде қонақүй саласындағы инвестициялардың 30 пайызға дейінгі көлемі инвесторларға мемлекеттен тікелей аударылады. Испанияда туристік өнімнің бағасын арзандату, сөйтіп, туризм ағынын ұлғайту үшін курорттық аймақтарда қонақүйлерді жаңартуға, жағажайы жоқ аудандарда (Валенсия) ауыл туризмін дамытуға басымдық беріледі, туристік өнімдер ғана емес, туристер тұратын жерлердегі жанармай құнын төмендетуді де қарастырады, Мексикада Акапулько және Канкун сияқты курортты аймақтар салық салудан босатылған. Туризм жалпы инфрақұрылымды жақсартумен қатар, оған ілесіп көптеген жұмыс орындарын ашуға, шағын және орта бизнесті, сервистік қызметтерді көбейте түсуге мүмкіндік жасайды. Сондықтан да бізде әлі де бұл салада жете пайдаланылмай отырған резервтер жеткілікті. Ең алдымен, туризм орталықтарын құру, оларда мотель, ақпараттық орталығымен туристік қызмет көрсету бюросы, бағдарлар және демалыс пен ойын-сауық орындары, мейрамхана/дәмхана, дүкендер, дәретханалар, жанармай құю стансасы, жүк машиналарын қоюға арналған тұрақ, автожөндеу шеберханасы, шина жөндеу шеберханасы сияқты қызметтердің барлық түрлері ескерілуі тиіс.[6]

Еліміздің туристік маркетингтік стратегиясын жасау, тау шаңғысы, экотуризм, тарихи орындарға, ұлттық-мемлекеттік қорықтарға жолбағыттар қалыптастыру және басқа да өрісті жолдарды мұқият ойластыру қажет. Тағы бір күрделі мәселе - еліміздің жоғары және арнаулы оқу орындарында туризм саласының мамандарын даярлап, кадрлық әлеуетін күшейтуге баса назар аудару қажет, өйткені, егер шетелдерден туристер ағынын күшейтеміз десек, шет тілдерді білетін, жол бастап жүретін арнайы мамандар даярлау қажеттігі туындайды. «Батыс Еуропа-Батыс Қытай» күрежолының бойында туристік кластер құру қолға алынды. Осы арада тағы бір айта кететін мәселе, 2018ж Н.Назарбаев осы жолды Ресейге дейін тарту жөнінде ұсыныс айтты. Оңтүстік Қазақстанда «Көне Түркістан», «Көне Отырар» туристік орталықтарын құру, Ақтөбе облысында «Greenland», «Ырғыз керуен сарайы» демалыс базаларын салу, Қызылорда облысында «Байқоңыр» туристік орталығы және Қамбаш көліндегі туристік орталық, «Ғарыш айлағы» сауда ойын-сауық кешені, киіз үйлі қонақ үй, сондай-ақ «Қорқыт ата» туристік орталығын (2011 - 2020 жж.) салу сияқты маңызды жобаларды іске асыру қажет. Шетелде Қазақстан туралы сапасы жоғары полиграфиялық және аудиобейне жарнама материалдарын шығару және белсенді түрде таратуды қолға алу керек.[7]

Қазақстанға туристерді тартуға өлкетану жарияланымдары, жарнама-баспа қызметі, оның ішінде туристік фирмалар мен қонақ үйлердің жарнама-баспа қызметі өз ықпалын тигізеді. Жаңа ақпараттық технологияларды пайдалануға, оның ішінде Интернет жүйесінде Қазақстанның туристік фирмаларының WEB-сайттарын құруға айрықша мән беру қажет. Әрине, шағын мақаланың көлемінде саланың қордаланып қалған проблемаларының барлығының тігісін жатқызып әңгімелеп беру мүмкін емес. Ең бастысы, Қазақстанға деген шетелдіктердің қызығушылығы бар. Бұған себеп, еліміздегі саяси тұрақтылық, бай мәдениетіміз бен тарихымыз, көз тұндырған көрікті жерлеріміз бар, шетелден келетін туристердің де көруге ұмтылып, келуге дәмететін себептері - осылар. Оларды қазіргі заманның үрдісі, аспанмен таласқан үйлеріміз, ойын-сауық орталықтарымыз емес қызықтыратын. Ондай қызықшылық өздерінде де жеткілікті. Олар ел көріп, жер көріп, ұлттық мәдениетпен, танысып, табиғат аясында

демалып, бой жазуға құштар. Міне, біз олардың осы үдесінен шықсақ қана ұтарымыз кәміл. Барымызды базарлап, қолданбалы қолөнеріміздің үлгілерін, тарихи-этнографиялық жәдігерліктерімізді, ЮНЕСКО-ның әлемдік мәдени мұралар тізіміне енген ғажаптарымызды көрсетсек, халқымыздың баға жетпес ұлттық құндылығы - қымызымыз бен шұбатымызды ұсынсақ, бір өзіне бес Франция сыйып кететін кең қолтық дарқан даламызды көрсетіп, замана көшіндегі қазақ деген халықтың ата салтын дәріптей білсек, ат арытып, шеттен келген туристердің көңілінен шығарымыз анық. Ал мұның өзі бюджетімізге де қосылар қомақты қаржы болар еді. Әзірге, туризм саласы - біз үшін игерілмеген тың болып, күрмеулі мәселелер көп болып тұр. Туризмді экономиканың табысы мол саласына айналдыру үшін кешенді және мазмұнды жұмыс жүргізу қажет. Шетел тәжірибесінен үлгі алуға болады. Көрме-презентация, форумдар мен буклеттер мәселені шешпейді. Ең ауқымды проблема: ішкі туризм – қымбат. Кейде шет елде демалған әлдеқайда арзанға шығады.[8]

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қонаев.Ә.А. Қазақстан туризмі 2005 жылғы статистикалық жинақ, Алматы, 2006ж, 144б
2. Түйетаев.Б. Туризм табыс көзі, Түркістан, 2006ж, 6б
3. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия,»1998ж, VIII том, 58б
4. ru.wikipedia.org
5. stat.gov.kz
6. www.inform.kz
7. inbusiness.kz
8. stud.kz

УДК 338.2

СТРАТЕГИЯ «УПРАВЛЕНИЕ ВРЕМЕНЕМ» КАК УПРАВЛЕНИЕ СОБСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Машанов Р., магистрант

Научный руководитель: Еркулова Г.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье раскрываются вопросы Стратегия «управление временем» как управление собственной деятельностью, рациональная организация выполнения задач и распределения собственных ресурсов. Тайм-менеджмент становится все более и более популярным инструментом организации своего личного, рабочего и корпоративного времени. Он включается в себя ряд техник и инструментов, позволяющих заставить неосознанный ресурс времени работать на себя и достигать вполне конкретных результатов.

Ключевые слова: управление временем, искусство все успевать, бюджетуемые, приоритет, якорь, планирование, рабочий день, жесткие и гибкие задачи.

Тайм-менеджмент становится все более и более популярным инструментом организации своего личного, рабочего и корпоративного времени. Он включается в себя ряд техник и инструментов, позволяющих заставить неосознанный ресурс времени

работать на себя и достигать вполне конкретных результатов. Грамотная настройка ТМ-системы значительно упрощает рабочий процесс и делает его эффективнее, к тому же высвобождается значительный ресурс времени, который раньше тратился неорганизованно, а следовательно неэффективно.

Необходимость освоить основы тайм-менеджмента очевидна для всех людей, работающих с большими объемами информации и взаимодействующих с большим количеством людей. Безусловно, к такой категории людей относятся бухгалтеры, через которых идет постоянный поток информации и которые не могут позволить себе ошибиться в море бумаг и цифр. Следует сразу сказать, что тайм-менеджмент имеет мало общего с определением «искусство все успевать», «делать больше дел за наименьшее количество времени». Наши ежедневные дела, как правило, бесконечны, и то, что мы не успеваем сделать сегодня, переносится на завтра. Поэтому тайм-менеджмент учит, прежде всего тратить время на главное, на приоритетное, учит эффективно организовывать свое время в соответствии с вашими целями.

Планируем рабочий день.

По статистике примерно 95% людей живут в режиме одного дня, не задумываясь о том, к чему и куда ведет их деятельность. Повседневная «текучка» поглощает настолько, что думать о перспективе совсем нет сил, желания и времени. Поэтому просто необходимо организовать свой рабочий день и процесс таким образом, чтобы работа оставляла силы на отдых, личные интересы и другие вещи. В тайм-менеджменте есть ряд проверенных техник, которые позволяют сделать это без особых усилий и которые дают ощутимый результат при минимальных вложениях.

Первое, с чего нужно начать, это разбить все ежедневные задачи на категории. Таких категорий существует три: «жесткие» задачи, «гибкие» и «бюджетируемые». «Жесткие» задачи имеют конкретную, жесткую, привязку ко времени. К таким типам задач могут относиться встречи, совещания, корпоративные сессии, разного рода занятия, обеды и так далее. В планировщиках обычно рядом с таким типом задач мы ставим время. Например, 10.30 – совещание у начальника, 13.00 – обед, 14.40 – звонок клиенту (он попросил позвонить в это время), 19.20 – футбол по второй программе.

«Гибкие» же задачи не имеют такой жесткой привязки ко времени, их можно выполнить в любое удобное для вас время. Но это совершенно не значит, что они не имеют срока исполнения или что они не важны. Такого рода задачи практически всегда имеют срок исполнения и ту или иную степень важности. Например, начальник дал вам указание предоставить отчет за прошедшую неделю к обеду во вторник. Задача не имеет жесткой временной привязки в том плане, что выполнять вы ее можете и в понедельник утром, и в понедельник вечером, и ночью, и хоть во вторник за завтраком. Большинство наших повседневных задач относятся именно к этой категории, поэтому особенно важно уметь работать с ними, организовывать в удобную систему и расставлять приоритеты.

Последний тип задач – «бюджетируемые» задачи – является разновидностью «гибких». Основное отличие в том, что эти задачи требуют значительного временного ресурса. Например, такие «гибкие» дела, как «передать документы Марине», «позвонить в компанию Гига», «купить продуктов для фруктового салата», не требуют значительных временных затрат. А вот для того, чтобы написать тот же отчет для начальника или подготовить презентацию, вам, вероятно, понадобится больше времени. Мы рекомендуем относить задачу к категории «бюджетируемые» в том случае, если она занимает от часа и больше.

Итак, когда все наши задачи мы отнесли к той или иной категории, нужно организовать их в удобную и понятную систему. Для этого мы берем страницу нашего ежедневника (в том случае, если вы пользуетесь бумажным планировщиком) и делим

ее пополам. Слева вдоль линейки со временем мы пишем «жесткие» задачи, а так же в пробелы между ними – «бюджетируемые». Конечно, время для «бюджетируемых» задач будет несколько относительным, так как планы могут меняться и могут случаться неожиданные обстоятельства, но «жесткие» задачи, как правило, не меняются и образуют собой скелет дня. А справа мы выписываем «гибкие» задачи в порядке приоритетности и выполняем их в промежутках между «жесткими» задачами. Таким образом, получается примерно следующая картина:

ЧЕТЕРГ, 7 ноября			
8.00			
9.00	Написать отчет за прош. неделю		
10.00	совещание у директора	Записать Маше диск с музыкой	
11.00	Обзвонить 10 потенциальных клиентов		
12.00	Набросать макет приглашения на Д.С.		
13.00	обед	Сделать д.з. по английскому	
14.00	Бассейн		
15.00	встреча с клиентом на Полянке	Зайти в гости к Маше	
16.00			
17.00	подготовить презентацию		
18.00			
19.00			
20.00	кино		
21.00			
22.00			

Для большего удобства в этой схеме можно использовать цвета, например, для важного – красный, для менее важного – желтый, а для того, что пока терпит – зеленый. Так же следует отличать с помощью цвета «жесткие» и «бюджетируемые» задачи.

Лучшее решение для работы с такой схемой это каждый вечер или утро (вечер все же предпочтительней) составлять такой план на завтрашний день. С утра, когда вы просыпаетесь и радостно спешите на работу, одного взгляда в ваш планировщик будет достаточно для того, чтобы понять картину сегодняшнего дня и оценить фронт работ.

Говоря о планировании дня, нельзя не упомянуть «контекстное» планирование. Дело в том, что существует ряд задач, выполнение которых возможно только при наличии тех или иных контекстов. Например, буду проезжать мимо шиномонтажа – поменять резину, придет шеф – задать вот эти три вопроса, позвонит клиент – уточнить такой-то момент (конечно, у каждого человека могут быть свои контексты). Но вот уже какой день вы не видите шефа, клиент вам не звонит, а шиномонтаж не попадает по дороге, и снова и снова приходится переписывать задачи изо дня в день.

Для планирования подобных задач есть простое решение. Создайте у себя в ежедневнике несколько страниц с типичными для вас контекстами. Каждому контексту – один лист. И при возникновении нужных вам обстоятельств, просто загляните туда и решите вопрос. Вам наверняка приходилось видеть и слышать что-то подобное: человек встречает начальника и говорит что-то вроде: о, Иван Иванович, добрый день! Что-то я хотел спросить у вас. Это... Хм, что-то из головы вылетело.

При использовании контекстного планирования у вас подобной проблемы не возникнет.

Выделяем приоритеты.

Теперь, когда у нас на руках готовый план дня и множество «гибких» задач, необходимо выделить среди них главное. Существует классическая схема деления задач на важные/ неважные и срочные/ несрочные. Важное дело может быть срочным, а может и подождать. Срочное же дело может быть важным, а может быть и пустяковым. Так как большинство людей живет, как уже упоминалось выше, в режиме сегодняшнего дня, то им людям свойственно браться, прежде всего, за то, что требует скорейшего выполнения. Если приходится выбирать между двумя делами, то выбирается наиболее срочное, а не наиболее важное. Особенно это актуально в таком режиме рабочего дня, где в течение дня постоянно поступают распоряжения сверху, или клиент срочно просит что-то сделать. Люди не знают, за что взяться в первую очередь. А в первую очередь нужно делать главное!

Есть два простых принципа, которые помогают в режиме большого количества задач выделить главное и не броситься на «свежее» поручение. Первое, принцип «ПВО» - подожди выполнять – отменяет. Часто «срочные» задачи не настолько срочные, как их представляет начальство или клиент, и они вполне могут подождать. Здесь уже нет точно рецепта, как определить, может дело подождать или нет, это нужно понять по ситуации.

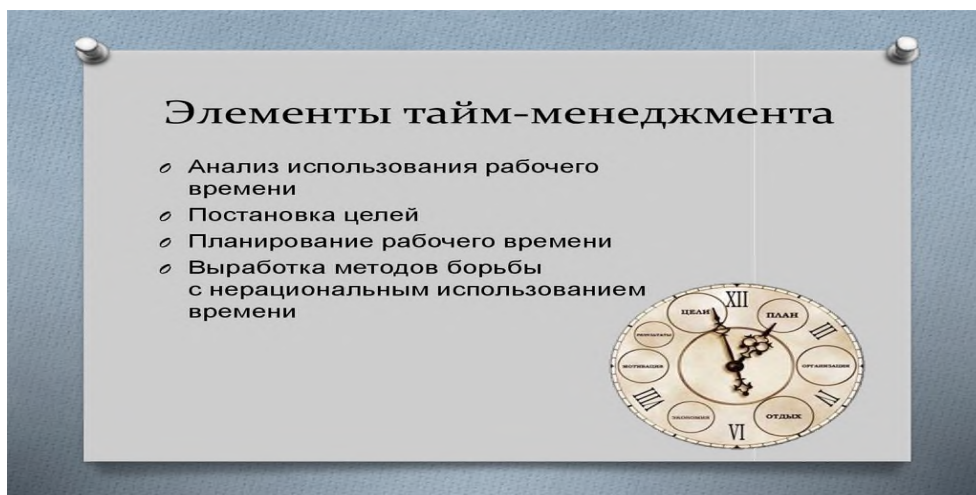
Второй принцип более радикальный, но он хорошо охлаждает голову от горящих дел: если можешь что-то не делать (без ущерба работе, прибыли, клиенту) – не делай.

В целом же вопрос приоритетов достаточное личное дело. Нужно для себя определить ряд критериев, на основе которых вы будете определять важность задачи. Например, распоряжение от шефа, всегда попадает в список важных, офисные дела – в список неприоритетных и т.д. На основе этих критериев вы легко построите свою схему важных/ неважных и срочных/ несрочных дел.

С чего начать рабочий день.

Безусловно, первое, с чего следует начать рабочий день – это просмотр его плана. План дня условно можно сравнить с картой путешествия из пункта А в пункт Б. Если нет у вас нет карты местности, то идти придется, скорее всего, наугад. Тот кто не знает, куда идет, наиболее вероятно, придет не туда, поэтому ваш план дня поможет прийти именно к желаемому результату. Нет ничего страшного в том, что в расписании дня могут произойти некоторые изменения – примерная карта местности все же лучше, чем ее отсутствие.

Дальше, после того, как вам стало не по себе при просмотре списка задач на день и от объема работы, необходимо настроиться на рабочий лад. Для этого есть такая психологическая техника, как «якорь». «Якорь» - это что-то что притягивает, настраивает и держит вас в нужном состоянии. Например, одним из типичных «якорей» может быть уборка на столе. Когда на столе завал, кучи документов, книг и стикеров поверх этого всего, то рабочий настрой значительно снижается. «Якорем» может послужить чашечка кофе, классическая музыка и так далее – это очень персональные предпочтения: кого-то кофе настраивает на работу, а кого-то на отдых. Выясните для себя, что заставляет вас настроиться на рабочий лад и дальше следуйте списку ваших дел на сегодня, начиная с главного.

Учимся ничего не забывать.

Важно помнить, что одно взгляда в планировщик в начале дня недостаточно, чтобы удержать весь объем информации в голове, поэтому заглядывать в план на день необходимо несколько раз на дню, а в недельный план необходимо заглядывать раз в день, чтобы из недельных дел что-то могло перенестись в план дня. Если ваш планировщик у вас перед глазами, то вы ничего не забудете. И помните следующее: любая мысль или идея должна иметь физическое выражение – она должна быть записана на бумаге, в компьютере или, на худой конец, на запястье.

Если вы пользуетесь электронным планировщиком, например Outlook, то в нем всегда можно установить «напоминалку», которая сообщит о себе в назначенное вами время. Главный же принцип, который не позволит вам ничего забывать – все записывать и, желательно, в удобную для вас систему (например, «жестко-гибкий» алгоритм планирования). Помните, что «самая острая память тупее самого тупого карандаша».

Как избежать авралов.

Существуют такие типы людей, для которых аврал является хорошим мобилизационным фактором, но таких меньшинство. Безусловно, горящие сроки и жизнь в диком ритме выматывают и порождают нестабильность в работе. Для того, чтобы избегать таких ситуаций нужно уметь грамотно и реалистично планировать. В некоторых компаниях для каждой задачи назначается как дедлайн, так и редлайн. Дедлайн – крайний срок сдачи продукта, документов. Как правило, здесь речь идет уже сдаче работы клиенту. Редлайн – срок, к которому работа должна быть сдана внутри компании, чтобы ее можно было оценить и поправить в случае необходимости. Между этими двумя сроками оставляется некий промежуток времени, в зависимости от конкретной задачи. Такой способ планирования всегда оставляет резерв времени в случае непредвиденных ситуаций и потому любое дело имеет меньше шансов попасть под категорию «горящего».

ЛИТЕРАТУРА

1. Дэвид Аллен «Как привести дела в порядок».
2. Глеб Архангельский «Тайм-драйв: как успевать жить и работать».
3. Тимоти Феррис «Как работать по 4 часа в неделю и при этом не торчать в офисе «от звонка до звонка», жить где угодно и богатеть».
4. Алан Лакейн «Искусство успевать».
5. Реджина Лидс «Полный порядок».

СОТРУДНИЧЕСТВО ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ В ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Медиханова А.Б.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассмотрено сотрудничество прикаспийских государств в экологической сфере, раскрыто основное содержание политико-правовых международных документов, касающихся охраны экологической системы Каспийского моря, отмечены основные направления комплексного совместного подхода прикаспийских стран по обеспечению экологической безопасности Каспия.

Ключевые слова: Каспий, сотрудничество, конвенция, экологическая безопасность.

Уникальная экосистема Каспийского моря очень нуждается в исследовании, постоянном мониторинге и охране природных ресурсов. В настоящее время ситуация в Каспийском регионе является экологически нестабильной, что связано с усилением техногенной нагрузки в регионе и с деятельностью нефтегазового комплекса прикаспийских стран. Основными экологическими проблемами региона являются ухудшение условий жизнедеятельности населения и состояния его здоровья, качественное и количественное истощение природных ресурсов, используемых в хозяйственном обороте, загрязнение морской среды и деградация водных экосистем, деградация наземных природных и антропогенных экосистем.

В конце 1990-х гг., несмотря на разногласия по правовому статусу Каспийского моря, прибрежные государства заявляли о необходимости сотрудничать в области охраны окружающей среды. Первой программой международного сотрудничества на Каспии стала Каспийская экологическая программа (КЭП), реализация которой началась в 1998 г. Поддержку программе оказывали Глобальный экологический фонд, Программа развития ООН, ЕС/ТАСПС, Всемирный банк и Программа ООН по окружающей среде. Целью КЭП являлись достижение устойчивого экологического развития и управление окружающей средой Каспийского моря (включая биологические ресурсы и качество воды) для получения наибольших долгосрочных благ для населения региона с одновременным сохранением здоровья людей, обеспечением экологической целостности региона и его устойчивости для будущих поколений.

Деятельность КЭП в первые годы ее существования охватывала такие направления, как проведение трансграничного анализа (научно-техническая экспертиза региональных экологических проблем, выявление приоритетных задач, оценка воздействия на окружающую среду и экономику) и подготовка соответствующего отчета, разработка стратегической программы действий и национальных планов действий, а также разработка Рамочной Конвенции по защите морской среды Каспийского моря.

По мнению специалистов, несмотря на то, что КЭП могла стать своего рода механизмом координации усилий Прикаспийских государств в вопросах охраны окружающей среды и сохранения его биоразнообразия, в результате ее деятельность свелась к лоббированию интересов нефтегазовых корпораций, которые стремились к беспрепятственной эксплуатации углеводородов Каспия. Усилия КЭП были направлены на контроль за всей эколого-экономической деятельностью в регионе, при

этом поддерживалась иллюзия независимой деятельности под видом сотрудничества с международными нефтегазовыми компаниями в области охраны окружающей среды Каспийского моря. Тем не менее, одним из главных положительных результатов КЭП стала разработка Рамочной Конвенции по защите морской среды Каспийского моря.

Рамочная конвенция по защите морской среды Каспийского моря, принятая в Тегеране в 2003 году была первым соглашением, которое заключили пять стран региона - Казахстан, Россия, Азербайджан, Туркменистан и Иран. Республика Казахстан ратифицировала документ в декабре 2005 года. Конвенция вступила в силу 12 августа 2006 года, с тех пор 12 августа отмечается как международный день Каспийского моря.

Целью Конвенции является защита морской среды Каспийского моря от загрязнения, включая защиту, сохранение, восстановление, устойчивое и рациональное использование его биологических ресурсов.

В соответствии с Тегеранской конвенцией правительства стран-участниц берут на себя следующие обязательства:

- Предотвращать, снижать и контролировать загрязнение Каспийского моря из наземных источников. Каспийское море загрязнено промышленными выбросами, токсичными и радиоактивными отходами, сельскохозяйственными отходами, сточными водами, а также отходами в результате утечек при добыче и перегонке нефти. Стороны Конвенции должны предотвратить и снизить загрязнение в результате деятельности на морском дне и на суше, сбросов отходов и загрязнения судами.

- Уделять особое внимание защите, сохранению, восстановлению, а также рациональному использованию биологических ресурсов Каспийского моря. Каспий богат биологическим разнообразием. Его гордостью являются около 400 эндемических (уникальных) видов. Наиболее известным примером чрезмерной эксплуатации этих биологических ресурсов является резкое сокращение вылова осетра и ограниченные квоты на экспорт икры, установленные Конвенцией о международной торговле видами дикой фауны и флоры, находящимися под угрозой исчезновения.

- Сотрудничать в разработке согласованных мер и процедур по смягчению последствий колебаний уровня Каспийского моря. В силу пока еще до конца не изученных причин (факторы, которые могут включать тектонические сдвиги, изменение климата, седиментацию и антропологическую деятельность), уровень Каспийского моря колеблется с течением времени.

- Сотрудничать в решении кризисных ситуаций. Признавая широкий круг потенциальных рисков, которые могут неожиданно угрожать населению и биологической среде Каспийского моря, Конвенция предлагает государствам-участникам сотрудничать в области защиты людей и морской среды от последствий природных катастроф или аварий, возникающих в результате антропогенной деятельности. Она призывает к разработке подробного плана мер по предотвращению, готовности и реагированию, а также совместного использования информации.

- Проводить мониторинг и оценку окружающей среды. Учитывая работу, проделанную в рамках Каспийской экологической программы, правительства прибрежных государств Каспийского моря будут сотрудничать в области научных исследований, оценки воздействия на окружающую среду и обмена информацией [1].

Таким образом, документ содержит лишь основные положения по урегулированию общих и организационных вопросов сотрудничества и кооперации в сфере охраны морской среды Каспийского моря, следовательно, подразумевается, что регулирование отдельных специальных положений будет осуществляться дополнительными документами.

В целях реализации положений документа страны – члены Конвенции разработали национальные планы действий на Каспийском море по контролю за источниками загрязнения. Кроме того, все страны должны способствовать внедрению экологически обоснованных технологий, влияющих на улучшение и внедрение целевых показателей качества окружающей среды на национальном и региональном уровнях. Проведение мониторинга, предусмотренное Конвенцией, также предполагает обмен информацией, а именно о загрязняющих веществах, за выбросом и концентрацией которых осуществляется мониторинг, поскольку совместная оценка состояния морской среды Каспия и эффективность мер по предотвращению, снижению и контролю ее загрязнения подразумевает использование информации, предоставленной всеми или несколькими договаривающимися сторонами. Кроме того, создание централизованной базы данных, которая должна стать основой для принятия решений и общим источником информации и образования для специалистов, администраторов и населения, тоже может потребовать от договаривающихся сторон предоставления друг другу информации, подлежащей включению в такую базу. Следовательно, механизмы Тегеранской конвенции должны содействовать достижению компромисса интересов эксплуатации нефтегазовых и биологических ресурсов Каспия, а также достижению экологической безопасности аспектов такой деятельности.

Тегеранская конвенция в разделе «Защита, сохранение и восстановление морской среды» рассматривает комплекс вопросов защиты, сохранения, восстановления и рационального использования биологических ресурсов. В статье 14 предусмотрена возможность разработки специального протокола для проведения необходимых мероприятий по защите, сохранению и восстановлению биологических ресурсов Каспийского моря. Особенностью подхода Тегеранской конвенции к данной проблематике является последовательное проведение экосистемного подхода к вопросам рыбохозяйственной деятельности на Каспии. Конвенция связывает развитие потенциала биологических ресурсов с восстановлением экологического равновесия, а поддержание популяций промысловых видов на уровнях, позволяющих обеспечить максимально устойчивые объемы их добычи, – с экологическими факторами, которые определяют указанные процессы.

Тегеранская конвенция включает вопросы сохранения биологического разнообразия в тематику рационального управления биоресурсами Каспийского моря в качестве «естественной» основы этой экономически важной и непосредственно затрагивающей интересы населения прибрежных территорий сферы деятельности. Этим подчеркивается неразрывность и взаимозависимость собственно экологической и рыбохозяйственной проблематики Каспийского моря, прямая экономическая значимость деятельности по сохранению ландшафтного и биологического разнообразия.

На сегодняшний день страны-участницы Конвенции пришли к согласию в отношении четырех протоколов, касающихся приоритетных областей:

1) протокол по сохранению биологического разнообразия (подписан 30.05.2014 г. в Ашхабаде);

2) протокол по защите Каспийского моря от загрязнения из наземных источников и в результате осуществляемой на суше деятельности (подписан 12.12.2012 г. в Москве);

3) протокол о региональной готовности, реагировании и сотрудничестве в случае инцидентов, вызывающих загрязнение нефтью (подписан 12.08.2011 г. в Актау);

4) протокол по оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте.

Таким образом, основные направления комплексного совместного подхода прикаспийских стран по обеспечению экологической безопасности Каспия должны включать:

- совершенствование нормативно правовой базы, обеспечивающей реализацию стратегии устойчивого развития региона;
- создание системы управления морской и прибрежными экосистемами используя принятие и одобрение прикаспийскими странами программы мониторинга;
- применение современных технологий экологического мониторинга;
- создание системы особо чувствительных зон Каспия;
- для оценки экологического благополучия морской и прибрежной среды Каспия использование подхода, основанного на сравнении потоков загрязняющего вещества на входе и выходе экосистемы, а также его реальной и допустимой концентрации. При сочетании всех факторов состояние экосистемы оценивается как благополучное или относительно благополучное; в противном случае оно оценивается как неблагополучное;
- минимизацию последствий заноса чужеродных видов в Каспийское море, которая должна осуществляться на основе Руководящих принципов по предотвращению интродукций и уменьшению воздействий чужеродных видов, которые угрожают экосистемам, местообитаниям или видам [2].

Большое значение в развитии сотрудничества прикаспийских государств имел проведенный в нашем городе в августе 2018 года V саммит глав прикаспийских государств. На Актауском саммите стороны обсудили вопросы правового статуса Каспийского моря, сотрудничества на Каспии в сфере экономики, транспорта, экологии и безопасности. Итогом саммита стало принятие исторического документа – Конвенции о правовом статусе Каспийского моря, работа над которым велась более 20 лет. В проекте документа закреплены вопросы разграничения морской акватории, национальных донных секторов, военного сотрудничества и совместной хозяйственно-экономической деятельности, связанной с освоением биологических ресурсов, дна и недр, судоходства, охраны окружающей среды.

В Конвенции о правовом статусе Каспийского моря в Статье 2 отмечено, что прикаспийские государства реализуют суверенитет, суверенные и исключительные права, а также осуществляют юрисдикцию в Каспийском море. Конвенцией определяются и регулируются права и обязательства государств в отношении использования Каспийского моря, включая его воды, дно, недра, природные ресурсы и воздушное пространство над морем. Деятельность государств на Каспийском море осуществляется на основе принципов:

- уважения суверенитета, территориальной целостности, независимости, суверенного равенства государств, неприменения силы или угрозы силой, взаимного уважения, сотрудничества, невмешательства во внутренние дела друг друга;
- использования Каспийского моря в мирных целях, превращения его в зону мира, добрососедства, дружбы и сотрудничества, решения всех вопросов, связанных с Каспийским морем, мирными средствами;
- обеспечения безопасности и стабильности в Каспийском регионе;
- обеспечения стабильного баланса вооружений Сторон на Каспийском море, осуществления военного строительства в пределах разумной достаточности с учетом интересов всех Сторон, нанесения ущерба безопасности друг друга;
- соблюдения согласованных мер доверия в сфере военной деятельности в духе предсказуемости и транспарентности в соответствии с общими усилиями по упрочению региональной безопасности и стабильности, в том числе в соответствии с заключенными между всеми Сторонами международными договорами;

- неприсутствия на Каспийском море вооруженных сил, не принадлежащих Сторонам;

- непредоставления какой-либо Стороной своей территории другим государствам для совершения агрессии и других военных действий против любой из Сторон;

- свободы мореплавания за внешними пределами территориальных вод каждой Стороны при соблюдении суверенных и исключительных прав прибрежных государств и установленных ими в этой связи правил в отношении определенных Сторонами видов деятельности;

- обеспечения безопасности мореплавания;

- права на свободный доступ из Каспийского моря к другим морям, Мировому океану и обратно на основе общепризнанных принципов и норм международного права и договоренностей соответствующих Сторон с учетом законных интересов Стороны транзита в целях расширения международной торговли и экономического развития;

- осуществления плавания в Каспийском море, прохода в/из него исключительно судами под флагом каждой из Сторон;

- применения согласованных норм и правил по воспроизводству и регулированию использования совместных водных биологических ресурсов;

- ответственности Стороны, допускающей загрязнение, за ущерб, причиненный экологической системе Каспийского моря;

- охраны природной среды Каспийского моря, сохранения, восстановления и рационального использования его биологических ресурсов;

- содействия проведению научных исследований в области экологии, сохранения и использования биологических ресурсов Каспийского моря;

- свободы полетов гражданских воздушных судов в соответствии с правилами Международной организации гражданской авиации;

- проведения морских научных исследований за пределами территориальных вод каждой Стороны в соответствии с согласованными Сторонами правовыми нормами при соблюдении суверенных и исключительных прав прибрежных государств, а также установленных ими в этой связи правил в отношении определенных видов исследований.

В Статье 15 Конвенции указано о необходимости защищать и сохранять экологическую систему Каспийского моря и все ее компоненты. Прикаспийские государства самостоятельно или совместно должны принимать все необходимые меры и сотрудничать в целях сохранения биологического разнообразия, защиты, восстановления, устойчивого и рационального использования биологических ресурсов Каспийского моря, предотвращения, снижения и обеспечения контроля за загрязнением Каспийского моря из любого источника. Запрещается деятельность, которая наносит ущерб биологическому разнообразию Каспийского моря. Отмечается, что государства в соответствии с нормами международного права должны нести ответственность за ущерб, нанесенный экологической системе Каспийского моря [3].

Таким образом, в контексте обеспечения экологической безопасности Каспийского региона усилия прикаспийских стран должны быть направлены на решение следующих стратегических задач: во-первых, необходимо обеспечить должное использование природоохранительной и природоресурсной составляющей национальных политик прибрежных государств; во-вторых, следует предпринять все меры, направленные на сохранение водных биоресурсов и экосистемы Каспия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рамочная конвенция по защите морской среды Каспийского моря (Тегеран, 4 ноября 2003 года). - https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1044831#pos=1;-221
2. Экологическая безопасность на Каспии. - <http://www.morvesti.ru/interview/detail.php>
3. Конвенция о правовом статусе Каспийского моря. 12 августа 2018 года. - <http://kremlin.ru/supplement/5328>

УДК 327.7

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МОРСКОГО ПОРТА КУРЫК

Мырзагул М.Е., студент

Научный руководитель: Медиханова А. Б.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассмотрены образование и деятельность транспортно-логистического хаба – морского порта Курык, его потенциал и направления деятельности.

Ключевые слова: морской порт, хаб, транзитно-транспортный потенциал.

Порт Курык создан в рамках исполнения Послания Президента РК Н.А. Назарбаева от 11 ноября 2014 года «Нурлы жол – Путь в будущее» в части становления Казахстана крупнейшим деловым транзитным региональным хабом, а также в рамках реализации проекта «Новый Шелковый путь».

Порт Курык находится на восточном побережье Каспийского моря, южнее порта Актау и расположен в естественной бухте, в заливе, который обеспечивает благоприятные погодные условия для его работы. Порт способен принимать автомобильные и железнодорожные паромы круглогодично [1].

Проект Курык нацелен на расширение возможностей транспортно-логистических потоков через Каспийское море, расположенное на «Шелковом пути» между Европой и Китаем. Имея выгодное стратегическое расположение, проект порта позволит сократить сроки транспортировки грузов через море и увеличить объемы перевозок в страны ближнего и дальнего зарубежья.

Порт Курык призван осуществить две большие миссии – повысить товарооборот Казахстана с прикаспийскими странами и увеличить транзитный потенциал Каспийского моря.

Становление порта дало мощный импульс развитию транзитно-транспортного потенциала, улучшению сотрудничества между Республикой Казахстан и странами Прикаспийского региона, способствуя реализации проекта «Новый Шелковый путь».

Паромный комплекс был введен в эксплуатацию в декабре 2016 года и осуществляет операционную деятельность с марта 2017 года. За неполный 2017 год порт Курык осуществил перевалку порядка 1,5 млн тонн грузов. Совокупная мощность паромного комплекса к 2030 году составит 10 млн тонн. Паромный комплекс ориентирован на перевалку зерна, нефтепродуктов, удобрений, химикатов и других видов грузов.

Универсальный перегрузочный терминал может осуществлять перевалку порядка 3 млн тонн контейнерных, генеральных и навалых грузов. Мощность

терминала наливных грузов составит 2,9 млн тонн. Введение в эксплуатацию этих терминалов запланировано на 2022 год [2].

Производственный комплекс в порту Курык нацелен на обслуживание нефтегазовых проектов в казахстанском секторе Каспийского моря и будет осуществлять судоремонт, производство кессонов и металлоконструкций.

По словам Нурсултана Назарбаева, транскаспийский маршрут через Курык обеспечивает эффективную логистику доставки грузов из Китая, стран Центральной Азии – Узбекистана, Кыргызстана, Таджикистана, а также Урало-Сибирского региона России в Турцию и Европу и обратно. Благодаря этой работе Казахстан в 2020 году планирует увеличить доходы от транзитных перевозок до 5 млрд долларов в год и полностью окупить инвестиции в отрасль. Это даёт импульс торговым потокам возрождённого Шёлкового пути и развитию всего региона [3].

Морской порт Курык сделал Мангистаускую область крупным транспортно-логистическим центром, где в одном месте сосредоточены авиационные, железнодорожные, автомобильные и водные транспортные сети. Два современных каспийских порта взаимно дополняют друг друга. Это открывает новые перспективы для региона. Необходимо продвигать сервисный сектор, привлекать транснациональные компании, через использование новых технологий развивать перерабатывающие производства, что в целом будет способствовать подъёму туристической индустрии. Это очень важно для диверсификации экономики региона.

ЛИТЕРАТУРА:

1. История развития паромного комплекса Курык - <https://portkuryk.kz/ru/история/>
2. Проект Kuryk Port Development - <https://kuryk.kz/ru/proekt-kuryk.html>
3. Презентация Морского порта Курык - <https://informburo.kz/novosti/port-kuryk-na-kaspie-prezentovali-nursultanu-nazarbaevu.html>

УДК 338.3

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ БИЗНЕСА И СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ КОМПАНИИ

Нуралиев Ж., магистрант

Научный руководитель: Мырзалиев Б.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Статья раскрывает методы оценки бизнеса, ключевые факторы стоимости компании, систему оценки стоимости бизнеса и стратегии развития компании и анализирует существующие возможности методов стратегического менеджмента.

Ключевые слова: оценка бизнеса, стратегия развития компании, методы оценки, управление предприятием, анализы развития предприятия.

В последние годы отмечается повышение интереса авторов казахстанских и зарубежных публикаций к проблеме оценки стоимости бизнеса в контексте стратегии развития компании. В отличие от предыдущих периодов, когда эта проблема рассматривалась более локально, в последнее время она рассматривается с единых

методических и вычислительных предположений. Одной из основных причин активизации интереса является востребованность развития теоретико-методологического аппарата, позволяющего адекватно оценивать эффективность стратегических действий компаний и влияние управленческих решений на стоимость бизнеса.

Современное состояние методологии выбора стратегии развития компании и оценки бизнеса

Проблема эффективного функционирования была и остается актуальной. Эффективность деятельности напрямую зависит от принимаемых управленческих решений, особенно при выборе стратегических направлений бизнеса.

При принятии управленческих решений, в том числе инвестиционного характера, востребованы навыки стратегического мышления и опыт стратегического планирования, а также обширный научный и методический аппарат.

Управление стоимостью бизнеса - новое направление в управлении отечественными предприятиями, появление которого обусловлено переходом к использованию рыночных механизмов управления.

Важнейшим фактором успешного развития компаний в долгосрочной перспективе является наличие стратегической цели развития бизнеса, а также регулярная актуализация цели, что необходимо в условиях особо подвижной рыночной среды. Система управления при этом должна обеспечивать возможность как разработки, так и корректировки целей бизнеса.

В последние годы в казахстанскую практику управления предприятием начала активно внедряться популярная на Западе концепция менеджмента - управление стоимостью компаний (Value based management - VBM). Эта концепция основана на положении, что для акционеров первостепенной задачей является увеличение их финансового благосостояния, которое измеряется рыночной стоимостью собственного предприятия (или его доли), не ограничиваясь локальными индикаторами - количеством персонала, объемом введенных мощностей, оборотом компании, прибылью. Как следствие, возникает необходимость оценки решений менеджмента с точки зрения влияния на рыночную стоимость. Использование единого интегрального критерия делает поведение хозяйствующих субъектов более рациональным в плане устранения неоправданных финансовых и материальных потерь, оптимизации инвестиционной и финансовой деятельности, принятия управленческих (стратегических и оперативных) решений с учетом ключевых факторов стоимости.

За рубежом управленческая концепция повышения стоимости бизнеса относится к числу инновационных [1]. Наиболее конкурентоспособные предприятия и компании, как правило, те, для которых основной критерий оценки качества управленческого решения - последующее повышение стоимости бизнеса. Это подтверждается растущим интересом менеджеров к использованию показателя стоимости бизнеса в регулярной практике управления.

Ключевые факторы стоимости компании

Решающую роль в управлении стоимостью компании играет определение ключевых факторов, воздействующих на ее развитие. Таким образом, система управления стоимостью бизнеса основана на выявлении и оптимизации ключевых факторов стоимости на различных уровнях (уровни компании в целом, дивизиона, бизнес-единицы, функционального подразделения, бизнес-процесса, инвестиционного проекта и т. д.), в разных функциональных блоках (маркетинг, финансы, производство, инновации, персонал и т. д.). Оптимизация каждого фактора стоимости означает достижение им такого значения, при котором его вклад в стоимость компании (с учетом взаимодействия с другими факторами стоимости) является

максимальным. Управление предприятием в рамках этой концепции, по сути, представляет собой непрерывную реорганизацию с целью достижения максимальной стоимости.

Ключевые факторы стоимости компании могут включать:

- условия обеспечения сырьем;
- технологический уровень производства;
- параметры текущей и перспективной потребности в конечной продукции;
- условия доступа на рынок;
- схему территориального размещения производства и рынков сбыта продукции;
- систему управления компанией, включая стратегический и оперативный контуры управления.

Направления методических разработок системы оценки стоимости бизнеса и стратегии развития компании

В настоящее время возможны два основных направления методических и практических разработок построения комплексной системы управления стратегией развития компании и оценки бизнеса, а именно:

- 1) стратегическое развитие предприятий и компаний;
- 2) методы оценки бизнеса.

Сегодня проблемы стратегического развития предприятий и компаний разрабатываются в рамках методологии стратегического менеджмента компаний и продуктов.

Прежде всего необходимо установить, имеет компания стратегию развития или компания «плывет по течению»? Кроме того, стратегия должна быть проверена на адекватность имеющимся рыночным реалиям. Таким образом, наличие и целесообразность стратегии - важный компонент комплексной оценки компании. В этой оценке используется опыт консультанта-оценщика и по возможности минимизируются субъективные факторы.

Стратегия должна удовлетворять определенным критериям качества - быть адекватной, детализированной, целевые показатели должны быть измеримы. Так, стратегия должна предусматривать решение следующих вопросов:

- определение намеченных мероприятий и их рациональный объем;
- определение критерия эффективности деятельности и способа его измерения;
- учет условий конкуренции;
- учет стоимости денег по периодам планирования.

В настоящее время использование методов оценки представляет собой достаточно регламентированные процедуры, касающиеся методологических положений оценки бизнеса, регулирования процессов оценочной деятельности, полноты и методов подготовки исходной информации. Оценка бизнеса имеет широкий диапазон применения, но в настоящем материале рассматривается один из ее подходов - оценка бизнеса компании (предприятия) с использованием доходного метода. Как уже отмечалось, возможности оценки бизнеса рассматриваются не с позиций реализации последующих коммерческих проектов по купле-продаже бизнеса, объектов недвижимости и т. п., а как механизм экспертной оценки эффективности конкретных вариантов развития компаний, разработанных с использованием методов стратегического менеджмента. Оценка бизнеса должна указать на эффективность или неэффективность предложенного варианта развития компании. При этом в результате оценки бизнеса должны быть получены ответы на следующие вопросы:

- в какой степени компания могла бы повысить свою эффективность по принятому критерию эффективности?

- в каком направлении необходимо перестроить производственную деятельность компании, чтобы обеспечить повышение ее эффективности?

Анализ существующих возможностей методов стратегического менеджмента

Важнейший компонент менеджмента компании (предприятия) - стратегический менеджмент, задачей которого является проектирование и внедрение стратегических изменений в разных сферах и на разных уровнях компании. Результатом стратегического менеджмента должны стать разработка концепции управления бизнесом на ближайшую (до 3 лет) и отдаленную (от 5 до 7 лет) перспективы, разработка и выбор стратегических альтернатив, введение изменений и контроль выполнения соответствующих работ, корректировка бизнес-процессов оперативного контура управления в соответствии со стратегическими нововведениями.

Стратегия предприятия определяется его стратегической политикой и установками по основным направлениям его развития:

- производственная политика определяет масштаб производства, состав технологий, величину себестоимости продукции и трудоемкость производства;
- маркетинговая и конкурентная виды политики характеризуют возможности и обязательства по присутствию на рынке, план и гарантии прибыльности от реализации продуктов предприятия и т. д.;
- инновационная политика определяет тематику исследований и проектов внедрения, организационные нововведения;
- организационная политика направлена на достижение готовности, активности персонала и высшего менеджмента предприятия к стратегическим изменениям.

Стратегический менеджмент действует в двух направлениях:

1. решаются задачи организации производства экономического роста компании, развития ее способности к мобилизации и эксплуатации материальных и нематериальных активов с тем, чтобы обеспечить конкурентоспособность компании;

2. решаются традиционные задачи: вложение капитала, управление физическими (материальными) активами, снижение стоимости, ценовая конкуренция, ускорение производства, рост производительности.

В настоящее время методология стратегического менеджмента складывается из трех самостоятельных элементов:

- управление стратегией развития производства и компанией в целом;
- разработка продуктовой стратегии компании;
- разработки инвестиционных проектов для внедрения.

Управление стратегией развития производства и компанией в целом включает:

- анализ внешней и внутренней среды;
- определение миссии и целей компании;
- разработку альтернативных стратегий развития компании;
- выбор наиболее эффективных стратегий и контроль их реализации.

Разработка продуктовой стратегии компании включает:

- анализ альтернативных конкурентных стратегий в рамках отраслевых рынков;
- составление характеристики отраслевых рынков и определение возможных барьеров, препятствующих входу компании на отраслевые рынки;
- определение способов позиционирования компании в конкурентной среде;
- определение подходов к формированию портфеля продукции компании;
- разработку стратегии маркетинга в общей системе стратегии компании.

Процесс разработки инвестиционных проектов для внедрения включает определение:

- целей проекта;
- необходимой исходной информации;
- необходимого для использования вычислительного аппарата;
- критериев эффективности проекта;
- методов оценки денежных потоков с учетом неопределенности, инфляции и риска.

Первые две представленные методологии менеджмента (формирование целей проекта и подготовка необходимой исходной информации) в основном имеют рекомендательный характер, не содержат требований к вычислительному аппарату, содержат необходимый минимум требований к используемой исходной информации, при этом обычно используют качественные методы, как правило SWOT-анализа, и не содержат каких-либо критериев эффективности, разработанных с их использованием стратегий развития. Таким образом, разработка вариантов стратегий развития компании в рамках существующей методологии стратегического менеджмента не сопровождается стоимостной оценкой полученного результата. При этом эффективной комплексной разработке производственной и продуктовой стратегий развития также препятствует сложность вычисления.

Методологией разработки инвестиционных проектов для внедрения предусмотрены вычислительный аппарат, требования к исходной информации, а также критерии эффективности полученного результата (NPV, IRR и др.), что выгодно отличает ее от приведенных методологий. Вместе с тем методология выбора инвестиционных проектов для внедрения недостаточно согласуется с системой показателей, отражающей текущее и прогнозируемое состояния функционирования компании, в особенности с учетом необходимости поддержания конкурентоспособности производства.

Анализируя возможности использования рассмотренной методологии для оценки стоимости бизнеса и стратегии развития компании, необходимо отметить следующее:

1) недостатками системы стратегического менеджмента (производственного и продуктового) являются:

- отсутствие адекватной методологии вычислительного аппарата;
- отсутствие критерия эффективности принимаемых решений;
- преимущественное использование качественных методов выбора направлений развития;
- отсутствие возможности определения рациональных объемов внедрения новых технологий и инвестиционных проектов;

2) недостатками методологии отбора инвестиционных проектов для внедрения являются:

- отсутствие взаимосвязи между системой показателей отбора инвестиционных проектов для внедрения и системой показателей для оценки эффективности развития предприятия, в частности с величиной прибыли;
- отсутствие учета влияния на механизм отбора инвестиционных проектов условий конкуренции и роста эффективности функционирования предприятия.

Таким образом, основной недостаток системы менеджмента в целом – неполнота методической взаимосвязи отдельных элементов.

Существующие методы оценки бизнеса

В ходе развития казахстанского рынка стоимость бизнеса начинает играть значимую роль в жизни компаний.

В настоящее время существует регламентированный правительственными актами механизм оценки бизнеса. Оценка бизнеса, как правило, задействуется как механизм обоснования правильности коммерческих сделок купли-продажи предприятий в целом, их частей, недвижимости и т. д. Целью оценки стоимости бизнеса является расчет и обоснование рыночной стоимости предприятия [2].

В деловой практике различаются три основных подхода к оценке стоимости бизнеса: затратный, доходный и сравнительный. Эти подходы отличаются исходными положениями, которые лежат в основе каждого из них. Особенность затратного подхода - поэтапная оценка имущества, то есть для оценки имущественный комплекс делится на составные части. Сравнительный подход к оценке - это оценка стоимости предприятия по аналогам. Доходный подход наиболее адекватен целям оценки бизнеса (действующего или нового предприятия), так как с приобретением последнего покупатель связывает получение в будущем определенных доходов. В связи с этим стоимость такого актива может измеряться стоимостью будущих благ, аккумулированных доходов, выраженных в денежной форме на настоящий момент. Техника расчета стоимости состоит в капитализации будущих доходов - свободного денежного потока бизнеса за вычетом долговых обязательств предприятия на момент оценки.

В рамках доходного подхода обычно выделяют два основных метода: метод дисконтирования денежных потоков и метод капитализации доходов. Метод дисконтирования денежных потоков может быть использован для оценки любого действующего предприятия.

Резюмируя выше сказанное можно сделать следующие выводы:

1. Максимизация стоимости бизнеса - одна из наиболее распространенных стратегических целей, которая учитывается в процессе оценки бизнеса. Максимизация стоимости не всегда является основной стратегической целью развития компании, но оценка стоимости - один из необходимых элементов контроля хода реализации стратегии.

2. Характер стратегических действий определяет подходы к оценке и в итоге сами значения оценки. Оценка расширила свое значение за границы экономического измерения, о чем свидетельствует и изменение роли оценщика - он начинает выполнять активную консультирующую роль.

3. Стратегия, принятая компанией, влияет на инструментальный менеджмента и одновременно на оценку, соответственно, просматривается определенная взаимозависимость оценки и инструментов менеджмента. Оценка выступает критерием качества принимаемых решений, связанных с выбором и реализацией стратегических направлений развития компании. С позиций инструмента менеджмента ее задача - выступать индикатором качества решений через измерение стоимости бизнеса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Захаров А. Н., Зокин А. А. Конкурентоспособность предприятия: сущность, методы оценки и механизмы увеличения // Бизнес и банки. 2004. № 1/2. С. 1-5.
2. Коупленд Т., Муррин Дж. Стоимость компании: оценка и управление. М. : Олимп- бизнес, 2008. - 560 с.
3. Каипова Г.С., Нурбаева М.Г., Рахманова Ш.Н. Теоретические аспекты оценки стоимости предприятия как инструмента совершенствования управления бизнесом // Экономика и современный менеджмент: теория и практика: сб. ст. по матер. LXVII междунар. науч.-практ. конф. № 11(62). - Новосибирск: СибАК, 2016. - С. 50-57.

КӘСІПОРЫН ҚЫЗМЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ КАПИТАЛ ҚҰРЫЛЫМЫН ҚОЛДАНУДЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Оспанов А., студент

Ғылыми жетекшісі: Тасболатова А.А.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Елбасы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» Жолдауында былай делінген: Сыртқы нарықтардағы жағдай оңтайлылығымен ерекшеленіп, мұнай мен біздің экспорттық өнімдерімізге баға айтарлықтай жоғары деңгейде болған жылдары біз шикізат экспортынан түскен табыстарды Ұлттық қорға бағыттап келдік. Ұлттық қордың негізгі міндеттерінің бірі біздің экономикамыздың сыртқы естен тандырулар алдындағы орнықтылығын, оның ішінде, табиғи ресурстарға баға төмендеген жағдайда да, жоғарылату болып табылады.

Түйінді сөздер: ГТП, технология, өндіріс, капитал, технология.

Негізі капиталдардың кез-келген объектілері табиғи және сапалық тозуға ұшырайды, яғни адам күшімен, техникалық және экономикалық факторлардың ықпалы арқылы олар өзіндік ерекшелігін, үлесін бірте - бірте жояды, жарамсыздыққа әкеледі. Сапалық тозуы ескірген негізгі капиталдар өзінің конструкциялық, өнімділік, үнемділік, шығарылған өнімнің сапасы жөнінен жаңа үлгідегіден артта қалатынын көрсетеді.

Сондықтан негізі капиталдардың активті бөлігін әр уақытта ауыстырып отырудың қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты қазіргі экономикада айырбастауды анықтаушылық қажеттіліктің басты факторы – сапалық тозу болып табылады. Кәсіпорынның негізгі міндеті болып саналатыны – негізгі өндірістік капиталдың шамадан тыс ескіріп қалуына жол бермеу. Себебі олардың жеке сапалық тозуының деңгейі және кәсіпорынның жұмысының нәтижесі осыған байланысты болады.

Пайдалану үрдісі жағынан негізгі капиталдар табиғи және сапалық жағынан тозады, сөйтіп кәсіпорынды едәуір ысырапқа ұшыратыды. Негізгі қорлардың тозу ысырабын азайту оларды жақсы пайдалану жолымен негізгі көрсеткіштердің деңгейлерін, қор қайтарымын, ауысымдылық коэффициенті, жабдықтау жүктемесінің коэффициентін арттыру.

Бұл көрсеткіштерді жақсарту ғылыми – техникалық прогресс, негізгі қорлардың құрылымын жетілдіру, жабдықтардың әр түрлі бос тұрып қалуын қысқарту, өндірісті және еңбекті жетілдіру, шаруашылықты жүргізудің жаңа нысанын дамыту есебінен мүмкін болады.

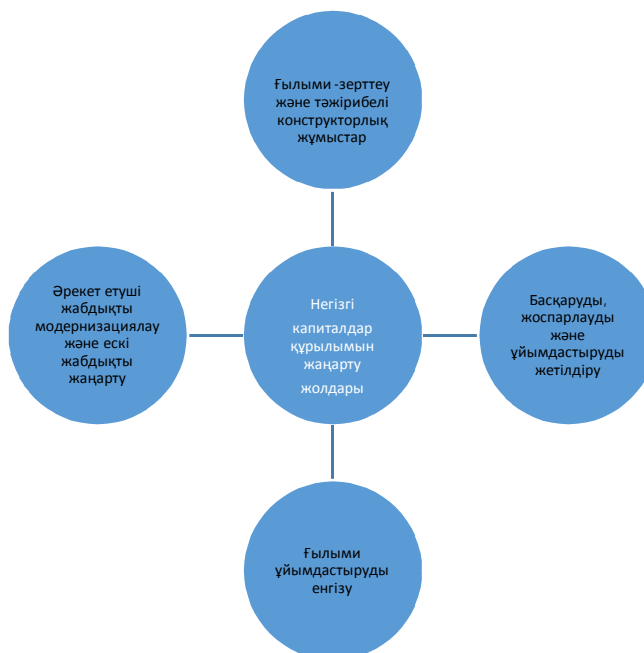
Кәсіпорынның негізгі өндірістік капиталдары экономикалық потенциалдың материалдық базасын, олардың өндірістік аппаратын қалыптастырады. Негізгі капиталдардың құрамын сапалық жетілдіру, оларды пайдалану тиімділігін жақсарту еңбек өнімділігін арттырудың, өнімнің өзіндік құнын төмендетудің аса маңызды факторлары болып табылады [1].

Кәсіпорынның техникалық потенциалын пайдалану тиімділігін арттырудың негізі жолдары - бұл өндірістік процестерді механикаландыру және автоматтандыру, жабдықтардың бос тұрып қалуларын қысқарту, жабдықтың

ауысымдылық коэффициентін арттыру, техниканы автоматтандырылған басқару жүйелері мен жабдықтау, ғылыми-техникалық; прогресс шараларын жүргізу және т.б.

Кәсіпорынның негізгі капиталдарын жоспарлаудың, оларды пайдалану тиімділігін арттырудың негізгі нысаны техникалық даму және өндірісті ұйымдастыру, кәсіпорынды техникамен жабдықтау жоспары болып табылады.

Негізгі капиталды жаңарту жолдары:

Сурет 1 - Негізгі капиталдар құрылымын жаңарту жолдары

Техникалық даму және өндірісті ұйымдастыру жоспарында негізгі өндірістік қорларды пайдалану тиімділігін арттыру шаралары:

- технология енгізу,
- өндірісті механикаландыру;
- автоматтандыру.

Негізгі капиталдардың кез-келген объектілері табиғи және сапалық тозуға ұшырайды, яғни адам күшімен, техникалық және экономикалық фактордың ықпалы арқылы олар өзіндік ерекшелігін, үлесін бірте - бірте жояды, жарамсыздыққа келеді. Сапалық тозу - ескірген негізгі қорлар өзінің конструкциялық, өнімділік, үнемділік, шығарылған өнімнің сапасы жөнінен жаңа үлгідегіден қалып қоятынын көрсетеді.

Сондықтан негізгі капиталдардың активті бөлігін әр уақытта ауыстырып отырудың қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты қазіргі экономикада айырбастаудың анықтаушылық қажеттіліктің басты факторы – сапалық тозу болып табылады. Кәсіпорынның негізгі міндеті болып саналатыны – негізгі өндірістік капиталдың шамадан тыс ескіріп қалуына жол бермеу. Себебі олардың жеке сапалық тозуының деңгейіне кәсіпорын жұмысының нәтижесі байланысты болады [2].

Өнеркәсіп саласына экономиканың барлық салаларында өнеркәсіптік өнімдерді өндіру процесімен тікелей байланысты негізгі қорлар жатады. Мақсаттық бағыты мен орындайтын функцияларына байланысты негізгі қорлар келесідей түрлерге бөлінеді.

Негізгі капиталдардың моральдық тозуы техникалық прогресспен, өндіріс әдістерінің жетілуі және жаңаруымен байланысты. Техника мен технологияны жетілдіру қолданыстағы негізгі капиталдарға қатысты өндірісті арзандатуға мүмкіндік

тудырады. Соған байланысты пайдаланудағы негізгі құралдар өз құнының бөлігін жоғалта отырып, құнсыздана бастайды.

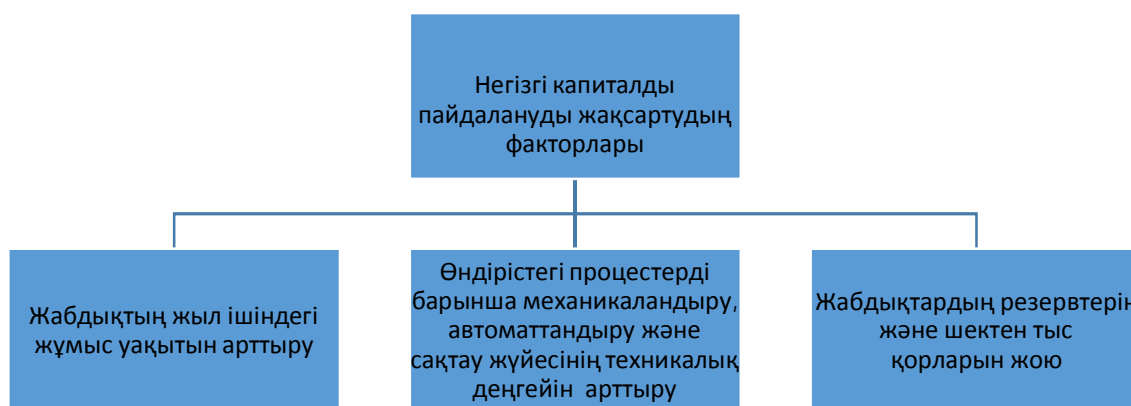
Өндіріске неғұрлым жетілген және үнемді машина, жабдық, үй мен ғимарат түрлерін, жануарлардың тұқымдарының, көп-жылдық өсімдіктердің түрлері мен сараптарының жаңа және жақсартылған, неғұрлым өнімдірек түрлерінің жасалуы мен ендірілуі қолданыстағы негізгі құралдарды одан әрі қолданудың экономикалық тиімділігін көрсетіп берді.

Жыл бойы әрбір айдағы амортизациялық аударымдардың мөлшерін анықтау негізгі құралдар құрамының өткен айда өзгеруіне байланысты, сондай-ақ, негізгі құралдардың толық амортизациясына нормативтік қызмет мерзімінің аяқталуына байланысты белгіленген нормаларға түзетілген амортизация нормасына қарай жүргізіледі.

Біріншіден, негізгі өндірістік капиталды жақсы пайдалану қосымша капитал салымдарынсыз өндірістік келемін арттырады. Олай болса, бос тұрып қалуларды жою, жөндеулер санын қысқарту, жөндеулерді тездету және басқа да шараларды пайдалану жолымен техника барынша толық пайдалану.

Екіншіден, негізгі капиталды пайдалану жақсарса елден, еңбек ресурстары толығырақ, қолданылады және еңбек өнімділігі артады. Мысалы, ауысымдылық, коэффициентінен жоғарылауы өндіріске қосымша жұмыс күшінің енгізілуіне ықпал етеді. Жабдықтар күтімін жақсарту бос тұрып қалулардан артады, ал бұл еңбек ресурстарының, өзгеріссіз санында ешкім есесін қамтамасыз етеді. Магистральды мұнай құбырлары жүйесі жұмысының ұтымды технологиялық режимін белгілеу өнеркәсіптік-өндірістік жұмысшылардың өзгеріссіз санында кемірсутек шикізатын тасымалдау көлемін арттыруға мүмкіндік береді.

Қайтадан пайдалануға берілген негізгі құралдар бойынша амортизацияны есептеу енгізілген айдан кейінгі айдың бірінші күнінен басталады. Шығарылған негізгі құралдар бойынша амортизация есептеу шығарылған айдан кейінгі айдың бірінші күнінен бастап тоқтатылады. Қайтадан құру мен техникалық қайта жарақтандыру бойынша, егер олар толықтай тоқтатылса және негізгі қор консервацияға жіберілмесе, амортизацияны есептеу жүргізілмейді. Жалға алынған негізгі қор бойынша амортизацияны есептеуді жалдау шартының нысанына және шарттың талаптарына сәйкес жалгер немесе жалға беруші жүргізеді [3].

Сурет 2 - Негізгі капиталды пайдалануды жақсарту факторларының жіктемесі

Техника мен технологияны жетілдіру қолданыстағы негізгі құралдарға қатысты өндірісті арзандатуға мүмкіндік тудырады. Соған байланысты пайдаланудағы негізгі құралдар өз құнының бөлігін жоғалта отырып, құнсыздана бастайды.

Негізгі капиталға мүлкітік құндылығы бар жабдықтар түріндегі және басқа да құндылықтар жатады. Яғни олар өндіріске қызмет ететін, өзінің табиғи-заттай нысанын сақтайтын, өз құнының бір бөлігін жаңадан жасалған өнім мен қызметтерге біртіндеп отырып көшіретін капиталдар жиынтығы.

Негізгі қорлардың заттық мазмұны – бұл құрал, заттық түрдегі құрал ретінде пайдалану мүмкіншілігінде. Олар кәсіпорынның материалдық – техникалық базасы ретінде қолданылады, жалпы көлемі кәсіпорынның өндірістік қуаты, еңбектік техникамен қаруландыру деңгейіне байланысты. Пайдалану үрдісі жағынан негізгі қорлар табиғи және сапалық жағынан тозады, сөйтіп кәсіпорынды едәуір ысырапқа ұшыратыды. Негізгі қорлардың тозу ысырабын азайту оларды жақсы пайдалану жолымен негізгі көрсеткіштердің деңгейлерін, қор қайтарымын, ауысымдылық коэффициенті, жабдықтау жүктемесінің коэффициентін арттыру [4].

Бұл көрсеткіштерді жақсарту ғылыми – техникалық прогресс, негізгі қорлардың құрылымын жетілдіру, жабдықтардың әр түрлі бос тұрып қалуын қысқарту, өндірісті және еңбекті жетілдіру, шаруашылықты жүргізудің жаңа нысанын дамыту есебінен мүмкін болады.

Негізгі капиталдардың кез-келген объектілері табиғи және сапалық тозуға ұшырайды, яғни адам күшімен, техникалық және экономикалық фактордың ықпалы арқылы олар өзіндік ерекшелігін, үлесін бірте - бірте жояды, жарамсыздыққа әкеледі. Сапалық тозуы ескірген негізгі қорлар өзінің конструкциялық, өнімділік, үнемділік, шығарылған өнімнің сапасы жөнінен жаңа үлгідегіден қалып қоятынын көрсетеді.

Негізгі капиталдарды қолдануды экстенсивті жақсарту жолы қазіргі уақытта толық қолданылмаса да, өзінің шегіне ие. Интенсивті жолдың мүмкіндіктері жоғары болады. Негізгі қорларды қолдануды интенсивті жақсарту уақыт бірлігінде жабдықты жүктеу деңгейін көтеруді қарастырады. Оған әрекет етуші машиналар мен механизмдерді модернизациялау, олардың қызмет етуінің оптималды режимін бекіту арқылы қол жеткізіледі.

Технологиялық процестің оптималды режиміндегі жұмыс негізгі қорлар құрамын өзгертусіз, жұмыс етушілер санын өзгертусіз және өнім бірлігіне материалды ресурстар шығынын азайту арқылы өнім шығаруды көбетуді қамтамасыз етеді.

Негізгі капиталдарды қолданудың интенсивтілігі келесі жолдармен көрсетіледі: еңбек құралдарын техникалық жетілдіру, өндіріс технологиясын жетілдіру, өндірістік процестегі тар жолдарды жою, техниканың жоспарлы өнімділігіне жету мерзімдерін азайту, еңбекті ғылыми ұйымдастыруды жетілдіру, жұмыстың жылдам әдістерін қолдану, жұмысшылардың біліктілігімен кәсіптік дайындығын көтеру.

Техниканың дамуы мен осыған байланысты процестердің интенсификациясы шектеусіз. Сондықтан да негізгі қорларды қолдануды интенсивті түрде көтерудің мүмкіндіктерінің шегі жоқ.

Негізгі қорларды қолданудың сипатын көтерудің маңызды бағыттарына олардың құрылымын жетілдіру жатады. Себебі, өнімді шығаруды көтеру жетекші цехтарда жүргізілетіндіктен, олардың үлесін, негізгі қорлардың жалпы құнын да көтеру маңызды. Көмекші өндірістің негізгі қорларын көтеру, өнімнің жалпы қор көлеміндегі өсіміне әкеледі, себебі бұл орайда өнім шығаруды көбейту жүргізілмейді. Бірақ көмекші өндірістің пропорционалды дамуынсыз негізгі цехтар толық көлемде қызмет ете алмайды.

Сондықтан мекемедегі негізгі қорлардың оптималды - өндірістік құрылымын іздеу- оларды қолдануды жақсартудың негізгі бағыты.

Қазіргі заманғы шарттарда негізгі қорларды қолданудың маңызын көтеруді көрсететін тағы бір фактор пайда болды. Бұл мекемелерді шаруашылықтандыру мен жекешелендірудің акционерлік нысандарын дамыту екі жағдайда да еңбек ұжымы

негізгі қорлардың иесіне айналады, мақсатты инвестициялауды көтеруге мүмкіндік беретін мекеме пайдасын, негізгі қорлардың қөндірістік құрылымын және қалыптасуын қоса алғанда, нақты түрде өндіріс құралдарына билік ету мүмкіндігін алады.

Сондықтан негізгі қорлардың активті бөлігін әр уақытта ауыстырып отырудың қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты қазіргі экономикада айырбастаудың анықтаушылық қажеттіліктің басты факторы – сапалық тозу болып табылады. Кәсіпорынның негізгі міндеті болып саналатыны – негізгі өндірістік капиталдың шамадан тыс ескіріп қалуына жол бермеу. Себебі олардың жеке сапалық тозуының деңгейі және кәсіпорынның жұмысының нәтижесі осыған байланысты болады [5].

Жалға беруші жалға алушының техникасын жөндеу, жұмысқа дайындау, мамандарын оқыту жұмыстарын атқаруын, құрал-жабдықтардың тиімді пайдалануын қамтамасыз етеді. Жалға берушінің барлық сервис түрлеріне шығыны лизингтік келісім бойынша төлемге кіреді. Сервистік лизингтің келесі ерекшелгі толық амортизация принципіне негізделмегендігінде. Лизингтік келісім шартта көрсетілген төлем ақы құрал-жабдықтың толық құнын өтемейді. Лизингтік келісім құрал-жабдықтың амортизациясына қарағанда қысқа мерзімде жалға алу мерзімін қамтиды. Жалға беруші келісім шарт мерзімін созуы (басқа шарт бойынша) немесе жалға алынған жабдықты қалдық құны бойынша сатуы мүмкін. Бұл жағдайда құрал-жабдықтың үшінші тарапқа сатылуына да шек қойылмайды. Сервистік лизингтің тағы бір ерекшелігі контрактке жалға алушының мерзімінен бұрын жалды тоқтатып, құрал-жабдықты қайтару туралы шартты кіргізуі болып табылады. Бұл жалға алушы үшін өте маңызды шарт, ол оны құрал-жабдықтың мерзімін бұрын моральдік ескіруінен сақтандырады, егер жалға алынған құрал-жабдықтарға қажеттілік болмаған жағдайда онан мерзімінен бұрын құтылуға мүмкіндік береді.

Табыстағы теңсіздік едәуір дәрежеде құн заңының (бағалық заңында) объективті әрекетпен туындағанын ұмытпау керек. Табыс дифференциясын (әркелкілігін) түгел жоюға тырысу рыноктық механизмді қиратумен тең. Қайта бөлу процестерінің әр түрлі елдерде түрліше, бірақ Швецияда оның шеңбері кең.

Қорыта келгенде, жоғарыда айтылған бағыттар мен факторлар негізгі қорды пайдалану нәтижелілігін жоғарылатады, өйткені осы шараларды өткізе отырып біз кәсіпорында және Қазақстан мұнай өндірісі инфрақұрылымын нақты мақсатқа және нәтижелі қорытындыға жеткізіп дамыта аламыз.

Негізгі қорларды пайдаланудың халық шаруашылығындағы нәтижелігін бағалау қиын. Бұл мәселені шешу қоғамға қажетті өнім көлемін жоғарылатады, халық қажеттілігін толық қанағаттандырады және өндірі потенциалының қайтарымын көтереді, өндіріс рентабельділік деңгейін, қор жинауын жоғарылатады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Қазақстан халқына Жолдауы (11.11.2014ж)
2. Қ.Құсайынов. Кәсіпорынның қаржылық жағдайы және оны жақсартудың жолдары./Экономика и статистика.№1.2011ж.27-бет.
3. Д.Я.Куатова. Экономика предприятия. А.: Экономика. 2011.
4. Тұрғұлова А.Қ., Әмірқанов Р.Ә. Қаржылық менеджменттің Қазақстан экономикасындағы дамуы: теориясы, практикасы және императивтері.Монография. – Алматы.:Экономика, 2010ж. 108-б.
5. Растова Ю.И., Малахов Р.Г., Горянинская О.А. Экономика организаций (предприятий) в схемах. – М.: Эксмо, 2009

БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН АТА – АНА ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ МАҢЫЗЫ.

Өтебалиева Қ.Е.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Елімізде неке және отбасы қатынастарын мемлекеттік қорғау және қолдау мақсатында 1998 жылы 17 желтоқсанда «Неке және отбасы туралы» Заң қабылданды. Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» кодексіне сәйкес: отбасы дегеніміз - некеден, туыстықтан, дүниеге бала әкеліп, оны тәрбиеге алудың өзге де нысандарынан туындайтын өзара жәрдемдесуге тиісті адамдардың тобы. Біздің елімізде неке ер мен әйелдің арасында пайда болады.

Түйінді сөздер: отбасы, отбасы құндылықтары, неке, ата –ана, бала, ерлі – зайыптылық.

Отбасы құқығы құқық саласы ретінде қоғамдық қатынастардың белгілі бір түрін - неке және отбасына жататындығы фактісінен туындайтын отбасылық қатынастарды реттейді. Ерлі - зайыптылық, балалардың туылуы, оларды тәрбиелеу, асырап алу, қорғаншылық және қамқоршылық-кез келген адам үшін маңызды мәні бар қатынастарды реттейді.

Отбасы құқығы-бұл нормалары ерлі-зайыптылар, ата-аналар мен балалар арасындағы, отбасы заңнамасында көзделген басқа да туыстар мен өзге де адамдар арасындағы мүліктік емес және мүліктік қатынастарды реттейтін, сондай-ақ некеден, қан туыстығынан және балаларды отбасына тәрбиелеуге алудан туындайтын құқық саласы [1].

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы Кодексінің 1-бабында мынадай анықтама берілген: «отбасы-некеден (ерлі-зайыптылықтан), туыстықтан, жекжаттықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиелеуге қабылдаудың өзге де нысандарынан туындайтын мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге байланысты және отбасы қатынастарын нығайту мен дамытуға жәрдемдесуге арналған адамдар тобы. Олардың ерекшеліктері төмендегілерден тұрады:

- отбасылық құқықтағы мүліктік қатынастар жеке мүліктік емес;
- кейбір жағдайларды қоспағанда, осы құқықтық қатынастардың субъектілері жеке тұлғалар ғана болып табылады». Мысалы, ҚР «Неке (ерлі - зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексі 117-бабының 2-тармағына сәйкес тәрбиелеу мекемелеріндегі, емдеу және басқа да ұқсас мекемелердегі балаларға қатысты қорғаншылардың (қамқоршылардың) міндеттерін орындау мекемелердің әкімшілігіне жүктеледі.;
- осы құқықтық қатынастар субъектінің тұлғасымен тығыз байланысты және құқықтық мирасқорлыққа жол бермейді;
- отбасылық құқықтық қатынастар өтеусіз сипатқа ие;
- көптеген жағдайларда отбасылық құқықтық қатынастардың туындауына негіз мемлекеттік тіркеуді талап ететін заңды фактілер болып табылады.

Отбасы құқығын реттеудің мәні отбасы емес, оның мүшелері арасындағы қарым-қатынастар (отбасылық қатынастар) болып табылады. Алайда олардың барлығы құқық нормаларының әсеріне ұшырамайды (мысалы: махаббат, құрмет, психологиялық, рухани байланыстар және ерлі-зайыптылардың және отбасының басқа

да мүшелерінің басқа да өзара сезімдері). Отбасы заңнамасы отбасында бар қарым-қатынастардың жалпы массасынан тек олардың мәні мен ерекше маңыздылығына байланысты құқықтық ықпал етуге жататындар ғана бөледі. Олар өз жиынтығында отбасы құқығының мәнін құрайды. Осылайша, отбасылық құқықтың мәні некеден, қан туыстығынан, балаларды отбасына тәрбиелеуге алудан туындайтын қоғамдық қатынастар болып табылады. «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының Кодексінің 3-бабына сәйкес:

1) отбасы мүшелері: ерлі-зайыптылар, ата-аналар арасындағы құқықтар мен міндеттерді, мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды белгілейді;

Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексінде көзделген жағдайларда және шектерде басқа туыстар мен өзге де адамдар арасында;

2) некеге отырудың (ерлі-зайыпты болудың), некені (ерлі-зайыптылықты) тоқтатудың және оны жарамсыз деп танудың шарттары мен тәртібін белгілейді;

3) жетім балаларды, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды отбасына орналастырудың нысандары мен тәртібін айқындайды;

4) азаматтық хал актілерін мемлекеттік тіркеу тәртібін реттейді;

5) азаматтық хал актілерін мемлекеттік тіркеуді жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың функцияларын айқындайды.

Отбасылық құқықтық қатынастарды келесі негіздер бойынша жіктеуге болады: мазмұны бойынша, субъектілік құрамы бойынша, субъективті құқықтарды қорғау сипаты бойынша.

Субъектілік құрам бойынша отбасылық құқықтық қатынастарды бөлуге болады:

- ерлі-зайыптылар арасындағы (неке, ерлі-зайыпты) қатынастар;
- бұрынғы ерлі-зайыптылар арасындағы қатынастар;
- ата-аналар мен балалар, бала асырап алушылар мен асырап алушылар арасындағы (ата-ана құқығы қатынастары) қатынастар;
- басқа отбасы мүшелері арасындағы қатынастар;
- қорғаншылар (қамқоршылар) мен қамқорлықтағы кәмелетке толмаған балалар арасындағы қатынастар;
- асырап алушы ата-аналар және балаларды отбасыға қабылдаудағы қатынастар;
- қорғаншылық және қамқоршылық органдар арасындағы қатынастар.[2]

Неке қию үшін некеге отыратын еркек пен әйелдің еркін және толық келісімі және олардың неке жасына жетуі қажет. Неке жасы ерлер мен әйелдер үшін он сегіз жас деп белгіленеді. Неке қиюды мемлекеттік тіркеу орны бойынша тіркеуші органдар мынадай дәлелді себептер болған кезде неке жасын екі жылдан аспайтын мерзімге төмендетеді:

1) жүктілік;

2) ортақ бала туған жағдайда.

Неке жасын төмендету туралы өтінішті некеге отыруға тілек білдірушілер және олардың ата-аналары не қамқоршылары белгіленген неке жасын төмендету қажеттілігін туындататын себептерді көрсете отырып беруі мүмкін. Неке жасын төмендетуге некеге отыратын адамдардың келісімімен ғана жол беріледі. Неке жасына толмаған адамдардың немесе неке жасына жеткен адамның неке жасына толмаған адаммен арасындағы некеге неке жасына толмаған адамдардың ата-аналарының не қамқоршыларының жазбаша келісімімен ғана рұқсат етіледі. Діни әдет-ғұрып бойынша немесе белгілі бір ұлттың салт-дәстүрлеріне сәйкес қиылған некенің де құқықтық маңызы жоқ. Діни салт бойынша неке қию некеге дейін де, мемлекеттік тіркеуден кейін де мүмкін. Неке қиюға жол беретін жағдайлар мен кедергілерді қоса алғанда мұндай құқықтық реттеу тиісті діннің канондық құқығының нормаларымен жүзеге асырылады.

Ерлі – зайыптылар арасындағы жеке қатынастар, мүліктік қатынастармен салыстырғанда ерлі – зайыптылардың өмірінде, сөзсіз үлкен орын алады және маңызды роль атқарады. Алайда, жоғарыда атап өткендей, ерлі – зайыптылардың барлық мүліктік емес жеке қатынастары қысқартылып реттелмейді. Достық, сүйіспеншілік, құрметтеу, бір – біріне деген сенім құқықтық реттеуге жатпайды. Ерлі – зайыптылардың күнделікті өмірінің негізін құрайтын қатынастардың көпшілігі құқықтан тысқары жатады. Сондықтан да құқықпен реттелетін ерлі – зайыптылар қатынастарының ішінде, жеке қатынастар мүліктік қатынастарға қарағанда елеулі түрде аз орын беріледі. Тіпті, жеке мүліктік емес құқықтар отбасы құқығы нормаларымен бекітілген жағдайларда да, көптеген жағдайларда, бұл бар болғаны норма – декларациялар ғана, нақты заңдық нормалар емес, өйткені осы құқықтарды бұзғаны үшін санкциялар қолдану мүмкін емес. Ең алдымен, сөз, отбасы өмірі мәселелерін шешу кезіндегі ерлі – зайыптылардың теңдігін бекітетін нормалар туралы болып отыр.

Алайда, норма – декларациялық-құқықтық құндылықтарға ие емес деп санауға болмайды. Біріншіден, құқықтық нормалар қатарына моральдық нормаларды жатқызады, олар мемлекеттің отбасылық – құқықтық саясатын жария етеді, екіншіден, олар сондай – ақ тәрбиелік маңызға ие, белгілі бір мінез – құлық эталонын жасайды.

Ерлі – зайыптылардың жеке қатынасын реттейтін нормаларды шартты түрде үш топқа бөлуге болады. Ерлі – зайыптылардың айналысатын қызметін, мамандығын, тұрғылықты жерін таңдау құқығын бекітетін, құқықтық табиғаты бойынша конституциялық құқық нормалары болып саналатын нормалар бірінші топты құрайды. Санкциялар арқылы айырылған, жоғарыда айтылған норма – декларациялар екінші топқа кіреді. Және үшінші топ қана санкциялармен жабдықталған, кәдімгі отбасылық – құқықтық нормалардан тұрады.

Неке қиюды мемлекеттік тіркеген күннен бастап ерлі-зайыптылардың әрқайсысы отбасылық заңнамада көзделген құқықтар мен міндеттерді иеленеді.

Ерлі - зайыптылардың әрқайсысына қызмет түрін, кәсіп пен діни нанымды таңдау еркіндігі құқығы бар. Отбасылық өмір түрлі мәселелерді шешумен байланысты, мысалы, әкесі, анасы өзінің ата-аналық міндеттерін жүзеге асырумен байланысты. Сондықтан, ҚР ҚК ерлі-зайыптыларға тең құқықтар мен міндеттерді бекітеді. Ана болу, әке болу, балаларды тәрбиелеу, білім беру, ерлі-зайыптылардың тұрғылықты жері, болуы мәселелерін және отбасы өмірінің басқа да мәселелерін ерлі-зайыптылар бірлесіп шешеді. Ерлі-зайыптылар өзара құрмет негізінде отбасында өз қатынастарын құруға міндетті және өзара көмек көрсету, отбасының әл-ауқаты мен нығайтуына жәрдемдесу, өз балаларының денсаулығына, дамуына және олардың әл-ауқатына қамқорлық жасау.

Бұрын айтылғандай, отбасылық құқықтық қатынастардың пайда болуының негізі заңи фактілер болып табылады. Бұл ереже ата-аналар мен балалар арасындағы құқықтық қатынастарға қолданылады. Ата-аналар мен балалардың құқықтары мен міндеттерінің туындауына заңда белгіленген тәртіппен куәландырылған баланың шығу тегі негіз болып табылады. Бұл ереже тіркелген некеде тұрмайтын адамдардан туған балаларға да қатысты. Осылайша, заңда көзделген тәртіппен әке болуды анықтау кезінде баланың ата-аналары мен олардың туыстарына қатысты бір-бірімен некеде тұрған адамдардан туған баланың қандай құқықтары мен міндеттері бар екендігі анықталады.

Бала туылғаннан кейін бірден тіркеледі және туған сәттен бастап азаматтық алуға құқығы бар, сондай-ақ мүмкіндігінше өз ата-аналарын білуге құқығы және олардың қамқорлығына құқығы бар. Баланың тууын мемлекеттік тіркеу – құқықтық салдарларды туындататын заңды факт болып табылады және ата-аналар мен балалардың құқықтары мен міндеттерінің туындауына негіз болып табылады. Бала

асырап алушылар мен асырап алынғандардың құқықтары мен міндеттері бала асырап алу туралы заңды күшіне енген сот шешіміне негізделеді.

Баланың тууын мемлекеттік тіркеу заңда көзделген тәртіппен жүзеге асырылады. Баланың тууын мемлекеттік тіркеуді баланың туған жері бойынша немесе ата-анасының не олардың біреуінің тұрғылықты жері бойынша тіркеуші органдар жүргізеді. Баланың тууын мемлекеттік тіркеу үшін құжаттарды қабылдауды тіркеуші орган, сондай-ақ Халыққа қызмет көрсету орталықтары не «электрондық үкімет» веб-порталы арқылы жүзеге асырады. Ата-аналардың тұрғылықты жері олардың заңды мекен-жайына сәйкес анықталады.

Егер ата-аналар бір-бірімен некеде тұрмаса (ерлі-зайыпты болмаса), ортақ баланың тууы өзін баланың әкесі деп таныған адамның тұрғылықты жері бойынша тіркелуі мүмкін. Баланың тууын тіркеу туралы өтінішпен бір мезгілде баланың тууын анықтау туралы өтініш беріледі.

Туу туралы актілік жазбада баланың туған жері тууды мемлекеттік тіркеу кезінде қабылданған сәтке сәйкес баланың нақты туған жерінің атауы көрсетіледі.

Қазақстан Республикасынан тыс жерде туған баланың тууын мемлекеттік тіркеу Қазақстан Республикасының дипломатиялық өкілдіктері мен консулдық мекемелерінде не ата-анасының немесе олардың біреуінің тұрғылықты жері бойынша тіркеуші органда жүргізіледі.

Баланың тууын ата-анасының не олардың біреуінің тұрғылықты жері бойынша тіркеген жағдайда, осы елді мекен баланың туған жері болып көрсетіледі.

Экспедицияларда және тіркеуші орган жоқ шалғай жерлерде, сондай-ақ анасы теңіз, өзен, әуе кемесінде немесе поездда болған кезде туған баланың тууын мемлекеттік тіркеу ата-анасының немесе олардың біреуінің тұрғылықты жеріне қайтып оралғаннан кейін тұрғылықты жері бойынша тіркеуші органда жүргізіледі. Мұндай жағдайларда баланың туған жері болып баланың тууын мемлекеттік тіркеу жүргізілетін әкімшілік-аумақтық бірлік көрсетіледі.

Баланың анасынан (ана болу) шығу тегін анасы баланың медициналық ұйымда туғанын растайтын құжаттардың негізінде тіркеуші орган белгілейді. Бала медициналық ұйымнан тыс жерде туған жағдайда оның шығу тегін туу фактісін растайтын медициналық құжаттардың негізінде тіркеуші орган белгілейді, ал олар болмаған жағдайда баланың шығу фактісі сот тәртібімен белгіленеді.

Баланың қажетті өмір сүру деңгейіне құқығы. Әрбір баланың толыққанды дене бітімі, психикалық, адамгершілік және рухани дамуы үшін қажетті өмір сүру деңгейі мен жағдайларына құқығы бар. Мемлекет бұл жағдайларды әлеуметтік және экономикалық шаралар жүйесі арқылы жасауды қамтамасыз етеді. Баланың жеке құқықтарынан басқа, отбасылық заңдармен ғана емес, азаматтық заңдармен де реттелетін мүліктік құқықтары да бар. Сонымен қатар бала өз ата-анасынан және отбасының басқа да мүшелерінен тәртіп пен мөлшерде үлес алуға құқылы.

Балаға алимент, жәрдемақы ретінде тиесілі сомалар жетім балаларға, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған ұйымдардың басшыларын қоспағанда, баланың ата-анасының немесе басқа да заңды өкілдерінің қарамағына түседі және олар баланы күтіп-бағуға, білім беруге және тәрбиелеуге жұмсайды. Баланың өзі алған табыстарға, сыйға немесе мұрагерлік тәртібімен алған мүлікке, сондай-ақ оның қаражатына сатып алынған кез келген басқа мүлікке меншік құқығы бар.

Өз еңбегінен табыс алатын бала, егер ол ата-анасында тұратын болса, отбасын күтіп-бағу жөніндегі шығыстарға қатысуға құқылы. Баланың өзіне меншік құқығымен тиесілі мүлікке билік ету құқығы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде айқындалады. Ата-аналар баланың мүлкін басқару құқығын жүзеге асырған кезде

оларға заңда белгіленген ережелер қолданылады. Бірге тұратын бала мен ата-аналар өзара келісім бойынша бір-бірінің мүлкін иеленуі және пайдалануы мүмкін. Ата-аналар мен баланың ортақ меншік құқығы туындаған жағдайда олардың ортақ мүлікті иелену, пайдалану және оған билік ету құқықтары Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде айқындалады.

ҚР заңнамаларында баланың өз құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау құқығы бекітілген. Баланың өз құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға құқығы бар. Баланың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды баланың ата-аналары немесе басқа да заңды өкілдері, ал Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген жағдайларда қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын орган, прокурор және сот, сондай-ақ өз құзыреті шегінде ішкі істер органдары және өзге де мемлекеттік органдар жүзеге асырады. Кәмелетке толмаған деп танылған баланың Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес толық іс-әрекетке қабілетті, кәмелеттік жасқа толғанға дейін құқығы бар өз құқықтарын дербес жүзеге асыру және міндеттерін, оның ішінде қорғалуға құқығы бар [3].

Баланың ата-аналары немесе басқа да заңды өкілдері тарапынан қиянат жасаудан қорғалуға құқығы бар. Баланың құқықтары мен заңды мүдделері бұзылған кезде, оның ішінде ата - аналар немесе басқа да заңды өкілдер баланы күтіп-бағу, тәрбиелеу, оған білім беру жөніндегі міндеттерді орындамаған немесе тиісінше орындамаған кезде не ата-ана (қорғаншылық, қамқоршылық) құқықтарын теріс пайдаланған кезде бала өз құқықтарын қорғау үшін қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын органға, ал он төрт жасқа толған кезде сотқа өз бетінше жүгінуге құқылы.

Баланың өміріне немесе денсаулығына қауіп төнгені туралы, оның құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылғаны туралы белгілі болған мемлекеттік органдар мен ұйымдардың лауазымды адамдары және өзге де азаматтар бұл туралы баланың нақты орналасқан жері бойынша қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын органға хабарлауға міндетті. Мұндай мәліметтерді алған кезде қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын орган баланың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау жөнінде қажетті шаралар қолдануға міндетті.

2002 жылғы 8 тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы Баланың құқықтары туралы» заң балаға мынадай мүліктік құқықтарды бекітеді:

- баланың тұрғын үйге құқығы;
- баланың білім алу құқығы;
- баланың еңбек бостандығына құқығы;
- баланың мемлекеттік көмекке құқығы;
- баланың демалуға және бос уақыты болуға [3].

Ата-ана құқықтары мен міндеттерінің белгілі бір ерекшеліктері бар:

1. Ата-аналардың өз балаларына қатысты тең құқықтары бар және тең міндеттер атқарады. Бұл ретте бала дүниеге келуі тіркелген некеде немесе әке ерікті түрде танылған немесе сот белгілегенде.

2. Ата-ана құқықтары уақытпен шектелген. Балалар он сегіз жасқа (кәмелетке) толған соң, сондай-ақ кәмелетке толмаған балалар некеге тұрған (ерлі-зайыпты болған) кезде ата-ана құқықтары мен міндеттері тоқтатылады.

3. Ата-ана құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыру кезінде ҚР «Неке (ерлі - зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексі көптеген нормаларында бекітілген Бала мүдделерінің басымдылығы сақталуы тиіс.

4. Ата-аналардың өз балаларын басқа адамдардың алдында тәрбиелеуге басым құқығы бар.

Егер ата-аналары кәмелетке толмаған адамдар болып табылған жағдайда, олардың баламен бірге тұруға және оны тәрбиелеуге қатысуға құқығы бар. Некеде тұрмайтын (ерлі-зайыпты болмаған) кәмелетке толмаған ата-аналар оларда бала туған жағдайда және олардың ана және (немесе) әке болуы анықталған кезде олар он алты жасқа толғанда ата-ана құқықтарын дербес жүзеге асыруға құқылы. Кәмелетке толмаған ата-аналар он алты жасқа толғанға дейін балаға қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын орган оны тәрбиелеуді баланың кәмелетке толмаған ата-аналарымен бірлесіп жүзеге асыратын қорғаншы тағайындайды. Баланың қорғаншысы мен кәмелетке толмаған ата-аналардың арасында туындайтын келіспеушіліктерді кәмелетке толмаған бала мен ата-аналардың мүдделері мен құқықтарын ескере отырып, қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын орган шешеді. Кәмелетке толмаған ата-аналар құқылы мойындауға және оған дау айтуға өздерінің әке және ана болуын жалпы негіздерде, сондай-ақ талап етуге құқығы бар-жайлар бойынша бала он төрт жасқа қатысты әке болуды анықтауды сот тәртібімен өз балаларына.

Ата-аналардың өз балаларын тәрбиелеу жөніндегі құқығы мен міндеті:

1. Өз балаларының денсаулығына, дене бітімі, психикалық, рухани және адамгершілік дамуына қамқорлық жасау міндеті;

2. Тәрбие алу құқығының өзі;

3. Баланың міндетті орта білім алуын қамтамасыз етуге міндетті.

Ата-аналардың баланың пікірін ескере отырып, жалпы орта білім алғанға дейін білім беру ұйымын және баланы оқыту нысанын таңдауға құқығы бар. Баланы тәрбиелеу мен білім беруге қатысты барлық мәселелерді ата-аналар баланың мүдделерін негізге ала отырып және оның пікірін ескере отырып, олардың өзара келісімі бойынша шешеді. Ата-аналар олардың арасында келіспеушіліктер болған кезде бұл келіспеушіліктерді шешу үшін қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын органға немесе сотқа жүгінуге құқылы.[3]

ӘДЕБИЕТТЕР

1. 1995 жылдың 30 тамызда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы.

2. Қазақстан Республикасының 1998 жыл 17 желтоқсандағы «Неке және отбасы туралы» заңы.

3. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы.

УДК 65.011.12

КОРРЕКТИРОВКА ПО ИПН. РАСЧЕТ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ

Петросянц Т.В.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются применение корректировки при исчислении налогов и социальных платежей, а так же алгоритм расчета из дохода работника меньше 25 МРП.

Ключевые слова: зарплата, оклад, корректировка, налог, доход.

Зарплата относится к так называемым доходам, облагаемым у источника выплаты. Это значит, что налоги и социальные платежи с зарплаты перечисляет в бюджет работодатель (налоговый агент).

Часть налогов удерживается из оклада (который прописан в трудовом договоре) за счет работника. Это ОПВ и ИПН. При выплате зарплаты работодатель вычитает эти налоги, которые затем перечислит в бюджет.

Чистая зарплата (то, что выдают на руки) = оклад — ОПВ — ИПН.

Часть налогов выплачивается за счет работодателя. То есть и перечисляет и уплачивает налоги с заработной платы работодатель. На размер чистой зарплаты эти налоги не влияют. К таким налогам относятся: Социальные отчисления (СО), обязательное социальное медицинское страхование (ОСМС) и социальный налог (СН). Однако, с 2020 года ОСМС также будет удерживаться как за счет работодателя (2%), так и из зарплаты за счет работника (1%).

Правила расчета зарплаты определяются следующими условиями:

-если доход работника меньше 25 МРП, то рассчитывается 90% корректировки по ИПН (индивидуальный подоходный налог)

Данная корректировка была введена с 2019 года. Эта корректировка применяется при исчислении налогов и социальных платежей из дохода работника меньше 25 МРП, а именно, по состоянию на 2019 год 63 125 тенге (размер оклада, а не чистой зарплаты).

Даже если к примеру, работник работает на двух предприятиях на полставки, при установленной зарплате на предприятии «А» 50 000 тенге и на предприятии «В» тоже 50 000 тенге. Данная корректировка 90% по ИПН при расчете ЗП будет применяться на предприятии «А» и «В». Несмотря на то, что в целом работник получает гораздо больше 25 МРП.

Корректировка 90% по ИПН = облагаемый доход * 0,9

Облагаемый доход = Оклад — ОПВ — 1МЗП

Нужно вычитать из облагаемого дохода данную корректировку, если выплаченная зарплата меньше 25 МРП.

Таким образом применение корректировки 90% значит уменьшение ИПН для зарплаты меньше 25 МРП в 10 раз или же уменьшение ставки налога с 10% на 1%

Налоги и платежи с зарплаты удерживаются, исчисляются и перечисляются в бюджет работодателем (налоговым агентом). Соответственно, все формулы ниже для работодателей. Работнику для расчета чистой зарплаты достаточно знать как рассчитываются ИПН и ОПВ.

Корректировка 90% по ИПН = (Оклад — ОПВ — 1МЗП)*0,9

ОПВ — ставка 10%. Удерживается из зарплаты за счет работника.

ИПН — ставка 10%. Удерживается из зарплаты за счет работника. Если зарплата больше 25 МРП — 63 125 тенге в 2019 году. ИПН = (Оклад — ОПВ — 1МЗП) * 0,1

Если зарплата меньше 25 МРП

ИПН = (Оклад — ОПВ — 1МЗП — корректировка 90% по ИПН)*0,1

СО — ставка 3,5%. Удерживается за счет работодателя. СО = (Оклад — ОПВ) * 0,035

ОСМС — ставка 1.5%. Удерживается за счет. Зарплата больше 25 МРП. ОСМС = Оклад * 0,015

Зарплата меньше 25 МРП.

ОСМС = (Оклад — корректировка 90% по ИПН)*0,015

СН — ставка 9,5% для юридических лиц. 1МРП с работника для ИП (кроме ИП по упрощенной декларации — не платят СН с ЗП работников). Удерживается за счет работодателя.

Формула для юридических лиц

Зарплата работника больше 25 МРП.

СН к уплате = (Оклад — ОПВ)*0,095 — СО

Зарплата работника меньше 25 МРП.

СН к уплате = (Оклад — ОПВ — корректировка 90% по ИПН)*0,095 — СО

Формула для индивидуальных предпринимателей

СН к уплате = 1МРП — СО

Сроки уплаты налогов с зарплаты и отчетность.

Все налоги и социальные платежи с заработной платы уплачиваются не позже 25 числа месяца, следующего после выплаты зарплаты. К примеру, зарплату выплатили работникам в январе (1-м месяце). Уплатить налоги необходимо будет до 25 февраля (25 числа 2-го месяца).

Отчетность по уплаченным налогам (в том числе СО, ОПВ и ОСМС) отображается в форме 200 (декларации по ИПН и СН). Форма 200 сдается ежеквартально, не позже 15 числа второго месяца после отчетного квартала.

Например, отчетность по 1 кварталу (январь — март, 1-й — 3-й месяц) необходимо сдать не позже 15 мая (5-го месяца) и т.д.

ИП, работающее по упрощенному режиму не заполняют форму 200, все данные по налогам с ЗП они указывают в форме 910 (упрощенной декларации).

Целесообразным будет рассмотрение расчета налогов с зарплаты на примере. Возьмем для удобства оклад работника в размере 60 000 тенге.

ОПВ = 60 000 тенге * 0,1 = 6 000 тг

Корректировка по ИПН = (60 000 — 42 500 (МЗП) — 6 000 (ОПВ)) * 0,9 = 10 350 тг

ИПН = (60 000 — 42 500 (МЗП) — 6 000 — 10 350) * 0,1 = 115 тг

СО = (60 000 — 6 000 (ОПВ)) * 0,035 = 1 890 тг

ОСМС = (60 000 — 10 350 (Корректировка по ипн)) * 0,015 = 744,75 = 745 тг.

Тиыны округляются до тенге в большую сторону (даже если дробь меньше 0,5).

СН к уплате для ИП = 2 525 (МРП) — 1 890 = 635 тг. Для ИП ставка социального налога фиксирована — 1МРП с работника

СН для юридического лица = (60 000 — 6 000 — 10 350) * 0,095 = 4 146,75

СН к уплате = 4 146,75 — 1 890 = 2 256,75 = 2 257 тг

Чистая зарплата = 60 000 — 115 (ИПН) — 6000 (ОПВ) = 53 885 тг

Все платежи за счет работника = 6 115 тг

Все платежи за счет работодателя ИП = 1890 (СО) + 745 (ОСМС) + 635 (СН) = 3 270 тг

Все платежи за счет работодателя юр. лица = 1 890 (СО) + 745 (ОСМС) + 2257 (СН) = 4 892 тг

Таким образом, внесенные изменения, связанное с уменьшением размера ИПН за счет применения корректировки по работникам с низким уровнем заработной платы (дохода) способны приносить свои результаты, нацеленные на социальную поддержку таких работников.

ЛИТЕРАТУРА

1. <https://tokadoka.com/bux/ipn-v-rk.html>
2. Кодекс РК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет»

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДА ЭКСТРЕМАЛДЫ ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Тәуекел Р., студент, Ерланқызы А., студент
Ғылыми жетекшісі: Жангожаева Э.Т.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Маңғыстау облысындағы экстремалды туризмді дамыту жолдары.

Түйінді сөздер: экстремалды туризм, спорттық туризм, серфинг, кайтсерфинг, вейксерфинг, парасейлинг, банджи-джампинг, баллонинг, барашютизм, планер спорты.

Туризм – бұл адамның сабақтан, жұмыстан бос уақытында белсенді демалу және табиғат аясында бос уақытын өткізу, денсаулықты нығайту және т. б. мақсатында ұйымдастырылған саяхат. Саяхат мақсатына байланысты туризм: танымдық; медициналық; рекреациялық; сауықтыру; спорттық; қажылық; іскерлік; транзиттік, ностальгиялық деп бөлінеді. Спорттық туризм-бұл қызықты, күрделі, қауіпті уақыт өткізу түрі. Көптеген турист - спортшылар үшін, бұл туризмнің түрі ойын-сауық емес, өмір салты болып табылады. Соның ішінде спорттық туризмнің бір түрі – экстремалды туризм. Экстремалды туризм дегеніміз не? Бұл рухты ұстайтын демалыстың түрі. Экстремалды туризмнің мақсаты - қалған адамдар барудан қорқатын жерлерге бару, өзінің қорқыныш сезімін сезіну. Баяндамада Маңғыстаудағы экстремалды туризмді қандай түрлерін дамытуға болатынын қарастырамыз [1].

Экстремалды туризм әлемнің туристік нарығының 10% алып жатыр. Экстремалды туризм дамуының себептері: біріншіден, мораль мен талғамдардың өзгерісі; екіншіден, кез-келген экстремалды спорт адамда қауіп төндіретін адреналиннің күшті толқуын «береді», бұл сізге күнделікті өмірде көрінбейтін адамның ерекше реакциясын сезінуге мүмкіндік береді; үшіншіден, бұл әсер мен эмоциялар. Бұл экстремалды спорт осындай қабілеттерге ие; төртіншіден, өзіңізді сенімдірек сезініп, депрессиядан да емдеу мүмкін және әртүрлі кедергілерден қорқыныш сезімі азаю мүмкін [2].

Маңғыстауда экстремалды туризмді дамытуға толық мүмкіндік бар. «Маңғыстау облысында туризм дамымаған» деген секілді сөздерді әртүрлі интернет желілерінен естіп әрі көріп жүрміз. Каспий теңізі бар, 362 әулие бар, ашық аспан астында жатқан көрікті жерлер, табиғат ескерткіштері де бар соның өзінде де мұнда адамдар аз келеді. Бұл қалай болғаны десек, Маңғыстауға демалуға келетін адамдарға қарағанда, Маңғыстаудан басқа облыстарға, қалаларға немесе шетелдерге кететін адамдар көбірек. Яғни бірінші біз осы Маңғыстаудағы адамдарды қызықтыруымыз керек деген ойдамыз.

Маңғыстаулықтарды және туристтерді не қызықтыруы мүмкін?

1. Серфинг - жүздеген жылдар бұрын Тынық мұхиты аралындағы тұрғындар ойлап тапқан. Бұл спорт түрі сол уақыттан бері мүлдем өзгермеген – серферлер бұрынғысынша толқындарда сырғанау үшін тақтайларды пайдаланады. Толқын қаншалықты көп болса, тапсырма да қызықты өтеді.

2. Кайтсерфинг – (ағылш. kite – қайық және board – бортқа міну) – спортшының қол астында ұсталып, басқаратын айрықша жасаған тартпа әсерінен қозғалысқа негізделген спорт.

3. Вейксерфинг – кайыққа мінудің бір түрі. Бұл классикалық серфингтің оңай түрі. Моторлы кайықтың артына жалғасқан арқан арқылы толқында сырғанау.

4. Парасейлинг – белсенді демалыс түрі, бұл кезде адам ұзақ тростың көмегімен қозғалатын көлік құралына (әдетте катерге) және арнайы парашюттің әуе арқылы парит болуына байланысты бекітіледі.

5. Банджи-джампинг – Ресейде жиі «тарзанка» деп аталатын аттракцион, бірақ орыс тарзанкасымен ортақ емес.

6. Баллонинг – әуе шарында болу. Бүгінгі таңда туризмнің бұл түрі кәсіпорын жүйесінің бірегей және табысты саласы болып табылады және барлық адамдардың назарын қызықтырады. Баллонинг-бұл бай туристер үшін арналған ойын-сауық. Ұшақтардың пайда болуымен әуе шарына саяхат тоқтатылды, бірақ туризмнің бұл түрі бүгінгі күнге дейін рекреациялық мақсатта пайдаланылады.

7. Парашютизм – парашюттерді қолданумен байланысты авиациялық спорттың бір түрі. Парашютизмнің мақсаттары мен міндеттері үнемі өзгерді. Егер бастапқыда парашют өмірді құтқаруға арналған болса, кейінірек ол десант дайындаудың маңызды элементі болды. Қазіргі заманғы парашюттік спорт күмбезді акробатика, жерге қону, фристайл сияқты әртүрлі әртістік спорт түрлері, топтық акробатика және фрифлай сияқты еркін құлауда қайта құру сияқты спорт түрлерін қамтиды.

8. Планер спорты (планеризм) – белсенді демалыс түрі және пилоттар планерлер деп аталатын арнайы ұшу аппараттарында тартымсыз ұшатын спорт түрі. Жақсы ауа райы жағдайында тәжірибелі ұшқыштар үй әуесайлағына оралғанға дейін 100 километр қашықтыққа ұшу жасай алады. Дегенмен, ауа райы нашарлаған кезде жоспарланбаған жерге қону қажеттілігі туындауы мүмкін, бірақ мотопланерлердің ұшқыштары қозғалтқышты іске қосып, бұдан құтыла алады[3].

Серфинг, кайтсерфинг, вейксерфинг, парасейлингті жазғы уақытта Каспий теңізі жағалауында ұйымдастыруға болады. Ал банджи-джампинг, баллонинг, парашюттен секіру, планер спорт түрлерін Маңғыстаудың таулы жерлерінде, мысалы: Шерқала, Айрақты, Қаратау, Бозжыра, Жығылған сияқты әдемі жерлерде ұйымдастыруға болады.

Арнайы белгілі бір жерлерді таңдау, құрал-жабдықтармен қамту, қауіпсіздік ережелері сақтау, сонымен қатар қолжетімді бағалар болса туристтер мен жергілікті халықтың экстремалды туризмге деген қызығушылығы артуы мүмкін деген болжам бар.

Мұндай ойлар әртүрлі шетелдік шоуларды көргеннен кейін туындады. Шетелдерде осындай спорт түрлері жақсы дамыған. Неге бізде байқап көрмеске? Қазіргі кезде Ақтау қаласында серфинг, кайтсерфинг бар, бірақ қаламызда осы спорт түрлерімен көбіне өзге ұлт өкілдері ғана айналасатынын байқадық. Және бұл спорт түрлері арқылы көпті қызықтыруға болады.

Бұл ойдың пайдасы мен қатар зияны да бар болуы сөзсіз. Аталған заттарды қолжетімді қылу, халыққа ұсыну көп жұмысты талап етеді. Осы спорт түрлері қызық болғанымен, адам өміріне, экологияға да зардабын тигізуі әбден мүмкін. Бірақ ондай жайттардың болмауы үшін жақсы даярланған мамандармен жұмыс жасау керек. Мұндай спорт түрлерін Қазақстанның басқа да қалаларында іске асыруға болады[4].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. В.С. Боголюбов «Организация специальных видов туризма», 2010ж, Санкт-Петербург, 36, 39
2. <https://glonasstravel.com/destination/vidy-turizma/>
3. <https://ru.wikipedia.>
4. <https://studbooks.net/639507/turizm/balloonning>

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДАҒЫ АТ ТУРИЗМІ

Расулова Н., студент

Ғылыми жетекшісі: Жангожаева Э.Т.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Маңғыстау облысындағы ат туризмінің жағдайы мен оны дамытудың жолдары.

Түйінді сөздер: ат туризмі, саяхат, асу, Маңғыстау облысы.

Қазақстан туризмінің соңғы жылдары дамып келе жатқан бір саласы – ат туризмі. Қазақстан аумағында ат туризмі үшін мүмкіндіктер өте көп. Ат туризмі спорттық туризмге жатады. Сондықтан Қазақстан табиғаты спорттық туризммен айналысу үшін көптеген ерекше маршруттар мен жағдайлар ұсынады. Соның ішінде «Аспан асты мұражайы Маңғыстауды» алсақ болады. Маңғыстау облысында атты туризм сахатты үшін көптеген табиғи тарихи ескерткіштер зор қызығушылық туғызады.

Ат туризмі атқа мініп, немесе ат туризмі экипажында саяхаттау атқа мінушінің барлық бұлшықетін қозғалысқа түсіріп, денсаулыққа жақсы әсер береді. Атпен саяхаттау тек қана атқа мініп қана қоймай, жаяу жүруге де мүмкіндік береді, ал ол нағрузканы кең көлемде ұлғайтуға жағдай жасайды. Ат туризмінің ерекшелігі сол, серуендеу кезінде барлық құралдар және жүктер аттың ер-тоқымына бекітілген аспалы дорбаларда немесе арбаларда, шанада не болмаса жегілген аттармен тасылады. Ат маршруттарының негізгі бөлімі туристердің өзіне-өзі қызмет етуіне және ашық далада тұруға есептелінген (жазда-шатырларды түнейді, ал қыста-баспаналарда түнейді, асты отта дайындайды, өздері аттардың күтімімен айналысады). Ат туризм – адамзат үшін ең жақсы демалыс. Ол үшін дені сау, жуас және мықты жылқылар қолда болу керек және олар атты туризмнің арнайы талаптарына сәйкес келу керек. Туристтік саяхат барысында жылқылар мінген адамның ырқына көну керек, әр түрлі табиғи жағдайларда жалғасатын жұмыстарды орындау керек, батыл болып әр түрлі кескінделген рельефтерде дұрыс қозғалу керек және берілген жем- шөптермен қоректенуге үйрену керек. Әр адам атқа мінер алдында, жалпы жылқының анатомиясын білуі тиіс, ат тұқымын, түсін, жүріс түрін, жылқының мінезін және олармен қарым-қатынасын білу керек [1].

Қазақстанда өсірілетін негізгі жоспарлы жылқы тұқымдарына қазақы жылқының жабы мен адай типі, мұғалжар, көшім, қостанай және дон тұқымдары жатады. Адай жылықысы жабы тұқымының жылқысымен салыстырғанда дене құрлысы жағынан салт мінуге көбірек бейімделген. Оның басы шағын, жеңілдеу келеді, кеуде жағы жинақы, арқасы түзу, шоқтығы шығыңқы болады, сауыр жағы етсіздеу, аяқтары жіңішке, сидан, етсіз, сіңірлі келеді. Каспий теңізінің жағалауындағы жергілікті адай жылқыларына момуд жылқыларының едәуір әсері тигені байқалады. Сондай-ақ оның тұқымдық сапасына Каспий теңізі маңындағы шөлейт аудандардың ауа-райы, жем-шөбі, табиғаты тікелей әсер еткен. Осындай жағдайлардың ықпалымен адай жылқысы көбінесе салт мінуге қолайлы жылқы болып қалыптасқан. Жылқының бұл тұқымы жылқыны өсіріп, жетілдірген қазақтың адай руының атымен аталып кеткен [2].

Ал енді Маңғыстау облысында жылқымен сахаттауға келсек біздің өңірде көптеген көрсө көз тоймайтын тарихи жерлер өте көп. Торыштағы шар тастар алқабына

дейін туристердің табиғаттың талай таңғажайыбын тамашалауға мүмкіндігі бар, одан әрі жолды Шерқала-Ақмыш-Қызылқала қалашығына бағыттап, Айрақты тауына маңдай тіреген жолаушы әрі қарай акула тістері шашылып жатуымен алыс ойларға жетелейтін Тетис мұхитының орны – Тұзбайыр соры арқылы белгілі Үстірт қырына шығып кете алады. Бозжыра жазығына ат суытып алып, Маңғыстаудың ойындағы Түйесу құм массивтерін басып өту арқылы Тоқмақ мүйісіне көз сүйсіндіріп, Қарақия ойпатына көңіл тоғайтып Ақтауға келіп аттан түсуге болады. Маңғыстау облысында жылқымен саяхаттау барысында тек қана демалып әдемі жерлерді көру ғана емес, жеңіл аңшылықпен де айналысуға болады. Мысалы жергілікті туристтер үшін қоян аулауға болады, ал экзотиканы жақсы көретін шет ел туристері үшін жыландар мен тасбақа аулауға болады.

Туристтік бағыттарда жылқы жолдары 3 санатқа бөлінеді: жеңіл – жылқы үстіне мініп үйрену, жалға беру, бір күндік саяхат; орташа – көп күндік саяхатта тоқым астында қолдану, жегу; күрделі – қиын асулары бар тау жолдарын қолдану. Жеңіл жылқы саяхатты Маңғыстау облысының Ақтау және Жаңаөзен қалаларында және де Құланды, Шетпе т.б. ауылдар мен кенттерде жақсы дамыған. Олар ипподромдарда, теңіз жағалауларында, ашық аспан далалы жерлерде және де саябақтарда әр түрлі мерзімге жалға береді. Бұл саяхат түрімен қала халқы, қонақтары және шет елден келген туристер қарқынды демалады. Ал орташа көп күндік саяхат Маңғыстау елді мекенінің барлық жерлерінде іске асады, бұл саяхатпен жергілікті орта жастағы тұрғындар белсенді айналысады [3].

Күрделі қиын асулы саяхаттар Маңғыстау облысында әлі кездеспеді. Оның себебі, біздің өңірде арнайы турбазалардың, арнайы оқытылған мамандардың аздығы және де техникалық жабдықтардың жетіспеушілігі. Және де айта кететін бір жайт ол инфрақұрылымның дұрыс стандартқа сай еместігі. Бірақ та бұл жетіспеушіліктерге қарамай ақ, күшіміз жеткен жерлерге саяхаттауға болады деген ойдамын. Ол үшін ипподромдарда немесе ашық алаңдарда туристік топпен бірге алдын ала атқа мініп үйреніп, қауіпсіздік ережелерімен танысып, осы тәртіптермен танысып болған соң саяхатшылар арнайы журналға қолдарын қойып саяхатқа аттан беруге болады.

Егер адам атқа мініп жүре алмаса, онда ол адамды туристік бағытпен атқа мініп саяхаттау қолынан келеді ме деген сұрақ туындайды. Иә, атқа мініп жүру кез келген адамның қолынан келеді. Егер сіз демалыс күндеріңізді атқа мініп басқа көлікпен бара алмайтын жерлерге барғыңыз келсе, онда сізде 1-ші сұрақ туындайды. Атқа мініп жүре алмайтын адам үшін мұндай саяхат қолынан келеді ме? Біздің жауабымыз – иә, атқа мініп жүруді кез келген адам үйренеді. 2-ші сұрақ: Атқа мініп жүруді үйренуге қанша уақыт керек? Ол сіздің қаншалықты атқа мінуді үйренгіңіз келеді соған байланысты. 3-ші сұрақ: Белгілі туристік бағытпен жүріп өту үшін қаншалықты білім және атқа мініп жүруді білу керек? Бұл сұраққа жауап беру қиынырақ. Бірақ атқа мінуді мүлдем білмейтін саяхатшы жуас, әрі дайындалған атпен туристік трассада жүріп өте алады. Жылқы үстінде мініп жүруден қанағат алу және оны өзіңе бағындыруды үйрену керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Құлманова Г. , Беркінбай О. ,Әбеуов Х. , Ақоев М. «Экологиялық туризм» Алматы 2013ж. 97,199,200,213,214 бет.
2. <https://qazaqadebieti.kz/12924/at-turizmini-bolasha-y-zor>
3. https://kk.m.wikipedia.org/wiki/Ат_туризми

К ВОПРОСУ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИЕЙ

Рустем Д., студент

Научный руководитель: Кильдякова Е.Н.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы сотрудничества между Россией и Казахстаном, показана правовая база взаимоотношений двух государств.

Ключевые слова: Казахстан, Россия, сотрудничество, договор, безопасность.

Основа прочного добрососедского и тесного сотрудничества Казахстана и России была заложена историческими, культурными, геоэкономическими и геополитическими факторами, которые естественным образом и практически сразу после распада СССР вывели отношения наших стран на высокий уровень. Российская Федерация одной из первых признала государственный суверенитет Республики Казахстан в 1991 г. Россия стала первым государством в мире, с которым Казахстан подписал такой стратегический важный документ, как Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между РК и РФ (от 25 мая 1992 года).

В октябре 1992 г. были установлены дипломатические отношения между Республикой Казахстан и Российской Федерацией. В 1992 г. открыто Посольство Российской Федерации в Республике Казахстан. В 1992 г. открыто Посольство Республики Казахстан в Российской Федерации. В Российской Федерации действуют Генеральные Консульства Республики Казахстан в гг. Санкт-Петербурге и Казани, Консульства в гг. Астрахани и Омске и Почетные консулы РК в Ленинградской и Псковской областях, а также в Тюмени.

В Республике Казахстан действуют Генеральные Консульства Российской Федерации в гг. Алматы, Усть-Каменогорске и Консульство РФ в г.Уральске.

С 16 февраля 2017 г. Чрезвычайным и Полномочным Послом Республики Казахстан в Российской Федерации является Тасмагамбетов Имангали Нургалиевич.

С 7 февраля 2018 г. Чрезвычайным и Полномочным Послом Российской Федерации в Республике Казахстан является Бородавкин Алексей Николаевич.

В настоящее время между Казахстаном и Россией существует следующая правовая база основных договоров о сотрудничестве:

Договор между Республикой Казахстан и Российской Федерацией о совместных усилиях в охране внешних границ 1993 года.

Договор между Республикой Казахстан и Российской Федерацией о казахстанско-российской государственной границе 2005 года.

Договор между Республикой Казахстан и Российской Федерацией о военно-техническом сотрудничестве 2015 года.

Программа долгосрочного экономического сотрудничества между Правительством Республики Казахстан и Правительством Российской Федерации (до 2020 года).

В числе основополагающего: Договор между Республикой Казахстан и Российской Федерацией о добрососедстве и союзничестве в XXI веке, подписанный в ноябре 2013 г. в Екатеринбурге Нурсултаном Назарбаевым и Владимиром Путиным.

Объем правовой базы охватывает все основные сферы взаимодействия и находится на самом высоком уровне - использованы договоры, а не соглашения и другие форматы. Всего договорно-правовая база собственно казахстанско-российских отношений составляет более 200 документов.

Помимо этого Казахстан и Россия совместно входят в следующие объединения:

Содружество независимых государств (СНГ), Зону свободной торговли Содружества независимых государств, Евразийский экономический союз (ЕАЭС), Единое экономическое пространство (ЕЭП), Таможенный союз (ТС), Организацию Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), Шанхайскую организацию сотрудничества (ШОС) и соответственно, есть еще соглашения в рамках СНГ, ОДКБ, ЕАЭС, ТС и ЕЭП, которые также затрагивают отношения двух стран.

Отношение Казахстана к России лучше всего сформулировано в базовом официальном документе - в Концепции внешней политики (Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2014–2020 годы. Утверждена указом президента Республики Казахстан от 21 января 2014 №741).

Казахстанская Концепция внешней политики относительно отношений с Россией гласит следующее: в главе «Страновые и региональные приоритеты» отмечено, что «Республика Казахстан продолжит укрепление отношений с Российской Федерацией во всех сферах политического, торгово-экономического и культурно-гуманитарного сотрудничества на основе Договора о добрососедстве и союзничестве в XXI веке» [1].

Россия продолжает являться ключевым внешнеэкономическим партнером Республики Казахстан. Решению практических вопросов двустороннего экономического взаимодействия способствует работа Межправительственной комиссии по сотрудничеству между РК и РФ и входящих в ее состав 7 подкомиссий по направлениям сотрудничества: «межбанковское и инвестиционное; транспортное; межрегиональное и приграничное; военно-техническое; в области ТЭК; в сфере науки и новых технологий; в сфере промышленности» [2].

Между двумя странами нарабатан высокий потенциал сотрудничества в топливно-энергетической сфере. Развиваются проекты в области разведки, добычи и транспортировки углеводородов, создаются совместные предприятия в атомной промышленности, в рамках ЕАЭС ведутся работы по созданию общих рынков нефти, газа и электроэнергетики.

На основе взаимовыгодных подходов осуществляется транспортировка казахстанской и российской нефти в направлении третьих стран. В 2018 г. компании двух стран, совместно с другими акционерами Каспийского Трубопроводного Консорциума, успешно завершили проект по расширению пропускной мощности КТК. В рамках межправительственных соглашений осуществляется транзит российской нефти через Казахстан в Китай и Узбекистан.

Имеется высокая динамика взаимодействия в области освоения космоса и совместного использования комплекса «Байконур».

Успешному развитию отношений способствует межрегиональное сотрудничество, осуществляемое на основании Программы межрегионального и приграничного сотрудничества между Правительством РК и Правительством РФ на 2018-2023 гг. и более 200 договоров и соглашений, заключенных между регионами двух стран.

Между Казахстаном и Россией практически не существует вопросов, которые не были бы или не могли бы быть решены путем конструктивного диалога и учета взаимных интересов. На современном этапе отношения между нашими странами представляют собой успешную и эффективную модель двустороннего и

интеграционного взаимодействия, которая является залогом стабильности и безопасности на всем евразийском пространстве.

ЛИТЕРАТУРА

1. Концепция внешней политики Республики Казахстан на 2014–2020 годы от 21 января 2014 №741- <http://mfa.gov.kz/ru/erevan/content-view/koncepcia-vnesnej-politiki-rk-na-2014-2020-gg>

2. Сотрудничество Республики Казахстан с Российской Федерацией- <http://www.mfa.kz/ru/content-view/sotrudnichestvo-respubliki-kazakhstan-s-rossijskoj-federatsiej>

UDK 330.1

SOCIALIZATION OF PERSONALITY AS A THEORETICAL PROBLEM

Sutbayeva R.O.¹, Dr. Joseph Paul²

¹Sh.Yessenov Caspian state university of technology and engineering, Aktau, Kazakhstan

²University Suffolk, Great Britain

Abstract. The article is addressed to the theory of socialization of personality. The author believes that interpretations of socialization that do not go beyond the pedagogical space are unfounded, which makes it difficult to adequately understand the socialization of the individual as a scientific category. The author presents the space of socialization of personality and the process of this concept in content and form, based on the position of the socio-information structure of the individual, in the orientation to rethink the conceptual foundations of socialization of personality.

Key words: socialization of youth, personal space, social and professional activity, socialization, respondent

Recently, an increasing number of scientific publications have been devoted to the issues of socialization of young people, while theoretical issues of socialization are not given due attention. Interpretations and definitions of the socialization of the individual in their totality form a kind of cliché, self-evident and does not require clarification. Meanwhile, the situation in the field of socialization theory is difficult to assess positively. The range of problems associated with the consideration of the processes of socialization of students and students, one way or another, is inevitably included in the pedagogical context, in interaction with the processes of education and upbringing. This fact requires, in our opinion, special attention of researchers to distinguish between the concepts of socialization and education.

Based on the analysis of existing publications in the world scientific knowledge, such a distinction is either not made, that is, in this case, the concepts of socialization and education are identified, or a very conditional from the scientific point of view «explanatory» description to this aspect is made. As a result, the concept of socialization significantly loses in value, and the process of socialization is put in a subordinate position from the process of education, loses its independence.

In the scientific literature, there are many definitions and interpretations of the concept of «socialization». In our opinion, the most accurate definition of the process of socialization of the individual can serve as the following. Socialization- " the process and result of the development of a single person available and personally necessary social experience» [1].

The essence of the concept of socialization of personality is seen in the following. In a General sense, the space of personality socialization is the space of life experience, deployment of life resources. The space of socialization of personality is included, in our understanding, in the category of personal and life spaces, and is a process of deployment of human potential, which contains adaptive and creative potential.

As a basis for understanding the categories of personal and life spaces, we will take the understanding given By O. Y. Rybakov «Living space is a space that a person can potentially master».

Personal space is the space that a person has mastered at the moment. Living space in this aspect appears as a possibility, which becomes a reality by appropriating the essential aspects of space for him and turning them into personal. The way to gain living space is through «personal space» [2].

Personal space covers the accumulated, mastered by a person everyday experience. For a particular person, socialized reality is a reality that is included in the personal space. Everything that is not yet included in it (in particular, in view of the natural process of growing up), or will not be included, is not specifically socialized by the person taken. Living space is connected with the future, with life experience, which will be mastered by a person, and transformed into a personal space.

According to its content, the socialization of personality can be represented as a process of organization of intrapersonal structures, where not being is organized around a person, but a person organizes being in himself. Under the internal structure of the personality in this case is not meant psychological, and the designation of the meaning and value-containing basis of individuality, expressed in the inclinations, value system, priorities, aspirations, interests, etc. personality. In form, the socialization of the individual can be represented as a life-oriented process. In the dictionary of psychology, "personality orientation «is defined as» a set of stable, relatively independent of the situation, motives that Orient the behavior and activities of the individual.

U. Habermas is the founder of the critical theory of socialization (Habermas, 1973). In the framework of this theory, the process of socialization does not cover the whole person, but only a «part» of his personality, which represents the social essence of the individual, his social character, ensuring his functioning in society. The other «part» gives him the opportunity to «keep some distance» in relation to the prevailing system of roles, norms, values in society, that is, allows him to be critical of the elements of the social environment that prevent a person from asserting himself.

According to N. Smelzer, socialization has two goals: to promote the interaction of people on the basis of social roles and to ensure the preservation of society through the assimilation of its new members of the prevailing beliefs and patterns of behavior. Successful socialization, according To smelzer, is due to three factors: expectations, behavior change and the desire for conformity (Smelzer, 1998).

Individual social being, the sphere of requests, interests and priorities of a person, his life categories of perception are equipped with the structure of thought. Apparently, from here «every person constantly tends to move in a certain direction» [5].

Social and professional activity of an individual, family and business environment, the sphere of leisure employment determine not only the range of interests and preferences, but reflect mainly the state of thought of a person. The structure of personality is social-informational and has a pronounced orientation, which determines the content of the inner basis of a person who socializes in relation to himself not a random set of information, but its approximate flows. Therefore, not everything that is perceived and assimilated by a person is transformed into the content of its internal information structure. Let's highlight two common positions.

One of them says: a person becomes a person to the extent that it forms a social environment. The second position: the social environment does not so much form a person as it influences him. The process of socialization of the personality is included in the processes of " perception, accumulation, filtration, analysis and assimilation of information by the personality and determination of its own position and behavior on this basis..." [6].

It should be noted the following. We can only conditionally say that the social environment forms a person. It would be more correct to say that a person uses it, taking out of it for himself what he supports. A person is formed at the expense of the social environment, which serves as a support for him. As N. A. Berdyaev writes: «I comprehended the world «not-I», joined it, only opening it as an internal component of my world «I» [7].

The socialization of personality is the process of its self-organization on the basis of the social environment, and not the process of organization of personality through the social environment. The mobility of information has a direction. However, the information itself does not carry out the movement in relation to the person. On the contrary, a person makes a movement in relation to information, adapts it to himself. And in this regard, socialization can be understood as self-organization «of the person in the process of social relations on the basis of information interaction» [8].

Information flows contain their own sections of life. Each of these sections combines a system of information close to itself. Specialized knowledge, in one way or another, is " alienated " in favor of the perspective that develops in relation to this knowledge. It should be noted that the specialization, the choice of future profession carry the orientation and specificity of the content of the information structure of the personality.

R. Merton's mechanism of «anticipation», when a person begins to think and act in accordance with those social roles that he wants to find in the future, is indicative here. This mechanism is most clearly seen in people studying in specialized educational institutions. For example, students studying in the specialty acquire skills peculiar to representatives of these professions. From here it is logical to assert that the person is socialized, disposing himself to a certain type (types) of information complexes. According to M. Heidegger, «meaningful in the light of what is present, presence acts as the admission of presence. It matters how much presence is let in» [9].

We emphasize, in particular, that information can not be closed. It is simply open, that is, comprehensible, necessary – not for everyone. At the same time, in fact, any information has not a single perspective, which makes it open to a variety of perspectives of different sequences. From the point of view of socialization of the concrete taken personality it can be a question of the «partial» personality which deals not with all public life, and only with the reality grasped by this personality. Man «does not deal with the whole infinite world he has access to some part of reality involved in the sphere of his subjective experience» [10].

Everyone has his own «self-existence» (K. Jaspers). V. V. Rozanov exclaims: «Plato, Thomas more, Campanella - what isolated minds, what solitary characters! They went into the desert of their contemplation, where, except themselves and their " ideas", no one was» [11].

The interrelation of personal and life spaces is seen by us in the fact that personal space is addressed to virtualized versions of life space. These versions reflect a certain model of life, which is based not on pure fiction, or fiction, and illustrated-in a broad sense-the existence of individuality.

In contrast to the virtual space as a whole, which includes, among other things, utopian and idealistic as abstract from the actual life of the representation, virtual socialization is based on the possible socialization, contributing to the direction of the deployment of individual life flows. In this sense, «virtuality becomes a project of «taming the possible», finding a place for it in the existing» or «building its projection into the existing».

As a small digression, we point out that the concept of virtual socialization is usually addressed to the computer socialization of the individual, the socialization of a person in the cyberspace of the Internet environment. Such an understanding of virtual socialization is not entirely justified, since it is transformed into a kind of object index, according to which one could talk, for example, about «book» socialization (meaning a person «immersed» in the world of books), about «body -» socialization, etc. The understanding of virtual socialization as computer socialization privatizes the concepts of «virtual» and «socialization of personality» to its narrow context.

Virtualization symbolizes the measure of possible socialization, as the concept of virtuality is associated with the future, with the possibility. Real opportunities are not only the result, but also the continuation of development. The vector of motion of variability is intensively introduced into the realization of the «possible man» (K. B. Sigov).

The mechanism of «anticipation» to the desired profession in the future is virtualized. But he is not the fruit of pure fantasy. The person addresses to the reality socialized in personal-vital space, that is to the reality coordinated with logic of movement of individual vital streams. We emphasize that the image virtualized on the basis of living space is focused on the possibility of penetration into the personal space. In psychology, the concept of intention is defined as the direction of consciousness. In philosophy, «intention» is an intention, a tendency. It is as an intentional involvement in the direction of the deployment of personal-life space, virtual socialization is a condition not abstract, but expressed-the possible development of personality, which is outlined by the framework of individual inclinations and characteristics.

Sociological responses of secondary school age – as age the expression of active fold-socialized position regarding their future socio-professional identity, planning their future family life demonstrate a good example of virtual socialization. Environmental factors, external influences, of course, have a certain value for the individual. However, the factor indicator does not determine the psychological, creative and volitional nature of the person. For this reason, it does not necessarily fall into the content of the inner structure of the personality. The processes occurring in the structure of the personality, absorb what corresponds to the logic of the deployment of personal-life space.

According to the German scientist F. Tennis, social relations is a stable system of relations of individuals and social groups, which was formed in the process of their interaction with each other in specific historical conditions, i.e. the interaction of certain social groups just more responsible and qualitative performance of duties by the subjects of social and labor sphere: the first aspect – the presence of economic incentives, as a rule, they are based on the financial component. It is true that scientists and practitioners claim that stimulation as a method of influencing social and labor relations is mediated through its motivation [7]. Thus, the connecting component in this case is the reaction of employers and employees in the labor market in response to the action of economic and social incentives to work in the form of financial compensation for qualitatively performed labor duties. And it is quite clear that the financial component takes the form of appropriate incentives (motivators), formed (developed) on the basis of methods of socio-economic incentives. As the practice of interaction of subjects of labor relations shows, these incentives play a significant role in improving the quality of labor as one of the factors influencing the development of the economic component of the business entity. the second aspect is the presence of methods of social stimulation, which are based on sociocomponents based on the behavioral component of the person and the moral and psychological impact on the individual and social groups. In our opinion, these aspects provide a close relationship between the parties of labor relations with the process of formation of the behavioral component of the personality. In the

constantly changing conditions of management behavioral component is a significant factor in the formation of effective can be considered as a joint action in achieving the goal [12].

REFERENCES

1. Nemov R. S. Dictionary of psychology. M., 2007.
2. Rybakov U. Realization of humanity in the policy: diss. work. Saratov, 1997.
4. Lukov V.A., Minevich I.V. Future politicians: Socialization of students focused on professional political activity. M., 2004.
5. Шибутани Т. Социальная психология. Ростов н/Д., 1998.
6. Stepanova E.N. Political socialization in the information society// Proceedings of Altai state University. 2007. № 4/1. С. 155–159.
7. Berdiyaev N.A. Self-knowledge (Experience of philosophical autobiography). M., 1991.
8. Hramcova F.I. Gender dimension of political socialization // Social policy and sociology. 2008. № 3. С. 335–349.
9. Haidegger M. Time and being: Articles and speeches. M., 1993.
10. Philosophy in the system of culture: book: в 2-х т. / under the editorship of V. V. Ilyin. Vol. 2: Modern scientific and philosophical picture of the world. Moscow, 2001.
10. Rozanov V. V. Collected works: in 2 vols. Vol. 1: Religion and culture. Moscow, 1990.
11. Kirdyashkin I. V. Youth in the virtual space policy // Vestnik of Tomsk state University. 2009. No. 329. Pp. 44-46.
13. Ozhegov S. I., Shvedova A. Yu. Explanatory dictionary of the Russian language. 4th ed. Moscow, 1999.
12. A. D. Shemyakov "Factors of influence on the development of labor relations of subjects of social and labor sphere of the Donetsk people's Republic", ISSN 2519-2019 Bulletin of the Institute of economic research 2016, No. 4

ӘОЖ 33.338.4

ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПкерліктің дамуындағы қазақстан республикасындағы инновациялық инфрақұрылымның рөлін талдау

Тасболатова А.А.

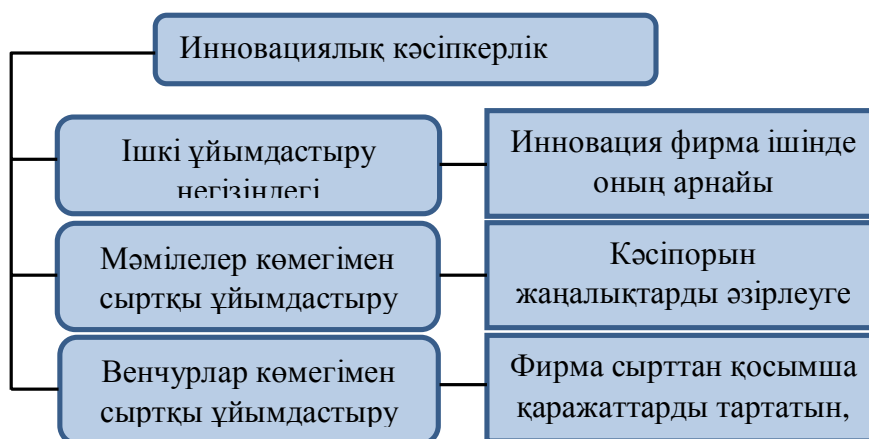
Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Инновациялық кәсіпкерлік – экономикалық қызметтің көп қырлы түрі болып табылады. Инновациялық сферада кәсіпкерлік қызметтің аталған түрлері салыстырмалы түрде жеке дара бола отырып, олар ұйымдастырушылық- құқықтық нысаны бойынша, операциялар мазмұны және оларды жүзеге асыру әдістері бойынша да айырмашылықтары мәнді түрде болғанына қарамастан, бірін – бірі толықтырып отырады. Инновациялық кәсіпорынның нысанын таңдау қызмет саласына, ақша қаражаттарының болуына, құрылтайшылар құрамы және инновациялық бизнесті жүргізудің басқа да шарттарына байланысты болады.

Түйінді сөздер: Антрепренерлік, инновация, ГТР, инвестиция, стратегия.

Кәсіпорында инновациялық процессті ұйымдастырудың әдістері негізінде инновациялық кәсіпкерліктің үш үлгісі ерекшеленеді (сурет 1). Ішкі ұйымдастыру

негізіндегі инновациялық кәсіпкерлік – инновациялық жоба бойынша олардың өзара әрекетінің жоспарлануы және мониторингі негізінде мамандандырылған бөлімшелерімен фирманың ішінде құрылады және игеріледі. Мәмілелер көмегі кезінде сыртқы ұйымдастыру негізіндегі инновациялық кәсіпкерлік – инновацияны құру және игеруге тапсырыс сырттағы ұйымдар арасында жүзеге асырылады [1].

Сурет 1 - Инновациялық кәсіпкерлік үлгілері

Жаңа ғылыми-техникалық ойлардың іске асырылуы үнемі бір – бірімен байланысты, екі негізгі мәселелермен қатар жүреді:

1) инновациялық қызмет нәтижесі жоғарғы анықталмағандылық жағдайында қалыптастырылады, бұл жоғарғы тәуекелмен негізделінеді (кәсіпкерлік қызметтің дәстүрлі бағыттарымен салыстырғанда);

2) инновациялық жобаны жүзеге асыруға кірісе отырып, кәсіпкер ресурстардың тапшылығын сезінеді: жеткілікті қаржылық ресурстарды иеленсе де, жаңалық ашушы материалдық – техникалық қамтамасыз етудің жаңа жолдарын қалыптастыру, басқа кәсіби дағдылары бар қызметкерлерді таңдау, қосымша жабдықтарды алу, өткізу желілерін құру, жарнама және т.б. міндеттермен кездеседі.

Ғылыми-техникалық инновациялық жобалардағы анықталмағандылық жобаны жүзеге асыру кезінде туындайтын, нәтижелердің белгісіздігі және күтілмеген ілеспелі ғылыми – техникалық міндеттермен, сонымен қатар жаңалықтың пайда болуына нарықтың қабылдау деңгейін нақты болжамдап айту мүмкіндігінің болмауына байланысты [2].

Тәуекелдің негізгі түрлеріне (ғылыми-техникалық инновациялардың бәсекелік мазмұнына байланысты) келесілер жатқызылады:

- ойдың қателігі, оның жүзеге асырылуы өте қиын;
- жобалық көрсеткіштерге қол жеткізу мүмкіндігінің болмауы, инновациялық ой сапасының нашарлауы;
- жоба бойынша шығындардың өсімі және (немесе) инновациялардың енгізілу мерзімдерінің ұлғаюына алып келетін, қосымша техникалық міндеттердің туындауы.

Кәсіпкерліктің дәстүрлі нысандарымен салыстырғанда инновациялық қызметтің жоғарғы тәуекелін түсіне отырып, бизнесмендер және қаржыгерлер тексерілмеген ойларға, өмірлік циклының ерте кезеңдерінде инновацияларға ақшалай салым жасауға үнемі бара бермейді.

Тәжірибе көрсеткендей, инновациялардың өмірлік циклының өсімі кезеңінде инновациялық жобаларды қаржыландыру қаржылық инвестициялардың әдеттегі нарықтық табыстылығынан әлдеқайда жоғары табыс әкелетінін көрсетті. Сонымен,

Sony жапон компаниясының жарғылық капиталы 1946 жылы оның құрылуы кезінде бар жоғы 375 АҚШ долларын құрады. Қазіргі кезде Sony – көптеген миллиардты нарықтық капиталы бар көп салалы трансұлтты алып болып табылады. 50 жыл ішінде бастапқы инвестициялар табыстылығы жылдық 100% пайыздан артады, осы кезеңде қаржылық инвестициялардың ораташа нарықтық табыстылығы 5-25% аралығында болған. Microsoft компаниясының негізін қалаушы Б. Гейтс, DOS (IBM дербес компьютер үшін операциялық жүйенің бірінші нұсқасы) құқықтарды 50000 АҚШ долларына ғана алған болатын, нәтижесінде ол оны әлемнің бай кәсіпкерлерінің бірі болуына әсер етті. Осылайша, инновациялық кәсіпкерліктің негізгі артықшылықтары инвестициялардың жоғарғы тәуекелі және жоғарғы табыстылығы. Кәсіпкерліктің бұл саласы антрепренерлік, антрепренерлік қызметі атауын иеленді. Антрепренерлік (ағылшынның entrepreneurship сөзінен шыққан) – әлеуетті түрде коммерцияланатын және тиімді инновациялық ойларды іздеумен, нарықта тиімді монополиядан пайда алу, өмірлік циклдың ерте кезеңдерінде енгізу және оларды қаржыландыруды ұйымдастыру, байланысты кәсіпкерлік қызмет түрі болып табылады. Антрепренер – кәсіпкердің негізгі міндеттерінің бірі оңтайлы инновация жаңалығын ашушыға жаңалық ашушының сенімін «өсіру», одан кейін соңғысын нарықтық қатынастардың толық құқылы қатыстырушысына айналдыру.

Осылайша, инновациялық кәсіпкерлік – бұл шаруашылықтанудың ерекше жаңашылдық процессі болып табылады. Оның негізінде тұрақты түрде жаңа мүмкіндіктерді іздеу, инновацияға бейімделу, тұрақты міндеттерді шешу үшін әртүрлі көздерден ресурстарды алу және пайдалана білу жатқызылады. Кәсіпкерліктің бұл түрі жаңа жобаны немесе қолданыстағыны жақсартуды іске асыру бойынша барлық тәуекелді, сонымен қатар осы жағдайда туындайтын қаржылық, моральді және әлеуметтік жауапкершілікті өзінің мойнына алу дайындығымен байланыстырылады.

Инновациялық қызметке мемлекеттік әсер етудің нысандары 2 суретте келтірілген [3].

Сурет 2 - Инновациялық қызметті мемлекеттік ынталандыру

Экономиканың инновациялық дамуына әсер ету нысаны бойынша бұл механизмдерінің барлық құралдары тікелей және жанама реттеу әдістеріне бөлінеді.

Әдебиет көздеріне жасалынған талдау мемлекеттік инновациялық саясаттың мәнін ашып көрсететін, төрт сипаттамалық аспектілерді анықтауға мүмкіндік береді:

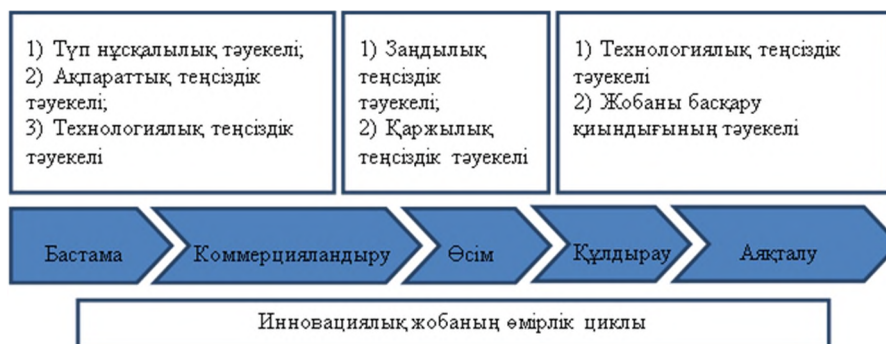
1) «институционалды» бағыт, ол экономиканың инновациялық дамуын және оның жеке элементтерінің реттелу сферасында мемлекеттің (үкіметтің мемлекеттік ұйымдары) мақсатты бағытталынған қызметін қамтамасыз етуші, нысаналы және нысаналы емес табиғатының институттарының жиынтығының болуын болжамдайды;

2) «функционалды» бағыт, оның шеңберінде мемлекеттің реттеуші қызметтерінің сферасы және түрлері анықталынады, олар билік институтының мүдделерімен және мақсаттарымен анықталынады, инновациялық сферамен байланысты барлық деңгейлерде және салаларда инновациялық процесстерді реттеу бойынша шаралар жүйесін жүзеге асыру мен әрекеттерді жүргізуде көрінеді;

3) «формалды» бағыт, мемлекеттің жалпы саясаты және жеке мемлекеттік әлеуметтік – экономикалық және қоғамдық саяси институттардың құрамдас бөлігі болып табылады, олар инновациялық дамудың қарқындалуымен, институционалды ұйымдастырылумен, инновациялық ортада экономикалық және басқарушылық қамтамасыз етуді қалыптастырумен байланысты болып келеді;

Сәйкесінше, экономикадағы мемлекеттік биліктің бағдары да өзгерді, яғни экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешудің «инновациялық» парадигмасы бекітілді және инновациялық процесстердің қарқындалуында саяси «ерік» туындады. Осылайша, мемлекеттік инновациялық саясат оның белгілері және құрамдастырушыларының көптүрлілігіне байланысты күрделі табиғатты иеленеді.

Тұрақсыздық жағдайында тәуекелдің деңгейін төмендетуге тырыса отырып, кәсіпкерлер компанияның инновациялық қызметінің негізін өнімділік инновациялардан ұйымдастырушылық инновацияларға ауыстыруды қалайды. Мұндай өзгерістерді Қазақстандағы жетекшілердің 66% ерекшелеп көрсетті, себебі бұл әлемдегі ғаламдық дамумен (68%) сәйкес келеді [4].

Сурет 3 - Инновациялық жобаның өмірлік циклының жеке кезеңдерінің тәуекелдері

Инновациялық жобалардың сәтті жүргізілуіне кедергі келтіретін, жағдайларға келесілерді жатқызуға болады:

1. Мемлекет және жеке секторлар тарапынан инновациялық кәсіпорындарды қолдаудың орташа деңгейі, сонымен қатар реттеуші органның төменгі сапасы. Біздің кәсіпорындардың жетекшілерінің 23% ғана мемлекет инновацияларды қолдауға жеткілікті қаржы бөледі деп есептейді. Жеке инвесторлар тарапынан инновацияларды қолдау деңгейін кәсіпорынның топ – менеджерлері біршама жоғары бағалайды (45%).

2. Сауда сферасындағы реттеу (кәсіпорын жетекшілерінің 37% олар инновациялардың тиімді түрде коммерциялануына әсер етеді деп есептейді)

3. Білім берудегі инновациялар деңгейі (біздің кәсіпорындардың жетекшілерінің 35%, болашақ инновациялық көшбасшыларды қалыптастыру үшін қажетті білім беру деңгейін мектептер мен университеттер қамтамасыз етеді деп есептейді) [5].

Тәртіп бойынша, инновациялық жобалар инвестициялау үшін тәуекелі жоғары болып табылады, осыған байланысты коммерциялық қаржылық ұйымдар және банктерден қаржыландыруды алу өте қиын болып табылады, сондықтан да олар бюджеттік көздерге немесе венчурлық қорларға өтініш білдіруге мәжбүр болып табылады. Инновацияларды жақсарту, жаңартуды артығырақ санап, көптеген кәсіпорындар ҒЗТҚЖ-ға аз ғана шығындар жұмсайды, осыған байланысты инновациялық жобаларға қаржыларды инвестициялауға қабілетті, отандық кәсіпорындардың пайыздары жоғарлайды. Осы көзқарасқа байланысты инновациялық жобаларды зерттеулердің аяқталу деңгейі және ҒЗТҚЖ нәтижесінің сипаты бойынша, сонымен қатар инновация түрі бойынша топтастыра отырып, инновациялық жобалардың келесідей категориясын алуға болады (сурет 4).

Сурет 4 - Зерттеулердің аяқталыну кезеңіне байланысты инновациялық өнімді өткізу кезеңіндегі тәуекел деңгейі [6]

Толығымен өндіріске дайын, жетілдірілген өнім жобалары инвестициялау үшін тартымдылығы жоғары болып табылады.

Жаңа өнім және технологияларды ілгерлеуге бейімделген жобалар бойынша тәуекел жоғары болады.

Мұндай жобаларды әзірлеу және жүзеге асыру кезінде шешімдерді сезімділік деңгейінде қабылдауға тура келеді, себебі қажетті ақпарат (сұраныс көлемін болжамдау, өткізу мүмкіндіктерін, нарықтағы тауарлардың орын алуын анықтау, бағаны тағайындау кезінде қиыншылықтар туындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығы: 2013 жылдың 4 маусымы, №579 бекітілген // adilet.zan.kz/.
2. Бугаян И.Р., Каймачникова Н.В. Инновационное предпринимательство в России // Наука и образование. – 2010. – №2. – С. 59.
3. Әмірбекұлы Е. Фирманың бәсекеге қабілеттілігі. – Алматы: Эверо, 2012. – 116
4. Отчет о тенденциях развития инноваций в мире и в РК Центр аналитического сопровождения инновационных процессов. – Астана, 2011. – 200 с.
5. «НАТР» за 2014 год: годовой отчет / АО «Национальное агентство по технологическому развитию». - Астана, 2015. – 65 с.
6. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы // palata.kz.

ӘОЖ 338.012.03

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПкерліктің даму тиімділігін экономикалық талдау

Таскараева М.Б.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Шағын және орта бизнесті дамыту ол – кез келген ел экономикасының негізі. Дамыған елдердің тәжірибелері көрсетіп отырғандай, шағын және орта бизнесті қалыптастыру мен дамыту экономиканы нығайту үшін қолайлы алғышарттар жасайды. Атап айтқанда, салалық және өңірлік монополизм жойылады, рынокта тауарлар мен қызметтер көбейеді, жаңа жұмыс орындары ашылады, ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктері өмірге енгізіледі, қоғам тұрақтылығының кепілі болып табылатын орта тап қалыптасады. Нәтижесінде шағын және орта кәсіпкерлік жүздеген мың адамдар үшін тартымды сипатқа ие болып, нарық экономикасының қажетті элементіне айналады.

Түйінді сөздер: шағын және орта бизнес, кәсіпкерлік қызмет, кәсіпкерлікті қолдау, өндіріс тиімділігі, бәсекеге қабілеттілік, экономикалық тиімділік, мемлекеттік бағдарламалар, шағын бизнес субъектілері, шағын кәсіпорындардың инвестициялық тартымдылығы.

Елдегі әлеуметтік – экономикалық жағдайдың тұрақтылығы және мемлекеттің шағын кәсіпкерлікті қолдау мен дамыту бойынша жүзеге асырып отырған шаралары шағын кәсіпорындардың дамуына оң ықпал етті. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың биылғы Қазақстан халқына жолдауында «...шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың түбірінен жаңа идеологиясын түзуіміз қажет. Біз кәсіпкерлік ортаның бастамашылығын іске асыру үшін қолайлы жағдай туғызуымыз керек.», - деп атап көрсетті. Қазіргі таңда шағын кәсіпорындардың даму деңгейі айтарлықтай жоғары болмағанымен жыл сайын даму динамикасы байқалады.

Қазақстан Республикасы статистика агенттігінің мәліметтеріне сүйенсек, 2017 жылдың 1-қаңтарындағы жағдай бойынша республикада барлығы 643035 бірлік шағын кәсіпкерлік субъектілері (жеке және заңды тұлғалар) ресми тіркелсе, оларда 1,4 млн. жуық адам жұмыс істейді, ал ол экономикалық белсенді халықтың 19,5 % құрайды.

Еліміздегі шағын кәсіпорындардың тіркелгендері мен нақты жұмыс істейтіндерінің саны үнемі өсіп отырған. Атап айтсақ, 2017 жылдың басында 103291 шағын кәсіпорын жұмыс істеген және бұл көрсеткіш 2016 жылдың басындағы мәліметтермен салыстырғанда 10,5 % -ға көп. Алайда шағын кәсіпорындардың даму динамикасын тек бір немесе екі жылдағы мәліметтер бойынша талдау жасау арқылы көрсету мүмкін емес.

Сондықтан шағын кәсіпорындардың бірнеше жылдар аралығындағы мәліметтер бойынша талдау жасау мақсатқа сай болады деп есептейміз. Осыған байланысты шағын бизнес субъектілерінің даму динамикасын келесі кесте (1-кесте) түрінде көрсетуге болады. Шағын бизнес субъектілеріне шағын кәсіпорындармен қатар заңды тұлға құрмастан қызметін жүзеге асыратын жеке кәсіпкерлер мен шаруа қожалықтары да жатқызылатындықтан, ол жөніндегі мәліметтерді де көрсету қажет. Бірақ басты назарды шағын кәсіпорындардың даму динамикасына аудару қажет.

Үшінші кестеден көріп отырғанымыздай шағын бизнес субъектілері 2016 жылы 2013жылмен салыстырғанда тіркелгендері 277536 бірлікке (75,9 %), жұмыс істейтіндері 208375 бірлікке (72,0 %) өскен. Соның ішінде шағын кәсіпорындар сәйкесінше 42905 (42,0 %) және 25893 (33,5 %) бірлікке артып отыр. Бірақ, тіркелгендері мен нақты жұмыс істейтіндерінің арасындағы айырмашылық 8,5 % құрайды. Бұл шағын кәсіпорындардың әлі де болса тиімділігін арттыру мәселесіне көңіл аудару қажеттігін көрсетеді. Ал, жеке кәсіпкерлер санының 2 еседен астам шамаға ұлғаюы олардың тіркелуі, қызметін жүзеге асыруы және салық салу ерекшеліктеріне байланысты деп айтуға болады. Соңғы жылдары шаруа қожалықтарының да дамуы және қызмет тиімділігі артқанын байқалады. Жалпы алғанда шағын бизнес субъектілерінің барлығында да даму динамикасы жоғары.

Шағын кәсіпорындардың тіркелгендері де, соның ішінде жұмыс істейтіндері де жыл сайын өскен. 2013 жылмен салыстырғанда 2016 жылы республикадағы шағын кәсіпорындардың тіркелгендері 42 %, нақты жұмыс істейтіндері 33,5 % артса, Атырау облысында 72 % және 94 %, Астана қаласында 75,4 % және 73,3 %, Алматы қаласында 50,9 % және 38,6 %, Маңғыстау облысында 49,7 % және 46,1 % ұлғайып отыр. Сонымен қатар шағын кәсіпорындардың көпшілігі едәуір өнеркәсіптік-дамыған және халық тығыз қоныстанған аймақтарда орналасқан, оларға Алматы және Астана қалаларын, Оңтүстік Қазақстан, Қарағанды және Шығыс Қазақстан облыстарын жатқызуға болады. Яғни, жұмыс істейтін кәсіпорындардың жалпы санындағы үлесі 31,0 % және 9,6 %, 8,9 %, 6,4 %, 6,6 % құрайды.

Шағын кәсіпорындардың басым бөлігі сауда; автомобильдерді, тұрмыстық бұйымдар мен жеке пайдаланатын заттарды жөндеуде (жұмыс істейтін кәсіпорындардың жалпы санының 43,5 %) маманданған, ал құрылыспен айналысатын шағын кәсіпорындардың үлесі 14,2 %, жылжымайтын мүлікпен операциялар, жалға беру және тұтынушыларға қызмет көрсетуде 12,3 % құрайды. Шағын кәсіпорындардың қызмет сфералары бойынша даму жағдайындағы үлкен кемшіліктердің бірі олардың өндірістік сфера емес сауда және қызмет көрсетудегі басымдылыққа ие болуы. Оның басты себептерінің қатарына өндіріспен айналысу үшін қаражат көлемінің жеткілікті деңгейде болмауын, жұмсалатын шығындардың жоғары болуын жатқызамыз, сондай-ақ, тәуекел деңгейінің жоғарылығы мен капитал қайтымдылығының салыстырмалы түрде ұзақ болуымен байланысты қарастыруға болады.

Шағын кәсіпорындардың дамуы еліміздегі жұмыссыздықтың азаюы мен қосымша жұмыс орындарының ашылуына, экономикалық белсенді халықтың тез өсуіне де ықпал етеді. Бұл экономикалық реформаларды жүзеге асыруда жоғары мәнге ие болады. Шағын кәсіпорындардағы жұмыс істейтіндерді де аймақтар және қызмет түрлері бойынша қарастыруға болады.

Кесте 1 - Қазақстан Республикасының аймақтарындағы шағын кәсіпорындар саны

Аймақтар	2013жыл		2015жыл		2016жыл		2016жыл 2013жылға пайызбен	
	тіркелгені	жұмыс істейтіні	тіркелгені	жұмыс істейтіні	тіркелгені	жұмыс істейтіні	тіркелгені	жұмыс істейтіні
Қазақстан Республикасы	102182	77398	130779	93494	145087	103291	142,0	133,5
Ақмола	3411	2872	4305	3477	4790	3534	140,4	123,1
Ақтөбе	4042	2990	4879	3757	5487	4298	135,7	143,7
Алматы	4654	3853	5730	4564	6108	4574	131,2	118,7
Атырау	2172	1670	3354	2879	3735	3245	172,0	194,0
Шығыс Қазақстан	7473	5462	8904	6309	9569	6838	128,0	125,2
Жамбыл	3520	2701	4005	2874	4206	2990	119,5	110,7
Батыс Қазақстан	2190	1831	2859	2404	3039	2586	138,8	141,2
Қарағанды	7117	5797	8482	6542	9129	6649	128,3	114,5
Қостанай	4681	3486	5317	4018	5551	4332	118,6	124,3
Қызылорда	2137	1711	2560	2124	2762	2349	129,2	137,3
Маңғыстау	2630	2247	3610	2896	3936	3282	149,7	146,1
Павлодар	5398	4177	6489	4962	6992	4749	129,5	113,7
Солтүстік Қазақстан	2536	2107	3033	2448	3496	2725	137,9	129,3
Оңтүстік Қазақстан	9523	7679	11819	7614	13248	9194	139,1	119,7
Астана қаласы	6815	5733	9921	8477	11953	9950	175,4	173,6
Алматы қаласы	33883	23082	45512	28149	51116	31996	150,9	138,6

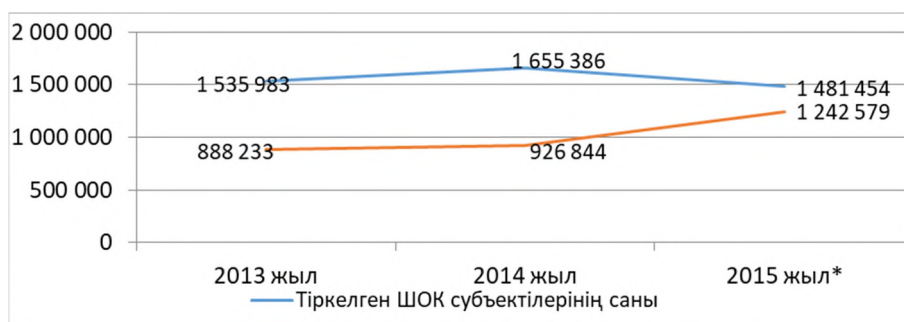
Статистика агенттігінің мәліметтері бойынша 2017 жылдың басында және өткен жылдарда да экономикалық қызмет түрлеріндегі жұмыспен қамтылғандардың ең көп саны сауда; автомобильдерді, тұрмыстық бұйымдар мен жеке пайдаланатын заттарды жөндеуде (барлық жұмыспен қамтылғандардың 28,3 %), құрылыста (17,9 %), өңдеуші өнеркәсіпте (13,0 %), ауыл шаруашылығы, аңшылық және орман шаруашылығында (12,9 %), жылжымайтын мүлікпен операциялар, жалға беру және тұтынушыларға қызмет көрсетуде (12,3 %) еңбек етеді.

Шағын кәсіпорындардың көпшілігі жергілікті ресурстарды пайдалана отырып ішкі нарықта қызмет еткенімен олардың өнім өндіру көлемін ұлғайту, жалпы ішкі өнімдегі үлесін арттыру негізгі міндеттердің бірі болып табылады. 2016 жылы шағын кәсіпорындарда тауарлар өндіру (жұмыс орындау, қызмет көрсету) көлемі 444091,1 млн.теңгені құрады. Бірақ мұнда да басымдық жоғарыда аталаған қызмет түрлерінде байқалады. Атап айтқанда, сауда; автомобильдерді, тұрмыстық бұйымдар мен жеке пайдаланатын заттарды жөндеуде (барлық жұмыс істейтін шағын кәсіпорындардың

жалпы көлемінің 31,5 %), құрылыста (18,3 %), өнеркәсіпте (15,6 %), жылжымайтын мүлікпен операциялар, жалға беру және тұтынушыларға қызмет көрсетуде (11,6 %) өндірілген (орындалған, қызмет көрсетілген).

Шағын кәсіпорындар қызметінің тиімділігіне олардың қаржы-қаражатпен қамтамасыз етілу деңгейінің де едәуір әсер ететіндігі белгілі. Қазақстан Республикасының шағын кәсіпкерлікті дамыту мен қолдаудың 2016-2006 жылдарға арналған мемлекеттік Бағдарламасының негізгі міндеттерінің бірі де шағын кәсіпорындардың қаржымен қамтамасыз ету деңгейін арттыру болып табылады. Қаржы-қаражатпен қамтамасыз етілу - шағын кәсіпорындардың негізгі проблемаларының бірі. Олардың бастапқы (меншікті) капиталы нарыққа шығумен байланысты шығындарды жабуға жеткіліксіз. Сондықтан шағын кәсіпорындарға өзқызметін кеңейту және әрі қарай дамыту үшін қосымша қаражат көздерімен толықтыру қажет. Мұндай көздердің бірі екінші деңгейлі банктердің шағын бизнес субъектілеріне беретін несиелері болып табылады.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің мәліметтері бойынша екінші деңгейдегі банктер шағын бизнес субъектілеріне 2014 жылы 146515 млн. теңге сомасында, 2015 жылы – 196212 млн. теңге, 2016 жылы – 288380 млн. теңге несие берген. Аймақтар бойынша бөлінген несиелік қаражаттардың ең көп бөлігі Алматы қаласының үлесінде (соңғы үш жыл ішінде берілген несиелердің жалпы көлемінің 58,8 %), себебі, шағын кәсіпорындардың басым бөлігі Алматы қаласында шоғырланған.

Сурет 1 - Тіркелген және жұмыс істейтін ШОК субъектілерінің серпіні

Шағын кәсіпорындардың инвестициялық тартымдылығын арттыру және салынатын инвестиция көлемін ұлғайту да басты міндеттердің бірі. 2016 жылы шағын кәсіпорындарға салынған инвестиция республика бойынша салынған инвестиция көлемінің 35,1 % құрады. Инвестициялық салым көлемі де соңғы жылдары жылдан-жылға ұлғайып келеді.

Соңғы үш жылда (2013–2015 жылдар) Қазақстанда шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері санының, жұмыспен қамтылғандар санының және шағын және орта бизнес (бұдан әрі – ШОК) субъектілері өнім шығаруының өсу қарқынының оң серпіні байқалады.

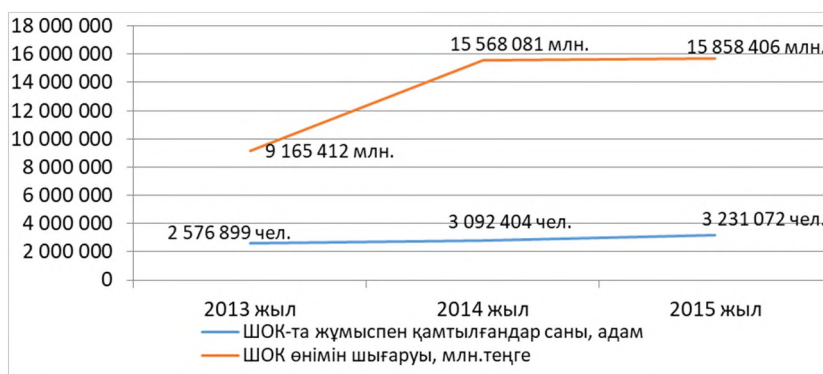
Ресми статистикалық деректер бойынша 2015 жылы Қазақстанда 1 481 454 ШОК субъектілері тіркелді, олардың ішінде жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілерінің саны 1 242 579 бірлікті құрады және 2014 жылмен (926 844 бірл.) салыстырғанда нақты мәнде 315 735 бірлікке немесе 34,1%-ға өсті және 2013 жылмен салыстырғанда (888 233 бірл.) 354 346 бірлікке немесе 39,8%-ға ұлғайды. Олардың тіркелген ШОК субъектілерінің жалпы санындағы үлесі 83,8% құрайды.

ШОК-та жұмыспен қамтылғандардың саны 2015 жылы 3 183 844 адамды құрады және 2014 жылмен (2 810 962 адам) салыстырғанда 13,2%-ға ұлғайды және 2013 жылмен (2 576 899 адам) салыстырғанда 23,5%-ға ұлғайды.

2015 жылы ШОК субъектілері 15 699 405 миллион теңге сомасына өнім шығарды, 2014 жылмен (15 568 081 миллион теңге) салыстырғанда номиналды мәнде 131 324 миллион теңгеге ұлғайды және 2013 жылмен (9 165 412 миллион теңге) салыстырғанда 6 533 993 миллион теңгеге ұлғайды.

Статистикалық деректер бойынша жалпы ішкі өнімдегі шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің салым үлесі 2015 жылдың қорытындыларында 24,9%-ды құрады.

Бұған рұқсат беру жүйесін жетілдіру, мемлекеттік органдардың бақылау-қадағалау қызметін оңтайландыру, Дүниежүзілік Банктің «Doing Business» рейтингінде Қазақстанның позициясын оңтайландыру арқылы елдегі бизнес-ахуалды жақсарту шаралары ықпал етті.

Сурет 2 - Жұмыспен қамтылғандардың саны мен ШОК субъектілерінің өнім шығару серпіні

2015 жылғы 1 қаңтардан бастап «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды түбегейлі жақсарту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 29 желтоқсандағы Заңы күшіне енді, оның шеңберінде жоспарлы тексерістер алынып тасталып, мемлекеттік бақылау мен қадағалауды жүзеге асыруға жаңа тәсілдер әзірленді.

Атап айтқанда, тәуекелдерді бағалау негізінде тексерістерді ұйымдастыруға ауысу жүзеге асырылды, оған сәйкес бұзушылар ғана таңдалып алынып тексерілетін болады.

Мемлекеттік органдардың тәуекелдерді бағалау жүйелерін қалыптастыруы үшін Мемлекеттік органдардың тәуекелдерді бағалау жүйелерін қалыптастыру әдістемесі бекітілді.

Бұл әдістеме негіздемелік сипатта және әрбір мемлекеттік бақылау-қадағалау органының тәуекелдер дәрежесін бағалау өлшемшарттарын және салалық ерекшелікті ескере отырып, тексеру парақтарын әзірлеуін негіз болып табылады.

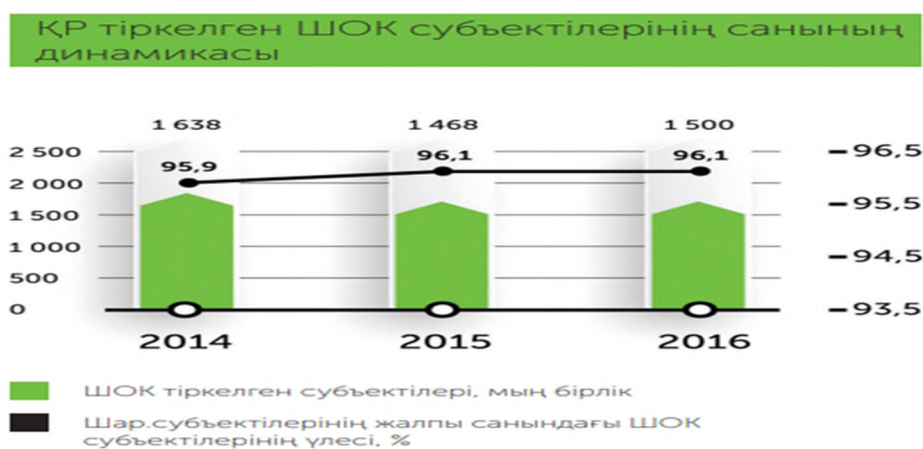
2015 жылғы 22 сәуірде мемлекеттің кәсіпкерлік қызметке қатысуын шектеу және мемлекеттік компаниялардың бизнеске қысымын азайту мақсатында «Yellow Pages Rules» қағидаттарын бекітетін «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттің кәсіпкерлік қызметке қатысуын шектеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды.

Қазақстанның Дүниежүзілік Банктің «Doing Business» жаһандық рейтингіндегі позициясын жақсарту бойынша Дүниежүзілік Банктің «Doing Business» рейтингісі елдерінің бірінші 30-дығына кіруі жөніндегі Мемлекет басшысының міндеттерін іске

асыру мақсатында бизнес рәсімдерінің санын, мерзімдерін және қаржылық шығындарын қысқартуға бағытталған заңнамалық түзетулердің төрт топтамасы қабылданды, ол жалпы кәсіпкерлердің жүктемесін төмендетуге мүмкіндік береді.

2015 жылы Қазақстан әлемнің 189 экономикасы арасында 41-позицияны иелене отырып, қойылған мақсатқа айтарлықтай жақындады. 2016 жылғы «Doing Business» рейтингі бойынша Қазақстан ең көп реформа – он бағыттың жетеуінде 19 реформаны жүзеге асырған мемлекет ретінде атап өтілді.

2016 жылғы 29 қазанда Мемлекет басшысы Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексіне қол қойды, оның шеңберінде Қазақстан кәсіпкерлерінің құқықтарын қорғау жөніндегі уәкілетті органның рөлін күшейту бойынша қосымша шаралар қабылданды, олар Қазақстанда кәсіпкерлік белсенділіктің тұрақты өсуін, құқықтық қорғалуын және іскерлік ортадағы сенімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сурет 3 - ҚРда тіркелген ШОК субъектілерінің 2014-2016 жылдар аралығындағы саны

ҚРда тіркелген ШОК субъектілерінің 2014-2016 жылдар аралығындағы саны көрсетілген. 2015 жылы Тіркелген субъектілер саны 1468 мың бірлікті құраса, 2016 жылы 1500 мың бірлікті көрсетіп отыр. Көрсеткіштерді салыстырсақ өсуді байқауға болады. Оның себебін елімізде жүзеге асып жатқан әртүрлі бағдарламалар, яғни шағын және орта бизнесті қаржылау және ақпараттық қолдау мақсатындағы бағдарламалардың әсері деп түсіндіруге болады.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің шеңберінде күші жойылған деп танылған «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау және қадағалау туралы» 2011 жылғы 6 қаңтардағы Қазақстан Республикасы Заңының нормалары көзделді, осыған байланысты тәуекелдер дәрежесін бағалау өлшемшарттарына және тексеру парақтарына қатысты ведомстволық бұйрықтар қайта бекітілді.

2016 жылғы 29 наурызда қайталанатын және артық рұқсат берулерді жою, оларды хабарландыру тәртібіне ауыстыру және рұқсат беру рәсімдерін оңтайландыру арқылы бизнеске әкімшілік қысымды төмендету мақсатында «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне рұқсат беру құжаттарын қысқарту және рұқсат беру рәсімдерін оңайлату мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды.

Заң республикадағы кәсіпкерліктің жалпы дамуына, бизнесті жандандыруға және оның қызметінің шекараларын кеңейтуге, кәсіпкерлік секторындағы өндіріс

көлемінің жиынтығын ұлғайту есебінен елдің ұлттық кірісінің өсуіне, тиісінше жұмыссыздықты азайтуға және басқа оң әлеуметтік-экономикалық салдарға ықпал етеді, сондай-ақ бизнес жүргізу үшін барынша қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік береді.

2016 жылғы мамырда «100 қадам» Ұлт жоспарын іске асыру үшін әзірленген «Өзін-өзі реттеу туралы» 2015 жылғы 12 қарашадағы Қазақстан Республикасының Заңы және оған ілесіп «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзін-өзі реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 12 қарашадағы Заңы қолданысқа енгізілді, оның шеңберінде Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік және кәсіби қызмет субъектілерінің өзін-өзі реттеуімен байланысты қоғамдық қатынастар реттеледі, өзін-өзі реттеу ұйымдарын құру және олардың жұмыс істеу шарттары, ондағы мүшелік (қатысу) және олардың құқықтық жағдайы айқындалады.

Қазақстан Республикасындағы бәсекелестік орта монополияландырудың қалыпты дәрежесімен сипатталады. Электрмен жабдықтау, қалдықтарды жинау мен бөлуді бақылау, тау-кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу, денсаулық сақтау және әлеуметтік көрсетілетін қызметтер (нарықта мемлекеттік мекемелердің болуы есебінен) және т.с.с. экономикадағы неғұрлым монополияландырылған салалар болып табылады.

Тауар нарықтарындағы бәсекелестіктің жай-күйін талдау мен бағалау тұрақты негізде жүргізіледі, оның қорытындысы бойынша анықталған проблемалық мәселелер мен нарыққа жаңа ойыншылардың кіруіне тосқауылдарды жою жөнінде ұсыныстар әзірленіп, уәкілетті мемлекеттік органдарға енгізіледі. 2016 жылы 30 тауар нарығына талдау жүргізілді, оларды жүргізу қорытындысы бойынша тиісті мемлекеттік органдарға бәсекелестікті қорғау мен дамытуға бағытталған іс-шараларды жүргізу жөнінде ұсынымдар жіберілді.

Шағын кәсіпкерлік — ешқандай монополистік бірлестікке кірмейтін және экономикада монополияға қатысты бағынышты рөл атқаратын жеке меншіктегі ұсақ және орта кәсіпорындардың қабылданған жиынтық атауы. Дамыған елдерде сыртқы экономикалық байланыстардың негізгі бөлігі Шағын бизнестің үлесіне тиеді. Елімізде 20 ғасырдың 90-жылдары белсенді түрде жүргізілген жекешелендіру үдерістері шағын кәсіпкерліктің қалыптасып дамуына жол ашты. Республикада Шағын бизнестің дамуы экономиканың ойдағыдай реформалануы көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Шағын кәсіпкерлік секторы бірқатар әлеуметтік атқарымдарды орындайды, олардың қатарына жұмыспен қамтылу, әлеуметтік шиеленісті бәсеңдету және нарықтық қатынастарды демократияландыру жатады. Республикада шағын кәсіпкерлік тиімді нарықтық экономиканың дамуы үшін құрылымдық түзуші фактор ретінде маңызды рөл атқарып отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Н.Назарбаев «Президенттің бес әлеуметтік бастамасы» атты халыққа үндеуі. Астана 2018. www.stat.gov.kz.
2. Закон Республика Казахстан "О государственной поддержке малого предпринимательства" 19.07.1997г.
3. Шағын бизнесті дамытудың шетелдік тәжірибесі Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар. www.akorda.kz.
4. Демесінов Т.Ж. Қаржылық талдау: Оқулық. – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011

СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО

Текемуратова Ф., студент

Научный руководитель: Сутбаева Р.О.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается относительно новое явление социального предпринимательства. На основе анализа международного опыта развития социальных предприятий исследуются их характерные особенности, раскрываются преимущества и риски опоры на социальные предприятия при удовлетворении социальных потребностей, обсуждаются проблемы и перспективы развития социального предпринимательства

Ключевые слова: социальное предпринимательство, рынок, декоммодификации труда, государства благосостояния

Вопросы социальной защиты уязвимых слоев населения и обеспечения социально значимыми благами ключевых отраслей нематериального производства – образования и здравоохранения, – как правило, относятся к компетенции государства. Наивысшего расцвета моносубъектная социальная политика достигла в 1950-1960 гг. В наиболее развитых зарубежных странах сформировались национальные модели «государства благосостояния». Развитые системы государственной поддержки способствовали смягчению зависимости социально-экономического положения человека и воспроизводства его рабочей силы от рынка. Этот процесс получил название декоммодификации труда [1].

Высокая степень декоммодификации способствовала укреплению социально-экономических и политических позиций широких слоев населения, накоплению нематериального богатства в форме человеческого и социального капитала. Причем в мире признано влияние социальной практики социалистических государств не только на содержание программ социал-демократических политических партий, но и на государственную социальную политику ряда развитых европейских стран.

Кризис «государства благосостояния» наметился в 1970-е годы: расширение набора доступных для населения государственных социальных программ сдерживалось ресурсными ограничениями. Новые вызовы в социальной сфере связывались с глобализационными процессами. Расширение межстрановой мобильности капиталов формировало конкурентные преимущества экономик с низким уровнем налогообложения и дешевой рабочей силой. Первой реакцией западноевропейских экономик на ужесточившуюся конкуренцию за привлечение капиталов стали попытки урезать масштабы социальных гарантий, получившие название «гонки по нисходящей» (race to the bottom).

Однако стремление сэкономить на социальной сфере столкнулось с двумя серьезными препятствиями. Во-первых, оно встретило сопротивление со стороны набравшего силу гражданского общества. Во-вторых, параллельно с обострением финансовых трудностей росло осознание того, что удовлетворение социальных потребностей представляет собой неотъемлемый момент воспроизводственного процесса.

В современных условиях «социальность» становится экономическим императивом, без которого невозможно стабильное развитие и который предоставляет

преимущества в международной конкуренции [2; 3]. Исследователи отмечают, что «гонка по нисходящей» затронула прежде всего развивающиеся страны, где социальные гарантии и так были низкими. В большинстве развитых европейских стран реальное сокращение государственных социальных расходов имело весьма скромный характер и сопровождалось поиском компенсационных механизмов, способных препятствовать сокращению достигнутого уровня социальной защищенности населения [4; 5].

В европейском контексте базой для развития социального предпринимательства послужило кооперативное движение. Возможно поэтому в отличие от американских социальных предприятий, ориентированных на производство «социального продукта», доступного потребителям на бесплатной основе или по ценам ниже рыночных, европейские нацелены на предоставление занятости уязвимым группам со сниженной конкурентоспособностью на рынке труда. Впрочем, и в европейских странах, и в США нередко встречаются предприятия, решающие обе задачи параллельно. Потребители услуг социальных предприятий с течением времени сами становятся их сотрудниками или волонтерами. Во многих случаях это означает их реинтеграцию в общество. Человек из иждивенца превращается в самодостаточного гражданина, способного не только решать собственные проблемы, но и помогать людям, оказавшимся в аналогичной жизненной ситуации.

Опыт работы социальных предприятий во многих странах показывает, что часто они являются наиболее эффективными пользователями ресурсов, выделяемых на решение проблем уязвимых категорий населения в рамках государственных программ. Морально-психологическая поддержка, предоставление правовой, организационной и медицинской информации, а также практическая помощь, которую социальные предприятия часто оказывают на безвозмездной основе, могут не только вносить значительный вклад в повышение уровня социальной защищенности этих категорий населения, но и способствовать оздоровлению морально психологического климата на уровне местных сообществ и в стране в целом.

Сегодня для многих развитых стран характерна децентрализация предоставления социальных услуг на местном уровне. Хотя государственный сектор, обладая финансовыми рычагами, часто является заказчиком таких услуг, наряду с государственными учреждениями, субъектами социальной деятельности становятся некоммерческие организации и социальные предприятия, предоставляющие услуги по месту проживания получателей социальной помощи, приближая ее к потребителю. Здесь вступает в силу третий критерий, подчеркивающий инновационность как важнейшую характеристику социальных предприятий, которые в состоянии предложить качественно новый социальный продукт или качественно новую модель его предоставления.

Услуги социальных предприятий позволяют решать острые социальные проблемы общества не только за счет бюджета, но и ресурсов, привлеченных из дополнительных внебюджетных источников (благотворительность частных лиц, использование труда волонтеров и др.). Преимуществом социальных предприятий является их способность гибко реагировать на изменяющиеся потребности социально уязвимых групп, возникновение новых специфических и часто нестандартных зон уязвимости. Их активность распространяется на слои населения, которые часто оказываются вне поля зрения государственных органов, а также на услуги и виды помощи, которые не оказываются государством.

Акцент на социальное предпринимательство в решении социальных проблем не исключают рисков, сопряженных с выбором этой стратегии. Основные из них можно суммировать следующим образом. Во-первых, популяризация идеи социального предпринимательства может способствовать преждевременному свертыванию

государственных социальных программ, самоустранению государства от проведения полноценной социальной политики. Не случайно идеи социального предпринимательства пользуются большой популярностью у сторонников либерализации экономики и минимизации регуливающей роли государства [6; 7]. Во-вторых, социальное предпринимательство легко отождествить с бизнесом в сфере социальных услуг, представляющим собой сугубо коммерческий проект, во главу угла которого ставится получение прибыли от текущей деятельности. Поддержка такого бизнеса открывает дорогу коммерциализации социальной сферы, способствует не расширению, а напротив, свертыванию декоммодификации труда, подрыву доступа малообеспеченных слоев населения к ключевым социальным благам образования, здравоохранения, культуры, к экологически чистым продуктам и среде обитания и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

1. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press, 1990.
2. De Graue P., Polan M. Globalization and Social Spending // CESifo Working Paper. № 885. March, 2003.
3. Vandenbroucke F. Europe: The Social Challenge. Defining the Union's Social Objective Is a Necessity rather than a Luxury // OSE Opinion Paper. № 11. July 2012.
4. Koehler G. Is There an Asian Welfare State Model? East and South Asian Trajectories and Approaches to the Welfare State. Friedrich Ebert Stiftung. March 2014.
5. Rudra N. Globalization and the Race to the Bottom in Developing Countries: Who Really Gets Hurt? Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
6. Grenier P. Social Entrepreneurship in the UK: from Rhetoric to Reality? // In: R. Ziegler (ed.). An Introduction to Social Entrepreneurship: Voices, Preconditions, Contexts. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2009. pp.174-206.
7. Pinker R.A. Social Inequality, Poverty and Social Redistribution // Journal of the National Centre for Social Research (Athens), Special Issue on Contemporary Social Inequalities. 2011. Vol. 13. № 136. P. 9-23.

ӘОЖ 349.6 (045)

КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ САҚТАЛУЫ, ӨҢІРДІҢ ОРНЫҚТЫ ДАМУЫ ҮШІН ҚАЗІРГІ ЖӘНЕ БОЛАШАҚ ҰРПАҚ АЛДЫНДАҒЫ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Усенбаева А.У.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. бұл мақалада Каспий теңізінің саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени маңызы, Каспий теңізінің сақталуы, өңірдің орнықты дамуы үшін қазіргі және болашақ ұрпақ алдындағы өз жауапкершілік мәселелері қарастырылған.

Түйінді сөздер: Каспий; конвенция; акватория; экономика; инвестиция.

Бүгінде Каспий маңы елдерінің әлеуеті зор және қарқынды дамып келе жатыр. Каспийге қатысты мәселелер кешенін бірлесіп шешу қажеттігі туындады.

Каспий маңы елдері президенттері Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойды. Соның негізінде Каспий теңізінің суын, түбін, қазба байлықтарын, табиғи ресурстары мен әуе кеңістігін қоса алғанда, Каспийге қатысты

тараптардың құқықтары мен міндеттерін реттейтін негізгі жан-жақты құжат ретінде жүзеге асырылды. Осы тұрғыда Каспий маңы елдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, төтенше жағдайларды болдырмау және әскери қызметтер мәселелеріне айрықша назар аударылды. Каспий өңірі тарихының бірегейлігін әрі мәдениетінің алуан түрлілігін, мұнда адам ресурстарының мол екенін және бай табиғи қор шоғырланғанын, сонымен қатар теңіздің географиялық тұрғыдан тиімді орналасуының арқасында зор геосаяси маңызға ие.

Каспий теңізінің жағалауында орналасқан мемлекеттер - Әзербайжан Республикасы, Иран Ислам Республикасы, Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы және Түрікменстан, Біріккен Ұлттар Ұйымы Жарғысының және халықаралық құқықтың қағидаттары мен нормаларын негізге ала отырып, тараптар арасындағы ынтымақтастық, тату көршілік және өзара түсіністік ахуалын ескере отырып, тараптар арасындағы тату көршілік қарым-қатынастарды тереңдету және кеңейту ниетін басшылыққа ала отырып, тараптар үшін Каспий теңізінің өмірлік маңызды мәні бар екеніне және олар ғана Каспий теңізі мен оның ресурстарына қатысты егемендік құқықтарға ие екендігіне сүйене отырып, Каспий теңізіне қатысты мәселелердің шешімі тараптардың айрықша құзыретіне жататынын атап көрсетті [1].

Сонымен қатар, мемлекет Каспий теңізінің саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени маңызын тани отырып, Каспий теңізінің сақталуы, өңірдің орнықты дамуы үшін қазіргі және болашақ ұрпақ алдындағы өз жауапкершілігін сезінді. Конвенция негізінде ынтымақтастықты дамытуға және нығайтуға ықпал ету, Каспий теңізін бейбіт мақсаттарда пайдалануға, оның ресурстарын ұтымды пайдалануға, оның табиғи ортасын зерделеуге, қорғауға және сақтауға жәрдемдесетініне сенімді бола отырып, Каспий теңізінде өзара тиімді экономикалық ынтымақтастықты дамыту үшін қолайлы жағдай жасауға ұмтылу қажет. Каспий теңізі өңірінде орын алған геосаяси және ұлттық деңгейдегі өзгерістер мен процестерді, мемлекеттер арасындағы уағдаластықтарды және осыған байланысты - Каспий теңізінің құқықтық режимін жетілдіру қажеттігін ескере отырып, келісімге келді.

Аталған мемлекеттер Каспий теңізінде егемендікті, егемендік және айрықша құқықтарды іске асыруды, сондай-ақ юрисдикцияны жүзеге асыруға шешім етті. Конвенцияға қатысушы елдер қызметтерінің негізін қалайтын қағидаттарға ерекше тоқталып, соның ішінде Каспий теңізі аймағын бейбітшілік, тату көршілік және достық өңіріне айналдыру қажеттігін, оны бейбіт мақсатта пайдаланып, елдердің егемендігі мен аумақтық тұтастығын құрметтеу керектігін, Каспий теңізінде тараптарға қатысы жоқ қарулы күштер болмауға тиіс екенін айтты.

Каспий теңізінің саяси тұрғыдан тұрақсыз аймаққа жақындығы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында Каспий маңы мемлекеттерінен өзара тиімді әрі нақты іс-қимылдарды пысықтауы қажет. Осыған орай әскери қызмет саласындағы сенім шаралары үшін бес жақты келісім жасалды. Инвестициялық ықпалдастықты одан әрі дамытып, энергетикалық және геологиялық барлау саласындағы жобаларды жүзеге асыру үшін конвенция мен қол қойылатын құжаттардың мүмкіндіктерін толық көлемде пайдалану қажеттігі айтылды. Мемлекет басшысы көлік-транзит қуатын арттыру үшін тариф саясатын жетілдіріп, конвенцияға қатысушы елдердегі тасымалдау жағдайын жақсартуды да ұсынды.

Сонымен қатар, Каспий теңізінің керемет экологиялық жүйесін сақтау үшін биологиялық ресурстарды заңсыз кәсіпке айналдырғандарға қарсы күрес жүргізу жөнінде арнайы құжат қабылдау қажеттігі айтылды. Конвенцияға және бірқатар екі жақты құжаттарға қол қою Каспий маңы мемлекеттерінің достық қарым-қатынастарын көрсететінін және бірлесіп тығыз ынтымақтастық орнатып, Каспий теңізіне ұқыптылықпен қарау мәселесі сөз болды. Конвенцияны әзірлеу кезінде әлемдік

тәжірибе, Каспийде қолдануға болатын халықаралық теңіз құқығының нормалары, ұлттық сарапшылардың жеке өздері ойлап тапқан әдістері іске асырылды.

Каспий теңізінің акваториясы – әртүрлі құқықтық режимдерде болатын ішкі сулар, аумақтық сулар, балық аулау аймақтары және ортақ су кеңістігі болып белгіленді. Соның негізінде қандай да болмасын қызмет түрі теңіздің қоршаған ортасы мен оның биологиялық ерекшеліктеріне зақым келтірмеуі тиіс.

Конвенцияға қол қойған мемлекеттердің негізгі мақсаты Каспий теңізін, оның суын, түбін, қойнауын, табиғи ресурстары мен теңіз үстіндегі әуе кеңістігін пайдалануға қатысты тараптардың құқықтары мен міндеттерін айқындау және реттеу болып табылады.

Конвенция Каспий теңізінің ұлттық аумақтарының, юрисдикциясының және егемендігінің аражігін бөлуге, қойнауын пайдалануға құқықты жүзеге асыруға, транзит пен тасымалдауға, су асты тұрба құбырлары мен байланыс желілерін жүргізуге, табиғи ортасы мен биологиялық ресурстарын қорғауға байланысты мәселелерді реттейді. Қазіргі заманғы қауіптер мен қатерлерге қарсы тұру, төтенше жағдайларды ескерту және жою, Каспий маңы елдерінің әскери қызметі тұрғысында қауіпсіздік мәселелеріне жеке назар аударылды.

Тараптардың Каспий теңізіндегі қызметі мынадай: мемлекеттердің егемендігін, аумақтық тұтастығын, тәуелсіздігін, егемендік теңдігін құрметтеу, күш немесе күшпен қорқытуды, өзара құрмет, ынтымақтастық, бір-бірінің ішкі істеріне араласпау; Каспий теңізін бейбіт мақсаттарда пайдалану, оны бейбітшілік, тату көршілік, достық және ынтымақтастық аймағына айналдыру, Каспий теңізіне байланысты барлық мәселелерді бейбіт жолдармен шешу; Каспий өңірінде қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету; Тараптардың Каспий теңізіндегі қару-жарақтарының тұрақты теңгерімін қамтамасыз ету, барлық Тараптың мүдделерін ескере отырып, ақылға қонымды жеткіліктілік шегінде әскери құрылысты жүзеге асыру, бір-бірінің қауіпсіздігіне нұқсан келтірмеу; өңірлік қауіпсіздік пен тұрақтылықты нығайту бойынша ортақ күш-жігерлерге сәйкес, оның ішінде барлық Тараптар арасында жасалған халықаралық шарттарға сәйкес болжамдылық және ашықтық рухында әскери қызмет саласындағы келісілген сенім шараларын сақтау; Каспий теңізінде Тараптарға тиесілі емес қарулы күштердің болмауы; қандай да бір Тараптың өз аумағын басқа мемлекеттерге Тараптардың кез келгеніне қарсы басқыншылық және басқа да әскери іс-қимылдар жасауға ұсынбауы; жағалау мемлекеттерінің егемендік және айрықша құқықтары және осыған байланысты олар Тараптар айқындаған қызмет түрлеріне қатысты белгілеген қағидалар сақталған кезде, әрбір Тараптың аумақтық суларының сыртқы шектерінен тыс теңізде жүзу еркіндігі; теңізде жүзу қауіпсіздігін қамтамасыз ету; халықаралық сауда мен экономикалық дамуды кеңейту мақсатында транзит Тарапының заңды мүдделерін ескере отырып, халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағида-тар мен нормалары және тиісті Тараптардың уағдаластықтары негізінде Каспий теңізінен басқа теңіздерге, Әлемдік мұхитқа еркін шығу және олардың еркін қайтып кіру құқығы; Каспий теңізінде жүзуді, оған кіруді/одан шығуды тек Тараптардың әрқайсысының туы астындағы кемелермен ғана өтуді жүзеге асыру; бірлескен су биологиялық ресурстарының өсімін молайту және олардың пайдаланылуын реттеу бойынша келісілген нормалар мен қағидаларды қолдану; Ластануға жол берген Тараптың, Каспий теңізінің экологиялық жүйесіне келтірілген нұқсан үшін жауапкершілігі; Каспий теңізінің табиғи ортасын қорғау, оның биологиялық ресурстарын сақтау, қалпына келтіру және ұтымды пайдалану; Каспий теңізінің экологиясы, биологиялық ресурстарын сақтау және пайдалану салаларында ғылыми зерттеулер жүргізуге жәрдемдесу; Халықаралық азаматтық авиация ұйымының қағидаларына сәйкес азаматтық әуе кемелерінің ұшу еркіндігі; жағалау

мемлекеттерінің егемендік және айрықша құқықтары, сондай-ақ осыған байланысты олар зерттеулердің айқындалған түрлеріне қатысты белгілеген қағидалар сақталған кезде, Тараптар келіскен құқықтық нормаларға сәйкес әрбір Тараптың аумақтық суларынан тыс теңізде ғылыми зерттеулерді жүргізу қағидаттары негізінде жүзеге асырылады.

Жағалаулары шектес мемлекеттер арасында ішкі және аумақтық сулардың аражігін ажырату халықаралық құқық қағидаттары мен нормаларын ескере отырып, олардың арасындағы уағдаластық бойынша жүзеге асырылады.

Каспий теңізінің су түбі мен жер қойнауын секторларға бөлу іргелес және қарсы жатқан мемлекеттердің жер қойнауын пайдалануға және су түбі мен жер қойнауының ресурстарын игеруге байланысты құқыққа сыйымды басқа да шаруашылық-экономикалық қызметке егемендік құқықтарын іске асыру мақсатында, халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормалары ескеріле отырып, олардың уағдаластықтары бойынша жүзеге асырылады.

Жағалау мемлекетінің ез секторы шегінде жасанды аралдарды, қондырғылар мен құрылысжайларды салуға, сондай-ақ олардың құрылуына, қолданылуына және пайдалануына рұқсат беруге және оларды реттеуге айрықша құқығы бар. Жағалау мемлекеті кеме қатынасының, сондай-ақ, жасанды аралдардың, қондырғылар мен құрылысжайлар қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында қажет деп танылған жерде жасанды аралдардың, қондырғылар мен құрылысжайлар айналасында аймақтарды белгілей алады. Қауіпсіздік аймақтарының ені осындай жасанды аралдардың, қондырғылар мен құрылысжайлар сыртқы шегінің әрбір нүктесінен өлшенетін 500 метрден артық созылып жатпайды.

Егер Тараптардың бірінің жалпы жол берілетін аулаудағы өз квотасын игеруге мүмкіндігі болмаса, ол ұлттық заңнамаға сәйкес екіжақты келісімдер жасасу және басқа уағдаластық арқылы басқа Тараптарға өзінің жалпы жол берілетін аулаудағы квотасының қалдығына қолжетімділік бере алады.

Каспий теңізіндегі бірлескен су биологиялық ресурстары кәсіпшілігінің тәртібі мен шарттары барлық Тараптар арасындағы жеке келісімге сәйкес айқындалады.

Тараптар туларының астындағы кемелер Тараптардың аумақтық суларының сыртқы шегінен тыс теңізде жүзу еркіндігін пайдаланады. Теңізде жүзу еркіндігі Тараптардың осы Конвенцияда айқындалған егемендік және айрықша құқықтарына нұқсан келтірмей, осы Конвенцияның ережелеріне және онымен үйлесімді Тараптардың жекелеген келісімдеріне сәйкес жүзеге асырылады.

Әрбір Тарап басқа Тараптардың тулары астындағы, жүк, жолаушылар және багаж тасымалдауды, сүйретіп жүзуді, сондай-ақ құтқару операцияларын жүзеге асыратын кемелерге осындай ұлттық кемелеріне Каспий теңізіндегі өз порттарына еркін кіруге, оларды жүктерді тиеу мен түсіру, жолаушыларды отырғызу және түсіру үшін пайдалану, кеме алымдары мен басқа да порттық алымдарды төлеуге және кеме қатынасы мен қалыпты коммерциялық операцияларды іске асыруға арналған көрсетілетін қызметтерді пайдалануға қатысты ұсынатындай қарым-қатынас ұсынады.

Каспий теңізіндегі Тараптар туларының астындағы кемелер үшін ашық порттарға қолданылады. Тараптар Каспий теңізінен басқа теңіздерге, Әлемдік мұхитқа еркін шығу және олардан еркін қайтып кіру құқығына ие. Осы мақсатта Тараптар транзит Тараптар аумақтары арқылы барлық көлік құралдарымен транзит еркіндігін пайдаланады. Осындай қолжетімділікті жүзеге асыру тәртібі мен шарттары мүдделі Тараптар мен транзит Тараптары арасында екіжақты келісімдер арқылы, ал ондай келісімдер болмаған жағдайда, транзит Тарапының заңнамасы негізінде келісіледі. Транзит Тарабының өз аумағына өзінің толық егемендігін жүзеге асыруда Тараптар үшін осы тармақта көзделген құқықтар мен мүмкіндіктер транзит Тарапының заңды

мүдделеріне ешқандай да қысымшылық жасамауын қамтамасыз ету үшін қажетті барлық шараларды қабылдауға құқығы бар. Тараптар туларының астындағы кемелер: ішкі суларға кірмей немесе ішкі сулар шегінен тыс рейдте немесе порттық құрылысжай жанында тұрмай, аумақтық суларды кесіп өту; ішкі суларға кіру немесе олардан шығу немесе сондай рейдте не осындай порттық құрылыс жай жанында тұру мақсатында аумақтық сулар арқылы өтуді жүзеге асыра алады.

Әскери кемелердің, сүңгуір қайықтар мен басқа да су асты көлік құралдарының аумақтық сулар арқылы өтуінің тәртібі мен шарттары ту мемлекеті мен жағалау мемлекеті арасындағы келісімдер негізінде, ал ондай келісімдер болмаған жағдайда, жағалау мемлекетінің заңнамасы негізінде айқындалады.

Егер әскери кеменің аумақтық суларға кіруі еңсерілмейтін күштің немесе зілзаланың салдарынан немесе зілзалаға ұшыраған адамдарға, теңіз және әуе кемелеріне көмек көрсету үшін қажет болса, аумақтық суларға жақындаған кезде әскери кеменің командирі жағалау мемлекетіне тиісті хабарлама береді, ал кіру жағалау мемлекетімен келісу арқылы кеме командирі айқындаған маршрут бойынша жүзеге асырылады. Көрсетілген мән-жайлардың әсері тоқтатылғаннан кейін әскери кеме тиісті аумақтық сулардан дереу кетеді.

Тарап конвенцияның ережелеріне және басқа да халықаралық құқық нормаларына сәйкес аумақтық сулар арқылы өтуге, оның ішінде барлық төмендегі мәселелерге немесе олардың кейбіреулеріне қатысты заңдар мен қағидаларды қабылдай алады: кеме қатынасының қауіпсіздігі және кемелер қозғалысын реттеу; навигациялық құралдар мен жабдықты, сондай-ақ басқа құрылыстарды немесе қондырғыларды қорғау; кабельдер мен құбырларды қорғау; теңіздің биологиялық ресурстарын сақтау; жағалау мемлекетінің балық аулау заңдарын және қағидаларын бұзушылыққа жол бермеу; жағалау мемлекетінің қоршаған ортасын сақтау және оның ластануына жол бермеу, оны қысқарту және бақылауда ұстау; теңіздегі ғылыми зерттеулер мен гидрографиялық түсірулер; жағалау мемлекетінің кеден, фискалдық, иммиграциялық немесе санитариялық заңдары мен қағидаларын бұзушылыққа жол бермеу; ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

Әрбір Тарап өз егемендігін жүзеге асыру үшін өзінің аумақтық суларында теңізде ғылыми зерттеулерді реттеудің, рұқсат берудің және жүргізудің айрықша құқығы бар. Тараптар туларының астындағы кемелер басқа Тараптың аумақтық сулары шегінде тек оның жазбаша рұқсатымен және ол белгілеген шарттарда ғана теңізде ғылыми зерттеулер жүргізе алады. Әрбір Тарап өзінің юрисдикциясын жүзеге асыру үшін өзінің балық аулау аймағында су биологиялық ресурстарымен байланысты және езінің секторында су түбі және жер қойнауы ресурстарын барлаумен және игерумен байланысты теңізде ғылыми зерттеулерді реттеуге, рұқсат беруге және жүргізуге айрықша құқығы бар. Тараптар туларының астындағы кемелер осындай зерттеулерді басқа Тараптың балық аулау аймағында және секторында тек оның жазбаша рұқсаты негізінде және ол белгілеген шарттармен жүргізе алады.

Тараптың өзінің аумақтық суларында теңіздегі ғылыми зерттеулер бойынша жүргізіліп жатқан кез келген қызметті тоқтата тұруды немесе тоқтатуды талап етуге құқығы бар. Екіжақты және көпжақты теңіздегі ғылыми зерттеулер мүдделі Тараптардың уағдаластығы бойынша жүргізіледі. Тараптар Каспий теңізінің түбі арқылы су асты кабельдері мен құбыржолдарды төсей алады. Су асты кабельдері мен құбыржолдарды төсеу үшін трассаны айқындау су түбінің секторы арқылы су асты кабелі немесе құбыржолдар өткізілуі тиіс Тараптың келісімімен жүзеге асырылады. Зәкірге қою, су түбіне жететін аулау құралдарымен балық аулау, су асты және су түбіндегі тереңдету жұмыстары мен бос қойылған шынжыр зәкірмен жүзуге жол берілмейтін су асты кабельдері мен құбыржолдар трассаларының ету аудандарының

географиялық координаттары секторлары арқылы төселген жағалау мемлекеті барлық Тараптарға хабарлануға тиіс [2].

Тараптар Каспий теңізінің экологиялық жүйесі мен оның барлық компоненттерін қорғауға және сақтауға міндеттенеді. Тараптар Каспий теңізінің биологиялық әралуандығын сақтау, биологиялық ресурстарын қорғау, қалпына келтіру, тұрақты және ұтымды пайдалану, кез келген көзден Каспий теңізінің ластануына жол бермеу, оны азайту және оған бақылауды қамтамасыз ету мақсатында өз бетінше немесе бірлесіп барлық қажетті шараларды қабылдайды және ынтымақтасады. Каспий теңізінің биологиялық әралуандығына нұқсан келтіретін әрекетке тыйым салынады.

Тараптар Каспий теңізінің экологиялық жүйесіне келтірілген нұқсан үшін халықаралық құқық нормаларына сәйкес жауаптылықта болады. Тараптардың конвенцияның қатысушылары болып табылмайтын мемлекеттердің жеке және заңды тұлғаларымен, сондай-ақ халықаралық ұйымдармен Каспий теңізіндегі ынтымақтастығы конвенцияның ережелеріне сәйкес жүзеге асырылады. Тараптар халықаралық терроризмге қарсы және оны қаржыландыруға, қарудың, есірткі, психотроптық заттар мен олардың прекурсорларының заңсыз айналымына, браконьерлікке қарсы іс-қимыл жасау, теңіз арқылы көшіп-қонушыларды заңсыз әкелудің, сондай-ақ Каспий теңізіндегі өзге қылмыстардың алдын алу және жолын кесу мақсаттарында өзара іс-қимыл жасайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасы Президентінің қарауына Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 25 шілдедегі № 465 қаулысы

2. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. 9 қаңтар 2007ж. 5 сәуір 2017.

ӘОЖ 343.71

КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮДДЕЛЕРІН ҚОРҒАУ

Усенбаева А.У.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін ұсыну, қамтамасыз ету және қорғау мәселелері мәселелері қарастырылған.

Түйінді сөздер: экономика; коммерция; мониторинг; бизнес.

Кәсіпкерлердің құқығы мен заңды мүдделерін қорғау – бұл құқыққа қол сұқпауды қамтамасыз етуге, бұзған жағдайда және бұзу салдарын жойған кезде оны жүзеге асыруға, жандандыруға бағытталған заңмен қарастырылған іс-шаралар жүйесі болып табылады.

Конституцияның 10-бабы Қазақстан Республикасының әр азаматының, арнайы рұқсат талап етілетін қызмет түрлерінен басқа (лицензия), ешбір шектеусіз және рұқсатсыз кәсіпкерлік қызметпен айналысуға құқығын бекітеді [1].

Сонымен қатар, азаматтық заңнамамен реттелетін қатынас саласында кәсіпкерлер заңмен тыйым салынғаннан басқа кез-келген іс-әрекет жасауға құқылы. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 9-бабы құқықты қорғайтын

органдарды, қорғау құралдарын (тәсілдерін) және қорғау тәртібін белгілейді – сот, арбитраж немесе аралық сот. Кәсіпкерге Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 2-бабымен танысу қажет, онда азаматтық кодекстің негізгі қағидаларының біреуі бекітілген – кім болса да жеке істерге араласпауы. Бұл қағиданың мағынасының бірі – билік және басқару органдарына кәсіпкерлер өз мүлкіне қалай билік жүргізіп, өз пайдасын бөліп, кірісін пайдаланып жүргеніне ықпал жасауға тыйым салынуы. Осы қағидаға сәйкес сондай-ақ ешкімнің рұқсатын, келісімін алу, ақпарат беру қажет емес, егер осыған ұқсас талаптар тікелей заңмен бекітілмеген жағдайда.

Біріншіден, кәсіпкерлік түсініктің мағынасын түсіну қажет.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 10-бабы келесідей анықтама береді: «Кәсіпкерлік – ол меншік формасына қарамастан, тауарларға (жұмыстар, қызмет көрсету) сұранымды қанағаттандыру арқылы таза табыс алуға бағытталған, жеке меншікке (жеке кәсіпкерлік) немесе мемлекеттік кәсіпорынды шаруашылық жүргізу (мемлекеттік кәсіпкерлік) құқығына негізделген азаматтардың және заңды тұлғалардың бастамалы қызметі. Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкердің атынан, тәуекелмен және мүлдітік жауапкершілікпен жүзеге асырылады» [2].

Кәсіпкерлік қызмет анықтамасынан шаруашылық қызмет келесі қажетті белгілермен сипатталады: нарықта өнім, қызмет көрсету, жұмыстар өндіру және сату арқылы кіріс (пайда) алуға бағытталған; бастама болып табылады, яғни кәсіпкердің тек өз ықтияры бойынша оның мүддесіне сәйкес және оның өз қарауы бойынша жүзеге асырылуы мүмкін. Небір жетекші органның немесе тұлғалардың бұйрығы немесе тікелей нұсқауы бойынша іс-әрекетті жүзеге асыруды кәсіпкерлік деп есептеуге болмайды; кәсіпкердің толық мүлдітік дербестігі базасында жүзеге асырылады. Кәсіпкер мүлдітік базаның меншігі болып табылады, ол кәсіпкерлік барысында болуы мүмкін мүлдітік шығын мен шығыстың толық қаупін көтереді; кәсіпкер азаматтық айналымда өз атынан сөйлейді.

Екіншіден, кәсіпкер Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 10-бабының 3-тармағын зерттеуі керек, онда кәсіпкерлерді қорғау және қолдау тәсілдері қаралады: кәсіпкерлік қызметті, қызметтің лицензияланатын түрлерінен басқа, ешкімнің рұқсатын алмай-ақ жүзеге асыру мүмкіншілігі; кәсіпкерліктің барлық түрлерін экономиканың барлық саласында бір тіркеу органда шамасынша жеңіл тіркеу тәртібі. «Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілеттіктерді есепке ала тіркеу туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 17 сәуірдегі Заңымен заңды тұлғаларды тіркеудің жалпы тәртібі белгіленген, оның ішінде кәсіпкерлік қызметпен айналысатындарды да. Тіркеу кезінде кәсіпкерлік қызметпен айналысу заңдылығы тексеріледі.

Қазіргі жағдайда мағынасыз деген желеумен тіркеуден бас тартуға тыйым салынады (тауарлар мен қызмет көрсетуге сұраныс жоқ, зор бәсекелестік, т.б.). Тіркелу үшін кәсіпкер-өтініш беруші тек қана бір тіркеуші органға жүгінуге тиіс. Егер заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу туралы заңмен талап етілетін құжаттар ойдағыдай құрастырылған болса, тіркеуші органның тіркеуден бас тартуға немесе өтініш берушіден небір қосымша бұрыштамалар, келісімдер, рұқсат және т.б. талап етуге құқығы жоқ. Осы заңның 6-бабы заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу тәртібін қарайды.

Заңды тұлғаны тіркеу үшін тіркеуші органға ҚР Әділет министрлігі белгілеген форма бойынша өтініш беріледі және мемлекеттік және орыс тілдерінде құрастырылған үш дана құрылтай құжаттары қосымша беріледі. Өтінішке Қазақстан Республикасының заңнамасымен белгілеген тәртіппен куәландырылған құрылтай құжаттарды қосымша берумен бірге құрылтайшы немесе өкілетті құрылтайшы қол қояды. Сол мезетте тіркеуші органға заңды тұлғаның орналасқан орнын куәландыратын құжат, сондай-ақ

заңды тұлғаның мемлекеттік тіркеу үшін жинақты бюджетке төлегенін куәландыратын түбіртек немесе құжат тапсырылады. Шағын кәсіпкерлік субъектілері олардың орналасқан орнын куәландыратын құжат тапсырмайды. Заң және басқа заңнамалық актілермен қарастырылғаннан басқа небір құжаттар мен мәліметтерді талап етуге тыйым салынады. Тіркеудің мағнасы жариялылық жағдайын жасайтынында, себебі тіркеуші орган арқылы кез келген мүдделі тұлға заңды тұлғаны сипаттайтын барлық материалдармен танысуға құқылы, егер олар жабық немесе мемлекеттік немесе коммерциялық құпия болып табылмаса. Коммерциялық құпияны сақтауды заңды қамтамасыз ету кәсіпкерлер мүддесін қорғаудың (Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 42-бабы) маңызды шарасы болып қызмет етеді.

Коммерциялық (кәсіпкерлік) құпия заңмен қорғалады. Коммерциялық құпияны құрастыратын мәліметтерді белгілеу тәртібі, оны қорғау құралдары, сондай-ақ коммерциялық құпия құрамына кіруге тиіс емес мәліметтер тізілімі заңнамамен белгіленеді. Коммерциялық құпияға мемлекеттік бақылау функцияларын, тергеу немесе сот іс-әрекеттерін орындау арқылы, қызмет жағдайымен және т.б. қол жеткізе алатын тұлғалар оны басқа тұлғаларға жарияламауға міндетті.

Мемлекеттік органдармен жүзеге асырылатын кәсіпкерлік қызметті тексеруді заңнамалық актілермен шектеу. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті және бақылау-қадағалау функцияларын жүзеге асыратын органдардың қызметін реттейтін нормативтік-құқықтық актілердің көптеген саны қабылданған. Оларға «Жеке меншік кәсіпкерлік туралы» және «Мемлекеттік құқықтық статистика және арнайы есеп жүргізу туралы» Қазақстан Республикасының заңдары, Бас прокурордың 2004 жылғы 1 наурыздағы бұйрығымен бекітілген шаруашылық субъектілер қызметін тексерудің барлығын есепке алу бойынша нұсқау. Кәсіпкер оларға оның қызметін тексерумен байланысты сұрақтар пайда болған жағдайда жүгіне алады. Тексеріс тағайындалғаны туралы акті негізінде тек қана бір тексеріс жүргізіледі. Тексеріс тек қана тексеріс тағайындалған актіде көрсетілген лауазымды тұлғамен (тұлғалармен) жасалады.

Кәсіпкерлік қызметті заңнамалық актімен қарастырылған негіз бойынша шығарылған сот шешімі бойынша мәжбүрлікпен тоқтату. Кәсіпкерлік қызмет кез-келген негіз бойынша тоқтатылуы мүмкін. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 49-бабы заңды тұлғаның сот шешімі бойынша таратылу жағдайларын қарайды: банкрот болған жағдайда; заңды тұлғаны оны құрғанда заңнамалық бұзушылық жіберілген кезде тіркелгенін заңсыз деп мойындаған кезде; заңды тұлғаның жарғылық мақсаттарына қайшы қызметті әрдайым жүзеге асырғанда; қызметті тиісті рұқсатсыз (лицензиясыз) немесе заңнамалық актілермен тыйым салынған қызметті, немесе бірнеше дүркін немесе дөрекі заңнамалық бұзушылықпен, оның ішінде декларация бермеумен жүзеге асырылса; заңнама қарастырған басқа жағдайларда; заңнамалық актілермен жеке меншік кәсіпкерлік үшін тыйым салынған жұмыстар, тауарлар және қызмет көрсету түрлерін, экспортқа немесе импортқа тыйым салынған немесе шектелген тізілімдерін белгілеу.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 49-бабының 2-тармағымен заңнамалық актілермен тыйым салынған қызметті жүзеге асырған кезде заңды тұлғаны сот тәртібінде таратуын қарастырады. Мұндай актілермен жеке меншік кәсіпкерлік үшін тыйым салынған жұмыстар, тауарлар және қызмет көрсету түрлерін, экспортқа немесе импортқа тыйым салынған немесе шектелген тізілімдер қарастырылуы мүмкін.

Мемлекеттік заңды тұлғалар үшін шектеу олардың құрылтай құжаттарымен және олардың құқықтық мәртебесі туралы нормативтік актілермен, сондай-ақ Қазақстанның халықаралық келісімдерімен қарастырылған. Мемлекеттік органдарды, лауазымды тұлғаларды, сондай-ақ басқа тұлғаларды және ұйымдарды кәсіпкерлер

алдында олардың қызметіне заңсыз кедергі жасағаны үшін заңнама белгілеген мүлдікті жауапкершілікке тарту.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 922-бабы мемлекеттік органдармен, жергілікті өзін-өзі басқару органдарымен, сондай-ақ олардың лауазымды адамдарымен келтірілген зиян үшін жауапкершілік қарастырылады. Мемлекеттік органдардың заңнамалық актілерге сәйкес емес актілер шығарғаны нәтижесінде келтірілген зиян сот шешімі негізінде, акт шығарған органдардың, лауазымды адамдардың кінәсіне қарамастан, орнын толтыруға жатады [3].

Зиян орны мемлекеттік қазына есебінен толтырылады. Лауазымды адамдардың, мемлекеттік органдардың әкімшілік басқару саласындағы заңсыз іс-әрекеттерімен (әрекетсіздігімен) келтірілген зиян орны осы органдардың билігінде тұрған ақша есебінен жалпы негізде толтырылады. Атқарушы, бақылаушы және қадағалаушы органдарға кәсіпкерлік субъектілермен осы органдардың функциясына жататын міндеттерді орындауға келісім-шартқа тұруға тыйым салу.

Кәсіпкерлік субъектілерімен келісім қатынастарға түсу «Сыбайлас-жемқорлықпен күрес туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 2 шілдедегі Заңымен қарастырылған сыбайлас-жемқорлықпен күрестің негізгі қағидаларына қайшы, оның 5-бабының 9 тармағы бақылау жасайтын жеке және заңды тұлғаларға кәсіпкерлік қызметпен айналысуға мемлекеттік реттеудің болмауы туралы жариялайды.

Кәсіпкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау тек кәсіпкерлік қана емес, азаматтық құқықтың да маңызды ұстанымдарының бірі болып табылады. Сонымен, азаматтық заңның негізгі бастауларына жатқызылатындар: азаматтық құқықтарды кедергісіз жүзеге асыру қажеттігі; бұзылған құқықтардың қалпына келтірілуін қамтамасыз ету.

Азаматтық құқықтарды сот, төрелік сот, аралық сот: құқықтарды мойындату; құқық бұзылғанға дейінгі болған жағдайды қалпына келтіру; құқықты бұзатын немесе оның бұзылу қауіпін туғызатын әрекеттердің жолын кесу; міндетті заттай орындатуға ұйғарым шығару; залалдарды, төленетін айыпты өндірітіп алу; мәмілені жарамсыз деп тану; моральдік зиянның өтемін төлету; құқық қатынастарын тоқтату немесе өзгерту; мемлекеттік басқару органының немесе жергілікті өкілдің не атқарушы органның заңдарға сәйкес келмейтін құжатын жарамсыз немесе орындауға жатпайды деп тану; азаматтың немесе заңды тұлғаның құқыққа ие болуына немесе оны жүзеге асыруына кедергі жасағаны үшін мемлекеттік органдармен немесе лауазымды адамнан айыппұл өндірітіп алу арқылы, сондай-ақ заң құжаттарында көзделген өзге де әдістермен жүзеге асырады (ҚР АҚ 9 б. 1 т.).

Сонымен қатар, Маңғыстау облысы кәсіпкерлер Палатасы басым әрекеттерінің бірі бизнестің құқықтары мен мүдделерін жан-жақты қорғау болып табылады. Бұл міндеттерді жүзеге асыру үшін Палата жанында құқықтық қорғау, қоғамдық мониторинг және мемлекеттік органдармен өзара қатынас бөлімдері жұмыс істейді.

Кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау бөлімінің жұмысының тиімділігін арттыру мақсатында Палата жанында кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау Кеңесі құрылған. Кеңес кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін ұсыну, қамтамасыз ету және қорғау мәселелері бойынша Палатаның міндеттерін тиімді және жүйелі түрде шешу, сонымен қатар елдегі бизнестің дамуында қиыншылық туындататын мәселелерді қалың бұқараға жариялау мақсатында құрылған болатын.

Кеңестің негізгі міндеті кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау мен кәсіпкерлік қызметтің бостандығы, заңнамалар мен құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізу, кәсіпкерлік қызметке мемлекет тарапынан негізсіз араласу фактілерін болдырмау және т.б. болып табылады. Кеңестің құрамына облыстық

мәслихаттың депутаты, бизнес субъектілерінің, мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың өкілдері енеді. Кеңестің жұмыс істеген уақыты барысында аймақ кәсіпкерлерінің анағұрлым көкейкесті деген мәселелері шешімін тапты. Кәсіпкерлікті жүргізу үшін жайлы ахуал туғызу және кәсіпкерлер құқықтарының қорғалуын қамтамасыз ету елде экономиканың қарқындап даму кепілі болып табылады.

Кәсіпкерлер құқықтарын қорғау заң жүзінде ескерілген. Кәсіпкерлер мен кәсіп ашамын деушілерге рұқсаттарды беру туралы өтініштерін қарау кезінде, рұқсат құжаттарын беру бойынша мемлекеттік органдардың рұқсаттарды беруден негізсіз бас тартуы, өтінішпен бірге ұсынылған құжаттардың толық емес деп, заңнамамен ескерілмеген артық құжаттарды талап етуге байланысты бас тарту, рұқсат беруден бас тарту негіздемелерін 2 күнде ұсыну мерзімін бұзу, өтініштерді қараудың белгіленген мерзімдерін бұзу, рұқсат беру құжаттарын беру тәртібін бұзулар, заңнамада қарастырылмаған талаптар қою әліде орын алуда. Әрине бизнес пен бәсекелестікті дамытуға қолайлы жағдай жасау мақсатында елімізде бизнес ахуалды бағалау жүзеге асырылуда [4].

Дамыған шет мемлекеттердің ең үздік стандарттары мен тәжірибелерін енгізе отырып, бизнесті қайта реттеу бойынша жүйелі шараларды жүзеге асыру жалғастырылуда. 2016 жылы рұқсат жүйесін оңтайландыру бойынша құжаттарды қысқарту арқылы өткізілді. Рұқсат беру үшін тапсырылатын құжаттар саны жартысына азайтылды. Осыған қарамастан, рұқсат беру жүйесін жетілдіру мемлекеттің негізгі басымдықтарының бірі болып қала береді. Бүгінгі таңда рұқсат беру жүйесін қайта құру монополиялық және квазимемлекеттік қызметтер салаларындағы шығындарды оңтайландыру мен қысқартуға бағытталады. Мүдделі мемлекеттік органдар және «Атамекен» Ұлттық кәсіпкерлер палатасы біріге отырып мемлекеттік бақылау-қадағалау қызметін жетілдіру үшін, оларды қысқарту туралы Үкіметке ұсыныстар енгізді. Заңнамаға өзгерістер мен толықтыруларды енгізуді талап ететін анықталған әкімшілік және жүйелік тосқауылдар бойынша өкілетті мемлекеттік органдарға ұсыныстар жіберілді.

Кәсіпкерлер құқықтарын қорғау мақсатында Министрлікпен мемлекеттік органдар мен квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қызметіне бизнес субъектілерінің қызметіне тексеру жүргізу тәртібін, рұқсат беру құжаттарын беру талаптарының сақталуын, сондай-ақ мемлекеттік қолдаудың сапалы әрі уақтылы жүзеге асырылуын анықтау мақсатында тексерулер жүргізілуде. Жаңа реттегіш құралдардың пайда болуына және мемлекеттік органдардың реттеуді қатаңдатуда тосқауылдарды жасау мақсатында реттеушілік әсерді талдау заң жүзінде енгізілді және әрекет етеді. Бизнесті қорғау мен кәсіпкерлер пікірін ескерудің тиімді құралы Ұлттық кәсіпкерлер палатасы болып табылады. Азаматтық құқықтарды қорғаудың барлық осы тәсілдерін азаматтық айналымдардың кез келген қатысушысы, оның ішінде кәсіпкерлік қызмет субъектілері де жүзеге асыра алады сондықтан да оларды кәсіпкерлердің құқықтарын қорғаудың жалпы тәсілдеріне жатқызуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасы Конституциясы 30 тамыз 1995ж.
[//www.adilet.zan.kz](http://www.adilet.zan.kz)
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалпы бөлім) 27.12.1994ж.
[//www.adilet.zan.kz](http://www.adilet.zan.kz)
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (ерекше бөлім) 01.07.1999ж.
[//www.adilet.zan.kz](http://www.adilet.zan.kz)

ӘОЖ 33. 337

**ЕЛІМІЗДЕГІ КӘСІПОРЫН ПЕРСОНАЛЫНЫҢ ЕҢБЕК
МОТИВАЦИЯСЫНЫҢ МӘНІ ЖӘНЕ ОНЫ АРТТЫРУ БАҒЫТТАРЫ**

Утебалиева Д.Б.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мотивация қызметкердің қандай қабілетке ие екенін және қабілетін жетілдіру мен оны өз еңбегінің үдерісінде пайдалануды қалай ма және жүзеге асыра ала ма дегенді айқындайтын қозғалтқыш тетік. Кәсіпорында ынталандыру жүйесін қолданудың теориялық негіздерін зерттеп, нақты кәсіпорын мысалында ынталандыру жүйесін жетілдіруде ұсыныстар беру болып табылады.

Түйінді сөздер: Мотивация, норматив, персонал.

Қазақстан Республикасындағы қазіргі заманғы реформасының бір бағыты болып табылатын басқару саласындағы қызметтің қалыптасуы мен басқарушы персонал жұмысын оңтайлы ұйымдастыруға бағытталған жаңа шаралар жүзеге асырыла бастағанын көрсетеді.

Еңбек мотивациясы – жұмыс нәтижелілігінің маңызды факторларының бірі, бұл қызметкердің еңбек әлеуетінің негізін құрайды.

«Мотивация» сөзін Артур Шопенгауэр алғаш рет өзінің «Жеткілікті себептің төрт принципі» деген еңбегінде қолданған. Осыдан бастап адам мен жануарлардың мінез-құлқын түсіндіру үшін психологтардың байламдарында ұшыраса бастады, ал XX ғасырдың 20-шы жылдарынан бастап мотивация бойынша адамға ғана емес, адамдық қатынастарға байланысты алғашқы теориялық зерттеулер пайда болды.

Адамның мінез-құлқының мотивациясын анықтауды талдағанымызда, мотивация – бұл, ең алдымен, үдеріс, айта берсек – бұл динамикалық үдеріс, ол адамның іс-әрекетінің жалғастылығын дәлелдейді. В.А.Розанова «мотивация түсінігі адамның белсенділігін, басқару мен мақсатты мінез-құлқын түсіндіреді» дейді. Адамның мінез-құлқының мотивациясын түсіну «мынау адам неге бұлай жасады, басқаша емес?» жауап береді [1].

Персоналды ынталандыру жүйесі қызметкерлерді кәсіпорынның коммерциялық мақсатына жетуіне ынталандыру керек. Еңбекті ынталандыру қажетті жағдайларды жасауды білдіреді (шаруашылық механизмін), соның арқасында белсенді еңбектік іс-әрекет алдын ала анықталған нәтижелерді береді, қызметкердің мәнді және әлеуметке бағытталған қажеттіліктерін қанағаттандырудың, онан кейін еңбек мотивін құрудың қажетті және жеткілікті шарты болады [2].

Еңбек мотивтері мен ынталандырулардың жүйесі белгілі бір негізге, яғни еңбектік іс-әрекет норматив деңгейіне сүйенуге тиіс. Материалдық игілікті жоғалтуға байланысты жазалаудың кем дегенде екі түрі бар: келісілген жалақыны жарым-жартылай төлеу немесе еңбек қатынастарын тоқтату. Қызметкер қандай талаптар қойылатынын білуге тиісті, қойылған талаптарды мүлтіксіз орындағанда қандай жалақы алатынын, оларды бұзғанда қандай жазалар қолданатындығын білуі тиіс. Персоналды ынталандыру тәсілдері:

1. Материалдық – жалақы, сыйлықақы, айыппұл, кірістен пайыздар беру және т.б.

2. Материалдық емес:

– психологиялық – қоғамдық танымалдылық, өз маңыздылығын түсіну, алғыс айту, жазалау, оқыту;

– басқарушылық – қызметін жоғарылату төмендету, қосымша өкілеттілік.

Персоналды ынталандыру жүйесін жасау кезінде келесі талаптарды есепке алу керек:

– әділдік – сыйақы көлемі жұмысты әділ бағалау негізінде белгіленуі керек; болжаулық – жұмыскер өз қызметінің нәтижесінде қандай сыйақы алатынын білу керек;

– баламалылық – сыйақы әр жұмыскердің ортақ нәтижеге қосқан үлесіне, оның тәжірибесіне және мамандану деңгейіне сай болу керек; уақыттылық – сыйақы нәтижеге жете салысымен берілуі тиіс; маңыздылық – жұмыскер үшін сыйақы маңызды болуы керек.

Ынталандыру үлгілерін қарастырайық:

– Материалдық емес бонус. Шығармашылық қызметкерлері үшін материалдық емес ынталандыру өзекті. Ол қызметкер үшін оның еңбегінің көпшілікке танымал болуы, ұжымда арнайы мәртебесі болуы. Ақшалай көріністе материалдық емес бонустар болмашы ғана, демек кәсіпорын үшін аз шығынды.

– Ардақтау бағдарламаларына жеке ардақтау, ұжымдық ардақтау, компания жағынан ардақтау, тікелей басшылардың ардақтауы жатады.

– Кәсіпорын еңбек үдерісі кезіндегі жұмыскерлердің құндылықтарын анықтау бойынша сауалнама нәтижелері кестеден көре аламыз.

Кесте 1 - Кәсіпорын еңбек үдерісі кезіндегі жұмыскерлердің құндылықтарын анықтау бойынша сауалнама нәтижелері

№ п/п	Жауап баламасы	Сұралғандар, %
1	Қызықты, шығармашылықты жұмыс	34,9
2	Біліктілігін арттыруға мүмкіндік беретін жұмыс	14,6
3	Адамдарға пайда әкелетін жұмыспен айналысу	25,3
4	Еңбек етуге жақсы жағдай жасалған жұмыс	17,4
5	Мансап жасау мүмкіндігі бар жұмыс	20,0
6	Жалақысы жоғары жұмыс	64,8
7	Тұрақты және болашағы бар кәсіпорында еңбек ету мүмкіндігі	36,8
8	Әлеуметтік жеңілдіктері бар жұмыс	16,4
9	Үй-пәтер жағдайларын жақсартуға мүмкіндік беретін жұмыс	20,0
10	Ұжымда жақсы қарым-қатынас орнатылған жұмыс	25,0
11	Басшылықтың персоналға жақсы қарым қатынас жасайтын жұмыс орны	20,9
12	Үйіне жақын орналасқан кәсіпорындағы жұмыс	14,9

Бейстандарттық бонустар әр түрлі кейіпте болуы мүмкін:

– белгілі бір уақытқа ауыспалы атақ;

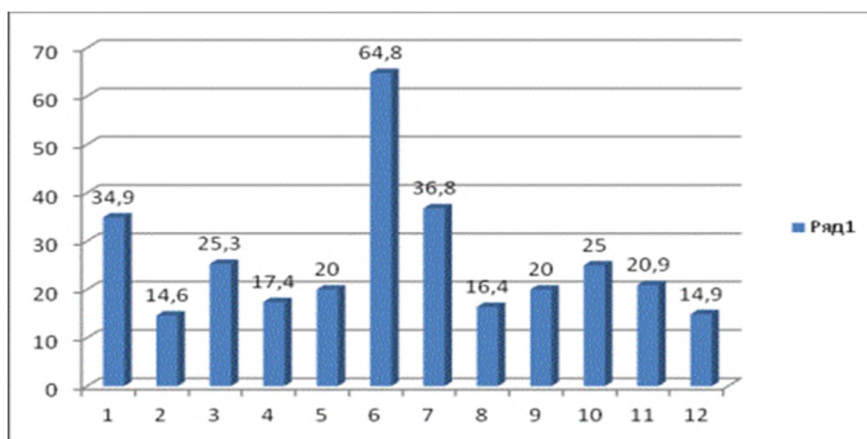
– мақтау қағазы, озаттық белгісі;

– тақтасына суретті ілу;

- киноға, театрға, концертке билеттермен марапаттау;
- арналған ақылы күзетілетін автотұраққа автокөлігін қоюға ақша төлеу демалыс үйінде бөлме ақысын төлеу;
- басшылығымен бірге түстік ішу; аталуы кресло, тапсырыспен жасалған жиһаз;
- атаулы кеңсе жарақтары (қағаз, папкалар, файлдар және т.б.);
- компания буклетіне қызметкер суретін орналастыру;
- қоғамдық көлікте жүруді төлеу;
- спорт клубына (орта класс) жылдық абонементті төлеу;
- күні бойы басшының міндеттерін орындау мүмкіндігі;
- ортақ ұжымдық шаралар (спорт және демалыс);
- мейрамханада апта бойы тегін тамақтану;
- ардақтау бағдарламалары.

Кестеден кәсіпорын еңбек үдерісі кезіндегі жұмыскерлердің құндылықтарын анықтау бойынша сауалнама нәтижелері бойынша жалақысы жоғары жұмыс маңызды болып табылатын жұмысшылар үлесі 64,8 % құрайды, одан кейін тұрақты және болашағы бар кәсіпорында еңбек ету қалайтындар 36,8 % , ал қызықты, шығармашылықты жұмыс мүмкіндігі маңызды болып табылатындар 34,9%, ұжымда жақсы қарым-қатынас орнатылған жұмыс пен адамдарға пайда әкелетін жұмыспен айналысу 25,0% көріп отырмыз.

Сонымен, еңбекке тиімді мотивация жасау бірінші кезекте адамдардың қажеттіліктері, нормалары мен құндылықтарына байланысты болады. Сондықтан, зерттеуді ары қарай жалғастырмай тұрып мотивациялық қажеттіліктер құрылымын нақтылап алу қажет. Жоғарыдағы кестеден қарастырған сауалнама нәтижесін мына сурет арқылы көре аламыз.

Сурет 1 - Кәсіпорын еңбек үдерісі кезіндегі жұмыскерлердің құндылықтарын анықтау бойынша сауалнама нәтижелері

Суреттен көріп тұрғанымыздай жалақысы жоғары жұмысты қажет ететіндер үлесі 64,8 % , тұрақты және болашағы бар кәсіпорында еңбек ету мүмкіндігі бар және қызықты, шығармашылықты жұмыста жұмыс жасағысы келетіндер үлесі сәйкесінше 36,8 % және 34,9 % құрайды. Сонымен қатар, адамдарға пайда әкелетін жұмыспен айналысу, ұжымда жақсы қарым-қатынас орнатылған жұмысты қажет ететіндер үлесі сәйкесінше 25,3% және 25,0 % құрайды.

Қазіргі заманда қызметкердің еңбек белсенділігін көтеруді ынталандыру бұрыннан келе жатқан дәстүрлі мақсаттар мен міндеттерді ұстанады және мынадай жалғасты формулаға бағынады: игілік – ынталандыру – мотивация – мотив – әрекет. Еңбек мотивациясы түсінігін әрбір қызметкердің жеке қасиеттері мен қажеттіліктері арқылы ғана дәлелдеуге болады, оның себебі еңбекті стимулдаудың жәрдемімен қызметкердің және бүкіл ұйымның қажеттіліктері барынша пайдалы түрде қанағаттандырылуы мүмкін. Сондықтан еңбек мотивациясы – қызметкердің түрліше қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыратын еңбекті стимулдаудың ең жоғарғы формасы деймін.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ильин Е.В. Мотивация и мотивы. – СПб. 2010.
2. Магура М.И., Курбатова М.Б. Современные персонал-технологии. – М.: 2001.
3. Травин В.В., Дятлов В.А. Менеджмент персонала предприятия. Учеб.практ. пособие. 4-е изд. – М.: Дело. 2002.
4. Рахметов Б.А. Персоналды басқару(оқу құралы).Алматы-2012

ӘОЖ 323/324(075)

ЖАС ҰРПАҚТЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САНА-СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Утешова А., студент

Ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада жас ұрпақтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы санасын, мәдениетін қалыптастыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлықтың «мүлдем төзбеушілік» үлгісін қалыптастыру және де жаңа формациядағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалыстың жас өкілдерін дайындауға байланысты баяндалады.

Түйінді сөздер: Сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, «парасаттылық мектебі», «адалдық алаңы», «саналы ұрпақ».

Әр ұлттың қай кезеңде болмасын алдында тұратын ұлы міндеттердің бірі - өзінің ісін, өмірін жалғастыра сенімді ізбасар, салауатты да саналы ұрпақ тәрбиелеу. Болашақ қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақылды, парасатты, мәдениетті, ғылыми өрісі озық жәнеде көкірек көзі ашық етіп тәрбиелеу алдыңғы аға буынның, сіз бен біздің қоғам алдындағы зор борышымыз.

Қазіргі таңда Қазақстанда ғана емес барлық мемлекетте тамырын терең бойлаған ғасыр дерті болып саналатын басты проблемамыз – сыбайлас жемқорлықтың жаппай орын алуы мәселесі болып отыр. Сыбайлас жемқорлық бұл тек елдің экономикалық ахуалына ғана ірі залалын тигізіп қоймай, елдің әлеуметтік жағдайының күрт нашарлауына әкеліп соқтырады.

Сыбайлас жемқорлықпен күресу бұл жалғыз лауазымды тұлғалардың немесе мемлекеттік органдағы қызметшілердің ғана атқаратын міндеті ғана емес, бұл қоғамның, бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып, сіз бен біз болып бірлесіп, күш салсақ қана жеңетін дертіміз. Сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін алдымен өзіміздегі

сыбайлас жемқорлыққа қарсы сана сезімді, мәдениетті дұрыс бағытта қалыптастырып, құқықтық тұрғыдағы сауатымыз мол болуы керек. Сонда ғана дiттеген мақсатымызға жетуiмiзге жол ашылады. Қазiргi таңда елiмiзде сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытта атқарылып жатырған жұмыстар көңiлiмiзге, ертеңiмiзге сенiм ұялатуда. Өйткенi, сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағытталған заңнамалар мен түрлi бағдарламалар енгiзiлiп, соған сәйкес жемқорларды заң шеңберiнде жазалаумен қатар, қоғамда жас ұрпақтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы санасы мен мәдениетiн қалыптастыру бағыты да өз бағдарымен жүрiп жатыр.

Атап айтар болсам, 2014 жылы 26 желтоқсандағы Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Жарлығымен «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы Стратегиясы» бекiтiлдi. 10 жыл мерзiмге арналып жасақталған Стратегиялық құжат сыбайлас жемқорлық көрiнiстерiн азайтуға, құқықтық мемлекет деп аталған елiмiздiң сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресiн iске асыруға жүйелi түрде машықтанды деп ауыз толтырып айтарлықтай негiзiмiз бар.

Аталмыш құжаттың басты мақсаты мемлекеттiң сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиiмдiлiгiн арттыру, сыбайлас жемқорлықтың кез келген көрiнiсiне «мүлдем төзбеушiлiк» ахуалын жасау арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалысқа бүкiл қоғамды тарту, әсiресе жаңа формациядағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалыстың жас өкiлдерiн дайындау және Қазақстанда сыбайлас жемқорлық деңгейiн төмендету болып табылады.

Осыған орай, қазiргi таңда елiмiзде «Рухани-адамгершiлiк және азаматтық-патриоттық тәрбиелеу контекстiнде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттi мектеп ортасында қалыптастыру», «Адалдық алаңы», «Саналы ұрпақ», «Парасаттылық мектебi» - бағдарламалары дайындалып, жүзеге асырылуда. Бағдарлама тұжырымдамалық тәрбиелеу негiздерiне сәйкес дайындалған және бастауыш, негiзгi орта, жалпы орта жәнеде жоғарғы оқу орындарында бiлiм беру бағдарламалары бойынша оқитын балаларға, оқушыларға, студенттерге арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы сипаттағы тәрбиелiк iс-шаралар ұйымдастыруды қамтитын тәрбие жұмысын жүргiзу тәртiбiн белгiлейдi [1].

Жасақталып жатырған бағдарламалардың барлығының дерлiк көздеген мақсаты бiр. Мектеп қабырғасынан бастап аса өнегелi, жауапты әрi бастамашыл азаматты тәрбиелеу, оқушыларды рухани-адамгершiлiк және патриоттық рухта тәрбиелеу, саяси-құқықтық бiлiмiн арттыру және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мiнез-құлқының адамгершiлiк-этикалық құндылық негiздерiн қалыптастыру, сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананы, мәдениеттi қалыптастыру, сыбайлас жемқорлыққа мүлдем төзбеушiлiктi арттыру және де ең бастысы жаңа формациядағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы қозғалыстың жас өкiлдерiн дайындау болып табылады. Бүгiнгi күнi барлық бiлiм беру мекемелерiнде жемқорлықты болдырмау мен оның алдын алуға арналған iс-шаралар арнайы дайындалған мемлекеттiк бағдарлама негiзiнде қолға алынды, бiрақ толықтай жүзеге асырылуы жағынан кемшiн тұстары басым.

«Ел болам десең, бесiгiңдi түзе» - деп, дана халқымыз айтпақшы, тәрбиенi тал бесiктен бастағанмыз абзалырақ. Бала тәрбиесiнiң алтын бесiгi – отбасы. Баланы тәрбиелеуде отбасының алар орны ерекше. Өйткенi бұл шағын әлеуметтiк топ – бала үшiн өмiр мектебi. Сондықтан еңбекқор, елiнiң қамқоршысын «азамат» етiп тәрбиелеудi ананың сүтiмен сүйекке сiңiре бiлу керек. «Ұяда не көрсен, ұшқанда соны iлерсiң» деген қанатты сөздi тiлге тиек ете отырып, елiнiң ертеңi болар азаматтар мен азаматшаларды қалыптастырудағы отбасындағы тәрбиенiң орны ерекше екендiгiн атап өткiм келедi.

Мектептерде өткiзiлетiн ата-аналар жиналыстарында тек балалардың оқу үлгерiмi жайлы ғана сөз қозғамай, құқықтық сауаттылыққа тәрбиелеу, сыбайлас

жемқорлыққа қарсы сана сезімін, мәдениетін, төзбеушілігін қалыптастыруда отбасының рөлін көрсету, заңдарды, құқықтық тәртіпті құрметтеуге тәрбиелеу бойынша практикалық ұсыныстар беру бойынша жұмыстар жүргізілсе, нұр үстіне – нұр болар еді. Тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру мынаны көздейді: сыбайлас жемқорлықтың мәні, оның мазмұны, мақсаттары, субъектілері, нысандары мен түрлері, іске асыру салалары, қоғам өмірінің барлық саласында көріну ерекшеліктері туралы түсінік; моральдық-адамгершілік, этикалық мәдениетті тәрбиелеу; құқықтық сауаттылық негіздерін қалыптастыру; қоғам мүшелерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық уәжін ынталандыру; мүдделер қақтығысының барлық көріністеріне төзбеушілікті қалыптастыру [2].

Өскелең ұрпақтың бойында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті мектеп жасынан қалыптастыру үшін өткізілетін іс-шаралар тек кездесулер немесе дәрістер оқу түрінде ғана емес, оқушылардың қызығушылығын артырып, өздігінен ары қарай жұмыс жасауына ықпал келтіретіндей танымдық және балалардың ой-өрісін дамытуға бағытталуы тиіс. Бұл ретте мектептердегі іс-шараларда сыбайлас жемқорлық туралы «ашық» айтпай, оқушыларды жақсы қасиеттерге үйрету арқылы ұйымдастырған дұрыс. Жоғары сынып оқушыларын мемлекеттік басқару, заң аясында түсіндірме жұмыстары жүргізіліп, қызықты ойындар ойнату арқылы жүргізілсе, ал бастауыш сынып оқушыларына әдептілікке тәрбиелеу арқылы, жақсыдан үйренуге, жаманнан жиренуге баулу арқылы діттеген мақсатымызға қол жеткізуге болады. «Токсан ауыз сөздің тобықтай түйініне келсек, бүгінгі егемен еліміздің ертеңгі тірегі – білімді ұрпақ, еліміздің мәртебесін асқақтатып, экономикасын, ішкі және сыртқы саясатын одан әрі дамыту жастардың қолында. Жас ұрпаққа құқықтық тәрбие беру мәселесі – қазіргі қоғамның ең негізгі, маңызды міндеттерінің бірі. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев: «Біздің еліміз құқықтық мемлекетті орнықтырып дамытуды мақсат етіп отырған мемлекет. Сондықтан, жастардың құқықтық тәртібін, құқықтық сауатын, Ата Заңымызға деген құрметін арттыра отырып, жан-жақты тәрбиелеу керек» - демекші, жас ұрпақ тәрбиесіне бей-жай қарамай, сіз бен біз болып бірлесіп, қоғамның ауыр дертінен толықтай айығуымызға ықпал жасайық!

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының 2015–2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы.

2. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы. <http://adilet.zan.kz>

ӘОЖ 343.71

КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ЗАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ӘДІСТЕРІ

Юсупбаева Б., студент

Ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Мақалада кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау бүгінгі күні өзекті және мемлекеттің басым бағыттарының бірі екендігі, заттық құқықтарын қорғау мәселесі қамтылған.

Түйінді сөздер: меншік, залал, виндикация.

Кәсіпкерлік кез келген дамыған экономиканың ажырамас бөлігі болып табылады. Кәсіпкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау тек кәсіпкерлік қана емес, азаматтық құқықтың да маңызды ұстанымдарының бірі болып табылады. Сонымен, азаматтық заңның негізгі бастауларына жатқызылатындар: азаматтық құқықтарды кедергісіз жүзеге асыру қажеттігі; бұзылған құқықтардың қалпына келтірілуін қамтамасыз ету саналады.

Кәсіпкерлердің құқықтары – бұл осы қызметті жүзеге асыратын азаматтардың және заңды тұлғалардың негізгі азаматтық құқықтарының бірі. Кәсіпкерлердің мүліктері заттармен қоса мүліктік құқықты қалыптастырады. Мүліктік құқықтар әртүрлі мазмұнға ие болып, әртүрлі негіздер бойынша туындауы мүмкін.

Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау бүгінгі күні өзекті және мемлекеттің басым бағыттарының бірі болып табылады. Кәсіпкерлердің заттық құқықтарын қорғау басты мәселелердің бірі.

Әрбір кәсіпкерлік субъектісінің өз құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін сот арқылы қорғауға құқығы бар. Кәсіпкерлік субъектілерінің бұзылған немесе даулы құқықтарын қорғау Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген өзге де тәртіппен (төрелік, медиация, Қазақстан кәсіпкерлерінің құқықтарын қорғау жөніндегі уәкіл, омбудсмен, келіссөздер, наразылық тәртіп және өзгелер) жүзеге асырылуы мүмкін. Кәсіпкерлік субъектілері бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын немесе заңды мүдделерін қорғау үшін Қазақстан Республикасының Азаматтық процесстік кодексінде белгіленген тәртіппен сотқа жүгінуге құқылы [1].

Осы заманғы әдебиеттерінде «заттық құқықтар» ұғымы жиі қолданылатын, бірақ жеткілікті талданбаған ұғым болып табылады. Заттық құқықтар кезінде рим құқығына да егжей – тегжейлі қарастырылғанына қарамастан, осы уақытқа дейін орнығып қалыптасқан және барлық құқықтық жүйелер тани қоймаған ұғым.

Жоғарыда айтылған жағдайларға қатысты, барлық мүліктік құқықтар заттық және міндеттемелік болып бөлінеді.

Заттық құқық деп құқылы тұлғаның шаруашылық билік аумағында бар мүлікке тікелей әсер ету жолымен, өзінің мүдделерін қанағаттандыруды қамтамасыз ететін құқықты түсінеміз.

Заттық құқықты басқаларынан ажырататын белгілеріне келесілер жатқызылады: заттық құқық мүліктік құқық санатына жатқызылады; дара-анықталған затқа қатысты пайда болады; шексіз (абсолютті) құқық болып табылады. Заттық құқық иесінеосы құқықтарды жүзеге асыруға кедергі келтірмеуге қатысты барлығының және әрқайсысының міндеттері қарсы тұрады; заттық құқыққа қорғалудың шексіз сипаты тән, яғни заттық құқыққа қол сұғатын әр кімнен және барлығынан қорғалу [1].

Аталмыш құқық заңмен бекітіледі. Заңмен бекітілуі, бұл құқықтардың заңда заттық құқық деп аталуы керек дегенді білдірмейді. Олардың мүліктік құқықтар санатына жатқызылып және заңдық актілермен қарастырылуының өзінде жеткілікті. Олардың заттық құқық санатына жатқызылуы заттық құқық белгілеріне ие болу барысында жүргізіледі.

Заттық құқыққа соңынан еру құқығы тән. Заттық құқық заттың соңында жүреді. Мүлікке меншік құқығының басқа тұлғаға өтуі мүлікке басқа заттық құқықтардың тоқтатылуына негіз болып табылмайды.

Заттық құқық иесі иелену, пайдалану және билік ету құзыретіне ие болуы қажет.

Кәсіпкерлер өздерінің заттық құқықтарын қорғауда азаматтық құқықтармен тығыз байланыста болады. Заттық құқықтар - бұл меншіктік құқықтар. Мұнда кәсіпкерлер заттық құқықтарын екі әдіспен қорғай алады.

Азаматтық-құқықтық қорғауды көздейтін мақсаты меншік иесінің заңсыз айырылған затын өзіне қайтару немесе өзінің затын пайдаланудағы кедергілерді жою болып табылады. Затын қайтару туралы азаматтық талабы виндикациялық талап, ал затын пайдаланудағы кедергілерді жою талабы негаторлы талап деп аталады.

Виндикация қағидасы АҚ-тің 260-бабында төмендегі түрде айтылған: “меншік иесі өзгеден заңсыз иеленген өз мүлкін талап етуге құқылы”, яғни меншік иесі өз затын оны ешқандай заңсыз иемденіп отырған жақтан талап ете алады.

Негаторлық талап — теріске шығару талабы. Бұл талап—мүлікті иеленуден айыруға байланысты емес, мүлікті (затты) пайдаланудағы кедергілерді жою туралы талап. АҚ-тің 264-бабында: “меншік иесі, өз құқықтарының бұзылуы иеліктен айыруға байланысты болмағанымен, оларды бұзудың қандайын болса да жоюды талап етуге құқылы” делінген [2].

Негаторлық талап бойынша сот меншік иесі мүлкін пайдаланғанда кедергі жасайтан тәртіп бұзушынын, әрекетін тоқтатуға және ондай әрекеттерді бұдан былай қайталамауға міндеттейтін шешім шығарады.

Сонымен қатар меншікке байланысты немесе заттық құқықтар болсын «залал» деген сөз қолданылады. Залал дегеніміз құқығы бұзылған тұлғаның жасаған немесе жасауға тиісті шығыстары, оның мүлкінің жоғалуы немесе зақымдануы (нақты нұқсан), сондай-ақ сол адамның құқығы бұзылмаған болса, дағдылы айналым жағдайында оның алуына болатын, бірақ алынбай қалған табыстары (айырылып қалған пайда) болып табылады.

Залалды толық өтеу принципін қолдану жәбірленуші жақтың, сонымен қатар меншік иесі мен титулды иеленушінің құқығын қалпына келтірумен өлшенеді. Бұл кәсіпкерлік құқықта көбіне қолданылады.

Мемлекетіміз де қазіргі таңда кәсіпкерлікті қолдап, басты назарға қойғандықтан, оның құқықтарының қорғалуы немесе бұзылған құқықтарының қалпына келуі маңызды болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі. 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ. [//www.adilet.zan.kz](http://www.adilet.zan.kz)

2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалпы бөлім) 27.12.1994ж. [//www.adilet.zan.kz](http://www.adilet.zan.kz)

ӘОЖ 378 (075)

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАСТАРДЫҢ РӨЛІ

Ағатаева М., студент

Ғылыми жетекшісі: Ауешова Б.Т.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Мақалада азаматтық қоғам қалыптастыруда жастардың рөлі қарастырылып отыр. Мақалада автор Қазақстанда азаматтық қоғам қалыптастырудың ерекшеліктерін зерттейді.

Түйінді сөздер: азаматтық қоғам, жастар, еріктілік, қоғам.

Елімізді әлеуеті жоғары мемлекет ретінде дамытуда азаматтық қоғамды одан әрі қалыптастырудың маңызы зор. Бұл мақсатта Қазақстанда түрлі үкіметтік емес ұйымдар, азаматтық қоғам институттары мен көптеген бірлестіктер жұмыс атқарып келеді.

Жалпы, Азаматтық қоғам дегеніміз бұл – құқық және мемлекет тарапынан қорғалатын, адам бостандығы мен құқығын көрсететін, жеке бостандыққа ие экономикалық тәуелсіз адамдардың қоғамы.

Қазіргі уақытта, Қазақстан жастары қоғамның келешегін анықтаушы негізгі факторлардың бірі болып табылатын тұрғын халықтың үлкен әлеуметтік тобына айналған. Жастар азаматтық қоғамның белсенді құраушысы болып табылады: жастар түрлі салаларда инновациялық жобалар мен технологияларды енгізуге бейімделген, олар қағидатқа сай жаңа білімдер мен идеялардың жинақталуы болып табылады, олар өз өмірін құруға икемді және күшке толы жастар.

Қоғамның барлық салаларындағы кең көлемді қайта өзгертулерден туындаған ахуалдар жастардың даму ерекшеліктері мен олардың қоғамның әлеуметтік құрылымындағы мәнін тағы бір қырынан аша түседі. Жас ұрпақтың саналы қалыптасуына, олардың әлеуметтік-экономикалық қайта өзгеру факторларының, жастардың қажеттіліктеріне, мүдделеріне, құндылық бағдарларына және әлеуметтік мінез-құлықтарына да айтарлықтай әсер ететіндігі көрсетті.

Азаматтық қоғамда азаматтардың халықаралық дәрежеде танылған ережелерге сай құқықтары мен бостандықтары сақталып, заң үстемдік етеді. Азаматтық қоғам материалдық, қоғамдық, саяси және мәдени тұрғыда жоғары дәрежеде дамыған кезде құқықтық мемлекетке айналады. Азаматтық қоғамда жеке тұлғалар өзін-өзі таныту мүмкіндігіне ие болып, «адам – қоғам – мемлекет» үштігінің пропорционалды түрде даму үрдісін жылдамдата түседі. Мұндай үрдіс елдің экономикалық-саяси дамуы мен халықтың әл-ауқатының, мәдениеті мен сана-сезім деңгейінің артуымен бірге орнайтын құбылыс. «Адам – қоғам – мемлекет» үштігінің дамуы азаматтардың өз жүріс-тұрысын жеке мүдделеріне негіздеп, әрбір әрекетіне жауапкершілікпен қарау санасын кемелдендіре түседі. Азаматтық қоғамның қалыптасып дамуының алғышарттарына жеке тұлғалардың меншік иесіне айналуы, азаматтардың тең құқықтылығының орнауы, жеке тұлғалардың құқықтары мен бостандықтарының қамтамасыз етілуі жатады.

Азаматтық қоғам — мемлекеттік құрылымнан тыс қалыптасатын әлеуметтік-экономикалық және мәдени рухани қоғамдық қатынастардың жиынтығы. Осы қатынасқа қатысушылардың табиғи және азаматтық құқықтарын, бостандығы мен міндеттерін автономиялы даму жолы қамтамасыз етеді. Азаматтық қоғамда үзіліссіз болмайды, уақыты шектелмейді, аумақтық-аймаққа бөлінбейді, мемлекеттің барлық аумағын, халқын біріктіреді.

Волонтерлік азаматтық қоғамның қалыптасуына өз үлесін қоса алады. Басқаша айтқанда, олар тек қана азаматтық қоғам жағдайында белсенді түрде дамып, өзінің тиісті мәртебесіне ие болады. Басқаларға қызмет ету тұрғысында волонтерлікті мәнін жоғалтқан өмірді қайта табуға талпыныс деп те қарастыруға болады. АҚШ-та жастарды волонтерлікке тарту тәжірибесі өте жақсы дамыған. Онда «міндетті волонтерлік» туралы бағдарламалар бар. Азаматтық қоғамның дамуы да әлеуметтік жауапкершілікке байланысты. Оның негізі – қоғамдық ұйымдар, соның ішінде волонтерлік. Еріктілік арқылы адамның азаматтық белсенділігі артып, жауапкершілігі дамиды, соның негізінде оның қоғамдық маңызы бар міндеттерді шешуге мүмкіндіктері туады. Ендеше волонтерлікті ғаламданған қоғамның болашағы деуімізге де хақылымыз. Қазіргі кезде әлемде волонтерлердің қозғалысы бұрын-соңды болмаған дәрежеде қарқын алып келеді. Бұл үрдістен Қазақстан да тыс қалған жоқ. Президент Қ.Тоқаевтың Жарлығымен 2020 жыл Волонтерлер жылы деп жарияланды. Еріктілер мен азаматтық

қоғамның жергілікті қауымдастықтардың тұрақтылығын нығайтудағы ауқымды рөлі және олардың әртүрлі деңгейдегі саясатты дамытып, оны шешудің тәжірибесінің арғы жағында волонтерлікті дамыту мен бүкіл әлемді толғандырып отырған тұрақты дамудың мақсаттарын бір арнаға тоғыстыру.

Қазақстан бүгінгі таңда әлеуметтік-экономикалық жаңару мен саяси демократия кезеңінде. Егеменді еліміздің болашағын көркейтіп, қоғамымыздың дамуына өз үлесін қосатын – біздің жастарымыз. Қоғам адамзат өркениетінің біліміне, адамгершілік-этикалық нормаларына тікелей қатысты дамиды. Біздің бүгінгі тәуелсіз қоғамымыз бен егемен еліміздің негізгі үміті – жастар. Жастарға сенім арту – барлық қоғамға тән құбылыс. Бүгінгі жастар – келешек ұрпақ. Қоғам дамуының алғы шарты - адам факторы, адамның білімі мен біліктілігіне тікелей байланысты, қазіргі жастардың білім алуына, таланты мен дарынына орай ғылымға келуіне мемлекет тарапынан жасалып жатқан іс-шаралар, атқарылып жатқан жұмыстар аз емес.

Жастар – ғылыми-техникалық және экономикалық прогрестің негізгі қозғаушы күші, қоғамның жемісті дамуының кепілі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Абдильдина Х.С. Саясаттану. Оқу құралы. Астана, 2007
2. Қазақстан президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылды "Волонтер жылы" Жарлық. //kaz.nur.kz

ӘОЖ 347 (9)

ҚОЛДАНЫСТАҒЫ АТҚАРУ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРДІ ТАЛҚЫЛАУ

Ауешова Б.Т.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Мақалада атқару заңнамасындағы өзгерістер талқыланып отыр.. Мақалада автор атқарушылық нормаларын зерттеу барысында заңнамаға ұсыныстар жасақталған.

Түйінді сөздер: кредиторлар, сот шешімі, талапкер, атқарушылық іс жүргізу.

Атқарушылық іс жүргізу кредиторлардың және азаматтық айналымдағы кез келген өндіріп алушылардың құқықтарын қалпына келтіру мақсаттарына қызмет етеді. Бұл жерде мәжбүрлеп орындау жүйесінің әлеуметтік мақсаты қоғам үшін және конституциялық заңдылықты жүзеге асыру үшін сот орындаушыларының қызметін арнайы заң нормасы арқылы реттеуде қажеттілік болып табылады. Сот және өзге де юрисдикциялық актілерді орындау-құқықтық реттеудің барлық тетігінің тиімділігін және адамның мотивациясы мен мінез-құлқына әсер ету құқығының қабілетін көрсететін құқықтық тәжірибенің аса маңызды учаскесі.

Сот актісімен расталған болса да, субъектілерінің іс-әрекеттерінде іске асырылмаған құқық мәні бойынша жоқ болып табылады және мұндай жағдай қалыпты болып саналмайды. Осыған байланысты азаматтық құқық доктринасында [1, 30-31 б.], сондай-ақ ҚР Жоғарғы Сотының актілерінде сот арқылы қорғалу құқығы мен сот шешімін орындау құқығы байланысы аталған.

Сот шешімдерін орындаудың негізгі мәселелерінің бірі-орындаушыларға өз жұмысын тез және тиімді орындауға кедергі келтіретін артық бюрократизацияны атайды. Мысалы, егер өндіріп алушы мен борышкер сот шешімі заңды күшіне енгеннен кейін, бірақ атқару парағын орындауға ұсынғанға дейін бітімгершілік келісімін жасаса, онда соттың осындай келісімді бекітуі талап етіледі. Бір қарасаң барлық қисынды, бірақ құқылы емес судья бітімгершілік келісімді бекіте жоқ атқарушылық іс жүргізу. Талапкер мәжбүр болды, бұл жағдайды қажет орындаушыларына, ал олар міндетті өндірісін бастауға. Содан кейін ғана судья бітімгершілік келісімді бекітеді, ал орындаушылар іс жүргізуді тоқтатады. Яғни, тіпті процесс тараптарының ізгі ерік-жігері болған жағдайда да мемлекеттік органдарды нақты жұмыстан алаңдататын артық іс-әрекеттер талап етіледі. Мәселені шешу сот шешімі күшіне енгеннен кейін, бірақ атқарушылық іс жүргізу басталғанға дейін бітімгершілік келісімді бекіту мүмкіндігін көздейтін заңға түзету болуы мүмкін.

Тағы бір проблема сот шешімдерін орындамағаны үшін жазалаудың пәрменді жүйесінің болмауы болып табылады. Жауапкершілік қарастырылған, бірақ оның субъектілерінің шеңбері өте тар. Мысалы, орындамағаны үшін қылмыстық жаза ұйым басшысына, алимент төлеуден қасақана жалтарушыға қолданылуы мүмкін. Сыбайлас жемқорлық қылмысы үшін төленбеген айыппұлды бас бостандығынан айырудың нақты мерзіміне ауыстыру институты, сондай-ақ айыппұлды төлемегені үшін әкімшілік жаза ұқсас емес. Іс жүзінде барлық қалған жағдайларда өндіріп алу туралы шешімнің орындалмауы заңды жауапкершілікке әкеп соқпайды.

Заң шығарушының аталған нормада кемшіліктері орын алады деп ойлаймыз. Сот шешімін орындаудан жалтарғаны үшін барлық борышкерлер – жеке тұлғалар үшін жазаны (мысалы, міндетті жұмыстар түрінде) енгізу керек. Қылмыспен келтірілген зиян үшін төленбеген өтемақы жағдайында қылмыстық жазадан (рақымшылық жасау, шартты түрде мерзімінен бұрын босату) босату мүмкіндігі заңда көзделген мүлдем түсініксіз болып қала береді. Сотталушының сот залында тікелей амнистицияланатын сәтте жәбірленушілердің сезімдерін елестетіңіз. Олар мұны мемлекет тарапынан сатқындық ретінде қабылдайды. Кейде мұндай жағдайлар тіпті өздігінен аяқталады.

Сонымен қатар, атқарушылық іс жүргізудегі хабарламалар жүйесінің жетілмегенін атап өткен жөн. Бір жағдайда орындаушылар борышкерге хабарлаудың мүмкін еместігі туралы, басқаларында – борышкерлер сот шешімінің бар екендігі туралы олардың банктік шотынан борыш пен атқарушылық алым сомасы есептен шығарылғаннан кейін ғана біледі. Сонымен, "Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы" ҚР Заңына сәйкес шақыру қағазы, өзге де хабарлама атқарушылық іс жүргізуге қатысушы адамның соңғы белгілі тұрғылықты жері бойынша немесе ол жазбаша түрде сот орындаушысына хабарланған мекен жай бойынша осы адамды (оның ішінде электрондық пошта мекенжайы бойынша) хабардар ету үшін немесе шақыру қағазы, өзге де хабарлама осындай тұлға көрсеткен өзге де тәсілмен жіберілген, алайда адам жіберілген шақыру қағазы, өзге жолдармен жеткізу мүмкіндік тудырмайды.

Яғни, борышкер соңғы белгілі мекен-жай бойынша хабарлама жіберген жағдайда оны алу презумпциясы бар. Бірақ белгілі мекен-жай дұрыс емес, ескірген, ал көрсетілетін пошта қызметтерінің сапасы делдал болуы мүмкін екенін ұмытпау керек. Мәселені шешу үшін құқықтық қатынастардың барлық әлеуетті қатысушыларына хабарлау үшін бүкіл Қазақстан бойынша жаппай ақпарат жинауды (пошталық мекенжай, электрондық пошта, телефон және т.б.) жүргізу мүмкін деп санаймыз. Адресаттарды хабардар ету арналарын көрсетуге міндеттеу керек. Тек бұл жағдайда ғана оларды тиісті хабарлау фактісін дәлелдеуге болады. Бұл деректер берілмеген жағдайда құқықтық қатынастардың белгілі бір тізбесіне адамдардың қатысуына қол

жеткізуін шектеу қажет. Ұсынылған шаралар елеулі бюджеттік шығындарсыз атқарушылық іс жүргізудің тиімділігін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді деп ойлаймыз.

Соңғы уақытта Атқарушылық іс жүргізу мәселелерін қарау тұжырымдаманы іске асыру жағдайында ерекше маңызға ие болды, осыған байланысты біз тұжырымдама аясында атқарушылық іс жүргізуді дамытудың құқықтық аспектілерін түсіндіру, атқарушылық іс жүргізу туралы заңнаманың кейбір мәселелерін шешу бойынша ұсыныстар әзірлеу мақсатын қойып отырмыз [2, 30-31].

Бұзылған құқықтар мен бостандықтарды қалпына келтірудің қорытынды кезеңі атқарушылық іс жүргізу болып табылатынын атап өткен жөн. Өкінішке орай, сот шешімдерін ерікті түрде орындау азаматтардың құқықтық мәдениетінің ажырамас бөлігі болған жоқ. Зардап шеккен азаматтардың бұзылған бостандықтары мен құқықтарын қалпына келтіру жүйесін аяқтау үшін барлық мемлекеттер арнайы қызметтер құрып, олардың жұмысын реттейді.

Тұжырымдамада сот ісін жүргізудің соңғы сатысы сот актілерін орындау болып табылатыны 3-бөлімде, 3.2-тармақта атап көрсетіледі және осыған байланысты олардың мүлтіксіз орындалуын қамтамасыз ететін барлық қажетті шараларды қабылдау қажет. Осыған байланысты тұжырымдамада мемлекеттік сот орындаушыларымен теңдей орналасқан жеке сот орындаушыларының институты туралы жазылады, сондай-ақ тұжырымдамада жеке сот орындаушысы институты атқарушылық іс жүргізу тараптарының құқықтарына нұқсан келтірмей, сот ісін жүргізу тиімділігін арттыру және сот актілері мерзімінде шешім қабылдау кезінде өзінің түрткі болып табылады деп жазылады.

Сондай-ақ, тұжырымдама тек мемлекеттік сот орындаушыларының мемлекеттен өндіріп алу жөніндегі құжаттарды мәжбүрлеп орындату құқығына ие екендігін көрсетеді.

Айта кету керек, жеке сот орындаушылары институтын енгізу проблеманы шешкен жоқ, тек қана одан әрі күрделене түсті.

Іс жүзінде жеке сот орындаушылары негізгі мөлшері өндіріп алынатын соманың 25% - на жетуі мүмкін сыйақыға қаржылық мүдделілікті ескере отырып, олардың өлшемдері бойынша негізгі массив құрайтын елдің қарапайым азаматтарының мүддесіндегі ұсақ істерді ерекше қызықтырмайды.

Сонымен қатар, мемлекет атынан шығарылған және орындауға міндетті барлық мемлекеттік актілер жеке қолға берілетін жүйенің өзі де айқын емес, әрі қарай мемлекет өз шешімдерін орындауға жауап бермейді.

Осы дилемманы ҚР АІЖК-не өзгерістер енгізген 2006 жылғы 22 маусымдағы ҚР Заңының көмегімен шешуге әрекет жасалды, онда сот орындаушысының іс-әрекетіне шағымдану және сот шешімін орындау кезінде басқа адамдардың құқықтарын қорғау туралы баптармен толықтырылды, сондай-ақ "Атқарушылық іс жүргізу туралы заңнаманы қолданудың кейбір мәселелері туралы" №2 нормативтік қаулы қабылданды [3], бірақ осы толықтырулар іс жүзінде өнімсіз, қарама-қарсы әсермен болды.

Неде мәселе жаңалықтарды көрсетілген Тұжырымдамалар мен олар дамытуға, осы салаға емес, керісінше, бұрынғыдан да қиындатады жұмысын сот жүйесі мен орындаушылық өндіріс жүйесін қарастырайық жауабы бар, бұл сұраққа сүйене отырып, тәжірибеге.

Қазіргі таңда заңнамаға сәйкес сот орындаушыларының іс-әрекетіне немесе әрекетсіздігіне шағымдану рәсімінің қос сызбасы бар. Сонымен, ҚР АІЖК 250-бабына сәйкес атқарушылық іс жүргізуге қатысушылар, борышкер немесе өндіріп алушы атынан сот орындаушыларының әрекеттеріне немесе әрекетсіздігіне 10 жұмыс күні ішінде шағымдана алады. Алайда, егер сот орындаушысы өз қызметі барысында басқа

тұлғалардың мүдделерін қозғаса, мысалы, мүлік кепілі кезінде банктің мүдделерін немесе мұраны қабылдау кезінде мұрагерлердің мүдделерін және т. б. қозғаса, онда бұл жағдайда мұндай тұлғалар ҚР АІЖК 29-тарауының нормаларына сәйкес сотқа жүгінуі тиіс.

ҚР АІЖК-нің 29-тарауы "мемлекеттік билік органдарының, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, қоғамдық бірлестіктердің, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен мемлекеттік қызметшілердің шешімдері мен әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) дау айту туралы істер бойынша іс жүргізу" деп аталады, бірақ бұл ретте мұндай өтініштің мерзімі 3 айды құрайды.

Осыдан борышкер мен өндіріп алушы тұлғасында атқарушылық іс жүргізудің тараптары үшін шағымдану үшін қысқартылған мерзім, ал ҚР АІЖК 29-тарауында көрсетілген басқа тұлғалар үшін шағымдану мерзімі 6 есе көп деген қорытынды жасауға болады, мұндай ережелер жүйесі ҚР Конституциясына да, ҚР АІЖК 13-бабына да тікелей қайшы келеді, оған сәйкес барлығы заң мен сот алдында тең.

Қорытындылай келе, баяндалған қандай да бір шамада қазақстандық құқықтық жүйеде атқарушылық құқықтық қатынастарды реттеудің перспективалық моделін құруға ықпал ететініне үміт артамыз. Бір жағынан, орындаудың идеалды моделі айқын болашақты еске салады, оны орнату мүмкін емес, бірақ екінші жағынан, жарқын болашақ сияқты үлгіге "ізгі мақсат оған қол жеткізудің кез келген құралдарын ақтайды" қағидаты бойынша емес, тек рұқсат етілген құралдар мен әдістерді пайдалана отырып, ұмтылу қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Исполнительное производство: традиции и реформы / Под редакцией Рван Рее и др. – М.: Инфотропик Медиа, 2011.-260 с.
2. Ярков В.В. Концепция реформы принудительного исполнения в сфере гражданской юрисдикции //Юридический журнал.-2006.-№2.-С.30–31.
3. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 31 марта 2017 года №1«О применении судами некоторых норм законодательства об исполнительном производстве» // adilet.zan.kz

УДК 347.9(574)

МЕДИАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ АЛЬТЕРНАТИВНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ СПОРОВ В ЦЕЛЯХ КАЧЕСТВЕННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ГРАЖДАН

Ахметова Б.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В данной статье говорится о преимуществах медиации при разрешении конфликтов, и проблемах осуществления медиации в РК.

Ключевые слова: медиация, урегулирование споров, конфликт.

В настоящее время в Казахстане прослеживается устойчивая тенденция, направленная на увеличение внимания к такому механизму досудебного урегулирования споров, как медиация [1].

Важнейшей особенностью современного мира является усложнение социальных отношений, расширение пространства для возникновения споров, конфликтов. За последние годы изменилось отношение людей к защите своих прав. Решение споров посредством медиаторов позволяет удовлетворить интересы сторон по взаимному согласию.

Медиация представляет собой дополнительный и эффективный механизм, функционирующий с целью наиболее качественного и эффективного обеспечения прав и свобод граждан в современном обществе.

Объем применения медиативных процедур в процессе повседневной жизнедеятельности позволяет вести речь о том, что общество стремится разрешать конфликтные ситуации посредством диалога, а не посредством напряженных (конфликтных) методов. Распространение альтернативных способов разрешения конфликтов и судебных споров - одно из необходимых условий, способствующих совершенствованию отечественной правовой системы. Данной точки зрения придерживаются ряд авторов. По мнению В.И. Захаровой, медиация представляет собой систему, позволяющий субъектам успешно поддерживать процесс коммуникации[2]. Ц. А. Шамликашвили обозначает место медиации в классификации способов разрешения споров[2].

На сегодняшний день общепризнанно, что медиация, как альтернативная судебному разрешению правового спора наиболее эффективна. Это объясняется многими факторами, которые уже неоднократно описаны в литературе: это и ее относительная доступность, малозатратность по времени, добровольный характер, но, пожалуй самое главное, что придает медиации особую силу - это то, что данная процедура нацелена на разрешение спора исходя из интересов спорящих сторон, а не из заявленных изначально позиций, а также, разумеется, это то, что процедура является конфиденциальной

Развитие института медиации в Казахстане позволяет разрешать споры и конфликты во всех сферах общественной жизни, начиная от семейных правоотношений, заканчивая трудовыми, гражданскими, экономическими и другими разногласиями. Медиация становится самостоятельным явлением казахстанской правовой действительности.

В качестве неоспоримого преимущества данного института является пристальное внимание и теоретиков – исследователей и правоприменителей .

В истории Казахстана прототипом медиации являлись суды биев, которые путем переговоров с конфликтующими сторонами разрешали споры примирением.

«Казахское правосудие», под которым всегда понимались суды биев, являлось олицетворением справедливости..

Уникальность казахского суда биев, заключается в том, что он, представляет собой яркий пример института, осуществляющего правосудие в системе традиционного права.

Рассмотрев вопрос о месте медиации среди иных механизмов разрешения юридических дел, можно утверждать, что все признанные государством способы урегулирования и разрешения правовых споров следует рассматривать во взаимосвязи и взаимодействии в рамках единой системы, основной целью функционирования которой является обеспечение беспрепятственной реализации субъективных прав путем предупреждения, урегулирования и разрешения правовых споров.

Поскольку медиация нацелена на принятие сторонами взаимовыгодного решения, то стороны могут прибегнуть к данной процедуре на любой стадии конфликта - как при возникновении предпосылок для спорной ситуации, так и на этапе судебного разбирательства.

Несмотря на то что закон РК «о медиации» был принят 28 января 2011 года, роль медиации в урегулировании гражданско-правовых споров недооценена должным образом. Об этом говорит осведомленность граждан о самой медиации как таковой [3].

Актуальность проблемы правового просвещения населения Республики Казахстан в плане степени знания о практическом применении медиации и вообще о ее существовании неоспорима. Людям надо дать осознать всю серьезность намерения государства помочь своим гражданам как можно более гуманно разрешать свои конфликты. Ведь если взглянуть в статистику, после медиации к соглашению приходят 82% конфликтующих сторон по всей стране. Такой высокий показатель лишний раз доказывает насколько эффективна и жизнеспособна медиация в нашей правовой среде.

Ведь в таких развитых странах как Соединенные Штаты Америки, Китай, Австралия и Великобритания до 30% всех споров разрешаются при помощи медиации. Глава государства предлагает уделить должное внимание работе по созданию и использованию процедур медиации в сфере трудовых отношений. А где как не в нашей стране нуждаются в правовом сдвиге в лучшую сторону в сфере трудовых отношений?! Практика зарубежных государств наглядно показывает, что при завершении процедуры медиации стороны сохраняют теплые отношения, какие у них были до конфликта, нежели после судебного процесса.

Суть медиации в этом и проявляется, в улучшении человеческих отношений. Суть гуманизации Казахской системы правосудия получила новое, довольно прогрессивное средство для примирения сторон конфликта. Процедура внедрения медиации требует целых ряд мер, стимулирующих внедрение медиативных процедур, по большей части перед обращением в суд и на начальной стадии подготовки дела к судебному разбирательству. Медиация содействует задаче этого начального этапа, а именно, заключению медиативного соглашения, что собственно повлияет на снижение нагрузки на суд, процессуальной экономии и оперативному и справедливому урегулированию спора

Проведя анализ медиации в Казахстане можно прийти к выводу, что непопулярность такого эффективного института, является его недостаточная или неправильная пропаганда. Мы пришли к выводу, что законодательство в этой области нуждается в совершенствовании.

Необходимо обратить внимание, на то, что в целях повышения уровня информированности населения о процедуре медиации, при консультировании юристы должны проводить разъяснительную работу со сторонами по всем категориям дел, в сфере гражданских, семейных, трудовых правоотношений, а также по уголовным делам связанных с преступлениями небольшой и средней тяжести, находящимся в их производстве.

Нежелание участников спора идти на компромиссы, поскольку, к сожалению, не все работники и работодатели готовы, решая проблему, взаимно уступать друг другу, сотрудничать, искать вариант, который устроит обоих участников спора;

Несмотря на вышеперечисленные причины, институт медиации в отечественном праве важен и имеет несомненную перспективу развития. Поскольку при проведении процедуры медиации поиск проблемы и урегулирование конфликта происходит значительно быстрее, чем в судебном процессе.

Медиация имеет ряд значительных преимуществ, в т. ч. позволяет сохранить деловую репутацию сторон, в силу принципа конфиденциальности информации.

Среди способов, направленных на разрешение разногласий, медиации отводится отдельная роль, которая проявляется в том, что:

- разрешение возникшей спорной ситуации при участии медиатора очень экономично по времени;

- особенности, условия, правила рассмотрения дела по возникшему спору определяют сами спорящие стороны, что само по себе уже серьезным образом облегчает существующую затруднительную ситуацию, подлежащую разрешению; - имеется реальная возможность у спорящих сторон в любой момент без опасения за какие-либо последствия остановить рассмотрение дела; - по сравнению с услугами адвокатов, третейского суда, услуги медиатора не являются высокими по стоимости;

Пропаганда медиации в средствах массовой информации. Создание специальных рубрик посвященных данной теме. Снятие социальных видеороликов, представляющих медиацию. Выпуск журналов и газет освещающих институт медиации. Людям нужно на подсознательном уровне заложить, что сам факт выбора медиации, это уже половина победы.

Социально уязвимым слоям населения бесплатно предоставить услуги медиатора, за счет государственного бюджета. Такая мера крайне необходима для привлечения населения. Так почему бы не применить его во благо общества.

Это безусловно подтолкнет всех предпринимателей разрешать свои разногласия путем проведения медиации, если учесть что в гражданском судопроизводстве, если сторонами являются юридические лица, то государственная пошлина составляет 3% от взыскиваемой суммы.

Внедрение медиации как обязательной учебной дисциплины в высших учебных заведениях. Похожий метод уже применяется в такой развитой Европейской стране как Германия, и следует заметить весьма успешно. В этой стране медиация гармонично встроена в систему правосудия. И медиаторы работают непосредственно в судах, ощутимо разгружая судебную систему. Необходимо, что данная дисциплина изучалась во всех факультетах, так как чтобы стать профессиональным медиатором не обязательно иметь юридическое образование, достаточно чтобы оно было высшим. Это существенно отобразится на качестве и количестве отечественных профессиональных медиаторов в положительную сторону.

Обязательность наличия соглашения на обслуживание в центре медиации при получении лицензии на коммерческую деятельность. Аналогичная модель института медиации на данный момент существует в Сингапуре. Такое решение многократно увеличит степень востребованности медиаторов и их центров. Как известно если есть спрос, то будут и предложения.

Увеличение полномочий нотариуса, и добавление к ним такой функции как оказание юридической помощи в качестве медиатора. Такое расширение функции нотариуса значительно увеличит количество медиаторов. Эта привилегия данная нотариусу существует в той же самой Германии. Правила проведения медиации нотариусом в этой стране закреплены в нормативных правовых актах, которые регулируют порядок осуществления нотариусом своих профессиональных обязанностей. Соответственно внести дополнения в закон «о медиации», в части определений прав и обязанностей нотариуса в качестве медиаторов.

Таким образом, развитие медиации в Республике Казахстан, рассматривается одной из приоритетных направлений повышения эффективности системы разрешения и урегулирования правовых споров.

ЛИТЕРАТУРА

1.Захарова В.И. Медиативные средства деловых коммуникаций // Коммуникология 2014 №4

2 Шамликашвили Ц.А. Медиация как альтернативная процедура- М.,2010-160с.
3.Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года №401-VI ЗРК « О медиации» Алматы: Юрист,2011

ӘОЖ 343 (27)

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ПЕН ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Қартжанов А., студент
Ғылыми жетекшісі: Ауешова Б.Т.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Мақалада қазіргі қоғамда жасөспірімдер арасындағы қылмыстың себептері және оның алдын алу жолдары қарастырылып отыр. Мақалада автор Қазақстанда жасөспірімдер арасындағы қылмыстың динамикасын зерттейді.

Түйінді сөздер: қылмыс, жастар, кәмелетке толмағандар, қоғам.

Бүгінгі таңда қоғамның алдында тұрған басты міндеттердің бірі - балалар мен жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуіне жол бермеу. Бұл мәселе қазіргі таңда көкейтесті мәселелердің біріне айналып отыр.

Заңды, әлеуметтік пайдалы қызметке және қоғам мен өмірге ізгілікті көзқарас қалыптастырып, жастарды қылмыстық қызметке жол бермейтін қағидаларға тәрбиелеу заман талабы.Қазіргі уақытта қоғамдағы экономикалық-әлеуметтік және саяси өзгерістер жылдам және кең көлемді үрдісі жүріп жатқан кезде,көзқарастары әлі тұрақталмаған жастарға қиын болып келеді. Жасөспірімнің өнеге туралы,құқық туралы ұғымдары жас ерекшеліктеріне байланысты саналы деңгейде емес.

Жастар арасындағы қылмысты алдын алу мемлекеттің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Жасөспірімдер мен жастардың қылмысы туралы мәселе тек құқық қорғау жүйесінің ғана емес,сондай-ақ ата-ананың, мектептің, басқа да мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдардың қадағалауын талап етеді. Себебі психолог мамандардың зерттеуіне сенсек, жас баланың саналы азамат болып қалыптасуында оның жанұяда, мектеп қабырғасында, көшеде көрген өнегелері ерекше орын алады.

Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Назарбаев Н.Ә. өзінің халқына жолдаған жолдауында жасөспірімдер арасындағы қылмыс мәселесінің өсуіне басты назар аудару қажеттігін және оны төмендету шараларын қарастыру керектігін атап көрсетті.

Кәмелетке толмағандар құқық бұзушылығының алдын алуды тікелей не жанама көздейтін құқықтың қайнар көздерінің осылайша көп болуы қоғамдық қатынастардың кез келген саласында кәмелетке толмағандар тұлғасының дамуын қамтамасыз ететін қолдау жүйесінің көзделгендігін көрсетеді. Әсіресе бұл қауіпті жағдайда тұрған және ерекше қорғау мен қолдауға мұқтаж жасөспірімдерге қажет. Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу мен оқытуда отбасының маңызы зор. Осыған орай мемлекеттіміз отбасының, соның ішінде кеңейтілген отбасының тұтастығын сақтауға аса назар аударып отыр.

Отбасында тұрақтылық пен береке болмаса, осыған байланысты қоғам тарапынан көмек көрсету әрекеттері сәтсіз болған жағдайда, тіршілік етудің балама

орындарын пайдалану мүмкіндігін қарастыру мемлекетіміздің саясатының бағыты болып табылады.

Ол дегеніміз, балаларды тұрақтылығы бар, әрі берекелі отбасы жағдайына мейлінше жақындатылған мекемелерге тәрбиелеуге берілуі.

Кәмелетке толмағандар құқық бұзушылығының алдын алудың ең маңызды алғы шарты болып табылатын, отбасындағы берекені сақтаудың негізінде, субъективтік себептерден басқа, өтпелі кезеңнің әлеуметтік-экономикалық жағымсыз құбылыстары жатыр. Ол ата-анасының материалдық жағдайының нашар болуына байланысты балабақша мен мектептерге бара алмауы нәтижесінде, соңғы жылдары қараусыз, тастанды, үй-жайы жоқ, сөйтіп құқық бұзушылық жасауға баратын балалар саны көбейіп отыр.

Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауында жаһандық дағдарысқа қарамастан мемлекеттің әлеуметтік саясаты - ең алдымен жұмыс орындарын көбейтуге, қамқоршылары баланы оқытуға, жағдайы келмеген кезде кәмелетке толмағандарға мемлекеттің есебінен жоғары және арнайы орта білім алу мүмкіндігін қамтамасыз етуге, мұғалімдер мен дәрігерлердің жалақысын өсіруге бағытталып отыр.

Кәмелетке толмағандардың арасында құқық бұзушылықтың және балалардың қадағалаусыз, ата-анасының қарауынсыз қалуының алдын алу жөніндегі мемлекеттік саясаттың келесі бір бағыты білім беру саласындағы заңнаманы жетілдіру, оның дәл және біркелкі қолданылуына тиісті бақылау және қадағалау жасауды қамтамасыз ету болып табылады.

Оқу орындары, кәмелетке толмағандарға медициналық және басқа да көмек көрсететін, атап айтқанда осындай жәрдемге мұқтаж немесе қатыгездік құрбаны болған, ата-анасының мейірімін көрмеген және қудалау мен қанауға душар болған жасөспірімдерге қолұшын беретін базалық және анықтама орталықтарына айналуы тиіс. Нормативтік құжаттарда мектепке бару ережесін сақтау қиынға соғатын, сондай-ақ мектепті тастап кететін кәмелетке толмағандарға арнайы көмек көрсетілетіні көзделіп, жастар арасындағы қылмыстың және кәмелетке толмағандар құқық бұзушылығының алдын алудың тиімді жолдарын табуға қатысты, ғылыми-зерттеу жүргізуде білім беру жүйесінің барлық буындарының арасында ынтамақтастық болуын ынталандыруға, сондай-ақ осындай зерттеулердің кең таралуы көзделуге тиіс. Осындай зерттеу нәтижелерінің негізінде білім басқармалары кәмелетке толмағандарға, заңға сәйкес мінез-құлық қалыптастыруға бағытталған бағдарламалар мен әдістемелік құралдар әзірлеп, білім беру мекемелерінің жұмыс тәжірибесіне енгізу керек.

Жасөспірімдер арасындағы заңға қайшы мінез-құлықтың алдын алудың неғұрлым тиімді шарасы девиантты мінез-құлқымен ерекшеленетін кәмелетке толмағандарды, әсіресе қоғамға қарсы бағдарланған жасөспірімдер топтарының лидерлерін дер кезінде анықтауға және олардың айналадағы адамдарға теріс ықпал жасауына жол бермеу болып табылады. Осындай жасөспірімдерді арнайы оқу-тәрбие мекемелеріне орналастыру мүмкіндігі болғанда бұл жұмыстың пәрменділігі артады. Осының өзі құқық бұзушылықтың қайталануын болдырмауға, сондай-ақ оларды ересек адамдардың тарапынан болатын теріс әсерден оқшаулауға мүмкіндік береді. Кәмелетке толмағандардың арасында құқық бұзушылықтың және балалардың қадағалаусыз, қараусыз қалуының алдын алу жөніндегі мемлекеттік саясаттың тағы бір бағытты әр түрлі қоғамдық ұйымдардың, бірлестіктердің, клубтардың және т.б. қызметін реттейтін заңнаманы жетілдіру болып табылады, себебі кәмелетке толмағандар құқық бұзушылығының алдын алу көбіне жасөспірімдердің бос уақытын да ұйымдастырылатын әр түрлі қызметтердің жұмыс сапасына байланысты.

Мәдениет, ойын-сауық, спорт және туризм мекемелерінің, әлеуметтік қауіпті жағдайда тұрған кәмелетке толмағандарды көркемөнер, техникалық, спорт және т.б. үйірме, секцияларында үйренуге тарту, оларды отандық және дүниежүзілік мәдениет құндылықтарына баулу басты бағдарлама болуы тиіс.

Кәмелетке толмағандарды тәрбиелеуде бұқаралық ақпарат құралдары зор рөл атқарады. Бірақ, бұл істе айтарлықтай кемшіліктер бар екендігі барлығымызға белгілі. Мысалы: теледидар арқылы адам өлтіру, қатыгездік, қанқұйлы оқиғалар, алдап-арбау, эротикалық мағанадағы журналдар, фото суреттер, жарнамалар мұнын өзі келешек ұрпақтың мінез құлқының қалыптасуы мен даму процестеріне зиян келтіретіндігі айтпаса да түсінікті. Осы жағдайға байланысты бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңда, жастарға арналған тиісті қызметтер мен мүмкіндіктерді БАҚ-ы арқылы тарату қажеттігі туралы норма императивті түрде баяндалу керек. Заңда бұқаралық ақпарат құралдарын есірткімен, зорлықпен байланысты материалдар көрсетуді мейлінше азайтуға, сондай-ақ зорлық пен қанауды жағымсыз жағынан көрсетуге мүдделі ететін, осыған ынталандыратын нормалар көзделуі тиіс. БАҚ-ы өз бағдарламаларын дер кезінде түзетуі аса қажет, олардағы ақпарат балалар мен жасөспірімдердің ақылын кемітпей, қатыгез етпей, дұрыс бағдар беруі тиіс. Сонымен қатар есірткі мен алкогольді пайдаланудың алдын алудағы, бұл заттардың зияны туралы ақпаратты барлық деңгейде таратудағы рөлі мен жауапкершілігі заң жүзінде анықталғаны жөн. Жоғарыда айтылғандай, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық жасауының себептеріне кәмелетке толмағандар істері жөніндегі комиссияның, прокурорлық қадағалау, полиция, сот-тергеу органдарының қызметін жетілдіру шаралары көзделіп, кәмелетке толмағандар құқық бұзушылығының алдын алудың тиімділігін арттыру үшін барлық құқық қорғау, мемлекеттік басқару органдарының, балалар мен жасөспірімдер мәселелерімен айналысатын жастар және қоғамдық ұйымдар мен мекемелердің өзара ықпалдасуын, қызметтерін үйлестіру жөнінде кешенді шараларды әзірлеу қажет. Осы мақсатта үйлестіруші орган, балалар мен жасөспірімдер құқық бұзушылығының алдын алу іс шараларын жүзеге асыру кезінде жинақталатын ақпарат, тәжірибе, білім мен мемлекеттік және мемлекетаралық деңгейде алмасуды жандандыруға тиіс. Осы орайда айта кететін бір жағдай, кәмелетке толмағандар істері жөніндегі комиссиялар, білім басқару мекемелері, ішкі істер органдары, балалар мен жасөспірімдердің жалпы әлеуметтік нормалар мен құндылықтарға сай келмейтін мінез-құлқы, көп жағдайда есею процесімен байланысты болатындығын және есейген сайын олардың мінез-құлқы өзгеретіндігін, ал жасөспірімдерді тәртіп, құқық бұзушы немесе бастап келе жатқан құқық бұзушы деп анықтау көп жағдайда жастардың бойында тұрақты жағымсыз мінез-құлық қалыптасуына әкеліп соғатындығын да терең ескерілуі қажет деп ойлаймын.

Бүгінде өрімдей жастардың қылмыс жасауы көз үйренген көрініске айналып, елді елең қылып отыр. Тәртібі қиын бала есейген сайын қылмыстың ауыр түрлерін жасауға бейімі арта беретінін ескерсек, бұл аса өткір мәселе екенін мойындауға мәжбүрміз. Жыл сайын жаз маусымы басталып, оқушылар демалысқа шыққанда жасөспірімдердің тәртібін қадағалайтын құқық қорғау органдарының жұмысы екі есе көбейеді. Қазақстанда заң бойынша кәмелетке толмаған жасөспірімдерге түнгі сағат 22.00-ден кейін компьютерлік клубтарда отыруға және түнгі сағат 23.00-ден кейін көшеде ата-анасыз жүруге тыйым салынған. Оқушылар демалысқа шығып, мектеп сабағы мен үй тапсырмасынан қолдары босағанда, жоғарыда айтылған ережелерді барлығы бірдей сақтай бермейді. Әсіресе, жасөспірімдердің қолымен жасалған қылмыстар мен құқық бұзушылықтар жаз мезгілінде көп тіркеледі. Тәртіп сақшылары қанша жерден жұмыс істеп жатырмыз десе де, жасөспірімдер арасындағы қылмысты азайту күн тәртібінде тұр.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының деректері бойынша жалпы әрбір 15 -ші ауыр қылмыс, әрбір 20-шы кісі өлтіру, әрбір 16-шы денсаулыққа ауыр зиян келтіру, әрбір 8-ші қарақшылық, әрбір 5-ші тонау және әрбір 13-ші ұрлық кәмелетке толмағандар тарапынан жасалады. Жыл сайын ішкі істер органдарында әртүрлі құқық бұзушылығы үшін 100 -мыңға жуық кәмелетке толмаған жасөспірімдер ісі қаралып, олардың 9 мыңнан астамы немесе жалпы санының 9,4% панасыз және қадағалаусыз қалған балалар үлесін құрайды.

Кәмелетке толмаған қылмыскерлердің жасаған қылмыстары арасында тонау, қарақшылық, қасақана кісі өлтіру, денсаулыққа зиян келтіру, зорлау секілді қылмыстар кең тараған, ұрлық және бұзақылық қылмыстарының 75-80 % кәмелетке толмағандардың үлесінде.

Жасөспірімдердің арасында рецидивист қылмыскерлердің саны соңғы бес жылда 42,7 % өскен. Кәмелетке толмағандардың топтасып қылмыс жасауының ерекше жоғары болуы – олардың жастық психологиялық және басқа да ерекшеліктеріне сай нормадан ауытқу емес, қайта оған сай болу. Ересек және бозбалалық жасөспірімдік шақта кәмелетке толмаған адам үшін қоршаған орта араласу, ой бөлісу, жаңа мәлімет алудың қайнар көзі болып табылады. Құрдастары арасында өзін жоғары көрсету осы жастағылар үшін маңызы өте үлкен.

Кәмелетке жасы толмағандар арасында қылмыстың өсуіне басты себеп ретінде олардың қоғамға жат әрекетті мас күйінде істеуін алуға болады. Қылмыс істеп, сотталған жасы толмағандардың 1144-і (100%) қылмыс істеу кезінде мас күйінде болғанын сот-тергеу нәтижесі көрсетсе, бас бостандығынан айырылып, сотталған 20-сы (1,7%) құрайды. Мас болғандықтан, қылмыстық әрекетке барған. Жасы толмағандар қылмысы ересектер қылмысымен салыстырғанда, тигізер зардабының аздығымен сипатталатыны белгілі. Сонымен қатар, жасы толмағандар қылмысынан пайдакүнемдік пен күш көрсету арқылы пайдакүнемдік ниет пен мақсатты көздегендіктері айқын көрінетініне көз жеткізуге болады. Төмендегі динамика көрсеткіші кәмелетке толмағандар арасында қылмыстың қандай түрі жоғары деңгейде екеніне көз жеткізіп отыр. Бірнеше жылдар бойы қылмыстың динамикасы көтерілмесе төмендеген.

Жалпы құқық тәртібін бұзуға бейім балалар, қоғамдық тәртіпті бұзған, қылмыс жасап ішкі істер бөлімдерінде есепте тұрған балалардың басым бөлігі жайсыз отбасылардан шыққан. Ал, енді бір тобы кейбір ата-аналардың бала тағдырына алаңдамауынан, оларды өз беттерінше қалдырып, мектептен тыс бос уақыттарында немен шұғылданып жүргендерін қадағаламауынан орын алады.

Сонымен қатар, әр азаматтың міндеті - заң талаптарын бұзбау, екінші жағынан өзіне жүктелген міндетін орындау. Заңның ең басты мақсаттарының бірі – қоғамдағы алуан мінезді адамдарды салауатты өмір салтына тәрбиелеу. Заңды білмеу – құқықтық

мәдениеттің елеулі кемшілігі. Заңды білмеу, оны бұзу жауапкершіліктен құтқармайтынын түсіндіруіміз керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық (ерекше бөлім): Оқулық. – Алматы: Жеті Жарғы, 2016. – 584 б
2. Алауханов Е. Қылмыстық құқық (ерекше бөлім): Оқу құралы. – Алматы: Жеті жарғы, 2015. – 224 бет.

ӘОЖ 346.9

МЕДИАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ

Кобегенова Г. Ж.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау және дауларды медиация арқылы шешу жолдары палқыланады.

Түйінді сөздер: кәсіпкерлік, кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтарын қорғау, медиация, дау-жанжал.

2018 жылдың 10 қаңтарында жарияланған «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты ҚР Президентінің Жолдауында Кәсіпорындарды жаңғыртуға және цифрландыруға бағытталған, өнімнің экспортқа шығуын көздейтін жаңа құралдарды әзірлеп, сыннан өткізу қажет екенін «цифрлық дәуір» өнеркәсібін қалыптастыруға арналған индустрияландырудың үшінші бесжылдығын әзірлеу жоспарлары туралы айтқан. Қазіргі таңда кәсіпкерлік субъектілері арасындағы экономикалық қатынастардың тұрақтылығы көптеген субъективтік және объективтік факторларға тәуелді. Осыған байланысты кәсіпкерлік қызметтегі субъектілер арасында даулар мен таластардың туындауы сирек емес болып табылады.

Кәсіпкерлік кез-келген дамыған экономиканың ажырамас бөлігі, сәйкесінше кәсіпкерлердің құқығын қорғау мемлекетіміздің дамуының басым бағыттарының бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 10-бабына сәйкес мемлекет кәсіпкерлік қызмет бостандығына кепілдік береді және оны қорғау мен қолдауды қамтамасыз етеді. Кәсіпкерлік дегеніміз - азаматтардың, оралмандардың және заңды тұлғалардың мүлікті пайдалану, тауарларды өндіру, сату, жұмыстарды орындау, қызметтер көрсету арқылы таза кіріс алуға бағытталған, жеке меншік құқығына (жеке кәсіпкерлікке) не шаруашылық жүргізу немесе мемлекеттік кәсіпорынды жедел басқару құқығына (мемлекеттік кәсіпкерлікке) негізделген дербес, бастамашыл қызметі кәсіпкерлік болып табылады. Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкер атынан, оның тәуекел етуімен және мүліктік жауапкершілігімен жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексі кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеу саласына, кәсіпкерлік субъектілері мен мемлекет арасындағы өзара іс-қимыл саласындағы заңнаманы жетілдіруге және дамытуға әсер ететін нормативтік құқықтық актілерді жүйелейді. Кодекс кәсіпкерлік қызмет үшін маңызды бірқатар

мәселелерді реттейді, атап айтқанда бұл акт кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтарын қорғаудың нысандары мен әдістерін белгілейді. Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғауда заң бұзушыларға жауапкершілік шараларын қолдана отырып, заңнамада белгіленген тәсілдермен белгілі бір нысанда жүзеге асырылатын кәсіпкерлердің бұзылған немесе даулы құқықтары мен мүдделерін қалпына келтіру немесе тану үшін нормативтік белгіленген шаралардың жиынтығы түсініледі, бұл шараларды іс жүзінде жүзеге асыру механизмі. Кәсіпкерлік қызметті қорғаудың пәні бұл мұндай қызметті жүзеге асыратын адамдардың құқықтары мен заңды мүдделері болып табылады.

Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғаудың нысандары сот арқылы және соттан тыс болып бөлінеді. Кәсіпкерлік кодексінің 301-бабына сәйкес кәсіпкерлік субъектілері бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын немесе заңды мүдделерін қорғау үшін Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінде белгіленген тәртіппен сотқа жүгінуге құқылы. Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жағдайларда, құқықтары мен заңды мүдделері бұзылған кәсіпкерлік субъектілері осы құқықтарды бұзушымен дауды тікелей реттеу мақсатында жазбаша кінәрат қоюын білдіреді. Дауды реттеудің сотқа дейінгі тәртібін сақтау міндетті емес болғанда, кәсіпкерлік субъектісі өзінің бұзылған құқығын қорғау үшін тікелей сотқа жүгінуге құқылы. Даулар сотқа дейінгі тәртіппен реттелмеген жағдайда, кәсіпкерлік субъектісі Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінде белгіленген тәртіппен сотқа жүгінуге құқылы.

Кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтарын қорғау Қазақстан Республикасының заңдарында және (немесе) шартта көзделген мынадай нысандарда:

1. төрелікте;
2. медиация қолдану арқылы;
3. партисипативтік рәсім тәртібімен жүзеге асырылуы мүмкін [1].

Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жағдайларда кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтарын қорғаудың басқа да соттан тыс нысандары белгіленуі мүмкін. Сонымен қатар, Кодекстің 303-бабының 3-тармағында көрсетілгендей, кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерінің сақталуын қамтамасыз ету, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру процесінде туындайтын келіспеушіліктерді реттеу мақсатында кәсіпкерлік субъектілері заңдарда көзделген жағдайларда Қазақстан кәсіпкерлерінің құқықтарын қорғау жөніндегі уәкілге, омбудсменге жүгінуге құқылы.

Медиация-медиатордың қатысуымен дауды шешу рәсімі. Тараптардың өзара келісімі бойынша және олардың арасында медиация туралы шарт жасалған кезде жүзеге асырылады.

Халықаралық статистика бойынша, медиация арқылы 25-50% дауларды реттеуге болады, бұл ретте татуласуға 80% - дан астам жағдайға қол жеткізіледі. Процестің ерекшелігі тәуелсіз үшінші тарап - медиаторды (лат. mediator-делдал) таңдау. Осы процесс шеңберінде, тараптар ортақ мүдделер мен мақсаттарды табады және проблемалық жағдайды шешу жолдарын белгілейді. Медиатор кәсіпқой медиаторлар тізілімінде тұрған адам, сондай-ақ екі тараптың да беделіне, құрметіне, сеніміне ие тұлға.

Бейтарап үшінші тұлға судья да, төреші де болып табылмайды және шешім қабылдамайды. Екі тараптың да сеніміне ие болған мұндай адам олардың әрқайсысымен әңгімелеседі және нәтижесінде тараптар жеке-жеке дау шыққан іс туралы көбірек ақпарат алады. Бұл медиаторға өздері дауласпайтын проблеманы шешу жолдарын ұсынуға мүмкіндік береді. Әдетте мұндай жол екі тараптың мақсаттарына жауап береді, ал кейде келіссөз процесіне тікелей қатысушылардың жеке мүдделері де ескеріледі. Одан кейін медиатор тараптарға келісімге келіп, оны құжатпен ресімдеуге көмектеседі.

Дауды шешудің осы тәсілінің ең маңызды ерекшелігі, медиатор емес, тараптардың өздері ұсынылған шешімді бекітуі болып табылады. Медиатор келісімнің заңдылығын қадағалайды, алайда мұнда тараптар сот ретінде заңды қолданбайды, заңмен берілген мүмкіндіктерді пайдаланады. Тараптар іс жүзінде бір-біріне тиімді жаңа мәміле жасайды.

Медиация туралы заңының 11-бабына сәйкес, медиация тараптарының құқықтары мен міндеттері белгіленген. Медиация тараптары:

- 1) медиаторды (медиаторларды) ерікті түрде таңдауға;
- 2) медиатордан бас тартуға;
- 3) медиацияның кез келген сәтінде оған қатысудан бас тартуға;
- 4) медиацияны жүргізуге жеке өзі немесе өкілеттіктері заңда белгіленген тәртіппен ресімделген сенімхатқа негізделген өкілдері арқылы қатысуға;
- 5) дауды (дау-шарды) реттеу туралы келісімді орындамаған немесе тиісті дәрежеде орындамаған кезде сотқа немесе оған байланысты Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен медиация жүзеге асырылған, іс жүргізуінде жатқан қылмыстық процесті жүргізетін органға жүгінуге құқылы [2].

Сонымен қатар, кәсіпкерлік құқықтарды қорғаудың материалдық-құқықтық тәсілдері - бұл материалдық құқық нормаларына сәйкес құқықтарды қорғау жөніндегі іс-қимыл тәсілдері. Олар профилактикалық, қалпына келтіруші және жазалаушы болуы мүмкін. Профилактикалық шараларына шығындарға (зиянға) немесе басқа да жағымсыз салдарға әкеп соқтыратын заңсыз әрекеттерді мәжбүрлеп тоқтатуға, сондай-ақ осындай зардаптардың туындау қаупін тудыруға, мысалы, мемлекеттік органның немесе жергілікті өзін-өзі басқару органының әрекетін жарамсыз деп тануға байланысты әдістер жатады. Қалпына келтіру әдістеріне субъектіге белгілі бір құқықтарды мойындауға, сондай-ақ құқық бұзылғанға дейін орын алған жағдайды қалпына келтіруге бағытталған тәсілдерді жатқызуға болады. Мысалы, мәмілені жарамсыз деп тану және оның жарамсыздығының салдарын қолдану, шығындарды өтеу және материалдық емес зиянды өтеу. Жазалауға құқық бұзушыға қатысты заңға қайшы әрекеттер үшін жауаптылықтың белгіленген шараларын қолдануға бағытталған әдістер кіреді: келісімшарттық және заңмен белгіленген тұрақсыздық төлемін өндіріп алу; мәміле бойынша заңсыз алынған пайданы мемлекет кірісіне айналдыру; тәркілеу және т.б.

Кәсіпкерлер қорғаудың мынандай процедуралық құқықтарын қолдана алады:

- келісімшарттық тәртіпте дауларды шешетін құзыретті органды анықтау;
- дауды тікелей шешу үшін кәсіпкерлердің бұзылған құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін құзырлы органға жүгіну.

Аталған қорғау нысандары мен тәсілдерімен кәсіпкерлік қызметпен айналысатын тұлғалар Қазақстанда кәсіпкерліктің еркіндігін, оның қалыпты дамуын қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік және өзге де уәкілетті органдарға қолдау үшін кеңінен және белсенді түрде қолданулары, жүгінулері қажет. Кәсіпкерлерге өз қызметінде туындайтын қатынастарды реттейтін құқықтық негізді білу, өз бетінше немесе кәсіпкерлік құқыққа қатысты заңнамада құқық қорғаушының көмегімен бағдарлану, олардың экономикалық қызметі тыйым салуларға емес, заңмен бекітілген рұқсаттарға негізделгенін ескеру маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. ҚР Кәсіпкерлік кодексі. 29 қаңтар 2015 ж. <http://adilet.zan.kz>
2. ҚР Медиация туралы заңы. 28 қаңтар 2011 ж. <http://adilet.zan.kz>

ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР**Айдаш Қ.Н.**

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Қазіргі таңда азаматтық қоғамды қалыптастыру өте маңызды іс-шаралардың бірі болып табылады. Идеалды азаматтық қоғамды қалыптастыру үшін қоғам арасындағы қалыптасқан қоғамдық сананың дұрыс болғандығы маңызды. Бұл баяндамада азаматтық қоғамды қалыптастыруда маңызды элементтердің бірі болып табылатын қоғамдық құқықтық сана жайында болмақ. Қоғам арасындағы қоғамдық сананың жалпы қалыптасу жолдарын, оның қалыптасуында қосалқы әсер ететін жағдайлар мен сыртқы күштерді көрсетуге және оның шешілу жолдарын талдауға арналған. Қоғам арасындағы құқықтық негилизмнің қалыптасуын көрсетіп, оны жою жолдарын зерттеп, ең тиімді жолдарын анықтау болып табылады. Батыс және Шығыс Еуропаның дамыған мемлекеттерінің іс тәжірибелерін негізге ала отырып, олардың біркелкі дамуы мақсатында қолданған стратегиялық жоспарларының ішінен ең тиімді жолын анықтау болып табылады.

Түйінді сөздер: Азаматтық қоғам, қоғамдық сана, құқықтық сана, құқықтық негилизм, латенттік қылмыс.

Азаматтық қоғам әрбір мемлекетте әр түрлі болып қалыптасады. Оның қалыптасуында бірнеше факторлар себеп болуы мүмкін. Олар сол қоғамның салт дәстүрі, ұстанатын діні, этикалық, эстетикалық көз қарастары да жатады. Әрбір халықтың ұстанатын салт дәстүріне байланысты қалыптасып қалған өз халқына сай ұстанымдары болады. Сол сияқты осындай факторлардың жүйелі түрде сақталуы сол қоғамда белгілі бір қоғамдық сананың қалыптасуына әкеп соғады.

Қазіргі заманда қоғамдық құқықтық сананың қалыптасуы құқықтық мемлекеттің қалыптасуында өте ауқымды орын алатыны анық. Кез-келген мемлекеттің құқықтық мемлекетті қалыптастыру барысында ең алғашқы мәселе ретінде қоғамдық құқықтық сананың қалыптасуын қарастыратыны белгілі. Себебі, қай мемлекеттің болмасын халық ең басты орында болатынын айтпаса да белгілі. Сол себепті мемлекеттегі азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің қалыптасуында сол мемлекеттегі халықтың құқыққа деген көз қарасы, яғни құқықтық сананың қалыптасуы ең маңызды орынды алады.

Мемлекеттің заңмен қамтамасыз еткенімен қоймай, мемлекет ішіндегі қоғамды қалыптастыру мемлекеттің алдына қойылатын маңызды мақсаттарының бірі болып табылды. Себебі, қоғамды басқаруда тек қана заңнамалармен шектеп қою мемлекет үшін жеткіліксіз. Заңнаманы ұстанатын тұлғалардың заңнамаға бағынып қоя бермей, оны қолдануы және сақтаудағы түсінуі өте маңызды. Бұл жеке адамдардың құқықты түсінуі болса, осы тұлғалардың өзара байланысуы, өзара келісімдерге келуі азаматтық қоғамды құрайды.

Азаматтық қоғам – бұл дамыған, тұрақты, тұрмысқа жайлы, көркейтілген, адамдардың өмір сүруінің жеткілікті жоғары деңгейімен сипатталатын қоғам. Кедей, артта қалған қоғам азаматтық деп аталуы мүмкін емес, өйткені, мұнда елі гүлденген, бейбіт, дамушы қатарға шығаратын институттар мен жағдайлар қалыптаспаған. Ол сонымен қатар рухани жағынан бай, имандылығы жоғары, халықтың құқықтық мәдениетінің деңгейі жоғары болуы тиіс.

Азаматтық қоғамда мемлекеттік органдар қызметі арқылы мемлекеттің басымдығы және хаос (анархия); құқыққа қатысты нигилизм, қоғамдық істерді басқарудағы сәйкессіздік болмауы тиіс. Азаматтық қоғамда мұндай теңдікті (теңгерімді) қалыптастыру оның өмір сүруінің және одан әрі жетілдірілуінің негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Азаматтық қоғамды қалыптастыру мен одан әрі дамытудағы жеке және қоғамдық құқықтық сананың орны ерекше. Өйткені, азаматтық қоғам бұл әлеуметтік топтар мен индивидтердің өзін өзі ұйымдастыруы мен өзін өзі дамуының жоғары деңгейінен көрініс табатын әлеуметтік кеңістік деуге болады. Азаматтық қоғамның негізі құқықтық көзқарастары мен ұстанымдары қалыптасқан, құқықтық мәдениеті мен құқықтық мінез құлқы жоғары, өркениетті, өзін өзі ұйымдастыратын субъект.

Нағыз азаматтық қоғам қалыптастыру үшін, тұлғаның құқықтық санасы мен құқықтық мәдениеті жоғары болуы қажет, яғни тұлғаның жеке бастамасы негізінде билік пен тұлғаның арасындағы қарым қатынастың қалыптасуы, бұл қатынаста тұлғаның өзінің жеке құндылығын, өзінің құқықтық мәртебесін сезінуі, тұлғаның заңнаманы шынайы құрметтеуі және оған сөзсіз бағынуы маңызды болып табылады. [1, 15 б].

Құқықтық негилизм – ол индивидтің немесе қоғамның құқыққа, заңнамаларға, құқық нормаларына деген теріс көз қарас. Құқықтық негилизмнің туындау негізі қоғамның едәуір бөлігінің құқықтық білімсіздігінен, дамымаушылығынан немесе құқықтық тәрбиеленбеуінен бастау алады. Бұл көрініс негізінен ТМД едерінде көптеп кездеседі сонымен қатар алыс шетелдерде де осы мәселелер кездесетіні белгілі.

Құқықтық негилизм – тек қана халық арасында, қоғамдар, әлеуметтік топтар арасында ғана емес, сондай-ақ қазіргі таңда мемлекеттік құрылымындарда да кездесетіндігін айта кеткен жөн болар. Осыған тоқталатын болсақ мемлекеттік қызметкерлердің құқықтық білімсіздігін азайту мақсатында мемлекет өз тарапынан әр түрлі шаралар қолданып отырады. Олар, аттестациялау, жаңа нормалар, заңнамаларға өзгерістер енгізіп отыру деген сияқты шаралар қолданып отырады.

Мемлекеттік қызметкерлердің өзі де азаматтық қоғамның қатарына жатады деуге болады. Біріншіден, қоғаммен, азаматтармен тығыз жұмыс істейді. Екіншіден, заңның жүзеге асуын және оның өзгелерге жеткізілуіне тікелей байланысты тұлғалар болып табылады. Құқықтық мемлекеттің толық қалыптасуында жоғарыда баяндағанымыздай азаматтық қоғамның мемлекет территориясындағы азаматтық қоғамның қалыптасуы маңызды мәселелердің бірі болып табылады.

Азаматтық қоғам тек қана оның байлығы мен жүріс тұрыстарының жоғары дәрежеде болуы емес. Оның ажырамас бөлігі – құқықтық сана болғандықтан, қоғам арасындағы өзара байланыста құқықтық қарама-қайшылықтар мен құқық бұзушылықтардың қаншалықты аз болуы, азаматтық қоғамның соншалықты жоғары әрі дамығандығын айтамыз.

Қазіргі таңдағы қоғам арасындағы кейбір іс-әрекеттерінің қылмыстық дәрежеде емес деп санауы немесе оның құқыққа қайшы екендігін білмеуін айтсақта болады. Қай мемлекетті алмасақта әлемдік дәрежеде орын алып отырған жемқорлық мәселесі қай мемлекеттің болмасын басшыларын алаңдатпай қойған емес. Алайда әрбір мемлекет бұл мәселемен өзінше бір күресу жолдарын ұсынып, пайдаланып келеді. Қытай елін мысалға алатын болсақ, оларда жемқорлыққа қарсы күрес ретінде жазаға ату жазасын пайдаланып келеді. Белгілі тұрғыда бұл жемқорлықтың азаюына әкелді әрі құқықтық сананың дамуына да жеткізді десек қаталеспейміз. Себебі, оның қылмысын дәлелдеу барысында көптеген мемлекеттің органдардың әрекет ететіндігі және бұл қылмыстың жасалғанын дәлелдеуде талаптарның көптігі, заңнамалардың қатаң және нақты сақталатындығын байқауға болады.

Қоғам арасында өзінің құқықтары мен бостандықтарын білмеушілік немесе оның қорғалу немесе қолдану жолдарын білмеушілік қоғам арасында кеңінен орын алған. Құқықтық сананың артуы осы кемшіліктердің жойылуына негізделеді. Тек қана құқықтықтарының толық білмеуі емес, сонымен қатар құқықтарының қорғалуына күмәндануы да мемлекеттің алаңдаушылығына әкеліп соғады. Себебі, бұл білімсіздік, сенімсіздік қоғам арасында латенттік қылмыстардың орын алуына немесе одан бөлек жаңа қылмыстардың туындауына әкеліп соғары сөзсіз.

Латенттік қылмыс деп жасырын қалған немесе жарияланбай қалған қылмыстарды атайды. Ол зардап шегуші тараптың заңды білмеушілігі немесе сенбеушілігі, сондай-ақ қазіргі қазақ қоғамында «садақадан болсын» немесе «соны қоя бер» деуінің өзі құқықтық сананың төмендігінен туындайтын салдар болып табылады.

Құқықтық негилизмді жоюдың бірнеше жолдары бар. Оларды қарастырып кететін болсақ:

Ø Бірінші, қоғамның жалпы және құқықтық мәдениетін, құқықтық және моральдық санасын арттыру;

Ø Екіншіден, заңнамаларды жетілдіру;

Ø Үшіншіден, қылмыстық құқық бұзушылықтармен профилактикалық жұмыс жүргізу, соның ішінде қылмыстық құқық бұзушылықтармен жұмыс жүргізу;

Ø Төртіншіден, заңдылық пен заңның үстемділігін және мемлекеттік тіртіпті қатаңдату;

Ø Бесінші, жеке құқықтың барынша қорғалуы және құрметтелуі;

Ø Алтыншы, қоғамның жаппай құқықтық сауатын ашу және құқықтық тәрбиелеу;

Ø Жетінші, жоғары мамандандырылған заңгерлер кадрларын дайындау;

Ø Сегізінші, тездетіп құқықтық реформа жүргізу және тағы сондай сияқты жолдармен шешуге болады.

Мемлекеттер осы тәсілдердің көбісін қолданады, алайда нәтиже әрқашанда қалағандай әрі жылдам көріне бермейді. Солардың бірі қоғамды құқықтық тәрбиелеу болып табылады. Қазіргі таңда бұрыннан қолданылып келе жатқан дәстүрлі құқықтық тәртіпке экономикалық және саяси басқарушылық өзгерістерді енгізуде. Алайда дәстүрлі құқықтық тәртіпті алып тастамай-ақ оған жаңа экономикалық және саяси-құқықтық фундаментте өзгерістерді енгізу қажет ететіні анық.

Мемлекеттік деңгейде құқықтық негилизмді жоюда қаншама заңнамалардың қабылдануына негіз болғанымен, қоғам арасында әлі де билікке деген заңнамаларға деген сенімді арттыру әрқашанда қиын істердің бірі болып табылады.

Құқықтық мемлекетті қалыптастыруда басқа мемлекеттердің тәжірибелеріне көз жүгіртіп көрсек. Еуропаның алда дамып келе жатқан мемлекеттерінің құқықтық мәдениетінің тарихи негіздері бар. Олардың құқықтық тәртіптің негізі ежелгі Рим көшелеріне ежелгі римдік XII таблицалық Заңнамаларды бәрінің еркін көріп үйренуі үшін қойылған кезден бастау алады. Еуропа Рим империясының құлдырауынан өзінің мемлекеттілігі мен құқығын қалыптастыруы арқылы осы негіздерді өздеріне сіңіріп алған болатын. Бұл Ежелгі Римнен қалыптасқан заңнамаларды түсіндіру әдісін қолдану негізін көрсетеді. Қазіргі таңда және ХХІ ғасырдан бастап қандай әдістің қолданғанына көз жүгірткеніміз абзал болады.

Ұзақ мерзімдегі Білімді Зерттеудің Ұлттық Фонды жобасының жектекшісі Дэвид Керрдің (David Kerr) ойынша, Еуропада азаматтық білімге деген қызығушылықтың қарқынды өсуі келесідей факторларға негізделеді: Демократияның жетіспеушілігі; Социалистік жүйенің құлдырауы; Экстремисттің күшеюі; Көпұлттылық пен қауіпсіздіктің қарама-қайшылықтары; Экономикалық құлдырау; Көші-қоныстың

өсу жылдамдығы; Евросоюздың кеңеюі; Байланыс құралдарының революциясы; Әлеуметтік желілерінің пайда болуы; [2, 23 б].

Карлхайнц Дьюэрдін (Dr. Karlheinz Duerr) айтуынша, азаматтық білімнің танымалдылығы және танымал болуының өсуіне келесідей себептерді көрсетеді: Европалықтандыру және глобализация процесстерінің қарқынды дамуынан, Ұлттық мемлекеттің жойылуы, Ақпараттандырылған қоғамға көшу, Жылдам технологиялық (соның ішінде медициналық) және терең әлеуметтік өзгерістердің ұшырауы, Еңбек нарығының дағдарысы, Саяси өзарабағыныстылықтың артуы, Ұзақ мерзімді (жалғаспалы) білімнің концепциясы [3, 18 б].

Бұл мәселенің маңыздылығын көрсететін ХХІ ғасырдың басында Европа Кеңесінің демократиялық азаматтылық және адам құқығын (Education for Democratic Citizenship and Human Rights) үйретуде ауқымды бағдарламаны ашуы болып табылады. Европа Кеңесінің Басқарушы органымен бірнеше құжаттар қабылданады, олардың ішіндегі маңыздыларының қатарындығылар: Адам құқықтары аясындағы білімге ұсыныс (№ 1346, 1997 ж); Жеке жауапкершілікті қалыптастыруда ұсыныс (№ 1401, 1999ж); «Европа 2000 – жатардың қатысушылығы: азамат ретінде жастардың орны» ұсыныс (№59, 1999 ж); Европа Кеңесінің министрлерінің Комитетінің ұсынысы: демократиялық азаматтылықты тәрбиелеу жөнінде (№ 12, 2002 ж); Европалық білім министрліктерінің декларациясы: жаңа европалық контексттегі интеллектуалдық білім туралы (2003 ж); Мұғалімдердің білімдері арқылы демократиялық мәдениет пен адам құқықтарын дамыту туралы ұсыныс (№ 1849, 2008 ж) және тағы сондай сияқты. [4, 23 б].

Егер азаматтық білім (Civics education) әлеуметтік ғылымдар білімі ретінде аударылатын болса, яғни тарих, саясаттану және құқық аясында және тағы сондай сияқты білімдерді үйретуде болса, онда азаматтылық (Citizenship education) аясындағы білім азаматтық қасиеттердің қалыптасуы деп түсіндіріледі.

Соған қарамастан европалық авторлар азаматтылықты үйретуде негізгі құндылықтардың бірі ретінде құқықтық білім беру деп көрсетеді. Мысалыға, Солтүстік Ирландияның «Адам құқықтары мен әлеуметтік жауаптылық» концепциясы бағдарламасының ең аз құрылымы келесідей түрде көрсетіледі: «қатысушы келесілерді үйренуге мүмкіндітері болуы қажет:

- Адамдардың негізгі қажеттіліктерін қамтамасыз ету, жеке тұлғаны және адамдар тобын қорғауды қосқандағы заманауи демократиялық қоғамдағы адамның құқықтарының стандарттарын қолдаудағы себептері;
- Адам құқықтары туралы Жалпыға ортақ декларацияда бекітілген, адам құқықтары мен негізгі бостандықтары туралы Европалық конвенция, БҰҰ-ның бала құқықтары туралы конвенциясында бекітілген адамның негізгі құқықтары;
- Қоғамдағы әр-түрлі адам құқықтарының шектелуінің негізі (мысалы, еркін ойын айту еркіндігі, еркін жүріп тұру, қарсылық білдіру еркіндіктері және т.с.с)
- Адам құқықтарының елеулі бұзылуының жергелікті немесе глобалды мысалдары (мысалы, бала еңбегін қолдану, мемлекеттің іс-әрекеті шағымданған немесе өзгертілген ұяттың, жағдайдың тұтқындарының блуы)
- Әлеуметтік жауаптылықтың принциптері және оларды дамытудағы индивидтердің, қоғамның және мемлекеттің алатын орны.

Осындай білім алу түрі, құқықта көрсетілген жалпыға ортақ құндылықтардың бар екендігі және адам құқықтарының халықаралық құралдарының ортақ бейнесі екендігі, сонымен қатар индивидтар мен топтарадың демократиялық қоғамдағы жауапкершілігі бар екендігі туралы түсінуге мүмкіндік береді». [5, 96 б].

1993 жылы Шотландияда бастауыш мектептердің қабылданған бағдарламасында балаларды сауаттылық, санау және ғылыммен шектелмей, сондай-ақ сөйлеу қабілетін,

сезімдерін және ойларын білдіру, критикалық ойлау, мәселелерді шешу, салауатты өмір сүруді де үйрететіндігін айта кеткен жөн. Ал Ағылшындардың 1999 жылдан бері қолданыстағы бастауыш сыныптардың бұл бағдарламасы бойынша да тек қана сауаттылықты, санауды, ғылымдар негіздерін үйретумен шектеліп қалмай, сондай-ақ рухани, адамгершілік, мәдени, қоғамдық және физикалық даму, сонымен қатар оқушылардың барлық мүмкіндіктерін есепке ала отыра және жауапкершіліктің қалыптасуына итермелейтін практикалық өмірге әзірлейді. [6, 8 б].

Кейбір постсоветтік мемлекеттердің азаматтық білімнің және адам құқықтары аясындағы білімнің дамуының тәжірибесі өте қызық. Енді соларға көз жүгіртіп кетер болсақ.

Ливада 1990 жылдың басында азаматтық тәрбие концепциясының кезең-кезеңмен модернизацияландырылды. Соңғы екі он жылдықта, мемлекеттік деңгейде саяси актілермен бекітілген, сарапшалардың бағалауы бойынша ақылға сиымды қаржыландыру жүргізілген мақсаттандырылған азаматтық білім саясаты жүргізілген болатын. Қазіргі таңда білім саясатын реттейтін адам құқықтары саласындағы азаматтық тәрбие мен білімнің маңыздылығын барлық негізгі құжаттарды көрсетіп кеткен (білім туралы Заңда, білім туралы стратегиясында, құқықтық білімнің бағдарламасында және тағы сондай сияқтыларда).

Бұрын литвалық білім беру орындарында азаматтық тәрбие бағдарламасы көбінесе формальді түрде жүргізілген болса, кейін 2006 жылы азаматтық және ұлттық тәрбие жөніндегі ұзақ мерзімдегі бағдарламаны қабылдағаннан кейін – бұл жүйенің бірден-бір ең маңызды дамытушы құралдарының біріне айнала отыра – әр түрлі сыныптық емес ұйымдарға көбірек мән беріле бастады. Бағдарламада нақты 2007-2011 жылдар аралығындағы нақты әрекеттерді көзделген болатын. 2007 жылы Ғылым және білім министрі әртүрлі іс-шараларды жүзеге асыруға 5 миллион лит (шамамен 1,448 миллион евроны құрайды) бөлген болатын. Осы жылы 132 289 бала және 39 283 ересек адамдардың қатысуымен болған 800-ден астам әр түрлі жобалар жүзеге асырылған болатын. Ал 2008 жылы қаржыландыру көлемі 5,5 миллион литке дейін жетті, ал жобалар саны 1000-нан асқан болатын, ал қатысушылар саны 361 748 бала 76 032 ересек адамдарға дейін жеткенін байқауға болады. [7, 5 б].

Бір ғажайыбы, қазіргі таңда Литвадағы азаматтық тәрбие азаматтардың ұлттық дәстүрді сақтап қалу қабілетін қалыптастыру мен «азаматтық ойлауды» дамытады деп түсініледі. Бүгінгі таңда адам құқықтары және оның әр түрлі формада қолдануды үйретудегі негізгі білім беру платформаларының бірі болып осы азаматтық тәрбие болып табылады. Жалпы білім беру мектептерінің 9-шы және 10-шы сыныптарда «азаматтық тәрбиенің негіздері» атты пәннің өтілуі сақталып қалған. Сонымен қатар, азаматтық тәрбие және адам құқықтарын үйрену басқа да жалпы білім беру пәндерінің мазмұндарында да байланыстырыла бастаған, мысалы тарих, құқықтық сауаттылық, этика пәндерінде көруге болады. Тиісті методологиялық әдебиеттер берілуде, мұғалімдерге білім беру ұйымдастырылуда, соның ішінде педагогтардың біліктілігін арттыруға арналған арнайы курстарды ұйымдаруда. Балалар мен ересектерді оқыту жүйесіне бағытталған Street Law бағдарламасы сәтті бейімделген болатын. Оны жүзеге асыру мақсатында «Бәріне арналған құқық» деген оқулық құрастырылған және жарияланған болатын. UNESCO-мен біріге отыра құрастырылған «адам құқықтарын үйретудегі нұсқаулығы», Л. Дявейкистің және Н. Лятукеннің «адам құқықтарын мектепте үйрету» оқулығын, Европа Кеңесінің «адам құқықтары саласындағы оқытудың мақсаттары» атты басылымдарын мұғалімдер белсенді қолданады. Одан бөлек, балаларды да ересектерді де қамтыған ауқымды бейресми білім беру қызметі жүзеге асырылуда. Ол мектептік өзін-өзі басқаруды, қоғамдық қозғалыстарды, үйірмелердің жұмысын, спортпен айналысу және тағы сондай сияқтыларға қатысуды

да қамтиды. Педагогтарға арнайы семинарлар жүргізіледі және мемлекеттік емес ұйымдармен біріге отырып әр түрлі жобаларды жүзеге асыру арқылы өздерін көрсетуге, ашылуға мүмкіндіктер жасап отыр. Азаматтық тәрбие мен адам құқықтары аясында білімнің күшейтілуі Литвадағы демократиялық басқару жүйесінің нығаяуына әкеледі және демократиялық құндылықтардың нығая түсуіне сөзсіз септігін тигізеді анық. [8, 5 б].

Польшада жастар мен балалардың құқық аясында және адам құқықтары саласында ағарту жұмыстары қоғамдық-саяси өзгеріс термен қатар XX-шы ғасырдың 90-шы жылдары бастау алған болған. Бәрінен бұрын мемлекеттегі структуралық өзгерістердің өзгеруінің және азаматтық қоғамның қалыптасуының тез орын алғанын қалаған ұйымдардың және жеке тұлғалардың бастауымен орын алған болатын. Сол кезеңдегі білім жүйесінің монополисті саналған мемлекеттік әкімшілік те шетте қалған жоқ. Алайда, «Үшінші сектор» деп аталатын ұйымдар азаматтық білім саласында біріншілікті сақтап келген болатын. Олар жастар арасында адам құқықтары мен бостандықтары туралы білімді қолынан келген кез-келген жолымен таратуға тырысты және осыған мұғалімдерді дайындаған болатын. Осы мәселе бойынша оқушылардың көп бөлігі дебатқа шақыру арқылы тартылған болатын. Ең жақсы мектептік конституция байқаулары және қатысушылардың құқықтарын қорғау туралы іс-шаралар ұйымдастырылған болатын, сондай-ақ мектептік өзін-өзі басқару жалы көптеген жобалар жасалған болатын және тағы сондай сияқты іс-шаралар ұйымдастырылып отырылды. 1995 жылға қарай Варшавадағы Азаматтық білім Орталығы бастауыш мектептің (қазір гимназиялар) қатысушыларына арнайы курстар шығарған болатын. Курс бағдарламасы келесі салалардың жұмыс істеу туралы сұрақтарды қамтыған болатын:

1. Құқықтық демократиялық мемлекет
2. Конституционализмдік мәселелер
3. Адамның құқықтары мен бостандықтары
4. Құқықтар мен бостандықтардың қорғалу механизмі
5. Құқықтар мен бостандықтардың қолдануы жайлы практикалар

Білім беруге интерактивті және жұмысқа қызықтырушы әдістер ұсынылған болатын. Келесі бес жылдың ішінде осы бағдарламамен жұмыс істейтін 1500 мұғалімді дайындалды, сондай-ақ оқулықтар мен әдістемелік әдебиеттер әзірленген болатын. 1990-шы жылдардың соңында курсқа алғашқы қадам ретінде орта мектептің қатысушыларына арналған оқулықтар және құқықтық және азаматтық білім туралы бағдарламалар енгізілген болатын. Олардың авторлары болып сол варшавалық Орталықтың ұжымы шыққан болатын.

Қазіргі кезде Польшада мемлекеттік мекемелер, және мемлекеттік емес ұйымдар азаматтық тақырыпта және адам құқықтары туралы көптеп оқылық пен әдістемелік әдебиеттерді шығаруда. Мұғалімдерді оқыту мұғалімдерді жетілдірудің Басты орталығында да, сондай-ақ қоғамдық құрылымдарда да жүргізіле береді. Сондай-ақ алғашқысы кейінгісінің әрекетін жүзеге асырады және онымен бірге іс-әрекет жасайды. Республикалық және жергілікті дәрежеде әрқашан адам құқықтары жайлы іс-шаралар жүргізіліп отырылады. Олар көбінесе:

- Әр түрлі сайыстар
- Фестивальдар
- Олимпиадалар

Мемлекет тарапынан азаматтық тәрбие жайлы ауқымды әрекеттердің кезектілігіне үнемі жәрдемдесіп отырады. Осылайша, адам құқықтары саласындағы Әлемдік білім беру бағдарламасын орындау аясында ұлыттық білім Министрлігі:

- бұл сала аясында әр түрлі үлгідегі мектептерге ауқымды ағарту бағдарламаларының әзірленуіне;

- Әр түрлі бағыттағы құқықтық мәселелерге арналған сабақтар мен курстар жүйесінің;

- Құқық қорғау саласындағы, мектеп жарғысын сараптау, балалар мен жастардың мектептегі құқықтарының сақталуына мониторинг жүргізетін инспекторларға тренингтер ұйымдастырылуына;

- Дауды шешуге арналған құқықтық араласу комиссиясын құруға итермеледі.

320 мектепте сыналған мектептегі оқушылардың құқықтарын зерттеу зерттеу қағидасы қалыптастырылған болатын. Көбінесе құқықтарының бұзылу немесе тапталудың төрт дәрежесін анықтаған болатын. Олар келесідей:

- Ақпарат алу құқығы;

- Жеке өмір құқығы;

- Еркін сөйлеу құқығы;

- Өз ойын айту құқығы.

Бұл көрсеткіштер, бала құқықтарын қорғау және бұл мәселе бойынша мониторинг жүргізу саласында білімдерін арттыру мақсатында мұғалімдерге тренингтер айналымын ұйымдастыруға итермеледі.

Қазіргі таңда польшалық гимназиялар мен гимназиадан кейінгі мектептерде адам құқықтарына арналған сабақтар қоғамтану курсының бір бөлігі болып табылады. Бұл курс тематикалық бөлімдерге біріктірілген, көптеген сұрақтарды қамтитын сұрақтар шеңберін құрайтын бағдарлама болып табылады. Әрбір мұғалім сол немесе сондай сияқты мәселелерді немесе тақырыптар бөлімін оқуда уақыт мөлшерін жеке өзі анықтайды. Қоғамдық бақылау мен білім беру сараптамасы бойынша, адам құқықтарын талдауда және меңгеруде қоғамтану пәнінің мұғалімдері он мен жиырма сағат көлемінде уақыт бөлетіндіктерін көрсетіп отыр. Бұл азаматтық тәрбиенің сапасына тигізетін елеулі қауіптің көзі ретінде қабылданды.

Қарастырылып отырған бағыттағы Польшаның басқа да үлкен актуальді мәселелерінің сарапшы мамандар бар екенін көрсетіп отыр. Алайда сөздің шыны керек, адам құқықтары жайлы азаматтық тәрбие қазіргі жастармен мектеп қабырғасындағы жастарға тәрбие беруде, білім бағдарламасын құруда болсын ең маңызды әрі ажырамасы анық, сондай-ақ мектеп қабырғасынан тыс формальді бағытта емес ағартудың да маңызы бар екенін айта кеткен жөн.

Осылай айта келе, Батыс және Шығыс Еуропаның көптеген мемлекеттерінде азаматтық білімді таратуда және қолдауда көптеп күш жұмсалатындығын айтуға болады. Қоғамның демократиялық азаматтылықтың дамуы мемлекеттің тұрақты демократиялық дамуына әкелетіндігін көрсететін факторлардың бірі. Азаматтық білімділіктің аспектілері мемлекеттік байтауыш, орта және жоғарғы оқу орындарының бағдарламасында нық орын алғандығын байқауға болады және оның заманауи талаптардың өзгеруіне байланысты көптеген өзгерістерге ұшырайды. Яғни осы еуропаның жеткен жетістіктеріне сүйене отырып, білім беру жүйесіндегі құқықтық білімнің берілуінің маңыздылығын байқауға болады.

Мәселен, білім жүйесіне өзгеріс енгізу арқылы қоғамның ертеңі жастардың құқықтық санасының және азаматтық сананың дұрыс қалыптасуын қамтамасыз ету арқылы, көптеген келеңсіз жағдайлардың алдын алуға негіз болады. Білім бағдарламаларына қажетті өзгерістерді енгізу арқылы, бірнеше механизмдердің жұмыс істеуіне бастау салатындығын айта кеткен жөн.

Білім саласына адам құқықтары мен құқықтық этика, құқықтық жүріс тұрыс секілді пәндердің, сабақтардың білім бағдарламасына енгізу арқылы, мұғалімдердің

жетілуінде және олардың сабақ өту әдістемелерінің жетілуіне әкелетіні айқын. Мектеп оқушыларының және жастардың жалпы адам құқықтары мен өздерінің құқықтары мен міндеттерін білуі жалпы қоғамдық құқықтық сананың серпілісіне әкелетіні сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамның қалыптасуы, Оқу құралы, АДИЛОВА К.А. Алматы, 2017ж.

2 What is Education for Democratic Citizenship and Human Rights? / The official website of the Council of Europe. [e-resource]. URL: http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/who/whatis_en.asp (accessed: 1.10.2013).

3 Kerr D., Keating A. and Ireland E. Pupil Assessment in Citizenship Education: Purposes, Practices and Possibilities. Report of a CIDREE Collaborative Project. NFER/CIDREE. 2009.

4 Duerr K. Concepts of Citizenship Education in // Bielefeld University. Europe. [e-resource]. URL: http://www.unibielefeld.de/soz/ag/hedtke/pdf/Concepts-of-CE-in-Europe_Karlheinz-Duerr.pdf (accessed: 1.10.2013).

5 Официальный сайт Совета Европы. [Эл. ресурс]. URL: <http://www.coe.int> (Дата обращения: 1.10.2013).

6 Kerr D., Keating A. and Ireland E. Pupil Assessment in Citizenship Education: Purposes, Practices and Possibilities. Report of a CIDREE Collaborative Project. NFER/CIDREE. 2009.

7 Aims and Values in Primary Education: England and Other Countries. Primary Review Research Survey 1/2. The University of Cambridge. 2008.

8 Образование в сфере прав человека в Литве: краткий обзор / сост. Т. Тамошюнас, И. Тарасевич. Варшава: ОБСЕ/БДИПЧ, 2009.

ӘОЖ 323/324(075)

ТҮЛҒАНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның негізгі басымдықтарының бірі - тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру мәселелері қарастырылған.

Түйінді сөздер: тұлға, жемқорлық, мәдениет; құқықтық сана, құқықты түсіндіру.

Қазіргі уақытта сыбайлас-жемқорлық әлеуметтік құбылыс ретінде әлемнің барлық елдерінде, оның ішінде Қазақстанда да тамырын жайып отыр. Сыбайлас-жемқорлық әлеуметтік экономикалық даму үрдісіне, рыноктық экономиканың құрылысына, инвестицияларды тартуға залалын келтіруде. Демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына да кері әсерін тигізуде, болашақтағы еліміздің дамуына үлкен қатер төндіруде.

Қазір әлем елдерінің алдында тұрған өзекті мәселенің бірі – жастардың арасындағы сыбайлас жемқорлық. Орасан зор салдары бар бұл әлеуметтік дерттен біздің қазақстандық жастар қоғамы да белгілі бір деңгейде зардап шегіп отыр.

Сондықтан сыбайлас жемқорлық мәселесі мемлекет пен қоғамның бүкіл саласына қатысты өткір сипат алып, бұрынғыдан бетер өзектілене түсуімен назар аудартады. Себебі, жемқорлық дерті мемлекеттік қызметке баратын жастардың және пара алатын лауазымды тұлғалардың беделін түсіріп қана қоймай, билік жүйесінің, сонымен қоса бүкіл әлеуметтік жүйенің құлдырауына әкеп соғуымен қауіпті. Алайда, еліміз тәуелсіздік алғалы бері қаншама заңнамалар қабылданып, сан алуан іс-шаралар үздіксіз жүргізіліп келсе де, бұл келеңсіз құбылыстың жолы кесілмей қойды.

Бүгінде Қазақстанда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жалпы мемлекеттік мәртебе берілген, сыбайлас жемқорлықты жою және оның көріністерін болдырмау жөнінде қоғамдық және саяси күштермен бірлесіп, сыбайлас жемқорлыққа қарсы ауқымды науқан жүргізілуде.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның негізгі басымдықтарының бірі – сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет деңгейін қалыптастыру болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңында «сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің қоғамда сыбайлас жемқорлыққа төзбеушілікті көрсететін құндылықтар жүйесін сақтау және нығайту бойынша өз құзыреті шегінде жүзеге асыратын қызметі» түсініледі [1, 3б.]

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – бұл тұлғаның саналы және адамгершілікпен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру қабілеті. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет тұлғада құқықтық шеңберде іс-әрекет етуі үшін белгілі бір біліктіліктердің болуын талап етеді, олар: жемқорлықты әлеуметтік зұлым ретінде тани білуі, сыбайлас жемқорлықпен күрес негіздерін және оның қоғам өмірінің кез келген саласында деңгейін төмендету үшін барлық мүмкіндіктерді пайдалана білуі.

Индивидтің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің деңгейі оның тұлға ретінде дамуы деңгейінің айнасы. Яғни, әр бір адам белгілі бір деңгейде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті болады, ол не төмен, не жоғары деңгейде болуы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлықтың қылмыстық әрекет ретінде кең ауқымда таралуына себеп болып отырған - мемлекеттік қызметтегі азаматтар мен жастардың құқықтық мәдениеті мен патриоттық сезімдірінің төмендігі. Тұлғалардың құқықтық мәдениеті құқықтық әлеуметтену үрдісінде дамып қалыптасады. Құқықтық әлеуметтенудің маңызды механизмі тұлғалардың құқықтық санасының қалыптасуы болып табылады. Құқықтық сана стихиялы және мақсатқа бағыттала жүргізілген отбасылық тәрбие мен оқу-тәрбие жұмыстарының нәтижесінде қалыптасады. Қалыптасқан құқықтық сананы тұлғаның құқықтық мәдениетінен, яғни оның қоғамдық ортада бекітілген заңдылықтар мен құқықтық-әлеуметтік нормалар негізінде өз мінез-құлқын реттеу, нормаларды құрметтеу сезімдерінен көрінеді. Олай болса, құқықтық сана, құқықтық мәдениет құқықтық нормаларға, Конституцияға қатысты тұлғаның құрметтеу сезімі негізінде мінез-құлқын, әрекеттерін, көңіл-күйін бақылау және реттеу болып табылады[2, 35б.].

Жалпы, «мәдениет» ұғымының мағынасы өте кең және бұл құбылыс ең маңызды әлеуметтік үдерістермен тығыз байланысты болады. «Мәдениет» түсінігі адамның қоғам мүшесі ретінде меңгерген білімдерін, білік-дағдыларын, қабілеттерінің жиынтығын білдіреді. Өзіңіз айтқандай, мәдениет ұғымының қолданыс ауқымы өте кең, рухани және материалдық мәдениет және т.б. түрлері бар, дегенмен барлық жағдайда оның қандай да бір нормалар мен ережелерге сүйене отырып, қоғамның маңызды элементі ретінде дамуын қамтамасыз етуге бағытталатынын көреміз. Осылайша «Мәдениет» түсінігі адамның өзін қоршаған дүниеге, әлемге, қоғамға көзқарасын білдіре отырып, оның болмыс-бітімін айқындайды. Мысалы, кез келген адам өзінің сыбайлас жемқорлыққа деген көзқарасының мән-мағынасын анық та айқын

ұғынуы тиіс. Соған сәйкес тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлқы, болмысы, іс-әрекеті қалыптасады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеті қалыптасқан адам жемқорлықтың қоғам мен мемлекет, әрбір адам үшін қаншалықты қауіпті екенін сезініп, жемқорлық құбылысына қарсы тұратын болады, яғни осындай келеңсіз көріністерге мүлдем төзе алмайды. Сөйтіп, осы дерттің жойылуына үлес қосуына алып келеді. Мұның өзі сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің азаматтардың саяси белсенділігін көтеруге ықпал ететінін көрсетеді.

Сондай-ақ, жастардың бойында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің толық қалыптасуы үшін бірқатар шарттар керек екендігі сөзсіз.

Ол үшін, ең алдымен, жастар:

- сыбайлас жемқорлықты елдің дамуын тежейтін аса қауіпті қоғамдық дерт деп тану,

- жемқорлық көріністерін анық ажырата білу,
- мемлекеттің түрлі салаларында жемқорлықтың алдын - алу,
- әр адамның пара беру және пара алуға қарсылығы, заңдардың орындалуына үлес қосуы қажет. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің болуы әр адамның құқықтық сауаттылығына да байланысты, бұл біреуде төмен, біреуде жоғары болуы мүмкін. Мемлекеттегі заңнамаларды жақсы білу әр адамның өз іс-әрекетіне деген сенімділігін нығайтады, сөйтіп ол сыбайлас жемқорлыққа қатысты кез- келген құқық бұзушылыққа тойтарыс бере алатын дәрежеге жетеді. Бұл әрине, әрбір адамның азаматтық ұстанымына, өмірлік қағидаларына, тұлға ретіндегі қасиеттеріне байланысты қалыптастады.

Сыбайлас жемқорлықсыз қоғамды құруда отбасынан алынатын тәрбиенің маңызы зор. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті насихаттау қоғамның түрлі салаларын қамтиды, оның ішінде, әсіресе, білім беру мекемелеріне жүктелетін жауапкершілік аса жоғары. «Нұр Отан» партиясының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағдарламасында: «Отбасы және білім беру саласы бұл үдеріске мүдделілік таныта отырып қатысуы керек [3, 21б.]. Бұл жұмысты мектепке дейінгі бала тәрбиесінен бастаған абзал», делінген. Мұнда өскелең ұрпақтың жастайынан құқықтық санасы мен мәдениетін қалыптастыру, отансүйгіштік бағыттағы құндылықтар негізінде тәрбиелеу міндеті қойылып отыр. Өйткені, азаматтардың өз құқықтарын жақсы білуі қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптасуына бірден-бір ықпал ететін фактор. Еліміздің әрбір азаматы қандай да бір заңнаманы сәйкесінше қолдана білсе, мемлекеттік қызметкердің өз лауазымын заңсыз қолдануына жол бермесе, яғни заңды құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін тиімді қолданса еліміз дерттен арылып, әлемдегі дамыған елдер қатарынан орын алуына үлкен үлес қосылар еді.

Осыған орай, қазақстандық әрбір жас:

- ең алдымен, құқықтық сауатты
- мәдениетті,
- жемқорлық көріністерін ажырата білетін,
- «нөлдік» төзімділігі қалыптасқан,
- білімді, бәсекеге қабілетті болу керек
- азаматтық ұстанымы айқын тұлға болуы тиіс. [4, 51б.].

Мұның бәрі елімізде құқықтық мемлекеттің іс жүзінде орнауына, заңның үстемдігіне, әр адамның қауіпсіз өмір сүруіне, қоғамдық тәртіптің нығаюына, әлеуметтік ахуалдың жақсаруына, ең бас-тысы ұлттың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және тұрақты дамуға жеткізеді. Сыбайлас жемқорлықпен пәрменді күресу үшін халықтың құқықтық сауатсыздығын жоятын, құқықты түсіндіру жұмысының деңгейі мен сапасын арттыру керектігінің маңызы зор. Халық өздерінің құқықтарын, өздеріне

қарсы қандай да бір құқыққа қайшы іс-әрекет жасалған жағдайда қандай іс-қимыл қолдану керектігінің нақты жолдарын толық білулері қажет. Сонымен бірге, азаматтардың бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрарлық мәдениет, сыбайлас жемқорлықты жуытпайтын тұрақты иммунитет, оны жариялы түрде айыптау болмайынша, қалаған нәтижеге қол жеткізу мүмкін емес. Әрбір қазақстандық, әр отбасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес бүкіл қоғамның, әр азаматтың ісі екендігін түсінуі тиіс. Сондықтан, бала күннен бастап Отанға деген сүйіспеншілікке, адамдарды және дәстүрлерді құрметтеуге, білім мен еңбекке ұмтылуға, көргенділік пен адалдыққа тәрбиелеу керек. Бұл сезімдер біздің халқымыздың қанында ежелден бар. Осынау құндылықтар өмірлерінде нақты бағдар болатын қазақстандықтар ұрпағын тәрбиелеу қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ҚР заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы заңы.

2. Абдрасилов Б.С. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері: оқу құралы / Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016. – 176 б.

3. «Нұр Отан» партиясының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың 2015-2025 жылдарға арналған бағдарламасы.

4. Назмутдинов Р.А., Каирова Б.К. Студент жастардың коррупцияға қарсы позициясын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектісі: оқу-әдістемелік құралы / Қостанай: КМПИ, 2016. – 133 б.

ӘОЖ 343

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУЫ

Колдасов Б.С.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Мақалада Қазақстан Республикасы құқық қорғау органдарының құқық қорғау қызметі туралы заңнамасында тізбектеп көрсетілген органдарды (прокуратура, ПО, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, экономикалық тергеу қызметі) жеке – жеке қарастырып, оларды талдай келе құқық қорғау жүйесіндегі алатын орнын ашып көрсеттік. 2011 жыл 6 қаңтар қабылданған «Құқық қорғау қызметі туралы» заңында «құқық қорғау қызметі» анықтамасын талдап оны жан жақты қарастырдық. Мысалыға, Адвокатура, Нотариат, Әділет органдарының «құқық қорғау қызметі туралы» заңның шеңберіне енбей қалуы назарымызды аударды.

Түйінді сөздер: құқық қорғау қызметі, құқық қорғау органы, прокуратура, адвокатура, экономикалық тергеу қызметі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, декларация.

Жалпы адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау, олардың мазғымастығын қамтамасыз ету мемлекет пайда болғаннан бері сонау Рим империясы кезінен қазіргі кезге дейін мемлекет механизмінде ерекше рөл атқарады. Кез келген дамыған мемлекеттерде адам құқықтарына қол сұғылмауына, мемлекетпен қорғалуына,

бұзылған құқықтардың қалпына келтірілуіне Конституциямен кепілдік берілген. Әлемдік қауымдастықтың мүшесі Қазақстан Республикасының Ата заңында мұндай кепілдіктерді баян еткен.

Қазақстан Республикасы Конституцияның 12-бабында айтылып кеткендей, адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі [1]. 1948 жылы 10 желтоқсанда қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясында баян етілгендей, заң алдында жұрттың бәрі тең және де заң арқылы алаланбай, бірдей тең қорғалуға құқылы [2]. Барлық адам осы Декларацияның ережелерін бұзатын кемсітуден және кемсітуге арандатушылықтың барлық түрінен тең қорғалуға құқылы. Сондықтан адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау, қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қылмыстарды ашу және жолын кесу – мемлекетіміздің ең маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл міндеттерді орындау құқық қорғау органдарына жүктелген.

Құқық қорғау органы дегеніміз – адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының, жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің заңды мүдделерінің сақталуы мен қорғалуын қамтамасыз ететін, өз құзыретіне сәйкес қылмыстылыққа және өзге де құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттің саясатын іске асыратын, заңдылықты қамтамасыз ету мен қоғамдық тәртіпті қолдау, құқық бұзушылықтарды анықтау, алдын алу, жолын кесу, тергеу, қылмыстық істер бойынша сот шешімдерін атқару жөнінде арнаулы өкілеттіктер берілген мемлекеттік орган [3]. Ал енді құқық қорғау қызметі деген түсініктің анықтамасын нақтылай кетсек, заңда құқық қорғау қызметі деп – құқық қорғау органдары лауазымдарындағы мемлекеттік қызметтің ерекше түрі деп анықтама берілген [3]. Біздің ойымызша заңда құқық қорғау қызметіне берілген түсінікті толықтыру қажет, себебі заңда берілген анықтама бұл түсінікті толықтай қамтымаған. Құқық қорғау қызметі туралы заңнаманы басшылыққа ала отырып заңнаманың шеңберінде біз құқық қорғау қызметі түсінігіне ұсынатын жаңа нұсқамыз – құқық қорғау қызметі – мемлекет өзіне міндет артқан, адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мақсатында құқық қорғау органдары лауазымдарындағы мемлекеттік қызметтің ерекше түрі. Мемлекет қабылдаған заңдарды азаматтардың сақтауын, орындауын қадағалау, заңның талаптарын бұзған жағдайда жауапқа тарту құқық қорғау органдарының міндеті болып табылады. Құқық қорғау қызметі әртүрлі нысанды болып келеді – құқықбұзушылықты анықтау, тергеу, алдын алу, болдырмау және жолын кесу. Сонымен қатар құқық бұзушыларға белгілі бір ықпал ету, соның ішінде мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану құзыры болуы тиіс.

Қазақстан Республикасының «Құқық қорғау қызметі» туралы 2011 жыл 6 қаңтар қабылданған заңына сәйкес құқық қорғау органдарына мыналар жатады: прокуратура органдары, ішкі істер органдары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, экономикалық тергеу қызметі [3].

Құқық қорғау органдарымен қатар арнаулы мемлекеттік органдар да бар. Оларға ұлттық қауіпсіздік органы, сыртқы барлау саласындағы уәкілетті органдар, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік Күзет қызметі жатады. Арнаулы мемлекеттік органдар ҚР Президентіне тікелей бағынады және есеп береді, Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету күштерінің құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне қатер төнуіне жол бермеу мақсатында барлау және қарсы барлау қызметін, сондай-ақ жедел іздестіру және техникалық шаралар кешенін жүзеге асыратын мемлекеттік органдар.

Қазақстан Республикасы заңнамаларына негізделі отырып және оларды талдай келе, прокуратура органдарынан бастаған жөн деп санаймыз. Себебі құқық қорғау қызметі прокуратура органынан бастау алады. Прокуратура органдарының құқықтық

негізі Қазақстан Республикасының «Прокуратура» туралы 2017 жылғы 30 маусымда қабылданған заңы . Осы заңнамаға сәйкес, прокуратура мемлекет атынан Қазақстан Республикасының аумағында заңдылықтың сақталуын, заңдардың біркелкі қолданылуын, Қазақстан Республикасының Президентінің жарлықтарының және өзге де құқықтық актілердің республика аумағында заңға сәйкес қолданылуын және жоғары қадағалауды жүзеге асырады, сотта мемлекеттің мүддесін білдіреді және мемлекет атынан қылмыстық қудалауды жүзеге асырады. Прокуратура кез-келген заң бұзушылықтарды анықтау және жою үшін шаралар қолданады. Конституцияға, заңдарға, Қазақстан Республикасы Президентінің актілеріне және Республика ратификациялаған халықаралық шарттарға қайшы келетін нормативтік және өзге де құқықтық актілерге және мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) наразылық келтіреді.

Қазақстан Республикасы «Прокуратура» туралы заңы 8 тараудан тұрады. Заңда прокуратура органдарының жүйесі, қызметі, шығаратын құқықтық актілері, адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қадағалаумен байланысты міндеттері, қылмыстық қудалау, прокурордың мәртебесі, өкілеттіктері туралы баян етілген. Қазақстан Республикасының прокуратура органдарының бірыңғай жүйесін Бас прокуратура, облыстардың прокуратуралары және оларға теңестірілген прокуратуралар (республикалық маңызы бар қалалар мен Қазақстан Республикасы астанасының прокуратуралары, бас әскери және көлік прокуратуралары), аудандық және оларға теңестірілген қалалық, ауданаралық, сондай-ақ мамандандырылған прокуратуралар (әскери, табиғат қорғау, көлік, арнайы объектілер прокуратуралары) құрайды.

Прокуратура органдары өз қызметі барысында төмендегідей міндеттерді атқарады:

- * адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, заңды тұлғалардың, қоғам мен мемлекеттің заңды мүдделерін қорғауды және қалпына келтіруді;

- * заңдылықты бұзуды, оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды, сондай-ақ олардың зардабын анықтауды және жоюды;

- * құқық қорғау органдарының және өзге де мемлекеттік органдардың заңдылықты, құқық тәртібін және қылмысқа қарсы күресті қамтамасыз ету жөніндегі қызметін үйлестіруді жүзеге асырады [4].

Құқық қорғау органдарының жүйесінде Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары ерекше орын алады. Олар қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына, мемлекет пен қоғамның мүдделеріне қылмыстық және өзге де құқыққа қарсы қолсұғушылықтардың алдын алу және оларды болдырмау жөніндегі қызметті жүзеге асырады.

Ішкі істер органдары атқарушы биліктің негізгі қызметтерінің бірін атқарады, Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес анықтауды, алдын-ала тергеуді, және жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асырады. Қазіргі таңда ішкі істер органдарының құқықтық негізін «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» 2014 жылғы 23 сәуірдегі заңы құрайды.

Ішкі істер органдарының қызметі заңдылық, қазақстандық патриотизм, азаматтар құқықтарының, бостандықтарының және заңды мүдделерінің мемлекет мүдделері алдындағы басымдығы, ішкі істер органдарының біртұтастағы, жариялылық принциптеріне негізделген.

Қазақстан халқына қызмет етуге тиісті ішкі істер органдары қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында мынадай міндеттерді жүзеге асырады:

- 1) құқық бұзушылықтар профилактикасы;
- 2) қоғамдық тәртіпті сақтау;

3) қылмыстылықпен күрес;
4) қылмыстық жазаларды және қылмыстық-құқықтық ықпал етудің өзге де шараларын, сондай-ақ әкімшілік жазалауларды орындау;

5) төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою, өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету, азаматтық қорғанысты ұйымдастыру [5].

Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарының жүйесі:

* Ішкі істер органдарының бірыңғай жүйесін полиция, қылмыстық-атқару жүйесі, әскери-тергеу органдары, Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланы, азаматтық қорғау органдары құрайды.

* Полицияны криминалдық полиция, әкімшілік полициясы, тергеу, анықтау бөлімшелері және өзге де бөлімшелер құрайды.

Криминалдық полиция ұйымдасқан қылмысқа, экстремизмге, есірткі, психотроптық заттар мен прекурсорлардың заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі бөлімшелерден, жедел-іздігіру қызметін жүзеге асыратын өзге де бөлімшелерден тұрады.

Әкімшілік полиция жергілікті полиция қызметінен, азаматтық және қызметтік қару айналымы саласындағы бақылау бөлімшелерінен, көші-қон полициясынан, уақытша ұстау изоляторларынан, айдауыл қызметі бөлімшелерінен және қоғамдық тәртіпті сақтауды жүзеге асыратын өзге де бөлімшелерден тұрады.

* Ішкі істер органдары Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінен, ведомстволардан, аумақтық органдардан, сондай-ақ Ішкі істер министрлігіне ведомстволық бағынысты ұйымдардан тұрады.

Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың, көліктегі ішкі істер департаменттері, қалалық, аудандық, қалалардағы аудандық, желілік ішкі істер органдары, әскери-тергеу органдары аумақтық органдар болып табылады.

* Қылмыстық-атқару жүйесін ведомство, оның аумақтық органдары, пробация қызметі және жазаларды орындайтын мекемелер, өзге де ведомстволық бағынысты ұйымдар құрайды.

* Ұлттық ұланның құрамы мен оның қызметінің ұйымдастырылуы "Қазақстан Республикасының Ұлттық ұланы туралы" Қазақстан Республикасының Заңында айқындалады.

* Ішкі істер министрлігінің құрылымдық бөлімшелерін, ведомстволарды, аумақтық органдарды және Ішкі істер министрлігіне ведомстволық бағынысты ұйымдарды құруды, қайта ұйымдастыруды және таратуды Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрі жүзеге асырады.

Ішкі істер министрлігі ішкі істер органдарының біртұтас жүйесін басқаратын Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органы болып табылады. Министрлік өз қызметін Қазақстан Республикасы Конституциясы, Қазақстан Республикасы заңдары, Президент, Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілері, басқа да нормативтік актілер, халықаралық келісімшарттар мен Қазақстан Республикасының басқа да міндеттемелеріне сәйкес жүргізеді.

Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес ішкі істер органдары:

- қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қылмыстылықпен күресу саласында мемлекеттің саясатын жүргізеді;

- өз құзіреті шегінде нормативтік құқықтық актілерді, нормативтік құқықтық құжаттарды әзірлейді және бекітеді;

- ішкі істер органдарының жүйесін құқықтық қамтамасыз етуді жүзеге асырады;

- қоғамдық тәртіпті сақтау, қылмыстылықпен күресу шараларын жетілдіреді [6].

Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылы 26 желтоқсан №986 бұйрығы бойынша сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатқа байланысты алдағы мақсаттарды айқындау үшін Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы

2015 – 2025 жылдар аралығына қабылданды.

Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан-2050 стратегиясында, «Мемлекет пен қоғам жемқорлыққа қарсы күресетін бір күш болуға тиіс. Жемқорлық – жай құқық бұзушылық емес. Ол мемлекеттің тиімділігіне деген сенімді сетінетеді және ұлттық қауіпсіздікке төнген тікелей қатер болып саналады. Біздің түпкі мақсатымыз – жемқорлықты құбылыс ретінде жою үшін жемқорлыққа қарсы заңнамаларды жетілдіру арқылы жемқорлықпен күресті қатты күшейтуіміз керек» деп сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте қызметтің орнын ерекше атап көрсеткен болатын [7].

Қолданыстағы Қазақстан Республикасының № 410 «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс – қимыл» Заңы 2015 жылы 18 қараша қабылданды.

Бұл Заңның мақсаты - азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, сыбайлас жемқорлық көріністерінен туындайтын қауіп-қатерден Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың алдын алу, анықтау, олардың жолын кесу және ашу, олардың зардаптарын жою және кінәлілерді жауапқа тарту арқылы мемлекеттік органдардың, мемлекеттік міндеттерді атқаратын лауазымды және басқа да адамдардың сондай-ақ оларға теңестірілген адамдардың тиімді қызметін қамтамасыз етуге бағытталған және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі принциптерін айқындап, сыбайлас жемқорлыққа байланысты құқық бұзушылықтың түрлерін, сондай-ақ жауаптылықтың пайда болу жағдайларын белгілейді. Осы Заң сол сияқты демократиялық негіздерді, мемлекетті басқарудағы жариялылық пен бақылауды кеңейтуге халықтың мемлекет пен оның құрылымдарына деген сенім нығайтуға, білікті мамандарды мемлекеттік қызметке кіруге ынталандыруға, мемлекеттік міндеттерді атқаратын адамдардың риясыз адалдығы үшін жағдайлар жасауға да бағытталған [8].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл – сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өз өкілеттіктері шегіндегі сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, оның ішінде қоғамда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою жөніндегі, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру және олардың салдарларын жою жөніндегі қызметі.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет келесідей қағидаттардан тұрады:

- 1) заңдылық;
- 2) адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау басымдығы;
- 3) жариялылық пен ашықтық;
- 4) мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимыл жасауы;
- 5) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларын жүйелі және кешенді пайдалану;
- 6) сыбайлас жемқорлықтың алдын алу шараларын басым қолдану;
- 7) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін адамдарды көтермелеу;
- 8) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін жазаның бұлтартпастығы қағидаттары негізінде жүзеге асырылады. Бұл қағидаттардың сақталуы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің нәтижелілігін арттырады. Сонымен қатар

жоғарыда аталып кеткен қағидаттарды негізге ала отырып сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың мақсаты қоғамда сыбайлас жемқорлықты жою болып табылады [9].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мақсатына қол жеткізу үшін мынадай іс – әрекеттер жүзеге асырылады:

- 1) қоғамда сыбайлас жемқорлыққа төзбестік ахуалын қалыптастыру;
- 2) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін жағдайлар мен себептерді анықтау және олардың салдарларын жою;
- 3) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің өзара іс-қимылын нығайту;
- 4) сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық ынтымақтастықты дамыту;
- 5) сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу, ашу және тергеп-тексеру міндеттерін шешу арқылы іске асырылады.

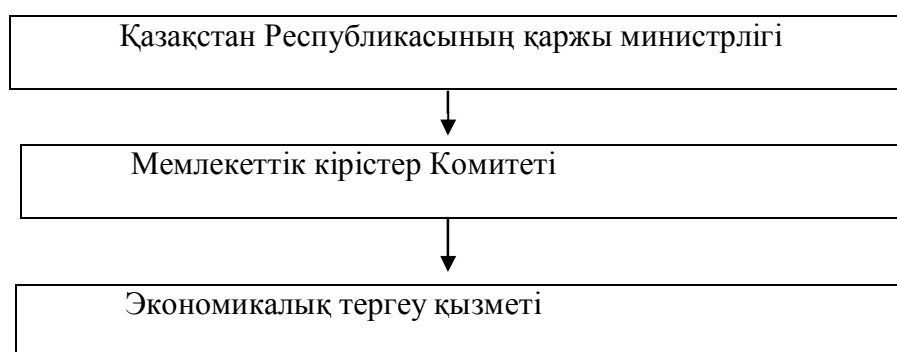
Қазақстан Республикасында 2014 жылға дейін мемлекетіміздің қаржы кірістер мен шығыстарын қаржы полициясы жүзеге асырып келді.

Қазақстан Республикасының қаржы полициясы 1994 жылы құрылған еді. 20 жыл өмір сүріп 2014 жылдың тамыз айында қаржы полициясы жойылып функциялары жаңадан құрылған Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігіне ауысты. Ал экономикалық және қаржы қылмыстары мәселелерін мемлекеттік кірістер Комитеті Қазақстан Республикасының қаржы Министрлігі қызметіне берілді.

Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығына сәйкес 2014 жылы 6 тамыз №883 қаулысына сәйкес «Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару жүйесін одан әрі жетілдіру туралы» және 2014 жылы 14 тамыз Қазақстан Республикасының Үкіметі № 933 қаулысына сәйкес Экономикалық тергеу қызметі құрылды.

2011 жыл 6 қаңтарда қабылданған «Құқық қорғау қызметі туралы» заңға сәйкес заңның 1 бабының 21 бөлігінде экономикалық тергеу қызметі – Қазақстан Республикасының заңдарында мемлекеттік кіріс органдарының жүргізуіне жатқызылған қылмыстардың және құқық бұзушылықтардың алдын алуға, оларды анықтауға, жолын кесуге, ашуға және тергеп-тексеруге бағытталған қызметті жүзеге асыратын, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыратын осы органдардың жедел-тергеу бөлімшелері.

Кедендік бақылау қызметі де мемлекеттік кірістер Комитетіне жүктелді. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жыл 14 тамыз № 933 қаулысына сәйкес «Кедендік бақылау Комитеті қайта құру нәтижесінде мемлекеттік кірістер Комитетіне қосылғандығын хабарлады».

Қазіргі таңда қайта құру аяқталып экономикалық тереу қызметінің жұмысы жанданды. Экономикалық тергеу қызметінің мақсаты Қазақстан Республикасының экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және де бұл міндетті оңтайлы атқару үшін барлық қажетті өкілеттіктер берілген.

Экономикалық тергеу қызметінің негізгі мақсаттары мен міндеттері мынадай: экономикалық тергеу жүргізу, салықтық қылмыстарды ашу, жолын кесу, алдын алу, жалған кәсіпкерлік қылмыстарын тергеу. Экономикалық тергеу қызметі негізгі үш бағыт бойынша өз қызметін жүзеге асырады:

1. жедел – іздестіру қызметі;
2. әкімшілік қызмет;
3. қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі тергеу.

Осылайша экономикалық тергеу қызметі әкімшілік жауаптылыққа тартумен қатар сотқа дейінгі тергеп тексеруге дейін іс – жүргізуге өкілеттіктер берілген.

Экономикалық тергеу қызметі қызметкерлерінің мынадай құқықтары мен міндеттері бар:

- v Өз өкілеттіктерін орындау үшін керекті ақпараттарды сұратып алуға
- v Қызметін жүзеге асыру барысында мемлекеттік органдармен мен ұйымдарда керекті ақпараттарға қол жеткізу мүмкіндігі
- v Қызметтік міндеттерін орындау үшін құқық қорғау органдарымен қажетті жағдай жасалуы
- v Өзінің жеке ақпараттарыны қорғалуы
- v Қазақстан Республикасының Конституциясын сақтауы
- v Адам және азаматтарының құқықтары мен бостандықтарының тиіспеушілігін қамтамасыз ету
- v Заңды және жеке тұлғалардан келіп түскен арыздарды заңда көзделген уақытта қарап сол бойынша қажетті іс – шара қабылдау.

Жоғарыда айтылып кеткендей, 2011 жылы мемлекеттік қызметтен бөлініп, құқық қорғау қызметі ретінде ұйымдастырылған, міндеті адам мен азаматтың, мемлекет пен қоғамның құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін кез келген құқыққа қайшы қол сұғушылықтан қорғау болып табылатын қызметтің түрі пайда болып. Мұндай қызметті жүзеге асыратын органдар нақтыланды. Олардың қызметі аталған заңнаманың негізінде біркелкілендірілді.

Дегенмен, аталған органдарға тән функциялармен оларды іске асыру ерекшеліктері толыққанды ескерілді деуге әлі де болмас.

Заң шығарушы құқық қорғау қызметін ғана біркелкілендірілгенмен, ондай органдардың әрқайсысының ұйымдастырылуымен қызметін реттейтін жеке-жеке нормативтік құқықтық актілерді қабылдағаны әйгілі. Міне осы нормативтік құқықтық актілер мен “Құқық қорғау қызметі туралы” заңның араларын әлі де сәйкестендіре түсу керек сияқты. Мысалы, Прокуратура туралы заңдағы прокурордың тәуелсіздігі мен оларға ешкімнің тиіспеушілік құқығы т.б. қатысты тұстары кездеседі.

Сондай – ақ, аталған заңға сүйенсек, құқық қорғауды тек онда көрсетілген төрт орган (прокуратура, ПО, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, экономикалық тергеу қызмет) жүзеге асырады. Алайда, бұл шолақ ұғымды қалыптастырады. Өйткені, өздеріне “құқық қорғау” міндеті жүктелген басқа да органдарға тоқталар болсақ, мысалы адвокатура қылмыстық процесте “қорғау” функциясымен байланысты. Нотариат тұлғалардың араларындағы азаматтық – құқықтық мәмілелерді растау арқылы, олардың құқықтарын қорғайды. Әділет органдарының міндеттерінде де осындай көріністі байқауға болады. Қылмыстық процестегі жаңа тұлға – медиатордың да функциясы одан алыс емес.

Солай екен, құқық қорғау қызметінен, оны іске асыратын органдардың аясы кең бой келеді.

Демек, құқық қорғау органы деген түсінік қажет біздің пікірімізше, құқық қорғау органы-деп, мемлекеттің сол үшін арнайы құрған, заңда көзделген жағдайларда мәжбүрлеу шараларын күш қолдану арқылы іске асыратын, сондай – ақ өз функциялары мен өкілеттіктері шеңберінде адам мен азаматтың, жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, мемлекет пен қоғамның заңды мүдделерін құқыққа қайшы әрекеттерден (әрекетсіздіктерден) қорғауға тиесілі басқа да мемлекеттік органдармен мемлекеттік емес құрылымдардың жиынтығын айтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз
2. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы 1948 жылғы 10 желтоқсанда
3. Құқық қорғау қызметі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2011 жылғы 6 қаңтар
4. Прокуратура туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2017 жылғы 30 маусым
5. Правоохранительные органы Республики Казахстан М.К. Самалдыков
6. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 23 сәуір
7. «Қазақстан-2050» Стратегиясы
8. <http://www.adilet.gov.kz/kk/node/9714>
9. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қараша

УДК 341.343.9

ПРОБЛЕМА СООТНОШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, КОРРУПЦИЙ И ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Ахбелова Г.К.

Казахстанский морской университет, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье исследуется не только взаимосвязь экономических преступлений но и организованной преступности, их понятия и классификаций преступлений.

Преступность, являясь порождением социально-экономических условий жизни общества, отражает его характер на каждом конкретном историческом этапе развития. Преступность никогда не была простой совокупностью совершенных и совершаемых преступлений, а выступала закономерным социальным явлением, следовательно, преступность должна рассматриваться и изучаться не просто как «криминальная болезнь» общества, а в качестве социального явления, которое по мере своего «возмужания» оказывает все большее влияние на судьбы государства и народов.

Ключевые слова: проблемы совершенствования правового и организационного потенциала противодействия преступлениям экономической направленности.

Соотношение преступлений экономической направленности с экономическими преступлениями, преступлениями в сфере экономики, коррупция организованная преступность, государственный служащий, экономической деятельности и других преступлений.

Взаимозависимость организованной преступности с экономикой всех стран, поскольку расширение масштабов криминальных проявлений охватывает фактически все отрасли и направления экономической деятельности этих стран и носит в последние десятилетия преимущественно транснациональный характер. Это в определенной мере приводит к тому, что банковские учреждения используются для накопления первичных капиталов, «отмывания» преступных доходов, хищений денежных средств с использованием подложных платежных документов, мошеннического завладения кредитными средствами банка по фальшивым банковским гарантиям, противоправного удержания и невозврата кредитов, безлицензионной работы коммерческих структур, изготовления и сбыта поддельных денег и ценных бумаг. Полученная прибыль используется для обеспечения преступной деятельности, а именно: на техническую оснащенность, коррумпирования нужных государственных служащих, для содержания аппарата безопасности, на покрытие расходов всего процесса преступной деятельности.

Прежде чем перейти к более подробному рассмотрению соотношения экономической, организованной и коррупционной преступности, отметим, что законодательного определения этих категорий у нас не имеется. [4]

Среди криминологов по этому поводу есть разные мнения. Так, Т.О. Оналбаев отмечает, что «экономическая преступность — это совокупность корыстных посягательств на используемую для хозяйственной деятельности собственность, установленный порядок управления экономическими процессами и экономические права граждан со стороны лиц, выполняющих определенные функции в системе экономических отношений» .

Основываясь на широком анализе иностранной криминологической литературы, например, Е. Е. Дементьева выделяет шесть признаков экономической преступности. Она считает, что эти деяния:

- 1) совершаются в процессе профессиональной деятельности;
 - 2) в рамках и под прикрытием законной экономической деятельности;
 - 3) носят корыстный характер;
- имеют длящееся систематическое развитие;
- 4) наносят ущерб экономическим интересам государства, частного предпринимательства и граждан;
 - 5) совершаются физическими и юридическими лицами, действующими от имени и в интересах предприятия.

В целом мы согласны с точкой зрения Е. Е. Дементьевой относительно признаков чисто экономической преступности, однако считаем необходимым сделать акцент на том, что экономическая преступность совершается в целях извлечения максимальной прибыли в минимальные сроки, что является целью создания организованных преступных сообществ.[9]

Теневая экономика и коррупция создают условия для развития организованной преступности, которая представляет собой иерархически построенную систему с трехзвенным и более высоким уровнями руководства и управления, системой разведки и контрразведки, распределением сфер влияния и коррумпированными связями.

По прогнозам органов финансовой полиции Республики Казахстан, в ближайшие годы первенство будет принадлежать правонарушениям в сфере налогообложения и трансфертного ценообразования, нелегальному вывозу капитала,

ложному и преднамеренному банкротству, незаконному производству и реализации подакцизных товаров, правонарушениям в бюджетной сфере, на рынке финансовых инструментов и в сфере электронных операций.

Для организованных криминальных проявлений в экономической сфере в последнее время свойственны такие черты, как:

- 1) внешняя неясность преступного характера целой цепи совершаемых финансово-хозяйственных операций;
- 2) внешняя законность каждой отдельной цепи;
- 3) участие в операциях лиц без криминального прошлого;
- 4) наличие «высоких покровителей»;
- 5) разная численность, организованность и сплоченность участников этих преступных групп, наличие преступников-одиночек, совершающих масштабные преступления с огромными суммами денежных средств или имущества;
- 6) постоянная новизна осуществляемых криминальных действий и быстрая адаптация их участников к изменениям законодательства, новым методам борьбы правоохранительных органов по обнаружению и расследованию таких преступлений;
- 7) сложность, многоходовость, многовариантность осуществляемых преступных операций, требующих от работников правоохранительных органов специальных знаний и опыта, которых у них часто нет;
- 8) частое наличие у участников таких операций консультантов или служб безопасности, состоящих из бывших работников правоохранительных органов, коррумпированного сращивания с некоторыми действующими работниками правоохранительных органов и так далее.

Все больше информации поступает о лоббировании мафиозными структурами отдельных представителей органов власти. Итог «криминализация бизнеса в сочетании с экономизацией и политизацией преступности».

Существует ряд факторов, значительно осложняющих процесс расследования экономических преступлений, таких как:

- отсутствие конкретного юридического определения некоторых видов этих преступлений;
- снижение юридического порога, разграничивающего различные виды экономических преступлений и нарушений, соответственно, снижение юридических стандартов доказательств;
- процедурные и административные меры, повышающие защищенность частной жизни и бизнеса от вмешательства правоохранительных органов и структур, своего рода информационный вакуум;
- общая правовая тенденция, ограничивающая возможности правоохранительных органов в борьбе с экономическими преступлениями и тому подобное.

Практически вся «теневая» экономика СНГ находится под влиянием организованной преступности. Активизируется процесс вложения преступных денег в легальный бизнес, устанавливаются контакты с международной преступностью. Ущерб, наносимый государству правонарушителями в сфере экономики, по данным специалистов, оценивается в десятки миллиардов тенге ежегодно.[15]

Часто при участии организованных преступных групп из СНГ совершаются финансовые преступления за рубежом, в частности, в США. Наиболее распространены среди них:

- 1) Преступления против финансовых учреждений (банковское мошенничество);
- 2) мошенничество с использованием электронных средств доступа (кредитных карточек);

3) «отмывание» денег (сокрытие в банковской системе денег, полученных в результате преступной деятельности);

4) компьютерное мошенничество с использованием специальной аппаратуры;

5) мошенничество против телефонных компаний.

В сфере экономических преступлений «специфическими признаками организованной преступной деятельности являются: уклонение от налогового обложения (мошенническое занижение прибыли; теневые нерегистрируемые сделки; вступление в коррумпированные отношения с работниками налоговой службы); систематическое получение квот, лицензий на вывоз за пределы страны нефтепродуктов, сырья, редкоземельных металлов коммерческими структурами, для которых данный вид деятельности не является профилирующим; регулярное обналичивание крупных сумм денег; финансовые махинации, направленные на хищение денежных средств, находящихся в распоряжении государственных и коммерческих структур; вывоз сырьевых ресурсов, готовой продукции, цветных металлов под видом отходов производства; операции по конвертированию рублевой массы через малоизвестные коммерческие структуры и банки; закупки по импорту (трата валютных средств) товаров, приобретение которых явно не имеет коммерческой или технологической перспективы; силовое прикрытие боевиками и подкупленными чиновниками дельцов и блокирование конкурентов с целью поддерживать монополию своей коммерческой деятельности».

На Всемирной конференции ООН по борьбе с транснациональной преступностью, проходившей в Неаполе в 1997 г., отмечалось, что тенденции в развитии методов «отмывания» денег характеризуются растущей изощренностью. В частности, транснациональные организованные преступные группы:

- используют слабость национальных систем регулирования финансовой системы;

- проводят гибкие и быстрые операции по переводу и перемещению активов через национальные границы;

- умело пользуются различиями в режимах регулирования предпринимательской деятельности как в рамках национальных систем, так и между системами, и, прежде всего, возможностью использования многочисленных деловых предприятий в различных странах для сокрытия источника происхождения средств, их обладателей и механизмов контроля над ними;

- пользуются услугами тех категорий профессиональных работников, деятельность которых не регулируется, или тех, которые хотя и действуют в условиях регулирования, но нарушают правовые или морально-этические нормы.[2]

Делая обобщенный вывод, можно констатировать, что в настоящее время транснациональная организованная преступность, «специализирующаяся» на экономических преступлениях, приобретает новые черты. Развитию и распространению транснациональной экономической преступности способствует расширение преступно-экономических связей на территориях сопредельных стран в целях рассредотачивания инвестирования в криминализированные экономические структуры. Причиной тому служит забота о безопасности криминогенных экономических структур, а также уклонением от контактов с правоохранительными структурами на территориях преступного базирования. Транснациональная экономическая преступность формируется на «спинах» и в составе уже созданных международных экономических корпораций, обеспечивающих переливание транснационального капитала по всему миру, что превращает процессы «отмывания грязных денег» в беспроигрышную лотерею, где все призы получают сами учредители.

Активизируются процессы аналитической криминальной деятельности, в которую входит системный анализ законодательства в плане поиска неурегулированности и противоречий, позволяющих направленно истолковывать и криминально использовать пробелы в законе.

Криминальные аналитики внимательно следят за динамикой экономической активности и оперативно используют выгодные экономические ниши на территории различных стран мира, оффшорные зоны, слабости налоговых отношений. Рассмотренные тенденции свидетельствуют о глобализации экономической преступности и о необходимости разработки комплекса мер, направленных на ее предотвращение.

Изучение истории возникновения организованной преступности на постсоветском пространстве позволяет сделать вывод о том, что она возникла «на стыке» общеуголовной, экономической и коррупционной преступности, а не в отдельно взятой сфере противоправной деятельности.

На наш взгляд, будет более правильным говорить не об «экономической организованной преступности» или «общеуголовной организованной преступности», а об организованной преступной деятельности ОПГ в общеуголовной или экономической сферах, как это справедливо заметил Б.М. Нургалиев.

И. И. Рогов отмечает, что хотя преступления в сфере экономики и составляют основу организованной преступности, однако ими она не исчерпывается, а охватывает собой нарко- и порнобизнес, проституцию, незаконные азартные игры, рэкет, сращивание с профессиональной общеуголовной преступностью.[6]

По этой же причине ошибочно, по нашему мнению, и понятие «организованной преступности с элементами коррумпированных связей», поскольку коррупция является неотъемлемым атрибутом организованной преступности, как уже отмечалось выше. Таким образом, организованная преступность является самостоятельным видом преступности и представляет собой результат качественного преобразования других видов преступности (экономической, общеуголовной и коррупционной), включая их в себя.

Необходимо отметить, что в широком смысле слова проблемы коррупции, организованной, экономической преступности относятся не только к сфере уголовного права, но касаются также и криминологии, социологии преступности, юридической психологии и других отраслей науки.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Абдрахманов, С. З. Субъект коррупционных преступлений (уголовно-правовые и криминологические аспекты): Монография. - Караганда, 2002. – 144 с.
- 2 Мишин Г. К. Коррупция: понятие, сущность, меры ограничения. - М., 1991. - 108 с.
- 3 Волженкин Б. В. Коррупция и уголовный закон // Правоведение. - 1991.
- 4 Кузнецов Н. Ф. Коррупция в системе уголовных преступлений // Вестник МГУ.-Серия 11, Право. - 1993.- № 1.-С. 19-22.
- 5 Кабанов П. А. Коррупция и взяточничество в России: исторические, криминологические и уголовно-правовые аспекты. - Нижнекамск: ИПЦ Гузель, 2010. - 157 с.
- 6 Сатаров Г. А., Левин М. И., Цирик М. Л. Россия и коррупция: кто кого? // Российская газета, 1998.-19 февраля. - № 32. - С.2

- 7 Проблемы борьбы с организованной преступностью и коррупцией: Курс лекций / Под ред. А. М. Кустова, Б. М. Нургалиева. — Караганда: КарЮИ МВД РК, 1999. — 216 с.
- 8 Волженкин Б. В. Коррупция как социальное явление // Чистые руки. - 1999. - № 1. - С. 29-32.
- 9 Закон Республики Казахстан от 2 июля 1998 года № 267-1 «О борьбе с коррупцией» (с изм. и допол. по состоянию на 03.04.2014 г.) //Бцр://опПпе. гакоп.кг
- 10 Шабалин В. А. Политика и преступность // Государство и право. - 1994. - № 4. - С. 42-44.
- 11 Кудрявцев В. Н., Эминов В.Е. Криминология. - М., 1997. - 512 с.
- 12 Горшенков Г. Н. Криминологический словарь. - Сыктывкар, 1995. - 463 с.
- 13 Кабанов П. А. Политическая коррупция в России: Криминологическая характеристика и меры сдерживания. - Нижнекамск: НКФ МГЭИ, 2011. — 138с.
- 14 Ахметшин Х. М., Ахметшин Н. Х., Петухов А. А. Современное уголовное законодательство КНР. - М.: ИД Муравей, 2004. — 432 с.
- 15 Николайчик В. Правила этики - попытка предупреждения коррупции // Правоведение. - 2009. - № 1. - С. 23-27.

УДК 342.7

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЖЕНЩИН

Таналинова А.У.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются международно-правовые основы регулирования защиты прав женщин как уязвимой группы населения, выделяются основные аспекты в области обеспечения равноправия женщин на национальном уровне. Делается вывод о необходимости дальнейшего урегулирования государствами правовых основ, направленных на реализацию равных прав и возможностей мужчин и женщин во всех областях общественной жизни.

Ключевые слова: право, женщина, равноправие, возможности, человек.

Концептуально международные нормы, регулирующие вопросы защиты прав женщин нашли выражение в следующих документах: Всеобщей декларации прав человека 1948 г., Международных пактах 1966 г., Пекинской Декларации и Платформе действий, в которых четко изложена стратегическая программа утверждения гендерного равенства в сентябре 1995 г.

Основополагающим документом, провозгласившим равенство прав мужчин и женщин, является Всеобщая декларация прав человека 1948 года [1]. Фундаментальный принцип, закрепленный в ней, заключается в том, что права личности основаны на врожденном достоинстве каждого человека. Достоинство, право на свободу и равноправие неоспоримы. Провозглашенный в Декларации принцип равноправия был положен в основу последующих документов о защите прав человека. Так, в 1966 году Генеральной Ассамблеей ООН были приняты два универсальных договора в области прав человека: Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах и Международный пакт о гражданских и политических правах, где нашла отражение исходная норма о равноправии полов.

Международно-правовая интеграция европейских стран в области прав человека и гражданина оказала большое влияние и на мусульманские страны. Так, по инициативе Исламского Совета была принята Всеобщая исламская декларация прав человека 1981 года, на которую существенное влияние оказали ведущие источники мусульманского права. Всеобщая исламская декларация содержит 23 категории различных прав, которые регулируют практически все стороны жизни мусульман. Причем социально-экономические права в исламской декларации закреплены на уровне общепризнанных международных норм. Несмотря на то, что в Декларации делается много ссылок на религию, они все же закрепляют право на собственность и ее защиту, право на труд и достойный заработок, право на свободу вероисповедания и свободу религии.

В связи с тем, что в мусульманском праве одной из высших ценностей признается семья, правовое положение замужней женщины также нашло должное закрепление в системе прав человека. В Исламской декларации прав человека заявлено, что каждый имеет право на брак, создание семьи и воспитание детей в соответствии со своей религией, традициями и культурой. Каждый из супругов имеет право на уважение его другим членом супружеской пары. Прогрессивным является закрепление положения относительно того, что мужчина и женщина должны обладать равным правом, делить между собой обязанности и ответственность в соответствии с полом, способностями, природными возможностями и долгом. Они одинаково ответственны по отношению к родителям и детям.

Исламская декларация прав человека специфичным образом закрепляет права женщин. В Декларации установлен запрет на принудительное вступление в брачный союз «никто не должен терять свою юридическую самостоятельность или пользоваться ей в меньшей мере после вступления в брак». При этом особое внимание уделяется правовому положению замужней женщины, защите ее прав и законных интересов. Согласно положениям исламской декларации прав человека замужняя женщина имеет право жить в доме, где проживает ее муж; получать соответствующие средства для поддержания уровня жизни, который должен быть не ниже, чем уровень жизни ее супруга. В случае развода, женщина имеет право получать денежные средства к существованию, размер которых зависит от финансовых возможностей супруга. Помимо этого, положения Декларации предусматривают право женщины требовать и добиваться расторжения брака в соответствии с положениями закона; она обладает правом добиваться развода в судебном порядке; после развода женщина имеет право на сохранение ее супругом конфиденциальности личной, семейной информации, распространение которой может нанести ущерб ее интересам.

Во многих странах мира, в Казахстане в том числе, государственная политика в отношении женщин получила особый импульс после проведения Четвертой Всемирной конференции по положению женщин (Пекин, 1995 года). Положения Пекинской платформы действий, принятой на всемирном Форуме женщин во многом определили, как должно развиваться мировое женское движение в конце второго и начале третьего тысячелетия.

В основном документе Пекинской конференции подчеркивалось, что улучшение положения женщин не должно рассматриваться изолированно как один из вопросов, касающихся только женщин. Это единственный способ построения устойчивого, справедливого и развитого общества. Такое построение возможно при преодолении проблемных сфер, требующих активной деятельности мировой общественности и правительственных структур.

Для реализации государственной политики улучшения положения женщин в Казахстане и Пекинской платформы действий Постановлением Правительства

Республики Казахстан 19 июля 1999 года был утвержден Национальный план действий по улучшению положения женщин в Казахстане. Он включал в себя 12 приоритетов и содержал 105 конкретных программ и основных мероприятий. Предусматривалось поэтапное достижение целей и задач Национального плана действий: 1 этап (краткосрочный) – 1999-2000 гг., 2 этап (среднесрочный) – 2001-2005 гг., 3 этап (долгосрочный) – 2006-2030 гг.

Все приоритеты Национального плана действий были сгруппированы в четырех основных направлениях деятельности, определенных Национальной комиссией по делам семьи и женщин: активное участие женщин в общественно-политической жизни страны; экономическое продвижение женщин; улучшение их здоровья; борьба с насилием в отношении женщин.

В области политического участия предусматривалось создание механизмов продвижения женщин на уровень принятия решений, пересмотр действующего и разработка нового законодательства с учетом гендерных подходов, в том числе закона о равных правах и возможностях.

Экономическое продвижение женщин предполагало обеспечение равного их доступа к экономическим и земельным ресурсам, создание благоприятных условий для развития женского предпринимательства, совершенствование системы социальной защиты семьи и женщин.

Основными целями по вопросам здоровья женщин являлись охрана репродуктивного здоровья женщин и планирования семьи, снижение заболеваемости анемией среди женщин, снижение негативного влияния экологических факторов на здоровье женщин и детей, профилактика заболеваний, передаваемых половым путем и т.п.

Национальный план действий также предусматривал создание механизмов по защите женщин от насилия и реабилитации жертв насилия путем пересмотра действующего законодательства, создания информационной базы данных, кризисных центров и телефонов доверия для женщин.

Большая часть положений Национального плана действий выполнялось в соответствии с установленным графиком. Наряду с Национальным планом действий важную роль в вопросе защиты прав женщин сыграла ратификация Республикой Казахстан в 1998 году Конвенции ООН «О ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин» (CEDAW или Женевская конвенция, 1979 года). Казахстан стал ее 162-м участником.

В преамбуле конвенции заявлено, что принцип равноправия между мужчинами и женщинами и ликвидация дискриминации женщин является центральным принципом ООН и составляет предмет обязательств всех государств. В конвенции разъясняется значение понятия гендерное равенство и пути его достижения.

В соответствии с Женевской конвенцией государства обязались включить принцип равноправия мужчин и женщин в свои национальные конституции или другое соответствующее законодательство; принимать соответствующие законодательные и другие меры, включая санкции, запрещающие всякую дискриминацию в отношении женщин; установить юридическую защиту прав женщин на равной основе с мужчинами.

В целях реализации рекомендаций Комитета по выполнению Конвенции ООН «О ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин», создания комплексной политики и институционального подхода в вопросах достижения равенства мужчин и женщин во всех сферах жизни, а также для достижения Целей развития тысячелетия, Постановлением Правительства Республики Казахстан от 27

ноября 2003 года была утверждена Концепция гендерной политики в Республике Казахстан.

В Концепции определялись основные принципы, приоритеты и задачи гендерной политики Казахстана. При этом она была рассчитана как на современный период (до 2010 г.), так и на долгосрочную перспективу (до 2030 г.).

Концепция ставила задачу внедрения гендерного образования, проведения гендерной экспертизы законодательства, в том числе гендерный анализ бюджетной политики, государственных планов и программ, разработку новых подходов к улучшению здоровья женщин, усиление борьбы с насилием в отношении женщин.

С января 2006 года Национальный план действий, а также Концепция гендерной политики Республики Казахстан признаны утратившими силу. На базе этих документов была разработана и Указом Президента Республики Казахстан от 24 ноября 2005 года утверждена Стратегия гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006-2016 годы [2]. Стратегия являлась основополагающим документом, направленным на реализацию гендерной политики государства, обеспечивающей равенство мужчин и женщин, а также расширение прав и возможностей женщин.

Для эффективной реализации положений, закрепленных в Стратегии гендерного равенства в Республике Казахстан, принят закон, предоставляющий государственные гарантии равных прав и возможностей для женщин и мужчин [3]. Принятие закона явился важным показателем развития активности женщин в современной жизни, освоения ими всех сфер жизнедеятельности, форм проявления непосредственной демократии и влияния на представительные структуры.

6 декабря 2016 года была утверждена Концепция семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года. Концепция разработана на основе Конституции Республики Казахстан, Стратегии "Казахстан 2050", Плана нации "100 конкретных шагов", Концепции по вхождению Казахстана в число 30-ти самых развитых государств мира, Конвенции Организации Объединенных Наций о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, ЦУР и других ратифицированных международных договоров и соглашений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Всеобщая декларация прав человека (принята на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН 10 декабря 1948 г.) // Справочно-правовая система «Параграф», 2019.
2. Стратегия гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006-2016 годы: Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2005 года // Казахстанская правда. - 2005. - 3 декабря. // Справочно-правовая система «Параграф», 2019.
3. Закон РК «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин» от 8 декабря 2009 года. // Справочно-правовая система «Параграф», 2019.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫН БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Абилшеева Р.К., Омарова А.И., Джумалиев А.К.

III. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада жоғары білім берудің даму бағыттарындағы жоғары оқу орындарын басқаруды ұйымдастыру мәселелері қарастырылған.

Түйінді сөздер: жоғары білім, басқаруды ұйымдастыру.

Қазақстан тәуелсіздігін алған кезден бастап жоғары білімді басқару саласы әр түрлі реформаларды өткерді. Десек те еліміздегі жоғары білім беруді басқару ісіне халықтың көңілі толмай отыр. Жоғары білім беру саласындағы басқару жүйесін реформаладық, өзгерттік, жаңарттық алайда, Қазақстанның ЖОО берген дипломдарын әлем елдері мойындап отырған жоқ. Әлемдік тәжірибеге зер салсақ, өз даму бағытымызды дұрыс белгілеу үшін, өзгелердің тәжірибесімен егжей-тегжей танысуымыз маңызды.

Жоғары дамыған әлем елдеріндегі университеттерден үйрену үшін, ең алдымен оның басқару құрылымын жіті зерттеуіміз керек сияқты. Әрине, әр елдің және оның университеттерінің басқару жүйесінде өзіндік ерекшеліктері болатыны белгілі. Соған қарамастан, либералды демократиялық елдердің ЖОО жүйесі Америка және Еуропа үлгісіндегі деген екі басты топқа бөлінеді екен. Ұлыбритания, Германия, Франция, Жапония секілді жоғары дамыған елдерде университеттердің өзін-өзі басқару жүйесі жетілдірілгендіктен, барлығын оқу орнының ішкі мәселесі ретінде қарастырады. Нақтырақ айтсақ, университетті басқарудағы негізгі тетік – оқытушы, профессорлардың, ғылыми қызметкерлердің, қатардағы жұмыскерлер мен студенттердің қолында [1]. Біздің ойымызша қазіргі білім сапасын арттыру жоғары оқу орындарының қызметін басқару жүйесінің дұрыс ұйымдастырылуына тікелей байланысты. Басқарушылық шешімдерін қабылдау үшін ақпаратты қолдану және жұмылдыру, жинау, жүйесін құру, білім беру, басқару жүйесіндегі басты өзекті бағыттарының бірі болып табылады. Бұл қазіргі таңдағы жаңа білім беру сапасын басқару жүйесіндегі маңызды мәселе болып табылады. Батыстың ЖОО басқару жүйесін енгізіп жатқан Қазақстан өз тәжірибесін жоғары оқу жүйесін басқару тетігінен бастаудан бастартып әлі күнге білім сапасын арттыру тетіктерінің басқа жолдарын іздестіруде. Бірақ бұл, біздің ойымызша қазіргі жоғарғы оқу орындарын басқару саласындағы көптеген кемшіліктер мен білім сапасынның дамыған әлем елдерінің білім деңгейімен салыстырғанда айтарлықтай еместігі осының бір дәлелі деп ойлаймыз.

XXI — ғасырда білім мен ғылым саласында болып жатқан өзгерістер болашақ мамандар даярлауда жоғары мектептің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. Осыған орай, бүгінгі әлеуметтік білім беру кеңістігіне сай бейімдеп білім алу, жалпы ғаламдық танымды, ойлауды дамыту, өзінше ғылыми тұжырым жасауға, олардың қажетіне қарай ғылым жетістігін сұрыптауға, студенттің өзінің іс-әрекетінің субъектісі болуына мүмкіндік туғызу — көкейкесті мәселе. Өйткені, тек жоғары білімді маман ғана қоғам мен экономиканың, әлеуметтік және мәдени өркендеудің көшбасшысы бола алады.

Қоғамымыздың қазіргі даму кезеңінде жоғары білім беру жүйесін жетілдіру ең өткір мәселе болып табылады. Соңғы онжылдық ішінде отандық жоғары білім беру жүйесінде ауыз толтырып айтарлықтай құрылымдық өзгерістер болды: жоғары оқу орындары өздерінің басқару қызметтерінде анағұрлым байқалатындай автономиялық

дәрежеге ие болды, оқыту траекториясын анықтауда ұйғару институционалдық құрылымдарында, бағдарламалары мен оқыту түрлерінде толық диверсификация болып өтті. Мұнымен бірге білім берудің мемлекеттік секторы қысқартылды, ал мемлекеттік емес білім беру секторы қарқынды дами бастады. Елімізде қалыптасқан білім беру қызметінің нарығын мемлекеттік және мемлекеттік емес жоо ұсынды, бірақ мемлекетпен реттелетін бірдей жағдайда және тең құқылықта. Сонымен бірге жоғары білімге деген қоғамдық талаптардың өсуі, білім беру қызметі ұсыныстары пропорционалдық емес жағдайлардың ұлғаюы және еңбек нарығының сұраныстары, жоғары білімге бағытталған қаржы ресурстарын мақсатсыз пайдалану, оқытудың жаңа технологиясын пайдалану, жоо басқаруда экономикалық механизмдерді өзгерту, білім беру қызметінде бәсекеқабілеттілікті арттыру жоғары білім беруде жаңа тәсілдерді іздеуге мүмкіндік тудырады [2].

Білім беру нарығы — бұл оқу орындары мен білім беру қызметін сату және сатып алу тұтынушыларының арасындағы әлеуметтік-экономикалық жүйе. Қазақстан Республикасының дамуында стратегиялық бағыттарының бірі болып білім және ғылым табылады. Экономикалық, технологиялық прогресс, саяси даму, қоғамдағы мәдени және рухани жағдай олардың дамуына байланысты. Бұларсыз мемлекет пен қоғамның дамуының мүмкін еместігі айқын байқалады. Жоғары білім берудің даму стратегиясының мақсаты шикізат ресурстары экономикасынан білім экономикасына өте алатын, әлемдік білім кеңістігінде бәсекеқабілетті, оқытудың жоғары сапасымен қамтамасыз ете алатын ұлттық модельді қалыптастыру болып табылады.

Қазақстанның өзінің даму жолында әлемнің 50 бәсекеқабілетті алдыңғы қатарлы елдерінің қатарына қосылу міндетін қоюы мемлекет дамуын жеделдетуге бейімделген. Осымен байланысты жоғары білім беру саласының саясаты білім берудің жаңа ұлттық моделін құру, яғни әлемдік білім беру кеңістігіне интеграцияланған және әлемдік еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды дайындауды қамтамасыз етуді көздейді [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Білім сапасын арттырудың тетігі ретінде ЖОО-н басқару // <http://www.iref.kz/>
2. Аманкелді Н.А. Қазақстан Республикасы жоғары білім беру жүйесіндегі білім беру қызметінің нарығы: даму мониторингі// Қарағанды Университетінің Хабаршысы. Серия Экономика. – 2016. - №2(82) // <https://rep.ksu.kz/>
3. «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы туралы // Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 27 ақпандағы № 191 Қаулысы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: kz.

ӘОЖ 340.1

ӘМЕҢГЕРЛІК ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ

Жайлыбаев М., студент

Ғылыми жетекшісі: Абилшеева Р.К

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада қазақ қоғамындағы әмеңгерлік институты, оның құқықтық табиғаты туралы мәселелер қарастырылған.

Түйінді сөздер: әмеңгерлік институты, құқық, қазақ қоғамы.

Қазақ әдет құқығы жүйесіндегі отбасы және неке құқығында әмеңгерлік институты ерекше орын алады. Әмеңгерлік – қазақ халқының дәстүрлі құқықтық мәдениетін сақтап отырған институттардың бірі. Қазақтардың әдеттік құқығында «Жесір дауы» маңызды орындардың бірін иеленді. Әйел адам тек өзінің күйеуінің ғана емес, сондай – ақ сол рудың меншігі болып есептелінді. Күйеуі өліп, жесір қалған әйелдің қайынағасына немесе қайынінісіне, не болмаса жұбайының ең жақын туыстарының біріне тұрмысқа шығуы, некелесуі. Бұл қазақ қоғамында ерте заманнан “аға өлсе, жеңге — мұра, іні өлсе, келін — мұра”, “әйел ерден кетсе де, елден кетпейді” деген қағидаға айналып, әдеттік заң нормасы ретінде қалыптасқан. Әмеңгерлік мәселесі ру ақсақалдарының басқаруымен қандас туыстар арасында мұқият талқыланған, ортақ ұйғарыммен шешілген. Әмеңгерлік институтының тек әлеуметтік-құқықтық ғана емес, сондай-ақ тәрбиелік мәні де зор болған.

Біріншіден, көшпелі тұрмыс салтында жесір әйелдің жалғыз өзі күнелтуі, күйеуінен қалған бала-шағаға, мал-мүлікке ие болуы қиын. Бөгде, тегі бөлек біреуге тұрмысқа шыкса, балаларына өгейлік, мейірімсіздік танытуы мүмкін.

Екіншіден, марқұм күйеуінен қалған мал-мүлік жесір әйелге берілсе, бөтен адамның иемденіп кетуі, талан-таражға салуы, жетім балаларды нәпақасыз қалдыруы мүмкін.

Үшіншіден, бөгде біреуге күйеуге шығатын болса, әкелерінің қандас, аталас туыстары жетім балаларды анасынан ажыратып алып қалуы ықтимал. Мұның ауыр қиянат боларын қазақтар жақсы түсінген. Сондықтан, аталған факторларды ескере отырып, қазақ ғұламалары “Жеті Жарғы” нормаларында ері қайтыс болған жесірдің “елден кетпеуін”, күйеуінің қандас туыстарының біріне күйеуге шығуын міндеттеген. Қаза тапқан еркектің туған-туыстары жесір әйелдің “әмеңгері” деп аталған. Қазақ қоғамында әмеңгерліктен бас тарту сирек кездескен, ол өзінің туысының жетім қалған балаларына, яғни өзінің қандас іні – қарындастарына мейірімсіздік, жаны ашымастық ретінде бағаланған. Ал әйел әмеңгерліктен бас тартса, оған бала да, мал – мүлікте берілмеген, тек өз қалауымен күйеуге шығу еркі ғана берілген. Қазақ әдет – ғұрып құқығының материалдарында мынадай ереже бар: «егер құда түсіп қойған қалыңдығы бар қазақ кенеттен қайтыс болса, немесе қылмысы үшін елден қуылса, ол қалыңдық күйеу жігіттің жақын туысқанына тұрмысқа шығуы тиіс». Билер соты қазақтардың неке–отбасылық қатынастарына байланысты істерді шешкен кезде «Жеті Жарғы» заң нормаларына негізделген, ал ерлі – зайыптылардың құқықтары туралы дау пайда болғанда, олар әйелдің еркіне қарамастан, істі күйеуінің немесе оның туысқанының пайдасына шешкен. Яғни, әмеңгерлік әдет заңы жесір әйелдің, жетім баланың, рудың мүддесін қорғаған. Сонымен қатар қазақтың дәстүрлі қоғамында қалыптасқан әмеңгерлік салты жесір қалған әйелді, яғни қайтыс болған болған күйеуінің жақын туыстарына беруінде тәрбиелік мәні зор. Сол отбасының құрамында қалған балалардың тәрбиесі басты назарда болды. Өйткені, «баланы жастан» дейтін қағиданы қатты ұстанған халқымыз ұл – қызын ибалылыққа, имандылық қасиетке икемдеп отырған. Шаңырақтағы әке мен бала, үлкен мен кіші арасындағы сыпайыгершілік, ата – анаға деген құрмет және т.б. тәрбиенің қайнар көзі жоғалмасы үшін де жесір қалған әйелді алып қалу тәрбиелік мәні жағынан ұтымдырақ болған. Көшпелі қазақ қоғамының қай кезеңіне көз жүгіртіп қарайтын болсақ та, көшпелі халықтарда әйелге, оның ішінде анаға деген үлкен құрметтің, ілтипаттың болғандығын көре аламыз. Ежелгі түркілерде әйел адамға опасыздық жасау кісі өлтірумен, т.б. ауыр қылмыстардың қатарына жатқызылып ауыр жазаланып отырған. Қазақ халқының әдет – ғұрып заң нормалары қоғамдық дамудың ұзақ процесінде жойылып кетпей, өзіндік қасиеттерін сақтай отырып, атадан балаға, ұрпақтан – ұрпаққа жалғасып, бізге дейін жетіп отыр.

Бүгінде жесір қалған әйелдің марқұм күйеуінің туысымен тұрмыс құруы – сирек ұшырасатын жағдай, тіпті жоқтың қасы деуге де болады. Көп жағдайда күйеуінің ағайын-туысқандары әйел мен оның балаларына материалдық көмек көрсетіп, қол ұшын созып тұрады. Қорыта келгенде дәстүрлі қазақ қоғамында әмеңгерлік институты сан ғасырларға созылған үздіксіз дамудың тарихи тәжірибесінің жемісі болып табылатындығына көз жеткізу қиын емес сияқты.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Зиманов С.З - «Жеті жарғы» Алматы, 2005 ж.
2. З.Кенжалиев. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлік құқықтық мәдениет. Алматы, Жеті Жарғы, 1997 ж.

УДК 371.3

СОЗДАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА ДЛЯ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Таскинбайқызы Ж.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Для развития информационного общества в Казахстане, необходимы компетентные, ответственные граждане, умеющие мыслить и действовать самостоятельно, уверенно владеющие современными информационно-коммуникационными технологиями и легко адаптирующиеся к стремительно изменяющимся информационным потокам, способные решать сложные практические задачи, используя приобретаемый опыт.

Ключевые слова: информатизация, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), компьютеризация, образование, качество

Информатизация общества предполагает всестороннее и массовое внедрение методов и средств сбора, анализа, обработки, передачи, хранения больших объемов информации на базе компьютерной техники, а также разнообразных устройств передачи данных, включая телекоммуникационные сети.

В этих условиях одной из приоритетных задач общеобразовательной школы становится повышение качества образования на основе развития и использования ИКТ, формирование информационного капитала личности. Для этого необходимо создание единого образовательного информационного пространства, позволяющего сформировать у школьника ИКТ-компетенции, современные взгляды на жизнь в условиях всеобщей доступности информации, понимание инновационных технологий как неотъемлемой составляющей своей повседневной жизни.

Как показывает практика, без новых информационных технологий уже невозможно представить современную школу. Поэтому сегодня, как никогда ранее, важен переход на качественно новый уровень в подходах к использованию компьютерной техники и информационных технологий во всех областях деятельности школы.

Что такое информатизация образования? Информатизация образования – это изменение содержания, методов и организационных форм учебной работы в ответ на

требование подготовки учащихся к жизни в информационном обществе. Информатизация образовательного учреждения – это процесс включения школы в информационную инфраструктуру общества, освоение и использование ею в полной мере информационных ресурсов общества, т.е. переход школы в новое качество.

В текущих условиях, когда активно внедряются информационно-коммуникационные технологии, основным фактором, определяющим качество информатизации образования, следует выделить качество использования ИКТ в образовательном процессе школы, которое определяется не столько наличием принтеров, компьютеров, сканеров в школе, сколько их реальным системным использованием на всех ступенях учебно-воспитательного процесса.

Для эффективного использования ИКТ в образовательном процессе в рамках Программы информатизации на 2011-2020 гг. разработана стратегия информатизации образовательного учреждения, которая включает:

Программа информатизации

Задачи Программы 1. Создание оптимальных условий для овладения и внедрения в образовательный процесс информационных технологий.

2. Развитие материально-технической базы, информационных ресурсов общеобразовательного учреждения.

3. Создание эффективной системы управления школой на основе информатизации.

4. Использование информационных технологий для непрерывного профессионального образования педагогов и активизации учебного процесса.

5. Обеспечение условий для формирования информационной культуры обучающихся.

6. Развитие дистанционных форм обучения.

7. Применение компьютерного мониторинга для проблемного анализа и своевременной корректировки деятельности педагогического коллектива.

8. Создание условий для взаимодействия семьи и школы через единое информационное пространство.

9. Оптимизация взаимодействия школы с информационным пространством города, страны, мира.

Ожидаемые результаты Программы и индикаторы для оценки их достижения

Реализация данной программы позволит привести в соответствие реально достигнутые результаты, повысить качество образовательного процесса, условий и результатов образования, обеспечит повышение статуса школы в социуме.

- готовность учителей к системному использованию ИКТ в своей профессионально-педагогической деятельности;

- наличие соответствующих методик и технологий использования информационных образовательных ресурсов в учебном процессе;

- качество информационных образовательных ресурсов;

- наличие системы информационного обеспечения школы, включающую автоматизацию документооборота, управленческий, социально-психологический и образовательный мониторинг [1].

Информатизация образовательного учреждения – это управляемый процесс, который является комплексным по своей сути и представляет собой наличие следующих процессов: компьютеризацию, медиатизацию, интеллектуализацию, формирование ИКТ-компетентности педагогического коллектива и интернетизацию.

ИКТ позволяют повышать качество знаний учащихся; совершенствовать методики проведения уроков; обеспечивать дифференцированный подход к учащимся

в образовательном процессе; создавать условия для адаптации школьников в современном информационном обществе.

Вопрос применения ИКТ в учебном процессе школы крайне многосторонен и может решаться в нескольких направлениях:

Во-первых, при организации уроков различного типа, в том числе при выполнении лабораторных и практических работ. При этом в ходе занятий могут использоваться различные формы подачи материала и оценки контроля знаний с помощью компьютера: обучающие программы, ЦОР – электронные учебники, мультимедийные учебные пособия, электронные издания проверки знаний (тематические, самостоятельные и тестовые задания).

Во-вторых, во внеклассное время при самостоятельном изучении темы; при подготовке реферативных докладов посредством изучения дополнительной литературы; при подготовке научно-исследовательских работ, в рамках которой учащиеся, чаще всего старших классов, осваивают методику планирования, организации и проведения научного исследования с использованием разнообразных источников информации. В исследовательской деятельности учащимися широко используются методы проектирования, моделирования, статистического анализа, что позволяет углубить количественный анализ изучаемых объектов, расширить область получаемой информации, интенсифицировать расчеты.

В-третьих, для обеспечения познавательного досуга (использование развивающих игр, электронных энциклопедий, подготовка к проведению деловых игр).

Повышение эффективности современного урока связано с применением мультимедийных технологий, которые обладают уникальной возможностью повышать информационную плотность урока, но требуют понимания дидактической специфики новых носителей учебного материала.

Современная информационная технология, по мнению Г.К. Селевко, может быть реализована в трех вариантах:

1) как «проникающая» – использование компьютера и мультимедийных технологий при изучении отдельных тем, для решения отдельных дидактических задач;

2) как основная – наиболее значимая в используемой педагогической технологии;

3) как монотехнология – все обучение, все виды контроля и мониторинга опираются на применение компьютера [2].

Чтобы сделать значительный прорыв в практике обучения на основе мультимедийных технологий, нужны разработки, сопровождающие процесс формирования ключевых понятий, как при индивидуальной, так и при фронтальной работе, позволяющие активно участвовать ученику в развитии и применении этих понятий.

Новый толчок в развитии получает метод тематического погружения. Погружение в мультимедийную среду заключается в том, что все уроки выбранной темы проходят в компьютерном классе с интерактивной доской и предполагают использование тематического мультимедийного комплекса, программно-аппаратного обеспечения и оперативного контроля знаний. Интерактивная доска – это современное средство, которое имеет широкие возможности графического комментирования экранных изображений и применения «аудиовизуального» диалога. Мультимедийный комплекс предполагает наличие библиотеки компьютерных моделей, иллюстрирующих основные понятия изучаемой темы, визуальные динамические модели, графики, диаграммы, схемы, чертежи, интерактивные карты и т.д.

Конечно, творчески работающий учитель, имеющий возможность использовать мультимедийное оборудование будет создавать и собственные разработки видеуроков,

начиная с конспектов и слайдов, заканчивая flash-анимацией и созданием собственных сайтов.

Таким образом, использование ИКТ на уроке позволяет: активизировать познавательную деятельность учащихся; обеспечить высокую степень дифференциации обучения при лично-ориентированном подходе; повысить объем выполняемой работы на занятии; улучшить контроль знаний; сформировать навыки исследовательской деятельности; обеспечить доступ к справочным материалам, электронным библиотекам и другим информационным ресурсам и повысить качество усвоения школьниками учебного материала, что не может положительно не сказаться на качестве всего учебно-воспитательного процесса.

Следовательно, использование ИКТ в образовательном процессе позволяет учащимся не только более глубоко изучать школьные предметы, но и является необходимым элементом формирования знаний, умений и навыков.

Считается, что основной целью информатизации является повышение качества образования через повышение информационной культуры всех участников образовательного процесса и активное использование ИКТ. Достижение этой цели возможно при решении следующих задач:

1. Создание единого информационного пространства школы.
2. Автоматизация организационно-распорядительной деятельности школы.
3. Использование информационных технологий для непрерывного профессионального образования педагогов и оптимизации учебного процесса.
4. Обеспечение условий для формирования информационной культуры обучающихся.
5. Создание условий для взаимодействия семьи и школы через единое информационное пространство школы.

И сегодня учитель должен понимать, что в информационном обществе он перестает быть единственным носителем знания, как это было раньше. В некоторых ситуациях ученик знает больше, чем он, и роль современного учителя - это в большей степени роль проводника в мире информации. У современных учителей сформированы установки на развитие своих профессиональных компетенций, освоение новых технологий, прежде всего, ИКТ, и они активно продвигаются в этих направлениях.

Таким образом, решение задачи повышения качества образования зависит от того, насколько эффективны структура управления, методы управленческой деятельности, стиль управленческой деятельности, уровень профессиональной компетентности субъектов управления.

Современное казахстанское общество характеризуется общественной модернизацией и включением в мировые интеграционные процессы, где ведущую позицию занимает образование.

В соответствии с Государственной программой развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы Государственный общеобязательный стандарт среднего общего образования должен быть «ориентирован на результаты, обеспечивающие личное саморазвитие, самостоятельность в приобретении знаний, формирующие коммуникативные навыки, умения управлять информацией и технологиями, решать проблемы, предприимчивость и креативность.

Обновление содержания образования в Республике Казахстан ставит перед собой главную цель: совершенствование педагогического мастерства учителей в контексте обновления образовательной программы и внедрение системы критериального оценивания. Данная программа основана на развитии спиральной формы образования, основанной на когнитивной теории Д.Брунера. Спиральная форма обучения предполагает, что повторное рассмотрение материала, который будет

усложняться на протяжении всего школьного обучения, дает большее преимущество в развитии современного учащегося, нежели традиционные формы обучения.

Также развитие казахстанских учащихся будет проходить путем внедрения активных форм обучения, в ходе которых предполагается, что учащиеся будут самостоятельно развивать функциональную грамотность, активно «добывать» знания, с огромным желанием развивать коммуникативные навыки общения со сверстниками, и творчески подходить к решению проблем. Задача педагогов в ходе применения обновленной программы, привить учащимся основные человеческие нормы и морали, сформировать толерантность и уважение к другим культурам и точкам зрения, воспитать ответственного, здорового ребенка.

Учитывая особенности обновленных программ учителям необходимо:

- расширять знания о применении стратегий активного обучения в учебном процессе и формировать навыки по данной деятельности;
- использовать методы организации коллаборативного обучения, педагогической рефлексии и эффективные формы обратной связи;
- освоить методы обучения предметам ориентированных на развитие навыков речевой деятельности;
- понимать и применять систему критериального оценивания для достижения целей обучения обновленной образовательной программы;
- овладеть навыкам применения в учебном процессе информационно-коммуникационных технологий, в том числе, смарт-техники.

Таким образом, методическое обеспечение повышения уровня профессиональной компетентности педагогов будет способствовать изменению взглядов на достижение качества образования. Внедрение инновационных методов, решений и инструментов в отечественную систему образования позволит активизировать деятельность педагога в новом формате.

Очень много внимания будет уделено изменению системы оценивания достижения ожидаемых результатов учащихся. Оценивание должно соответствовать следующим принципам: валидности, систематичности, последовательности, объективности, прозрачности, рекомендованности и достоверности. Оно предполагает параллельное развитие двух линий оценки: (формативное и суммативное оценивание). Оценивание учебных достижений в модели образования, ориентированного на результат, предполагает способы оценивания по результатам обучения за урок и итоговую работу в четверти [3].

Результаты обучения в школе детей потребуют от педагогов, всестороннего и объективного оценивания успехов в достижении ожидаемых результатов обучения каждого учащегося, его отношения к учебе и динамику развития личности в целом. Но обновление содержания образования, транслируя лучший опыт внедрения новых подходов к обучению и методике преподавания должно учесть и положительный опыт традиционного. Синтез традиционных и инновационных методов обучения позволит разнообразить формы проведения занятий активизирующие познавательную деятельность учащихся. В целом уровень казахстанского среднего общего образования должен соответствовать задачам развития государства и обеспечивать его конкурентоспособность в современном мире.

Информационно-коммуникационные технологии затрагивают сферы образования, науки, культуры и связи, но наиболее сильное положительное воздействие они оказывают на образование, так как «открывают возможности совершенно новых методов преподавания и обучения».

Целью применения информационно-коммуникационных технологий является радикальное повышение эффективности обучения и качества подготовки специалистов.

Достичь этой цели можно, лишь усовершенствовав систему образования на основе широкого внедрения новых педагогических технологий, среди которых весомое место, на наш взгляд, должны занимать информационно-коммуникационные технологии. Возможность внедрения компьютеров в учебный процесс привела к появлению нового поколения информационных образовательных технологий, которые позволили повысить качество обучения, более эффективно взаимодействовать с вычислительной техникой всем участникам образовательного процесса. По мнению многих ученых и педагогов, новые информационные образовательные технологии, на основе компьютерных средств, позволяют повысить эффективность занятий на 20-30%.

Анализируя все вышеизложенное, следует отметить, что внедрение информационно-коммуникационных технологий в систему образования является фактором инновационности профессионального образования, стимулирует педагогов и обучающихся к творчеству, к сотрудничеству, что оказывает благотворное влияние на весь образовательный процесс.

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы. Астана, 2010.
2. Селевко Г.К. Самосовершенствование личности. Учебник. Ярославль, 2015.
3. Программа повышения квалификации учителей. Второе издание. Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы». Астана, 2015.

ӘОЖ 323/324(075)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ – ӘРБІР АЗАМАТТЫҢ МІНДЕТІ

Түйеші Н., студент

Ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.

**Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан**

Андатпа. Мақалада қазіргі таңдағы сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселелері мен алдын алу шаралары қаралып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл – әрбір азаматтың міндеті екені сөз болды.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, пара, қоғам, іс-қимыл, сана-сезім, заң.

Сыбайлас жемқорлық ел экономикасының көтерілуіне үлкен кедергі келтіріп отырған қоғамымыздың ең басты қауіп – қатерлерінің бірі болып табылады.

Сол себепті, оны болдырмау, алдын-алу мақсатында еліміздің көптеген іс-шаралар жоспарланып, жүзеге асырылуда. Алайда жемқорлықпен күрес барысы күн сайын қарқын алып келеді дегенімізбен, жегі құртқа айналған осы бір қатерлі дерттен бойын аулақ ұстағысы келмейтіндердің қатары да уақыт өткен сайын көбейе түсуде.

Қоғамымыздың барлық саласында дендеп еніп бара жатқан жолына батыл тоқсауыл қойып олардың зардаптарын жою және мүдделілерді жауапқа тарту бүгінгі күннің ең басты міндеттерінің бітіспес күрес жүргізу тек сот, құқық қорғау немесе мемлекеттік органдарының міндеті емес, ол барлық ұлтжанды азаматардың парызы.

Мемлекеттік органдарда жұмыс жасайтындардың өзгенің тағдырына, жұмысына деген немқұрайлығы, тоңмойын шенеуініктердің тойымсыздығы, қарапайым анықтама алу үшін шеті мен шегі жоқ кезек көптеген азаматтардың мемлекеттік қызметкерлерді пара алуға өздері араңдатады.

Өйткені халық арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы білімділік жетіспейді. Сол себепті де мұндай ауыр кеселді тек мемлекеттік және құқық қорғау органдарының күшімен жеңе алмаймыз. Жемқорлықпен күресуді бүкіл халық болып қолға алсақ қана тоқтатуға болады. Көптен заң бұзушылықтарға, жергілікті атқарушы орган басшылары тарапынан жол берілетіні байқалады.

Олар тарапынан өздерінің қарамағындағы қызметкерлерден болмашы жайтқа бола ауыр алым-салымға жүктеу жайыттары жиі кездесіп жатады.

Алайда, осындай заң бұзушылықтар орын ала тұра құқығы бұзылған азаматтар дер кезінде құқық қорғау органдарына хабар бермегендіктен, кінәлі тұлғалар жауапкершіліктен құтылып кетеді. Осындай қылықтарға жол беруден аулақ болған жөн.

Сыбайлас жемқорлықтың қоғамға тек зиянын тигізіп қоймай, сонымен бірге оң нәтижеге жеткізбейтінін естен шығармауымыз қажет! Өйткені сыбайлас жемқорлық тәсімінде параны көбірек беруші ғана жеңіске жетеді. Бір қорқыныштысы - сыбайлас жемқорлықпен айналысу сол тұлға мен оның жақындарының сана-сезіміне залал келтіріп, дүниетанымдарын бұзады.

Бұл әлеуметтік қауіпті құбылыспен күресудің өзектілігі бірқатар жағдайларға негізделген:

- сыбайлас жемқорлық азаматтардың конституциялық құқықтары мен еркіндіктерінің шындап бұзылуына әсер етеді;
- сыбайлас жемқорлық қылмыстың субъектілері әдетте жоғары қоғамдық жағдайда болады;
- әбден жетілдірілген зияткерлік тәсілдермен айналысу; бұл құбылыс әртүрлі жағдайларға үздіксіз өзгере және жетілдіріле отырып бейімделеді;
- осы іс-әрекет келтіретін үлкен материалдық және моральдық шығын;
- ерекше беймәлімсіздік – бұл құбылыс туралы толық деректің немесе көрнекі дәлелдің жоқтығы, қылмыстық сотқа тартылатын кінәлі тұлғалардың аздығы және олардың тек бірен-саранына ғана шынайы қылмыстық жаза қолданылуы;
- сыбайлас жемқорлық тек жасырын сипатта ғана емес, сонымен қоса келісімді түрде жасалады, қағида бойынша ол өз артынан шағым тудырмайды, өйткені кінәлі тараптар заңсыз жасалған мәміледен өзара тиімді пайдаға ие болады;
- сыбайлас жемқорлық әрекеттер әдетте кәсіби емес адамның тексеріп қарауына қиын соғатын күрделі өзіндік және құпия мемлекеттік қызмет түрлерінде жасалады;
- сыбайлас жемқорлық мемлекеттік аппаратқа деген шынайы сенімді жойдырады, оның беделін түсіреді;
- аталмыш құбылыс мемлекеттік өкімет құрылымдарында тез тарайды;
- шын мәнісінде, заңмен қорғалатын барлық қоғамдық қатынастар сыбайласқан лауазымды тұлғалардың қылмыстық әрекеттерінің объектісі бола алады.

Жоғарыда айтылған тізім жеткілікті толық болып табылмайды, бірақ соның өзі де дәл қазіргі кезде сыбайлас жемқорлықпен күресу бойынша теориялық ережелерді дайындауда, сондай-ақ күнделікті әрі тәжірибелік жұмыстар жүргізуде өткір қажеттілікті талап ету уақытының келгендігі туралы куәландырады. Алайда қандай да бір құбылысқа қарсы тұруға шақырмас бұрын, сол құбылысты анық және нақты түрде анықтау қажет және ол жамандықтың шығу себептері мен механизмін талдап қарастыру керек.

Елбасы сыбайлас жемқорлықпен күресудің аса маңыздылығын түсіне отырып, сыбайластыққа қарсы саясатты жетілдіру бойынша шараларды қолдану туралы тапсырмалар берді.

Осының нәтижесінде өзіне мемлекеттік қызметке өту және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелерімен айналысуды жинақтаған жаңа орган құрылды. Ел Президентіне тікелей бағынатын орган болып табылатын Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі мемлекет пен қоғамның мемлекеттік қызметті, кадрлық саясатты жүзеге асырудағы күш-жігерін біріктіреді және сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуге күш салады.

Сондықтан сыбайлас жемқорлыққа қарсы орган жұмысының негізгі бағыты мемлекеттік қызмет көрсету сапасын арттыру болып табылады, өйткені бүгінде азаматтардың мемлекеттік органдармен жасайтын кез келген қарым-қатынасы, бір жағынан, сыбайластықтан құрылған қызмет түрін қабылдаумен байланысты.

Сыбайластық жемқорлықпен күрес мыналардың негізінде жүзеге асырылады:

- заң мен сот алдында бәрі тепе-тең;
- мемлекеттік органдар қызметін нақты құқықтық реттеумен (регламенттеумен) қамтамасыз ету, аталмыш қызметтің заңдылығы мен жариялылығы, оған мемлекеттік және қоғамдық бақылау жасау;
- жеке және заңды тұлғалардың, сондай-ақ мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық, саяси-құқықтық, ұйымдастыру-басқару жүйелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау басымдылығы;
- жеке және заңды тұлғалардың бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қайта қалпына келтіру, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтың зиянды зардаптарын жою және алдын алу;
- сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылармен күресуге жәрдемдескен азаматтардың жеке қауіпсіздігін және оларды ынталандыруды қамтамасыз ету;
- мемлекеттің мемлекеттік қызметті орындауға уәкілетті және оған теңестірілген тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауы, аталмыш тұлғалар мен олардың отбасыларының лайықты өмір сүрулері үшін бұл тұлғаларға еңбекақы (ақшалай қолдау) мен жеңілдіктер тағайындау;
- жеке және заңды тұлғалардың кәсіпкерлік қызметтерін мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын тұлғалардың өкілеттіктерін делегирлеуді болдырмау, сондай-ақ оларға бақылау мен қадағалау жүргізу.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлықпен күресу туралы» заңы
2. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік қызмет туралы» заңы
3. Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік қызмет көрсету түрлері туралы» заңы
4. ҚР Елбасының «Қазақстан:2050» жолдауы
5. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы
6. «НұрОтан» партиясының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бағдарламасы
7. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі агенттігінің жаңа идеологиясы туралы», (Астана, 2014ж).

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: НОВЫЙ ТРЕНД ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА И ПРИМЕРЫ СОЦИАЛЬНЫХ ИДЕЙ

Шманова Л., магистрант

Научный руководитель: Естурлиева А.И.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга им.

Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Социальное предпринимательство расценено в качестве важного источника социального, экономического и экологического богатства, и многие ученые активно исследуют данную область.

Социальное предпринимательство подразумевает производство товаров или оказание услуг с целью решения какой-либо социальной проблемы или создания пользы для общества, а не максимизации прибыли для владельцев предприятия.

Ключевые слова: Социальное предпринимательство, социальная проблема, прибыль, бизнес, экономические проблемы, социальный бизнес, некоммерческие организации, государство, предпринимательство, предприниматели, социальная цель, финансовые ресурсы, бюджетные расходы, фонд, самоокупаемость, развитие, финансирование.

Социальное предпринимательство – использование стартапов и других средств предпринимательства для разработки, финансирования и реализации решений социальных, культурных или экологических проблем. В этом аспекте социальное предпринимательство сближается с третьим сектором [1]. Концепция социального предпринимательства может быть применена к широкому спектру организаций, различных по размеру, имеющих разные цели.

Субъектом и проводником социального предпринимательства выступает социальный предприниматель. Если традиционные предприниматели, как правило, оценивают успешность своей деятельности, ориентируясь на прибыль, выручку (объем продаж) или стоимость акций, то для социального предпринимателя главным критерием успешности становится «социальная отдача» [2].

Прибыль может приниматься во внимание, но не как самоцель, а как средство для дальнейшего продвижения к достижению социальных или культурных целей. Среди прочих важных признаков социального бизнеса: инновационность, самоокупаемость и финансовая устойчивость, масштабируемость и тиражируемость. Лидерами в области развития социального предпринимательства считаются Великобритания, США, Италия, Словения, страны Скандинавии, Республика Корея, Малайзия, Индия, Бангладеш, некоторые страны Африки. Правовой статус социальных предпринимателей в мире сильно разнится: от полного отсутствия признания до создания уникальных корпоративных форм, зачастую разработанных специально для нужд социальных предпринимателей, предусмотренных законодательствами некоторых западных стран выгодно, в первую очередь, самому государству, а социальные предприниматели появляются в обществе, где много социальных проблем, рассказывают эксперты. Согласно некоторым исследованиям, общество содержит очень небольшое число представителей, обладающих личными качествами и мировоззрением, необходимыми социальному предпринимателю. В свою очередь социальные предприниматели сталкиваются с трудностями при взаимодействии с обществом и часто вынуждены выступать с компромиссными инициативами. Критики

самой концепции социального предпринимательства указывают на её противоречивость и в принципе ставят под сомнение возможность альтруистических форм капитализма. [3].

Действительно социальное предпринимательство появляется там, где существует не одна, а множество социальных проблем.

Социологи говорят о важных культурных изменениях. Оказывается, 86% потребителей в мире убеждены, что социальные и бизнес-интересы компаний должны быть одинаково приоритетными. Как результат, покупатели отдают все большее предпочтение тем производителям, в работе которых четко прослеживается общественная польза.

Например, в опубликованной статье «Забытые люди» директор управления маркетинга и коммуникаций Almaty Management University Карина Сычёва рассказала замечательный кейс: одно американское кафе прославилось тем, что в нем официантами работали пожилые люди. Такой у него особый концепт, уникальная атмосфера, но главное — нуждающимся (либо в деньгах, либо в общении) людям помогает с работой. Отличный образец социального предпринимательства. «Сегодня в стране нет законодательства по социальному предпринимательству, нет юридической дефиниции социальному предпринимательству».

Нужно объединение усилий государства, бизнеса и общества. Должны быть налоговые стимулы. В рыночной экономике самой главной фигурой является предприниматель, который в свою очередь руководствуется выгодой. Без выгоды нет рыночной экономики. Поэтому для того, чтобы социальное предпринимательство развивалось, было коммерчески рентабельным, нужны такие стимулы [4].

Социальное предпринимательство в Казахстане пока только делает первые шаги. Однако его востребованность сложно переоценить - социальные проблемы, как и в любом обществе, существуют, и одним из инструментов их решения может стать именно социальный бизнес [5].

Эксперты определяют социальное предпринимательство как новаторскую деятельность, изначально направленную на решение или смягчение социальных проблем общества на условиях самоокупаемости и устойчивости. В этой связи, что представляет собой социальное предпринимательство

Эксперты отмечают, что желающих развивать социальное предпринимательство достаточно много, однако, из-за отсутствия поддержки, мотивации и, самое главное, знаний, не все решаются сделать шаг в этом направлении. Поэтому создавая условия для роста и укрепления социального предпринимательства, мы, как общество, сможем решить многие социальные проблемы, тем самым, повышая уровень жизни населения и способствуя вхождению Казахстана в тридцатку конкурентоспособных стран мира. Нами проведен анализ социальных бизнес идей на нескольких примеров, приведённые зарубежными исследователями разных стран. Нами предложено 15 идей из предложенных 34 идей социального предпринимательства на рассмотрение в рамках социального предпринимательства.

1. Социальный супермаркет

Идея состоит в том, чтобы организовать универсальный продуктовый магазин, в котором продукты продавались бы с максимальной скидкой. Такой супермаркет дал бы возможность нуждающимся снизить повседневные расходы на еду и улучшить структуру своего питания. Первый такой супермаркет открылся в Дании в 2016 году.

2. Выучился? Отдай учебник другому!

Многие студенты покупают необходимые учебники за свой счет. После окончания семестра эти книги, как правило, им уже не нужны. Попробуйте организовать бесплатный сбор таких учебников в различных вузах для последующей перепродажи в специальном магазине нуждающимся студентам. Стоимость поддержанных учебников предлагается установить на таком уровне, чтобы продажи покрывали расходы по сбору книг и содержанию магазина. Кроме того, для реализации проекта вам потребуются помощники – вы можете нанять студентов, обеспечив их таким образом подработкой.

3. Онлайн-лавка

Еще одна любопытная идея – организовать онлайн-магазин по продаже сделанных вручную сувениров, поделок, ковриков, одежды и других вещей. Такая

Интернет-платформа дала бы многим талантливым надомникам возможность наладить каналы сбыта, получать стабильный доход и осваивать роль предпринимателя.

4. Честное микрофинансирование

Конечно, финансовые рынки Казахстана и зарубежных стран во многом отличаются, и само словосочетание «микрозаймы» в нашей стране стяжало, увы, сомнительную репутацию. Однако у предпринимателя на ниве финансов всегда есть выбор: быть ли добросовестным и социально ответственным кредитором. Суть идеи – в том, чтобы организовать специальную Интернет-платформу, через которую любой желающий мог бы одалживать (под небольшой процент) деньги для предпринимательских стартапов. Нечто вроде краудфандинговой платформы – только в меньшем масштабе. Вы как держатель ресурса могли бы брать небольшую комиссию для его поддержания.

- Эталон «правильного» микрофинансирования создал Мухаммад Юнус, ему удалось успешно применить систему микрокредитования, выдавая небольшие долгосрочные займы предпринимателям, у которых слишком мало собственных средств, чтобы получить традиционный банковский кредит.

5. Социальная кулинария

Если вы любите и умеете готовить, то этот бизнес – для вас. Попробуйте организовать нечто вроде общественной столовой или кафе, в которой могли бы питаться нуждающиеся или бездомные люди. Снизить издержки можно за счет участия волонтеров и нулевой арендной платы (если вам удастся найти такое помещение).

6. Печи, которые не коптят

В развивающихся странах, где готовят преимущественно на открытом огне, большинство домохозяек из-за постоянно вдыхаемого дыма страдает теми или иными сердечно-легочными заболеваниями. Идея (надо сказать, уже реализованная в ряде стран) состоит в том, чтобы наладить производство недорогих, но безопасных и эффективных (с точки зрения КПД) дровяных печей. Людям с нормальным достатком их можно продавать по обычной цене, субсидируя за счет получаемой прибыли более низкие социальные цены для нуждающихся. От себя добавим, что в России, что в Казахстане на открытом огне готовят чаще всего шашлыки и проблема, конечно же, не стоит так остро. Но! В странах Средней Азии (Узбекистан, Таджикистан, Киргизия) многие действительно готовят еду на простых уличных печках. Поэтому идея вполне применима у наших ближайших соседей.

7. Инновационные информационные носители

В ряде развивающихся стран все еще актуальна проблема неграмотности, в связи с чем очень сложно доносить до широких слоев населения важную информацию (например, о борьбе с инфекциями, по основам гигиены и т.д.). Как вариант – организовать производство (и продажу по низким ценам), скажем, детских одеял, на которых – в доступной форме, в виде рисунков нанесены инструкции по правильному уходу за детьми или другая важная информация. Наверняка, эту идею можно как-то приспособить и в России, и в Казахстане. Например, выпускать футболки с какими-то полезными рекомендациями для подростков.

8. Альтернативная энергия

Во многих странах электроэнергия – дорога и недоступна бедным слоям населения. Как насчет того, чтобы наладить альтернативное производство электроэнергии по низким ценам? Например, из навоза, отходов сельскохозяйственного производства и других био-разлагаемых материалов. Производимым таким образом электричеством можно было бы снабжать, например, больницы и школы. То есть речь идет об альтернативной энергетике в небольших масштабах.

9. Социальные гаджеты

Авторы статьи предлагают разработать и производить «дружелюбные пользователю» электронные гаджеты, как написано в оригинале, из «безконфликтных» материалов. Очевидно, речь идет о материалах, произведенных без ущерба для окружающей среды и без эксплуатации дешевого (полу-рабского) труда людей из развивающихся стран. К тому же, авторы предлагают установить на них цены ниже рыночных. Для России и Казахстане идея – довольно смелая, но почему бы не попробовать?

10. Индустрия красоты на благо социума

Вот это, по мнению авторов статьи, дословно - «крутая» идея. Заключается она в том, чтобы убедить производителей косметики поставлять вам продукцию по оптовым ценам, а вы будете ее продавать через Интернет-магазин, направляя прибыль на решение каких-то социальных проблем.

11. Цифровой рынок

Создайте виртуальный онлайн-рынок, на котором продавцы могут покупать продукты и товары напрямую у производителей, избегая посреднических цепочек, которые «накручивают» конечную цену. Идея – в том, чтобы обеспечить доступ рядовых покупателей к жизненно важным продуктам и товарам по оптимальным, социальным ценам.

12. Доступный спорт

Идея – в том, чтобы найти (либо производить самим) недорогое спортивное оборудование – как альтернативу дорогостоящему членству в фитнес-клубах. Это помогло бы многим людям приобщиться к здоровому образу жизни.

13. Образовательная туристическая компания

Авторы идеи предлагают создать нечто вроде виртуального просветительского клуба путешественников, в котором люди смогли бы делиться своими впечатлениями и рекомендациями по посещению других регионов и стран и организации путешествий. При этом членство в таком клубе может быть платным (за символическую цену). На наш взгляд, для Рунета идея несколько запоздавшая, поскольку в сети немало абсолютно бесплатных аналогичных сайтов. Но, возможно, в Индии (откуда, предположительно, происходят авторы данной статьи) ощущается недостаток

информации о других регионах страны. Кстати, в каком-то смысле это актуально и для Казахстана, ведь свою страну, будем честны, мы знаем не очень. Поэтому, может быть, эта идея поможет придумать что-то похожее для русскоязычного Интернета.

14. Микро-пожертвования или «легкая» благотворительность

Вот – та идея, где авторы статьи выдали свое индийское происхождение. Они предлагают уговорить производителей и продавцов автоматически направлять на благотворительные цели определенную часть своего дохода. Например, если пекарня продала продукцию на 500 рупий, то 50 рупий идут на решение социальных проблем. Заменяем рупии на рубли и делаем! Фактически, речь идет о некой «десятине» на торговые операции. Насколько бизнес готов к столь крупным пожертвованиям – вопрос, но в предложении, безусловно, есть здравая идея. Заключается она в том, чтобы договориться с коммерческими предприятиями не о разовых (пусть и крупных) пожертвованиях, а о том, что они будут отчислять на оговоренные цели какую-то (пусть и малую) часть от любого дохода. Смысл подобного партнерства в том, что вы получаете от каждого бизнеса пусть и малый, но постоянный денежный ручеек, соединив которые, вы можете обеспечить постоянное и предсказуемое финансирование некоего благотворительного или социального проекта. Впрочем, данная идея, скорее, относится к сфере благотворительности. Но пусть будет.

15. Организуем торговое предприятие как средство борьбы с безработицей

Данная идея предназначена для создания новых рабочих мест. Приобретите какие-то социально значимые продукты питания или товары по оптовым ценам и наймите людей, которым нужна работа, чтобы они продавали эти товары. [5]. То есть организуйте торговые цепочки, но не затем, чтобы заработать самому, а для того, чтобы обеспечить работой и доходом нуждающихся. В продолжение темы читайте статью о первых шагах в создании социального предприятия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арай Ю. Н., Бурмистрова Т. А. Специфика бизнес-моделей в социальном предпринимательстве // Российский Журнал Менеджмента. 2014. Т. 12. №4. С. 55–78.
2. Благоев Ю. Е., Арай Ю. Н. Социальное предпринимательство: проблемы типологии (предисловие к разделу) // Вестник С.-Петербург. ун-та. Сер. Менеджмент. 2010. Вып. 3. С. 109–114.
3. Благоев Ю. Е., Арай Ю. Н. Образовательные программы в области социального предпринимательства: мировой опыт и российские особенности // Вестник С.-Петербург. ун-та. Сер. Менеджмент. 2014. Вып. 3. С. 177–197.
4. Быстрова Е. Ю., Широкова Г. В. Что мы знаем о молодых предпринимательских фирмах? Определения, характеристики и факторы, влияющие на их рост // Современная конкуренция. 2014. №6 (48). С. 61–93.
5. Гаффорова Е. Б., Меркушова Н. И. Анализ использования краудсорсинга в инновационных бизнес-моделях // Экономический анализ: теория и практика. 2013. №40. С. 2–11.

УДК 33.334.336

СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИЯТИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ НА ПРИМЕРАХ КАЗАХСТАНА

Естурлиева А.И.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Социальное предприятие ведет предпринимательскую деятельность, нацеленную на смягчение или решение социальных проблем, достижение социального эффекта. К социальным предприятиям может быть отнесена любая организация малого или среднего бизнеса.

Ключевые слова: социальное предприятие, социальное предпринимательство, социальная проблема, социальный бизнес, социально-экономические проблемы, социальный бизнес, некоммерческие организации, государство, социальные предприниматели, социальная цель, финансовые ресурсы, бюджетные расходы, фонд, самокупаемости, социальное развитие, социальное финансирование.

Социальное предпринимательство становится популярным во всем мире. Оно занимает место в одном ряду с такими общепризнанными явлениями, как некоммерческие инициативы, благотворительность, социальная ответственность. [1].

Существование проблем социального характера — неотъемлемый атрибут любого общества, причина этого — невозможность обеспечить всем членам общества равные возможности самореализации во всех сферах. В социальном предпринимательстве человек предъявляет более высокие требования к соотношению экономической эффективности и социальной справедливости, в результате чего решает самостоятельно бороться с проблемой, которая является своего рода раздражающим фактором.

Будучи перспективной и быстрорастущей областью исследования, концепция социального предпринимательства все еще остается недостаточно изученной, что подтверждается большим количеством теоретических и ограниченным количеством эмпирических исследований в данной области. Понятие социального

предпринимательства многогранно и отражает широкий спектр присущих ему задач и особенностей. Ученые продолжают изучать предпринимательский процесс, предпринимательское поведение и рассматривать социальные потребности в социальном предпринимательстве.

Цель данной статьи — проведение анализа работ, посвященных исследованию социального предпринимательства в рамках социального предприятия: определению концептуальной основы, его сущности и понятия; выявлению характеристик, признаков и особенностей социальных предприятий; типов и мотивов социальных предпринимателей.

Социальное предпринимательство (СП) в Казахстане еще недостаточно развито, но уже появляются первые его успешные примеры. Начиная с СП обязательно включают в себя три составляющие - решение социальных проблем, финансовая самостоятельность и устойчивость и инновация.

Сегодня социально активные казахстанцы обучают пенсионеров компьютерной грамотности, строят дворовые площадки для массового спорта, защищают окружающую среду и так далее. Это, по мнению экспертов, говорит о том, что назрела необходимость определиться, что такое СП и создать для него необходимую законодательную базу, чему собственно и была посвящена научно-практическая конференция «Социальное предпринимательство в Республике Казахстан». [2].

По мнению президента ALMA University, СП – это, во-первых, работа над социальной проблемой, к примеру, трудоустройство социально незащищенного населения. Во-вторых, СП подразумевает получение денег (кредитов) на беспроцентной основе. Иначе проценты отражаются на стоимости тех социальных товаров и услуг, которые производят СП. И в основном таким бизнесом занимаются люди, которые не планируют стать богатыми людьми. Они заботятся о развитии общества, хотят быть полезными, они, конечно, могут получать хорошую зарплату, но быстро сделать состояние они не ставят своей целью.

- Условие работы СП – устойчивость, это бизнес не на год-два, а на 5-10 лет. Как правило, чтобы создать такое предприятие, нужна креативность, потому что такие люди видят возможность там, где ее не увидели другие, иначе этот бизнес был бы уже давно реализован

В Казахстане это явление не новое, еще в советское время у нас существовали социальное предприятие и социальное предпринимательство.

СП – это способ осуществления социальной деятельности, соединяющий социальную миссию с экономической деятельностью и предпринимательским новаторством. Чем полезно СП для экономики страны?

Тем, что СП ищут новые или ранее незадействованные ресурсы в решении социальной проблемы. Это может быть создание рабочих мест для лиц с ограниченными возможностями, для матерей-одиночек или же решение проблем, связанных с загрязнением окружающей среды.

Основатель и руководитель Sport Concept известна в Казахстане не только тем, что уже три года занимается возведением катков во дворах южного мегаполиса и других городах, причем исключительно по своей инициативе. Ее цель – возродить спортивные площадки, которые существовали еще при Советском Союзе и создать новые. Анна отыскивает и организует в сообщества людей, заинтересованных в развитии детского спорта в стране и это гораздо важнее.

- Мы не просто строим катки, ведь построить и забыть это просто, и завтра такие площадки снова превратятся в заброшенные пустыри – говорит Анна. - Нам важно, чтобы находились люди, которым не все равно, и которые будут отдавать свои силы, время и другие ресурсы на развитие, и поддержание дворовых спортивных площадок.

По итогам конференции была создана рабочая группа, которая начнет работать над глоссарием терминов по социальному предпринимательству. Он, как ожидается, будет утвержден на государственном уровне и рекомендован к применению на территории трех стран - России, Казахстана и Кыргызстана. Для анализа литературы были отобраны статьи, опубликованные в академических научных журналах в период 2015-2017 гг. При анализе публикаций была применена классификация исследований для выделения наиболее популярных направлений и выявления основных характеристик анализируемых публикаций. Проведенный анализ литературы позволил определить основные направления исследований социального предпринимательства и наметить возможные направления будущих исследований. Термин «социальное предпринимательство» появился в академическом мире в конце 1990-х годов благодаря усилиям исследователей Билла Дрейтона, основателя компании Ашока, и Чарльза Лидбитера. Большую роль в развитии социального предпринимательства сыграл Майкл Янг. Профессор Гарварда Дэниэл Белл назвал Янга самым успешным в мире предпринимателем в области социальных инициатив благодаря его роли в создании более 60 организаций по всему миру, включая несколько Школ социального предпринимательства в Великобритании [3].

Британский предприниматель Флоренс Найтингейл в девятнадцатом веке способствовал улучшению условий в больнице во время Крымской войны, снижая тем самым процент смертности. Его соотечественник социальный предприниматель Эндрю Мосон получил титул пэра в 2007 г. за свою работу по экономическому и социальному обновлению. Успешным примером социального предпринимательства является деятельность группы Grameen под руководством профессора Муххамада Юнуса, который сформулировал образ социального бизнеса в его сегодняшнем понимании. Суть его проекта заключается в создании и последующем тиражировании новой институциональной модели микрофинансирования, которая является эффективным инструментом борьбы с проблемой бедности и стимулирует экономическую активность соответствующих слоев населения.

Так в городе Уральске отрылось Социальное предприятие «Шанырак». На протяжении многих лет отсутствие специализированных программ поддержки выпускников детских домов, их профориентации, обучения и последующего трудоустройства остается актуальной проблемой. Оказавшись вне стен детского дома, без родных и близких и без соответствующих жизненных навыков, выпускники оказываются в очень тяжелой ситуации, без реального выбора дальнейшего пути. [3].

Основатель СП «Шанырак» предприниматель - выпускник детского дома, обучался в Самарском профессионально-техническом училище и Западно-Казахстанском Государственном университете, является юристом высшей квалификации. В 2010 году предприниматель создал первый производственный цех на территории детского дома, зарегистрированный как ИП. Затем в 2013 году было создано Общественное объединение (ОО) «Западно-Казахстанский Союз выпускников детских домов и школ-интернатов «Нур», а в 2014 году само социальное предприятие (СП) «Шанырак».

«Шанырак» – социальное предприятие, деятельность которого направлена на поддержку выпускников детских домов, решение проблем занятости, а также вовлечение в предпринимательскую деятельность. Свою миссию «Шанырак» видит в создании площадки для самореализации выпускников детских домов и школ-интернатов. На сегодняшний день социальное предприятие работает по следующим направлениям: производство и оказание услуг, школа практического обучения, агентство по трудоустройству.

Школа практического обучения направлена на профориентацию выпускников и включает школу предпринимателя и производственно-практическое обучение по рабочим специальностям. Школа предпринимателя создана для поддержки предпринимательских инициатив выпускников, здесь они обучаются в течение года, получают помощь по разработке бизнес-плана, а также гранты в качестве стартового пакета. Производственно-практическое обучение выпускников проводится в производственных цехах СП «Шанырак».

Собственное кадровое агентство «Рынок труда» содействует трудоустройству обученных ребят, прошедших стажировку и получивших опыт работы при социальном предприятии, в том числе часть ребят трудоустраивается в само предприятие «Шанырак» [4].

Прибыль данное социальное предприятие получает за счет производства, налаженного в кузнечном, кузовном, швейном и сварочном цехах, а также за счет оказания клининговых услуг населению. Так, швейный цех производит мягкие игровые модули для детей, принимает заказы на пошив спецодежды, текстиля, обшивки салонов автомобилей и многое другое. Кадровое агентство также оказывает коммерческие услуги. Школа индивидуального предпринимателя и Школа производственно-практического обучения функционируют за счет СП. На сегодняшний день все направления сферы деятельности СП, которые не участвуют в оказании коммерческих услуг населению и не приносят доход, были переданы в Общественное объединение, что соответствует его функции как некоммерческой организации. Это позволило разгрузить СП, сфокусироваться на коммерческой деятельности и упорядочить структуру и деятельность социального предприятия и общественного объединения. Как показывает практика, данная модель является успешной моделью взаимодействия СП и ОО, при котором ОО занимается фандрайзингом и выполняет социальные заказы, а СП оказывает услуги населению, тем самым зарабатывая на финансирование административных расходов ОО и поддержку социальных программ. Стоит отметить, что если ранее бюджет ОО состоял на 50% из собственных средств, поступавших от СП, и на 50% от грантов, то с середины 2016 года СП «Шанырак» полностью вышло на самостоятельное финансирование деятельности и функционирования ОО. Безусловно, ОО и в дальнейшем будет участвовать в конкурсах на получение грантов, но эти средства уже не будут формировать бюджет ОО, а лишь дадут возможность расширить сферу деятельности общественного объединения и социального предприятия. [5].

За годы своей деятельности СП «Шанырак» стало реально действующим и рентабельным социальным предприятием, благодаря которому 92 выпускника детских домов прошли трудовую адаптацию, и из них 39 трудоустроились через кадровое агентство, 38 выпускников прошли обучение в цехах, 7 выпускников стали индивидуальными предпринимателями, и создано 13 рабочих мест в самом «Шанырак».

У социального предприятия «Шанырак» есть четкий план дальнейшего развития, который позволит усилить устойчивость социального предприятия. Так на сегодняшний день социального предприятия удалось получить сертификацию качества и соответствия нормам стандарта производства игрушек швейным цехом. Предприниматель считает, что в этой области есть большие возможности и, самое важное, в создание рентабельного и конкурентоспособного предприятия, ориентированного на решение проблемы социально-уязвимой группы, - это тот же самый предпринимательский подход, который использует любой бизнес, стремящийся стать успешным и устойчивым. И вступая в сферу социального предпринимательства, нужно помнить, что как в любом бизнесе, здесь будут проблемы и вызовы, не стоит

ждать поправок со стороны государства, конкурентов или потребителей, но сам предприниматель получит внутреннее удовлетворение от созидательной деятельности.

По словам инициаторов идеи, руководства ОФ "Мы - люди, мы в - месте", в социальном кафе "Добрый" в городе Актау одинокие пенсионеры смогут бесплатно пообщаться [6].

Предприниматель фонда отметил, что без внимания в холодное время года не останутся и люди без определенного места жительства. Исследование сущности социального предпринимательства в мировой практике даст возможности для создания условий развития социального предпринимательства в отечественной социальной сфере, тем самым даст приток новых идей, технологий, повысит качество услуг, создаст сотни тысяч рабочих мест и новые объекты экономической инфраструктуры. Дальнейшее развитие данного предпринимательского направления поможет вовлечь в бизнес слабо защищенные социальные слои. Исследование и анализ особенностей и факторов социального предпринимательства, оценка предпринимательских возможностей и намерений социальных предпринимателей при организации предприятий будут способствовать созданию новых социальных предприятий и развитию социального предпринимательства.

Конкурс Жаркыра – это конкурс для самых смелых, инициативных, неравнодушных жителей Атырауской и Мангистауской областей, которые стремятся изменить жизнь к лучшему.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арай Ю. Н., Бурмистрова Т. А. Специфика бизнес-моделей в социальном предпринимательстве // Российский Журнал Менеджмента. 2014. Т. 12. №4. С. 55–78.
2. Благоев Ю. Е., Арай Ю. Н. Социальное предпринимательство: проблемы типологии (предисловие к разделу) // Вестник С.-Петербург. ун-та. Сер. Менеджмент. 2010. Вып. 3. С. 109–114.
3. Мухаммад Юнус, Алан Жоли. Создавая мир без бедности. Социальный бизнес и будущее капитализма (Москва, «Альпина Паблишер», 2009)
4. Быстрова Е. Ю., Широкова Г. В. Что мы знаем о молодых предпринимательских фирмах? Определения, характеристики и факторы, влияющие на их рост // Современная конкуренция. 2014. №6 (48). С. 61–93.
5. Джилл Кикал, Томас Лайонс Социальное предпринимательство. Миссия — сделать мир лучше» Москва, «Альпина Паблишер», 2014
6. Дэвид Борнштейн. Как изменить мир. Социальное предпринимательство и сила новых идей» Москва, «Альпина Паблишер», 2015.

ӘОЖ 33 (330.1)

ОҚУ ҮРДІСІНДЕ BUSINESS CASE STUDY ӘДІСІН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Салкынбаева Ф.Д.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Актау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Қазіргі таңда, оқыту барысында түрлі әдістер қолданылуда солардың бірі кейстік әдіс болып табылады. Кейс әдісі нақты жағдайлар тұрғысынан

академиялық теорияларды көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл әдісті қолдану тек оқытумен ғана шектелмейді және зерттеу әдісі ретінде де белсенді қолданылады.

Түйінді сөздер: кейс, оқыту, әдіс-тәсіл, бизнес.

Кейс – стади амал-тәсілі немесе оқытудың нақты жағдаяттар әдісі (метод конкретных учебных ситуаций») XX ғасырдың басында Америка Құрама Штаттарының Гарвард университетінің бизнес мектебінде пайда болған. Кейс-стади амал-тәсілі термині алғаш рет американдық ғалым Коплендтің еңбектерінде пайдаланылған. Копленд 1921 жылы оқытудың нақты жағдаяттар жинағын шығарып, кейс-стади амал-тәсілін қолдану жолдарын көрсеткен.

CASE-STUDY ӘДІСІ (КЕЙС-СТАДИ)

Кейс әдісі нақты жағдайлар тұрғысынан академиялық теорияларды көрсетуге мүмкіндік береді. Ол студенттерді пәнді оқуға, білімді терең меңгеруге, ақпаратты өңдеуге және талдауға, әр түрлі жағдайларды саралауға мүмкіндік береді.

CASE-терді құрудың келесі негізгі сатылары белгіленген: мақсаттарды анықтау, әр түрлі жағдайларға критерилерді тағайындау, қажет ақпарат көздерін белгілеу, CASE – тегі алғашқы материалдарды дайындау, сараптама жасау, оны қолдану бойынша әдістемелік материалдар дайындау. Оқу процесіндегі кейстермен жұмыс жасау технологиясы келесі сатылардан тұрады:

1) кейс материалдарын зерттеушілердің жеке өзіндік жұмысы (мәселені сәйкестендіру, негізгі баламаларды тұжырымдау, ұсынылған әрекетті немесе шешімді ұсыну);

2) негізгі мәселені енгізуге және оны шешуге байланысты шағын топтармен жұмыс.

3) жалпы дискуссиядағы (оқу тобы шегінде) шағын топтардың тұсаукесерлері және тәжірибе нәтижелері.

CASE STUDY әдісі келесі дағдыларды дамытады:

1. Аналитикалық дағдылар. Оларға келесілерді жатқызуға болады: деректердің мәліметтерден айыру шеберлігі, маңызды және маңызды емес ақпараттарды айыра білу, талдау, елестету және оларға қол жеткізу, жіберіп алған ақпараттарды тауып, оларды қалпына келтіру шеберлігі және т.б. Нақты және логикалық ойлау қабілеті. Бұл әсіресе, ақпарат сапасы төмен болған жағдайда өте маңызды.

2. Тәжірибелік дағдылар. Кейсте көрсетілген нақты жағдайларымен салыстырғанда мәселенің күрделілігі төмен деңгейі экономикалық теорияларда, әдістер мен принциптерде қолданылатын тәжірибе дағдыларын жүйелеуге мүмкіндік береді.

3. Шығармашылық дағдылар. Ережеге сай жалғыз CASE-пен мәселе шешілмейді. Мұнда, логикалық жолмен шешілмейтін, альтернативті шешу генерациясының шығармашылық дағдылары өте маңызды.

4. Коммуникативті дағдылар. Олардың ішінен төмендегілерді атап айтуға болады: дискуссияны жүргізу шеберлігі, қоршаған адамдардың көзін жеткізу. Көрнекі материалды және басқа медиа заттарды қолдану – топтарға бірлесу, өз көзқарасын қорғау, оппоненттердің көзін жеткізу, қысқа да нұсқа есеп дайындау.

5. Әлеуметтік дағдылар. Талқылау барысында CASE-те нақты әлеуметтік дағдылар қалыптасады: адамдардың өзін - өзі бағалау тәртібі, тыңдай білу, дискуссияны қолдау немесе қарама – қарсы көзқарасты дәлелдеу, яғни, өзін өзі ұстау және т.б.

6. Өзіндік саралау. Пікірталас кезінде келіспеушілік басқалардың және өзінің пікірін жете түсінуге және талдауға септігін тигізеді. Туындаған моральдық және этикалық мәселелер оларды шешудің әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруды талап етеді.

Кейс әдісін қолдану тек оқытумен ғана шектелмейді, бұл әдіс зерттеу әдісі ретінде де белсенді қолданылады. Сонымен қатар, оқудағы оқу, білім және ізденіс мазмұнын біріктіру арқылы оқытушының кәсіптік құзыреттілігін жоғарылатудың нақты тәсілдерінің бірі. Бұл әдістің тиімділігі, ол басқа оқу әдістерімен оңай байланысуы мүмкін.

Кестеде кейс - әдісін қолдану кезіндегі әр түрлі анализ түрлері көрсетілген.

Аналитикалық қызметтің көптүрлілігі	Оларға сипаттама	Негізгі түрлері
Проблемалық талдау	Проблемаларды атап көрсету, проблемалық өріс қалыптастыру, олардың квалификациясы	1. Жағдайдың проблемалық мазмұнын талдау. 2. Жағдайдың проблемалық шарттарын талдау. 3. Жағдайдың проблемалық нәтижесін талдау.
Жүйелі талау	Құрылымымен және функцияларымен сипатталатын кейбір жүйелер сияқты объектіні жүйелік жол жағынан қарастыру.	1. Дескриптивті анализ, яғни бар құрылымдар негізінде, функция қалыптасады. 2. Конструктивті анализ яғни, берілген функциялар негізінде құрылым құрылады.
Праксеологиялық талдау	Қызметтік процесстерді оптимизациялау көзқарысына байланысты қарастыру.	1. Қызметті оптимизациялау жолдарын талдау. 2. Қызметті алгоритмизациялау және үлгілеу.
Прогностикалық талдау	Жағдайдың болашақ дамуына қатысты болжауды қалыптастыру.	1. Жүйенің болашақ күйі берілсе және болашаққа жетудің мүмкіндіктері анықталған болса нормативті прогностикалық талдау. 2. Трендтік модельдер құру арқылы болашақтың жағдайы анықталатын ізденісті прогностикалық талдау.

Case-study оқу процесінде қолданғанда келесі ережелерді ескерген орынды:

- Проблемалық ситуация бір тақырып немесе бір пәннің мазмұнымен шектелмейді, әдетте ол басқа пәндердің проблемалары мен мәселелерімен тығыз байланыста болады. Кейс-стадиде студенттер пәнаралық байланыстарды табу дағдыларын көрсете білуі қажет.

- Студенттер курс (пән) бағдарламасында сипатталған тұжырымдар, идеялар мен тәсілдерді түсінетіндігін, оларды нақты ситуацияны талдау мен ұсыныстар жасау үшін қолдана білетіндігін көрсете білуі қажет. Үйренушілер проблемалық ситуацияны интерпретациялаудың (өзіндік тұрғыдан түсінудің) бірнеше жолы болатындығына дайын болуы керек.

- Ситуацияда бірнеше шешілмеген проблема болуы мүмкін, сол себепті де студенттер бір проблеманың шешімін тапқан соң, басқа да проблемаларды іздестіріп, оларды талдаудың бағыттарын анықтауы керек.

- Студенттер өз шешімдері мен ұсыныстарының дұрыстығын дәлелдеу үшін өздерінің жеке тәжірибесінен мысалдар келтіруі керек.

2. Кейсте қарастырылатын нақты жағдаяттар (ситуациялар) қандай болу керек

1. Ситуация практикадан (өмірден) алынуы керек.

Практикалық маңызы бар бұл ситуация (мәселен, бизнес тарихынан немесе практикасынан алынған оқиға) студенттік аудиторияда талқылау барысында шығармашылық атмосфера тудыруы керек, яғни ол барлық студенттерге қызық болып, пікір алмасу мен таластарға әкелуі керек.

Практикада кездесетін ситуацияларды екі түрде келтіруге болады:

а) Өмірде болған оқиғалар мен әрекеттердің негізінде (кейде мұндай кейстерді «далалық» деп те атайды).

ә) Жасанды ситуациялардың негізінде («кабинеттік»).

2. Ситуация бір нәрсеге үйрету керек.

Ситуацияны талқылау арқылы пән немесе тақырып бойынша белгілі бір прагматикалық нәтижелерге жетуді мақсат тұту керек. «Студенттер қандай білік, дағды, машықтарды игереді?» деген сұраққа жауап беру.

3. Ситуацияда шешім қабылдауды қажет ететін ішкі шиеленіс немесе жұмбақ болуы керек.

Кейсте келтірілген оқиға аудиторияда талқыланып, ол жөнінде пікірталас ұйымдастырумен бірге бұл ситуация қандай да бір шешім қабылдаумен аяқталуы тиіс. Басқа сөзбен айтқанда, ситуация өзекті бір проблеманы шешуді талап етуі керек. Сол арқылы студенттер өздерінің практикалық біліктері мен дағдыларын ұштай түседі.

4. Ситуацияда ақпарат мөлшері көп болуы керек.

Ақпараттың көптігі, біріншіден, таңдауды қажет ететін болса, екіншіден, студенттерден де басқа ақпарат көздерін тауып, қолдануды талап етуі керек. Бизнес-кейсті сабақта қолдану әдістері төмендегідей іске асырылады:

1. Дайындық.

Оқытушы сабаққа дейін кейс таңдап, оның негізгі және қосалқы материалдарын анықтайды, жұмыс жоспарын құрастырады. Кейс студенттерге сабақ алдында (бір-екі күн бұрын) таратылып беріледі: олар кейстің мазмұны мен ұсынылған әдебиет тізімімен жеке-жеке танысады, кейс бойынша өзіндік пікір қалыптастырады.

2. Топтық жұмыс.

Сабақта студенттер аудиториясы 4-5 адамнан құрылған шағын топтарға бөлініп, кейсті талқылайды, онда қойылған мәселелердің шешімдерін бірлесе іздестіреді. Бұл кезеңде студенттердің шағын топтары бір-біріне бөгет жасамау үшін әртүрлі бөлмелерде жұмыс жасағаны дұрыс.

3. Пікірталас.

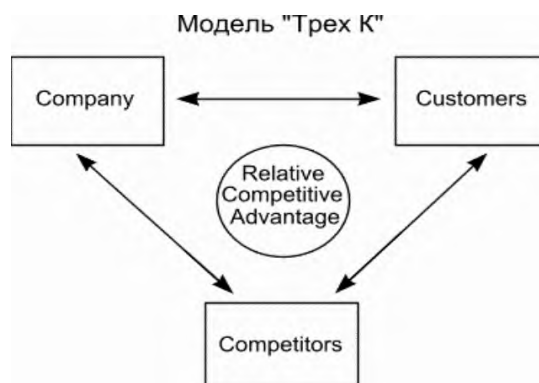
Студенттер толық құрамда бір аудиторияға жиналып, кейс бойынша пікірталас басталады. Мұнда әр топтан сөйлеушілер (спикерлер) шығып, топтың пікірі мен көзқарастырын дәлелдейді. Дәлелдеуде алдын-ала әзірлеген кестелер, схемалар, таблицаларды пайдалану керек. Басқа топтардың студенттері әр пікірді талқылауға қатысады, бір-біріне сұрақ қойып, проблеманы шешудің басқа да варианттарын ұсынады. Студенттер өздерін белсенді ұстап, талқылау мен пікірталасқа қалыс қалмауы керек.

4. Қорытындылау.

Пікірталас аяқталған соң оқытушы сабақты сараптап, студенттердің көзқарастары мен әрекеттеріне баға береді.

5. Бағалау.

Студенттер өздерінің жасаған жұмысы (пікірі, көзқарасы, шешімі) бойынша жазбаша есеп береді. Жазу уақыты мен форматын (көлемі және басқа да талаптар) оқытушы сабақтың мақсаттарына сай белгілейді.

Компания. Компанияның ерекшелігі бәсекеге қабілеттілігінде. Компанияның артықшылығы- жаңа өнімді өндіруі, кәсіпорынның тұрақтылығы, нарықта өз орнын айқындау, клиенттердің қажеттілігін қанағаттандыру болып табылады. Сонымен қатар компанияның ресурстары, технологиялары бойынша ерекшеленеді.

Бәсекелестер. Компанияның жұмыс жасауында кездесетін қиыншылықтар бәсекелестікті туындатады. Бұл жерде өндірістік технологиялар, жеткізуші ресурстарды және жаңа технологияларды қолданды айтуға болады.

Клиенттер. Компанияның маркетингтік стратегиясына қатысы бар тауар және басқа қызметтерді сатып алуға құқығы бар адамдарды айтады. Компания, клиенттердің қажеттілігін және сұранысын қанағаттандыру үшін ең сапалы тауарларды ұсыну керек. Клиенттердің сұранысын қанағаттандырған кезде жанаша мүмкіндіктер ашылады.

Бизнес-кейсте оқытушы талқылауды ұйымдастырушы және жүргізуші рөлдерін атқарады. Ол студенттерді өз көзқарастарын қабылдауға күштемей, талқылау барысын сабақ мақсаттарында көрсетілген нәтижелеріне бағыттап отырады, барлық студенттердің пікірталасқа қатысатынын қалмай, жұмысқа белсене қатысуын қадағалайды.

Сонымен, кейс-технологиялар әдісі көбіне аналитикалық талаптарды дамыту және дұрыс шешімдерді қабылдай білуге негізделген. Бұл әдіс білім берудің белсенді әдісі болып табылады және ол практикамен теорияны ұштастыруға арналады. Қазіргі таңда кәсіпкерлікті дамытуға үлкен қолдау көрсетіліп жатыр. Оқу үрдісінде Business case-study қолданудың ерекшелігі студенттердің бизнесте кездесетін әртүрлі қиындықтардан жол табу болып табылады. Case-Study ситуациялық сұрақтарды топпен бірге шешуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мамыров Н.К., Смагулова Н.Т. «Негізгі кәсіпкерлері» Алматы, Экономика, 1997.
2. Камаев В.Д. «Экономика және бизнес. Кәсіпкерліктің теориясы және тәжірибесі» М., Экономика 1994.
3. Основы предпринимательства. Мамыров Н.К., Смагулова Н.Т. и др., Алматы, Экономика, 1997.
4. Бизнес-планирование. Учебник / Под ред. В.М.Попова и С.И.Ляпунова. – М.: Финансы и статистика, 2003.

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В КРУПНЫХ КАЗАХСТАНСКИХ КОМПАНИЯХ

Коршунов Н., магистрант

Научный руководитель: Еркулова Г.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга

им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В данной статье анализируются проблемы управления персоналом в крупных компаниях, а также будет выделено несколько подходов к управления человеческими ресурсами, каждый из которых вносит вклад в развитие представлений о построении системы управления персоналом. В последнее время как в целом в мире, так и в Казахстане приоритетное значение приобрели вопросы, связанные с управлением персоналом.

Ключевые слова: управление человеческими ресурсам, система управления, элемент системы, стратегическое планирование, управляющая система, объект управления.

В условиях рыночной экономики и перехода к инновационному типу развития внимание к человеческим ресурсам в Казахстане значительно увеличилось. Это связано тем, что персонал в целом и его потенциал являются основным фактором, определяющим инновационный характер развития организации, определяющий ее конкурентные преимущества и возможности в удовлетворении потребностей ее клиентов. Длительное время данным вопросам не уделялось достаточного внимания, а содержание работы по управлению персоналом сводилось к учету движения кадров и регистрации их отдельных характеристик (например, опыта работы, образования и так далее). Управление персоналом заключается в определении отношений между субъектом и объектом управления, которые могут быть организационно экономическими, социально психологическими и правовыми. Субъектом управления при этом является служба управления персоналом, а объектом управления является персонал организации. Основой отношений между субъектом и объектом управления являются принципы, методы, а также формы воздействия на персонал, которые используются субъектом управления для наилучшего использования потенциала персонала организации. С точки зрения методологии данная сфера является весьма специфичной и характеризуется определенными показателями, методами и направлениями анализа трудового персонала организации, как в целом, так и по отдельным категориям. В целом рациональная организация деятельности по управлению персоналом предполагает построение целостной системы, которая включает отдельные подсистемы работы с персоналом, которые предназначены для эффективного воздействия на него. Таким образом, формирование целостной системы управления персоналом предполагает построение отдельных подсистем, входящих в нее с учетом особенностей организации, ее сферы деятельности, рынков сбыта, а также размеров предприятия. Поэтому размер организации является одним из ключевых факторов, которые влияют на особенности формирования системы управления персоналом. А чем более крупный размер компании, тем большее количество персонала, необходимо для ее нормального функционирования и тем более высока ответственность руководителей такой организации за управленческие решения, связанные с персоналом. Следовательно, можно сделать вывод, что для крупной

компании значимость управления персоналом особенно высока. Исходя из вышесказанного, актуальность темы управления персоналом крупных компаний заключается в необходимости выявить условия результативности управления персоналом. Можно предположить, что крупные размеры предприятия требуют более взвешенной системы взаимодействия между работниками и администрацией.

Система управления в крупных компаниях традиционно состоит из двух подсистем: управляемой – объекта управления и управляющей – субъекта управления. Это позволяет субъекту производить сознательное воздействие на объект управления для того, чтобы добиться определенных целей. Управление персоналом является специфической функцией управленческой деятельности, главным объектом которой можно назвать людей, входящих в определенные социальные группы или трудовые коллективы. Субъектом управления персоналом являются руководители отделов и служб, которые осуществляют функции управления в отношении своих подчиненных (Рис. 1).

Рисунок 1 - Основные подсистемы управления персоналом в организации

Согласно Дж. Харрингтону, между управляемой и управляющей подсистемами происходит постоянное взаимодействие [1,с.24]. В этом взаимодействии ключевая роль отводится объекту управления, т.к. его структура, содержание и цель работы, а также происходящие изменения в объекте являются определяющими для субъекта управления и его развития, что выражается в совершенствовании методов и форм управления персоналом. Ресурсный характер субъекта и объекта управления влияют на формирование системы субъективно-объективных отношений. Под этим подразумевается то, что организацией может выполняться ее производственная функция с использованием определенного человеческого ресурса. Поэтому можно дать более обширное объяснение понятию «управление персоналом». Управление персоналом – целеустремленная деятельность руководства организации, которая направлена на создание отношений, связанных с управлением человеческим потенциалом. Причем такие отношения связаны с разработкой концепции управления персоналом, кадровой стратегии и политики, различных методик управления персоналом в рамках определенной организации. По сути, это влияние, которое является системным и планировано организованным, посредством системы взаимоувязываемых, социальных и организационно-экономических мероприятий, направленных на формирование и создание условий рационального использования кадров на предприятии. Основой управления персоналом является перераспределение, формирование, планирование и рациональное использование человеческих ресурсов.

Управление персоналом является исключительно сложным и многогранным процессом, характеризующимся своими специфическими закономерностями и особенностями.

Сравнительная характеристика моделей управления персоналом в крупных компаниях приведена в таблице 1.

Таблица 1 - Сравнительная характеристика моделей управления персоналом в крупных компаниях

Признаки	Традиционный подход к управлению персоналом	Подход на основании управления человеческими ресурсами
1. Сущность подхода	Ориентировано на потребности работника	Ориентировано на потребности организации в рабочей силе
2. Приоритеты кадрового менеджмента	Определяются кадровым потенциалом организации	Определяются результатами функционального анализа
3. Характерные виды кадровой политики	Пассивная и реактивная	Активная кадровая политика
4. Характер управления во времени	Оперативное	Стратегическое
5. Ответственность за кадровую политику	Возлагается только на специалистов по кадрам	Возлагается и на специалистов по кадрам и на линейных менеджеров
6. Ориентация кадрового менеджмента	На коллектив и коллективистские ценности	На личность и индивидуальные ценности
7. Цель кадрового менеджмента	Экономия издержек	Развитие персонала
8. Заинтересованность менеджмента в обучении и росте качества трудовой жизни	Нет заинтересованности	Заинтересован
9. Сосредоточенность внимания кадрового менеджмента	На рядовых работниках, так как компетентность работников считается ключевым элементом кадрового потенциала	На менеджерах, так как компетентность менеджеров оказывается ключевым элементом кадрового потенциала
10. Корпоративная культура	Закрытое обсуждение вопросов, нет общей заинтересованности в успешном развитии компании, нововведениях	Открытое обсуждение вопросов, общая заинтересованность в развитии компании и нововведениях

Сравнительная характеристика моделей управления персоналом в крупных компаниях (цитируется по Коулу Д.)

На основании данных таблицы можно сделать вывод, что управление человеческими ресурсами изменяет не только подход к кадровой политике, но и ее основным элементам, обеспечивая организации высокий уровень вовлеченности персонала в принятие управленческих решений, их заинтересованность в результатах

своей деятельности. Одно осознание возможности решить проблему является недостаточным для ее решения в реальных условиях. Для этого нужно еще и знание того, как это выполнить, а также умелое и уместное использование нужных методов и технологий управления персоналом с учетом современных моделей управления персоналом. Отсюда можно сделать вывод, что управление персоналом в целом, а в крупной компании в особенности, представляет собой сложное явление по содержанию и формам проявления. При этом в данной системе каждый элемент имеет свое место и играет определенную роль. Задачей же кадровой службы, должно стать обеспечение организации, таким персоналом, который должен соответствовать целям развития организации в количественном и качественном аспекте. Для этого в настоящее время происходит переход от традиционной модели управления персоналом к модели управления человеческими ресурсами. Таким образом, система управления персоналом в современных условиях основана на концепции человеческих ресурсов, которая подразумевает понимание работника как ценного ресурса для любой организации и при этом его характеристики должны соответствовать целям и задачам развития организации.

Анализ научной литературы позволяет выделить несколько подходов к проблеме управления персоналом с точки зрения человеческих ресурсов.

1. Институциональный подход. Согласно данному подходу, термин «управление персоналом», определяется в качестве деятельности высших и линейных руководителей, которые выполняют управленческие функции относительно своих подчиненных и направлена на эффективное использование трудовых ресурсов, то есть данный подход акцентирует внимание на задачах управления персоналом. В крупной компании данные задачи обычно детализируются, и их выполнение закрепляется за отдельными сотрудниками.

2. Функциональный подход предполагает выделение задач, функций и целей функционирования в пределах организации. Вместо акцентирования внимания на задачах управления персоналом (как это делается в институциональном подходе), данный подход подразумевает выделение действий и процессов, выполнение которых должно произойти для достижения данных целей. Учитывая это, можно рассуждать о том, что управление персоналом в крупной компании является особым видом деятельности, целостной системой, которая имеет определенное содержание и включает различные функциональные подсистемы системы управления персоналом крупной компании.

3. Организационный подход. Понятие «управление персоналом», с точки зрения данного подхода, определяется таким образом – это комплекс взаимосвязанных социально-психологических, организационных и экономических методов, которые обеспечивают конкурентоспособность организаций и эффективность трудовой деятельности. В данном случае речь идет о взаимодействии субъекта и объекта, рассматриваются процедуры, инструменты, технологии и механизмы реализации функций управления персоналом в крупной компании.

4. Социальный подход к управлению персоналом отличается тем, что объектом системы управления персоналом рассматривается процесс целенаправленного взаимовлияния и взаимодействия в совместной продуктивной деятельности персонала и управленцев. В рамках этого подхода система управления определяется как единство объектов и субъектов управления, достижение которого происходит в результате процесса саморегулирования в сложных социальных системах, а также при целенаправленном воздействии объекта управления на субъект. В этом случае объектом управления можно назвать группы, процессы, отношения, социальные ресурсы и самого человека, который неизбежно вступает в социальные отношения, и

участвует в социальных группах и процессах и реализации ресурсов. Учитывая вышесказанное, управление персоналом представляет собой систему, имеющую объект и субъект управления, между которыми есть управленческие и организационные отношения, а также управленческие функции, реализующиеся посредством системы определенных методов.

До настоящего времени в большинстве крупных компаний так и не произошло образование единства профессионального знания и профессиональной идеологии к управлению персоналом. Причинами этого являются разнообразие существующих подходов в управлении персоналом, которые связаны с организационными и национальными различиями, а также размещением кадровой работы на периферии внимания руководителей корпораций. Специалистами, которые занимались управлением персоналом, выполнялись функции советников при руководителях. Также этими специалистами не неслась непосредственная ответственность за процесс разработки и реализации стратегии организации. А производственным и финансовым соображениям, в основном, всегда отдавалось предпочтение перед предложениями, которые были озвучены кадровыми работниками и шли в разрез с общей стратегией организации. С самого начала у специалистов по управлению персоналом произошло возникновение ареола защитников интересов простых рабочих, что, как считали их коллеги-менеджеры, могло мешать достижению целей, поставленных перед корпорацией. Трактовка управления персоналом выглядела таким образом – это деятельность, не требующая какой-либо специальной подготовки; в отличие от иных специальностей, связанных с управленческой деятельностью, в данной специальности достаточно было наличия соображений здравого смысла. Бытовало мнение, согласно которому, с функциями менеджера по персоналу мог совладать любой опытный руководитель. Происходило снижение авторитета кадровых работников в глазах руководства и линейных начальников, из-за того, что отсутствовала специализированная профессиональная квалификация. Стоит отметить начало доминирования «архитектурной модели» в практике кадрового менеджмента, которое произошло в 80-х гг. Главная роль во время процесса разработки и реализации долгосрочной стратегии организации отводилась менеджеру по персоналу. Обеспечение организационно и профессиональной когерентности составляющих кадрового потенциала корпорации являлось его главной миссией. Во время проведения радикальных реформ, в основном, происходит некая дегуманизация человеческих отношений, которые являются включенными в различные управляющие системы. Ситуация в нашей стране не является исключением. Но, только отказавшись от игнорирования проблем отношений с коллективом и желания манипулировать сотрудниками, можно будет преодолеть кризисы, возникающие на данных этапах. И поэтому управление персоналом все больше считается одной из важнейших сфер жизни организации, которая способна во много раз повысить ее эффективность, а диапазон рассмотрения самого понятия «управление персоналом» является достаточно широким: начиная экономико-статистическим и заканчивая философско-психологическим. Таким образом, условия внешней среды, размер компании и ее сфера деятельности определяют функционирование кадровой службы крупной компании. При этом для крупных компаний характерно выполнение стратегических функций управления персоналом в центральном представительстве и выполнение функций по найму и оценке персонала в конкретном ее обособленном подразделении, которые могут выполняться, как отделом управления персоналом, так и отдельным специалистом по персоналу или на условиях аутсорсинга персонала.

В заключении следует отметить:

1. Анализ научной литературы по проблеме управления персоналом в крупных компаниях позволил выделить несколько подходов: традиционный (управление кадрами) подход, связанный с управлением человеческими ресурсами, вместе с тем, выделены также: институциональный, функциональный, организационный и социальный подходы, каждый из которых вносит вклад в развитие представлений о построении системы управления персоналом в крупных компаниях.

2. При разработке системы управления персоналом крупной компании и основных его элементов продуктивнее использовать комплексный подход, позволяющий выделить основные функции каждого элемента системы управления персоналом предприятия: планирование, набор, отбор, адаптацию, мотивацию, оценку, развитие и обучение. Эффективное функционирование каждого из элементов и их связь определяет оптимальную работу системы управления персоналом в целом.

3. Особенности управления персоналом в крупной компании заключаются в необходимости унификации и стандартизации методов управления персоналом, выделения специфических функций управления персоналом на разных уровнях управления, широкому использованию информационных технологий в управлении персоналом.

4. Условия внешней среды, размер компании и сфера деятельности определяют функционирование кадровой службы крупной компании. При этом для крупных компаний характерно сложное строение и функционирование системы управления персоналом. Так, выполнение стратегических функций управления персоналом осуществляется в центральном представительстве и выполнение функций по найму и оценке персонала в конкретном ее обособленном подразделении, которые могут выполняться, как отделом управления персоналом, так и отдельным специалистом по персоналу или на условиях аутсорсинга персонала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кибанов А.Я., Дуракова И.Б. Управление персоналом организации: стратегия, маркетинг, интернационализация: Учебное пособие. — М.: ИНФРА-М, 2010. 301 с.
2. Арсеньев Ю.Н., Шелобаев С.И., Давыдова Т. Управление персоналом. Модели управления. Уч. пос. Гриф УМЦ «Проф. уч-к». М.: ЮНИТИ., 2008. 287с.
3. Гражданский кодекс РК- https://kodeksy-kz.com/ka/grazhdanskij_kodeks.htm.
4. Трудовой кодекс РК- <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>.

УДК 336.226

НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ КАЗАХСТАНА

Саубетова Б.С.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Основываясь на изученном опыте стран ЕС, предлагается ввести в Казахстане дифференцированные отраслевые ставки НДС как один из видов стимулирующего налогообложения. Государственная политика в развитии конкурентоспособности национальной экономики Республики Казахстан нацелена на диверсификацию экономики страны, а вместе с тем на комплексное развитие экспортного потенциала. Введение механизма дифференциации размера возврата НДС при экспорте в зависимости от степени переработки влечет выгоды как в

краткосрочной, так и долгосрочной перспективе для экономики Казахстана. Предлагается по белорусскому опыту Парка высоких технологий внедрить налоговые льготы для участников Astana_Hub. С 2019 года также вводится ЕСП – это новый налогово-правовой режим для микробизнеса с доходностью в пределах 2,8 млн тенге в год, который придет на смену действующему, очень громоздкому режиму, как ИП – по патенту или упрощенной декларации.

Ключевые слова: дифференцированные отраслевые ставки НДС; стимулирующее налогообложение; положительное сальдо торгового баланса; увеличение государственных доходов; стимулирование развитие отдельных отраслей; налоговые преференции для IT-сектора; Единый совокупный платеж (ЕСП).

Налоговое законодательство Республики Казахстан основывается на Конституции, состоит из Налогового кодекса и иных нормативных правовых актов, принятие которых предусмотрено Налоговым кодексом.

В части налогообложения были заложены пять конкретных шагов:

1 шаг. Интеграция таможенной и налоговой систем. Импортёр будет отслеживаться в целях налогообложения от момента ввоза товара на территорию Казахстана до его реализации.

2 шаг. Внедрение всеобщего налогового декларирования доходов и расходов с 1 января 2017 года для государственных служащих с последующим поэтапным переходом для всех граждан.

3 шаг. Создание сети центров для приема и обработки налоговых деклараций. Центры получают доступ к единому архиву электронных документов налогоплательщиков.

4 шаг. Совершенствование механизмов взимания косвенных налогов. Детальное рассмотрение вопроса введения налога с продаж вместо налога на добавленную стоимость.

5 шаг. Оптимизация действующих налоговых режимов с обязательным ведением налогового учета доходов и расходов [1].

При этом Глава государства в своем Послании от 30 ноября 2015 года «Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы, развитие» однозначно заявил: «Повышение налогов – не выход из создавшейся ситуации. Это будет означать лишь дополнительное давление на бизнес». Однако Правительством в целях покрытия дефицита государственного бюджета вразрез с интересами бизнеса взят курс на увеличение налоговой нагрузки. Планируется снизить минимальный порог для постановки на учет по НДС.

47 казахстанских компаний обеспечивают 50% налоговых поступлений в бюджет и Национальный фонд. Анализ налоговых платежей казахстанского бизнеса провел «Центр прикладных исследований TALAP». Полученные данные свидетельствуют о сосредоточенности капитала в нефтегазодобывающем секторе и скромной роли малого и среднего бизнеса. Причем по сравнению с 2016 годом, существенно выросла концентрация налогоплательщиков. Год назад 50% сборов в казну формировали 92 компании.

Всего в списке налогоплательщиков числится более 200 тыс. юридических лиц. На фоне роста цен на нефть в 2017 году увеличились налоговые выплаты нефтяного сектора, компании которого перечислили в бюджет страны 3,2 трлн тенге, или 38% от общего объема.

Десять нефтедобывающих компаний уплатили 33% от общего объема налогов в стране. Абсолютным лидером по налоговым выплатам стало ТОО «Тенгизшевройл»,

которое ведет разработку месторождения Тенгиз в Атырауской области. Компания также занимает первое место в стране по объемам добытой сырой нефти.

В 2017 году ТШО заплатила в бюджет и Нацфонд 1,7 трлн тенге, или почти 20% от всех налоговых доходов. Это сопоставимо, например, со всеми расходами госбюджета по статье «Образование».

Состязаться в объеме налоговых платежей с нефтяниками, занявшими верхние строчки рейтинга, смог только Национальный Банк. Он занял второе место, выплатив 262 млрд тенге (3,1% всех налогов). На третьем месте АО «Мангистаумунайгаз», которое ведет разработку 15 месторождений нефти и газа. Компания заплатила 259 млрд тенге. Суммы сопоставимы с расходами, запланированными на развитие культуры и спорта в Казахстане в 2018–2020 годах.

Десятка крупнейших налогоплательщиков страны выглядит так:

1. ТОО «Тенгизшевройл» – 1,7 трлн тенге.
2. Республиканское ГУ «Национальный Банк Республики Казахстан» – 262 млрд тенге.
3. АО «Мангистаумунайгаз» – 259 млрд тенге.
4. «Карачаганак Петролиум Оперейтинг Б. В.» – 240 млрд тенге.
5. АО «Озенмунайгаз» – 133,6 млрд тенге.
6. АО «СНПС-Актобемунайгаз» – 117,4 млрд тенге.
7. АО «Эмбаумунайгаз» – 107 млрд тенге.
8. ТОО «Казцинк» – 107 млрд тенге.
9. АО «Транснациональная компания «Казхром» – 84,5 млрд тенге.
10. ТОО «Совместное предприятие «Казгермунай» – 70,9 млрд тенге.

Заменить нефтяников в случае возможного падения цен на углеводороды сможет финансовый сектор, металлургические и горнодобывающие предприятия, строительные компании, а также табачники. Помимо нефтяного сектора больше всех налогов уплатили представители таких отраслей, как оптовая торговля – 868 млрд тенге (10,2% от общего числа всех налоговых поступлений), металлургия (добыча + переработка) – 587 млрд тенге (7%), финансовые услуги – 523 млрд тенге (6,2%). Однако суммы налоговых платежей тут куда скромнее, а в той же оптовой торговле в первых строчках также лидируют нефтяные трейдеры.

Крупнейшими налогоплательщиками в металлургической промышленности стали АО «Казцинк» – 107 млрд тенге, АО «ТНК «Казхром» – 84 млрд тенге и ТОО «Корпорация «Казахмыс», выплатившая в казну 21 млрд тенге. Компании из высокотехнологичных секторов связи, химии, машиностроения не вошли даже в первую двадцатку рейтинга. Например, «Казахтелеком» среди всех налогоплательщиков занял 26 строчку, выплатив 30,5 млрд тенге, ТОО «Кселл» – 31 строчку, пополнив казну на 26,5 млрд тенге, а ТОО «Кар-Тел» – 33 строчку, заплатив государству 23,3 млрд тенге.

Согласно отчету РwС и Всемирного банка «Paying Taxes 2018», Казахстан занимает 60-е место в мире по уровню налоговой нагрузки. При этом общий уровень налоговой нагрузки составляет всего 29,2% (от коммерческой прибыли). Время на уплату налогов составляет 178 часов / год, а число налоговых платежей – всего 7 [2]:

Возможность применения международного опыта по дифференцированному НДС. В настоящее время Налоговым кодексом Казахстана предусмотрен возврат НДС при экспорте без дифференциации размера возврата. В целях дальнейшего совершенствования налогового законодательства в этой сфере предлагаются следующие возможные варианты.

Налоговые поступления	2016 год	2017 год	Изменение год к году	Изменение год к году (%)
Всего налоговые поступления в госбюджет	6 023 263	6 810 851	+787 589	+13
корпоративный подоходный налог	1 437 365	1 538 785	+101 421	+7
индивидуальный подоходный налог	691 778	750 212	+58 434	+8
социальный налог	530 440	576 607	+46 167	+9
налог на добавленную стоимость	1 495 682	1 664 699	+169 017	+11
акцизы	205 231	255 994	+50 763	+25
ЭТП на сырую нефть	638 977	854 530	+215 554	+34

Во-первых, основываясь на изученном опыте стран ЕС, предлагается ввести в Казахстане дифференцированные отраслевые ставки НДС как один из видов стимулирующего налогообложения.

Эта мера полностью соответствует содержанию Программы «Национальная экспортная стратегия», принятой Постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 августа 2017 года № 511, в которой указывается, что стимулирующее налогообложение является одним из высокоэффективных инструментов поддержки экспортеров.

Изучение опыта стран ЕС позволило выявить, что отраслевые налоговые льготы чаще всего предусмотрены в отношении таких сфер как сельское хозяйство, машиностроение, производство и продажа продовольственных и потребительских товаров, реализация периодических изданий, производство и продажа фармакологических товаров и т.д.

К примеру, в Китае при стандартной ставке НДС 16% и сниженной ставке 10% на некоторые категории товаров возврат НДС осуществляется полностью только в отношении утвержденного перечня товаров.

На экспортируемые товары с относительно низкой добавленной стоимостью возврат НДС неполный (от 0% до 16%), другими словами, экспортер проигрывает в суммарной разнице полной уплаты косвенного налога при производстве и его частичного возврата. При этом малым предприятиям, осуществляющим экспорт, НДС не возмещается полностью. По статистике за 2009 год, экспортеры могли вернуть примерно 58% от выплаты стоимости НДС.

Китаю эта система помогла решить различные экономические вопросы: регулировать положительное сальдо торгового баланса, увеличить государственные доходы или стимулировать развитие отдельных отраслей. В период 2001–2010 годов совокупный экспорт машин и оборудования увеличился с 36 до 47%. При этом с 10 до 5% сократился экспорт минерального сырья. Также увеличив долю экспорта продукции обрабатывающих отраслей с 4,7 до 14,8%, за этот период Китай вышел в абсолютные лидеры в отношении этого вида товаров.

При введении в Казахстане дифференцированных отраслевых ставок НДС, возврат НДС при экспорте будет равен сумме уплаченного ранее НДС. Эта мера будет способствовать повышению заинтересованности инвесторов во вложении средств в приоритетные сектора экономики, и как следствие, приведет к увеличению налоговых поступлений, а также к постепенному пропорциональному увеличению доли других отраслей во внутреннем валовом продукте в отношении сырьевого сектора.

Во-вторых, основываясь на успешном опыте Китая, предлагается ввести дифференцированный размер возврата НДС при экспорте в зависимости от степени переработки экспортируемой продукции. При дальнейшей стандартной ставке НДС 12% возможно рассмотреть вариант введения в Казахстане в перспективе дифференцированных ставок возврата НДС:

- товары с высокой добавленной стоимостью (высокой степенью переработки) – 12%;
- товары с низкой добавленной стоимостью (низкой степенью переработки) – 0–12% [3].

Необходимо установить и утвердить на законодательном уровне порядок отнесения промышленной продукции к продукции с низкой/высокой степенью переработки, исходя из приоритетных направлений развития казахстанской экономики.

Как известно, в Казахстане большая часть экспорта приходится на сырьевые товары, которые представляют собой товары с низкой добавленной стоимостью. Государственная политика в развитии конкурентоспособности национальной экономики Республики Казахстан нацелена на диверсификацию экономики страны, а вместе с тем на комплексное развитие экспортного потенциала.

Введение механизма дифференциации размера возврата НДС при экспорте в зависимости от степени переработки продукции потенциально является эффективным способом стимулирования развития приоритетных отраслей экономики, наращивания их экспорта.

Снижение процента возврата НДС в отношении экспорта товаров с низкой добавленной стоимостью (сырьевых товаров) эквивалентно косвенной субсидии государства высокотехнологичным производственным или перерабатывающим отраслям.

Введение механизма дифференциации размера возврата НДС при экспорте в зависимости от степени переработки влечет выгоды как в краткосрочной, так и долгосрочной перспективе для экономики Казахстана.

Немедленным эффектом введения этого механизма может стать увеличение государственного бюджета за счет невыплаты/сниженной процентной ставки выплаты возврата НДС в отношении экспорта продукции с низкой добавленной стоимостью. В долгосрочной перспективе ожидается рост доли производства товаров, отличающихся высокой степенью переработки с постепенным замещением в структуре казахстанского экспорта необработанной сырьевой продукции более диверсифицированными видами продукции.

Налоговые преференции для IT-сектора. Кейс-стади: Парк высоких технологий Беларуси

Беларусь приняла Декрет о ПВТ 2.0 с новыми льготами для Парка высоких технологий. Новые налоговые льготы:

- продление действующих налоговых льгот до 2049 года;
- налоговые льготы по сделкам с криптовалютами (нулевые ставки налога на прибыль, НДС, подоходного налога с физлиц);
- освобождение от НДС, возникающего у нерезидента, оказывающего маркетинговые, рекламные, консультационные и некоторые другие услуги;

- отмена налога на доходы иностранных организаций, не работающих в Беларуси через постоянное представительство применительно к ряду категорий доходов, получаемых от белорусских источников (отчуждение акций, обработка данных, реклама в Интернете и др.).

Предлагается по опыту ПВТ внедрить налоговые льготы для участников Astana_Hub:

1. Полная экстерриториальность – предоставление льгот всем участникам вне зависимости от места нахождения.

2. Нулевая ставка по КПП

3. Нулевая ставка НДС по оборотам от реализации товаров (работ, услуг, имущественных прав) на всей территории Республики Казахстан.

4. Снижение нагрузки на ФОТ: • ИПН 0%; • Социальный налог 0%;

5. Нулевая ставка налога на доходы в виде дивидендов и прироста стоимости (для нерезидентов – 5% / 0%).

6. Создание отдельного налогового подразделения на территории Astana_Hub. В настоящее время до 2020 года действует редакция Налогового кодекса, позволяющая вносить в него поправки по улучшению положения налогоплательщиков, любыми законодательными актами, которые могут быть введены в действие в любое время [4].

С 2019 года также вводится ЕСП – это новый налогово-правовой режим для микробизнеса с доходностью в пределах 2,8 млн тенге в год, который придёт на смену действующему, очень громоздкому режиму, когда таксисты, домработницы, сантехники, нянечки и т.д. теоретически должны регистрироваться как ИП или получить патент и со своих небольших доходов платить 4–5 видов налогов и отчислений, которые составляют порядка 15–20% их доходов: налог с упрощенной декларации или ИПН, отчисления в ЕНПФ, в ГФСС, в ФСМС.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ошакбаев Р. Трансформация экономики Казахстана. Астана: Типография «IndigoPrint», 2019. – 73 с.
2. Paying Taxes 2018, PwC, <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/payingtaxes-2018.html>
3. <https://www.zakon.kz/4599225-nalogi-dolzny-byt-udobnymi-dlja.html>
4. <https://egov.kz/cms/ru/articles/taxation/edinyiplatezh>

UDC 338.4

DEVELOPMENT OF THEORETICAL FOUNDATIONS OF SMALL RURAL BUSINESS

Mastekov S.

LLP «NII TDB KMG KazNIPImunaigas», Aktau, Kazakhstan

Annotation. This article notes the shortcomings of existing interpretations of the concept, a comparison of definitions of entrepreneurship in different sources, including the normative and legal nature. A retrospective analysis of the evolution of the concept of "small entrepreneurship" has been carried out since 1997. Signs of classification of economic activity subjects as small entrepreneurship are justified. It is proposed to apply such a criterion of classification to small businesses as "occupied market share," which is due to rapidly

changing preferences of consumers, reduction of the life cycle of products, high rate of annual growth of certain types of goods.

Keywords: Small business – entrepreneurship based on the activities of small firms, small enterprises that are not formally part of associations.

Specifics of agriculture – the branch of economy aimed at providing the population with food (food, food) and receiving raw materials for a number of industries.

Quantitative criteria – used depending on the purpose of the system or its actual use.

Introduction of innovations – It is an introduced innovation, providing qualitative growth of efficiency of processes or products, demanded by the market.

Small-scale rural entrepreneurship plays an important role in stabilizing the socio-economic development of the agribusiness. Being a full-fledged subject of market relations, it makes a significant contribution to the provision of food to the population, contributes to the increase of employment in rural areas, stimulates the development of rural areas [2].

However, in economic theory, there is still no unified approach to defining "entrepreneurship." Thus, Western scientists describe entrepreneurship as a special, innovative type of economic activity, which is based on constant search for new opportunities, orientation to innovation, ability to attract and use resources from a wide range of sources to solve the task. In Republic of Kazakhstan one of the first definitions of business was given in the law "about the enterprises and business activity" of June 19 1997, namely: "business activity (business) represents the initiative independent activity of citizens and their associations directed to receiving profit, a guarantee of inviolability and protection of a private property (the property of subjects of private business)" [6].

In my opinion, the main drawback of this definition is the absence of the concept of "innovation" in the definitions of Western scientists.

In this regard, we note the position of A. V. Busygin, which defines entrepreneurship as a special type of economic activity, which is based on an independent initiative, responsibility and innovative entrepreneurial idea. It is it that corresponds to the historical understanding of "entrepreneurship" [1].

It should be noted that along with common features inherent in entrepreneurship of all sectors of the national economy, in agriculture entrepreneurship has its own specificity and peculiarities.

First, the main directions of agricultural entrepreneurship are based on natural and climatic conditions. Even in countries with a high agrarian culture, where high-intensity technologies are used in agriculture, the results of agar production remain unpredictable. Natural disasters, pests, animal and plant diseases make agriculture a risky investment.

Secondly, the uneven production of products over the seasons results in uneven financial resources and also creates difficulties in selling products.

Third, the difference between the working period and the production period. In agriculture, the period of production consists of the time when the process is carried out under the influence of human lab our and when it is carried out directly under the influence of natural factors. This mismatch leads to uneven use of fixed assets of the enterprise. Thus, in spring-autumn period the load on agricultural equipment largely exceeds the load in winter period, which accelerates the process of its physical wear.

Fourth, the seasonality of production creates conditions where the period of production does not coincide with the period of consumption, as the demand for agricultural products is relatively constant. All this forces agricultural entrepreneurs to build warehouses, as well as to create a system of processing agricultural products in order to ensure the preservation of its consumer properties.

That is, in order to engage in entrepreneurship in rural areas, a person needs not only knowledge of legislation, ability to make innovative non-standard decisions, combine resources, analyze and predict market conditions, but also such qualities as high activity, stress resistance, ability to soberly assess the state of the environment, skillfully and moderately risk.

However, actors should treat small business also on the basis of the indicator "occupied market share." The necessity of its application is due to rapidly changing preferences of consumers, reduction of product life cycle, high rate of annual growth of certain types of goods, which, together, allow the organization with small number of employees and small volume of revenues to provide a significant share of production and sale in the market, application of innovative technologies.

Thus, small rural entrepreneurship is an activity aimed at profit, characterized by indicative quantitative criteria, based on the ability of the entrepreneur, taking into account natural and climatic factors and the peculiarities of the means of production, through the generation and introduction of innovations, to specifically combine the factors of production and its readiness to accept responsibility for natural and economic risks.

REFERENCES

1. Busygin A. Entrepreneurship: initial course./A. Busygin. - M.: UNITY-DANA, 2001.
2. Toropov D. Small Entrepreneurship: Rural Aspect/D. Toropov, I. Kichigina// AIC: economics management. - 2010.
3. Law of the Republic of Kazakhstan dated 19.06.1997 "On Enterprises and Business Activities" [Electronic Resource]. - URL: <https://articlekz.com/article/9759>

УДК 332.22

РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Абилшеева Р.К., Омарова А.И., Джумалиев А.К.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Мировое образовательное пространство объединяет национальные образовательные системы разного типа и уровня, значительно различающиеся по философским и культурным традициям, уровню целей и задач, своему качественному состоянию. В связи с чем в данной статье рассматриваются вопросы о современном мировом образовательном пространстве как о формирующемся едином организме при наличии в каждой образовательной системе глобальных тенденций и сохранении разнообразия.

Ключевые слова: Международное образовательное пространство, высшие учебные заведения, образовательные системы, интеграционные процессы, образовательный потенциал, дистанционные формы обучения, элитное образование, межгосударственное сотрудничество в области образования.

Так как интенсивно развивается международное образовательное пространство, то мировое сообщество стремится к созданию глобальной стратегии образования человека независимо от места его проживания и образовательного уровня. В наше время прогнозируют тенденции развития мирового образовательного пространства,

выделяют типы регионов по признаку взаимодействия образовательных систем и их реагирования на интеграционные процессы. Все страны объединяет понимание, что современное образование должно стать международным. То есть университетское образование приобретает черты поликультурного образования. Оно развивает способность оценивать явления с позиции другого человека, разных культур, иной социально-экономической формации. При этом в университете не только сохраняется дух свободы научного творчества, но и содержательно обогащаются все учебные курсы. Создается поликультурная среда, предполагающая свободу культурного самоопределения будущего специалиста и обогащения его личности.

В мире проявляется стремление к интеграции разных типов высших учебных заведений (под эгидой классического университета) в научно-образовательные мегаполисы континентального, межрегионального и государственного значения. В разных странах наблюдается объединение университетов с промышленными комплексами. Так формируется база для научных изысканий и подготовки уникальных специалистов для современных фирм и предприятий.

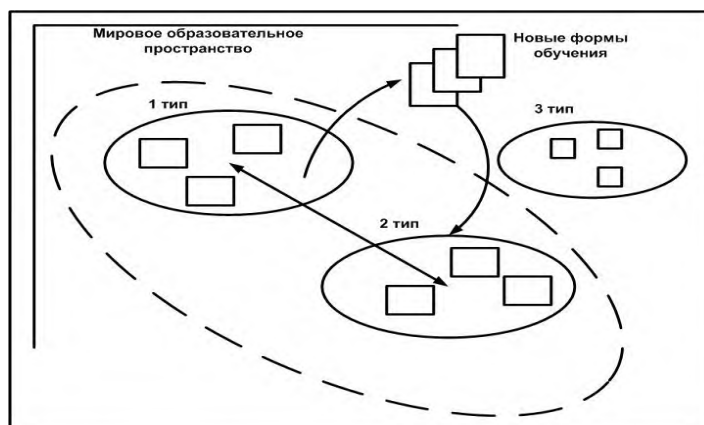

Рисунок 1 - Мировое образование

В мире выделяют типы регионов по признаку взаимного сближения и взаимодействия образовательных систем (А. П. Лиферов) (рисунок 1).

Первый тип составляют регионы, которые выступают генераторами интеграционных процессов. Самым ярким примером такого региона может служить Европа (Венгрия) [1,3]. Стремление к утверждению «европейской идентичности» и «гражданственности» подкреплено целым рядом европейских проектов в таких областях образования и культуры, как популяризация национальных литератур, расширение обучения иностранным языкам, увеличение сети библиотек, проект «Европейский город культуры».

Значение европейских интеграционных процессов не исчерпывается территорией одной Западной Европы. Опыт и импульсы интернационализации позитивно сказываются на ходе взаимодействия национальных образовательных систем в других частях мира [2]. К первому типу регионов можно также отнести США и Канаду, но их интеграционные усилия в сфере образования реализуются в иной ситуации [4].

В мире формируется новый, Азиатско-Тихоокеанский регион (АТР) – генератор интеграционных процессов. В него входят следующие страны: Республика Корея, Тайвань, Сингапур и Гонконг, а также Малайзия, Таиланд, Филиппины и Индонезия. Для всех этих стран характерна стратегия повышенных требований к качеству обучения и подготовке кадров.

В основе «азиатского экономического чуда» стран АТР лежит ряд факторов. Один из решающих факторов заключается в финансовом приоритете образования. В большинстве стран АТР сформировалась развитая система высшего образования. Например, в Корейской Республике около 50% всех выпускников средней школы поступают в университеты. Свыше 30% тайваньских школьников также идут учиться в университеты (для сравнения: в Германии – 18%, в Италии – 26%, в Великобритании – 7%). Ныне каждый третий иностранный студент в мире – выходец из стран АТР. К завершению XX века образовательный потенциал данного региона достаточно возрос. Япония имеет самую высокую долю ученых степеней среди стран мира – 68% (для сравнения – 25% в США). Республика Корея занимает первое место в мире в расчете на душу населения по числу лиц, получивших степень доктора наук.

Государственные расходы на образование в развитых странах составляют около 950 млрд. долларов США в год, а на образование одного учащегося всех ступеней – в среднем 1620 долларов.

Ко второму типу относятся регионы, позитивно реагирующие на интеграционные процессы. В первую очередь это страны Латинской Америки. Как в процессе истории, так и в настоящее время Латинская Америка оказывается в зоне действия интеграционных импульсов со стороны США и Западной Европы. Географически это воплотилось в участии этого региона в интеграционных процессах Западного полушария на общеамериканском, региональном и суперрегиональном уровнях и включении стран Латинской Америки в реализацию ряда международных проектов со странами Европы.

Страны Латинской Америки рассматривают связи с Европой как средство ослабления экономической и политической зависимости от США, а также как возможность оградить от тотального североамериканского воздействия развивающийся процесс культурообразования, главными элементами которого остаются европейские культурные традиции и остаточные элементы автохтонных индейских культур. По сравнению с другими развивающимися странами, для данного региона характерен более высокий уровень элементов инфраструктуры образования. Например, выпуск книг в расчете на 1 миллион жителей в 2-4 раза выше среднего показателя для развивающихся стран. Число преподавателей всех ступеней образования в 1,5 раза выше среднемирового уровня и практически равняется показателю для группы развитых стран. Наблюдается постепенное сокращение неграмотности, распространение начального образования, развитие системы высшего образования. Однако развитие образования имеет по преимуществу экстенсивный, своего рода «массификационный» характер.

Латинская Америка реализует программу под названием «Основной проект ЮНЕСКО по образованию для стран Латинской Америки и Карибского бассейна». В ее рамках к 2000 году предполагается полностью ликвидировать неграмотность, всем детям школьного возраста дать восьми- или десятилетнее образование, стать конкурентоспособными на мировом рынке. На субрегиональном уровне интеграционные процессы охватывают группы стран, для которых в известной мере характерны территориальная, историческая и культурная общность: «Андская группа», «группа Контадора», «группа Рио», «группа трех» – Мексика, Колумбия, Венесуэла. Процессы данного уровня содержательно направлены на координацию усилий в разработке общих стандартов школьного и вузовского образования, качество подготовки специалистов, предотвращение «утечки умов». Проект «Общего рынка знаний» латиноамериканских государств реализуется на региональном уровне. Для его координации создан соответствующий орган – Совещание министров образования, заседания которого проходят в разных странах.

Общеамериканский уровень развития интеграции образования находится в процессе зарождения и во многом будет определяться задачами формирующегося экономического пространства Западного полушария и преодолением политико-культурной экспансии со стороны США. Все современные модели латиноамериканского образования представляют собой прототипы американских или их модификации. Среди латиноамериканских стран Бразилия и Аргентина уже давно ориентируются на американскую модель образования, Мексика и Коста-Рика ищут другие пути развития образовательной системы, опираясь на тесный контакт с Европой. Развивающаяся сеть «открытых» университетов также способствует уменьшению влияния США. Такие университеты действуют при университетах г. Бразилиа, Национальном автономном университете Мексики, при университетах Коста-Рики и Колумбии. Латиноамериканские государства (особенно Мексика и Чили) в вопросах образования и культуры развивают сотрудничество с Японией и странами Азиатско-Тихоокеанского региона. Государственные расходы на образование в странах Латинской Америки и государств Карибского бассейна в среднем составляют около 50 млрд долларов США в год, а расходы на образование одного ученика соответственно около 500 долларов.

К третьему типу относятся те регионы, которые инертны к интеграции образовательных процессов.

В эту группу входят большая часть стран Африки к югу от Сахары (кроме ЮАР), ряд государств Южной и Юго-Восточной Азии, небольшие островные государства бассейнов Тихого и Атлантического океанов. Продолжительность школьного обучения в целом ряде африканских стран ниже минимального – четыре года. В данных регионах преобладает неграмотное население. Например, около 140 млн африканцев, проживающих южнее Сахары, остаются безграмотными. Самая низкая продолжительность школьного обучения в Нигерии – 2,1 года, затем в Буркина-Фасо – 2,4 года, в Гвинее – 2,7 года, в Джибути – 3,4 года. По данным ЮНЕСКО, в начальных школах таких стран, как Нигерия или Гвинея, учебники есть только у 30% детей. Материальная база образования чрезвычайно низка. Соотношение «учащийся–учитель» (среднее число учащихся на одного учителя) в странах этого региона является одним из самых высоких в мире. Например, в Бурунди этот показатель равен 49, в Кении – 39, в Намибии – 38 при среднемировом показателе 16, а в развитых странах мира – 23.

В данных регионах нет предпосылок для формирования жизнеспособных национальных систем высшего образования. Реальную возможность поддержки связей стран данного региона с мировым научным и образовательным сообществом видят в направлении студентов на учебу за границу. В таких странах, как Буркина-Фасо, Мозамбик, Руанда, число студентов в расчете на 100000 жителей колеблется от 16 до 60 человек. Для сравнения: в Республике Корея – около 4000, Ливане – более 3000, Аргентине – 3300, Венесуэле – около 3000, США – около 6000. Между югом и севером Африки наблюдается гигантский разрыв в качественном уровне образования. В странах Африки (к югу от Сахары) государственные расходы на образование в среднем составляют около 9 млрд долларов США в год, а на образование одного учащегося около 70 долларов.

К концу XX века выделяются регионы, в которых по ряду экономических, политических, социальных причин нарушается последовательность образовательных и интеграционных процессов. К таким регионам относятся арабские страны, Восточная Европа и страны СНГ.

В арабских странах наблюдается стремление к выделению четырех субрегионов, которые тяготеют к внутренней интеграции, включая и сферу образования. Это регионы Магриба (включая Ливию), Ближнего Востока (Египет, Ирак, Сирия, Ливан,

Иордания). Персидского залива (Саудовская Аравия, Кувейт, ОАЭ, Катар, Оман, Бахрейн), страны побережья Красного моря и Мавритания. В этих странах наблюдается крайняя неравномерность в процессе развития средней и высшей ступени образования. В Египте, Судане, Мавритании, Алжире сосредоточено 60% неграмотного населения арабского мира. В арабских странах государственные расходы на образование составляют примерно 55 млрд долларов в год, а на образование одного учащегося около 600 долларов.

В странах Восточной Европы и стран СНГ в связи с политической нестабильностью, экономическим кризисом и общественной дезинтеграцией наблюдается спад в развитии образования. Последнее финансируется по остаточному принципу при тенденции к диверсификации источников финансирования средней и высшей школы. Влияние США и других стран привело к поэтапному переходу высшей школы на многоуровневую систему образования и подготовки специалистов. Системы образования стран Восточной Европы и бывшего СССР осуществили «перестройку», основывающуюся на стремлении к демократизации.

Несмотря на медленную внутрирегиональную реинтеграцию, страны Восточной Европы и бывшего СССР сохраняют общие элементы инфраструктуры образования, пригодные для использования в интеграционных процессах разного уровня и масштаба. Данные страны отдают приоритет связям с учебными заведениями Запада или со своими «заграничными» историческими соседями. Усиливаются международные контакты с образовательными системами США и других развитых государств как стремление войти в мировое образовательное пространство.

В процессе международной оценки уровня развития системы высшего образования были выделены группы стран по следующим показателям: ВВП (валовой национальный продукт) на душу населения страны и численность студентов в расчете на 100 000 жителей. На основании полученных данных можно сделать вывод, что практически неограниченный доступ к высшему образованию населения характерен только для стран первой группы: США, Канады, Германии, Японии и Финляндии.

Формированию единого мирового образовательного пространства способствует развитие дистанционных форм обучения. Системы дистанционного обучения основаны на использовании компьютерной сети и спутниковой связи. Они позволяют решать образовательные задачи в масштабах целых континентов. Так реализуется проект единой европейской обучающей среды. Шведский Балтийский университет, объединяющий более чем 50 университетов десяти стран Балтийского региона, служит примером использования дистанционных методов. В США в программе дистанционного обучения участвуют более 15 млн студентов. В мире функционируют глобальные системы дистанционного обучения: «Глобальный лекционный зал», «Университет мира», «Международный электронный университет», обеспечивая обмен информацией в оперативном режиме. Именно в связи с развитием методов дистанционного обучения мировое образование получило один из мощных инструментов формирования своего единого пространства. Теперь оно способно вовлекать множество стран в интеграционные процессы в сфере образования и подготовки специалистов, выравнивать качественное состояние составляющих мирового образовательного пространства. Для мирового образования характерны весьма важные тенденции, особенно ярко проявляющиеся в XXI веке.

Первая тенденция – это повсеместная ориентация большинства стран на переход от элитного образования к высококачественному образованию для всех.

Вторая тенденция заключается в углублении межгосударственного сотрудничества в области образования. Активность развития данного процесса зависит

от потенциала национальной системы образования и от равных условий партнерства государств и отдельных участников.

Третья тенденция предполагает существенное увеличение в мировом образовании гуманитарной составляющей в целом, а также за счет введения новых человекоориентированных научных и учебных дисциплин: политологии, психологии, социологии, культурологии, экологии, эргономики, экономики.

Еще одной важной тенденцией в развитии мирового образования является значительное распространение нововведений при сохранении сложившихся национальных традиций и национальной идентичности стран и регионов. Поэтому пространство становится поликультурным и социально ориентированным на развитие человека и цивилизации в целом, более открытым для формирования международной образовательной среды, наднациональным по характеру знаний и приобщению человека к мировым ценностям. Для мирового образовательного пространства характерны такие свойства, как динамичность, интернациональность и разная плотность связей между составляющими и концентрации образовательных систем.

В результате мировых интеграционных процессов к концу XX века сформировались отдельные типы регионов. Последние организовались по признаку международного сотрудничества в области образования и степени влияния на развитие образования других стран и регионов. К ним относятся регион Западной Европы, США и Канады, Латинской Америки, Африки (кроме ЮАР), Азиатско-Тихоокеанский и регион бывшего СССР и Восточной Европы. Функцию нормативно-правовой поддержки процесса развития мирового образовательного пространства выполняет ЮНЕСКО.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веретенник, Н. Венгрия обучающая: в моде «двойной» диплом [Электронный ресурс] / Н. Веретенник. – Режим доступа: www.bologna-berlin2003.de/pdf/Ungarn.pdf. - Загл. с экрана.
2. Ганчеренок, И.И. Инновационная деятельность и высшее образование: европейское видение до 2020 года [Текст] / И. И. Ганчеренок // Инновации в образовании. - 2005. - №2. - С. 5-8.
3. Система двух циклов в университетском образовании Венгрии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.bologna-berlin2003.de/pdf/Ungarn.pdf. - Загл. с экрана.
4. Система образования Канады [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.studyin.ru. – Загл. с экрана.

УДК 622.244.42

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ГИДРАВЛИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПОТОКА БУРОВОГО РАСТВОРА В ЗАТРУБНОМ ПРОСТРАНСТВЕ СКВАЖИН С УПРУГОВЯЗКИМИ СТЕНКАМИ

Кулиев Ю.М., Кулиева А.Ю.

Казахстанский морской университет, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Часто в процессе бурения и проводки скважин для оперативного контроля за состоянием ствола скважин и взаимодействием бурового раствора с окружающими ствол породами возникает необходимость исследования гидродинамических характеристик потока на основе нестационарных режимах

движения бурового раствора. Нестационарные процессы могут возникать при различных операциях: пуск, остановка и изменение режима работы насосов, спуско–подъемных операций бурильного инструмента, а также режимах, возникающих при авариях (например, утечка среды). В таких ситуациях весьма важно уметь наиболее точно идентифицировать технологический процесс для выбора оптимального режима бурения и проводки скважин.

Обычно при расчетах нестационарных режимов движения бурового раствора в скважинах применяется гипотеза квазистационарности, заключающаяся в том, что некоторые параметры определяются по формулам стационарного режима.

Ключевые слова: бурения скважин, буровой раствор, режим бурения, бурильные инструменты, наклонно-направленные скважины, затрубное пространство.

Допущения при решении прямых задач, связанных с определением расхода или давления, необходимых для проводки скважин вносят определенные ошибки в результат.

В связи с этим возникает необходимость определения некоторых практически важных параметров потока и состояния ствола скважин при различных нестационарных режимах движения бурового раствора.

Исходя из вышеуказанного, в данной статье предлагается метод определения некоторых важных параметров нестационарного движения бурового раствора, с учетом взаимодействия потока с окружающими ствол породами.

Метод основан на решении обратной задачи квазиодномерного нестационарного движения вязкопластичных жидкостей в скважинах, стенки которых идентифицируются упруговязкими средами.

Обратные задачи применительно к нефтегазопромысловой механике были разработаны в [1, 2].

Некоторые частные случаи обратных задач буровой гидравлики рассмотрены в [3, 4] для вертикальных скважин, без учета гравитационных сил, наклонно – направленности скважин и физико–механических параметров стенки скважин.

Как известно, для определения коэффициента гидравлических сопротивлений при нестационарном движении бурового раствора, описываемой моделью вязкопластичной жидкости, применяется гипотеза квазистационарности.

Так как гидравлические сопротивления связаны с распределением скорости по сечению скважины, а это распределение при одинаковых условиях может быть различным для стационарного и нестационарного движения, то возможность применения этой гипотезы стоит под сомнением.

Таким образом использование в расчетах нестационарного движения кривых связи, относящихся к стационарному движению, вносит определенные ошибки в результат.

Влияние всех факторов при нестационарном движении может быть учтено надлежащим изменением коэффициентов выбранной модели движения.

Поскольку внести соответствующие коррективы в коэффициенты модели движения расчетным путем невозможно, то возникает необходимость определения этих коэффициентов на основании непосредственных измерений давлений и расхода при определенном нестационарном движении.

Ниже, путем решения обратной задачи, определяются гидравлические характеристики при движении потока буровых растворов в затрубном пространстве наклонно–направленных скважин, стенки которой являются упруговязкими средами.

1. Рассматривается квазиодномерное нестационарное движение бурового раствора, описываемого моделью вязкопластичной жидкости, в затрубном

пространстве скважины (скважина, в общем случае, предполагается наклонно–направленной), стенки которой подчиняются модели упруговязкой среды Максвелла

$$\frac{\sigma}{E} + \frac{\dot{\sigma}}{h} = \dot{\epsilon}.$$

Принимается, что в начальный момент времени нет движения.

Начиная с некоторого момента происходит нестационарное движение бурового раствора за счет спуско–подъемных операций. При этом записываются законы изменения давления и скорости во времени на забое и устье скважины, на основе которых требуется определить физико–механические параметры бурового раствора и стенки скважин, причем начало координат располагается на забое скважины.

Задача определения параметров бурового раствора и стенки скважин в этом случае математически сводится к решению системы дифференциальных уравнений [2]:

$$\begin{aligned} -\frac{\partial P}{\partial x} &= r \frac{\partial W}{\partial t} + 2aW + b + g \sin \alpha \frac{\partial^2 W}{\partial t^2} \\ -q \frac{\partial}{\partial t} + \frac{2}{e} \frac{C_{\tau}^2}{C_{\text{жс}}^2} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} - \frac{P}{\partial t} &= r C^2 \frac{q \frac{\partial}{\partial t} + \frac{2}{e} \frac{C_{\tau}^2}{C_{\text{жс}}^2} \frac{\partial^2 W}{\partial t^2}}{1 + \frac{C^2}{C_{\text{жс}}^2}} \frac{\partial W}{\partial x} \end{aligned} \quad (1)$$

Начальные и граничные условия при этом задаются в следующем виде

$$\begin{aligned} W(x,0) &= 0, P(x,0) = P_0 - \frac{2t_0}{R^*} x - r g x \sin \alpha, \\ W(0,t) &= j(t), P(0,t) = f(t). \end{aligned} \quad (2)$$

Для определения параметров бурового раствора задается дополнительное граничное условие

$$P(l, t) = 0. \quad (3)$$

Здесь $P(x, t)$ – среднее давление в скважине;

$W(x, t)$ – среднеобъемная скорость бурового раствора;

r – плотность бурового раствора;

$2a = 8\mu/\rho R^{*2}$ – коэффициент гидравлического сопротивления;

$b = 2\tau_0/\rho R^*$ – коэффициент характеризующий предельное напряжение сдвига;

μ – вязкость бурового раствора;

τ_0 – предельное напряжение сдвига бурового раствора;

R^* – приведенный радиус затрубного пространства;

g – ускорение свободного падения;

α – угол отклонения скважины от горизонтальной линии по часовой стрелке;

$\theta = \eta/E$ – время релаксации породы стенки скважины;

η – вязкость породы стенки скважины;

E – модуль упругости породы стенки скважины;
 $C_T = (E/\rho)^{1/2}$ – скорость распространения волны в породе ствола скважины;
 $C_{ж} = (K_{ж}/\rho)^{1/2}$ – скорость распространения волны в буровом растворе;
 $C = [K_{ж}/\rho(1 + e K_{ж}/\rho)]^{1/2}$ – скорость распространения волны в скважине, заполненной буровым раствором;

$K_{ж}$ – коэффициент сжимаемости бурового раствора;
 $e = 2R^*/\delta^*$ – безразмерный параметр, зависящий от приведенного радиуса затрубного пространства и приведенной толщины стенок скважин δ^* .

Следует отметить, что полученная система дифференциальных уравнений описывает, в частных случаях, движение бурового раствора в скважине, стенки которого подчиняются упругим деформациям ($\theta \rightarrow \infty$) и когда стенки скважин являются абсолютно жесткими ($\theta \rightarrow 0$).

Исключив среднюю скорость $W(x, t)$ в системе уравнений (1), для определения давления $P(x, t)$ получается дифференциальное уравнение

$$\frac{\partial^2 P}{\partial x^2} + \frac{2 C_T^2}{e C_{ж}^2} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + \frac{e}{C_{ж}^2} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + 2a \frac{\partial^2 P}{\partial x \partial t} + \frac{2 C_T^2}{e C_{ж}^2} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + 2a \frac{\partial P}{\partial t} = C^2 \frac{\partial^2 P}{\partial x^2} + \frac{2 C_T^2}{e C_{ж}^2} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + \frac{e}{C_{ж}^2} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + 2a \frac{\partial P}{\partial t} \quad (4)$$

Начальные и граничные условия (2) относительно давления $P(x, t)$ при этом запишутся в виде:

$$\begin{aligned}
 P(x, 0) &= P_3 - \frac{2t_0}{R} x - r g x \sin a, \quad \frac{\partial P(x, 0)}{\partial t} = 0, \quad \frac{\partial^2 P(x, 0)}{\partial t^2} = 0, \\
 P(0, t) &= f(t), \quad \frac{\partial P(0, t)}{\partial x} = -r \frac{dj(t)}{dt} + 2aj(t) + b + g \sin a
 \end{aligned} \quad (5)$$

Применяя преобразование Лапласа к дифференциальному уравнению (4), с учетом начальных условий (5), получим

$$\frac{d^2 \tilde{P}}{dx^2} - k^2 \tilde{P} = - \frac{k^2}{s} P_3 - \frac{2t_0}{R^*} x - r g x \sin a \quad (6)$$

где

$$P(x, s) = \int_0^\infty P(x, t) e^{-st} dt, \quad k^2 = \frac{\frac{\partial^2 P}{\partial x^2} + \frac{2 C_T^2}{e C_{ж}^2} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + \frac{e}{C_{ж}^2} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + 2a \frac{\partial P}{\partial t}}{C^2 \frac{\partial^2 P}{\partial x^2} + \frac{2 C_T^2}{e C_{ж}^2} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + \frac{e}{C_{ж}^2} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + 2a \frac{\partial P}{\partial t}}$$

Граничные условия (5) в изображениях примут вид:

$$\tilde{P}(0, s) = \tilde{f}(s), \quad \frac{d\tilde{P}(0, s)}{dx} = -r(s + 2a)\tilde{f}(s) - \frac{1}{s} \frac{2t_0}{R^*} + r g \sin a \quad (7)$$

а дополнительно заданное граничное условие (3) в изображении запишется как

$$\tilde{P}(l, s) = 0. \quad (8)$$

Здесь $\tilde{f}(s) = \int_0^\infty f(t) e^{-st} dt$, $\tilde{f}(s) = \int_0^\infty f(t) e^{-st} dt$.

Решение дифференциального уравнения (6) при граничных условиях (7) имеет вид

$$\begin{aligned} \tilde{P}(x, s) = & \frac{\dot{e}l}{\dot{e}2} \tilde{f}(s) - \frac{1}{2} \frac{P_3}{s} - \frac{1}{2} \sqrt{k} r (s + 2a) \tilde{f}(s) \dot{u} \exp(kx) + \\ & + \frac{\dot{e}l}{\dot{e}2} \tilde{f}(s) - \frac{1}{2} \frac{P_3}{s} + \frac{1}{2} \sqrt{k} r (s + 2a) \tilde{f}(s) \dot{u} \exp(-kx) + \frac{1}{s} \frac{\ddot{a}P_3}{\dot{e}} - \frac{2t_0}{R^*} x - r g x \sin a \frac{\ddot{o}}{\emptyset} \end{aligned} \quad (9)$$

Воспользовавшись решением (9), дополнительное условие (8) запишется в следующем виде

$$\begin{aligned} \tilde{P}(l, s) = & \frac{\dot{e}l}{\dot{e}2} \tilde{f}(s) - \frac{1}{2} \frac{P_3}{s} - \frac{1}{2} \sqrt{k} r (s + 2a) \tilde{f}(s) \dot{u} \exp(kl) + \\ & + \frac{\dot{e}l}{\dot{e}2} \tilde{f}(s) - \frac{1}{2} \frac{P_3}{s} + \frac{1}{2} \sqrt{k} r (s + 2a) \tilde{f}(s) \dot{u} \exp(-kl) + \frac{1}{s} \frac{\ddot{a}P_3}{\dot{e}} - \frac{2t_0}{R^*} l - r g l \sin a \frac{\ddot{o}}{\emptyset} = 0. \end{aligned} \quad (10)$$

Оценим порядок k . Величина параметра преобразования s имеет порядок $\frac{1}{t_0}$, где t_0 является временем переходного процесса. Так как для скважин средней глубины порядок 1 и скорости распространения волн в скважине заполненной буровым раствором C одинаков, то уже при $t_0 = 100$ с., $s < 0,01$, $kl < 0,05$.

Разлагая экспоненты $\exp(\pm kl)$ в ряды по kl и пренебрегая (ввиду малости величины kl) членами третьего порядка и выше, выражение (10) может быть записано в виде

$$\begin{aligned} \tilde{P}(l, s) = & \frac{\dot{e}l}{\dot{e}2} \tilde{f}(s) - \frac{1}{2} \frac{P_3}{s} - \frac{1}{2} \sqrt{k} r (s + 2a) \tilde{f}(s) \dot{u} \exp(kl) + kl + \frac{k^2 l^2}{2!} + \dots \frac{\ddot{o}}{\emptyset} + \\ & + \frac{\dot{e}l}{\dot{e}2} \tilde{f}(s) - \frac{1}{2} \frac{P_3}{s} + \frac{1}{2} \sqrt{k} r (s + 2a) \tilde{f}(s) \dot{u} \exp(-kl) - kl + \frac{k^2 l^2}{2!} - \dots \frac{\ddot{o}}{\emptyset} + \frac{1}{s} \frac{\ddot{a}P_3}{\dot{e}} - \frac{2t_0}{R^*} l - r g l \sin a \frac{\ddot{o}}{\emptyset} = 0. \end{aligned}$$

Последняя зависимость, после некоторых преобразований (при этом параметр преобразования принят равным параметру обратному времени переходного процесса, т.е. $s \sim \frac{1}{t_0}$), может быть представлена в следующем виде

$$\frac{\tilde{f}(t_0) - \frac{1}{t_0} \tilde{f}(t_0) r l - \frac{\ddot{a} 2 t_0 l}{\dot{e} R^*} + r g l \sin a \frac{\ddot{o}}{\emptyset}}{\tilde{f}(t_0) - t_0 P_3} = 2a \frac{\tilde{f}(t_0)}{\tilde{f}(t_0) - t_0 P_3} r l - \frac{2 a l^2 \frac{\ddot{a}}{\dot{e}} + \frac{C^2}{C_{ж}^2} \frac{\ddot{o}}{\emptyset}}{C^2 \frac{\ddot{a}}{\dot{e}} + \frac{2}{e} \frac{C_{т}^2}{C_{ж}^2} \frac{\ddot{o}}{\emptyset}} \quad (11)$$

Полученное выражение (11) является основным для предлагаемого метода определения параметров бурового раствора и стенки трубы. Как видно, в координатах

$$\tilde{Y}(t_0) = \frac{\tilde{f}(t_0) - \frac{1}{t_0} \tilde{f}(t_0) r l - \frac{\ddot{a} 2 t_0 l}{\dot{e} R^*} + r g l \sin a \frac{\ddot{o}}{\emptyset}}{\tilde{f}(t_0) - t_0 P_3} \quad \text{и} \quad \tilde{X}(t_0) = \frac{\tilde{f}(t_0)}{\tilde{f}(t_0) - t_0 P_3} r l, \quad \text{преобразованные}$$

кривые изменения давления и скорости изображаются прямой линией, тангенс угла наклона которой зависит от величины коэффициента гидравлического сопротивления

2а, а величина пересечения прямой с осью ординат соответствует значению

$$\frac{2al^2 \frac{\partial}{\partial t} + \frac{C^2}{C_{\text{жс}}} \frac{\partial}{\partial t}}{C^2 \frac{\partial}{\partial t} + \frac{2}{e} \frac{C^2}{C_{\text{жс}}} \frac{\partial}{\partial t}}, \text{ из которой можно определить время релаксации породы стенки}$$

скважины, при известных величинах других параметров.

Имея данные об изменении давления и скорости во времени на входе $f(t)$ и $\varphi(t)$, вычисляются величины $\tilde{f}(t_0)$ и $\tilde{f}'(t_0)$ для любого значения t_0 , после чего вычисляются $\tilde{Y}(t_0)$, $\tilde{X}(t_0)$ и из (11) определяются неизвестные величины 2а и θ .

2. Теперь рассматривается квазиодномерное нестационарное движение бурового раствора, описываемого моделью вязкопластичной жидкости, в затрубном пространстве скважины (скважина, в общем случае, предполагается наклонно–направленной), стенки которой подчиняются модели упруговязкой среды Фойгта $s = Ee + h\dot{e}$.

Также предполагается, что в начальный момент времени нет движения.

Начиная с некоторого момента происходит нестационарное движение бурового раствора за счет спуско–подъемных операций. При этом записываются законы изменения давления и скорости во времени на забое и устье скважины, на основе которых требуется определить физико–механические параметры бурового раствора и стенки скважин, причем начало координат располагается на забое скважины.

Задача определения параметров бурового раствора и стенки скважин в этом случае математически сводится к решению системы дифференциальных уравнений [2]:

$$\begin{aligned} -\frac{\partial P}{\partial x} &= r \frac{\partial W}{\partial t} + 2aW + b + g \sin \alpha \frac{\partial}{\partial t} \quad (12) \\ -\frac{q}{1 + e \frac{C_{\text{жс}}^2}{C_{\text{т}}^2}} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} - \frac{\partial P}{\partial t} &= r C^2 \frac{\partial W}{\partial x} + q \frac{\partial^2 W}{\partial x^2} \end{aligned}$$

Начальные и граничные условия при этом задаются в виде (2), а для определения параметров бурового раствора задается дополнительное граничное условие (3).

Следует отметить, что полученная система дифференциальных уравнений описывают, в частных случаях, движение бурового раствора в скважине, стенки которого подчиняются упругим деформациям ($\theta \rightarrow 0$).

Исключив среднюю скорость $W(x, t)$ в системе уравнений (12), для определения давления $P(x, t)$ получается дифференциальное уравнение

$$\frac{q}{1 + e \frac{C_{\text{жс}}^2}{C_{\text{т}}^2}} \frac{\partial^3 P}{\partial t^3} + \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + \frac{2aq}{1 + e \frac{C_{\text{жс}}^2}{C_{\text{т}}^2}} \frac{\partial^2 P}{\partial t^2} + 2a \frac{\partial P}{\partial t} = C^2 \frac{\partial^2 P}{\partial x^2} + q \frac{\partial^3 P}{\partial t^3 \partial x^2} \quad (13)$$

Начальные и граничные условия (2) относительно давления $P(x, t)$ при этом запишутся в виде (5).

Применяя преобразование Лапласа к дифференциальному уравнению (13), с учетом начальных условий (5), получим

$$\frac{d^2 \tilde{P}}{dx^2} - k_0^2 \tilde{P} = -\frac{k_0^2}{s} \frac{\partial}{\partial t} P_3 - \frac{2t_0}{R^*} x - r g x \sin a \frac{\ddot{\theta}}{\theta}, \quad (14)$$

где

$$P(x, s) = \int_0^{\infty} P(x, t) e^{-st} dt, \quad k_0^2 = \frac{\frac{q}{1 + e^{-\frac{C_{\text{жс}}^2}{C_{\text{т}}^2}}} s^2 + \frac{\partial}{\partial t} \frac{1}{1 + e^{-\frac{C_{\text{жс}}^2}{C_{\text{т}}^2}}} + \frac{2aq}{1 + e^{-\frac{C_{\text{жс}}^2}{C_{\text{т}}^2}}} s + 2a}{C^2(1 + qs)}.$$

Граничные условия (5) в изображениях запишутся в виде (7), а дополнительно заданное граничное условие (3) в изображении запишется как (8).

Решение дифференциального уравнения (14) при граничных условиях (7) и с учетом дополнительно заданного граничного условия (8) запишется в виде

$$\begin{aligned} \tilde{P}(l, s) = & \frac{\partial}{\partial t} \tilde{f}(s) - \frac{1}{2} \frac{P_3}{s} - \frac{1}{2} \sqrt{k} r (s + 2a) \tilde{f}(s) \exp(k_0 l) + \\ & + \frac{\partial}{\partial t} \tilde{f}(s) - \frac{1}{2} \frac{P_3}{s} + \frac{1}{2} \sqrt{k} r (s + 2a) \tilde{f}(s) \exp(-k_0 l) + \frac{1}{s} \frac{\partial}{\partial t} P_3 - \frac{2t_0}{R^*} l - r g l \sin a \frac{\ddot{\theta}}{\theta} = 0. \end{aligned} \quad (15)$$

Так же как и выше, оценим порядок k_0 . Аналогично вышеизложенному, величина параметра преобразования s имеет порядок $\frac{1}{t_0}$ (t_0 является временем переходного процесса) и поскольку для скважин средней глубины порядок l и скорости распространения волн в скважине заполненной буровым раствором C одинаков, то уже при $t_0 = 100$ с., $s < 0,01$, $k_0 l < 0,05$.

Разлагая экспоненты $\exp(\pm k_0 l)$ в ряды по $k_0 l$ и пренебрегая (ввиду малости величины $k_0 l$) членами выше третьего порядка, последнее выражение (15) может быть записано в виде

$$\begin{aligned} \tilde{P}(l, s) = & \frac{\partial}{\partial t} \tilde{f}(s) - \frac{1}{2} \frac{P_3}{s} - \frac{1}{2} \sqrt{k_0} r (s + 2a) \tilde{f}(s) \left(1 + k_0 l + \frac{k_0^2 l^2}{2!} + \dots \right) + \\ & + \frac{\partial}{\partial t} \tilde{f}(s) - \frac{1}{2} \frac{P_3}{s} + \frac{1}{2} \sqrt{k_0} r (s + 2a) \tilde{f}(s) \left(1 - k_0 l + \frac{k_0^2 l^2}{2!} - \dots \right) + \frac{1}{s} \frac{\partial}{\partial t} P_3 - \frac{2t_0}{R^*} l - r g l \sin a \frac{\ddot{\theta}}{\theta} = 0, \end{aligned}$$

которое, после некоторых преобразований с учетом $\theta s \gg 1$ (при этом параметр преобразования принят равным параметру обратному времени переходного процесса, т.е. $s \sim \frac{1}{t_0}$), может быть представлена в следующем виде

$$\frac{\tilde{f}(t_0) - \frac{1}{t_0} \tilde{f}(t_0) r l - t_0 \frac{\partial}{\partial t} \frac{1}{R^*} + r g l \sin a \frac{\ddot{\theta}}{\theta}}{\tilde{f}(t_0) - t_0 P_3} = 2a \frac{\tilde{f}(t_0)}{\tilde{f}(t_0) - t_0 P_3} r l - \frac{2al^2}{2C^2 q}. \quad (16)$$

Полученное выражение (16) является основным для предлагаемого метода определения параметров бурового раствора и стенки трубы. Как видно, в координатах

$$\tilde{Y}(t_0) = \frac{\tilde{f}(t_0) - \frac{1}{t_0} \tilde{f}(t_0) r l - t_0 \frac{\partial}{\partial t} \frac{1}{R^*} + r g l \sin a \frac{\ddot{\theta}}{\theta}}{\tilde{f}(t_0) - t_0 P_3} \quad \text{и} \quad \tilde{X}(t_0) = \frac{\tilde{f}(t_0)}{\tilde{f}(t_0) - t_0 P_3} r l, \quad \text{преобразованные}$$

кривые изменения давления и скорости изображаются прямой линией, тангенс угла

наклона которой зависит от величины коэффициента гидравлического сопротивления $2a$, а величина пересечения прямой с осью ординат соответствует значению $\frac{2al^2}{2C^2q}$, из которой можно определить время релаксации породы стенки скважины, при известных величинах других параметров.

Имея данные об изменении давления и скорости во времени на входе $f(t)$ и $\varphi(t)$, вычисляются величины $\tilde{f}(t_0)$ и $\tilde{f}'(t_0)$ для любого значения t_0 , после чего вычисляются $\tilde{Y}(t_0)$, $\tilde{X}(t_0)$ и из (16) определяются неизвестные величины $2a$ и θ .

Следует отметить, что полученные выражения (11) и (16) методу можно использовать для различных экспериментальных работ, т.к. коэффициент трения $2a$ и θ учитывает множество факторов бурового раствора и породы стенки скважины (температура, сжимаемость, физико-механические свойства и т.д.)

Так, например, прокачивая в модельной скважине буровой раствор с различной температурой, можно найти зависимости коэффициента сопротивления среды и времени релаксации от температуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гасанов Г.Т., Саттаров Р.М., Аметов И.М. Постановка некоторых обратных задач буровой гидродинамики на основе нестационарных исследований. ДАН Азерб. ССР, т. 26, № 5, 1970, с. 44 – 48.
2. Саттаров Р.М. Неустановившееся движение реологически сложных жидкостей в трубах. – Баку: Элм, 1999, 412 с.
3. Мирзаджанзаде А.Х., Караев А.К., Ширинзаде С.А. Гидравлика в бурении и цементировании нефтяных и газовых скважин. – М.: Недра, 1977, 230 с.
4. Мирзаджанзаде А.Х., Ширинзаде С.А. Повышение эффективности и качества бурения глубоких скважин. – М.: Недра, 1986, 278 с.

UDC 338.22

THE PROBLEM OF PROCESS CONTROL IN PRODUCTION

Saimagambetova G.A., Gusmanova A. G., Mankesheva O. T.

Sh.Yessenov Caspian state university of technology and engineering, Aktau,
Kazakhstan

Annotation. The main directions of improvement of the production management system and the problems of process control in production.

Key words: enterprise management, centralized system, production process, planning.

Process control depends on the specific structure of a particular enterprise.

As well as the way of building the functional system of the enterprise. With a centralized method, all management functions are concentrated in the functional departments of the enterprise[1].

In shops and on sites only linear heads are left. To bring the functional apparatus closer to production, a part of this apparatus can be placed on the territory of the workshops that it directly serves. But employees of this part obey the head of the General functional Department of the enterprise. The centralized system pays off with small volumes of production, although it was widely used in the past in all enterprises in "stagnant" times.

In a decentralized way, all maintenance functions are transferred to the shops. Each shop turns into a closed production unit. The most effective mixed method, which has received the greatest application in most enterprises.

At the same time, the issues that can be more quickly and better solved by the shop or economic Bureau are transferred to their jurisdiction, and the methodological management of functional units and product quality control are performed by functional departments of the enterprise management apparatus[2].

Since the main part of the production process takes place directly in the shop, it has its own process control apparatus.

At the head of the shop there is a chief appointed from among experienced, highly qualified employees and reports to the Director of the enterprise. It organizes the work of the entire team, carries out activities on mechanization and automation of the production process, on the introduction of new equipment, carries out measures on labor protection.

To solve specific technical and economic problems in a large shop are created:

- technical Bureau engaged in the improvement of technological processes of production, assistance to sites in the development of technological processes and control of technological discipline;

- production and dispatch Bureau, which carries out operational and production planning and management of the production process;

- workshop mechanic group providing equipment maintenance and repair.

The most important link in the production structure of the shop is the production site, headed by a master. The master is the direct organizer of the production process in his Department. He has the right: to take on work and to make arrangement of workers on a site, in coordination with the chief of shop to release superfluous workers; to assign tariff categories to workers; to award and fine workers[3].

Using these rights, the master is obliged: to ensure the performance of works and tasks facing the site; to prevent marriage in production; to ensure the economical use of raw materials and materials; to ensure strict compliance with safety and labor protection.

Ubiquitous use of administrative management system simplifies the management process. The basis of the administrative management system is integrated processing of production and economic information, covering the solution of problems of forecasting, planning and production management using modern tools[4].

The administrative management system solves three problems:

- operational planning and management of all plant shops;
- technical and economic planning and logistics;
- accounting for the movement of inventory, finished products, payments to suppliers, cash and banking operations.

To improve the management of the enterprise in market conditions is important[5]:

- first, the definition of the main directions of improvement of the production management system.

These areas I want to include the following: decentralization of management, specialization and diversification of production, improvement of the economic mechanism, the constant desire to make the company work effectively, creating stability in the activities of the enterprise;

- secondly, the importance should be given to the professional level management of the personnel of the enterprise because, as I said above, the quality of enterprise management the efficiency of its work depends on quality professional and qualified staff.

The existing administrative management systems have certainly proved their exceptional economic efficiency.

REFERENCES

1. Ховард К., Короткое Э. "Принципы менеджмента: Управление в системе цивилизованного предпринимательства", М.: 2016г.
2. Алексеев Н. "Управление предприятием в кризисной ситуации", "Проблемы теории и практики управления", 2014г., №6
3. Вольский А. "Нужны преобразования, способствующие подъему отечественного производства", Экономист, 2015г., №11
4. Ковалев В.В. "Финансовый анализ", М.: Наука, 2013г.
5. Лавтфуллин Г. "Основные тенденции и концепции управления на стыке веков", "Проблемы теории и практики управления", 2006г., №11

ЭОЖ 328.14

ДІНИ ЕРЕЖЕ МЕН ҚҰНДЫЛЫҚТАР ҚОҒАМЫНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАҒИДАСЫ

Алламбаев Ж.Ж., студент

Ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлықпен күрестің діни тұрғыда негізгі қағидалары қарастырылған. Жемқорлықпен күрес мәселесі қоғамымызды бей-жай қалдырып отырған жоқ. Зиялы қауым өкілдері, белгілі ақын жазушылар, мемлекет қайраткерлері, депутаттар өз ойларын- пікірлерін, бұл індеттен жалпы халық болып күресуге үндеп-ақ жатыр. Алайда бұл жағымсыз құбылыс үдемесе, бәлендей азайды, тамырына балта шабылды деуге ауыз бармайды.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, пара беру, бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ, діни құндылық.

«Қазақстан-2050» стратегиясы-қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты жолдауында Елбасы «Мемлекет пен қоғам жемқорлыққа қарсы күресетін бір күш болуға тиіс. Жемқорлық-жай құқық бұзушылық емес. Ол мемлекеттің тиімділігіне деген сенімді сетінетеді және ұлттық қауіпсіздікке төнген тікелей қатер болып саналады. Біз түпкі мақсатымыз-жемқорлықты құбылыс ретінде жою үшін жемқорлыққа қарсы заңнамаларды жетілдіру арқылы жемқорлықпен күресті қатты күшейтуіміз керек»-деген болатын.

Елбасы сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселесіне үнемі көңіл бөледі.

Биылғы «Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» деп аталған Жолдауында да, «Аса маңызды міндет- сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа стратегияны қалыптастыру және іске асыруды жалғастыру. Әкімшілік реформа қажетсіз қағазбастылық пен құжат айналымының қолайсыз үдерісіне айналмауға тиіс. Халық алдында есептілігін арттырып, нәтижеге деген жауапкершілігін күшейте отырып, жергілікті жерлердегі басқару органдарына көбірек дербестік беру керек»- деп атап көрсетіп Үкіметке Президент Әкімшілігімен бірлесіп, биылғы 1 шілдеге дейін осы мәселелер жөнінде кешенді ұсыныстар енгізуді тапсырған болатын. Қазіргі уақытта Қазақстан Орталық Азия өңірінде ғана емес, тұтастай алғанда ТМД бойынша да жемқорлыққа қарсы мықты дамыған заңнамасы бар ел болып табылады.[2]

Сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін қабылданған заңнамалардың қайнар көзі болып Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 2 шілдедегі Заңы табылады. Аталған заңда сыбайлас жемқорлықтың түсінігі беріле отырып, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, сыбайлас жемқорлықпен күресу және ол үшін жауаптылықтың, сонымен қатар сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылықтардың зардаптарын жоюдың жолдары көрсетілген.[1]

Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2011 жылғы 31 наурыздағы қаулысымен «2011-2015 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі салалық бағдарламасы» бекітілген болатын. Аталған бағдарламаның негізгі мақсаты- сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың пәрменділігін арттыру.

Бағдарламада Қазақстан 2015 жылғы қарай «Транспаренси Интернэшнл» рейтингінде сыбайлас жемқорлықты түйсіну индексі бойынша 180 елдің ішінен 90-шы орынды иеленетін болады деп көзделген.

Көрсетілген мақсатқа қол жеткізу үшін мынадай міндеттер ұйғарылды:

- 1.Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша ұлттық заңнаманы жетілдіру және халықаралық ынтымақтастықты кеңейту;
- 2.Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық қауіптерін азайту жөніндегі мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін арттыру;
- 3.Сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарасты қалыптастыру;
- 4.Көлеңкелі экономиканың деңгейін төмендету;

Бағдарламаны іске асыру 2011-2015 жылдар аралығында бес жылдық кезеңге есептелген және іс-шараларды бір кезеңде іске асыруды көздейді. 2011-2015 жылдар ішіндегі елдегі қылмыстық ахуалды, сондай-ақ қолданыстағы заңнаманы талдау негізінде қылмыстық және әкімшілік заңнамаларды жетілдіру шеңберінде сыбайлас жемқорлық қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың тізбесі олардың мұндай қылмыстарға жатқызу негізділігі тұрғысынан қайта қарауға;

-құқық қорғау органдарының есеп беру және қызметін бағалау жүйесін жетілдіру;

-мемлекеттік органдар өкілдерінің, оның ішінде басшылардың бұқаралық ақпарат құралдарында сөз сөйлеуі жалғасады, сондай-ақ оқу орындарында сабақтар өткізуге;

-халық табысын жалпыға ортақ декларациялауға кезеңімен өткізу;

Сыбайлас жемқорлық мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін айтарлықтай төмендететіндігі, қоғамда демократиялық оң өзгерістерді жүзеге асыруды тежейтіні, елдің халықаралық беделіне нұқсан келтіретіні белгілі. Ең бастысы- адамдардың қоғамның демократиялық құндылықтарына, әділ заң мен шындыққа, сайып келгенде билікке деген сенімін әлсіретеді.[1]

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мемлекеттік саясаттың стратегиялық басымдығы болып саналатындықтан, Елбасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің мынандай бағдарламалық бағыттарын белгілеп берді:

-сыбайлас жемқорлықтың алдын алу басымдығы, оны тудыратын себептер мен оған ықпал ететін шарттарды жою;

-мемлекеттік ресурстарды бөлуді бақылауды күшейту;

-мемлекеттік органдардың рұқсат беру функцияларын іске асыруын бақылау;

-сыбайлас жемқорлықпен күреске өкілетті билік органдарын кеңінен тарту;

-әр түрлі салаларда сыбайлас жемқорлықтың орын алу деңгейін анықтау кезінде халықаралық рейтингтер жүйесін пайдалану;

-халықаралық институттардың, отандық үкіметтік емес ұйымдар мен саяси партиялардың, мемлекеттік органдардың өзара іс-қимыл жасауы.

-сыбайлас жемқорлыққа қарсы алдын-ала іс-қимыл жасаудың мемлекеттік саясаты билік құрылымдарының ашықтығы мен қоғамның бақылауында болуын;

-мемлекеттік бақылау-қадағалау функцияларын қысқартуды және мемлекеттік бақылау органдары жүйесін оңтайландыруды;

-сыбайлас жемқорлық көріністеріне ықпал ететін фактор ретінде мемлекеттік қызметшілер жағдайының тұрақсыздығын болдырмайтын кадр саясатын жүргізуді;

-азаматтардың тәуелсіз, сырттан және әсіресе, сот жүйесінің өзінен сыбайлас жемқорлық әсер етуден тәуелсіз сотқа жүгіну құқығын қамтамасыз етуді көздейді.

Жемқорлықпен күрес мәселесі қоғамымызды бей-жай қалдырып отырған жоқ. Зиялы қауым өкілдері, белгілі ақын жазушылар, мемлекет қайраткерлері, депутаттар өз ойларын- пікірлерін, бұл індеттен жалпы халық болып күресуге үндеп-ақ жатыр. Алайда бұл жағымсыз құбылыс үдемесе, бәлендей азайды, тамырына балта шабылды деуге ауыз бармайды.

Белгілі саясаттанушылардың бірі, әбден шарасыздықтан болуы керек, жемқорларды жетінші ұрпағына дейін лағынеттеп қарғыс жаудыру керек, оның түрмедегі өмірін жұртшылыққа көрсету қажет деген ұсыныс айтуға барып жатыр. Бұл әрине қате пікір, өйткені әкесінің теріс әрекеті үшін ұрпағы жауап беруге тиіс емес.

Менің ойымша, әрбір адамның ішкі ар-таразысы оның иманына байланысты, ұяты бар адамның иманы бар болып саналады. [2] Сондықтан, Елбасының ««Қазақстан-2050» стратегиясы-қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты халыққа жолдауында «Біз мұсылманбыз, оның ішінде Әбу Ханифа мазһабын ұстанатын сүнниттеріміз. Біз мұсылман үмбетінің бір бөлігі екенімізді мақтан тұтамыз. Біз елдің дәстүрлері мен мәдени нормаларына сәйкес келетін діни сана қалыптастыруымыз керек. Біз өзін өзі ұстаудың ерекше үлгілерін алуға тиіспіз. Мен жария етіп отырған стратегия біздің халқымызды орта ғасырларда емес, ХХІ ғасырда өмір сүруге дайындайды»-деген болатын.[2]

Яғни, діни сауатты адам бұл дүниеде арам жолмен табылған дүние-мүліктің оған қайырлы болмайтынын, ал ақиретте осы заңсыз әрекеттері үшін Аллаһ Тағала алдында жауап берерін анық түсінсе, тәубеге келіп, арам пиғылынан қайтып, ізгі амалдар жасауға ұмтылар еді деп ойлаймын. Өйткені кейбір азаматтарымыз обал- сауапты ойламай қазынаның мүлкін, не өзге азаматтардың мүлкін еш қымсынбай жымқыратыны, және бұл құбылыстың кең етек алып отырғаны баршаға аян.

[3] Сондықтан, дүниенің құлы болып адасып жүрген бауырларымызды, жас ұрпақты жанұямызда, өзара қарым-қатынаста және бұқаралық ақпарат құралдары арқылы рұқсат етілген, Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының сараптау комиссиясы мақұлдаған діни кітаптарды, Муфтият KZ, Муслим KZ сайттарын оқып, шариғи білім алсақ Елбасы айтқан діни сананы қалыптастыруға қосқан үлесіміз болар еді. Бұл ретте «Отау TV» жер серіктік көрсетілім арқылы «Асыл арна» діни танымдық бағдарламасының маңызы өте зор екенін айта кету керек.

Айтқанды қорыта келе, сыбайлас жемқорлықпен күрес жүргізу оңай шаруа емес, ол ұзақ мерзімге бағытталған мемлекеттік шара екені рас. Адам затының рухани әлемін ескере отырып әр азамат алдын ала жемқорлыққа жол жоқ деген сипатпен өз-өзімен күресті бастау қажет және ең бастысы осы кеселді жоюға бағытталған мемлекеттік бағдарлама жоғары деңгейде жауаптылықпен іске асырылуы тиіс, сонда ғана егемен еліміз бұл кеселді ауыздықтайтынына үміт етуге болады

Әлемдік деңгейдегі көне заманнан келе жатқан мерез - жемқорлық мәселесі мұсылман елдерінде де белең алып отыр. Ислам діні сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды жеке тұлғалық және ұжыммен бірлесе жүзеге асырған. Шариғаттағы жемқорлықтың үкімі - харам. Яғни, үзілді-кесілді тыйым салынған. Асыл дінімізде жемқорлық үлкен күнәлар қатарына жатады. Жалпы, Ислам шариғатында кез-келген

мәселенің үкімі - Құран аяттары мен хадиснама деректеріне жүгіне отырып шығарылады. Бұл жөнінде Алла Тағала қасиетті Құран Кәрімде (Мәида сүресі, 42-аят): «Олар өтірікке құлақ салушы, арам жеушілер. (Мұхаммед F.C.) егер олар саған келсе, араларына үкім бер, немесе олардан жүзінді бұр. Егер олардан жүз бұрсаң, олар саған ешбір зиянын тигізе алмайды. Ал егер араларына үкім берсең, тура үкім бер. Шәксіз Алла турашылдарды сүйеді», - деген. Аяттағы «арам жеушілер» дегені - өзгенің мал-мүлкін иемденіп, ақысын жегендер. Ал тәпсірнама деректеріндегі Сағид Бин Жубайр: «Мұнда жемқорлық турасында айтылған», - деп түсінік берген. Енді бір аят жолында Алла Тағала (Бақара сүресі, 188-аят): «Араларыңдағы малдарыңды арам жолмен жемендер. Сондай-ақ біле тұра адамдардың малынан бір бөлігін жеу үшін билерге апармандар», - делінген. Мұндағы аят жолында мағынасы ашық келген. Мінеки, Алла Тағаланың сыбайлас жемқорлыққа тыйым салғанына бірден-бір дәйек - осы аяттар болмақ. Сол сияқты паракордың тапқан табысы - арам екендігін пайғамбарымыздың (с.ғ.с) мына бір хадисінен анық көруге болады. Әбу Хумайда әл-Сағидия (р.а) жеткізген хадисте пайғамбарымыз (с.ғ.с): «Лауазымдық қызметтегі тұлғаға берілген сыйлық - арам жолмен табылған жалақысы», - деген екен. Ибн Бурайда (р.а) әкесінен жеткізген келесі бір хадисте пайғамбарымыз (с.ғ.с): «Үш түрлі қазы болады, олардың екеуі тозақта, ал біреуі жұмақта. Өз дегенін орындаймын деп үкім шығарған және білімсіз бола тұра үкім шығарған қазылар - тозақта. Ал, әрдайым шындыққа жүгінген қазы - жұмақта», - деген. - Ислам дінінде пара беру де күнә санала ма? - Тәпсір дереккөздерінде Абдулла Ибн Омар (р.а): «Пайғамбарымыз (с.ғ.с) пара берушіні де, пара алушыны да лағнеттеген», - деп тұжырымдайды (Ат-Тирмизи). Сондай-ақ, параны талап етіп, оны қабыл алып, сондай-ақ қолдау көрсеткен пара алушы мен беруші арасындағы тасымалдаушы дәнекердің ісі де қарғысқа ұшырағандардың әрекетіне жатады. Демек, сыбайлас жемқорлық барысында пара беруші мен алушы арасында делдал болуға да тыйым салынған. Пайғамбарымыздың тағы бір хадисінде мынадай жағдай айтылады. «Аллаға серік қосу, адам өлтіру және ата-анаңның алдындағы борышты орындамау сияқты ауыр күнәлардың санатына жататын тағы бір үлкен күнәні айтайын. Ол - жалған мәлімдеме жасау және жалған куәлік беру», - деген екен расулалла (с.ғ.с.). - Халқымыз паракорлыққа қатысты қандай ұстанымды ұстанған? Қазақтай текті де турашыл халықта осынау жаман қылықтан тыятын, әділдікке шақыратын адамдар болды ма? -Әлбетте, болған! [3] Мұны дана халқымыздың «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деген ұлағатты сөздерінен-ақ байқауға болады. Олардың әділдік пен туралықты ту еткендігіне қазақтың үш тұғыры - Төле, Қазыбек және Әйтеке бидің, одан басқа да би-шешендердің өнегеге толы өмір-ұстанымдары бірден-бір дәйек болмақ. Осы орайда қазақ даласының ақыны Шортанбай Қанайұлының өз заманындағы би-болыстарды жемқорлықтан сақтандырған мына бір өлең жолдарын келтіре кетейін: Билер, пара жемендер, Жанға бейнет кезбеңдер. Кісі халқын алмандар, Аузыңа пара салмандар. Дүние жинап өткен жоқ, Біздің бұрынғы Пайғамбар. Сөз айтайын, үлкендер, Құдайдан ғапіл өтпеңдер. Әлің келсе Мекке бар, Артық дәулет біткендер! Біле білсеңіздер, паракордың халі о дүние ғана емес, осы дүниеде де қиынға соқпақ. Көп жағдайда пара алуға құныққан жанның арам жолмен тапқан дүниесінің өтеуі ауыр болады. Оны ел аузында жүрген мысалдар мен жемқорлыққа қарсы әзірленген бейнероликтерден жиі байқауға болады. Қай мысалды алып қарасаңыз да, жемқорлықтың түбі - қорлықпен аяқталып жатады. Сондықтан да Ислам діні сыбайлас жемқорлық пен пара берудің қандай да бір түріне Құран мен сүннет дәйектеріне сай қатаң тыйым салып, тіпті, ауыр күнәлар санатына жатқызған. Шариғат шеңберіндегі тыйымдардың барлығы адам мен қоғамның дамуына негізделген. Аллаға шынайы құлшылық-ғибадат жасап, айтқандарын бұлжытпай орындауға ден қойған жанның үйіне құт-береке ұялайды. Кез-келген жан сыбайлас

жемқорлық сынағына ұшыраған сәтте лезде Алланы еске алып, қиямет күніндегі халін ескерсе, отбасындағы Алланың берген берекесін ұмытпай, әрдайым шүкіршілік қылса, оған да Алланың төгер мейірімі шексіз [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс – қимыл туралы заңы 2015 жылғы 18 қараша №410-V ҚРЗ.
2. Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ 02.03.2018 жылғы.
3. "Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатының 2017 – 2020 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы
4. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 1 маусымдағы № 325 қаулысы.

УДК 327.7

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЙСКОГО МОРЯ

Ахметова А.Б.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. В настоящей статье приводится характеристика подходов к определению статуса Каспийского моря, отражаются отдельные проблемные вопросы при определении морских границ прикаспийский государств. Автор приводит мнения отдельных ученых и политических деятелей, отражающих мнение не только Казахстанской стороны, но и других соседних государств. В работе анализируются исторические предпосылки к подписанию Конвенции о правовом статусе Каспийского моря, освещаются наиболее актуальные вопросы Концепции. Вместе с тем, в данной статье не ставилось целью полный исторический либо научный анализ положений Конвенции.

Ключевые слова: Конвенция о правовом статусе Каспийского моря, морское право, Каспийское море, правовой статус Каспийского моря, замкнутое море, узкий проход, совместная эксплуатация природных ресурсов, ратификация.

Интересы мирового сообщества на море издавна основываются на том значении, которое имеют морские пространства в жизни человечества. Моря и океаны с давних пор служили неиссякаемым источником живых и минеральных ресурсов (только добычу нефти на море осуществляют в настоящее время порядка 80 государств мира). Наконец, Мировой океан как элемент окружающей человека среды следует рассматривать в качестве жизненно важной экосистемы и объекта научных исследований. Две трети площади нашей планеты покрыты водой; это обстоятельство свидетельствует об огромной роли Мирового океана в образовании климата на Земле, формировании её атмосферы, развитии форм жизни и т.д.

В настоящее время свыше 130 государств являются прибрежными. На берегах морей и океанов проживает большая часть населения земного шара, расположены тысячи населенных пунктов.

Необходимость подписания Конвенции о правовом статусе Каспийского моря, принятой в Актау 12 августа 2018 года государствами, расположенными на берегу Каспийского моря - Азербайджанской Республикой, Исламской Республикой Иран, Республикой Казахстан, Российской Федерацией и Туркменистаном, назревала уже давно. Подготовка к принятию столь важного для приграничных государств документа длилась более 20 лет.

Совершенствование правового режима Каспийского моря, создание благоприятных условий для развития взаимовыгодного экономического сотрудничества приграничных государств- участников Конвенции, все это способствовало определению и регулированию прав и обязательства Сторон в отношении использования Каспийского моря, включая его воды, дно, недра, природные ресурсы и воздушное пространство над морем

В ходе пленарного заседания Пятого каспийского саммита Нурсултан Назарбаев отметил, что каспийский регион обладает уникальной историей и многообразной культурой. Здесь сосредоточены значительные человеческие ресурсы и богатейшие природные запасы. Море также имеет важное геополитическое значение в силу своего выгодного расположения.

Комментируя важность принятого документа, доктор политологии, директор Института современных исследований Евразийского национального университета им. Л. Гумилева Мухит-Ардагер Сыдыкназаров отметил, что принятие конвенции будет означать совершенно новый этап историко-политического, экономического развития сотрудничества на Каспии. В будущем портфеле переговоров прибрежных государств конвенция будет всегда тем документом, к которому будут апеллировать и на который будут ссылаться.

«Конвенция даст нашим будущим поколениям четкую политико-правовую определенность в отношениях с прибрежными государствами. А также с ней будет фактически решен раз и навсегда вопрос всех сухопутных и морских границ Казахстана», — сказал эксперт, - Принятие Конвенции - это огромное достижение новейшей истории Независимости Казахстана, так как она даёт нашим будущим поколениям чёткую политико-правовую определённость в отношениях с прибрежными государствами. Принятие конвенции означает совершенно новый этап историко-политического, экономического развития сотрудничества на Каспии. В будущем портфеле переговоров прибрежных государств Конвенция будет всегда тем документом к которому будут апеллировать, ссылаться".

Республика Казахстан ратифицировало Конвенцию 8 февраля 2019 года.

Принятие Конвенции о правовом статусе Каспийского моря (Конвенция) приветствовали и в ООН. По мнению Генерального секретаря ООН Антониу Гутерриш, Конвенция способствует разрешению споров и снижению напряженностей в регионе. «Этот исторический документ демонстрирует важность регионального сотрудничества, которое необходимо для поддержания международного мира и безопасности», – сказал Гутерриш.

Подписанная Конвенция заменила собой принятые и ратифицированные ранее Договора между РСФСР и Персией от 26 февраля 1921 г. и Договор о торговле и мореплавании между Союзом Советских Социалистических Республик и Ираном от 25 марта 1940 года.

По указанным договорам, подписанным до принятия Конвенции ООН по морскому праву 1982 года, статус Каспийского моря по умолчанию признавался как море.

Принятая в Конвенции ООН по морскому праву (1982 год) (Далее-Конвенция) правовая классификация деления морских пространств, а также правовой статус

замкнутых и полузамкнутых морей могут быть применимы и в отношении Каспийского моря. В отличие от морского, озерный вариант дает возможность соглашения либо о совместной эксплуатации всех видов природных ресурсов, что означало бы кондоминиум, или совместную собственность, либо пространственный раздел дна и недр на национальные секторы, в пределах которых стороны будут обладать исключительными правами на ведение разведки и разработки природных ресурсов.

Является ли Каспий «морем» в контексте Конвенции и может ли оно рассматриваться как «замкнутое или полузамкнутое море». Главное различие между исследуемыми терминами в том, что государства — члены ООН сумели отбросить в сторону военно-политическую суть термина, придав ему правовой и экономический смысл. Согласно определению ст. 122 Конвенции, где «замкнутое или полузамкнутое море» означает «залив, бассейн или море, окруженное двумя или более государствами и сообщаемое с другим морем или океаном через узкий проход или состоящее полностью или главным образом из территориальных морей и исключительных экономических зон двух или более прибрежных государств».

Одни исследователи считают, что согласно определениям Конвенции Каспийское море не является замкнутым или полузамкнутым, поскольку, с их точки зрения, оно не имеет естественного выхода в другое море или океан. Такого мнения придерживаются Ю.Барсегов и А. Рогинко, которые пишут: «В действительности же уникальная ситуация Каспийского моря Конвенцией не охватывается. В частности, ст.ст. 122 и 123 Конвенции относятся к бассейнам или морям, окруженным двумя или более государствами, и сообщаемым с другим морем или океаном через узкий проход. В этом их принципиальное отличие от Каспия: именно наличие прохода, соединяющего пространство замкнутого или полузамкнутого моря с Мировым океаном, не позволяет исключить в нем морепользование со стороны не прибрежных стран».

Но Конвенция ООН и другие международные акты не раскрывают понятие морей и их отличие от других сходных водоемов. Наличие такого пробела в международном праве неизбежно дало почву для суждений относительно толкования термина «узкий проход» (ст. 122 Конвенции не уточняет, что подразумевается под такими проходами - проливы, реки или каналы, могут ли они быть искусственными или нет). Если же считать, что Конвенция не делает принципиальных различий в узких проходах, то в таком случае можно утверждать, что Каспийское море будет являться замкнутым морем по смыслу данной статьи, соединяющимся с Балтийским и Черным морями через систему Волго-Донского и Волго-Балтийского каналов.

Ю.Е. Федоров отмечает, что ст. 122 Конвенции содержит два признака, по которым моря могут относиться к полузамкнутым или замкнутым. Первый - наличие узкого прохода между данным морем и другим морем или океаном. Второй - то обстоятельство, что данное море состоит полностью или, главным образом, из территориальных морей и исключительных экономических зон прибрежных государств. Последнее в полной мере относится к Каспийскому морю. Оно действительно окружено пятью государствами и состоит главным образом (практически полностью) из исключительных зон этих государств. Логично предположить, что первый признак, указанный в ст. 122 Конвенции, относится к «полузамкнутым», а второй - к «замкнутым» морям. В противном случае, как справедливо замечает Ю.Е. Федоров: «авторам Конвенции не имело бы смысла выделять два типа морей - замкнутые и полузамкнутые».

В таком случае представляется необходимым учесть все вышеназванные обстоятельства и делить замкнутые моря на 2 вида: 1) замкнутые моря, не имеющие прямого выхода к открытому морю (Каспийское море); 2) замкнутые моря, имеющие

прямой выход к открытому морю (Черное, Балтийское моря). Как было отмечено, Каспий имеет связь с Мировым океаном через систему рек и каналов, но в данном случае речь идет о прямом выходе к открытому морю.

Следует иметь в виду, что теория международного права до сих пор не разработала общепринятого определения замкнутых и полузамкнутых морей, в связи с чем данные понятия нередко применяются как взаимозаменяющие. Кроме термина замкнутое море можно часто встретить и такое понятие, как закрытое море, имеющее схожесть с концепцией замкнутого моря.

По мнению английского юриста У.Батлера, Каспийское море является крупнейшим озером, которое исторически называется морем. Такого же мнения придерживался советский юрист Г.С.Горшков, который называл Каспийское море типичным пограничным озером в юридическом смысле этого слова.

Однако благодаря принятии Конвенции о правовом статусе Каспийского моря. Положения Конвенции определяют Каспийское море как «окруженный сухопутными территориями Сторон водоем». Каспий не считается ни морем, ни озером. Таким образом, к Каспийскому морю не применяются Конвенция ООН по морскому праву 1982 года и принципы разделения дна, используемые в отношении трансграничных озер. «Это объясняется набором специфических географических, гидрологических и иных характеристик. Каспий представляет собой внутриконтинентальный водоем, который не имеет прямой связи с Мировым океаном, и поэтому не может рассматриваться в качестве моря», – отметил статс-секретарь, заместитель главы Министерства иностранных дел России Григорий Карасин.

Каспийское море разграничено на сектора:

- внутренние воды;
- территориальные воды (ширина – 15 морских миль, в пределах которых государства обладают суверенитетом);
- рыболовные зоны (ширина – 10 миль, в пределах которых государства обладают исключительным правом на промысел);
- общее водное пространство.

Конвенция родилась в результате длительного и весьма сложного переговорного процесса, сопровождавшегося упорными и принципиальными дебатами по каждому вопросу, требовавшему правового урегулирования.

Достижению согласия способствовали общее стремление к решению имевшихся задач, конструктивизм и взаимопонимание участников переговоров. Политические и территориальные компромиссы сложились в итоге пяти каспийских саммитов, семи Совещаний министров иностранных дел прикаспийских государств, пятидесяти двух заседаний Специальной рабочей группы по разработке Конвенции (СРГ), не считая регулярно проводившихся консультаций, официальных и неформальных встреч сторон в различных форматах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конвенция ООН по морскому праву (1982 год)
https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf
2. Договор между РСФСР и Персией от 26.02.1921года
<http://istmat.info/node/46893>
3. Договор о торговле и мореплавании между Союзом Советских Социалистических Республик и Ираном от 25 марта 1940 года
<http://docs.cntd.ru/document/901861932>

4. Закон РК от 8 февраля 2019 года «О ратификации Конвенции о правовом статусе Каспийского моря» <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000222/info>
5. Конвенция о правовом статусе Каспийского моря <http://kremlin.ru/supplement/5328>, <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000222>
6. Коммюнике Пятого каспийского саммита <http://www.akorda.kz/ru/events/kommyunike-pyatogo-kaspiiskogo-sammita>
7. Закон РК «О торговом мореплавании» от 17.01.2002 года <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000284>
8. Закон РК О Государственной границе Республики Казахстан от 16.01.2013 года <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000284>
9. Водополова О.Н. «К вопросу о применимости Конвенции ООН по морскому праву при определении международно-правового статуса Каспийского моря»/Журнал «Юридическая наука и практика: Вестник нижегородской Академии МВД», выпуск 1 2010 год/ elibrary.ru/contents.asp?issueid=872557
10. Барсегов Ю.Г. Каспий в международном праве и мировой политике / Центр международных проблем Мирового океана и экологии. – М., 1998
11. Мамедов Р.Ф. Международно-правовой статус Каспийского моря как пограничного озера // Московский журнал международного права. – 1999
12. М.А. Сыдыкназаров «Регион мира и сотрудничества» /Казахстанская права от 13 августа 2018 года/ www.kazpravda.kz/fresh/view/region-mira-i-sotrudnichestva
13. Федоров Ю.Е. Правовой статус Каспийского моря. Исследование ЦМИ МГИМО №8. М.: МГИМО, 1996. 36с.
14. Барсегов Ю. Г. Каспий в международном праве и мировой политике. Институт мировой экономики и международных отношений РАН. Центр международных проблем Мирового океана и экологии М. 1998. 64 с.

УДК 341

ПЕРСПЕКТИВЫ КОНВЕНЦИИ О ПРАВОВОМ СТАТУСЕ КАСПИЯ

Акберов З.М.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им.Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

Аннотация. Международно-правовой статус Каспийского моря уже более 20 лет явился важным аспектом внешней политики прикаспийских государств и не только, что обусловлено сохранением мира, взаимовыгодного сотрудничества и суверенных прав прибрежных государств на богатства Каспия.

Ключевые слова: Каспийское море, международные договоры, правовой режим, экология, сотрудничество, безопасность.

Кульминацией Пятого каспийского саммита и 22-летней кропотливой работы стало подписание Конвенции о правовом статусе Каспийского моря. В ходе пленарного заседания Пятого каспийского саммита глава государства Нурсултан Назарбаев отметил, что каспийский регион обладает уникальной историей и многообразной культурой. Здесь сосредоточены значительные человеческие ресурсы и богатейшие природные запасы. Море также имеет важное геополитическое значение в силу своего выгодного расположения. Конвенция о правовом статусе Каспийского моря — это основополагающий документ, который создает новый, отвечающий современным требованиям и нацеленный на дальнейшую интенсификацию всестороннего

взаимодействия прибрежных стран правовой режим Каспийского моря. Собственно сам процесс выработки компромиссной выгодной для всех сторон конвенции потребовал максимум усилий дипломатов всех стран, то есть на протяжении 22 лет шел переговорный процесс. С момента создания специальной рабочей группы в 1996-м было проведено 52 заседания, восемь встреч министров иностранных дел. По сути, конвенция и ее принятие оставляет в выигрыше все пять прикаспийских государств, которые смогут в своей юрисдикции на многостороннем уровне решать вопросы разработки нефтяных и газовых месторождений, транзита энергоресурсов, в том числе прокладки трубопроводов по дну Каспийского моря, пользования биоресурсами, сохранения экологической среды в регионе, то есть очень важно, что в дальнейшем государства обязуются решать все возникающие вопросы, которые сейчас стоят на повестке дня, на основе принятой конвенции.

Что следующим этапом предстоит на уровне специально созданного пятистороннего механизма консультаций разработать и согласовать проект соглашения, касающийся методики установления прямых исходных линий. В ходе брифинга для представителей средств массовой информации глава государства Нурсултан Назарбаев рассказал, что конвенция создает эффективную юридическую базу для сотрудничества прибрежных стран по широкому спектру направлений и определяет основополагающие принципы деятельности каждой из сторон. На региональном уровне это будет способствовать сближению не только прикаспийских государств, но и стран Центральной Азии. На глобальном уровне — даст возможность сопряжения национальных программ развития прикаспийских государств с предложениями ведущих держав мира.

Актауском саммите также подписан ряд документов по важным направлениям сотрудничества, включая вопросы формирования международно-правовой базы экономических отношений в сферах промышленности, торговли, туризма и других отраслях экономики. Все это говорит о том, что страны «каспийской пятерки», реализуя свои национальные интересы на Каспии, руководствовались как геополитическими мотивами, так и интересами экономической целесообразности

Так, Каспийское море определено как окруженный сухопутными территориями Сторон водоем, берега которого нанесены на морские навигационные карты масштаба 1 : 750 000 Главного управления навигации и океанографии Министерства обороны Российской Федерации. Тем самым мы видим, что Каспийское море не является ни морем, ни озером, имея особый правовой статус. Это объясняется набором специфических географических, гидрологических и иных характеристик. Оно представляет собой внутриконтинентальный водоем, который не имеет прямой связи с Мировым океаном, и поэтому не может рассматриваться в качестве моря. Но одновременно в силу своих размеров, состава воды и особенностей дна Каспий не может считаться и озером. В этой связи к Каспийскому морю не применимы как положения Конвенции ООН по морскому праву 1982 года, так и принципы, используемые в отношении трансграничных озер: на секторы разграничивается только его дно, суверенитет в отношении водной толщи устанавливается на основании других принципов. В отличие от Конвенции 1982 года по морскому праву, в Конвенции 2018 г. есть новые понятия, как рыболовная зона, общее водное пространство, территориальные воды, совместные водные биологические ресурсы [1].

Комплекс мероприятий по определению и обеспечению правового статуса Каспийского моря имеет в качестве юридической основы соответствующие принципы международного права. Стержень правового положения Каспия составляют общепризнанные принципы международного права, закрепленные в Уставе ООН. Деятельность государств-участников на Каспийском море осуществляется на основе

таких принципов, закрепленных в самой Конвенции, как: - обеспечение безопасности и стабильности в Каспийском регионе; - обеспечение стабильного баланса вооружений сторон Конвенции на Каспийском море; - осуществление военного строительства в пределах разумной достаточности с учетом интересов всех сторон; - не нанесения ущерба безопасности друг друга; - соблюдения согласованных мер доверия в сфере военной деятельности в духе предсказуемости и транспарентности в соответствии с общими усилиями по упрочнению региональной безопасности и стабильности. В том числе в соответствии с заключенными между всеми сторонами международными договорами; - не присутствия на Каспийском море вооруженных сил, не принадлежащих прикаспийским государствам; - осуществление плавания в Каспийском море, прохода в/из него исключительно судами под флагом каждой из сторон Конвенции. Все вышеуказанные принципы имеют системообразующее значение в процессе использования Каспийского моря и должны в соответствии с идеологией Устава ООН рассматриваться во взаимосвязи. Применимость всех указанных принципов непосредственно в системе обеспечения правового статуса Каспия, так и отдельных его аспектов, не вызывает никакого сомнения.

Поэтому юридическая ясность, «где чье» и «что кому принадлежит», позволит инвесторам работать в потенциально неконфликтном как политически, так и юридически поле. Более того, это зеркально отразится в национальных законодательствах каспийских государств, повысив ответственность каждого прибрежного государства за правильное и безопасное использование недр Каспия в своей части моря, обеспечивая возможность эффективного правового регулирования такой деятельности на основе национального законодательства, скоррелированного с конвенцией. При этом доля самостоятельности каждого государства в своей зоне наверняка будет приоритетна и будет оговорена.

Подписание конвенции — это вопрос спокойного, стабильного развития Каспия, прибрежных государств, политико-правовой военной, экономической ситуации на этом уникальном море.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бекашев К.А., Бекашев Д.К. Современный международно-правовой режим Каспийского моря // Евразийский юридический журнал. № 9 (124). 2018. – С. 28-35.

ӘОЖ 316.35:342.7

ҚҰҚЫҚТЫҚ ӨЗІН-ӨЗІ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ҚОҒАМДЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ОРНЫ

Абдуллаева З., студент

Ғылыми жетекшісі: Дүйсенова Л.М

Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Бүгінгі күні еліміз дамыған елдің қатарына қосылған болатын. Осыған сәкес біздің еліміздің әлеуметтік-экономикалық жағдайы, саяси жағынан осыған сәйкес болуы қажет. Еліміз одан әрі дамуы үшін оған білімді ұрпақ қажетті. «Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру – бүгінгі күннің басты талабы. Қайсар рух пен қара күшті қару етіп, еркіндік үшін күрескен бабаларымыздың ерлік жолындағы күресі бүгінгі таңда айбыны аспан тіреген тәуелсіздік тұғырын биіктетті. Қазіргі таңда жаңа

көзқараспен қарайтын жалынды жастар еліміздің жаңару үдерістеріне белсене қатысып келеді. Алысқа қол сермеп, әлемдік деңгейдегі ұстанымды игеріп, келешектің кілтін өз қолдарына алуда.

Әрбір өскелең ұрпақ жеке қабілетіне және кәсіби біліміне сай қоғамымызда өз орнын табуы қажет. Біздің әлеуметтік-экономикалық даму жолындағы қарқынымыз, жастардың қоғамдық-саяси өмірдегі ұстанымына, олардың ертеңгі күнге деген сенімі мен белсенділігіне тікелей байланысты. Ендігі кезекте тәрбие мазмұны мен жастарды тәрбиелеу ісі олардың дүниетанымын қалыптастыру және ақпараттық-саяси мәдениетін көтеруге баса көңіл аударуға тиіспіз.

Менің ойымша әрбір қазақ жастары өздерін ұлт жандымын деп ұғынып, бойларында ұлттық намысын жоғары қою керек. Еліміздің бейбіт аспанында қазақ жастары тәуелсіз елдің айқын мақсаттарымен жігерленіп, тек қана алға ұмтылуға жұмыс жасаймыз. Ел сенімін, үмігін ақтау – жастардың қолында.

Балалар бұл жас шыбық секілді, қай жаққа бұрсаң, солай өседі. Ал жастарды құқықтық тәрбиелеуде қоғамдық ұйымдардың елеулі орны бар деп ойлаймын. Негізінен қоғамдық ұйымдар мынадай түрлерге бөлінеді:

Қоғамдық – саяси мүдделеріне сай құрылған ұйымдар. Бұған алдына саяси мақсаттар қойған ұйымдар жатады.

Экономикалық мүддесіне қарай құрылған ұйымдар.

Таптық белгісіне сай ұйымдар (кәсіподақтар, шаруалар одағы).

Қызмет түріне қарай құрылған ұйымдар (ғылыми-техникалық, оқу-ағарту, денсаулық сақтау, ұлттық-мәдени, спорттық, қорғаныс, діни, т.б). Көпшілік ұйымдардың ішінде айрықша көзге түсетіні-кәсіподақтар. Кәсіподақ – бір мамандықтың немесе өндірістің бір саласында еңбек ететін адамдарды біріктіретін қоғамдық ұйым.

Қоғамдық ұйымдардағы жастар, ұйымда тіркеле отырып өз мүддесін қорғайды, ойын ашып жеткізеді, еліне деген пайдасын тигізу, жаңа идеялар ойлап табу, оны өмірде іске асыруды үйренеді, өзінің құқытарын қорғау, отаны алдындағы міндеттерінің білуі – бұл дегеніміз ертен елін сүйетін, оған пайдасын тигізетін, құқықтық білімі бар тұлға тәрбиелеуде маңызы зор. Сондықтан біз қоғамдық ұйымдардың жастарды құқықтық тәрбиелеуде ерекше орнын ұмытпауымыз қажет деп ойлаймын.

Қоғамдық бірлестіктердің көпшілігі саяси салада белсенділік танытқанымен, саясатқа тікелей араласпайды. Қоғамдық ұйымдардың өзіндік ерекшеліктері бар, олар:

Ұйым мүшелерінің еріктілігі;

Анық мақсат қоюы;

Салыстырмалы ірі бірлестіктердің болуы;

Жарғының болуы;

Өз бетінше басқарылуы;

Басқару органдарының сайланылуы;

Қажетті материалдық негіз;

Билікке ұмтылады;

Жалпы қоғамдық ұйымдар мен саяси қозғалыстардың айрмашылығын білу қажет. Басқа қоғамдық ағымдармен салыстырғанда саяси қозғалыстың айырмасы ол үкімет үшін немесе үкіметті жүзеге асыру тәсіліне ықпал ету үшін күреседі, яғни ол бұл жолда саяси тәсілдерді пайдаланады. Қоғамдық ұйымдарға халықтың белгілі бір тобының мүддесін білдіріп, қорғайтын, алдына қойған әлеуметтік мақсатқа жету үшін ерікті түрде мүшелікке кірген, оған материалдық көмек көрсететін, өзін-өзі басқаратын адамдардың бірлестігі жатады. Саяси қозғалыстар сияқты қоғамдық ұйымдар да адамдардың мүдделерін іске асырудың құралы ретінде пайда болады.

Қазіргі заманда ондай ұйымдар мен қозғалыстар өте көп. Ол қоғамның саяси өміріне қатысушы адамдардың мақсаттары мен қарым-қатынастарының әр алуандығын білдіреді.

Қоғамдық ұйымдар бірлесе амал, әрекет жасау үшін халық-аралық, жалпы мемлекеттік, аймақтық, ұлттық, жергілікті көлемде ресми және бейресми сипаттағы одақтарға, халықаралық ұйымдарға бірігуі мүмкін. Қоғамдық ұйымдар әр түрлі келеді. Оған: партиялар, кәсіп-одақтар, жастар ұйымдары, кооперативтік бірлестіктер, шығармашылық (творчестволық) одақтар, әр түрлі ерікті қоғамдар (ғылыми, ғылыми-техникалық, мәдени-ағарту, спорттық, қорғаныс және т.б.) жатады. Қоғамдық ұйымдар арқылы миллиондаған адамдар өзін-өзі басқаруға белсенді қатысып, өмір мектебінен өтеді.

Құқықтың тәрбие беру баланың жеке тұлғасын қалыптастырып, олардың бойына жоғары идеялық пен қоғамдық меншікке қатынасты көзқарасты дарытудың асыл міндеттерін атқарады. Мемлекетіміз жастарға құқықтың тәрбие беру ісіне үнемі маңыз беріп келеді. Қазақстан заңдарына терең құрмет сезімін қалыптастыру, оларды сөзсіз сақтау және орындау - ұзақ уақыт тәрбие жұмысын жүргізудің жемісі. Көбіне құқықтық сананың төмендегі, материалдық және рухани игіліктердің не екенін жөнді түсінбеушілік қоғамға жат қылықтарды туғызады. Сондықтан да әр оқушының санасына құқықтық нормаларды жеткізу, жеткізіп қана Өоймай оның күнделікті мінез-құлық нормасына айналдыру үшін күресу құқықтық тәрбиенің міндеті болып табылады.

Құқықтың тәрбие негізі отбасынан басталады. Қоғамдағы тәртіпсіздік пен қылмыстың көзі - маскүнемдік. Азғындықтың құзына итермелейтін жағдайлардың алғышарты осыдан басталады. Мектеп жасындағы жастар арасында бұл теріс құбылыстың орын алып отырғаны жасырын емес. Оқушылардың тәртіп бұзуының бір жағы отбасында жатыр. Бізде отбасы әр қилы: маскүнемдікпен күн өткізетін, ұрыс-керістен көз ашпайтын, басқалардың, мемлекеттің есебінен арам жолға барып қалғысы келетін отбасылары бар. Осындай отбасында өскен баланың оқуға, еңбекке қалай қарайтыны өз-өзінен түсінікті емес пе? Мұндай отбасында тербиеленген бала қылмыс жасауға бір табан жақын тұрады. Арамтамақтық өмірді жақсы көреді, өзімшіл болады, яғни ол адамда өн бойында жаман қасиеттер қалыптасып, сіне бастайды.

Оқушылар арасында құқықтық тәртіпті бұзушылықтың алдын-алу үшін Жүргізілетін шаралар:

1. Тәртіп бұзушының теріс мінез қалыптасуына әсер ететін жағдайларды жою;
2. Баланың тәрбиесін, қоршаған ортасын қалыпқа келтіру;
3. Оқу, еңбек іс-әрекетін тиімді ұйымдастыру;

4. Отан қорғау, туған елдің күш-қуатын молайту, сөз, баспа-сөз бостандығы мәселелері жөнінде тәрбиелік іс-шараларды өткізу. Құқықтың тәрбиенің бір ұшы жыныстық тәрбиеге де байланысты екені даусыз. Көңілі сүйген адамына үйлену, отбасы құрау, бала сүю және оны бағып-қағуға қамқорлық, айырылысқан жағдайда балаларға жәрдем көрсету - бәрі де жастардың жете түсінуін, ұғынуын қажет ететін заңдар мен міндеттер. Қазіргі студент - ертеңгі маман, өндіріс жетекшісі, басшы. Демек, кәсіптік оқу орнын тәмамдаған оған кәсіби мамандықпен қатар құқықтың тәрбие де ете керек.

Педагогика мен тәрбиенің халықтық ұстанымын ғылыми тұжырымдаған орыс педагогы К.Д. Ушинскийдің: "өмірде де, ғылымда да барлық халықтарға бірдей тура келетін тәрбие жүйесі жоқ. Әр халықтың ұлттық тәрбие жүйесі әр-түрлі. Өз еліне басқа елдің тәрбие жүйесін енгізу мүмкін емес, себебі халықтардың өмір сүру моделі де, тәлім-тәрбие моделі де әр басқа" дегенін қайда қоймақпыз. Ауыл жастарының арасында құқықтық тәрбие жұмысын ұйымдастыруда олңылықтар

бар. Жастар арасындағы насихат пен құқықтың тәрбие мәселесі жөнінде жоғары ұйымдары таранынан белгіленген шаралар жүзеге асырылып, қызметкерлердің жауапкершілігін арттыру қажет. Мектептер жаңа компьютерлермен жабдықталған, құқықтық тәрбие де өз жүйесін тапқандай. Мәдени шаралар жүргізуге арналған саз, құрал-жабдықтары бар.

Құқықтың тәрбие тура жолмен жүруге үйрететін әділеттілік әдістеріне сүйенеді. Адам мұндай жағдайда өзінің ар-ұятына жүгінеді. Оқушы өзінің айналасындағы адамдарды, әлеуметтік игіліктерді қате бағалауы мүмкін. Мұның өзі оның көбіне құқықтық тәрбиенің бұзылуына әкеп соғады.

Нұрсұлтан Назарбаев "Қазақстан - 2030" стратегиялық бағдарламасында Отан қорғау мен оның қауіпсіздігіне ерекше мән бергені мәлім. Қарулы күштерінің бір тармағы ретінде ішкі әскердің де іргетасы қаланды. Ішкі әскер барлық қазақстандықтардың, қарапайым азаматтардың мүддесін қорғаушы - құқықтың тәртіп әскері. Бұл мектеп, отбасы және қоғам жұртшылығының құқықтық тәрбие жұмысын жүргізудегі басты бағытының бірі - оқушылар арасында заң тәртібін бұзушылықтың алдын алу шараларын жүргізуге кең жол ашып отыр. Құқықтың мәселелерді сөз ету, оны тыңдаушысына жеткізіп бере білу аса қиын өнер. Бұған тек қана білімді болу жеткіліксіз, сонымен бірге тәжірибелі, көпті көрген, адамдардық жүрегіне барар кілтті таба білер тәрбиеші болу маңызды. Оқушылардың мектептегі өмірі тұлғаның азаматтық қалыптасуының шешуші кезеңі болып табылады. Осы жылдары адамгершілігі, дүниетанымы, сенімдері, ұжымшылдығы, тәртіптілігі, өзіне және басқаға талап қоюы, адалдығы мен шыншылдығы, қайырымдылығы мен ұстамдылығы, жігерлілігі мен батылдығы қалыптасады. Ал бұл қасиеттердің қалыптасуында қоғамдық ұйымдардың маңызы зор.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Инабат БЕЙСЕМБАЕВА, «БІЛІМДІ ҰРПАҚ – ЕЛ БОЛАШАҒЫ» Білім 29.06.2016
2. <http://www.kitaphana.kz/ru/downloads/referatu-na-kazakskom/238-sayasattanu/3273-kogamdik-yimdar.html>
3. <http://kitaphana.kz/en/articles/abstracts-in-kazakh/238-sayasattanu/3273-kogamdik-yimdar.html>
4. <https://studopedia.org/9-44818.html>
5. <http://kitaphana.kz/ru/downloads/referatu-na-kazakskom/236-pedagogika/3243-kykik-tarbiesi.html>
6. <https://stud.kz/referat/show/18497>

ӘОЖ 351

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ РЕФОРМАЛАР МЕН МЕМЛЕКЕТ ДАМУЫНЫҢ ЖАҢА ЖОЛДАРЫ

Дүйсенова Л.М.

Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Жаңа тарихи кезеңде мемлекетіміз Қазақстанға өзінің асқақ есімін берген қазақ халқының алдында ұлтты ұйымдастырудың алтын дңгегіне айналу жөнінде жаңа тарихи миссия тұр. Жаңа тарихи жағдайда қазақ халқының алдында жаңа парыз тұр.

Демек қоғам дамуының әртүрлі салаларында күрделі өзгерістер жүріп отыруы заңды. Жаңаша реформалау қоғамның тек экономикалық, саяси-әлеуметтік, рухани өмірінде ғана емес, сонымен қатар, бүкіл мемлекеттің құрылымы, басқару саласы түгелдей өзгерістерге ұшырайды. Жүйе жетілген, реттелген, әр элементтері өз функциясын дұрыс атқаратын ел ғана ойдағыдай өркендей алады. Алдымен енді конституциялық реформаға түсінік беріп кетейін. Конституциялық реформа – қоғам дамуы тұсындағы қажеттілік пен бұқараның құқықтық таным талабы бойынша үкімет әрекетімен және саяси-құқықтық шешімдердің тізбегімен дүниеге келетін аса құнды құжат. Яғни дәл осы конституциялық реформа тәуелсіздігіміздің мызғымастығын бекіткелі отыр. Демек Қазақ елі енді ешқашан өзгеге тәуелді елге айналмайды. Бір ғана мысал; Конституциялық реформамызда құқық қорғау қызметінің жоғары халықаралық стандартқа сәйкес келетін жаңа жүйесін қалыптастыруы жөнінде айтылған. Міндет үлкен, оны мүлтіксіз орындау – бізге парыз. Тәуелсіздігімізді баянды етіп, ұлт пен этнос арасына дәнекер болып келе жатқан Ата Заң президенттік басқару нысанын бекемдеп, мемлекеттің он бес жыл ішіндегі тұрақты әрі дағдарыссыз дамуын қамтамасыз ету әрине бүгінгі конституциялық реформаға түгелімен байланысты. Бұл деп отырғанымыз еліміздегі заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтып, адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтай отырып, Президент тапсырмасын жүзеге асыруда батыл қадамдарға барып, заңның салтанат құруына ұйытқы болу. Ұсынған реформаның маңызы — билік өкілеттілігін қайта бөліп, саяси жүйені толығымен демократияландыру. Бұл қазіргі алмағайып шақта бүкіл ел тағдырына, мемлекеттілік тарихына жауапкершілік пен замана артар ауыртпалықты биліктің барлық тармағы тең арқалауы үшін қажет.

Конституциялық реформада келтірілген тағы бірнеше өзгерістерге мысал келтіріп кетсем артық емес шығар.. Мәселен: Қолданыстағы редакцияның 26- бабында «меншік, оның ішінде мұрагерлік құқығына заңмен кепілдік беріледі»- десе енгізілген өзгерістер мен толықтырулар да «жеке меншік құқығына қол сұғылмайды. Меншікке, оның ішінде мұрагерлік құқығына заңмен кепілдік беріледі. Егер Конституцияда өзгеше көзделмесе, заңды жолмен алынған мүлікке меншік құқығын шектейтін немесе одан айыратын заңдарды және өзге де құқықтық актілерді қабылдауға жол берілмейді» деп қатаң түрде тыйым салынған. Бұл деп отырғанымыз ешбір адам біреудің жеке меншік құқығына қол сұға алмайды. Және бұрынғыдай заңмен тартып алу деген дүние мүлдем атымен жойылды. Бұның өзі елімізді толығымен демократияландырып қана қоймай, сонымен қатар тәртіпке негізделген мемлекет ретінде қалыптастырудың қайнар көзі болып отыр.

«Рухани жаңғыру» - еліміздегі білім берудің бүтіндей жүйесінің, оның ішінде жоғары мектеп үшін айрықша «мүмкіндіктер кеңістігіне» айналуға. Бұл маңызды құжат жоғары мектептің тәрбие және идеологиялық жұмыстарын жүйелеуге кең мүмкіндіктер ашады.

Өскелең ұрпақты тәрбиелеп жүрген біз үшін, ұстаздар қауымы үшін, бұл мақаланың маңызы зор. Себебі, Қазақстанның үшінші жаңғыруы материалдық құндылықтардан гөрі рухани құндылықтарға басымдық беріп, уақыт санынан сүрінбей өткен, көне дәуірден бізге жеткен озық дәстүрлерімізді табысты жаңғырудың негізі етіп алуды көздейді.

Қазақ Елінің жастары білімді, көзі ашық, көкірегі ояу болуға ұмтылулары керек. Себебі, жаңа дәуірде тек бәсекеге қабілетті, аса білімді, сауатты адамдар ғана табысқа жетеді. Ел жастарында осындай қасиеттер болса, кез-келген мемлекеттің болашағы жарқын болары анық.

Елбасы айтқандай, бүгінде әлем көз алдымызда өзгеріп – бабында жүр. Біз күн сайын саяси және экономикалық дағдарыстың, қарулы қақтығыстың апатты

зардабының куәсі болып отырмыз. Халықаралық құқық қағидаттары аяққа тапталып, бұзылды. Ал өркениетті ұлттар мен халықтардың өзгеріссіз әрі басты қағидаты – бірге бейбіт өмір сүру қағидаты. Ал осындай түлкіше түрленген заманда конституциялық реформа бейбіт ғұмыр кешуіміздің алғышарты бола алады. Ендеше қоғамның барлық азаматтары мойындаған ұлт бірлігіне жету жолында атқарылатын қағидаттар аз емес.

Ендігі тарихи деректерге сүйенсек, ұдайы дамып, жетіліп, өзгеріп отыратын мемлекеттік құрылыс пен қоғам өмірі конституцияның дамуына әкеледі. Ал, конституциялық реформа – саяси-құқықтық шешімдердің тізбегімен дүниеге келетіні белгілі. 1998 жылғы 7 қазанда Қазақстан Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Жаңа өзгерістер мен толықтырулар елеулі өзгерістердің дүниеге келуіне себепші болды. Бұл реформалар саяси-әлеуметтік дамуға, экономикалық жаңару мен жаңғыруға үлкен серпін берді. Конституцияның жаңа үлгісімен мемлекетіміз ұзақ жылдар алға қойған үлкен мақсаттарды орындауға қадам басты.

Бүгінгі таңдағы ең маңызды мәселеге көңіл аударуымыз керек. Рухани жаңғыру бағдарламасы, шын мәнінде қоғамдық сананы өзгерту бағытындағы гуманитарлық ғылымдағы инновациялық серпіліс. Алайда кез-келген ашылулардың ғылымилығы оның методологиялық дайындығымен анықталады. Сондықтан да бүгінгі таңдағы жоғары мектептің, гуманитарлық ғылымдардың алдындағы маңызды міндет - «Рухани жаңғыру» бағдарламасының методологиясын негіздеу болып табылады. Методологияның өзін, күрделі теориялық және тәжірибелік міндеттерді жүзеге асыру мен қолданудағы дүниетанымдық қағидаларының жиынтығы деп, кең мағынада түсінуіміз керек. «Рухани жаңғыру» бағдарламасының методологиялық негізінде Елбасының еңбектері тұруы тиіс. Ол үшін түрлі салалардағы ғылыми ойлардың кең ауқымдағы интеграциясы қажет.

Қазіргі таңда елімізде Ата заңымыз бен ұлттық заңдарымыз адамдардың шығармашылық, жасампаздық қуатын күшейтіп, кәсіпкерлікке шабыттандыруда. Бұл сөзімізге, Заң ғылымдарының докторы Сұлтан Сартаевтың «Біз конституциялық кеңістікте өмір сүрудеміз» деген пікірі дәлел бола алады. Жалпы, конституциялық реформа Қазақстанды шынайы демократияландыруға қарай жасалған нақты қадам екені көзге ап-айқын басылып тұр. Мұндағы басты мақсат – демократиялық жолмен елдің дамуын жеделдету. Екіншіден, ел басқарудағы саяси жүйені нығайту, оны жетілдіру. Өйткені қоғам өзгерді, ал билік соған сәйкес болуы қажет. Үшіншіден, әлемнің ешбір мемлекетінде елді басқару, қалыптастыру, қандай саяси жүйені пайдалану керектігіне байланысты заңдылық жоқ. Оны әр мемлекет өзінің тәжірибесіне қарай қалыптастырады. Біз де 25 жыл ішінде Елбасы бастауымен мол тәжірибе жинадық. Жаңа жүйе де қазақстандық тәжірибеге сүйене отырып, ұсынылған дүние деп есептеймін. Бұл орайда «Парламентке – сенім, Үкіметке үміт артылды» деген тіркес тұспа-тұс келіп тұрған сыңайлы. Яғни осы кезге дейін Президент ауысқан кезінде Үкімет отставкаға кететін болса, енді Парламенттің Мәжіліс палатасы ауысқан кезде Үкіметтің ауысып тұруы, сонымен қатар Үкіметтің құрамын жасақтау, министрліктерді ашу, ашпау, соның бәрін Үкіметтің құзырына беріп, өздері қадағалау функциясын қосып отыр. Енді Конституцияға 40-қа жуық өзгеріс енгізілу қажеттілігі бар. Ол Жоғарғы сот, Бас прокуратура, құқық қорғау органдары, құзыретіндегі функцияларды қайта қарау, олардың жауапкершілігін арттыру, әсіресе, судья корпусына қандай талаптар қойылу керек, ол қалай орындалуы тиіс деген мәселелердің барлығын Конституция арқылы өзгерту сұрақтарын қойып отыр. Менің ойымша, бұл дер кезінде көтеріліп отырған мәселе. Шын мәнінде бұл жалғыз Президент жауапкершілігінде емес, басқа да лауазымды орындар, мемлекеттік қызметтер, әсіресе, Үкімет, Парламенттің беделін өсіріп, өздеріне жауапкершілікті тапсыру. Сондықтан бұл

мәселеге халық түсіністікпен қарап, қолдауы тиіс. Шын мәнінде, Үкіметтің өкілеттігін кеңейту, бұл болашақты көздейтін батыл қадам. Мүмкін, келешекте Қазақстан маңызды конституциялық реформаларды жүзеге асырғаннан кейін, жайлап парламенттік басқару формасына үйлесімді көшетін болар. Сондықтан бүгіннің өзінде мемлекеттік басқару органын құрудағы жауапкершілікті және кең ауқымды мәселелер Үкімет пен Парламенттің құзырына беріліп жатыр. Бір қарағанда, Президенттің жүгі жеңілдегендей көрінгенімен, сенім артқан өкілеттіліктердің қалыптасуы мен жұмысты алып кетуін қадағалау да оңай шаруа емес. Соған қарамастан, Қазақстанның саяси жаңаруға дайын екендігін көріп отырмыз. Бұл өзгеріс көп ұзамай өзге елдерге де үлгі бола бастайды. Қазірдің өзінде Белоруссияда Үндеуде көтерілген тақырыптар талқыланып, жүзеге асыру жолдары қарастырылып жатыр. Билік тармақтары арасында өкілеттіліктерді қайта бөлу мәселесін шешуге бел байлағандар міндетті түрде Қазақстанның тәжірибесіне сүйенетін болады. Осының бәрін ой елегінен өткізген Мемлекет басшысы еліміздің келешегін одан ары нығайту үшін осындай қадамға барды.

Біз Елбасының «Өмірден арман жаса, арманды шындыққа айналдыр» деген қағидасын берік ұстанамыз. Елбасы Үндеуінде нақтылап берген бағыттарын іске асыру жолында оның сенімді тірегі бола аламыз. Біз Қазақстанның саяси жүйесін демократияландырудың сапалы жаңа кезеңіне айналады» деген сенімдеміз. Демек Қазақстандағы конституциялық реформалар қоғам жаңғыруы мен мемлекет дамуының жаңа тетіктері екені белгілі болып тұр. “Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері” атты биылғы Жолдауда жаңа онжылдықта біз экономикалық табыстарды дәйектеп, оны қоғамды жаңғырту арқылы бекемдеп, саяси жүйемізді жетілдіруді жалғастыра бермекпіз. Бұл бағытта конституциялық реформа ерекше маңызды рөл атқарады.

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ 4

«КАСПИЙ КОНВЕНЦИЯСЫ: АЙМАҚТЫҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ»

КАСПИЙСКАЯ КОНВЕНЦИЯ: ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

ОТ ПРОЦЕССОВ ДО РАБОТАЮЩЕЙ СИСТЕМЫ: АВТОМАТИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ	
Әбдиева А.Б., научный руководитель: Еркулова Г.С.	4
КЕНДІРЛІ ДЕМАЛЫС КЕШЕНІНІҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ТУРИСТІК ОРТАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	
Жолдас М., ғылыми жетекшісі: Салқынбаева Ф.	7
ҚАЗАҚСТАНДА БАЛАМАЛЫ ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІН ДАМУ ТУДЫ БОЛАШАҚ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	
Аймұрзаева Д., ғылыми жетекшісі: Тасболатова А.А.	11
ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ	
Акказанов Б., научный руководитель: Сутбаева Р.О.	16
БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫМЕН КҮРЕС ЖҮРГІЗУ	
Алибеков С.К.	19
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ	
Базарбаев М., научный руководитель: Еркулова Г.С.	25
РАЗВИТИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ	
Байискакова К.А.	28
ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТРУДА ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ И ОРГАНИЗАЦИЙ. ОЦЕНКА ПЕРСОНАЛА И РЕЗУЛЬТАТЫ ЕГО ТРУДА	
Бактыбай К., научный руководитель: Мырзалиев Б.С.	31
ПРАВОВОЙ СТАТУС ДИПЛОМАТА	35
Бахтияров Д., научный руководитель: Кильдякова Е.Н.	
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СОВЕТЕ БЕЗОПАСНОСТИ ООН	
Беркелиев Б., научный руководитель: Кильдякова Е.Н.	37
УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В КОМПАНИЯХ РК ДЛЯ УСПЕШНОГО ДОСТИЖЕНИЯ МИССИИ КОМПАНИИ	
Городнюк В., научный руководитель: Еркулова Г.С.	39
ОЦЕНКА И АНАЛИЗ УПРАВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВОМ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ	
Гусманова А. Г., Манкешева О. Т.	43
УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЕМ КАК ВАЖНЕЙШЕЕ УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РОСТА ЕГО ЭКОНОМИКИ	
Гусманова А. Г., Манкешева О. Т.	47
ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ	
Дуисова А.М.	52

КАСПИЙ КОНВЕНЦИЯСЫ: АЙМАҚТЫҢ САЯСИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ	
Ертілеуова А.Б. , ғылыми жетекшісі: Саймағамбетова Г.А.	57
СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ КОМПАНИЕЙ	
Есбергенов Т. , научный руководитель: Мырзалиев Б.С.	60
РЕКОМЕНДАЦИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СЕМЕЙНОГО ТУРИЗМА В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ	
Жангожаева Э.Т.	62
ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ	
Бейбарысұлы И. , ғылыми жетекшісі: Тасболатова А.А.	65
ҚАЛАЛЫҚ АГЛОМЕРАЦИЯ ШАРТТАРЫНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ҚЫЗМЕТ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Кенгесова М. , ғылыми жетекшісі: Тасболатова А.А.	70
КАСПИЙ АЙМАҒЫ: ЖАҢА ТАЛАПТАР, ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР	
Керимов Б.К.	76
МИРОТВОРЧЕСКАЯ РОЛЬ ПЕРВОГО ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСТАНА	
Кильдякова Е.Н.	78
СОВРЕМЕННЫЙ АУДИТ: КОМБИНАЦИЯ ЗНАНИЙ И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	
Кисаева З.Н.	83
КӘСПОРЫН ҚЫЗМЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ КАПИТАЛДАР ҚҰРЫЛЫМЫН ҰТЫМДЫ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІЛДІРУ	
Пәрменов А.С. , ғылыми жетекшісі: Ускеленова А.Т.	86
АКЦИОНЕРЛІК ҚОҒАМДАРДЫҢ ҚЫЗМЕТ ЕТУІНІҢ ТИІМДІЛІГІНІҢ КӨТЕРУ ЖОЛДАРЫ	
Қонарбаева С. , ғылыми жетекшісі: Тасболатова А.А.	91
ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	
Күйтекенова Ж. , ғылыми жетекшісі: Ыдырыс С.С.	95
ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПОСТОЯННЫХ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПРИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ	
Куканбаева Д. , научный руководитель: Кильдякова Е.Н.	102
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ІШКІ ТУРИЗМІ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАҒА ҚОСАР ҮЛЕСІ	
Әліғұл М. , Дүйсенбаева А. , ғылыми жетекшісі: Жангожаева Э.Т.	104
СТРАТЕГИЯ «УПРАВЛЕНИЕ ВРЕМЕНЕМ» КАК УПРАВЛЕНИЕ СОБСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ	
Машанов Р. , научный руководитель: Еркулова Г.С.	108
СОТРУДНИЧЕСТВО ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ В ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СФЕРЕ	
Медиханова А.Б.	113
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МОРСКОГО ПОРТА КУРЫК	
Мырзагул М.Е. , научный руководитель: Медиханова А. Б.	118
МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ СТОИМОСТИ БИЗНЕСА И СТРАТЕГИЙ РАЗВИТИЯ КОМПАНИИ	
Нуралиев Ж. , научный руководитель: Мырзалиев Б.С.	119
КӘСПОРЫН ҚЫЗМЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ КАПИТАЛ ҚҰРЫЛЫМЫН ҚОЛДАНУДЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ	
Оспанов А. , ғылыми жетекшісі: Тасболатова А.А.	125

БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН АТА – АНА ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ МАҢЫЗЫ. Өтебалиева Қ.Е.	130
КОРРЕКТИРОВКА ПО ИПН. РАСЧЕТ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ Петросянц Т.В.	135
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДА ЭКСТРЕМАЛДЫ ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ Тәуекел Р., Ерланқызы А., ғылыми жетекшісі: Жангожаева Э.Т.	138
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДАҒЫ АТ ТУРИЗМІ Расулова Н., ғылыми жетекшісі: Жангожаева Э.Т.	140
К ВОПРОСУ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИЕЙ Рустем Д., научный руководитель: Кильдякова Е.Н.	142
SOCIALIZATION OF PERSONALITY AS A THEORETICAL PROBLEM Sutbayeva R.O.¹, Dr. Joseph Paul²	144
ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ДАМУЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМНЫҢ РӨЛІН ТАЛДАУ Тасболатова А.А.	148
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ДАМУ ТИІМДІЛІГІН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАЛДАУ Таскараева М.Б.	153
СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО Текемуратова Ф., научный руководитель: Сутбаева Р.О.	160
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ САҚТАЛУЫ, ӨҢІРДІҢ ОРНЫҚТЫ ДАМУЫ ҮШІН ҚАЗІРГІ ЖӘНЕ БОЛАШАҚ ҰРПАҚ АЛДЫНДАҒЫ ЖАУАПКЕРШІЛІК Усенбаева А.У.	162
КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МҮДДЕЛЕРІН ҚОРҒАУ Усенбаева А.У.	167
ЕЛІМІЗДЕГІ КӘСІПОРЫН ПЕРСОНАЛЫНЫҢ ЕҢБЕК МОТИВАЦИЯСЫНЫҢ МӘНІ ЖӘНЕ ОНЫ АРТТЫРУ БАҒЫТТАРЫ Утебалиева Д.Б.	172
ЖАС ҰРПАҚТЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ САНА-СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ Утешова А., ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.	175
КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ЗАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ӘДІСТЕРІ Юсупбаева Б., ғылыми жетекшісі: Усенбаева А.У.	177
АЗАМАТЫҚ ҚОҒАМ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАСТАРДЫҢ РӨЛІ Ағатаева М., ғылыми жетекшісі: Ауешова Б.Т.	179
ҚОЛДАНЫСТАҒЫ АТҚАРУ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРДІ ТАЛҚЫЛАУ Ауешова Б.Т.	181
МЕДИАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ АЛЬТЕРНАТИВНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ СПОРОВ В ЦЕЛЯХ КАЧЕСТВЕННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ ГРАЖДАН Ахметова Б.С.	184
ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ПЕН ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУ Қартжанов А., ғылыми жетекшісі: Ауешова Б.Т.	188

МЕДИАЦИЯНЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ	
Кобегенова Г. Ж.	192
ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР	
Айдаш Қ.Н.	195
ТҮЛҒАНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Ізтұрғанова Г.Қ.	202
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРЫЛУЫ	
Колдасов Б.С.	205
ПРОБЛЕМА СООТНОШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, КОРРУПЦИЙ И ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ	
Ахбелова Г.К.	212
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЖЕНЩИН	
Таналинова А.У.	217
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫН БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Абилшеева Р.К., Омарова А.И., Джумалиев А.К.	221
ӘМЕҢГЕРЛІК ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ	
Жайлыбаев М., ғылыми жетекшісі: Абилшеева Р.К.	222
СОЗДАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА ДЛЯ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	
Таскинбайқызы Ж.	224
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ – ӘРБІР АЗАМАТТЫҢ МІНДЕТІ	
Түйеші Н., ғылыми жетекшісі: Ізтұрғанова Г.Қ.	229
РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: НОВЫЙ ТРЕНД ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА И ПРИМЕРЫ СОЦИАЛЬНЫХ ИДЕЙ	
Шманова Л., научный руководитель: Естурлиева А.И.	232
СОЦИАЛЬНОЕ ПРЕДПРИЯТИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО РАЗВИТИЯ НА ПРИМЕРАХ КАЗАХСТАНА	
Естурлиева А.И.	240
ОҚУ ҮРДСІНДЕ BUSINESS CASE STUDY ӘДІСІН ҚОЛДАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Салкынбаева Ф.Д.	244
ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В КРУПНЫХ КАЗАХСТАНСКИХ КОМПАНИЯХ	
Коршунов Н., научный руководитель: Еркулова Г.С.	249
НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ КАЗАХСТАНА	
Саубетова Б.С.	254
DEVELOPMENT OF THEORETICAL FOUNDATIONS OF SMALL RURAL BUSINESS	
Mastekov S.	259
РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА	
Абилшеева Р.К., Омарова А.И., Джумалиев А.К.	261
ОПРЕДЕЛЕНИЕ ГИДРАВЛИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПОТОКА БУРОВОГО РАСТВОРА В ЗАТРУБНОМ ПРОСТРАНСТВЕ СКВАЖИН С УПРУГОВЯЗКИМИ СТЕНКАМИ	
Кулиев Ю.М., Кулиева А.Ю.	266

THE PROBLEM OF PROCESS CONTROL IN PRODUCTION Saimagambetova G.A., Gusmanova A. G., Mankesheva O. T.	273
ДІНИ ЕРЕЖЕ МЕН ҚҰНДЫЛЫҚТАР ҚОҒАМЫНЫҢ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТІНІҢ ҚАҒИДАСЫ Алламбаев Ж.Ж., ғылыми жетекшісі: Өтебалиева Қ.Е.	275
ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЙСКОГО МОРЯ Ахметова А.Б.	279
ПЕРСПЕКТИВЫ КОНВЕНЦИИ О ПРАВОВОМ СТАТУСЕ КАСПИЯ Акберов З.М.	283
ҚҰҚЫҚТЫҚ ӨЗІН-ӨЗІ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ҚОҒАМДЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН ОРНЫ Абдуллаева З., ғылыми жетекшісі: Дүйсенова Л.М.	285
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ РЕФОРМАЛАР МЕН МЕМЛЕКЕТ ДАМУЫНЫҢ ЖАҢА ЖОЛДАРЫ Дүйсенова Л.М.	288

Пішімі 60x84 1/12

Көлемі 296 бет

Шартты баспа табағы 24,67

Таралымы 50 дана

Ш.Есенов атындағы КМТИУ

редакциялық-баспа бөлімінде басылып шықты

130003, Ақтау қ., 32 ш/а